IO. GOTTL. HEINECCI ... ANTIQUITATUM ROMANARUM...

Johann Gottlieb Heinecke

Digitized by Google

B 12
2
73 C
BIBLIOTECA NAZIONALE
CENTRALE - FIRENZE

R. BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE

LIBRI

DONATI DAL

DOTTOR ANNIBALE GIULIONI

GIURISTA

Nato a Firenze il 7 Febbraio 1807
e morto il 1° Dicembre 1895 in Firenze.

16 Maggio 1896

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

I. A. Fridrich fec. A.V.

IO. GOTTL. HEINECCI ICti

CONS. AULAE REGIAE PRVSS. ET IN ILL. VIADRINA PAND. ET PHIL. RAT. ET MOR. PROF. P. ORD.

ANTIQVITATVM ROMANARVM IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTIVM SYNTAGMA

SECVNDVM ORDINEM

INSTITVTIONVM IVSTINIANI

DIGESTVM

IN QVO MVLTA IVRIS ROMANI ATQVE AVCTORVM VETERVM LOCA EXPLICANTVR ATQVE ILLVSTRANTVR.

Editio tertia auctior & emendatior.

ARGENTORATI.

Sumptibus IO. REINHOLDI DVLSSECKERI.

MDCC XXX.

Digitized by Google

B. 12. 2. 436

Digitized by Google

ILLVSTRISSIMO ATQVE
EXCELLENTISSIMO

DOMINO

LVDOVICO OTTONI

NOBILI DOMINO

DE PLOTHO,

POTENTISSIMI PRVSSO-
RVM REGIS IN SANCTIORE CONSI-
LIO ADMINISTRO, ET SVPRE-
MORVM TRIBVNALIVM
PRAESIDI

DYNASTAE IN PAREY, GERBSTAED,
REESEN, GVTTER ET ILENBVRG,

PATRONO LITTERARVM LITTERA-
TORVMQVE COMMVNI

S. P.

Digitized by Google

Digitized by Google

ILLVSTRISSIME VIR.

QVem libellum, ante hoc decennium primum in lucem prodeuntem, Viro Illuſtriſſimo, MARQVARDO

)(LVDO-

LVDOVICO DE PRINZEN, more maiorum conſecraveram, eum nunc, tertium praelo exeuntem, non alii me debere arbitratus ſum, quam TIBI, quem inſignis non minus rerum ſcientia, quam natalium ac munerum ſplendor omnibus mei ordinis hominibus venerabilem reddit. Non potui ſane ego, quum ex Belgio euocatus in hanc prouinciam veniſſem, TVOque conſpectu ac colloquio coepiſſem frui, quin vel maxime mirarer incredibilem illam, quam TIBI peperiſti, non modo rerum ciuilium, ſed & omnis elegantioris litteraturae notitiam, bibliothecam omni librorum rariſſimorum genere inſtructiſſimam, ipſam denique Domum TVAM, commune tot provinciarum oraculum, ad quam non modo ci-

ues

ues litibus impliciti, rerumque ſuarum incerti, verum etiam litterarum paullo ſtudioſiores omnes quotidie confluunt, nec vnquam inde redeunt, niſi laetiores. Sane, ſi recte olim iudicauit PLINIVS, eſſe hanc ſapientiae pulcherrimam partem, agere negotia publica, cognoſcere, iudicare, promere atque exercere iuſtitiam, quaeque noſtri ordinis homines docere oportet, in vſu habere: nemo, vt opinor, facilè dubitauerit, quin TV, VIR ILLVSTRISSIME, id, quod in maſcula illa ac ciuili ſapientia ſummum eſt, iampridem fueris adſequutus. Quibus cauſſis communibus, quae bonos omnes in TVI admirationem rapiunt, quum & propriae accedant, inuſitata nimirum, qua ſtudia mea qualiacumque proſequeris, beneuolentia, Muſasque

meas a maleuolorum inſultibus tuendi ſtudium : occaſionem hanc mihi non praetermittendam eſſe putaui, hoc qualecumque meae in TE venerationis monimentum ſtatuendi, concipiendique ſimul voti, vt Deus TE vtriusque reipublicae bono in multos annos ſoſpitem ſeruet atque incolumem! Id enim eſt, quod a Deo immortali precibus ardentiſſimis quotidie efflagitat

ILLVSTRISSIMO
NOMINI TVO

devotiſſimus

Jo. Gottl. Heineccius IC.

PRAEFA-

Digitized by Google

PRAEFATIO NOVA

LECTORI BENEVOLO

S. P.

PRaeter ea, quae olim huic libelló verboſius praefatus ſum, iam quoque ſunt, LECTOR, quae paucis te volo. Qua occaſione ille mihi olim ſubitanea veluti opera natus ſit, ex vetere praefatione, ſi memineris, didiciſti. Fata tunc illi longe alia, quam quaê expertus eſt, ominabar. Non dubitabam enim, quin,

Digitized by Google

quum plerique alieno ab his ſtudiis animo eſſe ſoleant, libellus non niſi meis, quibus illum deſtinaueram, auditoribus vtilitatem aliquam adlaturus, adeoque extra academiae in qua tunc publice docendi munere fungebar, Halenſis pomoeria non multum conſequuturus eſſet celebritatis. Enimuero aliter accidit, ac quidem exiſtimaueram. Vix enim praelo exierat opuſculum, quum & exteri in ephemeridibus publicis inſtitutum meum probarent, & ipſum libellum commendarent vnice. Fuerunt etiam qui ſe eo non parum adiutos eſſe, litteris ad me datis, ſignificarent. Fuerunt, qui illum in hac ac exteris academiis, publice enarrarent, ſuisque illuſtrarent interpretationibus. Fuerunt denique, vt fit, qui in libellis & ſchedis ſuis, mea, vel ſuppreſſo auctoris nomine, exſcriberent, vel cum honoris praefatione citarent, vel naeuos quosdam, ſiue veros, ſiue ſibi ita viſos, candide indicarent; quibus ego me magis obſtrictum fateor, quam illis, qui mihi laudes, quas non agnoſco, admetiri non dubitarunt. Inter haec omnia libelli

Digitized by Google

belli exemplaria paucos intra annos diſtracta ſunt, meque iam monet bibliopola, in quem, diſſipato bibliopolio nouo, ius vendendi opuſculum, translatum eſt, vt ſi quid in ſcriniis eſſet, quod addendum putem, id ſecum communicare non dubitem, aſt ita tamen componam rationes, vt forma libri non multum immutetur. Statim ergo ſub incudem illum reuocaui, & nihil feci reliqui, vt multo concinnior emendatiorque prodiret in lucem. Quid praeſtiterim, paucis accipe. Naeuos, qui vel operarum incuria vel culpa mea, quamuis leuiſſima, priori editioni haeſerunt, ſeueriſſima cura ſuſtuli; Auctorum loca accuratiſſime citaui: quaedam non ſatis firmata, nouis nunc teſtimoniis ſtabiliui: Adieci hinc inde obſeruationes, quae deeſſe videbantur: quibusdam, de quibus amplius deliberandum cenſui, induxi lituram. Mutaui etiam nonnunquam ſententiam, a nemine monitus, & ſolo veritatis ſtudio, quod rebus omnibus anteferre ſoleo, adductus. Quaedam amicorum, doctorumque virorum monitu correxi, ſi quando

do eos acu tetigiſſe deprehendi. Numquam enim mihi adeo placui, vt humani quidquam a me alienum ducerem. Denique quum a quibusdam non ex merito vellicari me animaduerterem, operam etiam dedi, vt mea vindicarem modeſte. Exemplo eſſe poterunt, quae contra Virum Clariſſimum, B. BRANCHV, iureconſultum Lugdunenſem diſputaui. Bis me vir doctus erroris poſtulauit in elaboratiſſimis, quas euulgat, obſervationibus iuris. Sed vtroque loco eum non errorem deprehendiſſe, ſed coniecturam coniecturae oppoſuiſſe, animaduerti, & quidem parum veroſimilem veroſimillimae. Vnde quum non liceret mihi eſſe tam beato, vt ab eo proficerem, committendum mihi haut putaui, vt erraſſe me faterer, vbi ipſe errori propior videbatur. Denique, ne id ignores, indicem auxi quam maxime, inſertis iis, quae in noua hac editione acceſſerunt. Ita vere adfirmare poſſum, auctiorem emendatioremque prodíturum eſſe libellum, ſi is, qui emendationi plagularum impreſſarum praefuerit, tantum induſtriae attu-

Digitized by Google

attulerit, quantum ego ad illius recognitionem attuli. Diligentiam enim operarum, quamuis exactiſſimam a bibliopola, viro integerrimo, ſtipulatus ſim, ipſe praeſtare nequeo, plus quam centum milliaribus Argentorato remotus. Haec ſunt, quae ſcire te volui, LECTOR, antequam te ipſius libri lectioni dares. Tu lucubratione, quam in tui gratiam ſuſtinui, vtere, fruere, & mihi, tua cauſa omnia volenti, & antiquitates Germanici iuris multo maiore ſtudio adornanti, & breui eidem praelo commiſſuro, faue. Halae Kal. Sextil. cIↃ Iↄ ccxxIII. Haec ante biennium. Iam ſcito, iterum diſtractis exemplaribus, me denuo libellum recognouiſſe, emendaſſe, nihilque feciſſe reliqui, vt prodiret & auctior & emaculatior. Eſt hoc ſtudium huiusmodi, vt quotidie aliquid obſerues: nec quisquam tam bene ſubducta ad ſcribendum ratione eſt, quin res, ætas, vſus ſemper aliquid adportet noui, aliquid moneat, vt illa, quæ te ſcire credideras, neſcias, & quae tibi putaras prima, in experiundo repudies. Quod & mihi, quoties mea

relego,

relego, euenit, euenietque fortaſſis & in poſterum, ſi me viuo libellus quartum praela exercuerit. Sed haec Deo curae erunt, cui TE, LECTOR, aeque ac me ipſum meaque omnia commendo. Franequerae Friſiorum x. Kal. Febr.
CIↃ IↃCC XXVI.

PRAEFATIO

Digitized by Google

PRAEFATIO
PRIORI EDITIONI PRAEMISSA.
LECTORI BENEVOLO
S. P. D.
IO. GOTTL. HEINECCIVS.
IC.

QVantum vtilitatis in iuriſprudentia noſtra antiquitatum Romanarum adferat notitia, nemo, niſi qui nunquam eſt hiſce ſacris initiatus, ignorat. Equidem iam eo tempore, quo adhuc florebant res Romanae, vix quisquam praeclarum iureconſulti nomen tueri videbatur, qui erat ab hoc inſigni praeſtantiſſimoque praeſidio deſtitutus. *Plurima erat*, *teſte* CICERONE, (*a*) *in omni iure ciuili antiquitatis effigies, & priſca verborum vetuſtas, & actionum genera quaedam, quae maiorum conſuetudinem, vitamque declarabant.* Haec vero omnia quis

)( )(quaeſo

(*a*) CIC. *de Orat*, *I*, 43.

(*b*)

quaeſo intelligat, niſi qui interiorẽ ſibi antiquitatis ſcientiam comparauerit? Hinc in maxima plerumque ac praecipua veterum iureconſultorum laude ponebatur accuratior antiquitatum notitia, PLINIVS, (*b*) ARISTONEM iureconſultum laudaturus, nihil in eo magis, quam illam priſci moris peritiam, admiratur. *Quam peritus*, inquit, *ille & priuati iuris & publici? Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum* ANTIQVITATIS *tenet? Nihil eſt, quod diſcere velis, quod ille docere non poſſit. Mihi certe, quoties aliquid abditum quaero, inſtar theſauri eſt.* Idem reconditarum litterarum praeſidium etiam in ANTISTIO LABEONE celebrat GELLIVS, (*c* ex quo diſcimus, *nihil eum ratum penſumque habuiſſe, niſi quod iuſtum ſanctumque eſſe, in Romanis* ANTIQVITATIBVS *legiſſet.* Quum ergo jam ii iureconſulti, qui florentem viderant rempublicam, hoc praeſidio carere haut poſſe viderentur: quid de noſtris dicamus temporibus, quibus ita exſtincta eſt Romana reſpublica, nullum vt exſtet, niſi in hominum memoria, veteris illius formae veſtigium? Aliae hodie ſunt conſuetudines, alia religio, alii magiſtratus, alia iudicia, alia denique imperiorum & rerum publicarum facies. Et tamen peregrinis adſtricti legibus viuimus, easque interpretari & obuenientibus hodie negotiis adplicare iubemur. Quis hoc praeſtiterit, niſi qui impreſſam animo circumferat veteris illius Ro-

(*b*) PLIN. *Epiſt. I*, 22.
(*c*) GELL. *Noct. Att.* XIII, 12.

Romanae reipublicae effigiem, &, vt IVSTINIANVS (*d*) alicubi monet, *nihil* ANTIQVITATIS *penitus ignoret?*

Equidem ſi cui hoc dubium videbitur, eum ego ad Gloſſatores remittam, ad illud, inquam, hominum genus, cui, exſtincto litterarum lumine, tantum ſtatuebatur pretii, vt quaſi Atlantis humeris coelum, ita eorum auctoritate iurisprudentiae dignitas videretur ſuſtineri. Quid enim aliud eminentiſſima illa ingenia in tot ridiculos ac paene pueriles errores abripuit, quam antiquitatum Romanarum omnisque politioris litteraturae ignorantia? Fieri enim profecto haut poterat, *quin homines, eius reipublicae ignari, cuius leges & iura tractabant, tamquam illuni nocte ſine lumine oberrantes, ſaepe offenderent, ſaepe laberentur, ſaepe quouis potius, quam quo inſtituerant, peruenirent,* vt eleganter ait M. ANT. MVRETVS. (*e*) Non pudebat ergo tum legi *Fuſiae Caniniae* a *canina* inuidia; (*f*) legi *Hortenſiae* a neſcio quo *Rege Hortenſio*; (*g*) *calatis*

(*d*) *Princ. Inſt. de teſtam. ordin.*

(*e*) MVRET. *Part. I. Orat. XVII.*

(*f*) Gloſſa *ad princ. Inſt. de Lege Fuſ. Can. toll. edit. antiquiſſ. ex ſaeculo XV.* Quam legem Fuſiam Caniniam forte a quodam, qui Caninius nominabatur, inductam; vt in publiciana dicitur infr. de *actionibus* §. *aliae.* Nam canis ſeruabat naturam, qui ſtat in palea, qui nec ſibi poteſt habere paleam, nec alii permittit accipere. Sic nec ſibi poterat tenere ſeruos, quod moriebatur; nec libertatem patiebatur iis dari. Vnde merito *caninia* dicitur, vt ſit conſequens nomen rei.

(*g*) Gloſſa *ad §. 6. Inſt. de iure nat. gent. & ciu.* Sed hoc ſublatum eſt per legem, latam ab Hortenſio Rege.

(*h*)

tis comitiis a Graeco καλὸς; (*h*) quartae *Falcidiae* a *deſalcando*; (*i*) & libertis *orcinis* a neſcio quo Graeco *orcos*, quod *rectum* ſignificet, (*k*) nomina arceſſere. Neque religio tum erat, ea quae de antiqua in ius vocatione in iure Romano repererant, ad hodiernam citationem; & quae de albis praetorum legerant, ad edicta iudicum noſtrorum referre. Quin, ne quid deeſſet ineptiarum, ex veteribus iſtis praeſidibus & praefectis praetorio imperii noſtri principes atque electores deriuare haut dubitabant. Quas ridiculas interpretationes ex craſſa antiquitatum Romanarum interiorisque litteraturae ignorantia ſubnatas quum poſteri, nugis iſtis tamquam glebae adſcripti, tantum non conſecrarent: tantus ſenſim ſuccreuit errorum grauiſſimorum prouentus, vt exſtirpando huic luxurianti lolio ne eminentiſſimorum quidem iureconſultorum ſufficeret diligentia.

Enimuero, condonandum id forſan fuerit magnis illis, qui tam infelici ſaeculo adoleuerant, ingeniis. Illud vix ferendum, quod in felici illa temporum reparatione, quum vbique ferueerent elegantiorum litterarum ſtudia, non de-

(*h*) Gloſſa *ad princ. Inſt. de teſtam. ord. Calatis*, id eſt bonis initiis vel conuentibus, καλὸς enim bonum interpretatur.

(*i*) Gloſſa *ad princ. Inſt. de Lege Falcid.* Falcidia ſic dicta, quod vt falx foenum, ſic & lex legata reſecat.

(*k*) Gloſſa *ad §. 3. Inſt. de ſing. reb. per fideicom. rel.* Orcinus ſic dictus ab orco, quod eſt rectum, vnde orcinus, id eſt, directe manumiſſus, vel ab orco iſt eſt capio.

(*l*)

Digitized by Google

deeſſent, qui in illa gloſſatorum barbarie quaererent delicias, frugeque reperta, glande tamen veſci mallent. Nemo ignorat, quantum in iurisprudentia repurganda illuſtrandaque deſudauerint praeſtantiſſima ſuperiorum temporum ingenia, ALCIATI, BVDAEI, CVIACII, BALDVINI, HOTOMANI, CHARONDAE, CONTII, BRISSONII, FABRI, AVGVSTINI, GIPHANII, PITHOEI, RAEVARDI, RITTERSHVSII, qui omnes cum iuris peritia admirabilem quamdam atque inuſitatam antiquitatis notitiam coniunxerant: ſed eorum tamen labores adeo ſorduerunt plerisque, vt vir quidam doctiſſimus, qui Balduini opera coniunctim edere inſtituerat, non reperiret, qui ſumtus facere ſuſtineret. Si qui etiam, eorum excitati exemplo, eamdem docendi rationem ſequerentur in academiis, iis publico expoſitis odio, barbaroque *humaniſtarum* nomine traductis, tantum non aqua & igni interdicebatur. *(l)* Certatim ergo tum iuuenes in Italiam, tamquam ad iurisprudentiae mercatum quemdam confluebant, audituri ibi iureconſultos *magiſtraliter*, ſi Deo placet, docentes, *(m)* & redituri inde rabulae haut poſtremi, confidentes, acres, contentioſi, & quod palmarium tum videbatur, multarum legum, ſibi non intellectarum principia uno ſpiritu citare gnariſſimi.

)( )(3 Ve-

(l) Exemplum eſt in MELCH. von OSSEN. Teſtamento *Part. II. cap. VIII. §. 2. p, 385 & §. 14. p. 403.*

(m Magiſtralem hanc docendi methodum luculenter ex Pancirolli de *Clar. leg. Interpr. II, 6. exponit* THOMAS. *ad Melch. de Oſſen. Teſtam. p. 398.* (n)

Verum ſuppuduit demum iureconſultos tantae barbariei, Deusque hanc eis mentem dedit, vt cum illo legum ſtudio praeter accuratiorem ratiocinandi artem aliaque praeſidia, etiam antiquitatum inprimis Romanarum peritiam coniungerent. Viderunt poſtrema haec ſecula iureconſultos humaniſſimos, MERILLOS, GROTIOS, GOTHOFREDOS, AVERANIOS, VINNIOS, FREHEROS, HERALDOS, OISELIOS, BRVMMEROS, MENAGIOS, HVBEROS, SPANHEMIOS, BYNCKERSHOEKIOS, NOODIOS, SCHVLTINGIOS, qui nihil fecerunt reliqui, vt legibus ex ipſa ſtatus Romani veterumque rituum contemplatione lucem ſuffunderent. Sed plerique tamen duntaxat ſingularia quaedam iuris noſtri capita illuſtranda ſuſceperunt, nemoque adhuc, quantum memini, exſtitit, qui per omnes iuris partes eundo hoc antiquitatis iter, vt CICERO *(n)* vocat, confecerit. Equidem IACOBVM GOTHOFREDVM iuſtum antiquitatum iuridicarum corpus meditatum eſſe, auctor eſt MORHOFIVS, *(o)* id quod, ſi vidiſſet lucem, tamquam Phidiae aliquod ſignum omnium procul dubio cordatiorum admirationem meruiſſet. Verum inuiderunt nobis fata tam luculentum opus, neque quisquam adhuc in tanti viri labores ſucceſſit.

Quum

(n) CIC. *de Orat* I, 60.

(o) MORHOF. *Polyhiſt. Tom. III. Lib. VI. ſect. III. §. XI. p.* 83.

Q)

Quum vero & ego, quantum vtilitatis haec antiquitatum notitia iuris Romani cultoribus adferat, experiundo didiciſſem, & olim ita ferente ſtudiorum meorum ratione, in peruoluendis melioris aetatis auctoribus indagandisque antiquitatibus haut parum inſumſiſſem operae: facile a me impetraui, vt hac re cupidae legum iuuentutis ſtudia pro virili mea parte iuuare anniterer. Eo conſilio ſuperiore aeſtate in publicis, quas indixeram, praelectionibus ad ſingulos Inſtitutionum titulos ea explicaui, quae ex antiquitatibus ad intelligendam illam iuris materiam obſeruanda videbantur. Quum vero, auditorum memoriae conſulturus, breuiſſimis, quantum licebat, poſitionibus omnia concluſiſſem: dignae illae quibusdam viſae ſunt, quas reuocarem ſub limam, & publicae luci exponerem. Et inde ſubnatum mihi eſt hoc antiquitatum Romanarum, quod nunc publici iuris facio, ſyntagma, interioris iurisprudentiae ſtudioſis non ingratum, vt ſpero, futurum. Equidem & in antiquitatum ſtudio ſuauis nonnumquam latet inſania. Non deſunt hodienum, Damaſippi illius ſimiles de quo HORATIVS: (p).

Inſanit veteres ſtatuas Damaſippus emendo.

Non deſunt, qui Protei baculum, aut Epicteti fictilem lucernam talentis coemerent, dummodo eſſent qui decipere vellent. Sed hos ego ho-

(p) HORAT. Serm. II, 3. v. 64.

(q)

homines ſuauiter rideo, & ſi recte ab HENR. STEPHANO (*q*) obſeruatum Graecos olim ſimplices homines ἀρχαίους & ἀρχαϊκούς; ſtultos vero κρόνους κρονίους, κρονολήρους, & βεκκεσελήνους vocaſſe: nulli mihi magis hoc nomen mereri videntur, quam qui antiquitatis quisquilias auro mercantur. Numquam mihi placuit antiquitatis ſtudium, niſi quod ſublimioribus ſcientiis lumen praeferret. Non ergo vulgaria ac trita hic quaeres, non λεπτολογίας illas, quas plerumque in antiquitatum ſcriptoribus rident, quotquot ſunt cordatiores eruditi. Non hic de veterum calceis, non de eorumdem tricliniis, epulis, ianuis, ludis, haſtis, tibiis, coronis, laruis, thermis, torquibus, lucernis agitur: (cui enim non dictus Hylas?) ſed de iis, quae ad ſtatum reipublicae Romanae, ad legum origines & rationes, ad ritus formulas & ſollemnia populi Romani verba, ipſumque veterum iudiciorum ordinem pertinent, ſine quibus intelligi haut poſſunt leges Romanorum. In conſilium vbique adhibui auctores praeſtantiſſimos quos omnes ipſe euolui, &, quantum licuit, bona fide citaui. In prioribus titulis multum me fateor profeciſſe ex illuſtris THOMASII diſſertationibus, quibus Inſtitutiones illuſtrare coepit, (*r*) quae ſi omnes vidiſſent lucem, ſuperſedere potuiſſem hiſce lucubrationibus. Multum quoque adiumenti mihi attulerunt

(*q*) HENR. STEPH. Apolog. Herodot.

(*r*) *De vſu practico Inſtitutionum.* in quibus tamen adhuc non longius, quam ad *Lib. I. Tit. XII.* progreſſus eſt.

Digitized by Google

lerunt aeterna CVIACII, HOTTOMANORVM. BRISSONII, BALDVINI, PET. FABRI, BRVMMERI, M. VERTRANII MAVRI, SIGONII, SALMASII, IO. FR. GRONOVII, EZ. SPANHEMII, MENAGII, NOODII, BYNCKERSHOEKII, PERIZONII, HVBERORVM, BVRMANNI, SCHVLTINGII, aliorumque doctiſſimorum virorum opera, quae diurna nocturnaque verſaui manu. Legem tamen hanc ego mihimet ipſe dixi, vt ſemper ad fontes recurrerem: eaque re factum eſt, vt haud pauca obſeruarem, quae aliis in mentem haud veniſſe arbitror. Quum vero in praelectionibus, quarum memini, publicis ordinem Inſtitutionum ſequutus eſſem: nolui poſtea ab eodem recedere, ſed eumdem in toto opuſculo ſeruandum exiſtimaui, ea tamen lege, vt potiores, quae in pandectis occurrunt, materias iuſto loco atque ordine inſererem, multaque, quae in vtrisque deſiderantur, hinc inde ſupplerem. Sic quum verbi cauſſa diſtinctiones perſonarum omnes neque in Inſtitutionibus, neque in latiore Digeſtorum opere explicatae ſint: de illis accuratiſſime egi in adpendice libri primi, vbi in ſimul dedi operam, vt quae a CAR. SIGONIO in libris *de antiquo iure ciuium Rom. Italiae & prouinciarum*, vt & EZECH. SPANHEMIO in *Orbe Romano* paullo prolixius traduntur, tanquam in nucleo exhiberem. Eadem cura & diuiſionem illam *rerum mancipi & nec mancipi*, de qua altum eſt in iure noſtro ſilentium, expoſui *Libro II. Tit. I.* Multa quoque

dicta inuenies de iurisdictione & imperio , de ordine iudiciorum, de feriis & dilationibus, de edendo, poſtulando, procuratoribus, de iure dotium, diuortiis, aliisque iuris capitibus, quae ſicco pede in Inſtitutionibus praetereunda putauit TRIBONIANVS. Vt paucis dicam, ita in hoc opere verſatus ſum, vt liceat mihi fructum vberrimum ad conſcientiam meam referre. Illud vnum doleo, inter concatenatos labores non licuiſſe mihi eſſe tam felici, vt paullo ſeueriore lima menda omnia tollerem. Ea TV, LECTOR BENEVOLE, tantisper aequo animo feras, rogo, dum in calce poſterioris partis indicem eorum, in quibus operae aberrarunt, confecero. Interim fruere his, & ANTIQVITATES GERMANICAS, quae ad illuſtrandum ius Germanicum hodiernum faciunt, & quas ego iam a plurimis annis perpoliui, eadem methodo expoſitas, breui, ſi Deo viſum fuerit, exſpecta. VALE. Ex Academia Fridericiana, ipſis KAL. SEPT. cIↄIↄCCXVIII.

Digitized by Google

INDEX
TITVLORVM PARTIS I.
ET MATERIARVM QVAE IN ILLIS TRACTANTVR.

LIB. I.

AD PROOEM. *de variis iuris Romani collectionibus diſſeritur.*

Ad TIT. I. de iuſtitia & iure, agitur *de iureconſultorum veterum philoſophia, & aemulatione cum philoſophis.*

Ad TIT. II. de iure Nat. gent. & ciuili, agitur *de ritu ferendi leges & plebiſcita, vt & de SC. de Praetorum & Aedilium edictis, de iureconſultorum origine & reſponſis, de conſtitutionibus principum, & aliis.*

Ad TIT. III. de iure perſonarum, agitur *de ſeruorum Romanorum conditione & variis generibus.*

Ad TIT. IV. & V. de ingenuis & libertinis, agitur *de variis manumittendi ritibus, de libertinorum conditione, variis generibus, inſignibus.*

Ad TIT. VI. qui & quibus ex cauſis manum. non poſſunt, agitur *de legis Aeliae Sentiae origine, ratione, variis capitibus, & abrogatione.*

Ad

Ad TIT. VII. de Lege Fuſ. Canin. tollenda agitur *de huius legis origine, ratione, materia, abrogatione.*

Ad TIT. VIII. de his, qui ſui vel alieni iuris ſunt, agitur *de Dominorum poteſtate & crudelitate in ſeruos & variis legibus, qaibus illa coercita.*

Ad TIT IX. de patria poteſtate agitur de antiqua patrum poteſtate in liberos, veluti *de iure vitae & necis, de trina venundatione liberorum, de iudiciis domeſticis, de acquaeſtu per liberos, & quid in his omnibus ſenſim mutatum ſit.*

Ad TIT. X. de nuptiis, agitur de variis ritibus *nuptiarum, veluti confarreatione, coemtione, vſu, eorumque effectibus, vt & de nuptiarum requiſitis.*

APPENDIX de legitimatione, *in ſpuriorum conditionem, originem legitimationis variaque eius genera inquirit, vbi & de curiae datione.*

Ad TIT. XI. de adoptionibus, *de variis adoptionis generibus, & ritibus in ea adhibitis differitur.*

Ad TIT. XII quibus modis patr. pot. ſoluitur, agitur *de ritibus emancipationis eiusque variis ſpeciebus.*

Ad TIT. XIII. XIV, XV XVII-XX. de tutelis teſtamentaria, legitima, fiduciaria, datiua, *partim origo tutelae, partim leges XII. tabularum de tutelis explicantur. Adduntur quaedam de ritibus dandi tutores, vt & de tutela mulierum, cuius hiſtoria latius traditur.*

Ad TIT. XVI. de capitis deminutione, *eius origo ex antiquo cenſus inſtituto deducitur, multaque ex an-*

antiquitatibus explicantur de iure poſtliminii, de ſeruitute poenae, de exſilio, aquae & ignis interdictione, deportatione, & aliis.

Ad TIT. XXI. de auctoritate tutorum *quid antiquis fuerit auctoritas, quid adminiſtratio, & quomodo interponi conſueuerit auctoritas, docetur.*

Ad TIT. XXII Quibus modis tutela finitur, *de ritu explorandi pubertatem, & aliis modis finiendi tutelam agitur.*

Ad TIT. XXIII. de curatoribus, *agitur de curatione furioſorum, & prodigorum, de ritu interdicendi bonis, de origine curationis minorum, de actoribus & adiutoribus, aliisque rebus huc pertinentibus.*

Ad TIT. XXIV. de ſatisdat. tutor. & curat, *ſatisdationis origo, SC. ſub Traiano factum, ipſeque ritus ſatisdandi explicantur.*

Ad TIT. XXV. de excuſat. tut. vel curatorum *multa diſſeruntur ex antiquitatibus de lege Papia Poppaea & iure liberorum, de liberorum recens natorum profeſſione, de adminiſtratione fiſci & aerarii, de ſchola Romana, Cpol. & Berytenſi & variis in illa Profeſſoribus, Grammaticis, Rhetoribus, Philoſophis, Medicis, Iureconſultis, eorumque immunitatibus.*

Ad TIT. XXVI. de ſuſpect. tutorib. vel curatoribus *origo huius criminis ex lege XII. Tab. explicatur.*

APPENDIX Libri I. ea ſupplet, quae in inſtitutionibus de iure perſonarum omittuntur. *Hinc in illa agitur de iure ciuitatis & Quiritium, de Latio & latini nominis eorumque iuribus, de Italis, de prouinciis, earumque formulis, de municipiis, coloniis, praefecturis, ciuitatibus foederatis, de peregrinis denique eorumque conditione & iuribus,* aliisque.

LIB.

Digitized by Google

LIB. II.

AD TIT I. de rer. diuiſ. & adquir. rer. domin. explicatur, *quomodo Romani res ſacras Diis ſuperis; religioſas diis inferis conſecrauerint, quomodo ſepulcra circumſcripſerint limitibus, quomodo muros aratro ſignarint, ac deinde dedicarint? Quae res dictae veteribus publicae, communes, vniuerſitatis, nullius? Quaenam res mancipi & nec mancipi? quomodo facta mancipatio, in iure ceſſio, ſub corona venditio, auctio, traditio, adiudicatio? Quid Dominium quiritarum & bonitarium?*

Ad TIT. II. de rebus corporalibus & incorporalibus *haec diuiſio e principiis Stoicorum explicatur.*

Ad TIT. III. de ſeruitut. ruſtic. & vrbanor. praediorum *de vtrarumque origine & indole ex antiquitatibus Romanis diſſeritur.*

Ad TIT. IV. & V. de vſufructu, vſu & habitatione *eorumque origine agitur.*

Ad TIT. VI. de vſucapionibus & longi temporis praeſcriptionibus *origo horum iurium ex iure Attico & legibus XII. Tabularum deriuatur, & de legibus Atinia, Iulia, Plautia, Scribonia aliisque nouis conſtitutionibus agitur.*

Ad TIT VII. de donationibus *diſſeritur de differentia doni & muneris, de donis Romanorum variis, veluti ſtrenis, apophoretis, muneribus natalitiis, luſtricis, nuptialibus, xeniis, &c. Eadem occaſione de lege Cincia & aliis iuribus eorumque origine agitur.*

Ad TIT. IIX. Quibus alienare licet vel non licet, *tota materia de dotium origine & iure, vt & de ritibus dotem dicendi, dandi promittentiue tractatur.*

Digitized by Google

tur. Agitur item de alienatione pignoris & rerum pupillarium.

Ad TIT. IX. Per quas perſonas cuique adquiritur, *praecipue de adquaeſtu per liberos horumque peculio, vt & per ſeruos, matres familias, perſonasue liberas agitur.*

Ad TIT. X. XI. XII. XIII. De teſtamentis ordinandis, de teſtam. militar. & qui teſtari non poſſunt, *oſtenduntur prima rei teſtamentariae initia, additurque, quomodo teſtamenta in comitiis calatis, in procinctu, per aes & libram, vt & praetoria facta ſcriptaque ſint. Agitur etiam de teſtamentis militaribus, de teſtamentis feminarum, de exheredatione liberorum vetere & noua, ut & abdicatione eorum &c.*

Ad TIT. XIV. de heredibus inſtituendis de *iis praecipue agitur, qui heredes inſtitui haut potuerint, quales erant peregrini, caelibes, orbi, vniuerſitates, in quibus tamen non comprehenduntur municipia. An & quinam Dii potuerint heredes inſtitui? Qualis as hereditarius, & quomodo computandus?*

Ad TIT. XV. XVI. de vulgari & pupillari ſubſtitutione *in vtriusque originem inquiritur, ſimulque eius formula & modus oſtenduntur.*

Ad TIT. XVII. XVIII. XIX. quibus modis teſtam. infirmantur, de querela inofficioſi teſt. vt & de hered. qualitate & different. *explicatur, quaenam teſtamenta fuerint nulla vel iniuſta, infirmata, rupta, irrita reſciſſa: quae fuerit origo querelae inofficioſi eiusque natura? quae origo portionis legitimae? Quinam heredes dicti neceſſarii, ſui & neceſſarii, extranei? Quibus ritibus creta & adita hereditas? Quid pro herede geſtio? Quid immixtio & agnitio?*

Ad

Digitized by Google

Ad XX-XXII. de legatis eorumque ademtione & translatione, vt & lege Falcidia *oſtenditur, quotuplicia legata fuerint, quomodo legatum ſit per vindicationem, damnationem, ſinendi modo, per praeceptionem? Quaenam fuerit horum legatorum differentia? Quid legatum partis hereditatis? Conſiderantur porro leges Furia teſtamentaria. Voconia, Falcidia earumque origo & materia expenditur.*

Ad TIT. XXIIII. XXV. de fideicommiſſis vniuerſalibus & ſingularibus & de codicillis, *fideicommiſſorum origo formulae, natura oſtenditur: adduntur nonnulla de SC. Trebelliano, Pegaſiano, Aproniano, de codicillorum nomine, natura, origine, & quae huc pertinent, aliis.*

ANTI-

ANTIQVITATES ROMANAE IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTES.

PROOEMIVM.

QVum Iuſtinianus Imperator in Inſtitutionum prooemio potiſſimum collectioninis ſuae texat hiſtoriam: facturi videbimur operae pretium, ſi & nos illius exemplo iuris Romani collectiones, tum ante Iuſtinianum, tum poſtea confectas, veluti per indicem recenſuerimus.

I. Legum regiarum collectio, ſeu ius Papirianum.

I, Urbem Romam principio Reges habuere, qui manu initio omnia regere, poſt ea vero & leges quaſdam curiatas ad populum ferre coeperunt. Tacit. *Annal. III, 26. L. 2. §. 1. D. de orig. iur.* Has leges regias, maxime ſacras

primus collegit C. (*a*) Papiſius, non multo poſt exactos Reges Pontifex Maximus, vt patet ex Dionyſ. Halicarn. *Antiq. Rom. III. p.* 178. ex quo etiam diſcimus, C. Papiſium illum leges Numae, dudum abolitas, in lucem reuocaſſe. Et haec quidem collectio IVS CIVILE PAPISIANVM (*b*) vocatur a Pomponio *L.* 2. §. 2. *D. de orig. iur.* de eoque tempore Caeſaris, (vt eleganter obſeruauit V. C. Car. Andr. Duker. *de Latinit. vet. ICtor. p.* 156.) librum integrum compoſuit Granius Flaccus, laudatum in *L.* 144. *D. de verb. ſignif.*

II. Ejus interitus & reſtitutio. II. Dudum vero, praeter pauciſſima fragmenta (*c*) Papiriana illa collectio periit. Et hinc poſt renatas litteras de colligendis legibus regiis cogitarunt Ioannes Guil. Forſterus in *hi-ſtoria*

(*a*) Pomponius *L.* 2. §. 2. & 36. *D. de O. I.* modo *Sextum* modo *Publium* vocat: Dionyſius vero Halicarnaſſeus, cui plurimum ea in re credendum, *Caium* adpellat. Quum autem Cuiacius obſervat, in codicibus MSC. legi VI. pro *Sextum*: non dubito, quin ex nota numerali Sexti praenomen ſibi finxerint ſcribae. ſignificare vero videtur numerus iſte Papiſium quem Dionyſius Halicarnaſſeus praecipue ſacras Numae leges collegiſſe refert, ſexto demum libro reliquas leges regias veluti adpendicem adieciſſe: Vnde ita forſan legenda verba Pomponii: *Quae omnes conſcriptae exſtant in libro ſexto C. Papiſii.* Conſ. Bynkerſh. *Praetermiſſa ad L.* 2. *D. de O. I p.* 17.

(*b*) *Papiſii* olim dicti, qui poſtea *Papirii.* Cicero *Epiſt. ad famil.* IX. 21. Primus Appius Claudius ſiue Coecus, ſiue Centummanus, ſiue Craſſus circa annum V. C. ccccv. litteram R. reperit, ex eoque tempore dici coepit, *Papirius, Furius, Valerius* pro *Papiſio, Fuſio, Valeſio, L.* 2. §. 36. *D. de orig. iur.* & ibi Bynkerſhoeck in *Praetermiſſis* Petr. Faber *Semeſtr. I,* 11. *p.* 52.

(*c*)

ſtoria iuris Romani, Lib. 1. *Cap.VI.* Fuluius Vrſinus. Ant. Auguſtinus & Iuſtus Lipſius *de legibus regiis & decemuiralibus.* Pandulphus Prateius *in iurisprudentia vetere Draconis & Solonis cum Romano iure legum regiarum & decemuiralium collata. Lugd. MDLIX.* 8. Franc. Modius, Steph. Vin. Pighius, Ant Syluius, &, qui reliquis omnibus palmam praeripuit Paulus Merula *de legibus Romanorum, Capite II. & ſequentibus.* Romuli leges ſingulari opuſculo collegit expoſuitque Franc. Balduinus. (*d*).

III. Eiectis Regibus, leges quoque eorundem exoleuiſſe, (*e*) & ius maxime incertum eſſe cœpiſſe, III. Leges XII. Tabul.

(*c*) Fragmentum bene longum e iure Papiriano exſtat apud Macrob. *Saturn. III.* 11. Quamuis quum illud non tam legum, quam commentarii faciem prae ſe ferat, magis Granio Flacco, quam Papirio videatur tribuendum. Forſan etiam huc pertinet *L.* 2. *D. de mort inf.*

(*d*) Sequutus eſt Balduinus tabulam Capitolinam, cuius apographum a Io. Barth. Marliano acceperat. Sed eam genuinam, certe antiquam haud eſſe, vel primo intuitu adparet. Vid. Eric. Maurit. *Diſſert. de libris iur. comm. p.* 92. Ge. Schubart. *de Fatis Iurisprud. Rom. Exerc. I.* 18. *p.* 64.

(*e*) Leges omnes regias ſemel ſimulque lege tribunicia abrogatas eſſe, vulgo colligunt ex *L.* 2. §. 8. *D. de orig. iur. Exactis regibus lege tribunicia, omnes leges hae exoleuerunt.* Ex hoc enim loco palam eſſe putant, lege quadam, vel a Iunio Bruto, Tribuno adhuc Celerum, lata, vel tributim a populo ſcita, leges regias omnes fuiſſe proſcriptas. Vid. Ge. Eberlin. *de orig iur. IV.* 11. *p.* 22. Ge. Schubart. *de fat. iurispr. Rom. Exerc II.* 4. 118. Sed ſane leges lege non exoleſcunt, ſed abrogantur: neque Pomponius ait, leges regias lege illa tribunicia exoleuiſſe, ſed reges ipſos proſcriptos eſſe

 lege

Digitized by Google

piſſe, nouimus ex *L. 2. §. 5. D. de orig. iur.* Poſt diuturnas patriciorum plebisque ſimultates, an. Vrb cond. C C C I. tres legati in Graeciam miſſi ſunt, qui variarum civitatum leges deſcriberent. Poſtea decemuiri, legum ferendarum cauſa creati, e moribus antiquis, (*f*) & iure, quod legati attulerant peregrino, & praecipue Attico, (*g*) decem initio, ac paulo poſt duodecim tabulas

lege Tribunicia. Rittershus. *ad Leg. X I I. Tab. p.* 9. Bynkersh. *ibid. p.* 10. Tribunicia vero illa lex non alia eſt, quam Iunia *de imperio conſulari,* quippe quam Brutus, adhuc Tribunus Celerum, ad populum tulit. Exoleuerunt vero regiae leges deſuetudine, & quidem omnes. Nam ſi quae in vſu manſerunt, eae non tanquam leges regiae, ſed tanquam mores patrii, poſtliminio in vſum revocati, obſervabantur, vt diſcimus ex Dionyſ. Halic. *Antiq. Rom.* X. *p.* 627.

(*f*) Multas leges veteres in X I I. Tabulas migraſſe, prolixe demonſtrant. Jac. Cuiac. *Obſeruat. III.* 40. Guil. Maran. ad *L. 2. D. de orig. iur. p.* 107. 120. Et ſatis id conſtat exemplo patriae poteſtatis, de qua legem Romuli in quarta tabula exſtitiſſe, teſtatur Dionyſ. Halic. Ant. Rom. *II. p.* 97. qui etiam *Libro X. p.* 681. obſervat, X I I. Tabulas ἔκ τε τῶν ἑλληνικῶν νόμων, καὶ παρὰ τῶν σφισὶν αὐτοῖς ἀγράφων ἐθισμῶν, *tum ex Graecorum legibus, tum ex ſuis moribus non ſcriptis*, eſſe compilatas. Sed & Liuius V I. 1. poſt incenſam a Gallis vrbem etiam leges regias cum XII. Tabulis conquiſitas fuiſſe refert. Plura non addo de re certiſſima.

(*g*) Solonis leges adeo primas tulerunt, vt eas ſolas commemorent auctores quamplurimi. At Liu. III. 31. legatos illos *iuſſos eſſe* ait, *inclitas leges Solonis deſcribere & aliarum Graeciae ciuitatum inſtituta, mores, iuraque noſcere.* Et Gell. *Noct. Attic. X X,* 1. duodecim tabulas *inquiſitis exploratisque multarum vrbium legibus*, eleganti atque abſoluta breuitate verborum ſcriptas

Digitized by Google

las eompilarunt, quas deinde populus in comitiis centuriatis probavit. Liu. *Hiſt. III.* 31. 34. 37. 57. Dionyſ. Halicarn. *Antiq. Rom. X. p.* 676. Et hae ſunt illae tabulae, quas omnibus omnium philoſophorum bibliothecis anteponendas putabat Craſſus apud Ciceron. *de Orat. I.* 44. Hae ſunt illae tabulae, *fons univerſi publici priuatique iuris.* Liu. *III,* 34. Naeuis tamen eas non caruiſſe, oſtendere conati ſunt Phauorinus philoſophus apud Gell. *Noct. Att. XX.* 1. & Thomaſ. *de naeuis iurisprud. Rom. Anteiuſtin. I.* 2. & *Diſſertat. annexa p.* 158. *ſeq.*

IV. Quamuis vero hae leges decemuirales tabulis aeneis (*b*) inſcriberentur a Romanis, Dionyſ. IV. Earum interitus & reſtauratio.

ſcriptas teſtatur. Tacitus denique *Annal. III.* 27. a decemuiris *quae usquam egregia*, accita eſſe docet. De Lacedaemonum legibus vulgo hoc negant, ob teſtimonium Auguſtini *de Ciuit. Dei II.* 16. Sed illi opponi poſſent Symmachus *Epiſt. III.* 11. Ammian. Marcellin. *Hiſt. XVI.* 5. Athenaeus *Deipnoſ. VI. p.* 273. Fortaſſe tutelam agnatorum legitimam Laconum moribus debent Romani. Sane enim Spartae eam tutelam vſitatam fuiſſe patet ex Herodot. *I.* 65 Nec dubitandum, quin ex Charondae quoque legibus nonnulla adoptarint decemuiri, inprimis legem de ſupplicio falſi teſtis, ceu ex Ariſt. *Polit. II.* 10. docet Rittershuſius. Ab Aequis Faliſcis quoque decemuiros iura fecialia & nonnulla XII. Tabularum ſupplementa accepiſſe, docet Seruius ad Virgil. *Aen. VII. v.* 695. Sed erraſſe Seruium palam eſt ex Liu. *I.* 32. ubi iura fecialia iam Ancum Marcium, deſumta a Faliſcis, Romanis tradidiſſe, legimus.

(*b*) Pomponius *L.* 2. §. 4 *D. de orig. iur.* meminit tabularum *eborearum*, vel, ut alii legere malunt, *roborea-*

 rum,

Digitized by Google

Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom.* X. *p.*681. & loco vrbis celeberrimo, id eſt, pro roſtris, adfigerentur in perpetuam rei memoriam: (Liu. III, 57. Diodor. Sicul. *Biblioth. XII,* 26.) anno tamen V. C. CCCLXVIII. Gallico incendio vna cum ipſa vrbe perierunt, reſtitutae pauliatim, conquiſitis vndique fragmentis & apographis. Liu. *VI*,1. Poſtea vt eo minus eſſet eas amittendi periculum, non ſolum aeri incidebantur, in quo Cypriani adhuc aetate publice exſtabant, vid. Cyprian. *Epiſt. II.* 2. verum etiam pueris ipſis ab incunabulis ediſcendae proponebantur. (*i*) Cicero *de legib. II*,4. & 21. Verumtamen ne ſic quidem aetatem tulit nobiliſſimum illud legum decemuiralium corpus, quod iam inde a ſaeculo VI. periiſſe, non ſine ratione exiſtimamus. (*k*).

V. Poſt

rum, quod ſane conuenientius videtur priſcae Romanorum paupertati. Sed forſan hae leges in tabulis *roboreis* primum promulgatae, ac dein, vbi populus eas iure ſciuerat, vel eboreis vel aeneis demum inſcriptae ſunt. Sane Anci Marci adhuc temporibus leges inſcribi conſueverunt tabulis quernis, additque Dionyſius Halicarn. *Lib. III. p.* 108. χαλκέαι γὰρ ϛῆλαι ὔπω πότε ἦσαν. *Nondum enim tum erant columnae aereae* Ge. Schubart. *de Fat. Iurispr. Rom. Exerc. II*,35.

(*i*) Pueris ediſcendae erant hae tabulae, isque mos tamdiu durauit, donec lege Cornelia Praetores ex edictis perpetuis ius dicere iuberentur. Ex eo enim tempore iuris ſtudia non a legibus XII. tabularum, ſed a Praetoris edicto auſpicabantur adoleſcentes, ceu ex Cicer. *de Legib. I*, 6. erudite oſtendit V. C. Jac. Perizonius *Diſſ. de Lege Vocon. p.* 193.

(*k*) Rittershuſius *ad XII. Tab. p.* 13. tabulas has periiſſe putat ſub irruptionem Gothorum. Aſt ſaeculo adhuc Iuſtiniani

V. Poſt renatas litteras, collectis vndique fragmentis, reſtituere eas tentarunt Aymarus Riuallius, Io. Oldendorpius, Io. Guiliel. Forſterus, Ant. Auguſtinus, Fulu. Vrſinus, Franc. Balduinus, Ant. Contius, Franc. Hotomanus, Iac Raeuardus, Cael. Calcagninus, Io. Criſpinus, Steph. Vin Pighius, Theod. Marcilius, Fr. Pithoeus. Dionyſ. Gothofredus, Iuſtus Lipſius, Paulus Merula, Conr. Rittershuſius, Ludou. Charondas, Baſinstochius, Pandulph. Prateius, Hadr. Turnebus, Iul. Pacius, Car. Sigonius, Ant. Clarus Syluius, Ricardus Vitus, Ian. Vincentius Grauina, &, qui reliquis omnibus videtur praeferendus, Iac. Gothofredus, cuius abſolutiſſima collectio exſtat in *quatuor fontibus iur. ciuilis*, qui prodierunt *Geneuae M D C L I I I.* 4. V. Collectiones XII. Tabularum recentiores.

VI. Ex interpretatione XII. Tabularum *legis actiones* natae ſunt, id eſt, certi exercendi iuris ritus, certaeque verborum conceptiones & formulae. quibus neglectis ſuſceptum quoduis ciuile negotium irritum habebatur. Quamvis enim actus legitimi nonnunquam in ſenſu latiore acciperentur pro omnibus actionibus, quae coram magiſtratu fierent, adeo, ut & lictores *lege agere* dicerentur: Schulting *Iurisp. anteiuſt. p.* 85. 662 *ſequ.* ſtrictius tamen hic vocem accipimus partim pro formulis actionum, partim pro actibus voluntariæ iurisdictionis, ſollemniter explicandis, partim pro actibus ſollemniter, VI. Legis actiones earumque formulae & faſti.

non

Iuſtiniani exſtiterunt Commentarii Caji, quibus integrum XII. tabularum textum inſertum fuiſſe, ex fragmentis patet, quae in digeſtis paſſim exſtant.

Digitized by Google

non tamen in iure peragendis. Hinc *actiones legis* ſunt manumiſſio, emancipatio, in iure ceſſio, adoptio, & ſimiles; *actus legitimi*, tutoris datio, mancipatio, hereditatis aditio & repudiatio, aliique plures. Horum omnium proprium erat, I, ut vel in iure vel certe ſollemniter, (*l*) fierent. II, vt nec diem nec conditionem admitterent. III. Vt vno actu fierent, & iterari nequirent IV. vt per procuratorem explicari non poſſent. Ian. Vinc. Grauina *de XII. Tab. LXXX. p.* 442. Briſſon. *Antiq. Rom. III,* 20. *p.* 76.; Petr. Faber. *Semeſtr. II.* 23. 24. *& ad L.* 77. *D. de reg. iur. p.* 344. *ſeq.* Iac. Raeuard. *de Auctorit prudent. II. p.* 952. *ſeq.* Accedebant Faſti, ſeu conſignationes dierum faſtorum, nefaſtorum, interciſorum, quibus lege agere vel licebat, vel non, vel ex parte tantum licebat. Harum rerum omnium notitia initio penes ſolos patricios, & pontifices potiſſimum erat, qui tamquam oracula adibantur a populo: neque e re ſua hi eſſe putabant, eas formulas & faſtos euulgari. Cicero *de Orat. I,* 41. & *pro Muraena XI.* Quinctilian. *Inſt. Orat. III,* 8. Pomponius *L.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.*

VII. Collectio earum in iure Flauiano.

VII. Egregiam ergo plebi operam nauabat CN. FLAVIVS, qui arcanas iſtas formulas & faſtos pontificios, (*m*) ab Appio Claudio (*n*) in

(*l*) Omnes actiones legitimas & actus legitimos in iure factos putat Grauina, *l. c.* ſed id falſum de hereditatis aditione, repudiatione, aliisque actibus legitimis, qui & extra ius recte expediebantur. Sollemniter tamen omnes fieri debebant.

(*m*) Solos faſtos a Flavio cum plebe communicatos dicit Cicero *pro Muraena XII.* ſed formulas addunt reli-

(*n*) in librum collectos anno circiter CCCCXL. primus euulgauit. Vnde natum IVS FLAVIANVM, de quo Pompon. *L.* 2. §. 7. *D. de orig. iur.* Cicero *de Orat. I,* 41. *pro Mur. X I. & ad Attic. Epiſt. V I.* 1. Liu. *I X,* 46. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 1. Gell. *Noct. Att. VI.* 9. Valer. Max. *II,* 5, 2. Addunt Pomponius, & Plinius, Flauium eo beneficio aedilitatem a plebe meruiſſe: ſed conſtat ex Valerio Maximo, eum iam tum, quum iſta patriciorum arcana euulgaret, aedilem fuiſſe, & deinde praetorem factum, idque vel inde colligas, quod ipſe Pomponius faſtos illos *populo traditos,* id eſt uti ego ex Liuio, I X, 46. interpretor, *in albo* (*o*) *propoſitos,* refert.

VIII. Et ius Aelianum.

VIII. Quanto gratius hoc plebi fuit officium: tanto minus illud placuit patriciis, qui nouas ſubinde excogitarunt formulas, easque ne in vulgus manarent, occultioribus quibusdam notis conſignarunt. Eas vero denuo euulgauit Sext. Aelius Q. F. P. N. Paetus Catus, (*p*) anno circiter V. C. D LIII. unde enatum IVS AELIANVM. *L.* 2. §. 7. *D. de orig. iur.* Cic.

reliqui auctores, vt puta, Valerius Maximus, Liuius, Gellius, Plinius, & ipſe Cicero *Epiſt. ad Attic. VI.* 1. An faſti ſint iidem cum illis apud Gruterum *Inſcr. p.* C X X X *III.* nondum liquet.

(*n*) Non decemuiro illo, ceu exiſtimat Guido Panciroll. *Var. Lect. I I,* 2. ſed Appio Claudio Caeco, cuius ſcriba fuerat Flauius. Plin. *Hiſt. Nat.* X X X *I I I,* 1. Cicero *de Orat. I,* 41. Conf. Bynkersh. *in Praeterm. p.* 46.

(*o*) In albis aliquid proponere, non priuatorum erat ſed Praetorum atque Aedilium.

(*p*) Sextum hunc Aelium ob iurisprudentiam mirifice collaudant Cicero *in Bruto* X X. & *de legib. I I,* 23. Plin.

Cic. *pro Muraen. XI.* An hoc ius Aelianum idem ſit cum S. Aelii Tripartitis nondum expeditum eſt. Negant Bertrand. *de Iurisper. II,* 4. *p.* 171. Guil. Grot. *Vit. Iureconſ. I,* 3. *p.* 17. Mihi tamen ea de re dubitandum vix videtur ob *L.* 2. §. 38. *D de orig. iur.* ex qua patet, in Tripartitis illis præter XII tabulas earumque interpretationem, *legis* etiam *actiones* occuriſſe. Vid. Beyeri *Poſit. ad tit. D. de orig. iur. p. m.* 10.

IX. Vtriusque interitus & reſtauratio.

IX. Vtramque collectionem fata nobis inuiderunt. Formulas tamen actionum antiquas ſtupenda plane induſtria collegit Barn. Briſſon. libro *de formulis & ſollemnibus populi Romani verbis,* edito *Francof. MDXCII.* 4. quibus tamen non has tantum, ſed & alias, ſacras, militares, forenſes familiaresque formulas complexus eſt. Faſtorum exemplum non vnum exſtat in antiquis marmoribus, ex quibus quaedam aeterno inſcriptionum operi inſeruit Gruter *p. CXXXIII,* & cum Petri Ciacconii aliorumque explanationibus recudenda curauit Jo. Ge. Graeuius *Theſaur. Antiq. Rom. Tom. VIII.* Veterum denique notarum iuridicarum ſpecimina poſt Valerium Probum, Petrum Diaconum & Mangonem dedit Jo. Nicolai in libro *de Siglis veterum*, qui prodiit *Lugd. Batav. MDCCVI,* 4.

X. Ab

Hiſt. Nat. XXXIII, 1, & Ennius apud Cicer. *de Orat. I,* 45. cui vocatur.

Egregie cordatus homo, Catus Aeliu' Sextus.

Conf. *L.* 1. *pr. C. de comm. ſeru. manum.* De gente Aelia egregie differit Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſert. III,* 9. *p.* 419.

(q)

X. Romana iurisprudentia mole ſua laborat.

X. Ab iis temporibus multae ſubinde latae ſunt leges, multa quoque plebiſcita, multa edicta praetorum atque aedilium prodierunt, quibus acceſſerunt reſponſa prudentum, & ſub Imperatoribus ſenatus conſulta, Edicta perpetua & Imperatorum reſcripta, adeq, vt in magnum *aliarum ſuper alias cumulatarum legum cumulum* excreſceret Romana iurisprudentia. Liu. *III*, 34. Romanarum legum Senatusque conſultorum hiſtoriam plures dederunt, in quibus eminent Paulus Manutius, Anton. Auguſtinus, Paulus Merula, Franc. Hotomanus, Janus Vincent. Grauina: ſed hi omnes tamen in tanta meſſe haut leue aliis reliquerunt ſpicilegium.

XI. De Vniuerſali iuris Rom. collectione cogitat Cicero.

XI. In hac legum Romanarum farragine haut pauci de univerſali quadam iuris Romani collectione cogitare coeperunt. Agitauerat hoc conſilium Cicero, (q) cuius integrum ea de re librum allegat. A. Gellius *Noct. Attic. I*, 22. Quinctilian. *Inſt. Orat. XII*, 3. Ipſe quoque luculentam illius operis σκιαγραφίαν ſub Craſſi perſona dederat libro *de Oratore I*, 42. Sed in ſpongiam incubuit hic Ciceronis Aiax.

XII.

(q) Ciceronem non fuiſſe in Romana iurisprudentia hoſpitem, vel ſcripta illius demonſtrant. Q. Scaeuolae ſe operam dediſſe, teſtatur ipſe in Bruto: & in orat. pro Muraena Cap. XIII. minatur, ſe, ſi ſibi homini occupato ſtomachum mouerint, triduo jureconſultum profeſſurum. Vnde & inter jureconſultos Ciceroni locum dedit Guil. Grot. *Vit. Iureconſult. I*, 9. *p.* 61. Sed an magnus in hac arte fuerit, adhuc ſub iudice lis eſt. Vid. Schulting. *Orat. de jurispr. Ciceronis* & Bynkersh. *Praeterm. ad* L. 2. §. 38. D. *de O. I. p.* 85. *ſeq.*

(r)

XII. Vt & Iul. Caeſar & Cn. Pompeius & Conſtantinus M.

XII. Idem labor, teſte Suetonio *Iul. XLIV*, Iulium Cæſarem; idem & jam antea Cn. Pompeium exercuit, ſi vera refert Iſidorus Hiſp. *Orig. V*, 1. &, qui hunc exſcripſit, Gratianus *can. 2. diſtinct. 7.* Ita enim ibi Iſidorus: *Leges autem redigere in libros primus conſul Pompeius inſtituere voluit, ſed non perſeuerauit, obtrectatorum metu. Deinde Caeſar coepit id facere, ſed ante interfectus eſt.* Sunt etiam, qui Conſtantinum M. de ejuſmodi corpore juris compilando cogitaſſe ferunt. Beyer. *Poſit. ad Digeſt. I*, 1. 146. Sed neſcio quo autore. Id certius, horum omnium conſilia fuiſſe irrita. In primis dolendum, Caeſari, huic operi quam maxime pari, per fata non licuiſſe tam praeclare de Romana iurisprudentia mereri. Huber. *Auſpic. domeſt. V*, p. 177.

XIII. Edicta Praetorum primum collecta ab Ofilio.

XIII. Edicta praetorum, Auguſto imperante, diligenter colligere interpretarique coeperat C. Aulus Ofilius Iureconſultus. (r) *L. 2. §. 44. D. de orig. iur. L. 1. §. 2. D. ne quis eum qui in ius vocabitur.* Sed priuatim ſuſceptum fuerat hoc opus, neque adeo publicam vmquam auctoritatem videtur obtinuiſſe. Menag. *Amoenit. Iur.* 447. & *p.* 98. Vnde eo facilius periit, poſtquam edictum Iuliani eius luminibus offecit.

XIV.

(r) Iam ante C. Ofilium ad Edictum quædam commentari coeperat Ser. Sulpicius, quae Bruto dedicauit. *L. 2. §. 44. D. de orig. iur.* ex quo Sulpicii commentario fragmentum exſtat. *L. 5. §. 1. D. de inſtitor. actione.* ſed breuiſſimum hoc opus fuiſſe obſeruat Pomponius.

(s)

XIV. Poſtea, Hadriano imperante, edicta praetorum in vnum codicem coaluere, vel ex multis potius edictum unum, quod perpetuum vocabatur, concinnatum eſt circa annum, vti Ant. Pagi in *diſſ. Hypat. P. II. p.* 209. computat, cxxx. Eutrop. *Epit. Hiſt. Rom. VIII,9. L* 1. §. 18. *C. de vet. iure enucl. L.* 10. *C. de condict. indebiti.* Auctor operis non Didius Iulianus, Imperator, ceu ex loco quodam Aurelii Victoris male intellecto coniecerat Hugo Grot. *Florum ſparſ.* p. 641. ſed Saluius Iulianus, Didii proauus, teſte Spartiano *vit. Iulian. I.* gente Africanus, Adrumeti natus, vti eſt apud Grut. *Inſcript. pag. CCCCLVIII.* de quo jureconſulto praeter Bertrandum & Guil. Grotium legi merentur Aegid. Menag. *Amoenit. iur. XXIV.* & Henr. Dodvvell. *Praelect. Cambden. VIII, p.* 333. Quamuis vero mirifice Iulianum collaudent veteres, adeo, vt eum vocent *virum ſapientiſſimum, Nov. LXXIV. maximae exiſtimationis virum, & diſertiſſimum iuriſperitum, L.* 5. *C. de bonis quae lib. iuris ſublimiſſimum teſtem, ſummae auctoritatis hominem, & praetorii edicti ordinatorem, L.* 10. *C. de condict. indeb. ſummum auctorem iuris ſcientiae*, *L.* 15. *C. de vſufr. & habit.* & quae alia paſſim ſunt eius elogia: non tamen naeuis caruiſſe aiunt hoc edictum. Quaedam enim addidit de ſuo, quae praetor nunquam edixerat *L.* 3. *D. de coni. cum emanc. lib.* Quaedam detraxit, veluti illa quae de iure iurando Veſtalibus & Flamini Diali remittendo edixerat praetor. Gell. *Noct. Attic. X,* 15. Quaedam correxit pro lubitu *L.* 1. §. *I. D. commod.*

XIV. Edictum perpetuum Saluii Iuliani.

Digitized by Google

commod. L. 1. D. quod met. cauſſa. Vid. Io. Bertrand. *de Iuriſperit. I, 1. p. 31.* Guil. Grot. *de Vit. Iureconſ. II. 6. p. 127.* Iac. Gothofred. *Manual. Iur. III. p. 14. 15.* Nihilominus tamen facile eum excuſat Hadriani Imp. auctoritas. Huius enim auſpiciis ſcripſit. Et laudi ſibi duxiſſe Hadrianum, ſi noua iura condidiſſe diceretur, quin ideo alterum Numam videri voluiſſe, ex Aurelio Victore Schotti praeclare obſeruauit Henr. Dodvvell. *Praelect. Cambden. VII. p. 294.* Ceterum tantam hic Iuliani labor auctoritatem in foro obtinuit, vt Diocletianus & Maximianus Imp. illud IVS PERPETVVM adpellare non dubitent, in *L. 5. C. de adpellat.* Vnde non mirum, quod ex eo tempore Furius Anthianus, Pomponius, Calliſtratus, Paulus, Vlpianus aliique clariſſimi iureconſulti, certatim ad Edictum perpetuum commentati ſint.

XV. Edictum prouinciale.

XV. Eodem exemplo etiam Edictum prouinciale neſcio (s) quis concinnauit, quod tamen ab edicto perpetuo praetoris parum diſcrepaſſe videtur. Caii ſane fragmenta ex commentariis ad Edictum prouinciale tantum non in omnibus fragmentis aliorum ex libris ad edictum praetoris reſpondent: adeo vt Gothofredus in ordinando edicto perpetuo etiam Caii fragmentis vti non dubitarit. Ceterum hanc vtri-

(s) Eidem Hadriano hoc edictum prouinciale tribuit Henr. Dodvvell. ad Spartian, *Had. 2. p. 395.* Sed dubium hoc eſt. Veroſimilius, quod ſub Marco in lucem prodierit. Vid. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II 12. p. 97.*

(t)

Digitized by Google

vtriusque edicti ſimilitudinem nemo mirabitur; qui nouerit, iam olim proconſules vrbana edicta in iure dicundo plerumque eſſe ſequutos. Cicero *Verrin. I*, 46. & *ad Attic. Epiſt. VI*, 1. Conf. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II*, 12. *p*. 97.

XVI. Reſtitutio edicti perpetui.

XVI. Periit vtrumque edictum, magno iurisprudentiae incommodo. Fragmenta tamen, hinc inde in Digeſtis reliqua, tamquam tractas e naufragio tabulas collegerunt Eguinarius Baro in libris *Manualium*, (*t*) Guil. Ranchinus, cuius labor ad edictum prodiit Pariſ. MDXCVII. 8. recuſus in Jo. Herm. Schminckii *Syntagm. Critico. Marp.* cIↃ IↃ CCXVII, 4. & qui in digerendo ordinandoque potius, quam concinnando edicto, omnium ſuperauit induſtriam, Iac. Gothofredus, cuius *Series librorum edicti perpetui* inter *quatuor fontes iuris ciuilis* exſtat.

XVII. Codices in quibus collectae conſtitutiones principum.

XVII. Ex quo Imperatores non amplius ſenatus conſultis, ſed epiſtolis, noua iura condere coeperant: intra ducentos annos in tantum cumulum etiam haec excreuere Principum reſcripta, vt etiam de iis in codices (*u*) colli-

(*t*) Parum honorifice de hac Eguinarii collectione ſentit. Iac. Gothofr. in *Biblioth. iuris. I. p.* 46. vbi obſervat, auctorem ſaepe data opera fingere edicta, quae numquam fuerint, multaque eo referre, quae ex jureconſultorum placitis, moribus antiquis, nouisque principum inſtitutis deſcendant.

(*u*) Codices quum ſemper vocentur huiusmodi Reſcriptorum principalium collectiones: obſeruandum, codices olim a voluminibus diſtinctos, atque ita adpellatos

Digitized by Google

colligendis cogitarint Gregorius & Hermogenes, ſeu, vt aliis vocantur, Gregorianus & Hermogenianus, quorum codices, priuata auctoritate concinnati, etiam a Iuſtiniano celebrantur. *Conſt. ſumma reip.* §. 1. *de Iuſtin. cod. confirm.*

XVIII. Codex Gregorianus.

XVIII. Ad Gregorianum codicem quod attinet, eum recentiorem Hermogeniano credit Guido Panciroll. *de claris legum Interpret. I, 65. 66.* qui & auctorem eſſe ſuſpicatur Gregorium, ſub Valente & Gratiano praefectum annonae, Africaeque procoſ. cuius mentio fit *L. 15, C. Theod. de piſtorib.* At Gregorio alii hunc codicem tribuit Gothofredus *Proleg. Cod. Theod. I, p.* 183. qui ſub Conſtantino M. fuerit Praefectus praetorio, cujuſque mentio fit. *L. 3. C. Theod. de annon. & L. 2. C. Theod. de contrah. emt.* vt & in *L. 1. C. de natural. lib.* Neutrum adeo certum atque expeditum videtur. Auguſtinus ſane *ad Pollent. II,* 8. auctorem non Gregorium vocat, ſed Gregorianum: eodemque modo eundem laudat Auctor *collationis legum Moſaicarum & Romanarum I,* 8. 9. & 10. *VI,* 4. 5. Continuiſſe vero hic codex videtur conſtitutiones ab Hadriano vſque ad Diocletianum & Maximianum. (x)

XIX.

pellatos libros quadrata vel quandrangula forma. (nam & triangularis formae mentio fit apud Dionyſ. Perieget. p. 36.) quamuis alias vulgari vſu omnes libri vocentur codices. *L. 52. D. de Legat.* 3. Salmaſ. *de mod. Vſur. X. p.* 413. Schulting. *ad Paul. p.* 377.

(x) In fragmentis ſane codicis Gregoriani, quae etiamnum

Digitized by Google

XIX. Nec certior auctor eſt codicis Hermogeniani. Eugenio Hermogeniano, qui teſte Baronio, ſub Diocletiano, Praefectus praetorio fuit, atque ad ſenatum retulit de perſequutione Chriſtianorum, hanc compilationem tribuit Pancirollus *de clar. leg. Interpret. I, 65.* Alii Hermogenianum iureconſultum auctorem fuiſſe coniiciunt, quem ſub Conſtantino M. eiusque liberis floruiſſe, erudite demonſtrat Aeg. Menag. *Amoen. Iur. XI.* Conf. Iac. Gothofred. *Prolegom. Cod. Theod. I, p.* 183. *ſeq.* Reineſ. *Epiſt. ad Rupert. LXIX. p. 640.* Conſtitutiones vero principum, quorum Gregorianus rationem habuerat, in Hermogeniano etiam codice fuiſſe recte exiſtimat Iac. Gothofredus, ſed ita, vt in nonnullis inter ſe diſſenſerint. Quamuis vero de diſſenſu eorum res certa ſit, neque dubitare nos ea de re patiatur Auctor *Collationis legum Moſaicarum & Rom. VI, 5.* qui vnam eandemque Diocletiani & Maximiani Conſtitutionem in vtroque codice, aſt *aliis tamen diebus & conſulibus* lectam, teſtatur: nihil tamen eſt, quo certo demonſtres, Hermogenianum etiam ab Hadriani temporibus auſpicatum fuiſſe. In fragmentis ſane illius non niſi Diocletiani & Maximiani Conſtitutiones occurrunt, ſi a tribus

XIX. Codex Hermogenianus.

num exſtant, legimus conſtitutiones Antonini Caracallae & Seueri, Alexandri, Gordiani, Philipporum, Valeriani & Gallieni, Cari & Numeriani, immo & Diocletiani & Maximiani. Ex quo patet, errare virum ſummum, Iac. Cuiacium, dum in *princ. paratitl. Codicis* Gregorianum codicem in Valeriani & Gallieni Conſtitutionibus deſiiſſe exiſtimat.

bus primis diſceſſeris, quae Aurelio (*y*) neſcio cui tribuntur. Sed quum hanc inſcriptionem ſinceram haut eſſe vel primo intuitu pateat, nec ratio vlla adpareat, cur poſt Gregorianum actum agere voluerit Hermogenianus: non praeter rem ſuſpicari mihi videor, Codicem Hermogenianum non niſi ſupplementum Gregoriani fuiſſe, adeoque praeter ea quae Gregorius omiſerat, ſuperiorum principum reſcripta Diocletiani ſolum & Maximiani, vt & eius ſucceſſorum Conſtitutiones complexum eſſe, vsque ad annum Chriſti CCCXII. (*z*)

XX

(*y*) Nemo veterum Imperatorum ſolo Aurelii nomine dictus eſt. Vnde adparet Inſcriptionem harum conſtitutionum minus eſſe ſinceram. Sed certum eſt, has quoque conſtitutiones aut Diocletiani aut Maximiani eſſe. Nam prior C. AVRELIVS VALERIVS DIOCLETIANVS vocatur in marmoribus apud Gruterum *Inſcript. p. CCLXXIX. & MLXXIX.* Poſterior vero M. AVRELIVS VALERIVS MAXIMIANVS dicitur non ſolum in nummis, ſed & inſcriptionibus apud Gruter. *p. CLIX. & CCLXXIX.* Accedit, quod haec conſtitutionum fragmenta in ſubſcriptione habeant Sirmium, ex qua Pannoniæ vrbe quam plurimas horum Imperatorum Conſtitutiones emanaſſe patet ex *L.* 19. *L.* 24. *L.* 25. *C. de tranſact.* aliisque plurimis. Vid. Schulting. *Iurispr. Anteiuſt. p.* 709.

(*z*) In Codice Iuſtiniano conſtitutiones quaedam occurrunt, poſt Diocletianum ſcriptae, & anteriores tamen epocha Codicis Theodoſiani, qualis eſt *L. ult. C. de tutor. & curat. qui ſatis non ded.* edita anno CCCVI. & *L.* 1. *C. de feriis* priore illa paullulum antiquior. Hae, quum ex Codice Theodoſiano deſumtae non ſint, procul dubio ex alterutro horum codicum

XX. Vterque collector profano deorum cultui addictus fuiſſe videtur Gothofredo. De Hermogeniano ſane jureconſulto contra Io. Bertrandum id demonſtrarunt Aegid. Menag *Amoenit Iur. ciu. XI.* & Guil Grot. *Vit Iureconſ. vet. II, 12. p.* 178. Nec a veritate abludere videtur ſententia Gothofredi, qui hos Auctores ideo tantam operam in colligendis vetuſtiorum Principum epiſtolis poſuiſſe exiſtimat, vt veteris iurisprudentiae anteconſtantinianæ, quae tum Conſtantini M. & ſucceſſorum conſtitutionibus quotidie euertebatur, faciem poſteritati contemplandam ſiſterent. XX. Cur hi Imperatorum gentilium conſtitutiones collegerint?

XXI. Periit vterque codex, praeter fragmenta, quae initio Iac. Sichardus edidit cum *Codice Theodoſiano Baſileae* MDXXVIII *fol.* deinde Petrus Gregorius Tholoſanus *Lugduni* MDLXVI & Iacobus Cuiacius *Colon. Allobr. MDLXXXVI.* & eodem anno *Pariſiis* Nouiſſima abſolutiſſimaque editio eſt Antonii Schultingii, cuius ſimul annotationibus illuſtrata utriusque Codicis fragmenta podierunt in *Iurisprudentia vetere anteiuſtinianea. p. 683. ſeq. Lugd. Bat MDCCXVII.* 40. XXI. Codicis vtriusque fragmenta.

XXII. Quum vero hi codices & priuatim collecti eſſent, & gentilium tantum Imperatorum reſcripta complecterentur: Chriſtianorum quoque imperatorum a Conſtantino M. usque ad ſuam aetatem conſtitutiones in vaſtum XXII. Codex Theodoſianus.

cum in corpus Iuſtinianeum migrarunt. Adeoque probabile eſt, Hermogenianum ſaltim Codicem pertigiſſe ad annum CCCVI. Schulting. *ibid.*

ſtum ſatis opus collegit Theodosivs Ivnior Imp. circa ann. ccccxxxviii. Gothof. *Proleg. cap. I. n.* iii. Vnde etiam hic Codex inſcribitur *Nouae leges legitimorum Principum:* itemque *Codex Theodoſianus.* (a) Iſidor. *Orig. V*, 1. *p.* 925. Iac. Gothofr. *Prolegom. ad Cod. Theod. I. & II.* Exſtat etiamnum hic codex, qui poſt Sichardi, Tilii, Cuiacii, Puteani, Pithoei & Sirmondi curas luculento commentario Iac. Gothofredi, illuſtratus prodiit *Lugd.* cIↄ Iↄ clxviii. *fol. Tom. VI.*

XXIII. Naeui huius codicis.

XXIII. Nec tamen hic Theodoſianus etiam codex ſine naeuis eſt, quos accurate recenſet Gothofred. *Proleg. II, p.* 187. Imo nec integer ſatis ad nos pervenit. Nam CCCXX. circiter conſtitutiones occurrunt in Codice Iuſtinianeo, quas in Theodoſiano fruſtra quaeſiueris, quarumque indicem confecit Anton. Maruillius, editioni Gothofred. ſubiectum ſub titulo *Supplementi Codicis Theodoſiani*, poſt Gloſſarium nomicum.

XXIV.

(a) Cum hoc Theodoſiano Codice caue confundas *Alarici* Gothorum Regis *Codicem*, Aniani opera compilatum ex particulis codicis Theodoſiani, Gregoriani, Hermogeniani itemque ex inſtitutionibus Caii, ſententiis Pauli & Corpore Vlpiani, hinc inde tamen interpolatis manu eiusdem Aniani. Nam & haec farrago ſaepe *Codicis Theodoſiani* vel *legis Romanae* nomine laudatur a medii aeui Scriptoribus. Oiſelius *Proleg. ad Caii Inſt.* Iac. Sirmond. *Quaeſt. tripl. ad calcem Var. Opuſ. Tomo III.* Iac. Gothofred. *Proleg. Cod. Theodoſ. V.* Car. du Freſne *Gloſſar. Lat. voce Lex Romana Tom. II. p.* 269.

(b)

XXIV. Adiiciuntur etiam Codici Theodoſiano conſtitutiones *nouellae* Theodoſii, Valentiniani III. Marciani, Maiorani, Seueri & Anthemii, a Pithoeo primum vulgatae *Pariſ. MDXXXI.* XXIV. Nouellae illi adiectae.

XXV. Quum ergo nemo ante haec tempora legibus compilatis feciſſet operae pretium, iurisprudentiaque eſſet ὡς ἂν ἄχθος καμήλων πολλῶν, *multorum camelorum onus,* vt lepide ait Eunapius *Vit. Aedeſii p. 32.* factum eſt, vt Iuſtinianus Imp. de noua vniuerſi iuris collectione cogitare coeperit, laudandus ſane hoc nomine, quod dignum perſona imperioque ſuo cepit conſilium, felix quoque eo, quod opus a multis ante ſe fruſtra tentatum perfecit, ſed a multis reprehenſus, quod non prudentius hoc negotium conficiendum curavit, & in eo infeliciſſimus, quod in ea incidit tempora, quibus ob gliſcentem barbariem vix licebat orbi litterario magnum quid atque excellens a iureconſultis eius aetatis exſpectare. XXV. Collectio Iuſtiniani.

XXVI. Eſt hic princeps ancipitis admodum famae, &, ſi eius ingenium noueris laudibus, quas ei vulgus iureconſultorum admetitur, vix dignus. Fuit ſane varius in omni genere vitae, Cleri pariter ac Theodorae, mulieris ſcenicae, quam uxorem duxerat, ludibrium, ad euertendas pretio leges paratiſſimus, a prudentia denique legislatoria parum inſtructus, ſi incorrupta fides Procopii *in Anecdotis* a Nic. Alemanno vulgatis, cui neſcio an ab Eichelio, Gabriele Triuorio, aliisque ſatisfactum ſit. XXVI. Huius Imperatoris genius.

XXVII. Ictorum, quorum opera vſus indoles.

XXVII. Nec opera vſus eſt virorum huic labori parium, ſed *Dorothei*, *Theophili*, aliorumque huius commatis iureconſultorum, & maxime *Triboniani*, cuius indolem poſt Suidam in voce *Tribonianus*, viuis coloribus depinxit Franc Hotomanus in *Antitriboniano. cap. XI*, & *XII p.* [illegible] *ſeq* Et quum huius viri imprudentia & ſubleſta fides ex ipſis operibus eluceat, (quamuis & quaedam ei perperam vitio vertantur,) merito miramur, Io. Chifletium *de vtriusque iuris architectis*, & Ianum Vincentium Grauinam *de ortu & progr. iur. ciuil. CXXXVII, p.* 159. *ſeq.* tanto molimine eius cauſam egiſſe.

XXVIII. Codex Iuſtinianeus.

XXVIII. Huius ergo viri opera, auſpiciisque Iuſtiniani, A. C, DXXVIII. Id. Febr. primo loco prodiit *Codex Iuſtinianeus prior*, qui quam parum diligenter fuerit a decemuiris huic operi praefectis collectus, vel inde patet, quod poſtea vna litura videretur inducendus. (*b*) *Conſt. Haec quae fin. de nou. C. fac.*

XXIX. Pandectae.

XXIX. Deinde XVII. viris datum negotium, conficiendi *pandectas*, vel Digeſta, (*c*) in quae

(*b*) Interim laudatur prior iſte Codex in Inſtitutionibus in quibus adeo ad multas Conſtitutiones remittimur, quae in noſtro *Codice repetitae praelectionis* deſiderantur.

(*c*) *Digeſtorum* vocabulum iam olim iureconſultis familiariſſimum fuit. Exſtiterunt olim *Digeſta* Iuliani, Alpheni Vari, Iuuentii Celſi, Vlpii Marcelli, Ceruidii Scaevolae, Pauli, Ita vero vocati ſunt libri, in quibus deciſiones & diſputationes iuris continerentur, ac veluti digeſtae eſſent. Bertrand. *de Iurisp. I.* 14 Ita & pandectas ſcripſere Vlpianus, & Modeſtinus.

(*d*)

quae Tribonianus eiusque ſocii, quidquid ex ICtorum ſcriptis excerpſerant, coniecerunt. Sed quam parum diligenter iſthoc quoque labore defuncti ſint, & brevitas temporis oſtendit, (intra triennium enim tantum opus abſoluerunt,) & parum commoda excerpendi methodus, & ordo rerum perturbatiſſimus, ne ad edicti quidem perpetui ſeriem per omnia redactus, (vid. Bynkersh. *Obſ. II, 25.*) & tot denique emblemata, quae iamdudum Pandulphus Prateius *in iurisprudentia media*, & Iac. Wiſſenbachius *ſingulari tractatu* notarunt, quamuis & hic aliquando iniuria fiat Triboniano. Conferatur Iac. Frid. Ludouici *Hiſt. Pandect.*

XXX. Tum porro ſequutae ſunt *Inſtitutiones*, a Triboniano, Theophilo & Dorotheo, (tantillum ſcilicet compendium a tribus viris) conſcriptae. In iis & diuiſio librorum, & materiarum ordo aliquando auctorum ἀκρισίαν arguit. In plerisque ſequuti ſunt Caium, (d) quem Imperator, vel potius Tribonianus, ideo *ſuum* vocat. Conf. de eo Caio Menag. *Amoenit. iur. p.* 464. Bertrand. *de Iurisperit. I, 29.* Guil. Grot. *Vit. Iureconſ. II, 7.* XXX. Inſtitutiones.

XXXI.

(d) Exſtat etiamnum *Caii inſtitutionum* ſiue epitome ſiue ἀποσπασμάτιον, ab Aniano Wiſigotho ſeruatum, atque hinc inde interpolatum, quod cum aliis eius fragmentis luculentoque commentario edidit Iac. Oiſelius & ſuis aliorumque adiectis notis Ant. Schulting. *in iurisprud. ant.* 4. *Lugd. Bat.* 1717. 4. Saeculo tamen XI. integriores adhuc ſuperfuiſſe Caii inſtitutiones, ex Cyni loco memorabili oſtendit. Bynkersh. *de reb. manc.* cap. 7. p. 107.

 (e)

XXXI. Codex repetitae praelectionis.

XXXI. Sed ne hic quidem ſubſtitit Iuſtiniani diligentia. Quum enim prior ille Codex parum placeret, & in multis pandectae ab eo diſcederent: denuo V viris eius emendationem commendauit. Vnde prodiit *Codex repetitae praelectionis*, promulgatus anno DXXXIV, XVI Kal. Dec qui etiamnum exſtat.

XXXII. Nouellae.

XXXII. Denique Iuſtinianus, vt erat ad mutandum emendandumque procliuis, multa in ſuperioribus libris promulgata ipſe ſuſtulit & mutauit, editis ſubinde nouis conſtitutionibus, quas *Nouellas* adpellant. Nouem earum collectiones, vel, vt barbare vocantur, *collationes* a cuiusnam manu ſint, parum conſtat. (e) Nec omnes Iuſtiniani, ſed quaedam etiam Tiberii Imp. ſunt. vti CLXI. CLXIII. CLXIV. quaedam etiam Iuſtini, vti CXVII, CXL, CXLIV, CXLVIII. CXLIX. Id ſaltim vel ipſa verſio ineptiſſima indicat, eas collationes e barbaris ſeculis eſſe. Vnde de Graeco reſtituendo textu iam dudum ſoliciti fuere eruditi. (f) Nouellas CXLIV, Graece edidit Greg. Haloander *Norib. MDXXXI. fol.* alias XXIII, e codice Fuggeriano extulit Henr. Scrimgerus Scotus, quae prodiere *ex Stephaniana MDLVIII. fo.* Exſtant & verſiones Latinae cultiore ſtilo adornatae partim a Iuliano,

(e) Ipſum enim Tribonianum, qui *Nouellarum* collectionem promiſit §. 4. *Conſt. de emend. Cod.* auctorem haut eſſe, vel ex ipſo ſtilo adparet. Nec magis de Berguntione liquet.

(f) Nec omnes tamen nouellae Graece conceptae. Vid. *Nou.* 9. 11. 17. 23. 33. 34. 35. 41. 62. 65. 114. 138. 145. 150. quae manifeſto Latine editae a Iuſtiniano.

(g)

no,(g) Patricio & Anteceſſore Conſtantinopolitano, partim a Gre. Haloandro, quarum haec cum corpore iuris Haloandrino, illa e bibliotheca Pithoeorum prodiit *Baſ.* 1576. *f.* & *Pariſ.* 1689. *f.*

XXXIII. *Authenticae* ex nouellis deſumtae, adiectaeque codici iam ſeculo VI. a Gregorio M. *Epiſt. XI.* 54. & Iuone Carnot. *Part. III. Cap. CLXXXV.* citantur. Vnde nec ab Irnerio ſunt, vt vulgo creditur, nec a Iureconſultis Papienſibus, qui tamen forſan eas auxerunt. Vid. Strauch. *Diſſ. Acad. IV. Cap.* 1. 2. Beyer. *Poſit. Pandect. I,* 2. *p.* 30. *ſeq.* XXXIII. Authenticae.

XXXIV. Poſt Iuſtiniani tempora in occidente non adeo magnum iuris Iuſtinianei vſum fuiſſe comperio. *Wiſigothi* Codicem Theodoſianum compilationi Iuſtinianeae praeferebant. In *Italia*, quo Longobardorum arma non pertigerunt, *Codex* tantum & *Nouellae* in aliquo pretio erant. Poſtea a Francis permiſſum Italis, iure vel Longobardico vel Romano vel Francico vti. Demum ab Irnerii tempo- XXXIV. Vſus iuris Iuſtinianei in occidente.

(g) Ad hunc Iulianum pertinet epigramma Thaceteti, quod exſtat in *Antholog. IV.* 1,

Τȣ̃τον ἰȣλιανὸν νομικῆς φάος, εἶπον ἰδȣ̃σαι
Ῥώμη καὶ Βηρυτὸς, πάντα φύσις δύναται;
Roma & Berytus, conſpecto hoc lumine legum.
Quantum, aiunt, virtus, ingeniumque poteſt!

Quod elogium ad Saluium Iulianum, Edicti perpetui conditorem, fruſtra retulerunt Alciat. *Diſpunct. II.* 27. & Bertrand. *de Iuris perit. I,* 1. *p.* 30. merito hinc notati a Menagio *Amoen. Iur. Ciuil. XXIV,* & Guil. Grot. *vit. Iureconſ. II.* 6, *p.* 122.

temporibus enatum eſt ſtudium iuris ciuilis in ſcholis Italicis. De quibus omnibus videndus Conring. *de origine iur. Germ. cap. XX. ſeq.*

XXXV. In oriente ius Iuſtinianeum primo Graece verſum.

XXXV. At in oriente non ceſſatum a compilandi ſtudio, ſiue quod Imperatores Iuſtiniani gloriae inuiderent, ſiue quod eius compilationes ob inſignem prolixitatem odiſſent. Et primo quidem de Graece vertendo corpore iuris cogitatum imperante Phoca. Inſtitutionibus ergo eam operam nauauit Theophilus, ille ipſe, qui inſtitutiones cum Triboniano & Dorotheo elaborauit. Eius enim paraphraſin iam laudari a Thalelaeo ipſe obſeruat Fabrott. *in Praefat. ad Theoph.* vid. Gundlingiana *Part. II. obſ. II.* Pandectis & Codici Thalelaeus, Theodorus Hermopolita, Anatolius & Iſidorus. Suares. *Notit. Baſilic. Tom. I. praemiſſ.* Vinc. Grauina *de ortu & progr. iur. ciu. in CXXXIIX, p. 163. ſeq.* Theophili *paraphraſis* potius, quam verſio etiamnum exſtat, edita primum a Viglio Zuichemo inſigni Friſiae noſtrae ornamento Baſ. anno MDXXXIV. deinde a Chriſtiano Wechelio Pariſ. eodem anno, hinc a Jodoco Petro Neithardo anno MDXLIV, porro a Iac. Curtio anno 1545. Dionyſio Gothofredo anno MDLXXXVII. & denique a Carolo Hannibale Fabrotto *Pariſ.* 1634. & 1657. Thalelaei opus pandectarum nondum adſpexit lucem. (*h*)

XXXVI.

(*h*) Vidiſſe ſe tamen alicubi hanc verſionem MSC. teſtatur Greg. Haloand. in *praefat. Nouellar.* Quemadmodum & codicem Graecum viſum eſſe in Creta inſula, tradit Suallenb. in proleg. Harmenop.

(*i*)

Digitized by Google

XXXVI. Poſtea Baſilius Macedo nouam collectionem inſtituit, deſiderans in Iuſtinianeo corpore breuitatem, perſpicuitatem ordinemque concinnum. Cedren. *Annal p. 568.* Leon. Imp. *provem ad Baſilica.* Sed morte praeuentus non niſi epitomen edidit codicis Iuſtinanei, quam πρόχειρον τῶν νόμων adpellavit. Periit hoc opus praeter fragmenta quaedam de nuptiis Io. Leuncl *Iur. Graeco Rom. Lib II, p. 86.* aliudque apud Baron. *Ann. DCCCXXVI. n. XII.*

XXXVI. Deinde noua collectio tentata Baſilio.

XXXVII. In labore illo Baſilio, idem, qui in imperio ſucceſſit Leo, filius, inſigni rerum ſcientia σοφοῦ vel φιλοσόφου cognomen adeptus. Et is quidem edidit Βασιλικὰ νόμιμα, vel διατάξεις Βασιλικαὶ ex pandectis & codice, omiſſis tamen iureconſultorum & Imperatorum nominibus, compilata Suares *l. c.*

XXXVII. Et Leone.

XXXVIII. Denique Conſtantinus Porphyrogenneta, frater Leonis natu minor edidit repetitam Βασιλικῶν praelectionem, quae & πρόχειρον μέγα, vt & τὸ πλάτος τῶν νόμων nec non τὸ πλάτος abſolute appellatur. Et haec ipſa ſunt illa Βασιλικά, quorum libros XXVIII, XXIX, XXX. XLV, XLVI, XLVII, XLVIII, edidit Gentianus Heruetus. Pariſ. CIƆ IƆLVII. Librum LX, Iac. Cuiacius, vtraque coniunctim ſub titulo Βασιλικῶν διατάξεων Dionyſ. Gothofredus *Hanov 1606 fol.* Libr. XXXVIII. & XXXIX. ex Cuiacii ſchedis emiſit Car. Labbaeus Pariſ. CIƆ IƆCIX. Integra Βασιλικά (*i*) Graeca & Latina

XXXIIX. Nec non Conſtantino Porphyrogenneta. Vnde natum opus Βασιλικῶν.

(*i*) Libri tamen XIX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XLIII.

Digitized by Google

tina debemus Car. Annib. Fabrotto, qui ea publicauit *Pariſ.* 1607. *f. Tomis VII.*

XXXIX. Variae epitomae inde confectae.

XXXIX. Succeſſere variae epitomae, quales ſunt I.) πρόχειρον μικρὸν ab iisdem Imperatoribus confectum, quod & ἐκλογῆς καὶ ἐπιδιορθώσεως nomine venit. (*k*) II.) Index νομικῶν κατὰ στοιχεῖον per alphabeti ſeriem digeſtus. a Io. Sambuco Pannonio Tarenti repertus & ſub titulo ἐκλογῆς βασιλικῆς editus a Io. Leunclauio *Baſil.* 1576. Auctor fertur Romanus Lacapenus. Vid. Cuiac. *Obſ. XVIII*, 37. III.) Mich Attaliotae, iudicis & Procos. πόνημα ſeu πραγματικὴ tempore Michaëlis Ducae compilata. (*l*) IV.) Michaëlis Pſelli *ſynopſis*, qua ius compendiarium verſibus politicis complexus eſt. (*m*) V.) πρόχειρον

XLIII. XLIV. XLIX. & LIX. non ſunt authentici, ſed a Fabrotto ex Synopſi βασιλικῶν, & Theodoro Hermopolita, Conſtant. Harmenopulo & Cuiacii Commentariis vtcunque compilati. Forſan ii etiamnum in bibliotheca quadam latitant. Ita ominabar ſecundam editionem quum pararem. Vatem me fuiſſe haut vanum, nuper demum intellexi Amſtelodami ex V. A. Corn. a Bynkershoek, qui ſe bonam horum partem a iuuene nobili, Pariſiis redeunte nactum referebat. Gratulamur ſaeculo hunc theſaurum, maxime ſi obſtetricias viri doctiſſimi manus experietur.

(*k*) Eius titulos priores XXVIII, exhibet Io. Leunclau. *Iur. Graeco Rom. Tom. II. p.* 79. Conf. Lambec. *Bibl. Vind. Lib. V. p.* 162. *& Lib. VI. p.* 24. 25.

(*l*) Edidit illud πόνημα ſub titulo σύνοψις ὡσανεὶ συνόψεως Io. Leunclau. *Tom. II. p.* 1.

(*m*) Prodiit ea ſynopſis cum aliis quibusdam Mich. Pſelli *opuſculis* cura Franc. Boſqueti *Pariſ.* 1632. 8.

(*n*)

Digitized by Google

χειρον Conſtantini Harmenopuli, qui circa annum cIↄ CCCXLV. floruit (n) ex Baſilicis contractum, & nuncupatum ἑξάβιβλον. Ei non abſimile VI, Antiochi Balſamonis πρόχειρον, & ſi qua ſunt huius generis alia.

XL. Finis iuris Iuſtinianei in Oriente.

XL. Denique Turcae, capta Conſtantinopoli, & Graecorum imperio, & iuris Romani in oriente ſtudio finem fecerunt, dubiumque eſt, an in Turcicis dicaſteriis quaedam iuris Iuſtinianei reliquiae ſeruentur. Vid. Groeneweg. *ad prooem. Inſtit. num. I.* Feltmann, ad *L. 22. §. 3. D. de orig. iur.* Pagenſtech. *Sicilim. Manip. 2. p. 105.* Leonis certe nouellas hodienum in Graecia non extra vſum eſſe, patet ex Chriſt. Angeli *de ſtatu eccl. Graecae p. 112. & 115.* & obſeruauit id Bynkersh. *obſ. IV, 1. p. 385.*

XLI. Eius incrementa in occidente.

XLI. At in occidente a ſaeculo XII. magis magisque in academias & fora irrepere coepit ius Iuſtinianeum, cuius tot ex eo tempore prodierunt editiones, gloſſae, commentarii, paratitla, ſyſtemata, compendia, vt eorum mole & multitudine laboremus.

XLII. Ratio veterum tractandi ius ciuile.

XLII. Quum Iuſtinianus §. 3. huius prooemii & §. 2. ſequentis tituli nonnulla quoque de docendae diſcendaeque iurisprudentiae ratione moneat: licebit & nobis ea de re ex antiquitatibus diſſerere. Iuris ſcientiam olim in latenti habebant patricii, (o) nec temere ſolebant

(n) Editus eſt Harmenopulus Graece & Latine cum notis Io. Merceri & Dionyſii Gothofredi *Gen.* 1587. 4.

(o) Hinc eſt quod iureconſulti adpellantur *principes ciuitatis*.

bant quemquam, niſi ſui ordinis, hiſce ſacris initiare. Cicero *de offic. II, 19. Cum multa praeclara maiorum, tum quod optime conſtituti iuris ciuilis ſummo ſemper in honore fuit cognitio atque interpretatio. Quam quidem ante hanc confuſionem temporum in* POSSESSIONE SVA PRINCIPES *retinuerunt: nunc vt honoris, vt omnis dignitatis gradus, ſic huius ſcientiae ſplendor deletus eſt.* Addi poterit eiusdem Ciceronis *Oratio pro Muraena XII. & de Oratore I, 41.* Et videtur ſane antiquiſſimis temporibus iurisprudentia veluti traditione quadam conſeruata inter patricios, vſu magis quam inſtitutione addiſci conſueuiſſe. Quod non difficile erat in tanta Romanarum legum paucitate.

XLIII. Methodus eorundem tradendi iurisprudentiam.

XLIII. Primus veterum hanc conſuetudinem migrauit Tiberius Coruncanius, primus e plebe Pontifex Maximus, anno V. C IↃ. Is enim odio patriciorum iuris cognitionem, quam alii in latenti habuerunt, paullo amplius diuulgauit, & diſcentibus ſe dare coepit *L. 2. §. 35. D. de O. I.* Eius Exemplum deinde ſequuti ſunt alii, veluti Q. Mucius Scaeuola, C. Aquilius Gallus, L. Lucilius Balbus, T. Iuuentius, Q. Cornelius Maximus, & inprimis Seruius Sulpicius, quorum ex aedibus, tamquam ex equo

uitatis. Cuiac. *ad* Pompon. *L. 2. §. 35 D. de Orig. iur. p. 1188. maximique viri,* Pompon. *d. L. 2 §. 35.* Hinc illa Mucii obiurgatio: *Turpe eſſe patricio & nobili, & cauſſas oranti ius, in quo verſaretur, ignorare L. 2. §. 43 eod.* Conf. G. Schubart. *de Fatis iurisp. Rom. Ex. I. 16. p. 28.*

(p)

equo Troiano, magna praeſtantiſſimorum iureconſultorum frequentia prodiit. Quum vero hi omnes ampliſſimos in vrbe honores geſſerint: facile eſt ad exiſtimandum, eos non ſcholas aperuiſſe, aut leui didactro inuitatos ſubſellia poſuiſſe diſcentibus. Sed ſolebant, quum de iure conſulentibus reſponderent, admittere iuuenes, qui audirent, notarentque reſponſa, rationemque tradendi atque interpretandi iuris, adeoque vna opera & conſulentibus & diſcentibus ſatisfacere. Cicero in *Oratore ad Brut. XLI. Ius ciuile docere, ſemper pulcrum fuit, hominumque clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus.* Et paucis interiectis: *Alteros reſpondentes audire ſat erat, vt ii qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus.* Ac denique *in Bruto LXXXIX. Ego autem, iuris ciuilis ſtudio, multum operae dabam Q. Scaeuolae, P. F. qui quamquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat.* Ex quibus patet, vſu magis atque exercitatione, quam doctrina, veteres ad tantam de iure reſpondendi facultatem adſpiraſſe.

XLIV. Sub Chriſtianis Imperatoribus publica Romae ſchola floruit, iurisprudentiae etiam ſtudiis conſecrata, de qua infra dicemus *Lib.* I. *Tit. XXV. n. XX. ſeq.* Docuerunt in ea ſchola iureconſulti vel Anteceſſores duo, tempore Theodoſii iunioris *L. vn. C. Theod. de ſtud. lib. vrb. Rom. & Conſt.* antea tamen eodem inſtituto, quo veteres erant, vſi, iuuenes domi habuiſſe videntur Papinianus, de cuius diſcipulis

XLIV. Schola iuridica Romana.

lis

Digitized by Google

lis Lamprid. *in Alex. Seu. LXVIII.* aliique iureconſulti egregii, quorum in digeſtis fragmenta exſtant.

XLV. Methodus docendi in ſcholis iuridicis ante & poſt Iuſtinianum.

XLV. Denique a tertio ſaeculo tres praecipue ſcholae floruerunt iuridicae, Romae, Conſtantinopoli, & Beryti, hoc priuilegio munitae, vt non liceret alibi cuiquam ius docere, ceu infra docuimus *Lib. I. Tit. XXV. n. XX. ſeq.* in his ſcholis ea ſeruata methodus, vt primo anno non niſi ad limina legitimae ſcientiae admitterentur, dicti ideo *dupondii*, quaſi nullius pretii homines (*p*) Secundo anno Edicti audiebant interpretationem, vnde & *Edictales* cognominati. Tertio anno ad praelectiones in priores octo libros Reſponſorum Papiniani admittebantur, atque inde dicebantur *Papinianiſtae*, quo nomine adeo ſibi placebant iurium ſtudioſi, vt diem, quo eius doctrina primum fuerant initiati, feſtum ſollemnemque haberent. Bertrand. *de Iurisperit. I, 2. p. 38.* Quarto anno Reſponſa Pauli in manibus erant, eaque tunc ipſi recitabant, & tum dicebantur λύται, quaſi ſoluendis quaeſtionibus idonei, vel vt ait Iuvenalis *Satyr. VIII. Qui iuris nodos legumque aenigmata*

(*p*) Seneca *Controu. X, 1. Ita ne peribunt decem iuuenes propter dipondios duos?* Hieronym. *ad Helvid p. 12. Tom. VI, Op. Quis te, oro, dupondio ſupputabat?* Et Petron. *p. 13. dupondium* pro pretio viliſſimo accipit, vbi addendae virorum doctorum obſeruationes, & Cuiac. *Obſer. XII. 40.* Nemo non hic deprehendet ſpeciem quamdam monſtri illius ſcholaſtici , quod recentiore aetate Penaliſmi nomine academias inuaſerat.

(*a*)

mata ſoluunt. Vnde errant, qui λύτας vertunt ſolutos: ſic enim dici debuiſſent λύτοι, vt recte obſeruat Turneb. *Aduerſ. VIII*, 19. Quinto anno, quo Conſtitutiones addebant, προλύται dicti. Sed mutauit nonnulla Iuſtinianus, qui primo anno Inſtitutiones ſuas & τα πρῶτα legum praelegi, novitiosque *Iuſtinianeos nouos* dici voluit: ſecundo quosdam digeſtorum libros, quos ipſe praeſcribit, per viciſſitudinem interpretandos, audiebant, ſeruato *edictalium* cognomine. Tertio anno *Papinianiſtas* vocari conceſſit, ſed audire eos iuſſit libros digeſtorum XX, & XXI. Reliquos digeſtorum libros adiiciebant anno quarto, quo λύται dicti, quemadmodum quinto codicem iungebant, & προλύτων nomen eo ipſo merebantur. Vid. Iuſtin. *Orat. ad Anteceſſores* §. 2. 3. 4. 5. & ibi interpretes.

LIB. I. TIT. I.

DE

IVSTITIA ET IVRE.

Titulo hoc inſtitutionum non inculcantur leges quaedam Romanae, ſed principia generalia, & quae ad ideam iuſtitiae & iuris concipiendam faciunt. Quum ergo in definitione Iuſtitiae & Iuris a recentioris ſcholae placitis ſe procul ſeiunxerint veteres iureconſulti: ratio eius rei ex antiquitate erit reddenda.

I. Iuriſconſulti itaque, quod inter omnes conſtat, plerique cum legum ſtudio philoſophiam olim coniunxere, ex eiusque principiis leges

I. Iuris conſulti operam dabant philoſophiae.

leges ſunt interpretati. Vnde Cicero *de Legib. I, 5. iurisprudentiam non a praetoris edicto, vt plerique ſua aetate fecerint, neque e XII. Tabulis ſed penitus ex intima philoſophia petendam* putabat.

II. Maxime Stoicae.

II. Quamvis vero non eidem omnes ſectae nomen dederint, & Epicureae imprimis fauerint C. TREBATIVS TESTA (*a*) (*Cic. VII. Epiſt.* 12. *Gaſſend. de vit. & morib. Epic. Tom. V. op. p.* 188. Aegid. Menag. *Amoenit. iur. p.* 80.) ALFEN. VARVS (*L.* 76. *ff. de iudic.* & ibi interpretes.) & alii: plerique tamen teſte Athenaeo *Deipnoſ. VI,* 8. ſtoicam philoſophiam maximi habuerunt, vel quia Zeno minime, vt aliae ſectae philoſophorum a rebus gerendis auocabat, (Diog. Laert. VII. 122. & 130.) eaque ſecta *turbidos & negotiorum appetentes* facere videbatur; Tacit. *Ann. XIV.* 57. vel quia iſti ſapientes philoſophiam practicam felicius, quam alii excoluerant. Et hinc ſtoica philoſophia *ſumma* dicitur *ſapientia L.* 2. *D. de leg.* (*b*) Multis id demonſtrarunt Schilterus in *Manuductione philoſoph. moral. ad iurisprud. Cap. I.* Vinc. Grauina *de ortu & progreſſu iur. ciuil. num. XLIV. p.* 80. Em. Merill. *Obſeru. I,* 8. & ſingulari ac pereruditа oratione V. C. Euerardus Otto.

III. Vnde multa in iure Stoica.

III. Hinc frequentiſſimae in iure noſtro I. *deri-*

(*a*) Diſſentit Schilter. *Manud. phil. mor. ad iurispr. I,* 6. *p.* 7. Sed Trebatius initio ſtoicus poſtea Epicureus factus videtur Cic. *Epiſt. VII,* 12.

(*b*) Fallitur ergo Paganin. Gaudent. *de ortu & progr. philoſ. ap. Rom. cap. XLIII. p.* 106. qui pleroſque Ictos cum Ariſtotele potius & Platone ſenſiſſe putat. Conf. *obſ. Hal. VII. p.* 252.

(*a*)

Digitized by Google

deriuationes nominum ſatis contortae, quales ſtoicis erant ſollemnes e. g. teſtamentum quaſi *teſtatio mentis*; mutuum, quaſi *quod ex meo ſit tuum*. Vid. Cui. *Obſ. XI.* 37. Em. Merill. *Obſeru. I*, 8. *ſeq.* Frequentiſſimae II. *definitiones* mere ſtoicae, qualis eſt etiam in hoc titulo definitio iuris naturae. Frequentiſſimae III. *diviſiones ſtoicae*, qualem eſſe illam rerum corporalium & incorporalium, ex Sexti Empirici *VII. adu. Mathem.* & Senec. *Epiſt. LVIII.* obſeruauit Oiſelius *ad* Caii *Inſt. II*, 1, 1. *p. m.* 73. Frequentiſſimae denique IV. *deciſiones* ex interioribus philoſophiae ſtoicae principiis deriuatae, quales collegerunt Vinc. Grauina *l. c.* Schilterus *l. c.* & V. C. Euerardus Otto *de philoſ. Stoica iurec.*

IV. Aemulatio inter iureconſultos & philoſophos.

IV. Quamvis vero philoſophiae amantiſſimi eſſent Romani Iureconſulti ſemper tamen inter eos reliquosque philoſophos ἀπολίτικους, inprimis Epicureos, quaedam interceſſiſſe videtur aemulatio. Eoque pertinere arbitramur verboſam illam Vlpiani declamationem de *vera non fucata iureconſultorum philoſophia. L.* . §. 1. *D. de iuſtit. & iure.* nec non quae Horatius *Lib. I. Epiſt. I.* canit: *Nunc agilis fio, & merſor* CIVILIBVS VNDIS, *Virtutis verae cuſtos rigidusque ſacerdos.* Conf. Cic. *Epiſt. III*, 9. 10 vbi Epicuri philoſophia ἄπρακτος ASTVTA vocatur. Locum praeclare explicari memini in Gundlingianis.

V. Cur iureconſulti multa philoſophorum propria iuri

V. Et iſta quidem aemulatione factum eſt, vt iureconſulti ea, quae philoſophorum erant propria, ad ſe raperent, e g. vt definitionem philoſophiae iuri ſuo adplicarent: §. 1. *Inſt. h. t.*

Digitized by Google

applica-rint.

vt loco iuridicae definitionis iuſtitiae darent mere moralem & philoſophicam: & denique ipſa illa iuris praecepta §. 3. *Inſt. h. t.* ex philoſophia morali ſtoicorum in ius transferrent. Conf. Schilter. *l. c.* Chriſt. Thomas. *Annot. ad Inſt. h. t.* Ger. Noodt. *Iul. Paul. X. p.* 365. & quae nos obſeruauimus in *Elem. Iuris ciuil. h. t.*

TIT II.

DE

IVRE NAT. GENT. ET CIVILI.

Agitur hoc titulo de *diuerſis ſpeciebus iuris.* Quum vero iam ſuperiore titulo, cur hunc potiſſimum de iure naturae & gentium ſibi conceptum formarint, abunde explicatum ſit: iam ex antiquitate varia iuris ciuilis genera ſunt explicanda, docendumque quid lex fuerit, quid *plebiſcitum*, quid *praetores* & *aediles*; quid item *iureconſulti* ad locupletandum ius Romanum contulerint, quid denique *Imperatores* in legibus Romanis, earumque ferendarum ratione immutarint.

I. Leges proprie ſic dictae a quibus latae?

I *Lex* Romanis, libera adhuc republica, vocabatur, quam populus Romanus, Superiore magiſtratu rogante, conſtituebat. (*a*) §. 4. *Inſt. h. t.* Eiusmodi magiſtratus ſuperiores quibus cum populo agendi ius eſſet, praeter Reges, Inter-

(*a*) In libera ergo republica ad legislationem omnes concurrebant, & hinc patet ratio, cur lex *communis reipublicae ſponſio* vocetur Vlpiano *L.* 1 *D. de Legib.*

(*b*)

Digitized by Google

Interreges, Dictatores, Conſules, erant Tribuni militum coſ. poteſtate, Cenſores, Praetores. Hinc non ignotae leges *Regiae*: non ignota lex Aemilia de cenſura a *Dictatore*; lex Aelia Sentia, a *Coſſ.* lex Pinaria de ambitu a *Tribuno mil. coſ. pot.* lex Caecilia de fullonibus a *cenſoribus*, (*) (Plin. *Hiſt. Nat. XXXV*, 17.) lex Aurelia iudiciaria a *Praetore* (Flor. Epit. Liu. CXVII.) latae.

II. Ab his ergo magiſtratibus, lex, ſi qua opus videretur, primo domi *ſcribenda* erat. Quod fiebat adhibitis viris prudentibus & neceſſariis, cum quibus expendere ſolebant, an lex eſſet e republica, maiorumque moribus conveniret. Vnde plerumque additae formulae: SI QVID IVS NON FVIT ROGARI, EIVS HAC LEGE NIHIL ESSET ROGATVM, itemque: SI QVID CONTRA ALIAS LEGES EIVS LEGIS ERGO LATVM ESSET, VT EI, QVI EAM LEGEM ROGASSET, IMPVNE ESSET. Cic. *ad Attic. III*, 23 Conf. Briſſon, *de Form. II, p.* 138. II. Earum ſcriptio.

III. Scripta lex *communicabatur cum ſenatu*, ſine cuius auctoritate cum populo agere nefas habebatur. Liu. *I*, 17. Plutarch. *in Coriolan. p.* 227. Quum vero Senatus nonnunquam difficilior eſſet in permittendis comitiis, lege Maenia cautum eſt, *uti, rogatore comitiorum iuſto poſtulante, patres ante inita ſuffragia fierent auctores eius rei, quam popu-* III. Communicatio cum ſenatu.

(*) Alioquin non negatur, ſaepe etiam *leges cenſorias* adpellari Cenſorum edicta, quibus conditiones locationum publicarum proponebant Gell. XV, 11. Vid. Gundlingiana *Part XVI. Obſ.* 1, §. *XXVI. p.* 61.

populus iuſſurus eſſet. Cic. *in Bruto. cap. XIV.* In eandem ſententiam legem tulit Q. Publilius Dictator apud Liu. *VIII*, 12. Et poſtea quum iſte mos deſuetudine obumbraretur illum denuo in vſum revocauit L. Cornelius Sulla. Vid. Appian. *de bello ciuil. I. p. 650.*

IV. Promulgatio.

IV. Hinc porro legis ſequebatur *promulgatio.* Publice enim lex proponebatur, vt quilibet e populo eam legere, expendere, & ferendane eſſet, an antiquanda, ſecum ſtatuere poſſet. Spatium promulgationis erat *trinundinum,* vt lex noua etiam a ruſtica plebe, quae ſingulis nundinis rure in vrbem veniebat, legi ponderarique poſſet. Cic. *pro domo cap. XVI.* & *Phil. V, cap.* 11. Manut. *de Leg. p.* 839. Addebatur edictum, vt populus in proximum trinundinum in campo Martio conueniret. Gell. *Noct. Attic. XIII*, 14. Quum tamen ipſis nundinis cum populo agere haut liceret: comitia plerumque in ſequentem diem indicebantur. Macrob *Saturn. I*, 16. Et his demum omnibus obſeruatis, magiſtratus quis POPVLVM IVRE ROGASSE, POPVLVSQVE IVRE SCIVISE dicebatur. Cic. *Philipp. I*, 10. (*b*)

V. Recitatio per praeconem nec non ſuaſio & diſſuaſio.

V. Lex ipſa ferebatur in *comitiis,* olim in curiatis, poſtea & *centuriatis*, & tributis ad quae vbi populus in *campum Martium* vel in comitium ad roſtra confluxiſſet, praeco primum legem

(*b*) Neque tamen promulgatio ſola faciebat legem, ſed populi ſuffragium. Sola lex Didia Licinia tanto ſtudio patrum lata eſt, vt SCo caveretur, vt eam promulgatam omnes ſeruarent. Macrob. II, 13.

(*c*)

Digitized by Google

gem *recitabat*; dein is plerumque, qui rogaturus erat, eandem *ſuadebat*, quod & alii faciebant nonnunquam. Nec deerant, qui *diſſuaderent*, id quod cum tribuni plebis, tum etiam priuati, ſi quibus a magiſtratu concio dabatur, facere poterant Liu. *XLV*, 21. Nonnunquam & ii ipſi, qui legem rogaturi erant, eam diſſuadebant, ſi forte non ex ſua, ſed ſenatus ſententia legem ferrent. Exemplum Piſonis conſulis refert Cic. *Epiſt. ad Att. I*, 14. cui cum fructu addes, quae nos nuper diſſeruimus *in Comment. ad Leg. Iul. & Papiam Lib. I. cap.* 4. *p.* 84.

VI. Auditis orationibus praeſentibusque ſacerdotibus & diuina exponentibus, (Dionyſ. *X. p.* 681.) *ſitella* vel *vrna* deferebatur, in quam coniiciebantur centuriarum nomina. Deinde ſortibus aequatis fiebat *ſortitio*, quaequae prima centuria, quae ſecunda, quae tertia de ſitella exiiſſet, ea eundem in ſuffragiis locum atque ordinem obtinebat. (c) Quae prima forte exierat prima ferebat ſuffragia, atque inde PRAEROGATIVA, proxime ſequentes PRIMO VOCATAE vocabantur. Reliquae IVRE VOCATAE dicebantur Aſcon. Paedian. *in* Cicer. *Diuinat. p. m.* 1819. Liu. X, 22. XXVII, 6. Exemplum eſt in lege Thoria apud Sigon. *de ant. iure Ital. II*, 2, *p.* 638. VI. Auſpicia & ſortitio.

VII.

(c) Sequiorum temporum eſt haec *ſortitio*. Sub Tullio enim Rege primae ad ſuffragium vocabantur maximi cenſus centuriae, in prima & ſecunda claſſe deſcriptae, quae, quia reliquas numero ſuperabant, plerumque rem conficiebant, vt adeo raro vocarentur reliquae. Dionyſ. Hal. *Antiq. Rom. VI, p.* 224. *ſeq. VII, p.* 464. Liu. I, 43.

Digitized by Google

VII. Interceſſio facta a tribunis, auguribus coſſ.

VII. Interim licebat iis, quorum intererat, legi *intercedere.* Faciebant id *Tribuni plebis* ſollemni illo VETO. Liu VII, 17. XXVII, 6. XLV, 21. Faciebant & Conſules, vel intercedendo, Dionyſ Hal. *VIII. p.* 557. vel comitiales dies eximendo, vel ſupplicationes decernendo, vel ferias Latinas indicendo. Cic. *ad Quint. Fratr. II, Ep.* 7. Faciebant idem & *augures & magiſtratus,* quorum erat, de coelo ſeruare. Qui ſi quidquam adverſi viſum auditumque obnunciarent, (*d*) comitia impediebantur, reque infecta diſcedebatur.

VIII. Rogatio.

VIII. Si nihil ſiniſtri obnunciabatur, ipſa iam fiebat *rogatio,* ſollemni formula: VELITIS IVBEATIS QVIRITES HOC ITA VTI DIXI ITA VOS QVIRITES ROGO. Cic. *pro domo XVIII. ſeq.* (*e*) Tum addebatur: SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES.

(*d*) E. g. ſi fulſiſſet de coelo, ſi tonaſſet, ſi bubo volaſſet a ſiniſtra, ſi aues triſte quid portendiſſent, ſi quis morbo comitiali repente correptus concidiſſet &c. Longa enim eſt fabula, de qua Paul. Manut. *de Legib. p.* 548. Paul. Merula *de comit. III. p.* 17. *ſeq.* Struu. *Antiq. Rom. Synt. VI. p.* 269. Ceterum haec omnia ideo inuenta, vt magiſtratus, vel collegarum, vel populi conſilia periculoſa bonis rationibus turbare poſſent. Dio Caſſ. *XXXIII. p.* 66. Cic. *de Leg. III,* 12.

(*e*) Notanda hic quaedam vocabula, quae ſubinde confundi ſolent ab iis, qui ſunt in Antiquitatibus Romanis hoſpites. Lex ROGATVR, dum fertur: ABROGATVR, dum tollitur: DEROGATVR eidem, dum quoddam eius caput aboletur: SVBROGATVR dum aliquid adiicitur, OBROGATVR denique, quoties aliquid in ea mutatur. Vlpian. *Fragm. I,* 3.

(*f*)

Digitized by Google

TES. Quo facto in ſuam quisque centuriam diſcedebat, in qua erat ſuffragium laturus. Aſcon. Paedian. in Cic. *Orat. pro Corn. Balbo. p.* 1310.

IX. Facta diſceſſione ferebantur *ſuffragia*, olim quidem voce; poſt tabellariam vero legem *tabellis*, quarum alteri inſcriptum V. R. *vti rogas*, alteri A, id eſt *antiqua probo*. Cic. *Epiſt. ad Attic. I*, 14. Tulit eiusmodi legem tabellariam L. Caſſius Trib. pleb, (*f*) C. Mario VI. & L. Valerio Flacco Coſſ. Cic. *de Leg. lib. III.* Sed de iudiciis publicis. Vnde & in numis familiae Caſſiae egregium tabellariae iſtius legis monimentum occurrit. Vid. Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p. 67. edit. Patini.* De comitiis iam antea ſimilis exſtabat lex Gabinia. IX. Suffragia per tabellas lata.

X. Diſtribuebantur hae tabulae per *diribitores*, quibus nongenti *cuſtodes* adſtabant, daturi operam, ne qua fraus in diſtribuendis tabellis admitteretur. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII*, 11. Et exſtructi quidem in campo Martio erant *pontes* centum nongenti tres, totidem ſcilicet, quot numerabantur centuriae. Hi nihil aliud erant, quam anguſtae quaedam ſubſtructiones, opere ſubitaneo e tabulatis ſolo editis adornatae, per quas iis, qui ſuffragia ferrent, viritim eſſet tranſeundum. His ergo in capite pontium miniſtra- X. Modus & ordo ſuffragandi in pontibus.

(*f*) Sed non primus. Biennio enim ante *legem* eiusmodi *tabellariam* tulerat A. Gabinius, Trib. pleb. Quae ergo Gabinius ſtatuerat de comitiis; ea ad iudicia etiam tranſtulit Caſſius, inuenitque tabulas, quibus inſcriptum A, *abſoluo*, C. *condemno*, NL. *non liquet*.

Digitized by Google

ſtrabantur binae iſtae tabellae, quarum alterutram deinde in extremo ponte *ciſtulae* immittebant. Plutarch. *in Mario, p.* 407. Fiebat id ita, vt praeco ſingulas centurias, eo ordine, quo ſorte exiiſſent, ad ſuffragia vocaret. Quicunque vero ex ea centuria primus rogabatur, PRIMVS nuncupabatur. Cic. *pro Plancio XIV*, Reuerſi e ponte intra *cancellos* concludebantur, quos *ouilia* vocat Lucanus, *Pharſal. II, v.* 197.

- - *& miſerae maculauit ouilia Romae.*

Conf. Nic. Gruch. *de Comit. Rom. I, p.* 688. Omnia haec accurate depicta ſiſtit egregius P. Licinii Neruae numus, quem exhibent. Fulu. Vrſin. *Famil. Rom. p.* 149. edit. Patin. Ezech. Spannhem. *de uſu & praeſtant. numiſm. Diſſ. VI, p.* 579.

XI. Suffragiorum diremtio.

XI. Latis hoc ordine ſuffragiis, *diremtio* fiebat. Numerabantur enim tabellae a ſingulis cuſtodibus, numerusque earumdem *punctis* (g) notabatur, Cic. *Philipp. II,* 33. & *pro Planc. XXII.* quo ea centuriarum ſententia renunciaretur, in quam plurima ſuffragia conueniſſent, & reticeretur, quae paribus eſſet diſtracta ſuffragiis. Si plures ſententiae legem probaſſent: SCITA vel PERLATA; ſin plures eandem reieciſſent, ANTIQVATA dicebatur. Manut. *de Legib. p.* 842.

XII.

(g) Inde nata phraſis: *omne punctum ferre.* Horat. *Art. poet. v.* 343.

Omne tulit punctum, qui miſcuit vtile dulci.

De qua loquutione, ipſoque hoc ritu conferri meretur Sauaro *ad* Sidon. *Carm. II,* 20. *& Epiſt. vlt.*

(h)

XII. Perlatam legem primo *iureiurando* confirmatam, deinde *aeri inciſam delatamque in aerarium* legimus. Manut. *de Legib. p.* 843. Vnde patet, quaenam ſint illa apud Ovid. *Metam. I,* 3. XII. Legum confirmatio.

- - *Verba aere minacia fixo*

Exſtant eius ritus veſtigia in *L.* 8. *pr. D. ad L. Iul. pecul.* Conf. Iuſt. Rycqu. *de Capitol. cap. XXX. p.* 374. *ſeq.*

XIII. *Nomina* leges plerumque accipiebant ab vtroque conſule, e. g. lex *Aelia Sentia, Papia Poppaea; Fuſia Caninia.* Nonnunquam vnicum iis cognomen dabatur ſi a dictatore vel praetore vel cenſore latae eſſent. Tales ſunt lex *Aemilia*, lex *Aurelia* & aliae. Addebantur interdum alia cognomina, a materia legis deſumta, veluti lex *Cornelia ſumtuaria*, lex *Gabinia tabellaria*, lex *Caſſia agraria.* XIII. Earundem cognomina.

XIV. Quo *ſtilo* ſcribi concipique ſolitae ſint leges, ex multis antiquis monimentis adparet. Qualia ſunt leges antiquae apud Reineſ. *Inſcript. CCCCLXXIII*, vt & egregium fragmentum legis Seruiliae apud Car. Sigon. *de Iudic. II,* 27. *p.* 422. nec non legis Thoriae apud eumdem *de iure Ital. II, p.* 638. Adde Barn. Briſſon. *de Form. p.* 141. *ſeq.* XIV. Quo ſtilo conſignatae?

XV. Haec de legibus. Sequuntur *plebiſcita*, quae & ipſa leges vulgo vocantur, ceu exemplo legum Iciliae, Voconiae, Aquiliae, Cinciae aliarumque adparet, quamuis id more antiquo non fieret, (*h*) teſte Gellio *XV,* 27. *XX,* 20. XV. Plebiſcita.

XVI.

(*h*) Primo, quum patricii plebiſcitis teneri nollent, *plebiſcita* vocabantur. Poſt leges Horatiam, Publiliam &

XVI. Eorum differentia a legibus proprie ſic dictis.

XVI. Erant plebiſcita, quae plebs plebeio magiſtratu interrogante, conſtituebat. §. 4. *Inſt. de iure nat. gent. & ciu.* Ea quum eodem fere ritu, quo ipſae leges conderentur; differentiae tantum legum & plebiſcitorum erunt notandae. Lex ergo a ſuperiore magiſtratu; plebiſcitum a plebeio, id eſt tribuno plebis rogabatur, & eo quidem, cui illud e collegio ſorte vel reliquorum collegarum conſenſu obtigiſſet. Liu. *III,65*. Lex ſuffragante vniuerſo populo, plebiſcitum ſuffragante plebe condebatur. Liu. II, 56. Dionyſ. Hal IX, *p.* 598. Tribuni enim nec aduocare patricios, neque ad eos referre vlla de re poterant. Gell. *Noct. Attic. XV,* 27. Leges in campo Martio ferebantur; & comitio; plebiſcita, non in eo tantum, ſed & nonnunquam in circo Flaminio, aut in Capitolio, maxime vero in comitio, vbi ex *roſtris* tribuni ad plebem concionabantur. (*i*) Docent id exempla apud Ciceronem. *Epiſt. ad Attic. I,* 1. *ad familiar. VII,* 30. Plutarch. *in Gracch. p.* 832. Liu. *III.* 54. *XXV.* 3. *XLV,36. III,54.* Leges in comitiis centuriatis & tributis; plebiſcita in ſolis tributis condebantur, vbi non opus erat vel SCto vel auſpiciis. Dionyſ. Halic. *IX, p.598.* & *605.* Solebant tamen

& Hortenſiam *leges* dicebantur, vel *leges tribuniciae.* Cic. *de leg. Agrar. II,* 8.

(*i*) Hinc *roſtra* inter praecipua tribuniciae poteſtatis inſignia ſunt. Hinc M. Lollius Palikanus, quum tribuniciam poteſtatem a Sulla abrogatam reſtituiſſet, roſtra in numis ſuis ſignari iuſſit. Vid. Fulu. Vrſin. *de famil. Rom. p.* 158. *edit. Patini.*

(*k*)

Digitized by Google

tamen nonnunquam & Tribuni plebis aues conſulere, & de coelo ſeruare, quando legem erant interrogaturi. Exempla ſunt apud Plut. *in Gracchis p.* 852. & Cicer *in Vatin. Cap. VII.* Leges plerumque tribuni plebis; plebiſcita patricii & poſtea magiſtratus diſſuadebant, quamuis eam facultatem coſſ. adimere conaretur Volero, tribunus plebis. Dionyſ. Hal. IX, *p.* 598. Sortitio etiam in plebiſcitis duplex fiebat, quarum altera, in qua tribu Latini ſuffragium ferrent, explorabatur, altera inter ipſas tribus fiebat ſortitio. Liu. *XXV*, 3. Quidquid ergo tributim plebs ita iuſſiſſet, id ratum habebatur, & deinde tabulis inſcriptum aedilibus plebeis in aliqua aede cuſtodiendum dabatur. *L.* 2. §. 21. *D. de orig iur.*

XVII. Quos ea obligauerint.

XVII. Quamuis vero plebiſcita non ab vniuerſo populo, ſed a ſola plebe conderentur: tamen non plebem tantum, ſed & patricios obligabant. Id quod poſt multas patriciorum tergiuerſationes cautum eſt lege primum Horatia: anno V. C. CCCVI. Liu. *Hiſt. III*, 55. Dionyſ. Hal. XI. *p.* 725. deinde Publilia anno CCCCXIV. lata a Q. Publilio dictatore, ac denique, quum plebs anno CCCCLXVI. in Ianiculum receſſiſſet, lege Hortenſia, lata a Q. Hortenſio, dictatore. Gell. *Noct. Attic. XV*, 27. §, 4. *Inſt. de iur. nat. gent. & ciu.*

XIIX. Ius honorarium.

XIIX. Praeter leges & plebiſcita etiam edicta praetorum atque aedilium (k) certam iuris

(k) Quin & cenſores edicta de locandis vectigalibus & operibus publicis propoſuiſſe, patet ex Gell. *Noct. Attic.*

ris ſpeciem, quam *ius honorarium* vocabant; conſtituere coeperunt. Quare & de praetoribus atque aedilibus & vtrorumque edictis nonnulla monenda ſunt.

XIX. Praetoris origo.

XIX. Creari primum praetor coepit anno V.C. CCCLXXXIX. quum paullo ante plebs obtinuiſſet, vt alter conſulum plebeius eſſet. Male haec ſummae poteſtatis iactura habebat patricios: hinc dabant operam, vt penes conſules eo minus eſſet poteſtatis. Fraudibus itaque adorti plebem, facile id conſequebantur, vt redhoſtimenti loco e patriciis crearetur praetor, in quem deinde omnem, quae penes conſules adhuc fuerat, iuris dicundi poteſtatem transferebant. Liu. *Hiſt. VI, vlt. VII*, 1. Vnde fallit Pomponius, quando ideo creatum ait praetorem, *quia conſules auocarentur bellis finitimis, neque eſſet, qui in ciuitate ius reddere poſſet. L. 2. §. 27. D. de orig. iur.*

XX. Variae in praetura mutationes.

XX. Non diu tamen iſte honor patriciorum manſit proprius. Non multo poſt enim, anno V.C. CCCCXVI. primus e plebe praetor creatus eſt. Q. Publilius Philo. Liu. *Hiſt. VIII*, 15. Sub belli deinde Punici primi tempora duo fieri coeperunt Praetores, quorum alter vrbanam; alter peregrinam ſortiebatur iurisdictionem. Flor. *Epit. Liu. XIX.* Vnde hic vocatur PRAETOR QVI INTER CIVES ET

Attic. XV, 11. vocabantur etiam *leges cenſoriae*, ſed improprie. Vid. Gundlingiana XVI. *Obſ.* 1. §. XVI. p. 61. ſeq. Cum his tamen non confundendae rogatae, a Cenſoribus de quibus ſupra §. I.

(l)

Digitized by Google

ET PEREGRINOS IVS DICIT apud Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VII. n.* 10. & ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ apud Grut. *Inſcript. p. DIII.* Inſequentibus temporibus hic numerus non ſemel auctus eſt, ſi quidem initio quatuor, (Liu. XXIII, 30.) tum ſex, Liu XXXII, 27.) poſtea octo, mox decem, (Dio. XLII. p. 209.) hinc porro duodecim, immo & quatuordecim, ac denique ſedecim, a Iulio Caeſare creati, Praetores ius dixere, Dio *Lib. XLII. & XLIII.* Quo factum, vt patrem imitatus etiam, Auguſtus ſedecim expleret numerum, mox ad XII. eundem reduceret, quem ſe non exceſſurum, Tiberius iureiurando pollicitus eſt Dio Caſſ. *Lib. LVI.* Tacit. *Annal. I,* 14. quamuis eius ſibi gratiam feciſſe videatur princeps parum religioſus, ſiquidem & illo imperante modo XV. modo XVI. Praetores creatos nouimus. Dio Caſſ. *Lib. LVIII, & LX.* Claudius tamen iurisdictionem de fideicommiſſis, quotannis, & tantum in vrbe delegari magiſtratibus ſolitam, in perpetuum, atque etiam in prouinciis poteſtatibus demandauit. Sueton. *Claud. XXIII.* nouosque creauit *praetores fideicommiſſarios* (*l*) duos *L.* 2. §. 17, *D. de orig. iur.* ex quibus tamen vnum detraxit Titus

(*l*) In marmoribus etiam mentio fit PR. DE FIDEICOMMIS. apud Gruter. *Inſcript. p. CCCXCIII, 6.* Illud addendum ex Quinctilian. *Inſtit. Orat. III,* 8. fideicommiſſariam iurisdictionem ita diuiſam eſſe inter praetorem & conſules, vt ille ad certam Summam; hi de maiore cognoſcerent. Vnde lucem capit locus Vlpiani *in Fragm. XXV.* 12. Videatur Cuiac. *Obſ. XXI,* 34. Merill. Obſ. V. 36. p. 112.

(*m*)

Digitized by Google

Titus *L. 2. §. 32. D. eod.* Acceſſit ſub Neruâ *praetor fiſcalis L. 2. §. 32. eod.* vt & *praetor tutelaris* ſub M. Antonino Philoſopho, Iul. Capitolin. *vit. Marci Anton. X. L. 6. §. 13. D. de excuſ. tut.*

XXI. Ex his praetoribus vrbanus reliquos anteibat, iisdem, quibus Conſules, auſpiciis creatus. Hinc conſulibus inſtar collegae erat, Gell. *Noct. Att. XIII,* 14. Plin. *paneg. LXXVII,* 4. illisque abſentibus, ſummum penes Praetorem erat in vrbe imperium, ceu patet ex Ciceron. *Epiſt. ad Fam. X,* 12. Liu. XXIV, 9. Dio Caſſ. LVIII. Vtebatur enim praetor, ſicuti conſules, praetexta, ſella curuli, miniſtris, ſcribis & accenſis. Cicero *de lege agrar. aduerſ. Rull. II,* 13. *Lictores* eum praeibant duo cum faſcibus. Quamuis enim de ſex lictoribus ſubinde loquantur Plutarchus, Polybius, Appianus, qui ideo etiam praeturam ἀρχὴν ἑξαπέλεκυν vocare ſolent: intelligendum tamen hoc non eſt de praetura vrbana, ceu ſuſpicatur Petr. Fab. *Semeſtr. I. p.* 169. ſed de prouinciali, vti obſeruatum eſt a Car. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I,* 20. *p.* 227. Praecipuum vero praeturae inſigne erat haſta, quae ideo ſaepius in numis veteribus conſpicitur.

XXII. Praetoris iurisdictio.

XXII. Totum praetoris munus tribus hiſce verbis continebatur DO, DICO, ADDICO, Ouid. *Faſt. I. v.* 47 *ſequ.* Varro *de Lingu. Lat V,* 4. *Dabat* enim Praetor actionem & exceptionem, dabat bonorum poſſeſſionem: *dabat* iudices, arbitros, recuperatores, *dabat* tutores ex lege Atilia. *Dicebat* viam in vindiciis: *dicebat* interdicendo, quoties de poſſeſſione agebatur, indicebat, aduocata concione, ferias,

Digitized by Google

ferias, ſi quando terra in vrbe tremuiſſet. Gell. *Noct. Attic* X, 24. Sueton. *Claud. XXII. Addicebat* denique, veluti facta in iure ceſſione, mancipatione, ceteris.

XXIII. Mos autem erat, vt praetor, creatus centuriatis comitiis, priusquam ius diceret, edicto in albo (*m*) denunciaret, quomodo eo anno ius eſſet dicturus. At quis? Vrbanus tantum an peregrinus etiam? De prouincialibus enim nulla eſt dubitandi ratio. Praetori peregrino ſane hoc ius negant Hotoman. & V. C. Io. Ge Schubart. *de Fat. Iurisp. Rom. p.* 399. At eidem id vindicat V. C. Hern. Bern. Reinold, *Var. XXXVII. p.* 267. ob *legem* 9. §. 4. *D. de dol. mal.* vbi memorantur Labeonis *libri Praetoris peregrini.* Sed illis non tam videtur Labeo edictum Praetoris peregrini interpretatus, quam expoſuiſſe officium Praetoris peregrini, quemadmodum etiam de officio Praetoris vrbani egit in *libris Praetoris vrbani*, quorum mentio fit in *L.* 19. *D. de* XXIII. Edicta praetoria.

(*m*) *Album* quid fuerit, adhuc ſub iudice lis eſt. Theophilo §. 12. *Inſt. de action* album eſt edictum, διὰ τὸ λευκοῖς γεγραμμένον γράμμασι, *Albis litteris ſcriptum.* Enim vero non ipſum edictum album vocabatur, ſed edictum in albo proponebatur. Accurſii ſententia, exiſtimantis, fuiſſe parietem dealbatum, plerisque hodie vapulat. Sed videtur tamen idem colligi poſſe ex Plauto *Perſ I*, 2. *v.* 21. modo codices MSS. addicerent:

Nae iſti faxim nusquam adbareant,
Qui hic ALBO PARIETE *aliena oppugnant bona.*

Et Suidas voce λεύκωμα album interpretatur *parietem, gypſo obductum, ad inſcriptionem ciuilium rerum aptum.* Iac. Racuard. *Protribun. IV, p.* 887.

de V. S. Sane libros ad edictum ſingulares ſcripſiſſe Labeonem, & ab illis diverſos, patet ex *L.* 1. §. 5. *D. de fugitiu.* & Gell. *IV*, 2. Certiora itaque ſunt teſtimonia Boethii *ad* Cic. *Topic.* & Theophili §. 7. *Inſt. de I. N. G. & C.* qui & Praetores peregrinos edicta propoſuiſſe, diſerte ſcribunt, eiusque rei auctores procul dubio habent veteres & ſatis idoneos. Edicebant itaque omnes Praetores. Idque fiebat habita concione, dictoque in leges iure iurando, (*n*) ceu adparet ex Ciceron. *de Finib. II*, 21. Erant vero praetorum edicta vel generalia vel ſpecialia. Illa, quam iuris dicundi rationem per annum ſequuturus eſſet praetor, indicabant, vnde & *leges annuae* dicuntur Cicer. *Verr. I*, 42. Haec obuenientibus quibusque negotiis dabantur, ad ſimiles cauſas non extendenda. Vnde vberrimus natus eſt iniquarum ſententiarum prouentus, qui occaſionem dedit edicto: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT, VT IPSE EODEM VTATVR. Exemplum reperies apud Tacit. *Annal. II*, 30. Quum vero generalia edicta ſubinde mutarentur, nec leuis inde naſceretur iuris confuſio: obuiam huic praetorum licentiae itum eſt lege Cornelia, (*o*) lata A. V. C. ꟾↃC LXXXVII.

(*n*) Praetores edicta ſcripturos etiam tribunos plebis adhibuiſſe in conſilium, patet ex Cic. *de Offic. III*, 20.

(*o*) Antea, A. V. C. ꟾↃ. LXXXVI. more conſueto SC. ea de re factum patet ex actis diurnis, quae in bibliotheca Iſ. Voſſii fuerunt, in quibus & haec exſtant:

HORA OCTAVA SENATVS COACTVS IN HOSTILIA.

SC.

LXXXVII. a. C. Cornelio tribuno plebis, C. Piſone & Man. Glabrione coſſ. qua cautum eſt, vt praetores ex edictis perpetuis ius dicerent, neque per integrum annum quidquam in iis immutarent. Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI p.* 12. Ex eo tempore paullo certius eſſe coepit ius praetorium, (p) adeo, vt iam tempore Ciceronis plerique non, vt olim, a XII. Tabulis, ſed a praetoris edicto iuris diſciplinam auſpicarentur, ceu ex Cicer. *de Legib. I,* 6. obſeruat Iac. Perizon. *Diſſ. de Leg. Vocon. p.* 193. Quamvis vero poſt legem Corneliam praetori haut liceret edictum ſuum per annum mutare: nihil impediebat tamen, quo minus ſucceſſor anteceſſorum edicta, inito magiſtratu, vel augere vel immutare poſſet. Vnde, quae retinebat ſucceſſor, *edicti tralatitii*; quae addebat vel immutabat, *edicti noui* nomine veniebant. Cic. *Verrin. I,* 44. Non prius ergo edictum vere perpetuum prodiit, quam temporibus Hadriani, de quo diximus in *prooem. n. XIII. & ſequ.*

XXIV. Quibus artibus praetores ius immutauerint?

XXIV. Quamuis vero praetores initio magiſtratus in leges iurarent: reuera tamen leges edictis ſuis euertebant ſub ſpecie aequitatis. Quod

SC. FACTVM EST. VTI PRAETORES EX SVIS PERPETVIS EDICTIS IVS DICERENT.
Vid. Dodvvell. ad Spartian. *Hadr. p.* 333. & *in Adpend. p,* 665. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II,* 12. *p.* 97.

(p) Vnde iam ante edictum perpetuum ad edictum commentari coeperunt iureconſulti, veluti Seru. Sulpicius, A. Ofilius & alii.

Quod iam Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI. p. 21.* obſervans: οὐ γὰρ, inquit, οἱ στρατηγοὶ, πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετεταγμένα, οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ' ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰθικός, ἐγίνετο. *Neque enim praetores id ius, quod ad contractus dirigendos poſitum erat, obſervarant, neque ſcripto iuri ſteterant: ſed ſaepenumero ea variaverant, crebroque per gratiam & odium certorum hominum, veluti fieri adſolet multa gerebantur.* Vtebantur hanc in rem variis artibus, veluti I. *fictionibus*, quando, verbi gratia, fingebant rem vſucaptam, quae vſucapta haut eſſet, vel contra. §. 4. & 5. *Inſt. de actionib. immo, quod magis ridiculum videri poſſet, quando fingebant, filiam patroni eſſe filium, cuius* παλαιᾶς ὑποκρίσεως ἢ παρατηρήσεως mentio fit in *Baſilic. Lib. XLIX. tit. I. p. 594. Tomo VI.* Addantur, quæ diximus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. Lib. II. cap. 22. p. 355.* Vtebantur *II. nouis nominibus*, veluti quum bonorum poſſeſſionem darent iis, quibus leges hereditatem negabant. Vtebantur *III. exceptionibus* quibus actiones legibus datae eliderentur. Vtebantur IV. *reſtitutionibus in integrum*, quibus non modo leges, ſed & res iudicatas reſciderunt praetores. Vt adeo vere ſumma penes Praetores eſſet non quidem legislatoria, ſed leges euertendi poteſtas, quamuis edicta adiuuandi, ſupplendi, corrigendique iuris civilis gratia proponi, prae ſe ferrent. *L. 7. §. 1. D. de iuſt. & iur.* Thomaſ. *Naeu. Iurispr. Anteiuſt. I, 7. p. 31.* Ge. Beyer. *Poſit. Pandect. I, 2. p. 14.*

XXV.

XXV. Praetorum exemplo *aediles* quoque edicta ſua proponebant, quae & ipſa pertinebant ad ius honorarium. Erant aediles vel plebeii vel curules. Plutarch. *in Mario. p.* 408. Illorum duo una cum tribunis plebis creari coeperunt anno V. C. CCLX, vt Tribunis eſſent ad manus, eorumque iuſſu cauſas leuiores litesque priuatas diiudicandas ſuſciperent, aedium ſacrarum, locorumque publicorum, vt & annonae, curam gererent, matronarum denique ciuiumque mores obſeruarent. Dionyſ. Halic *Antiq. Rom. VI. p.* 411. Curules vero, de quibus hic agimus, e patriciis legebantur. Quum enim diſcordia, de conſule plebeio creando inter plebem & patricios exorta, ſopita videretur, ludique ob eam rem decernerentur diis patriis, detrectantibus hanc curam aedilibus plebeiis, obtulerunt ſe bini iuuenes patricii, polliciti, ſe hoc munus ſuſcepturos. Collaudauit populus hoc de republica bene merendi ſtudium, & denuo deluſus patriciorum artibus, hos patricios iuuenes aediles creauit, ſellamque curulem honoris cauſa conceſſit, unde & AEDILES CVRVLES dici conſueuerunt. Liu. *Hiſt. VI*, 42. XXV. Aediles plebeii & curules.

XXVI. Penes hos ergo erat annonae (q) via-

(q) Hanc annonae procurationem poſtea Iulius Caeſar demandavit duobus aliis Aedilibus, qui CEREALES vocabantur. Dio Caſſ. *Hiſt XLIII, p.* 271. *L.* 2. §. 32. *D. de orig iur.* pro quibus perperam *Praetores Cereales* ſibi fingunt Roſinus, Alex. ab Alexandro & Ian. Vinc. Grauina, quibus ſatisfecit. V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var. cap. III p.* 27.

viarumque publicarum curatio, tutela vrbis, ludorum inſtitutio, de rebus venalibus promercalibusque cognitio, & praecipue ſacrarum aedium cura, a qua & AEDILIUM nomen ſunt conſequuti. Varro *de Lingua Lat. IV. p.* 20. Cicero *Verrin. VII*, 14. Iisdem quoque demandata erat ἐπισκοπὴ in fornices, cauponas. & mulieres quae quaeſtum corpore faciebant, quae nomina ſolebant apud aediles profiteri, vt ſuo loco docebimus.

XXVII. Edictum Aedilitium.

XXVII. De rebus hiſce ad iurisdictionem ſuam pertinentibus ipſi quoque, vt iam diximus, edicta proponebant, ad quae adludit ſuo more Plautus *Capt. IV*, 2. *v.* 44.

Euge EDICTIONES AEDILITIAS *habet.*

Et ex hoc quidem aedilitio edicto deſcendunt actiones contra venditores rerum vitioſarum, & eos qui beſtias feroces habent, vbi iter fit, veluti redhibitoria, quanti minoris, & aliae, quarum fragmenta tria etiamnum extant in pandectis. Primum ſcilicet *L.* 27. §. 28. *D. ad L. Aquil.* alterum *L.* 1. § 1. *&* *L.* 38. *pr. D. de aedil. edict.* tertium *Leg.* 40. §. 1. *&* *L.* 41. 42. *D. eod.* Fr. Pollet. *For. Rom. III*, 2. Barn. Briſſon. *de Formul. III, p.* 289. Ceterum, de quibus edicebant aediles, de iisdem & praetores cognoſcere conſueuerant, & illis deficientibus, cauſae ad hos transferebantur. De qua concurrente praetorum aediliumque iuriſdictione (*r*) diſſerit Jac. Cuiac. *Obſeru. VIII*, 38.

XXVIII.

(*r*) Ob hanc concurrentem iurisdictionem factum videtur,

Digitized by Google

XXVIII. Pergimus ad *reſponſa prudentum*, quae & ipſa partem iuris conſtituebant. Dicebantur ea ſpeciatim IVS CIVILE, Cicer. *pro A. Caecinna XXIII, L.* 2. §. 5. *D. de orig. iur.* non vero IVRISPRVDENTIA MEDIA: §. 3. *Inſt. de legit. agnat. ſucceſſ.* qua potius totius iurisprudentiae Romanae periodus ab Hadriano ad Conſtantinum M. intelligitur. ICtos hic diſcrepantes in viam reduxit V. C. Iac. Perizon. *ad L. Vocon. p.* 198. Multa tamen iuris capita poſt XII. Tab. per interpretationem inuexerunt ICti, ob eamque rem & iureconſulti ipſi IVRIS AVCTORES *L.* 3. *D. ſi pars hered. pet. L.* 39. *D. de act. emt. L.* 17. *D. de iure patr.* vt & IVRIS CONDITORES adpellantur. *L.* 25. *C. de procurat.* XXVIII. Reſponſa prudentum.

XXIX. Iureconſultis Romae originem dedit inſtitutum a Romulo IVS PATRONATUS. Patriciorum enim erat, parentum munere fungi erga plebeios, vnde & *patroni* dicebantur, quaſi patres, quemadmodum matronae quaſi matres ſunt. Optio ergo cuiuis erat e plebe, quem vellet ſibi patronum legendi e patri- XXIX. Iureconſultorum origo.

detur, vt & Aediles haut raro PRAETORES dicantur. Sic Paullus *Recept. Sent. I.* 15. 2. aedilitium edictum diſerte tribuit Praetori. Quin & generale fuit hoc magiſtratuum nomen. Nam & conſules, procoſſ. praeſides, legati Caeſaris, dicti nonnumquam PRAETORES. In notis quoque Valerii Probi exſtat PR. VIGILVM, id eſt, vti V. C. interpretatur, *Praetor Vigilum*, qui & *Praetor plebis* vocatur Iuſtiniano *Nou.* XIII. Conf. Ger. Nood. *Probabil. I,* 6. *p.* 16. 17.

Digitized by Google

e patriciis. Hunc vero oportebat clientibus reſpondere de iure, cuius illi rudes erant, abſentium aeque ac praeſentium negotia curare, lites pro iis ſuſcipere, in ius vocatos defendere, & quietem eis pro virili parare a publicis priuatisque negotiis. Viciſſim plebeiorum erat, patronos in elocandis filiis iuuare, captiuos vel ipſos vel eorum filios redimere, litium aeſtimationes & multas pro iis ſoluere, in magiſtratibus muneribusque eos argento ſubleuare. & quae ſunt alia huius generis officia. Vnde & *clientes* dicti, quaſi *colentes* vel [illegible]. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 84. Plutarch. *vit. Romuli p.* 24. *Tomo I. op.* Polyb. *Hiſt. VI. p.* 459. Eaque mutua obligatio tanta neceſſitudine ac fide adſtringebatur, vt proximum patrono locum ſecundum parentem concedat Cato *apud* Gell. *Noct. Att. V,* 13. Nec privati tantum ſuos habebant patronos, ſed & coloniae, vrbes ſociae, gentes amicae & deuictae, ſuos Romae patronos eligebant ex patriciis & poſtea ſenatoriis familiis, quibus ſaepenumero ſenatus controuerſias illarum decidendas commiſit. Dionyſ. Hal. *II, p.* 85. Cicero *de Offic. I,* 11. Immo nullum temere erat negotiatorum corpus, nullum artificum collegium, quod non patronum ſibi Romanam quamdam familiam adoptaſſet. Sic in marmore Surretino apud Reineſ. *Inſcript. Claſſe VI, n* 39. *p.* 412.

FLAVIO FVRIO FAVSTO V. C. TRIBVNO.
AB ORIGINE PATRONO
OB MERITA LABORVM SVORVM
VNI-

Digitized by Google

VNIVERSVS ORDO ET POPVLVS SVRRETINORVM STATVAM NOBILITATI EIVS FACIENDAM CVRAVIMVS.

Ita & municipes Ciuilitani *L. ARCADIVM PROCVLVM V. C.* LIBEROS POSTEROSQVE EIVS SIBI POSTERISQVE SVIS PATRONOS COOPTAVERVNT Gruter. *Inſcript. p. CCCLXII.* 1. Sic & alibi laudantur PATRONVS CAPVANORVM LONGE A MAIORIBVS ORIGINALIS, Idem *p. CCCLIX*, 1. SVESSIANORVM COMMVNIS ABORIGINE PATRONVS *p. MXXVII*, 3. PATRONI COLLEGIORVM CENTONARIORVM Reines. *Claſſ. I*, 302. DENDROPHORORVM Idem, I. 283. FABRORVM. Idem II, 17. LENVNCVLORVM. OSTIENSIVM. Idem I, 33. NEGOTIATORVM OLEARIORVM EX BAETICA Idem VI, 123. PAGI TOLENTINES Id. *Adpend. num. VIII.* Horum patronorum in eo conſiſtebat officium, vt coloniarum, vrbium, collegiorum, pagorum negotia in ſenatu & vrbe ſeſe curaturos, reciperent. Quo officiorum genere ita plerumque aere emungebant clientes, vt legibus nouis opus eſſet ad hanc patronorum rapacitatem coercendam. *Tit. C. Theod. de patrocin. vicor. Lib. XII. tit.* 24. & *Cod. Iuſt. Lib. XI. tit.* 53. Liban. *Orat.* περὶ τῶν προςασιῶν. *p.* 14. *ſeq. edit.* Iac. Gothofr. Alias veteri iure gratuita erant inter patronos & clientes officia, & vt illi gratis plebeiorum curabant negotia: ita & hi pecunias ſine foenore credebant. Dionyſ. Halicarn. II. *p.* 48. Quum ergo initio e patriciis

 ſuis

ſuis quisque clientibus de iure reſponderet: poſtea omnibus conſulentibus promiſcue ſe dare coeperunt, & quidem mercede conducti: & inde obſoleuit antiquum illud ius patronatus, natique ſunt iureconſulti, qui iam reſponderunt de iure, cauſſasque egerunt, atque adeo omnia, quae olim patronorum fuerant, in ſe transferebant officia. Vid. praeter Fr. Brummerum V. C. *ad Legem. Cinciam.* Ge. Schubart. *de Fatis Iurisp. Rom. I, 15. p. 29.* Et hinc facile reddi poterit ratio, cur plerique Iureconſulti veteres ordinis fuerint patricii? cur *patroni* dicti, qui cauſas agebant? cur iureconſulti atque aduocati eos, a quibus adhibebantur in conſilium, *clientes* vocarint? Cur iure veteri & per legem Cinciam gratuitum eſſe oporteret aduocatorum officium? Brummer. *l. c. cap. III, vsque ad XI.*

XXX. Quale ius iureconſulti condiderint.

XXX. Tria vero ſunt ſumma capita, quibus iurisprudentiam locupletarunt iureconſulti? I. actiones legis II. interpretatio legum, & III. nouum ius quod interpretando inuexerunt, petitum plerumque ex mediis philoſophiae moralis principiis, & iuri XII. Tabularum veluti adpendicis loco adiectum, vt loquitur Iac. Raeuard. *de Auctorit. prudent. I. p. 952. Tomo I. op.*

XXXI. Actiones legis a iureconſultis inuentae.

XXXI. Actiones legis quid fuerint, iam ſupra eſt a nobis explicatum. Eas vero a iureconſultis maximam partem eſſe inuentas, adparet ex *L. 2. §. 2. D. de orig. iur.* Cicer. *pro Muraena XI, XII.* Et hinc eae ad ſingulare veluti iure-

con-

Digitized by Google

conſultorum peculium (*s*) pertinebant, quod ſeruabant tanto diligentius, quanto magis hac arte plebem habebant ſibi obnoxiam. Cicero l. c. & *de Orat. I*, 41.

XXXII. Interpretari porro ſolebant leges, partim libris ſcriptis, partim editis reſponſis, partim diſputatione fori. Et initio quidem a docendo non modo, ſed & ſcribendo ſeſe abſtinebant iureconſulti, ne myſteria ſua cum plebe communicarent. Poſtea, vbi Cn. Flauius & Sex. Aelius horribile illud actionum ſecretum euulgarunt, multi ſe ad ſcribendum commentandumque certatim contulerunt, quorum in- XXXII. Iidem leges interpretati ſunt I. ſcribendo docendoque.

(*s*) Equidem penes Pontificum collegium fuiſſe legis actiones docet Pompon. *L.* 2, *§.* 6. *de orig. iur.* ſed caue cum vulgo exiſtimes, ad omnes legis actiones uniuerſamque interpretandi rationem hunc Pomponii locum pertinere. Aliud docet Cicero *de Legib. II*, 19. *Saepe ex patre audiui, pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet. Totumme? Quid ita? Quid enim ad pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut vllo ſimilium? Ergo quod cum religione coniunctum eſt. Id autem quantulum eſt? De ſacris, credo, de votis, de feriis, de ſepulchris, & ſi quid eiusmodi eſt.* Conferatur & *cap. XXI.* Quaecunque ergo cum religione coniuncta erant, ea demum erant cognitionis pontificiæ. Hinc eorum erat, dies iudiciorum ſignare, & litigantibus indicare, quibus lege agere vel fas vel nefas eſſet; *Liu I*, 19. Cicero *pro Muraena XI.* reſpondere de iuribus domus, nam & domi ſacra priuata erant, in quibus quum conſtitutae quoque eſſent uxores & liberi, etiam nuptiae, adrogationes, adoptiones auctoribus fiebant pontificibus. Denique de omnibus rebus ſacris & religioſis iura interpretabantur Pontifices. Georg. Schubart. *de Fat. Iurispr. Rom. II*, 59. *ſequ. p.* 296.

(*t*)

Digitized by Google

interpretationes ſenſim auctoritatem iuris vſu fori ſunt conſequutae. *L. 2. §. 35. ſeq. de orig. iur.* Vnde illud ius *ſine ſcripto venire*, ait Pomponius *L. 2. §. 5. D. eod.* ſiquidem libri iureconſultorum non eo fine eoque inſtituto fuerant conſcripti, vt inſtar legum promulgarentur; ſed tantam auctoritatem eorum ſententiae tacito populi conſenſu erant conſequutae. At poſtquam Theodoſius quibusdam iureconſultorum libris legum adcommodauit auctoritatem, & Iuſtinianus eorum loca in Pandectas relata ita promulgauit, vt *quidquid ibi ſcriptum eſt, hoc Iuſtiniani adpareret, & ex eius voluntate compoſitum* exiſtimaretur: *L. 2. §. 10. C. de vet. iur. enucl.* coeperunt eae iureconſultorum deciſiones iuri ſcripto accenſeri, Et huc referenda §. 3. *Inſt. h. t.* Ger Noodt. *de pact. & tranſact. XIX. p. 715.*

XXXIII. Vt & II. de iure reſpondendo.

XXXIII. Reſponſa iureconſulti vel partibus dabant conſulentibus, vel iudicibus vel vtrisque; & tunc quidem vel ſcripto vel verbis, quid ſibi videretur, exponebant. Solebant enim iureconſulti frequenter medio foro inambulare, veluti obuii & communes iis, haererent incerti, & remedium ſibi conſulendi ignorarent. Cicero *Topic XVII. Priuata iudicia maximarum quidem rerum in iure conſultorum mihi videntur eſſe prudentia. Nam & adſunt multum* (in medio puta foro.) *& adhibentur in conſilium* (domi,) *& patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus haſtas miniſtrant.* Vnde facile patet, cur & ADVOCATI dicti ſint. Deinde & domi ſuae ſibi conſtituere ſolebant ſolium, ex quo confluentibus ad ſe clientibus, tanquam ex tripode,

Digitized by Google

de, reſponderent. Cicero *de Leg. I*, 3. Et ad hoc ſolium reſpicere arbitror eumdem Ciceronem, quando per iocum ſcribit: *C. Aquilium iureconſultum iuraſſe morbum, & illud ſuum* REGNVM IVDICIALE *oppoſuiſſe. Epiſt. ad Attic. I*, 1. Mane ergo quotidie ad aedes eorum ventitabant clientes, & veſtibula eorum maxima ſemper frequentia ciuium celebrabantur, vt non immerito iureconſulti domus totius oraculum ciuitatis videretur Ciceroni *de Orat. I*, 45. Quo pertinent illa Horatii *Serm. I*, 1. *v.* 9. 10.

Agricolam laudat iuris legumque peritus
Sub galli cantum conſultor vbi OSTIA PVLSAT.

Et alibi *Epiſt. II*, 1. *v.* 103.

Romae dulce diu fuit & ſollemne, recluſa
Mane domo vigilare, clienti promere iura.

Immo & Tibullus *I*, 4. quaſi amatorii iuris ſcientiam ſibi adrogans, ſeque ad priſcam iureconſultorum imitationem componens:

- - - *Me*, inquit, *qui ſpernentur, amantes*
Conſultent: cunctis ianua noſtra patet.
Tempus erit, quum me Veneris praecepta ferentem
Deducat iuuenum ſedula turba domum.

Ge. Schubart. *de fat. iurisp. Rom. II*, 52. *p.* 265. Ceterum & hoc fiebat formulis quibusdam & verbis ſollemnioribus. Venia enim prius petebatur his verbis: LICET CONSVLERE? Adnuente iureconſulto, & reſpondente: CONSVLE, plerumque breuiſſime referebatur negotium, addita quaeſtione; QVAERO AN EXISTIMES? vel: ID IVS EST NECNE? Reſpondebat Iureconſultus: SECVNDVM EA,

EA QVAE PROPONVNTVR, EXISTIMO, PLACET, PVTO, id ſemper dans operam, vt quam modeſtiſſime loqueretur. Horat. *Serm. II, 3. v. 192 ſeq.* Turneb. *Adverſ. VII, 10.* Briſſon. *de Form. III. p. 331.* Franc. Duaren. *Diſp. Anniu. II, 11. p. 1064.* Ger. Nood. *de dolo malo. XII, p. 507. & de pact. & tranſact. p. 733.* Conſulebantur etiam nonnunquam iureconſulti a iudicibus, quibus vel abſentes ſcribebant, quid eſſet iuris, *L. 2. §. 47. D. de orig. iur.* vel coram iura explicabant. Plerumque enim iudices in conſilium adhibebant aliquot iureconſultos, vt patet ex Gellii *Noct. Attic. XII, 13.* Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. II, 18. de antiquo iure prouinc. II, 5. p. 198.*

XXXIV. Reſponſorum forma.

XXXIV. Erant reſponſa plerumque breuiſſima, & nullis munita rationibus. Seneca *Epiſt. XCIV. Quid? quod etiam ſine probationibus monentis auctoritas prodeſt, ſic, quomodo iureconſultorum valent reſponſa, etiamſi* RATIO NON REDDITVR. Nonnunquam tamen & rationes quasdam addebant, vel ex legum verbis, vel ex aliorum prudentum auctoritate, vel ex vſu fori, vel ex decretis denique ſeuerioris philoſophiae depromtas. Hortled. *Diſſ. de vero ſenſu L. 20. D. de Legib. num. XLVIII.* D. Okel. *Diſſ. de iureconſulto rationali III. & VII. p. 154.*

XXXV. Denique III. Diſputatione fori.

XXXV. Pertinet etiam ad interpretationem DISPVTATIO FORI. Nonnunquam enim de grauibus perplexisque quaeſtionibus diſſidentes iureconſulti, rationibus ſubductis, deciſionem communi ſuffragio inueniebant, adeoque prius in commune conſulebant eaq; dicebatur DISPVTA-

Digitized by Google

DISPVTATIO FORI, cuius meminit Pomponius *L. 2. §. 5. D. de orig. iur.* In dubium quidem id vocat Ge. Schubartus *de ſat. iurisprud. Rom. Ex. II, 57. p.* 292. ſed ſexcenta adſunt rei teſtimonia. Auguſtum ob quaeſtionem de codicillis, conuocaſſe prudentes viros, interque eos Trebatium quoque, cuius tunc maxima erat auctoritas, notum eſt ex §. 1. *Inſt. de Codicill.* Pari ratione diui fratres, quum quaeſtio eſſet de excluſione nepotis a bonis auiti liberti, *cum Maeciano, aliisque amicis ſuis iuriſperitis adhibitis, rem plenius tractarunt*, teſte Vlpiano *L. 17. de iure patron.* Sed & Paullus ait, *quum de quodam quaereretur, an recte exheredatus videretur, Scaeuolam reſpondiſſe, non videri, & in* DISPVTANDO reſponſi ſui rationem eundem Scaeuolam adieciſſe. *L. 19. D de lib. & poſtum.* Nec alio videtur reſpexiſſe Aſconius Paedianus *in* Cicer. *Verrin. III, p.* 1849. quando ait: *Maleficia ſponte, & non* DISPVTATIONE IVRISCONSVLTORVM, *ſed naturali interpretatione, fugienda ſunt.* Denique eodem referenda illa veteris Scholiaſtae, qui explicaturus illa Iuuenalis. *Sat. I, v.* 128.

- - - - *Iurisque peritus Apollo.*

addit *p. m* 26. *Quia iuxta Apollinis templum iureconſulti ſedebant, &* TRACTABANT. Vbi tractare idem ac diſputare eſt. Plura dabit Iac. Raeuard. *prudent. XIV. p.* 1031. Reperta vero ejusmodi diſputatione definitio, quamuis non haberet vim iuris, niſi ſimul vſu recepta: magnae tamen auctoritatis habebatur, &, ſi vel vſus fori, vel noua auctoritas accederet, etiam ad ſimiles extendebatur caſus. Ger. Nood.

ad

Digitized by Google

ad Leg. *Aquil. XV. p.* 106. *de Pact. & Tranſact. XIX. p.* 718. Et tum demum vocari ſolebat RECEPTA SENTENTIA, RECEPTVM IVS, RECEPTVS MOS, POST MVLTAS VARIATIONES RECEPTVM. (*t*) *L.* 215. *D. de verb. obl L.* 3 *C. in quib. cauſſ. L.* 11. *D. de reb credit. Receptum enim* inquit Feſtus, *dicitur, quidquid a plerisque prudentibus adprobatum eſt.* Conf. Barn. Briſſon. *de verb. ſignif voce Receptum* & Guil. Budaeus *in Comment. ad L.* 11. §. 1. *D. de verb. ſignif.* Quin & REGVLAE IVRIS, quarum toties ius noſtrum meminit, nihil aliud ſunt, quam breues quaedam poſitiones, quae rem fori diſputatione definitam & iureconſultorum conſenſu receptam conciſe enarrant. Raeuard. *de Auctorit. Prudent. XV. p.* 1036. *ſeq. & Comment. ad L.* 1. *de reg. iur. p.* 125.

XXXVI. Iureconſulti ius ſuppleuerunt.

XXXVI. Tertium, quod iureconſultis ius Romanum debet, caput veluti adpendicem quamdam XII Tabularum & reliquarum legum complectitur. Vbi enim deficere videbantur leges & praetorum aediliumque edicta, ibi iureconſultorum erat, ius ex aequitate ſupplere. Hinc permulta nata ſunt in Iureconſultorum ſcholis ac diſputationibus decreta quae ex nulla ſcripta lege nulloque edicto deſcenderunt. Sic acquiſitio verbi gratia per adrogationem inuenta fuerat a iureconſultis. *princ. Inſt. de acquiſit. per adrogat.* Eamdem originem

(*t*) Frequentiſſima in iure noſtro locutio: *Poſt magnas variationes obtinuit. L. vlt. D.. pro Legat. L. 32. D. de oblig. & act. L. 55. §. 1. de legat. 2.*

(*u*)

nem fuiſſe nouimus codicillorum, exheredationis poſtumorum, differentiae inter exheredationem filiorum, filiarum & nepotum, ſtipulationis Aquilianae, regulae Catonianae, ſubſtitutionis pupillaris, donationis inter virum & vxorem prohibitae, actionis rei vxoriae, querelae inofficioſi teſtamenti, aliarumque huius generis materiarum iuris. Luculentum hanc in rem exſtat teſtimonium Ciceronis in *orat. pro Muraena XII. Quum permulta praeclare legibus eſſent conſtituta, ea iureconſultorum ingeniis pleraq; corrupta ac deprauata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum, quae poteſtate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coemtiones faciendas interimendorum ſacrorum cauſſa reperti ſunt. In omni denique iure ciuili aequitatem reliquerunt verba ipſa tenuerunt.* Sic multa inuenere iure conſulti, multa diſputationibus ſuis ac reſponſis inuexerunt in forum, quae nec lex vlla nec praetoris edictum conſtituerat. Et haec decreta ob auctorum duntaxat celebritatem vim quamdam legum obtinuere, & poſtea rerum iudicatarum conſtantia firmius haeſerunt. Vid. Vinc. Grauina *de ortu & progr. iur. ciu* §. *XLIII.*

XXXVII. Quantacunque vero eſſet veterum ICtorum auctoritas: iudices tamen non obligabant eorum reſponſa. Hinc Cicero *pro Mur. XIII. Iureconſultorum reſponſa & decreta ſaepe ab oratoribus dicundo euerti*, teſtatur. Et in orat. *pro A. Caecina XXIV.* exemplum adducit

XXXVII. Eorum auctoritas initio minor.

Craſſi,

Craſſi, qui in iudicio centumuirali obtinuerit, vt Scaeuolae reſponſum minime attenderetur. Quare tunc ne ſignabant quidem reſponſa. *L.* 2. §. 47. *D. de orig iur.* (certe id non videbatur neceſſarium,) & plerumque vtebantur verbis SVADEO. *L.* 3. §. 1. *D. de minorib. vig. quinque ann.* VIDETVR, PVTO, SENTIO. &c. Duaren. *Diſp. ann. II,* 11. *p.* 1064. vt ne iudici praeſcribere ſententiam viderentur. Immo ob eamdem cauſſam omnibus, quibus eſſet ſtudiorum fiducia, de iure reſpondere licebat. *L.* 2. §. 47. *D. de Orig. Iuris.* (*u*)

XXXVIII Auguſtus quibusdam priuilegium dedit de iure reſpondendi.

XXXVIII. Sed iſta omnia immutauit Auguſtus, qui primus reſpondendi de iure facultatem certis tantum hominibus beneficii loco indulſit, adſtrinxitque iudices, vt ne ab eorum reſponſis diſcederent. §. 8. *Inſt. h. t.* L. 2. §. *vlt. D. de orig. iur.* Quamuis enim in dubium id vocet Iac. Gothofredus *in Comment. ad C. Theod. Lib. I. Tit.* 4. *p.* 32. 35. vbi hanc iureconſultis auctoritatem partim iam ante Auguſtum ſaluam fuiſſe, partim denique a Valentiniano III. Imp. ſtabilitam putat: ſatisfecit tamen eius argumentis Thomaſ. *de naeuis iurisp. anteiuſt. II,* 2. *p.* 67.

XXXIX.

(*u*) Errat ergo Theophilus §. 8. *de iure nat. gent. & ciu.* vbi iureconſultos vocat σοφὲς, ὅις τὸ νομοθετεῖν ἢ δῆμος ἢ σύγκλητος, ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, *ſapientes. quibus iura condere aut populus, aut ſenatus, aut princeps conceſſit.* Nunquam enim in libera republica vel populi vel Senatus conceſſione opus fuiſſe reſponſuris de iure, inter omnes conſtat.

(*x*)

XXXIX Cauſa huius ſanctionis non ea erat, quam prodit Pomponius *L. 2. §. 47. D. de orig. iur. vt maior eſſet iuris auctoritas,* nec ſolum, vt noua reſponſa vetus edictum & iudiciale praetoris regnum euerterent, vt acute coniecit V. A. Vlr. Huber. *Auſpic. domeſt. V, p.* 178. nec, vt plebs, otii delinita dulcedine, atrocem reip. memoriam exueret, quae eiusdem eſt Huberi ſententia: ſed partim, ne plebs, innumeris implicita litibus, de excutiendo iugo conſilia conferret: (Thomaſ. *l. c. II, p.* 70.) partim vt eo ipſo Auguſtus legislatoriam poteſtatem callide ſibi vindicaret, legesque priſtino reip. ſtatui accomodatas per iureconſultos corrigeret, & ad præſentem detorqueret. (x) Vnde & eam poteſtatem

XXXIX. Ratio huius inſtituti.

(x) Praecipua Auguſti cura fuit, *legum munia in ſe trahere.* Tacit. *Ann. I,* 3. Quum ergo nouis omnino legibus opus eſſet, nouo hoc ſtatu reip. plures quidem initio rogationes tulit ad populum, ſeruato veteri reip. more, & inde natae tot *leges Iuliae,* quarum pleraeque Auguſto debentur, itemque *Falcidia, Aelia Sentia, Fuſia Caninia, Papia Poppaea, Iulia & Titia,* & aliae: ſed non integrum tamen erat Auguſto, omnes antiquas leges eadem facilitate euertere, qua illas ſub triumuiratu latas *vno edicto*, aboleuerat. Tac. *Ann. III,* 28. Quum ergo refigi non poſſent leges antiquae, eaeque tamen non conuenire viderentur nouo iſti ſtatui reipublicae: illud vnum ſupererat, vt per interpretationem nouam eae ad praeſentem reip. formam deflecterentur. Iam magiſtratibus hoc permittere, non videbatur tutum: ſibi ſoli id vindicare, & inciuile, & inuidia plenum erat, & moleſtiſſimum. Reliqui ergo erant iureconſulti, tanto ad hoc negotium aptiores, quod iam in vetere rep. poteſtas quaedam interpretandi penes iſtos fuerat. Quemadmodum vero hoc

 maximum

Digitized by Google

tem primo Ateio Capitoni, aliisque ſuarum partium ICtis conceſſiſſe videtur.

XL.

maximum erat Auguſti arcanum politicum, quod, priſcis vocabulis retentis, res nouas inveheret, *eadem magiſtratuum* rerumque *vocabula*; *nihil vsquam priſci atque integri moris* relinqueret: Tacit. *Annal. I,* 3. ita & iureconſultis, ſpecie antiqui moris, inſtrumentis nouae dominationis vſus eſt, ita ſcilicet leges interpretaturis, quemadmodum id ſuo expediret imperio. His praeſtructis, totius nouae conſtitutionis reddi poterit ratio. Promiſcuam iſtam reſpondendi licentiam ſuſtulit, eamque conceſſit paucis. Cur vero? niſi vt eos ſeligere poſſet, quos ſciret ſibi fore obnoxios? Iuſſit eos non priuatim, ſed publica auctoritate, reſpondere. Quamobrem? vt legum interpretatio ita penes ſe eſſet. Iudicibus eam legem dixit, ne ab iſtis reſponſis diſcederent. Quam ob cauſam? ne, obſeruata legum antiquarum ruina, intercedere, & Auguſti conſilium turbare conarentur. Signo opus erat, non rationibus. Cur vero? vt ne per rationum infirmitatem palam fieret, id agi, vt leges antiquae euerterentur. Ceterum vera eſſe haec omnia, vel ex iis patet, quae inter eum Antiſtiumque Labeonem acta ſunt. Eminentiſſimi ea aetate ICti erant Antiſtius Labeo, & Ateius Capito, adeo, vt non immerito *duo pacis decora* eos appellet Tacitus *Ann III,* 75. Quare operam dabat Auguſtus, vt hos potiſſimum ſibi conciliaret. Labeoni ergo conſulatum offerebat, hoc videlicet auctoramento calamum eius redditurus obnoxium. Sed *quum incorrupta libertate gauderet, ab ambitione honorum vacuus*; Tacit. *Ann. l. c.* quumque *nihil ratum penſumque haberet, niſi quod iuſtum, ſanctumque eſſe in Romanis antiquitatibus legiſſet:* Gell. *Noct. Att. XIII,* 12. honorem iſtum plane reſpuit. Animaduertens vero Auguſtus, Labeonis ſibi operam parum vtilem futuram Ateium Capitonem adortus, hunc modis omnibus ornare coepit, conſulemque creauit. Tacit. *Ann. III,* 75. Erat enim hic eo ingenio *vt eius obſequium non poſſet non dominantibus magis*

pro-

Digitized by Google

XL. Sequentes imperatores, (ſi a Caligula diſceſſeris, qui totum iureconſultorum ordinem aboliturum ſe minabatur, teſte Suetonio *Calig. XXXIV.*) hoc Auguſti inſtitutum diligenter ſeruabant, ſaltim vsque ad Hadrianum. De Tiberio enim id patet ex *L. 2. §. 47. D. de Orig. Iur.* ex quo loco etiam adparet, Hadrianum iterum more maiorum vnicuique dediſſe facultatem reſpondendi, qui ſui haberet fiduciam. Rogatus enim a viris praetoriis, vt ſibi liceret reſpondere, reſcripſit, *hoc non peti, ſed praeſtari ſolere.* Itaque ab Hadriano ad Alex. Seuerum libera denuo eſſe coepit reſpondendi facultas. XL. Idem placuit imperatoribus ſequentibus.

Dodw.

probari, iudice Tacito *Ann. III, 75.* Egregia ſane adulationis ſpecimina eum dediſſe, obſeruant Tacit. *III,* 70. Sueton. *de illuſtr. Gramm XXII.* Ergo maximo ſtudio ſibi eum adiungebat Auguſtus, vt eius opera in nouo dominatu vteretur. Haec hiſtoria egregie coniecturam noſtram confirmat. Intelligimus enim inde, I. Auguſtum de iureconſultis primariis ſibi conciliandis magnopere laboraſſe. Quod ſane non feciſſet tantus princeps, niſi eorum operam perutilem ſibi in nouo principatu conſtituendo, legibusque ad praeſentem ſtatum detorquendis, futuram animadvertiſſet. II. Talibus iureconſultis amicis eum vti voluiſſe, quorum ſibi obſequium probaretur, id eſt Capitonis ſimilibus, qui non antiquo iuri mordicus inhaererent, ſed callide inſeruirent temporibus. Ex quo denique colligimus, III. non alia de cauſa eum reſpondendi facultatem quibusdam tantum iureconſultis dediſſe, quam vt eorum calamis vteretur, ad leges veteres & in libera republica receptas euertendas, & ad nouam imperii ſui formam tanto facilius deflectendas. Plura de Auguſti prudentia νομοθετικῇ diximus in *Praeſ. Comment. ad L. Iul. & Papiam,* quae euoluiſſe non poenitebit.

Digitized by Google

Dodw. *Prael. Cambden IX, 11. p. 355.* Hinc denuo reductum Auguſti inſtitutum, ceu patet exemplo Innocentii iureconſulti, quem reſpondendi facultatem ab Imperatoribus accepiſſe tradit Eunapius *in vita Chryſanthi p. 286.*

XLI. Valentiniani III. & Theodoſii conſtitutio de auctoritate iureconſultorum.

XLI. Non poterat non hoc Auguſti priuilegium ſectas, ſummamque iuris incertitudinem inuehere. Hinc de tollenda ea cogitarunt Valentinianus III & Theodoſius iunior imperatores, qui Papiniani tantum, Paulli, Caii, Vlpiani, & Modeſtini ſcripta iuſſerunt valere in iudiciis, & in allegatione plura eorum praeualere paucioribus, ex paribus vero ea, inter quae Papiniani eſſent teſtimonia: ſi ſententiae denique ſine Papiniano pares eſſent, iudicis arbitrio locum eſſe *L. vn. C. Theod. de Reſponſ. prudent. & ibi* Gothofredus. Addatur Thomaſ. *de Naeu. iurisprud. anteiuſtin. II, 7. p. 112. ſeq.*

XLII. Iuſtiniani inſtitutum.

XLII. Denique & id incommodum viſum Iuſtiniano, qui Iureconſultorum ſententias hincinde decerptas promiſcue in pandectas recepit, corpusque conficiendum curavit, aliquando non optime, cohaerens, quippe e membris ſibi diſſimillimis compoſitum. *L. 1. §. 5. 6. C. de vet. iure enucl.*

XLIII. Facultas interpretandi iureconſultis ademta.

XLIII. Quin & omni interpretandi facultate interdixit iureconſultis, eosque ad conſcribendas metaphraſes & paratitla conficienda, tamquam ad perpetuas operas, condemnauit. §. 2. *Conſt. de concept. Digeſt. Paratitla* quid ſint, explicat Aeg. Menag. *Amoenit. iur. ciuil. XV.*

XLIV.

XLIV. Reſtat, vt quas ſymbolas principes, mutata reip. forma, ad ius Romanum contulerint, paucis dicamus. Initio Imperatores veterem leges ferendi morem aliquamdiu retinuerunt. Hoc enim ritu ſub Auguſto, centuriatis comitiis ad populum latae ſunt leges *Iuliae, Aelia Sentia, Papia Poppaea*; ſub Tiberio *Iunia Norbona*. Claudius quoque veteri ritu rogauit legem, vt Domitius in familiam Claudiam & nomen Neronis tranſiret. Tacit. *Annal. XII*, 26. Quin ne ſub Galba quidem plane exoleuiſſe veterem leges curiatas ſaltim ferendi ritum, patet ex Tacit. *Hiſt. I*, 15.

XLIV. Principes initio vetere ritu leges tulerunt.

XLV. Quemadmodum vero habita illa ſub Imperatoribus comitia non niſi quaedam priſtinae libertatis ſimulacra erant: ita iam Tiberius, princeps aſtutus tyrannicisque artibus magis, quam quisquam alius, inſtructus, nouum commentus eſt leges ferendi morem. Vt enim populo ius omne eriperet: (y) comitia e campo tranſtulit in curiam, id eſt, & honorum conferendorum arbitrium & leges non amplius populi ſuffragiis, ſed ſenatorum ſibi obnoxiorum ſententiis ſubiecit. Tacit. *Annal. I*, 5. Sueton. *Tiber.* XXX. Reſtituito populo comitia

XLV. Deinde vſi ſunt Senatus-conſultis.

(y) Falluntur ergo, qui cum Pomponio *L.* 2. §. 9. *D. de orig. iur.* & Triboniano §. 5. *Inſt. h. t.* exiſtimant, ideo in curiam e campo translata eſſe comitia *quia difficile eſſet. tantam populi multitudinem in vnum conuenire.* Quaſi enim difficilius id fuiſſet ſub Tiberio, quam libera republica, quando tota Italia ad comitia confluebat. Cic. *Orat. ad Quirit. poſt redit.*

Digitized by Google

tia Caius Caligula. Dio Caſſ. *LIX. p. 647.* ſed illa paullo poſt ipſe iterum illi eripuit. Idem *p. 665.* Ex eo tempore rarius leges latae ad populum: aſt eo frequentius prodierunt *ſenatus conſulta*, quibus plerumque praemittebatur *oratio principis*, non quidem ſemper ab ipſo principe, ſed ſaepius (z) a *quaeſtoribus*, qui *candidati* vocabantur,

(z) In marmoribus ſaepe legimus QVAESTOR KANDIDATVS, Reineſ. *Inſcr. II, 26. VI, 4.* ΤΑΜΙΑΣ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΣ Gruter. *Inſcript. p. cccexxv, 2.* Vocabantur ita, qui libris, epiſtolis & orationibus principum in ſenatu praelegendis praeerant. *L. 1. D. de offic. Quaeſt.* Dio Caſſ. *LIV, p. 617.* Tacit. *Annal. XVI, 27.* Suet. *Tit. VI.* eosque iam ab Auguſto adhibitos conſtat ex Dione Caſſ. *LIV. p.* 539. & Sueton. *Aug. LXV.* Ideo vero dicti videntur candidati, quia poſt quaeſturam ſtatim praetores fiebant. & inde regebant prouincias. Lamprid. *Vit. Alex. XLIII.* Vnde haec dignitas ingreſſus erat & quaſi primordium gerendorum honorum & ſententiae in ſenatu dicendae. Immo recentiore aeuo ſaepe cum aliis dignitatibus coniungebatur haec quaeſtura. Sane Anicius Auchenius Baſſus in marmore Romano praeter hanc quaeſturam etiam alios geſſiſſe honores dicitur. Reineſ. *Inſcript. VI, 4.*

ANICIO AVCHENIO BASSO. V. C. QVAESTORI CANDIDATO.
VNO EODEMQVE TEMPORE PRAETORI TVTELARI PROCONSVLI.
CAMPANIAE. PRAEFECTO. VRBI. TRINI MAGISTRATVS.
INSIGNIA. FACVNDIAE. ET. NATALIVM SPECIOSA. LVCE. VIRTVTIS. ORNATI.

Talis etiam eſt Inſcriptio, poſita

M. NVMMIO. ALBINO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
PRAETORI.

Digitized by Google

tur, recitata. Briſſon. *Antiq. Rom. I, 17. p. 19.* Vnde ſaepe *oratione Principis cautum* dicitur, quod erat Senatus conſulto conſtitutum *L. pen. D. ad SC. Tertull. L. 8. pr. D. de tranſaction. L. 52. l. 10. D. pro ſoc. L. 60. pr. D. de ritu nupt. L. 32. pr. §. 1. ſeq. D. de don. int. vir. & vx. L. 1. L. 7. C. de praed. min. non al.*

XLVI. Etiam in libera republica fiebant SCa: ſed ea vim legum non habebant. Quamuis enim initio, pulſis regibus, ariſtocratiam meditarentur patricii, & hinc apud Dionyſ. Halicarn. *VI, p.* 329. legem eſſe dicerent iam inde ab vrbe condita, *quae omnia in ſenatus poteſtate ponat, praeter magiſtratuum creationem, legum lationem & bellum inferendi deponendique arbitrium*: id tamen non perſuaſerunt plebi, libertatis popularis appetentiſſimae. Vnde non erat penes ſenatum poteſtas legislatoria: ſed quaedam tantum erant negotia, quae ſenatus populi iuſſu ad curam ſuam reuocauerat, vt puta, aerarium & pecunia publica, quae ſenatus arbitrio diſpenſabatur: controverſiae in Italia ſuſcitatae, publicaque obiurgatione vel grauiore decreto componendae: legationes aut ad indicendum bellum, aut alia grauiora negotia obeunda decernendae, aut exterorum excipiendae: prorogationes imperii & prouinciarum: conuocatio

XLVI. Differentia SC. in libera rep. & ſub Imperatoribus.

PRAETORI. VRBANO. COMITI. DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI. ET CONSVLI. ORDINARIO. ITERVM.

Reineſ. *Inſcr. VII.* 132. Legendus de hac dignitate idem Reineſ. *Var. III.* 16. *p.* 600.

Digitized by Google

catio populi: ac denique indictio feriarum & ſupplicationum. Haec enim omnia ſenatus ſolius curationi ſuberant, niſi tribuniciis interceſſionibus res deuolueretur ad populum: ceu praeclare ſuo more docet Polyb. *Hiſt. VI*, 12. *ſeq.* & ex eo Zamoſc. *de Senatu Rom. II, p.* 174. *& ſeq.* De his ergo ſolis in libera republica SCa condebantur, vt recte obſeruatum a Bachovio *in* πρώτοις, *p.* 38. *ſeq.* Sed maxime ſenatus poteſtas excellebat in trepidis rebus ac turbatis, quibus triſte illud fieri ſolebat ſenatusconſultum: DARENT OPERAM CONSVLES, NE QVID RESPVBLICA DETRIMENTI CAPERET. Quod decretum ſummum ac latiſſimum in conſules transferebat imperium, vt ſuo iure poſſent exercitum parare, bellum gerere, coercere, etiam iniuſſu populi, vnde *extremum & vltimum* hoc *ſenatusconſultum* vocatur. Liu. *III*, 4. Salluſt. *de Bello Catilin.* XXIX. Cic. *Catilin. I*, 2. & *pro Milon. XXVI.* Caeſar. *de Bello Ciuili II*, 1. Barn. Briſſon. *de Form. II, p.* 212.

XLVII. Fiebant SC. non niſi in ſacro auſpiciisque dicato loco. (*a*) Romulus in templo Vulcani extra vrbem Senatum coegit. Plutarch. *Quaeſt. Rom. XLVII. p.* 276. Tullius Hoſtilius

(*a*) Nam & haec non niſi peractis ſacris captisque auguriis fiebant. Appian. *de bello ciu. II. p.* 216. Exempla exſtant apud Liu. *XXII*, 11. *XXIV*, 11. Non addicentibus auibus, negotium in alium diem differebatur. Cic. *Epiſt.* X, 12. Auguſtus hac moleſtia liberaturus ſenatores, inſtituit, *priusquam conſideret quisque, thure & mero ſupplicaret apud aram eius Dei, in cuius templo coiretur*, Sueton. *Auguſt.* XXXV.

(*b*)

lius in curia Hoſtilia. Libera republica aedes Apollinis, Martis, Bellonae, Quirini, Caſtoris, Concordiae, Virtutis, Fidei, vt & curiae Hoſtilia, Pompeia, Iulia, ſenatui habendo inſeruiebant. Gell. *Noct. Attic.* XIV, 7. Nam & in curiis templa erant per augures dedicata. Gell, *Noct. Att. VI*, 7. Ordinaria tamen ſenacula erant aedes Concordiae, aedes Bellonae, & locus ad portam Capenam. Feſt. *voce Senaculum p.* 431. Conueniebat Senatus ſtatis temporibus, hoc eſt, ſingulis Kalendis, Nonis & Idibus, exemtis tamen diebus comitialibus, (quibus convenire nefas habebatur per legem Pupiam. Cicero *ad Fam. I*, 4.) nec non diebus atris, quibus ſenatum non niſi in rebus trepidis habere licebat. Dio Caſſ. *XLV. p.* 278. Et hi ordinarii conuentus *ſenatus legitimus* dicebantur. Si vero vel legatis vel aliis ob quamcunque cauſam ſenatus extra ordinem dabatur: ille vocari ſolebat *indictus*. Fr. Hotom. *de Senatu V*. Et tunc quidem conuocabantur plerumque ſenatores per edictum, quo olim frequentes adeſſe iubebantur QVI PATRES, QVIQVE, CONSCRIPTI: Liu. *II*, 1. poſtea vero edici coepit: QVI SENATORES, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Feſt. voce *conſcripti* & *ſenatores* ibique Dacer. p. 496. Gell. *Noct. Attic. XIV*, 18. Briſſon. *de Form. II, p.* 264.

XLVIII. Frequens ſi aderat ſenatus, tum Conſul, quem penes faſces eo menſe erant, aut eo abſente Praetor, aut Dictator, ſi quis erat, aut Interrex aut Praefectus vrbi ad ſenatum referebat. Gell. XIV, 7. Si quando id recuſaret conſul: XLVIII. Relatio facta a Conſule, Dictatore, Praetore,

eas

eas in ſe partes ſuſcipiebat aliquis tribunus plebis, cui etiam ius erat, addere relationi conſulis, quod e re videbatur, aut novam de integro ordiri. Paul. Manut. *de ſenatu V. p.* 859. Relationibus plerumque praefari ſolebant ſollemni illa formula: QVOD BONVM FAVSTVM, FELIX, FORTVNATVM SIT. Sueton. *Calig. XV.* deinde addebant: REFERIMVS AD VOS, PATRES CONSCRIPTI. Briſſon. *de Form. II, p.* 165.

XLIX. Rogatae ſententiae.

XLIX. Finita relatione, ſententiam rogabantur ſenatores, (*b*) non verbis precatiuis, qualibus in comitiis vtebantur rogatores, ſed imperativis; DIC. SP. POSTVMI, QVID CENSES; Liu. IX, 8. vel QVID FIERI PLACET? QVID VOBIS VIDETVR? Briſſon. *de Form.* II. p. 165. Qua in re non idem ſemper, at plerumque is obſeruabatur ordo, vt ante comitia princeps ſenatus; poſt comitia vero conſules deſignati primo loco dicere iuberentur ſententias. Sequebantur eos viri conſulares, hos praetorii, tum aedilitii, quaeſtorii ac denique tribunicii, (*c*) e quibus tamen

(*b*) Qui rogabant, CONSVLERE, nec non PERROGARE SENTENTIAS dicebantur. Liu. XXII, 60. XXIX. 19. Suet. *Aug XXXV.*

(*c*) Tribuni plebis non erant olim ſenatores, nec ius iis erat, dicendae in ſenatu ſententiae. Ante curiam itaque ſedebant in ſubſelliis, donec SCa ad ſe ferrentur, quae ipſi vel adprobabant deinde, vel reiiciebant. Val. Max. II, 2. 7. At etiam ſenatoria dignitas iusque dicendi ſententiam iis data ſunt lege Atinia. Gell. *Noct. Att. XIV, vlt.*

(*d*)

Digitized by Google

men reliquos anteibat, quem conſul priorem rogaſſet, modo gradus magiſtratuum non turbarentur. Cic. *Phil. V*, 13. Solebant vero conſules, quem ordinem initio magiſtratus inſtituerant, eumdem per totum annum tenere, donec eum morem antiquum C. Iulius Caeſar migraret. Sueton. *Iul. XXI.* Immo Auguſtus omnem ordinem plane ſuſtulit, promiſcue perrogans ſententias, vt magis quisque attenderet. Sueton. *Aug. XXXV.*

L. Eaedemque ordine dictae.

L. Sententiam ſinguli dicebant ſtantes, formula vſi: QVOD C. PANSA VERBA FECIT DE--DE EA RE ITA CENSEO. Briſſon. *de Form. II. p.* 169. Integrae eiusmodi ſenatorum ſententiae exſtant apud Ciceron. *Philipp. III*, 15. *V*, 4. *VIII*, 11. *IX*, 7. & apud Liuium paſſim. Nec licebat conſulibus interpellare dicentes, quamuis aliena multa immiſcerent, quod data opera nonnunquam faciebant, qui ſenatus conſultum fieri nollent. (*d*) Quum enim

(*d*) Erant & aliae artes, quibus SC. impediebant Senatores. Poſtulare enim poterant, *vt conſulerentur ſinguli*, vel, ſi tot non eſſent ſenatores, quot numero licebat perſcribi SC. clamabant: *numera ſenatum.* Feſtus *hac voce p.* 318. Coelius apud Cic. *Epiſt VIII*, 11. SC. enim a iuſto paucioribus factum per INFREQVENTIAM FACTVM dicebatur, & irritum erat. Liu. XXXVIII, 44. Tempore Ciceronis ducenti ſenatores frequentem ſenatum conſtituere videbantur. Cicero *ad Q. Fratr. Epiſt. II*, 1. Poſtea cccc, quod ſublatum ab Auguſto Dio Caſſ. *Lib. LIV. p.* 545. qui tamen ſequente libro *p.* 550. eumdem Auguſtum ſenatorum numerum ſecundum ſingulas SCi formas definiuiſſe ait.

(*e*)

Digitized by Google

enim ante & poſt occaſum ſolis illud fieri non poſſet: Gell. *XIV*, 7. ſolebant *diem dicendo eximere*, vel *noctem poſtulare*, ut ita re infecta diſcedendum eſſet ſenatui. Cicero *Epiſt. ad Quint. Fratr. II*, 1. *Epiſt. ad Att. IV*. 2. Gell. *IV*, 10. Qui plura capita vna oratione complectebatur, is iubebatur DIVIDERE SENTENTIAM. Cic. *ad Famil. I*, 2. *pro Milon VI*, Senec. *Epiſt. XXI.* Qui alterius ſententiam ſequebantur, ADSENTIRI ſe vnico verbo aiebant. Et hoc erat *verbo adſentiri*, quod opponitur alteri muto adſenſui, quo quis *pedibus ibat in alterius ſententiam.* Vtramque loquutionem iungit Liu. XXVII. 34. L. *Veturius & Licinius cenſores eum tonderi & ſquallorem deponere, & in ſenatum venire, fungique aliis publicis muneribus coegerunt, ſed tum quoque aut verbo adſentiebatur, aut pedibus in ſententiam ibat.* Nonnunquam non omnino adſentiebatur quis ſententiis antea dictis, ſed aliquid praeterea addendum cenſebat, & tum vtebatur formula: SERVILIO ADSENTIOR, ET HOC AMPLIUS CENSEO. Cicero *Philipp. XIII.* 21. *(e)*

LI. Pronunciatio ſententiarum factaque diſceſſio.

LI. Dictis denique ſententiis, conſulis erat, vel pronunciare illas, vel easdem ſupprimere. Licebat ei in tanta varietate ſententiarum, earum auctores & principes edere, ſimulque iubere, vt quisque ex pronunciatis ſenten-

(*e*) Aliquando etiam in altercationem abibant ſenatorum ſententiae. Cuius rei exempla collegit Briſſon. *de Form. II. p.* 184. *ſequ.*

(*f*)

tentiis vnam amplecteretur. Et id ſibi vult ſollemnis illa locutio: PRONVNCIARE SENTENTIAM, apud Cicer. *ad Famil. X*, 12. *I*, 2. Formula, qua tunc vtebatur conſul, haec erat: QVI HAEC SENTITIS, IN HANC PARTEM, QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM ITE, QVA SENTITIS. Quae verba lege praeſcripta explicat Plin. *Epiſt. VIII*, 14. His dictis ſenatores mutabant locum, & ſinguli eo diſcedebant, vbi recitata fuerat, quam probarent, ſententia. In quamcunque vero partem frequentior conceſſerat ſenatus; de ea dicebat conſul: HAEC PARS MAIOR VIDETVR, & in eam ſententiam deinde conficiebatur Senatusconſultum. Briſſon. *de Form. II. p.* 184.

LII. Senatus conſulta quotuplicia? LII. Varro equidem apud Gellium *Noct. Attic. III*, 18. Senatusconſulta vel *per diſceſſionem* vel per exquiſitas ſingulorum *ſententias* facta ſcribit, quum contra Ateius Capito & Tubero nullum ſine diſceſſione SC. fieri potuiſſe cenſuerint. Sed ſalva res eſt. Ad omne SC. fiebat diſceſſio: ſed non ſemper ſinguli rogabantur ſententias, & hinc illa demum SC. per diſceſſionem facta dicebantur, ad quae non ſingulorum fuerant exquiſitae ſententiae Huber. *Digreſſ. I*, 31. *p.* 87.

LIII. Scripta Senatusconſ. LIII. Denique SC. ſollemniter ſcribebatur, ita, vt primo dies, deinde locus, vbi ſenatus habitus, tum porro, qui ſcribendo adfuerint, (*f*) poſtea,

(*f*) Scribendo enim aderant aliquot Senatores. Nonnunquam ſi ſcribis publicis hoc committere nollent, ipſi viri ampliſſimi hanc in ſe operam ſuſcipiebant, idque

Digitized by Google

poſtea, quis ad ſenatum retulerit, & denique, quid placuerit ſenatui, referretur. Integra SC. verbis ſuis legitimis perſcripta exſtant *in L. 20. §. 6. D. de hered. petit.* vbi tamen plura mendoſe ſcripta eſſe animaduertimus, & apud Ciceron. *ad Fam. VIII, 7.* Frontin. *de Aquaeduct. II.* Briſſon *de Form. II, p. 193.* * Omnium vero integerrimum eſt SC. Marcianum de Bacchanalibus, egregie illuſtratum a viro ampliſſimo, Corn. van Bynkersh. *de relig. peregr. Diſſ. II, p. 259. Opuſc.*

LIV. Confirmata a tribunis & illata aedi Cereris.

LIV. Verum ne ſic quidem ratum erat SC. niſi tribunis etiam placuiſſet, qui, eo perlecto & probe expenſo, litteram T, ſi e republica videretur, addebant. Valer. Maxim II, 2, 7 Sin minus placeret: ſuo illo ſollemni VETO intercedebatur, moraque fiebat SCo: AVCTORITATES perſcribi ſolebant. Cicero *ad Attic. V, 2. ad Fam.* VIII, 7. Id eſt, vt explicat Dio Caſſ. *LV, p. 629.* *οὐ μέντοι καὶ τέλος τὶ ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ αὐκτώριτας ἐγίγνετο, non vim SC. obtinebat, ſed auctoritas ſenatus dicebatur.* Haec vero auctoritas non vim legis habebat, ſed efficiebat, vt eadem de re iterum referri poſſet ad ſenatum. Coel. *apud* Cic. *Epiſt VIII, 8.* Poſtremo ſcriptum SC. in aedem Cereris Liu. III, 55. vel in aerarium deferebatur, Sueton. *Auguſt. XCIV.* & tunc ſenatus dimittebatur formula ſollemni: P. C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMVR. Cicero *ad Quint. Fratr.* I, 2.

LV.

* idque SC. TACITVM vocabatur. Iul. Capitolin. *Gordian. XII.*

Digitized by Google

LV. Eodem ritu etiam ſub Imperatoribus condita ſunt SC. niſi quod princeps orationem praemitteret, & ſenatores plerumque pedibus irent in principis ſententiam. Quin eo prolapſa erat Senatorum adulatio, vt orationes principum aeque ac Senatorum, illis blandientium, plerumque adclamationibus exciperent. Plin. *Epiſt. IV*, 9. quae etiam, ne periret adulationis memoria, in acta referebantur. Idem. *Panegyr. LXXV.* Plura exempla occurrunt in ſcriptoribus hiſtoriae Auguſtae, quae collegit Briſſon. *de Form. II, p.* 187. LV. Hoc ritu SC. etiam ſub Imperatoribus facta.

LVI. Enimvero, quemadmodum haec ſenatusconſulta non niſi ideo inuenerant Imperatores, vt viderentur veterem ſenatus auctoritatem libertatemque reipublicae tueri: ita ea fictione tantisper opus fuit, dum ſeruituti paullatim adſueuiſſent Romani. Hinc coeperunt ſenſim Imperatores reſcribere, editisque conſtitutionibus leges veteres abrogare, nouas inducere, irrogare priuilegia, omniaque, vt paucis dicam, pro lubitu decernere. Reſcriptis illis principum vel ad libellos ſiue magiſtratuum, ſiue vniverſitatum, ſiue priuatorum reſpondebatur, & tunc iſta EPISTOLAE ſeu LITTERAE; *L.* 3. §. 1. *D. de teſt. L.* 31. *D. de re iudic.* illa SANCTIONES PRAGMATICAE, *L.* 7. §. 1. *C. de diu. reſcript.* (Graecis enim πραγματικὰ dicuntur reſcripta, vti Latinis *facta:* Iul. Capitolin. *in Macrin. Cap. XIII.*) haec denique ADNOTATIONES vel SVBNOTATIONES dicebantur. *L.* 6. *ſequ. C. de diu. reſcr. L.* 1. *C. de prec. Imp. offer.* Libellorum integra exem- LVI. Reſcripta principum.

pla exſtant tum *L.9.D.de lege Rhodia* tum in marmore Romano apud Briſſon. *de Form. III, p,* 292. Aliquando a principibus vel de plano decernebatur, vel ſententia cum plena cauſae cognitione ferebatur: tum dicebantur INTERLOQVVTIONES vel DECRETA, quale exſtat *L.3. D. de hu quae in teſtam. del.* Denique aliquando nouum ius conſtituebatur, & tunc dici ſolebant EDICTA (*g*) vel CONSTITVTIONES. De quo diſcrimine plura diſſerunt iureconſulti.

LVII. Primus reſcripſiſſe videtur Hadrianus Imp.

LVII. Primus ita reſcripſiſſe videtur Veſpaſianus, cuius edictum exſtat in *L.4. § 6. D. de legation.* At hic & ſucceſſores rarius id auſi videntur: multo frequentius vero Hadrianus. Nam praeterquam quod ſub eo principe noua quaedam forma iuri publico aeque ac priuato acceſſit, in tantum, vt Latin. Pacatus *Panegyr. ad Theodoſ. II.* eum legibus imbuiſſe rempublicam dicat; nullius ſane Principis antiquioris in Codice exſtant conſtitutiones quam Hadriani, a cuius temporibus etiam Gregorianum codicem ſuum orſum eſſe, iam ſupra oſtendimus. Plures Hadriani Epiſtolae & ſententiae Graece etiamnum exſtant, collectae a Doſitheo Grammatico, ex quibus ſatis conſtat, quam rationem

(*g*) Id hic obſervari iuuabit, artificioſe admodum Principes ſibi poteſtatem leges per edicta ferendi ſenſim vindicaſſe. Initio enim ea quae Scis ſanxerat Senatus edictis promulgabant, poſtea firmata ſatis auctoritate, etiam inconſulto Senatu, quid fieri placeret, edicere coeperunt. V. C. Burmann. *de Vectig. pop. Rom. VI, p.* 113.

(*h*)

nem in reſcribendo tenuerit hic Imperator. Eius deinde exemplum ſequuti ſunt Antonini, ceterique Imperatores omnes, quorum reſcripta quamplurima in codice Iuſtinianeo, Theodoſiano, vt & Gregoriani & Hermogeniani fragmentis exſtant.

LVIII. Senatusconſulta tamen etiam poſt Hadriani tempora facta.

LVIII. Neque tamen ob reſcripta illa ſtatim deſierunt SC. fieri, quamuis ea ex eo tempore rariora eſſe coeperint. Sane ſub ipſo Hadriano, vt alia exempla praetermittamus, prodiere SC. Iulianum, Apronianum, Tertullianum; ſub M. Antonino Orficianum. Memoratur etiam Oratio Antonini & Commodi *L. 16. D. de R. N.* Orationes D. Seueri & Commodi. *L. 20. D. de iure dot. L. 23. & L. 32. D. de don. int. vir. & vx. L. 1. pr. D. de reb. eor. qui ſub tut.* Antonini Caracallae ſolius oratio *L. 3. D. de donat. int. vir. & vx.* Orationes vero principum pro SCis accipi, ſupra §. XLV. monuimus. Recentius, quod de iure priuato agat, SC. mihi non ſuccurrit. Et ſane, qui ex eo tempore demum plane deſiiſſe Senatusconſulta exiſtimant, eis nos non inuiti noſtram adiungemus ſententiam.

LIX. Tranſitio ad materiam de priuilegiis & lege Regia.

LIX. Et hae ſunt leges proprie ſic dictae, quae Romae, tum libera adhuc republica, tum ſub Imperatoribus, viguerunt. Iam etiam de aliis quibusdam rebus, quarum obiter hoc titulo meminit Imperator, quaeque ex antiquitatibus lucem aliquam deſiderant, paucis agendum. Eadem enim §. 5. *h. t.* qua de Principum differit conſtitutionibus, etiam priuilegiorum, vt & legis regiae, qua populus imperium omne

in Principem tranſtulerit, facit mentionem. De vtrisque nonnulla monere operae fuerit pretium.

LX. Priuilegia quid fuerint? tum odioſa.

LX. Nonnunquam Imperatores quaedam ſtatuebant, quae ad perſonam ſingularem pertinebant, neque trahenda erant ad exemplum, quae, ſiue poenam duriorem irrogarent, ſiue quid alicui indulgerent ob meritum, *priuilegia*, adpellabantur, quaſi *priuae leges* vt tradit Gell. *Noct. Att. X*, 20. Iſidor. *Orig. V*, 18. Et olim quidem priuilegii vocabulum ferè ſemper in deteriorem partem acceptum videtur pro poena extraordinaria, quae certae perſonae tantum infligebatur. Lex ſane ſacrata aeque ac decemuiralis dum PRIVILEGIA IRROGARI vetuit, poenas eiusmodi duriores quibusdam hominibus extra ordinem infligi prohibuit, ceu vel ex verbo IRROGARI colligas, quod ad poenas pertinere nemo ignorat. Vid. Ger. Nood. *ad Pandect. Tit. de legibus ſenatusc. & long. conſu. p.* 18. Enenckel. *de Priuil. iur. Ciu. I*, 1. 2. & 3. qui etiam obſeruat, Ciceronem vocem priuilegium plerumque in deteriorem; rarius in meliorem partem accipere. Aſt iam libera republica, ſaepius hanc legem migrabant tribuni plebis, & quicunque e ciuibus ad maiorem potentiam adſpirauerant. In Milonis odium Pompeius; in Ciceronis Clodius multa ſtatuerat, quae a legibus abhorrebant, quaeque ipſe Cicero *priuilegia* vocat, in oratione *pro domo XVII*. Poſtea ſaepe eo iure vtebantur etiam imperatores, eoque pertinet exemplum Hadriani, qui herae cuiusdam ſaeuitiam poena

na ſatis rigida relegationis in inſulam vindicauit *L. 2. §. fin. D. de his qui ſui vel al. iur.* Id vero non mirum in herili imperandi ratione. Theodoſius tamen iuſſerat, vt ſi Imperator odioſum eiusmodi priuilegium irrogaret poena triginta dies differretur. *L. 20. C. de poen.* Quam legem, auctore Ambroſio, occaſione tumultus in ludis Circenſibus Theſſalonicae excitati latam, illuſtrat Ad. Rechenb. *Diſſert. Hiſt. polit. Tom. II. diſſert. X.*

LXI. Tum fauorabilia.

LXI. Aſt ſolebant tamen & beneficia vel certo ſtatui, vel hominum generi conceſſa PRIVILEGIA vocari. Vnde ſaepe in iure noſtro occurrunt *priuilegia creditorum, priuilegia fiſci*, reliqua: quamuis ea a priuilegiis diſcernenda, & *beneficia* potius legum vel iura ſingularia dicenda exiſtiment, qui paullo accuratius rem expendunt Cuiac. *Obſ. XV*, 8. Quin & ſingularibus hominibus conceſſa contra ius commune beneficia *priuilegia* audiunt, tum apud auctores, tum in iure noſtro, in quo etiam adpellantur *priuata priuilegia, L. 4. C. Theod. de itiner. mun.* vt & *perſonalia reſcripta L. 5. eod.* Talia Priuilegia fuerunt leges de Menandro *L. 5. §. ult. D. de captiu.* vt & de Hoſtilio Mancino *L. 17. D. de legationibus.* Conf. Iac. Gothofred. *ad XII. Tab. IX. p* 228.

LXII. Lex Regia, qua poteſtas legislatoria transiata in Principes.

LXII. Reuera ergo extremis temporibus ſumma poteſtas legislatoria penes Principes fuit, quibus eam delatam eſſe per LEGEM REGIAM, conſentiens eſt iureconſultorum opinio. Vlpianus *L. 1. pr. D. de conſtitut. princ. Quod principi placuit, legis habet vigorem: vtpote*

quum LEGE REGIA, *quae de imperio ejus lata eſt, populus ei, & in eum, omne ſuum imperium & poteſtatem conferat.* Quae totidem verbis repetit Imperator §. 6. *Inſt h. t.* Meminit quoque eiusdem legis Alexander Imperator *L* 3. *C de teſtam.* vbi ait *Licet enim LEX IMPERII ſollemnibus iuris imperatorem ſoluerit: nihil tamen tam proprium imperii eſt, quam legibus viuere. Legem* enim *Imperii* hic eamdem eſſe, ac legem regiam, iamdudum obſeruarunt eruditi. Addo & *L. vn.* §. 14. *C. de caduc. tollend.* vbi AVGVSTVM PRIVILEGIVM adpellatur a Iuſtiniano.

LXIII. Variae de hac lege ſententiae.

LXIII. Aſt ea de lege dici non poteſt, quantae enatae ſint inter eruditos controuerſiae. Eam Hotomanus eamdem eſſe putat cum ea, quae de regno Romuli lata fuerit, quam REGIAM etiam vocat Liu. XXXIV, 6. Aſt eamdem in Triboniani cerebro fuiſſe natam, ſuſpicabatur. Mart. Schookius in *diatrib. de lege regia Triboniani,* quam repetitis curis auctiorem edidit ſub titulo *de quadruplici lege regia Francof.* 1668. 12. Quum enim Regium nomen peroſi ſint Romani, neque unquam Auguſtus titulo tam inuidioſo ſe paſſus ſit ornari, nec veroſimile fiat, populum Romanum, qui Caeſare interfecto, feſſus ciuilibus diſcordiis, tolerabat magis monarchiam, quam perpetuam optabat, tam inimica libertati lege in ſeruitutem ſe ipſum addixiſſe: non abs re ſuſpicari ſibi videbatur Schookius, quidquid de lege regia in iure noſtro legitur, ex Triboniani natum eſſe ingenio. Nec multo aliter ſentiunt Connanus *Comm. I,* 16. 3. Vultei. *ad* §. 6. *Inſt. h. t.* Sed Hotomano iam

Digitized by Google

iam Scipio Gentilis ſingulari *de lege regia* oratione; Schookio abunde ſatisfecit. doctiſſ. Huberus. *Digreſſ. I, 16. ſequ.*

LXIV. Quid de ea vere ſtatuendum.

LXIV. Res ita ſe habet. Quum Auguſtus omnia inteſtinis feſſa diſſidiis nomine principis in poteſtatem ſuam recepiſſet: Senatus aeque ac populus ei ſenſim plures honores decreuit, & modo hanc, modo illam τοῦ κυρίου partem detulit. Sic anno V.C. DCCXXIV. ei conceſſa tribunicia poteſtas per omnem vitam; cautumque, vt ad Auguſtum prouocare ius eſſet, vtque ipſe in omnibus iudiciis ſuffragium Mineruae ferret. Dio Caſſ. *Hiſt. LI, p.* 513. Mox anno V. C, IↃ ccxxvii. conſulatu ſeptimo, ſolutus eſt Auguſtus legibus, idque denuo repetitum anno V. C. IↃccxxx. Dio, *LIII. p.* 582 & *LIV. p.* 591. Quod tamen non de omnibus omnino legibus, ſed de lege Cincia intelligendum eſſe, recte monet Ger. Nood. *de iure ſummi Imp. & leg. reg. p.* 777. Porro anno V. C IↃccxxxi. eidem, vndecimum conſuli, permiſſum eſt a ſenatu, vt proconſul ſemper eſſet, liceretque ei, quotiescumque vellet, ad ſenatum referre, denique in prouinciis maior eſſet eius, quam praefectorum, auctoritas. Dio. *LIV, p,* 594. Quin anno IↃccxxxv. facultatem ei dederunt, emendandi omnia ſuo arbitrio, ac leges, quas vellet, ferendi. Dio *LIV. p.* 604. Vt alia praetermittam huius generis complura, quae ab aliis ac potiſſimum Io. Fridr. Gronouio in *Orat. de lege regia* collecta ſunt diligentius.

LXV. Lex Regia repetita,

LXV. Haec itaque, aliaque SC in gratiam Auguſti ſubinde facta, poſtea repeti conſueuerant quo-

Digitized by Google

quoties Princeps nouum auſpicabatur imperium.

quotiescumque noui Imperatores inchoabant imperium Sic de Veſpaſiano Tacit. *Hiſt. IV*, 3. *Tum Senatus omnia, principibus ſolita, Veſpaſiano decreuit.* Quae de lege regia recte interpretatur Pichena. Vnde adparet, quaecumque ſenſim Auguſto detulerat ſenatus, ea poſt Tiberio, aliisque principibus fuiſſe decreta. Omnia ergo illa SC. non vno eodemque tempore facta, ſaepiusque deinde repetita, ſimul ſumpta *lex imperii* vocari conſueuerunt a iureconſultis, vt & *lex regia*, exemplo, vt opinor, veterum Romanorum, qui, vrbe vix nata, Romulo ſupremam poteſtatem conceſſerant LEGE REGIA, cuius meminit Liu. *XXXIV*, 6. Quamuis Huberus *Digr. l. c.* poſterius nomen Antoninorum demum temporibus alii adhuc ſerius inualuiſſe exiſtiment. Conf. Io. Fridr. Gronou. *Orat. de leg. regia* Ian. Vinc. Grauina *de Orig. iur. ciu. CXIV. p. 139. ſequ.*

LXVI. An, hac lege dominatus Imperatorum ſtabilitus?

LXVI. Caue vero exiſtimes, hac ipſa *lege regia* in ſeruitutem ſe addixiſſe Romanos, ſeque omni omnino abdicaſſe imperio. Minime gentium. Quamuis enim id vulgo colligant ex Dione *LIII. p. 582. L. 1. D. de Conſt. princ.* & *L. 31. D. de leg.* falſiſſimum tamen id eſſe, vniuerſa docet hiſtoria. Sane poſt omnia illa SC. in gratiam Auguſti facta, Caligulae Senatus vacationem legis Papiae Poppaeae caducariae dedit, teſte Dione *LIX. p.* 747. Quid vero opus erat hac lege ſolutione vel indulgentia, ſi iam lege regia Imperatores legibus omnibus fuerint ſoluti? Ergo iis legibus ſoluti erant principes, quibus eos nominatim ſoluerat S. P. Q. R. vt paullo

Digitized by Google

paullo poſt ex fragmentis tabulae Capitolinae adparebit. Conf. Ger. Nood. *Diſſert. III. de iure ſummi Imp. & lege reg. p.* 778. & *Obſ. I,* 5. *p.* 411. *ſeq.* Ian. Vin. Grauina *de orig. iur. ciu. l. c.*

LXVII. Ceterum regiae illius legis, ſub auſpicia Imperii Veſpaſiani repetitae fragmentum bene longum ac egregium exſtat in tabula aenea Capitolina apud Gruter. *Inſcript. p. CCXLII.* cuius γνησιότητα in dubium a nonnullis vocatam Hotomanus, pluresque viri doctiſſimi, & nuper etiam clariſſima Romanae antiquitatis lumina Blanchinus, Fabrettus, nec non poſtea Iuſtus Eccardus, qui ipſe hoc monimentum deſcripſit & luculenta explicatione illuſtrauit, agnouerunt. Illorum epiſtolae hanc in rem ſcriptae exſtant apud Ian. Vincent. Grauin. *l. c p.* 231. *ſequ.* Ipſum vero illud legis fragmentum ita ſe habet: LXVII. Fragmentum legis Regiae.

FOEDUSVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. EACERE. REMITTERE. SENATVS. CONSVLTA. PER RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE LICERET. ITA. VTI. LICVIT DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM. RERVM. IVS. PERINDE. HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SENATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE. CVIVS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO. COMMENDAVERIT. QVIBVSQVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM. COMITIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. QVAECVNQVE. EX. VSV. REIP. MAIESTATE. DIVINARVM. HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE. RERVM. ESSE. CENSEBIT. EI. AGERE. FACERE. IVS. POTESTASQVE. SIT. ITA. VTI.

Digitized by Google

VTI. DIVO. AVG TIBERIOQVE. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO. FVIT.

VTIQVE QVIBVS. LEGIBVS PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTVM. FVIT. NE. DIVVS AVG. TIBERIVSVE. IVLIVS. CAESAR. AVG. TIBERIVSQVE. CLAVDIVS. CAESAR. AVG. GERMANICVS. TENERENTVR. IJS. LEGIBVS. PLEBISQVE. SCITIS. IMP. CAESAR. VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVAEQVE. EX. QVAQVE. LEGE. ROGATIONE. DIVVM. AVG. TIBERIVMVE IVLIVM. CAESAREM. AVG. TIBERIVMVE. CLAVDIVM. CAESAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE OPORTVIT. EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG. FACERE. LICEAT.

VTIQVE. QVAECVNQVE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATA. ACTA. GESTA. DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. AVG. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA. PERINDE. IVSTA. RATAQ. SINT. AC SI. POPVLI. PLEBISVE. IVSSV. ACTA. ESSENT.

SANCTIO.

SANCTIO.

SI. QVIS HVIVSCE. LEGIS. ERGO ADVERSVS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. EVM EX LEGE. ROGATIONEVE. PLEBISVESCITO. S. VE. C. FACERE OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVIVS. LEGIS ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVIT. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO. NEVE. QVIS DE. EA. RE. APVD. SE. AGI SINITO.

Hoc eſt monumenti illius quantiuis pretii fragmentum, ex quo ſatis adparet, quod ſupra oſtendimus, legem regiam ex multis SC. in honorem Auguſti, Tiberii, Claudii aliorumque Imperatorum factis, fuiſſe conflatam.

TIT. III.

DE

IVRE PERSONARVM.

PRima apud Romanos hominum diuiſio erat in *liberos* & *ſeruos*. Illi iterum vel *ingenui* erant, vel *libertini*. Hoc titulo de libertate & ſeruitute; ſequentibus de ingenuis & libertinis

libertinis agitur. Tametſi vero ſeruitus ſit iuris gentium: Romanorum tamen ſerui in plerisque differebant a reliquarum gentium mancipiis, ceu Germanorum Romanorumque comparatione oſtendit Tacit. *de moribus Germ. XXV.*

I. Obſeruandum ergo initio, Romanos captos bello hoſtes redegiſſe in ſeruitutem. (*a*) Quemadmodum enim, qui, poſitis armis, vltro ſeſe dedebant, ſub iugum mittebantur, ſaluaque retinebant ingenuitatis iura: (quem ritum accuratiſſime, vt ſolet, deſcribit Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. III. p.* 159.) ita capti in acie, vel violenta vrbium expugnatione, ſub corona venibant. Gell. *Noct. Attic. VII*, 4. Illi *dedititii*, hi *ſerui* vocabantur, quod eſſent in bello ſeruati, itemque *mancipia*, quaſi manu capti §. 3. *Inſt. h. t.*

I. Serui fiebant captiuitate.

II. Redacti ergo in hanc conditionem non pro perſonis, ſed pro rebus, immo pro nullis habebantur. Hinc non ſolum in iure rebus mancipi accenſebantur: Vlpian. *Fragm. XIX*, 1. ſed & Iuuen. *Sat. VI. v.* 221. alludens ad mores Romanorum ſcribere non dubitat: *O demens, ita ſeruus* HOMO *eſt?* ὑπερβολικῶς, vt ſolet, nec tamen ſine ratione. Quamuis enim ſerui eſſent *homines*,

II. Et quia non pro perſonis, ſed pro rebus habebantur.

(*a*) Ita agebatur cum hoſtibus. Excipiebantur ergo bella ciuilia, in quibus capti non in ſeruitutem redigebantur, *L.* 21. §. 1 *ff. de capt. & poſtl*, ſed *proſcribebantur* a victoribus. Quam proſcriptionem, ita dictam a tabula, qua nomina proſcriptorum proponebantur, primus inuenit L. Sulla. Vellei. Paterc. *Hiſt. II*, 28.

(*b*)

homines, quamuis ratione ſtatus naturalis etiam *perſonae* dici poſſent: *L. 22. pr. D. de reg. iur.* non tamen erant *perſonae ciuiles*, & hinc dicuntur ἀπρόσωποι Theophilo *pr. Inſt. de ſtip. ſeru. perſonam legibus non habentes*, Caſſiod. *Var. VI*, 8. denique *ſine capite*, οἱ οὐδεμίαν πάλαι εἶχον κεφαλήν. Theoph. §. 4. *Inſt. de cap. demin.* Nihil ergo ſibi adquirebant: non matrimonia contrahebant, ſed in contubernio viuebant cum ancillis: nec gaudebant iure teſtamenti factionis & contractuum, nec ulla in perſonam ſeruilem cadebat obligatio, *L. 22. D. de reg. iur.* Vnde *ſecundum genus hominum* vocantur Floro *Hiſt. III*, 20.

III. Etiam naſcebantur ex ancillis.

III. Ex quo ſequebatur, vt nec liberi ſeruarum melioris, quam mater, conditionis haberentur. Fructus enim, tamquam rerum acceſſiones, non ſecus ac ipſae res, ad dominos pertinere videbantur. Et eiusmodi quidem ſerui, domi nati, *vernae* adpellabantur.

IV. Et erant in commercio.

IV. Porro & hoc inde fluebat, ſeruos aeque ac alias res poſſe legari, donari, immo & vendi: vnde perpetua Romae erat ſeruorum nundinatio, quotidiana comparatio *L. 44. princ. D. de vſurp. & vſucap.* Qui ſeruos vendebant, promittere tenebantur eorum ſanitatem, *L. 43. §. 1. D. de contr. emt. L. 16. §. 2. & L. 31. D. de euict.* Nonnunquam tamen mancipii ſanitatem explorabant accenſi gagatis lapidis odore, maxime ſi ſeruum morbo caduco laborare ſuſpicarentur. Apulei. *Apolog. I.* Sed & nudos venum exponebant ſeruos, ne quod vitium corporis latitaret. Seneca *Epiſt. LXXXI*, & *Controv. I*, 2. Immo de animi vitiis caueri ſolebat in

in eiusmodi venditionibus ſeruorum. Horat. *Serm. II, 3. v. 285. ſequ.* veluti, nec furem eſſe, nec fugitiuum, nec lenonem, noxis ſolutum eſſe, & quae ſunt huius generis alia. Singulorum enim ſeruorum titulos ſcribi iuſſerat aedilis, vt, quid cuique morbi vitiique eſſet, intelligeretur. Gell. *Noct. Attic. IV, 2.* Seneca *Epiſt. XLVII.* Turneb. *Adu. XXIII, 2.* Ceterum ſerui, quorum nomine nihil promittebatur, pileati venibant. Gell. *Noct Att. VII, 4.* quemadmodum bello capti ſub corona. Varro *de re ruſt. II, 10.* trans mare aduecti cretatis vel gypſatis pedibus. Plin. *Hiſt. Nat. XXXV, 17. & 18.* Tibull. *III, 3.* Alia quae in ſeruorum venditionibus obſeruata ſunt, explicauit Briſſon. *de Form. VI. p. 492. ſequ.*

V.Saepe & in poenam fiebant ſerui.

V. Saepe & poenae loco in ſeruitutem detrudebantur facinoroſi, veluti I qui cenſum vel militiam ſubterfugerant, quippe qui bonis in aerarium redactis virgis caeſi trans Tiberim venibant Dionyſ. Halic. IV. p. 221. Cic. *pro Caecin. XXIV.* II. Damnati ad metalla vel beſtias aliaque extrema ſupplicia. Hic enim ſerui poenae fingebantur. §. 3. *Inſt. quibus modis ius patr. pot. ſolu.* Vid. infra *Lib. I. Tit. XVI. §. V.* III. Liberti ingrati, quippe qui etiam in ſeruitutem reuocabantur Suet. *Claud. XXV. (b)* IV. Mulieres liberae, amore ſeruorum alienorum bacchantes, quam poenam tamen earum commodo ſuſtulit Iuſtinianus. *L. vnic. C. de SC. Claud.*

(b) Plura de huius iuris hiſtoria notabimus infra *Lib. I. Tit. VI, §. 9.*

(c)

Digitized by Google

Claud. tollendo. V. Qui ab alio adſerti, praeſtitaque cautione edictis citati per annum ſe haut ſtitiſſent. *L.* 1. §. 2. *C. de adſert. toll.*

VI. Libertas non erat in commercio.

VI. Quemadmodum vero nihil erat ſeruitute durius, nihil miſerabilius: ita tantus erat libertatis fauor, vt illa non crederetur eſſe in commercio, neque adeo liceret ingenuis, ſe ipſos addicere in ſeruitutem. (*c*) Multo minus rata habebatur venditio, ſi quis extraneus (*d*) hominem liberum venumdediſſet. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I, 6.*

VII. Serui tamen fiebant, qui ſe pretii participandi cauſa venumdari paſſi erant.

VII. Aſt hic mirae fraudes. Solebant enim adoleſcentes male feriati ſe ipſos aliis vendendos dare, pretii participandi cauſa, ac deinde pro-

(*c*) Quod licebat Ebraeis, vt docet Selden. *de iure nat. & gent. VI,* 7. vt & Germanis, teſte Tac. *de mor. Germ.* XX*IV.* non item fas erat Romanis. Vnde errat Raeuard. *Coniect. II,* 8. fingens Tuſcum vicum, vbi homines ſe ipſi vendiderint. Plautus equidem *Curcul. IV,* 1. *v.* 19.

Sub veteribus, ibi ſunt, qui dant, quique accipiunt foenore:
Pone aedem Caſtoris, ibi ſunt, quibus credas male:
In Tuſco vico, vbi ſunt homines, qui ipſi ſeſe venditant.

Et Horat. *Serm. II,* 3. *v.* 228.

\- - *Ac Tuſci turba impia vici.*

Sed ibi de improbis meretricibus & lenonibus ſermonem eſſe, iampridem obſeruarunt eruditi. Vid. Taubmann. *ad* Plauti *Curcul. l. c.*

(*d*) Patribus equidem licebat filios, quos habebant in poteſtate, ter venumdare: ſed ſaluo tamen ingenuitatis iure. Manumiſſi enim ex ea ſeruitute non libertini erant, ſed ingenui. Vid. infra *Lib. I, Tit. IV. n.* 1.

(*e*)

Digitized by Google

proclamare ad libertatem. Exemplum huiusmodi fraudis in ſcenam produxit Plaut. *in Perſ. I, 3. v. 55. III, 1. IV, 3. v. 9.* Quare SCo demum cautum eſt, (*e*) vt, qui eſſent maiorennes, ſeque pretii participandi cauſa venumdari ſiuiſſent, in ſeruitute manerent. *L. 1. L. 3. D. quibus ad libert. proclam. non licet.*

VIII. Quamuis vero in ſeruorum conditione nulla ſit differentia: §. 5. *Inſt. h. t.* reuera tamen alias diſcrimen haut vnum occurrit. Ratione munerum alii erant atrienſes, alii diſpenſatores, alii medici, topiarii, piſtores, capſarii vel ἱματιοφύλακες, ſcoparii, lecticarii, ſtructores, ſciſſores ſeu carptores, inſularii, (*f*) & quae alia erant ſeruorum miniſteria, de quibus accurate actum a Laur. Pignorio *in libro de ſeruis eorumque apud veteres miniſteriis*, & Tito Popma in Tractatu de *operis ſeruorum* coniunctim editis *Amſtelod. MDCLXXII, 12.* Ratione dominorum *priuati* alii erant, alii *publici.* Illi priuatis ſeruiebant, hi ad VIII Varia ſeruorum miniſteria.

(*e*) SC. Claudiano hoc ius eſſe inuectum neſcio quo auctore tradit Dionyſ. Gothofr. *ad §. 4. Inſt. h. t.*

(*f*) Et horum profecto diuerſiſſima erat in domo conditio. Quum enim ſeruorum quidam lautius haberentur in familia: alii contra neruis ac compedibus vincti ſeruiebant. Tales erant ianitores & oſtiarii, quos in catena fuiſſe docet Sueton. *de clar. Rhet. III.* Sic & ruri quidam vincti faciebant opus. Columella *de re ruſt. I. vlt.* Plin. *Hiſt. Nat. XVIII, 3.* Seneca *de Benef. VII, 10.* Huc comparata erant ergaſtula domeſtica ſubterranea, quae diligenter exploranda eſſe a circumſpectis patribusfamilias monet Columella *de re ruſt. I, 8.* Conf. Barn. Briſſ. *Antiqu. Rom. II, 9, p. 33.* Lipſ. *Elect. II, 15.*

ad publica adhibebantur miniſteria & potiſſimum magiſtratibus adparebant. Publici vel in poenam ſeruiebant, vel tanquam captiui redigebantur in ſeruitutem. Prior mos non caret exemplis, quamuis minus probaretur a recti exempli viris. Vid. Plin, *Epiſt.* X, 40. 41. Poſteriore conſuetudine nihil eſt frequentius. Et hi captiui, redacti in ſeruitutem, nomina plerumque accipiebant vel a prouinciis, vt *Brutiani*, *Cyprii*, vel a victoribus, a quibus in acie capti, veluti *Gelliani*, *Clodiani*, Lipſ. *Elect.* I, 12. & *Adnot. ad* Tacit. *Annal. II. p.* 95. Eorum alii erant tabelliones, alii actores, alii notarii populi Romani. Et longe tolerabilior erat eorum, quam privatorum ſeruorum, conditio, ſiquidem & ante manumiſſionem iure gaudebant, pro parte dimidia teſtamentum faciendi, Vlpian. *Fragm.* XX, 16. P. Pithoeus *Schol. ad. Collat. Leg. Moſ. & Rom. V*, 2. *p.* 752. edit. Ant. Schulting. Denique alii erant ſerui proprie ita dicti, alii ſtatu liberi, qui deſtinatam in tempus vel conditionem habebant libertatem. *L.* 1. *D. de ſtatu liberis*. Sane & hi ſerui diſerte dicuntur. *L.* 9. *pr. & L.* 29. *pr. D. de ſtatu lib. L.* 12. § *vlt. D. famil. erciſc.* Sic & ſerui ruſtici & vrbani diſtinguuntur in *L.* 99. *D. de legat.* 3. Vbi videndus Merill. 1. *Obſ.* III, 5. *pag.* 143. Alii denique adſcriptitii, vel glebae adſcripti. Quamuis enim & hi quibusdam ingenui videantur ob *L. vn. C. de colon. Thrac.* eo quod iure connubii gauderent, & aliquid poſſent habere proprii: Thomaſ. *de vſu pract. diſtinct. inter liber. & ſeru.* I, 16. *ſeq.* erant tamen in commercio. *d. L. vn. C. eod. L.* 21. *C. de agric. & cenſit.* Vnde

Digitized by Google

Vnde ſaepe ſerui vocantur in iure noſtro, nec a ſeruis differre, hinc inde dicuntur. *L. 21. fin. C. de agric. & cenſit. Nouell. CLXII. cap. 3.*

TIT IV. ET V.

DE

INGENVIS ET LIBERTINIS.

Liberi homines ſubdiuiduntur in *ingenuos* & *libertinos*. Vtrorumque conditio denuo ex antiquitatibus Romanis eruenda eſt.

I. Ingenui qui?

I. Ingenui erant Romanis, qui nunquam iuſtam ſeruiuerant ſeruitutẽ. Iniuſte enim in ſeruitutem detruſi, impetrata libertate, non ad libertinorum, ſed ad ingenuorum ſtatum redibant. §. 1. *Inſt. h. t.* Idem obſeruandum de filiis, quos patres in ſeruitutem vendiderant, quod ter facere poterant ex inſtituto Romuli. Dionyſ. Hal. II, 28. Nam & hi manumiſſi non libertini erant ſed ingenui. Paull. *Recept Sent. I, 1.* Et ita interpretanda *L. 2. pr. Cod. Theod. de liberali cauſa*, vbi Conſtantinus M. negat, *libertatem*, id eſt ingenuitatem, *filiis eripi poſſe a parentibus.* Ingenuos enim κατ' ἐξοχὴν dictos eſſe *liberos*, ex *L. 4. ff. de iuſt. & iure* patet. Immo ne ciuitatis quidem iura penitus perimebantur hac venumdatione Cic. *pro Caecin. XCV.* nec iis iure poſtliminii opus erat ſi manumitterentur. Idem *de Orat. I, 181.* Bynkersh. *Opuſc. p. 149. ſeq.* Denique & illi, qui ob aes alienum addicebantur creditoribus, itemque filii familias noxae dediti, ſeruiebant quidem, ſed manumiſſi ingenuitatis iura

recuperabant. Quintilian. *Inſtit. Orat. VIII*, 5. & *Declam. CCCXI.* Iac. Cuiac. *Obſeruat. XIII*, 9. (*a*)

II. Et quinam libertini.

II. Si qui vero e iuſta ſeruitute erant manumiſſi, eos vocabant *libertinos.* Quamuis enim *libertini* vetuſtioribus auctoribus ſint libertorum liberi: Suet. *Claud. XIV.* ſequiore tamen aeuo id maxime apud iureconſultos inualuit, vt & manumiſſi dicerentur libertini Caſaub. *ad* Suet. *Aug. XXV.* Obſeruatur tamen differentia, vt ratione patronorum dicantur *liberti*, ratione ſtatus *libertini.* Oiſel. *ad* Caii *Inſtit.* 1, 1. *p.* 7.

III. Ritus manumiſſionis per cenſum.

III. Manumiſſiones antiquitus fiebant ſollemniter I. *cenſu*, quando ſeruus iuſſu domini nomen ſuum in cenſum luſtralem conferebat. Vlpian. *Fragm. I*, 8, *p.* 564. Non ſine cauſa vero Vlpianus meminit cenſus luſtralis. Non ſtatim enim atque eum cenſeri iuſſerat dominus, plenam libertatem conſequebatur, ſed exſpectandum erat, dum luſtrum conderetur: interim enim domino poenitere licebat, ceu ex Cic. *de Orat. I, cap.* 40, *oſtendit* Lud. Charond. *annot. ad Vlpian. l. c. p.* 564. *edit.* Schulting. Adde *Adpend. Lib. I*, §. 48.

IV. Manumiſſionis per vindictam origo.

IV. Deinde quum Vindicius, Vitelliorum ſeruus, coniurationem Brutorum aliorumque iuuenum ad ſenatum detuliſſet, praemium ei decernebantur libertas & ciuitas. Vnde & II. ſol-

(*a*) Signum ingenuitatis apud pueros & puellas erat bulla aurea, collo adpenſa, poſtea toga praetexta Theodor. Marcil. *ad* Perſ. *Sat. V, v.* 35. *p.* 111.

(*b*)

Digitized by Google

ſollemni illi manumiſſioni, quae coram magiſtratu fiebat, *vindictae* nomen inditum Liu. *II*, 5. *L.* 2. §. 24. *D. de orig. iur.*

V. Fiebat haec manumiſſio coram Conſule, (*b*) Praetore, Procos. adhibito lictore, qui ſerui percuſſo capite, eodemque in girum circumacto, inflictaque alapa, addebat verba: HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO. (*c*) Hinc. Perſ. *Sat. V, v.* 75. de Dama ſeruo in girum acto: V. Eiuſdem ritus.

- - *Heu ſteriles veri, quibus una Quirites*

Ver-

(*b*) Et conſules quidem etiam ſequioris aeui ſtatim, vt conſulatum inierant, manumiſſiones ſolebant expedire ad renovandam manumiſſionis illius a Bruto factae memoriam. Id quod ex Caſſiodori *Var. VI*, 1. *p.* 227. Ammiani. Marcell. *Hiſt*. *XXII*, 9. aliisque locis egregie demonſtrat P. Faber. *Semeſtr. I*, *vlt. p.* 194. Pertinent huc illa Sidonii *Carm. II*, *ad Anthim. v*, 545.

Nam modo nos iam feſta vocant, & ad Vlpia poſcunt
Te fora, donabis quos libertate Quirites:
Quorum gaudentes exſpectant verbera malae.

Vt & illa Claudiani *Conſul. IV. Honor, v.* 613.

Adſpice, mox laetum ſonuit clamore tribunal,
Te faſtos ineunte quater, ſollemnia ludit
Omina libertas, deductum Vindice morem
Lex celebrat, famulusque, iugo laxatus herili,
Ducitur, & grato remeat ſecurior ictu.

Vbi conferri merentur Caſp. Barthii *Adnot. p.* 706.

(*c*) Subſtituunt alii formulam: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITIVM. Oiſel *ad* Caii *Inſt. I*, 1. *p.* 11. 12. *edit.* Schulting. Initio ipſe dominus haec verba pronunciabat, poſtea tacente domino lictor, vel ea vt dicta accipiebantur. *L.* 23. *D. de manum. vindict.*

Vertigo facit: hic Dama eſt, non treſſis agaſo,
Vappa & lippus, & in tenui farragine mendax.
Verterit hunc dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama.

Virga, qua caput percutiebatur, *vindicta* vocata eſt, ab eodem vt putatur, Vindicio. Et de ea idem Perſius *Satyr. V*, 88:

Vindicta poſtquam meus a Praetore receſſi.

Conf. Claud. *Paneg. de IV. Conſ. Honorii v.* 612. De alapis in manumiſſione inflictis legi meretur Caſp. Barth. *ad* Briton. *Philipp. p.* 406. De formula manumittendi Feſt. voce *manumitti* & Briſſon. *de Form. VIII. p.* 724. Singulare eſt, quod notauit Appianus, Labeonem morientem ſeruum domi dextra adprehendiſſe & circumegiſſe. Ea ſane manumiſſio non fuit haec ſollemnis per vindictam peracta, quippe quam in iure fieri oportebat, ſed alia priuata, & mortis cauſa facta, quae tantum libertatem Latinam tribuebat: vti rem recte explicat Merillius *Obſ. VII*, 14. *p.* 25.

VI. Manumiſſio per teſtamentum.

VI. Acceſſit porro III. ex legibus XII. Tabularum manumiſſio *per teſtamentum*, qua ſi quibus libertas daretur verbis directis: DAVVS SERVVS MEVS LIBER ESTO: liberti eiusmodi vocabantur *Orcini* ſeu *Charonitae*, quaſi, qui nullum patronum, niſi in orco, haberent. Iac. Cuiac. *Obſ. III.* 23. Sin verbis precatiuis vſus eſſet teſtator: ROGO HEREDEM MEVM, VT DAVVM MANVMITTAT; heres fiduciarius retinebat iura patronatus. Sin denique in certum diem vel ſub conditione cuidam daretur libertas: is *ſtatu liber*

ber audiebat, nec plenam libertatem, niſi veniente die, vel exiſtente conditione, conſequebatur. *L. 1. pr. D. de ſtatu lib.* Feſt. voce *ſtatu liber.*

VII. Et in ſacroſanctis eccleſiis.

VII. Et hi quidem ſunt antiquiſſimi manumittendi modi. Loco manumiſſionis per cenſum Imperatores Chriſtiani (*d*) introduxerunt aliud manumiſſionis genus quod fiebat *in S. S. Eccleſiis*, vbi recitatis iuſſu domini tabulis, a clero ſignatis, ſeruus libertatem conſequebatur. Ita ritum exponunt Auguſtin. *Serm. V.* a Sirmondo edit. Papian. in *Reſponſ. III, p.* 829.

VIII. Nec non per epiſtolam, inter amicos, & per conuiuium.

VIII. Paullo ante ea tempora inualuerant manumiſſiones variae minus ſollemnes, quales, *per epiſtolam & II. inter amicos.* Illa initio ſine omni ſollemnitate expediebatur, donec Iuſtinianus quinque teſtium exigeret ſubſcriptionem *L. vn. §. 1. C. de Lat. libert. toll.* Haec ita fiebat, vt dominus ſeruum, praeſentibus amicis, vel liberum eſſe iuberet, vel III conuiuio adhiberet. Gloſſae nomicae Labbaei: περ μενσαν ἐλευθερία, ὅταν συνεσαθῆναι μοι κελεύσω τὸν δȣ̃λον μȣ̃, *Per menſam libertas eſt, ſi mecum epulari ſeruum iuſſero.* Indecorum ſcilicet olim habebatur, cum ſeruis vilibusque hominibus accum-

(*d*) Et quidem Conſtantinus M. ceu patet ex *L. 1. & 2. C. de his qui in eccl. manum.* Conf. Sozom. *Hiſt. eccl. I. 9.* Videtur tamen Conſtantinus exemplum gentilium ſequutus, qui & ipſi ſubinde vel in templis ad aras Deorum, vel in publicis populi coetibus manumittebant, ceu praeclare obſeruat Iac. Gothofred. *ad L. vn. C. Theod. de manum. in S. S. eccleſiis.*

Digitized by Google

cumbere, iisque non lecti, ſed ſubſellia erant parata. Hinc paraſitus apud Plaut. *In Sticho III, 4. v. 32.*

Haut poſtulo equidem, me in lecto accumbere
Scis tu, me eſſe imi ſubſellii virum.

Et in eadem comoedia ſerui duo: *V*, 4. *v.* 21.

- - - *Potius in ſubſellio*
Cynice accipiemur, quam in lectis.

Quod ſi ergo ſeruus iuberetur accumbere: ſignum hoc erat datae libertatis. Plin. *Epiſt. VII,* 16. Quo & locus Luc. XII, 37. a nonnullis refertur. Sed & hic Iuſtinianus quinque amicorum, tanquam teſtium, exegit praeſentiam *L. vn. C. de Lat. lib. toll.* Sunt & alii modi innumerabiles Latinae libertatis, vti ait Iuſtinianus *L. vnic. C. de Latin. libert. toll.* ſic impoſita puero bulla & praetexta, manumiſſus credebatur puer. Sueton. de *clar. Rhetor. cap. I.* Manumiſſus cenſebatur ſeruus, quem dominus actis interuenientibus filium vocauerat, quamuis id non ſufficeret ad adoptionem. §. 12. *Inſt. de adopt.* Item, ſi ancilla a domino matronali habitu donata fuiſſet, vel ſeruus domino volente ſignaſſet tabulas. Quintilian. *decl. XXXIV.* Immo & mortis cauſa datam eſſe eiusmodi libertatem, ex *l. 15. D. de manumiſſ.* probat Merill. *Obſ. L. VII. cap. XIV.*

IX. Serui nonnunquam ipſo iure libertatem ſunt conſequuti.

IX. Denique & ipſo iure, nolente licet domino, ſeruis nonnunquam libertatem dandam fuiſſe nouimus. Cauſſas a Iuſtiniani fere inuentas accurate recenſet Thomaſ. *Diſſ. de vſu. pract. diſtinct. hom. in ingen. & libert. I,* 12.

X.

Digitized by Google

X. Ceterum antiquiſſimis temporibus vna erat eademque omnium manumiſſorum libertas: ſiquidem manumiſſione non ſolum libertatem, ſed & ciuitatis iura conſequebantur, idque inſtituerat Seruius Tullius, qui & ipſe libertinae fuerat conditionis. Dionyſ. Halic. *IV. p.* 126. Quam in rem Cicero *pro Corn. Balbo XXIV. Seruos denique quorum vis & fortunae conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſaepe libertate, id eſt,* CIVITATE, *publice donatos videbamus.* Ciuitatem ergo vna cum libertate conſequebantur ſerui, ſed ita, vt in quatuor vrbanas tribus, tanquam ignobiliores, deſcriberentur. Flor. *Epit. Liu. XX.*

X. Libertinorum vnum initio genus.

XI. Enimuero quum ciuitas deinde tota ſceleſtiſſimorum hominum colluuie impleretur, nequiſſimique homunciones, a dominis manumiſſi, ciuium iura inuaderent: (Dionyſ. Hal. *l. c. p.* 228.) primum ſub Auguſto lege Aelia Sentia cautum eſt, ne ſerui ſceleris cauſa publice caeſi, vincti, aut torti, aut ſtigmate inuſti, (*e*) impetrata a dominis libertate, melioris

XI. Quod mutatum lege Aelia Sentia.

(*e*) Solebant enim ſerui ob levia crimina flagellis caedi, dominisque reddi. *L.* 10. *princ. D. de poen. L. vlt. D. de Iniur.* Paull. *Sent. Recept. V,* 4. 22. Nonnunquam etiam ea lege reddebantur dominis, vt aliquamdiu in vinculis haberentur. Paull. *l. c, & V.* 18. 1. Fugitiuis vero ſeruis epigramma in facie inurebatur, & talibus quidem plerumque litteris: F. H. E. L. T. *Fugitiuus hic eſt L. Titii.* Quibus de notis multa congeſſere Oiſel. ad Caii *Inſt. I,* 1. 3. *p.* 16. *ſeq.* Lipſ. *Elect. II,* 15. Rader. *ad* Martial. *Epigr. II,* 25. *& VIII,* 70. Rad. Forner. *Rer. Quotid. VI,* 26. Tit. Popma. *de operis ſeru.* Ioan. Rhod. *ad* Scribon. Largum. *cap.* 231. Io. Nicol. *de Sigl. vet. XXV.*

ris eſſent conditionis, quam dedititii. Sueton. *Aug. LX.* Dio Caſſ. *LV. p.556.* Vlp. *Fragm. I,* 11. Caius *Inſtit. l.* 1.3. *p.* 15.

XII, Et poſtea lege Iunia Norbana.

XII. Poſtea A. V. C. DCCLXXI. M. Iunio Silano & L. Iunio Norbano Balbo Coſſ. lata eſt lex Iunia Norbana, qua conſtitutum, vt manumiſſi per epiſtolam aut inter amicos, aliisque modis minus ſollemnibus, de quibus ſupra §. VIII non ciuitatis ſed Latinorum tantum iura conſequerentur. Vlpian. *Fragm. I,*10. Cai. *Inſt I,* 1. 2. & ibi viri docti. Hinc non deſunt exempla manumiſſionum per epiſtolam aut inter amicos, per vindictam deinde ideo confirmatarum, vt liberti iura ciuitatis conſequerentur. Plin. *Epiſt. VII,* 16. Nonnunquam & ab Imperatoribus Latini Iuniani iura Quiritium impetrabant. Plin. *Ep. X,* 4. Introducti ſubinde & alii modi, quibus iura Quiritium conſequerentur Latini Iuniani, veluti, ſi quis vxorem duxerat teſtatione interpoſita, quod *liberorum quaerendorum cauſa* id fecerit, ex eoque matrimonio natus erat filius: ſi quis Romae triennio inter vigiles militauerat: ſi naue X. M. modiorum frumentum Romam deportauerat Suet. *Claud. XIX.* ſi aedificium Romae conſtruxerat. Vid. Vlpian. *III,* 2. *ſequ.*

XIII.

XXV. Stigmata eiusmodi vultibus imprimi vetuit Conſtantinus *L.* 17. *C. de poen.* ex eoque tempore ſeruis fugitiuis circumdata collaria, vel laminae collis adpenſae, quibus epigrammata inſcripta. Delineatas eiusmodi lamellas dedit Iac. Spon. *Miſcell. Erud. Antiq. p.* 300 301.

(*f*)

Digitized by Google

XIII. Ex eo ergo tempore trium generum erant libertini. Alii enim fiebant *ciues Romani*, alii ſola conſequebantur iura Latinorum, dicti hinc *Latini Iuniani*. Alii denique vtriusque iuris expertes ad *dedititiorum* tantum conditionem adſpirabant. Iac. Cuiac. *Obſ. IV.* 5. XIII. Hinc libertini alii ciues, alii Latini, Iuniani, alii dedititii.

XIV. Iura ciuitatis quaenam fuerint, inter omnes conſtat, & infra oſtendetur accuratius. Latini Iuniani eiusdem erant conditionis cum Latinis in colonias deductis. Vlp. *XIX*, 4. *Fragm. Regul. ex vet. Iureconſ. VIII. p. m.* 805. quales coloniae paſſim in orbe Romano exſtabant etiam aeuo Imperatorum. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I*, 9. Libertate igitur gaudebant, participes erant commerciorum & mancipationum cum ciuibus. Vlp. *XIX*, 4. & familiae emptores & teſtes & libripendes fieri, (Vlp. *XX*, 8.) quin & fideicommiſſum capere poterant: (Vlp. *XXV*, 6.) Sed tamen nec teſtari iis licebat, (*f*) nec ex teſtamento quidquam capere, niſi intra centum dies a cretione iura Quiritium conſequerentur. Vlp. *XVII*, 1. Hinc vulgo dicitur, vixiſſe Latinos Iunianos vt liberos, deceſſiſſe vt ſeruos. *L. vn. C. de Lat. lib. toll.* XIV. Quinam Latini Iuniani?

XV. *Dedititii* vero vix vmbram libertatis conſequebantur. Nam & iuris commerciorum, XV. Quales dedititii.

(*f*) Videntur tamen & Latini Iuniani teſtari potuiſſe volentibus concedentibusque patronis. Nam & domini permittere poterant ipſis ſeruis teſtamenti factionem, ceu adparet ex Plin. *Epiſt. VIII.* 16.

(g)

rum, mancipationum, erant expertes, & teſtamenti factione tum actiua tum paſſiua plane carebant, &, quae miſerrima erat eorum conditio, nulla ipſis ſpes ſupererat, vllo modo ad ciuium Romanorum, vel Latinorum ſaltim, conditionem adſpirandi, Suet. *Aug. XL.* Caius *Inſt. I,* 1. 4. adeoque eiusdem erant conditionis cum populis dedititiis. (*g*)

XVI. An ea differentia ſublata ab Antonino Caracalla?

XVI. Et haec differentia libertinorum fuit etiam ſub imperatoribus inſequentibus obſeruata. Quamuis enim Antoninus Caracalla in nota illa lege *in orbe Romano L,* 17. *D. de ſtatu hom.* ciuitatis iura cum omnibus, qui in orbe Romano viuerent, communicarit: id tamen beneficium non ad libertinos, ſed ad ingenuos pertinuit; vt recte obſeruarunt. Ez Spanh. *Orb. Rom. II,* 5. Ant. Schulting. *ad* Caii *Inſt. I,* 1. 2. *p.* 13.

XVII. Iuſtinianus eam primus ſuſtulit.

XVII. Primus Iuſtinianus diſcrimen iſtud ſuſtulit, *L. vn. C. de dedit. lib. toll. L. vn. C. de Lat. lib. toll.* quibus conſtitutionibus omnibus libertinis iura ciuitatis indulſit. Quin immo, quae erat Flauii noſtri liberalitas, denique omne diſcrimen inter ingenuos & libertinos ſuſtulit, ſaluo

(*g*) Qui ſe, diuinaque & humana omnia dedebant, mittebantur ſub iugum, de quo ritu videndus Dionyſ. Halic. *Ant. Rom, III. p.* 159. Qua formula deinde facta fuerit deditio; ex Liu. I, 38. oſtendit Barn. Briſſon. *de Form. IV. p.* 354. Petr. Fab. *Semeſtr. I,* 7. *p.* 36. Effectus vero erat, vt populi eiusmodi ingenuitatis quidem iura retinerent, at nullo modo ad ciuitatis commoda adſpirarent. Conf. Car. Sigon. *de antiq. iur. Ital. I,* 1. *p.* 47.

(*h*)

Digitized by Google

ſaluo tamen iure patronatus, omnibusque libertis ius aureorum annulorum & natalium reſtitutionem *(h)* dedit. *Nou. LXXVIII.* Quam prudenter id conſilii ceperit Imperator, alii oſtenderunt. Vid. Wiſſenb. *ad Tit. C. de iure aur. p.* 360. Thomaſ. *de vſu pract. diſt. hom. in ingen. & libertin. I,* 31. *ſeq. p.* 18.

XVIII. Certum praecipuum id erat inſigne libertinorum, quod veſte alba & annulo donarentur a patronis. Tertull. *de reſur. cap. LVII.* & deinde pileati & capite raſo incederent. Et capillos quidem radere ſolebant in templo Feroniae. *(i)* De quo ritu videndi Taubm. *ad* Plaut. *Ampithr. I,* 1. *extr.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. IV,* 20. Dalechamp. *ad* Plin. *II,* 55. Adſumebant etiam praenomen, nomenque patroni ſuo addebant. Vid. infra *Lib. III. Tit. VIII.* §. 1. Quo alludens Perſius *Sat. V. v.* 77. *Verterit hunc dominus: momento turbinis exit MARCVS Dama.* Add. Arrian. *Diſſ. Epictet. II,* 1. Ceterum, quia iam libertatem conſequuti non amplius pro rebus, ſed pro perſonis habebantur; hinc in iure noſtro qui ſtatum mutarunt, & vel ex ſeruis liberi, vel ex liberis ſerui facti, non iidem cenſentur, ſed vocantur *noui homines.* XVIII. Inſignia libertinorum.

(h) De iure aureorum annulorum & reſtitutione natalium a principe impetrari ſolitis vid. Lipſ. *Elect. II,* 8. Io. Kirchmann. *de annulis, XV. XVI.* Thomaſ. *de uſu pract. diſt. in ingen. & libert. I,* 26. 27. *p.* 14. *ſeq.*

(i) Qui mos ponendi capillos vtrum ad exemplum naufragorum introductus ſit, an ab Athenienſibus Romam manarit, diſputat Briſſon. *Ant. Rom. I,* 11. *p.* 13.

Digitized by Google

homines. L. 27. §. 1. *D. de adim. vel transfer, leg.* Itemque *alii homines. L.* 98. §. 8. *D. de ſolution.*

TIT. VI.

DE

QVI ET EX QVIBVS CAVSSIS MANVMITTERE NON POSSVNT.

Licentia manumittendi reſtricta primum eſt per legem AELIAM SENTIAM, cuius adeo hiſtoria, occaſio & materia ex antiquitate erunt explicandae.

I. Lex Aelia Sentia quando lata.

I. Lata ea lex, imperante Auguſto Sex. Aelio Cato, (ita enim cognomen ex vetuſtis monimentis primus reſtituit Henr. Noris. *Cenot. Piſ. Diſſ. III. cap. IX.*) & C. Sentio Saturnino Coſſ. anno ab V. C. DCCLVII. Dio Caſſ. *LV. p.* 557. Vnde fallitur Mynſingerus *Comment. ad Inſtit. h. t.* dum mentionem huius legis fieri putat a Cicerone *in Top. II.* Illa enim lex *Aelia Sentia,* cuius Cicero meminit, ſi genuina eſſet vulgaris lectio, a noſtra foret diuerſiſſima. Sed acute coniicit Noriſius, ab indocti ſcribae manu eſſe alterum *Sentia,* legem vero Aeliam in loco Ciceronis non aliam eſſe, quam *ius Aelianum* vel Aelii *tripartita*, de quibus ſupra in *prooem.* §. *VIII.*

II. Ratio huius legis.

II. Occaſionem legi dedit nimia manumittendi facilitas, qua fiebat, vt vrbs peſſimorum viliſſimorumque ciuium colluuie adflueret. Quod quanto cum dedecore fuerit coniunctum,

iunctum, praeclare oſtendit Dionyſ. Halic. *Antiq. Rom. IV. p. 228. Talis eſt noſtro tempore confuſio, & ſic ad ſordes atque ignominiam degenerauit Romanorum probitas, vt nonnulli a latrociniis, parietum perfoſſionibus, proſtitutionibus, omnibusque aliis ſceleribus pecunia collecta libertatem redimant ſtatimque ſe Romanos faciant: alii conſcii dominis, & ſocii veneficiorum, homicidiorum facinorumque, tum contra Deos, tum contra rempublicam ſuſceptorum, eam ab illis gratiam recipiant: quidam ideo manumittantur, vt acceptum e publico frumentum menſtruum, & ſi qua alia liberalitatis in egenos ciues conferuntur a Principibus, dent his, a quibus ſint facti liberi.* Accedebant aliae cauſſae manumittendi parum honeſtae. Saepe domini ſeruos omnes manumittebant in fraudem creditorum. Tacit *Ann. XV, 55.* Saepe ſerui a minoribus, quorum amores adiuuerant, libertatem ſibi loco mercedis ſtipulabantur. Cuius rei exempla multa depingunt Terentius & Plautus.

III. Plura huius legis capita.

III. Eam licentiam, quum indigna videretur Auguſti ſaeculo, lata hac lege coercendam putabat princeps prudentiſſimus. Qua de re Sueton. Aug. XL. *Manumittendi modum terminauit.* Et paucis interiectis: *Quum & de numero, & de conditione ac differentia eorum, qui manumitterentur, curioſe cauiſſet: hoc quoque adiecit, ne vinctus vmquam tortusque quis vllo libertatis genere ciuitatem adipiſceretur.* Prius Auguſtus lege Fuſia Caninia; poſterius Aelia Sentia praeſtitit. Quin tam neceſſariam tamque dignam ſaeculo ſuo hanc legem exiſtimabat Auguſtus, vt inter mandata extrema, quae Tiberio ſenatuique & populo

populo Romano dederat, huius quoque legis commendaret cuſtodiam. Qua de re Dio Caſſ. *Hiſt. LVI. p. 541.* Καὶ τὸ τέταρτον ἐντολὰς καὶ ἐπισκήψεις τῷ Τιβερίῳ καὶ τῷ κοινῷ, ἄλλας τε καὶ ὅπως μήτ᾽ ἀπελευθερῶσι πολλοὺς, ἵνα μὴ παντοδαποῦ ὄχλου τὴν πόλιν πληρώσωσι, μήτ᾽ αὖ ἐς πολιτείαν συχνοὺς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ τὸ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. *Quarta mandata Tiberio & reipublicae data, interque alia, ne multos manumitterent, ne promiſcua turba vrbs impleretur, neue multos iure ciuitatis donarent, quo magnum inter ipſos & ſubiectos diſcrimen remaneret.* Conſtabat vero ea lex capitibus quamplurimis, quae non niſi ſparſim ex auctoribus colligi poſſunt.

IV. De dedititiis.

IV. Primo enim ſeruos flagitioſos, ſtigmate inuſtos, tortos & ad ferrum datos vetuit fieri ciues Romanos, voluitque eos ad dedititiorum tantum conditionem redigi. Vlp. *Fragm. I, 11. p. 566.* Caius *Inſt. I, 1. 3.* de quo capite actum ad titulos antecedentes,

V. De aetate dominorum manumittentium & ſeruorum manumittendorum.

V. Deinde & impedimentum ea lex excitauit ex aetate, tum ſeruorum tum dominorum. Nam neque ſeruus triginta annis minor vindicta manumiſſus ciuis Romanus fiebat, nec dominus XX. annis minor manumittere poterat; niſi allegata probataque cauſa apud conſilium. Suet. *Aug. XL.* Dio Caſſ. *LV. p. 557.* Vlpian. *Fragm. I, 12. 13.* Inter has cauſas §. 5. *Inſt. h. t.* etiam refertur manumiſſio propter matrimonium. Sed haec non ex lege Aelia Sentia eſt, (tunc enim nondum ciuibus licebat ducere libertinas,) ſed ex SC. quodam *L. 13. fin. D. de manum. vind.* quod hanc manumiſſionem ex ratio-

Digitized by Google

rationibus legis Iuliae & Papiae admiſit. Apud Gruterum *inſcr. p. DCXXI*, 1. nominatur PERSICVS SERVVS MANVMISSVS AD CONSILIVM. Conſilium vero erat Romae conſeſſus decemuirorum litibus iudicandis, id eſt, quinque Senatorum totidemque Romanorum equitum: in prouinciis XXV. recuperatorum, ciuium Romanorum. Vlp. *l. c.* Iac. Raeuard. *Protribun. XVIII, & XIX.* Ger. Noodt. *de iurisd. & imp. I*, 12. Et tale eſt τὸ συμβȣ́λιον, cuius mentio fit Actor. XXV, 12.

VI. Porro hac lege vetabantur manumiſſiones, quae fierent in fraudem creditorum, i.e. quae obligatos ſeruos creditoribus dolo malo eximerent, partemque detraherent pignorum, aut portionem ſolutionis creditori aut hereditatis patrono imminuerent. Vlp. *l. c.* §. 14. Cai. *Inſt. I*, 1. 5. Intelligendum hoc caput eſſe de Manumiſſionibus non minus inter viuos, quam vltima voluntate factis, egregie probat Schulting. *ad* Caii *Inſt. l. c. p.* 21. Vbi tamen fraudulentus animus non concurrebat: valebat manumiſſio inter viuos facta. Et huc pertinet exemplum apud Tacit *Ann. XV*, 55. vbi Sceuinus libertatum & pecuniarum in ſeruos collatarum rationem hanc reddit, *quia tenui iam re familiari, & inſtantibus creditoribus, teſtamento diffideret.*

VI. De manumiſſione in fraudem creditorum facta.

VII. Porro eadem lege ademta ſunt dominis iura patronatus, qui libertos inopes alere negligerent. *L. 33. D. de bon. libert. L. 6. D. de lib. agnoſc.*

VII. Contra dominos libertos inopes alere recuſantes.

Digitized by Google

VIII. Contra dominos mercedem ſibi a libertis ſtipulantes.

VIII. Eadem lege iuribus patronatus excidebant, qui libertos ad mercedem operarum promittendam induxerant. *L. vlt. D. qui & a quib. manum. liberi non fiunt.*

IX. Contra libertos ingratos.

IX. Prodita etiam hac lege eſt actio aduerſus libertos ingratos, non quidem vt in Seruitutem reuocarentur, (quod poſtea demum Claudius Imp. inuexit. (a) Sueton. *Claud. XXV.*) ſed vt in lautumias darentur ad perpetuas operas. Vid. Doſith. *Sent. & Epiſt. D. Hadriani III, 3. p. m. 862. ſeq.* Iac. Cuiac. *Obſ. X, 33.* Vinc. Grauina *de Leg. & SCtis p. 528. ſeq.*

X. Contra dominos libertos prohibentes vxores ducere.

X. Accedit & aliud caput, quo iure patronatus exuuntur, qui hac lege manumiſere, vt ne liberti vxores ducerent, aut liberos tollerent. *L. 6. D. de iur. patr.*

XI. Cur licuerit dominis obaeratis ſeruum vnum heredem neceſſarium inſtituere.

XI. Et haec quidem ſunt potiora legis Aeliae Sentiae capita, quorum auctores & iura noſtra meminere. (b) Sed quod ad caput tertium

§. VI.

(a) Non videtur Claudius expreſſa quadam conſtitutione vel SCo definiuiſſe, in Seruitutem libertos ob ingratitudinem a patronis reuocari poſſe, ſed extra ordinem quosdam ingratos libertos ita mulctaſſe. Sane temporibus Neronis quum ad ſenatum referretur, vt liberti ingrati reuocarentur in ſeruitutem, id plerisque diſplicuit, additumque nihil aliud laeſo patrono concedi, quam vt viceſimum vltra lapidem in oram Campaniae libertum poſſit relegare. Tacit. *Annal. XIII, 26.* Eoque iure vſi videntur Romani, donec Commodus Imperator, quod extra ordinem feceratClaudius, edita conſtitutione induceret. *L. 6. D. de agnoſc. lib.* Conf. Iac. Raeuard. *Coniectan. I, 11. p. 23. ſeq.*

(b) Aliud huius legis caput commemorat Iuſtin. *Nou. CXII, 1,* edit. Haloandr. de donatione facta inter virum &

§. VI. a nobis recenſitum attinet: illi adiecta erat exceptio. Licebat enim domino obaerato ſeruum ſuum cum libertate heredem inſtituere, ea lege, vt ei heres eſſet ſolus & neceſſarius. Eo ipſo enim nihil amittebant creditores. Sed dominus tantum id lucrabatur, vt ne bona ſuo nomine poſſiderentur a creditoribus Id enim veteribus ignominioſum videbatur. *L. 23. D. h. t.* Cic. *pro P. Quinct. XV.* Franc. Hotom. *Quaeſt. illuſtr. 26.* Confer infra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. n. XI.*

XII. Scripſeramus haec olim. At poſtea maiora auſi ipſius legis fragmenta non modo diligenter conquiſivimus, verum etiam ea ſuo ordini ſuaeque integritati reſtituere conati ſumus, ductu praecipue Vlpiani, & Iulii Paulli, quorum ille quatuor; hic tribus libris hanc legem celeberrimam illuſtrauit. Huius diligentiae noſtrae vt fructum capiat lector, totam legem vna cum probationibus hic exhibemus: XII. Lex Aelia Sentia ordini & integritati Suae reſtituta.

SEX. AELIVS. - - - CATVS. ET. C. SENTIVS. C. F. C. N. SATVRNINVS. COS. POPVLVM. IVRE. ROGARVNT. POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. . . . . . . TRIBVS. . . . . . . PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV. . . . . PRIMVS. SCIVIT.

CAP. I.

& mulierem. Sed textum in mendo cubare, & pro lege *Sentia* legendum *Cincia*, iam monuit Gothofredus.

Digitized by Google

CAP. I. a)

DE IIS, QVI MANVMISSI DEDITITII FIVNT.

Qui ſeruus, quaeue ancilla poenae cauſa b) *a Domino* c) VINCTVS VINCTAVE d) *aut in cuſtodiam datus dataue* , e) *quibusue veſtigia ſcripta* , f) *itemque qui quaeue propter noxam tortus tortaue nocens inuentus inuentaue*, g) *item qui quaeue, vt ferro, aut cum beſtiis depugnaret*, h) *damnatus damnataue alioue ſupplicio adfectus adfectaue* i) *fuit: is eaue, quoquo modo* l) *manumiſſus manumiſſaue iuſtam libertatem non conſequitor*, m) *ſed dedititiorum numero eſto*, n)

PROBATIONES.

a) Caput hoc primum fuit procul dubio, partim quia praecipuum, partim, quod VLPIANVS *libro I. Comment. ad L. Ael. Sent.* de eo egit. *L.* 216. *ff. de V.* S.

b) Non ergo ob aliam cauſſam vinctus vinctaue, veluti ob furorem. Paull. *Rec. Sent. IV*, 12, 7.

c) Vel eius iuſſu a Procuratore. Paull. *ibid.* §. 8. non ſi ſolutum ſeruum Dominus adprobet, antequam vinctum ſciret: Paull. *ibid.* nec ſi communi ſeruo vnus altero non adprobante inieciſſet vincula: Idem *ibid.* §. 5. nec ſi ſeruum oppignoratum vinciuerit creditor: *Id.* §. 6. *L.* 24. §. *vlt. D. de pignor. act.* nec ſi ſeruo, quem manumittere iuſſus erat, vincula iniecerat heres. Paull. *ib* §. 4.

d) Legitimum hoc fuiſſe vocabulum diſcimus ex VLPIAN. *Lib. I. L.* 216. *de V. S.* vbi id non intelligendum eſſe monet de eo, qui carceri mancipatus, ſed qui ibi vinculis conſtrictus fuit, quamuis alias, vbi de fauore vincti quaeritur, & in carcerem coniectus, pro vincto habeatur. *L.* 9. *ff. ex quib. cauſſ. mai.* 25. *ann. in int. reſt.*

e) Ita Vlpianus *Fragm. tit. I*, 11. Sed annon ſibi ipſe

ipſe contrarius, quum paullo ante negare eum viderimus in cuſtodiam datum pro vincto haberi? Negamus, quia in *L.216.de V. S.* de priuato carcere; qui non nocebat ſine vinculis; hic autem de carcere publico loquitur. Vid. Iac. Cuiac. ad Vlp. *l. c.*

f) Vlp. *ibid.* §. 11. Cai. *Inſtit, I*, 1, 3. nec opus videtur emendatione in textu Vlpiani, vbi pro *veſtigia* quidam reſcribi iubent *ſtigmata*.

g) Vlpian. *ibid.* non ergo ſi tortus de nulla culpa fuerat confeſſus. Paull. *Rec. Sent. ibid.* §. 3.

h) Ferro depugnant *gladiatores*, cum beſtiis *arenarii*. Cuiac. ad Vlp. *Fragm. tit. I*, 11. De utrisque plura nos in *Comm. ad L. Iul & Pap. Lib. II. Cap.* 1. & 2.

i) Immo & virgis caeſi publice. Cai. *Inſt. I*, 1, 3.

k) Vlpian. *ibid* Apud Suetonium *Aug. cap.* 40. eſt: *ne vllo libertatis genere ciuitatem adipiſcerentur*, id eſt, nec cenſu, nec *vindicta* nec *teſtamento*.

m) Suet. *Aug. cap.* 40. Vlp. *ibid.*

n) Vlpian. *Fragm. I*, 11.

CAP. II. a)

DE AETATE MANVMITTENDORVM PER VINDICTAM.

Minor XXX annorum ſeruus ancillaue cenſu b) *vindictaue manumiſſus manumiſſaue ciuitatis Romanae ius, niſi cauſſa apud conſilium probata, ne conſequitor.*

PROBATIONES.

a) Caput hoc ſecundum fuit, quia & aetas pertinet ad qualitatem manumittendorum, de qua curioſe cauiſſe Auguſtum tradit Sueton. *l. c.* Meminit huius capitis Dio *LV. p.* 557. eiusque ſententiam ſeruauit Vlpian. Fragm. *tit. I*, 12.

b) *Cenſus* non meminit Vlpianus *l. c.* quia eius aetate ab vſu pridem receſſerat. Aſt *Fragm. Reg. vet ICti* Pariatori LL. Moſ. & Rom. ſubiunctum §. 17. *Et qui in*

Digitized by Google

in cenſum manumittitur, ſi XXX annos habeat ciuitate Romana potitur. Ergo non minor XXX annis.

CAP. III. a)

DE AETATE ET CONDITIONE MANVMITTENDORVM PER TESTAMENTVM.

Minor XXX annorum b) *teſtamento manumiſſus manumiſſaue, quamuis in libertate moretur, liber tamen & ciuis Romanus ne eſto.* c)

PROBATIONES.

a) Hoc caput a priore ſeiungi non potuit. Hinc coniunxit etiam vtrumque Vlpian. *Fragm. I.* 12.

b) Niſi libertas in hoc tempus data. Hinc frequens in teſtamentis formula: LIBER ESTO, SI ANNORVM XXX ERIT. *L* 39. *fam. erc. L.* 46. *de manum teſt. L. vlt. ff. de reb. dub. L.* 13. *de ſtatu lib.* item QVVM PER LEGES LICEBIT, LIBER ESTO. *L.* 38. *de man. teſt.*

c) Serui itaque erant, quamuis in libertate morarentur, nec ſeruire eos pateretur Praetor. Poſt Legem Iuniam Norbanam omnes iuſtam libertatem per manumiſſionem haut conſequuti, praeter dedititios Latini erant, adeoque & hi eiusdem conditionis cenſebantur. Vlp. *ib. & ad h. l.* V. C. Ant. Schultingius.

CAP. IV. a)

DE CONDITIONE EX HVIVS MODI PARENTIBVS NATORVM.

Ex his, qui quaeue iuſtam libertatem non conſequuntur nati nataeue, ciues Romani & in parentum poteſtate ne ſunto. Sin ciuis Romanus huiusmodi mulierem, quaſi ciuem, per errorem duxerit, ſiue ciuis Romana per errorem

errorem ei, qui dedititiorum numero erit, nupta fuerit; cauſſa apud conſilium probata, ciuitas tam liberis, quam parentibus, b) *praeter eos, qui dedititiorum numero erunt, redditor, illique in patria poteſtate ſunto.*

PROBATIONES.

a) Hoc quoque caput a ſuperioribus ſeiungi non potuit. Expreſſimus illud ex Vlpiani *Fragm. VII,* 4. Idem caput in mente habuit Caius *apud Pariat. LL. Moſ. & Rom. Tit. XVI.* dum ſcripſit: *Idem iuris eſt de his, quorum nomine ex L. Aelia Sentia vel ex SC. poſt mortem patris cauſſa probata in poteſtate eius futuri eſſent.*

b) Probanda ergo cauſſa erat viuis parentibus. At poſtea ex SCo etiam poſt mortem patris fieri poterat probatio. Cai. *ibid.* Vnde miror, de ſententia huius SCi, & an eo diuerſum quid a Lege Aelia Sentia cautum ſit, diſputare ad Caii locum viros doctos.

CAP. V. a)

DE MINORE XX ANNIS MANVMITTENTE.

Minori XX annis b) *non aliter, quam per vindictam,* c) *cauſſaque apud conſilium probata,* d) *manumittere ius eſto.* e)

PROBATIONES.

a) Egere de hoc capite VLPIANVS *Lib. II. L. 16. ff. de manum. vind.* PAVLLVS *Lib. I. L. 27. de manum. vind. L. 15. eod.* Vnde id a ſuperioribus proximum locum tenuiſſe patet. Vti enim prima legis parte de conditione manumittendorum; ita ſecunda de manumittentibus actum. Sententiam capitis habemus apud Cai. *Inſt. I,* 1, 7. Vlpian. *Fragm. I,* 13. & in §. 5. *Inſt. qui & ex quib. cauſſ. man. non poſſ.*

b) Coeptum tamen annum XX pro completo habitum, colligas ex *L. 74. §. 1. ff. de SC. Treb.*

Digitized by Google

c) Attamen, qui vindicta poſſunt apud conſilium manumittere, poſſunt etiam heredem ſibi neceſſarium teſtamento ſcribere. PAVLL. *Lib. I. L. 27. ff. de man. teſt.*

d) Modo cauſſa ex affectu, non ex luxuria deſcendat. VLP. *Lib. II. L. 16 de man. vind* Qualis eſt Sanguinis coniunctio. VLPIAN. *Lib. II. L. 12. eod.* item conditionis implementum. PAVLL. *Lib. I. L. 15. ff. de man. vind.* Aliae cauſſae recenſentur in *L.* 9. 11. 12. *ſequ. ff. eod. & §. 5. Inſt. h. t.* Sunt tamen quaedam non ex hac lege, ſed ex SCis, de quibus *L. 13. fin. de man vind. L. 4. C qui man. non poſſ.* Add. Cuiac. *Obſ. XV.* 13.

e) Quid ſi minor XX annis ſeruum alii dederit, vt manumitteretur? Vid. *L. 7. §. vlt. L. 16. §. 1. ff. de man. vind.*

CAP. VI. a)

DE FEMINA MANVMITTENTE.

Ne feminae, niſi auctoribus tutoribus ſuis, b) *libertatem ſeruis dare ius eſto.* c)

PROBATIONES.

a) De hoc quoque capite egit PAVLLVS *Lib. I. L. 16. ff. de auct. tut.* Sententiam eius ſeruauit *Fragm. Vet. ICti poſt Pariat. LL. Moſ. & Rom* §. 15.

b) Etiamſi coeci ſint tutores. PAVLL. *Lib. I. L. 16. de auct. tut.* Si femina per epiſtolam manumittebat, diſputabatur, vtrum, dum ſcriberet illa epiſtolam, an tunc, quando eam ſeruus acceperit, interponenda ſit auctoritas? Vid. laudat. *Fragm.* §. 15.

c) Niſi iure liberorum per legem Papiam Poppaeam tutela liberaretur. *Fragm. Vet. ICti* §. 15. Vlpian. *Fragm. II. §. vlt.* Addatur *Comment.* noſter *ad Leg. Iul. & Pap. Lib. II. cap. 11. p. 233. ſequ.*

CAP. VII.

Digitized by Google

CAP. VII. a)

DE MANVMISSIONE IN FRAVDEM CREDITORVM.

Qui in fraudem b) *creditorum manumiſit, nihil egiſſe cenſetor*, c) *& manumiſſus manumiſſaue ſeruus ancillaue manento.*

PROBATIONES.

a) De hoc quoque capite PAVLLVS adhuc *Lib. I. Commentarii ſui* egit. Sententia exſtat apud Cai. *Inſt. I, 1, 5.* Vlpian. *Fragm. I. 14. in pr. Inſt. h. t. L. 16. §. 2. ff qui & a quib. man. lib. L. 1. C. qui man. non. poſſ.*

b) Quid vero eſt in fraudem manumittere? *L. 10. ff. qui & a quib. man. lib. non fiunt. L. 79. ff. de R. I.* Hac lege nec miles ſolutus. *L. 29. §. 1. ff de teſt. mil. L. 8. §. 1. ff. qui & ex quib. cauſſ. manum.* Non tamen legem violat, qui minor XX annis heredem rogauit, vt ſeruum proprium manumitteret. *L. 34. §. 1. ff. de fideic. libert.*

c) Si id vrgeant creditores. Antea enim manumiſſus in eorum fraudem veluti ſtatu liber erat. *L. 1. pr. de ſtatu lib.* Inde eſt, quod libertas huiusmodi per Legem Aeliam Sentiani dicitur RESCINDI, *L. 5. §. 2. ff. qui & a quib. manum.* RETRAHI, *L. 45. §. 3. de iure fiſc.* REVOCARI, *L. 1. C. qui manum. non poſſ.*

CAP. VIII. a)

DE SERVO NECESSARIO HEREDE INSTITVTO.

Attamen ei, qui ſoluendo non eſt, b) *vnum ſeruum, quem velit,* c) *per teſtamentum manumittere, & heredem inſtituere* d) *ius eſto: & tunc manumiſſus liber heresque neceſſarius eſto.*

Digitized by Google

PROBATIONES.

a) Caput hoc a ſuperiore proximum fuiſſe, cum res ipſa, tum Paulli fragmenta ad caput ſequens adferenda docent.

b) Etiam minori XX annis. *L. 27. de manum. teſt.* Quid ſi, qui ſoluendo eſt, neceſſarium heredem inſtituat, & is abſtineat, an libertates debentur? *L. 32. ff. de manum. teſt.*

c) Licet minorem XXX annis: Vlpian. *Fragm. I, 14.* etiamſi in ea cauſſa ſit, vt dedititius fieri deberet. Vlp. *ibid.* Heres enim eſſe non poſſet, niſi iuſtam conſequutus libertatem. Aliud dicendum, ſi impedimentum non ex lege Aelia Sentia ſit, ſed ex alia lege, SCo vel conſtitutione Principis. *L. 83. pr. de her. inſt.*

d) Quid ſi obaeratus ſeruum heredem neceſſarium inſtituerit, eique ſubſtituerit tamen liberum hominem? *L. 57. ff. de her. inſt.*

CAP. IX. a)

QVID SI IN FRAVDEM CREDITORVM PLVRES MANVMISSI?

SI. DVO. PLVRESVE. EX. EADEM. CAVSSA. HEREDES. SCRIPTI. ERVNT. VTI. QVISQVE. PRIMVS. SCRIPTVS. ERIT. liber & HERES. ESTO. b)

PROBATIONES.

a) Legitima haec fuiſſe huius capitis verba adparet ex *L. 60. ff. de her. inſt.* SC. vero ad hanc legem facti meminit. *L. 83. §. 1. eod*

b) Quid ſi duo Apollonii inſtituti? *L. 42. ff. eod.* PAVLL. *Lib. I L. 43. eod.* Quid ſi primo loco ſeruum cum libertate inſtituerit, & eum ſubſtituerit, cui libertas debebatur ex fideicommiſſo? PAVLL. *Lib. I. L. 55. ff. eod.*

CAP. X.

Digitized by Google

CAP. X. a)

DE SERVO IN FRAVDEM FOENERATORVM MANVMISSO.

In fraudem foeneratorum manumiſſus, tametſi in libertate moretur, libertatem tamen iuſtam ne conſequitor. b)

a) Huius capitis ſolus meminit Auctor *Fragm. Vet. ICti* §. 16 *Obſtat enim libertati Lex Aelia Sentia, quae vetat ſeruum foeneratorum cauſſa manumiſſum ciuem Rom. fieri; ſed Latinum.* Niſi itaque dicere malimus, auctorem huius fragmenti ius omnibus notum plane ignoraſſe: dicendum ſane erit, legem Aeliam Sentiam diſtinxiſſe, in *creditorum* fraudem quis manumiſſus ſit, an in fraudem *foeneratorum*, in quorum odium lex paſſa eſt ſeruum in eorum fraudem manumiſſum in libertate morari.

b) Atqui Latinum factum eſſe ait Auctor fragmenti. Factus omnino, ſed demum ex *L. Iunia Norbana*, quae omnes Latinos fecit, quas iuſtam libertatem conſequi non patiebatur *L. Aelia Sentia.* Videantur, quae notauimus ad Cap. III.

CAP. XI. a)

DE MERCEDE MANVMISSIONIS.

Si quis eum eamue, quem quamue manumiſſurus eſt, ad mercedem manumiſſionis praeſtandam obligauerit b) *iuribus patronatus priuator.*

PROBATIONES.

a) Hactenus de manumittendis & manumiſſoribus. Iam de prohibitis manumittendi conditionibus, de quibus PAVLLVM *Libro Comment. II.* egiſſe, patet ex

ex *L. 6. ff. de iur. patr.* Ceterum ſententiam capitis ſeruat *L. vlt. ff. qui & a quib. manum.*

b) Non ergo prohibet Lex mercedem a liberto capere, ſed eum obligare. *L. vlt. §. 1. qui & a quib. manum.* Nec haec prohibitio pertinet ad ſpeciem ſi patronus ſibi operas centum, aut in ſingulas quinos aureos ſtipulatus ſit. PAVLL. *Lib. II. L. 6. §. 1. ff. de iur. patr.*

CAP. XII. a)

DE IVRE IVRANDO LIBERTORVM DE LIBERIS NON TOLLENDIS.

Qui libertum, vt ne uxorem ducat, b) *vel libertam, ne nubat, liberosue tollat,* c) *iureiurando adiget,* d) *is quoque iuribus patronatus priuator.* e)

PROBATIONES.

a) De hoc quoque capite egit PAVLL. *Lib. II. L. 6. ff. de iur. patr.* Eius autem ſententiam habes in *L. 15. ff. eod.*

b) Nec tamen incidit in legem patronus, qui caſtratum iurare coegit, ſe vxorem non ducturum. PAVLL. *Lib. II. L. 6. §. 2. eod.* Incidit autem, qui adegit, ne intra certum tempus liberos tollat, neue aliam vxorem ducat, quam de qua patronus ſenſerit, vel non niſi collibertam, aut patrono cognatam. *L. 3. §. 5. de ſuis & legit. hered.*

c) Quid ſi patronus libertam adegerit, vt ſibi nuberet? PAVLL. *Lib. II. L. 6. §. vlt. de iur. patr.* vel ne illicite nuberet? L. 3. *§. 5. de ſuis & leg. her.* vel ne ea liberis impuberibus nuberet? *L. 31. qui & a quib. man.* Nullo horum caſuum patronus iure ſuo excidit. At excidit illo omnino, qui ipſe non ducturus adegit tamen libertam, ne alii quam ſibi nuberet. PAVLL. *Lib. II. L. 6. §. 2. de iur. patr.*

d) Item qui iuſiurandum non prohibet. Exemplum vide apud PAVLL. *Lib. II. L. 6. §. 2. eod.*

e) Immo & liberi eius *L. 15. eod.* Vnde nec ad legitimam

Digitized by Google

mam hereditatem admittuntur. *L. 3. §. 5. de ſuis & leg. her.* Interim tamen ſalua per hanc legem manſit iuriſiurandi religio. Verum iuriſiurandi etiam huiusmodi gratiam libertis libertabusque fecit Lex Iulia & Papia Poppaea. PAVLL. *Lib. II. L. 6. §. 4. de iur. patr.* Diximus ea de re plenius in *Comment. ad L. Iul. & Pap. L. II. cap. XVI.*

CAP. XIII. a)

DE EO QVOD IN FRAVDEM PATRONI FACTVM.

Si quid dolo malo liberti factum erit, b) *quo minus, quam pars debita bonorum, ad patronum eiusue liberos perueniat, id, quod in fraudem legis factum erit nullum eſto quod in fraudem patroni ; reuocator.* c)

PROBATIONES.

a) Egit de hoc capite PAVLLVS *Libr. III. L. 11. ſi quid in fraud. patr.* Sequitur itaque vltima pars legis de patronorum libertorumque officiis.

b) Non eſt dolus, ſi patronus conſentit. PAVLL. *Lib. III. L. 11. eod.* nec ſi libertus dotem dat filiae. *L. 1. §. 10. eod.* nec, ſi viuus amicis bene merentibus donauit. *L. 9. eod.* Alias nihil intereſt, quocunque modo fraus legi facta. L. 4. *pr.* L. 1. §. 1. 3. §. 13. 18. *ſequ. eod.*

c) Quid ſi, quod in fraudem patroni alienatum, non exſtet ? L. *ult. eod.* Quid vero interſit inter alienare in fraudem legis, & patroni, fuſe PAVLLVS explicaſſe vide. *Libro III.* eoque refero L. 17. *qui & a quib. man.* L. 66. *de V. O.*

CAP. XIV. a)

DE LIBERTIS INGRATIS.

Quem libertum libertamue patronus b) *ingratum eſſe conuincet, is in lautumias detur,* c)

PROBA-

PROBATIONES.

a) Egit de hoc capite VLPIAN. *Lib. IV. L. 30. qui & a quib. man.* Sententiam eius debemus Doſith. *Sentent. Hadr. cap. II. §. 3. p. 862.* Conf. Cuiac. *Obſ.* X, 33.

b) Quis accuſare poſſit vel non poſſit libertum ingratum, fuſe docet VLP. *Lib. IV. L. 30. ff. qui & a quib. man.* L. 70. *ff. de V. S.*

c) Doſith. *ibid.* qui tamen falli videtur dum cognitionem hanc dat ἐπάρχῳ τοῦ γαζοφυλακίου: quam fuiſſe penes Praefectum vrbi patet ex. L. *I.* §. 10. *ff. de off. Praef. vrb.*

CAP. XV. a)

DE PATRONI OFFICIO ERGA LIBERTVM.

Si qui patronus, ſi qua patrona, libertum libertamue inopem non alet, is eaue iuribus patronatus priuator. b)

PROBATIONES.

a) De capite hoc habes teſtimonium Modeſtini. L. 6. *pr. de agn. & al. lib.* L. 33. *de bon. libert.*

b) *d.* L. 6. & 33.

XIII. An caput 2. legis Aeliae Sentiae prudenter ſuſtulerit Iuſtinianus ?

XIII. Denique obſervandum, caput legis Aeliae Sentiae de manumiſſore minore XX annis (§. V.) incaute ſuſtuliſſe Iuſtinianum, argumento vſum ſane perquam ridiculo, *quod libertas ſit res inaeſtimabilis.* § 7. *Inſt. h. t.* Inaeſtimabilis enim non eſt ratione domini, ſed ſerui, qui ad illam adſpirat. *Conf.* Thomaſ. *Diſſ. de vſu pract. doctr. de imped. manumiſſ.* 1. §. *XXXIX, ſeq.*

TIT.

Digitized by Google

TIT. VII.

DE LEGE FVSIA CANINIA TOLLENDA.

AD coercendam manumittendi licentiam comparata etiam erat lex FVSIA CANINIA, de qua quum nihil dicat Imperator, niſi quod eam ſuſtulerit, res paullo altius ex antiquitatibus Romanis eſt repetenda.

I. De genuina huius legis aetate mira eſt eruditorum diſſenſio. Sunt, qui latam hanc legem exiſtimant Q. Fuſio Caleno & P. Vatinio Coſſ. anno ab V. C. DCCVI. & renouatam deinde ſub Auguſto, rogante C. Caninio Coſſ. anno V. C. DCCLI. Vnde dicta etiam ſit ea lex Fuſia Caninia. Iac. Raeuard. *Coniect.* *II*, 1. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. I*, 2. 1. *p. m.* 24. Sed quum Dionyſ. Halicarnaſſeus adhuc ſua aetate de nimia manumittendi licentia conqueratur, & Suetonius *Aug. XL.* Auguſtum primum de numero manumiſſorum cauiſſe, dicat: credibile vix eſt, legem hanc eſſe tam vetuſtam. Praeterea vix in antiquitate occurrit exemplum legis, a duobus conſulibus diuerſorum annorum cognominatae. Hinc procul dubio lata haec lex Sex. Furio (a) Camillo & C. Caninio Gallo Coſſ. anno V. C. DCCLI. Hoc enim

I. Lex Fuſia Caninia quando & a quibus lata?

(a) Furii enim olim dicti *Fuſii*, quemadmodum Papirii *Papiſii*. Vid. *Prooem. I. not. b.*

(a)

enim anno C. Caninium Gallum conſulem ſuffectum produnt *Annales* Steph. Vin. Pighii *Lib. XVIII. p. 530.* & Onuphr. Panuin. *Faſt. II. p. 185.* Quin & ex numo eius conſulatum reſtituit Hub. Golz. *in Faſtis p. CCXXII.* Conf. Schulting. *ad Cai. Inſt. I, 2. 1. p. 24.* Ephr. Ger. *Diſſ. de lege Fuſ. Canin. §. VII.*

II. Ratio huius legis.

II. Cauſa latae legis eadem fuit, quae Aeliae Sentiae, maxime vero, quod morientes domini ſaepenumero integras familias manumitterent, tantum, vt eo plures liberti pileati lecticam proſequerentur. Egregie hanc in rem Dionyſ. Halic. *IV, p. 228.* *Scio*, inquit, *qui tota ſeruitia teſtamento libera eſſe iuberent, vt benignitatis laudem ferrent poſt mortem, & in funeris elatione lecticam eorum magna pileatorum proſequeretur frequentia, in qua pompa quidam erant, vt a ſcientibus audiui, recens dimiſſi e carcere, malefici, mille ſupplicia meriti. Iſtos impuros vrbis pileos plerique cum ſtomacho adſpectant, & reſpuunt eorum conſuetudinem, indignum facinus clamitantes, populum, rerum dominum, & vſurpantem ſibi orbis imperium, talibus contaminari ciuibus.* De ea pompa funebri conferri etiam merentur Iac. Cuiac. *Obſ. III, 23.* Io. Kirchmann. *de Fun. Rom. II, 7.* Huic ergo licentiae manumittendi, qua populus rerum dominus contaminabatur, obuiam itum eſt hac lege Fuſia Caninia, qua certus numerus eſt conſtitutus, vltra quem non valeret manumiſſio. Et de ea lege etiam intelligendus Sueton *Aug. XL.* vbi vtramque legem, Fuſiam nimirum Caniniam & Aeliam Sentiam, ſub Auguſto conditas coniungit.

III.

Digitized by Google

III. Ipſam legis ſanctionem nobis ſerua- runt Vlpian. in *Frag. I*, 24. Paull *Sent. IV*, 15. Cai. *Inſt. I*, 2, 1. E duobus ſcilicet vsque ad quinque, ſeruis duo manumitti poterant, ex ſex & ſeptem, tres; ex octo & nouem quatuor; e X. vsque ad XVII. quinque, ex XVIII. ad XX. ſex; ex XXI. ad XXIII. ſeptem; e XXIV. XXV. XXVI. octo; e XXVII. XXVIII. XXIX. nouem; e XXX. ad XLIV. decem; e XLV. ad XLVII vndecim; ab XLVIII. ad LI. duodecim; e LII. ad LV. tredecim, e LVI. ad LIX. quatuordecim, e LX. ad LXIII. quindecim, e LXIV. ad LXVII. ſedecim; e LXVIII. ad LXXI. ſeptendecim; e LXXII. ad LXXV. octodecim; e LXXVI. ad LXXIX. nouendecim: ex LXXX. ad LXXXIII. viginti: ex LXXXIV. ad LXXXVII viginti & vnus: ex LXXXVIII. ad XCI. viginti duo; ex XCII. ad XCV. viginti tres; ex XCVI ad C. viginti quatuor; ex C. ad CXXIX. viginti quinque; ex CXXX. ad CXXXIV. viginti ſex; a CXXXV. ad CXL. viginti ſeptem: & ſic conſequenter pars quinta. Sed vltra centum manumittere nemo poterat, ſi familia vel XX. millibus ſervorum conſtaret, quales Romae fuiſſe familias, teſtantur Sen. *de Tranqu. anim. VIII.* Athen. *Dipnos. VI*, 127. — III. Legis materia.

IV. Quemadmodum vero haec lex ad ſolas manumiſſiones teſtamentarias pertinebat: ita inter viuos integrae familiae manumitti poterant, niſi aliae leges obſtarent. Cai *Inſt. I*, 1, 4. Neque enim verendum erat tam facile, ne hic — IV. An ea ad manumiſſiones inter viuos pertinuerit?

I quis

quis iuſto eſſet liberalior. Vnde mira fuit Taciti Imp. religio, qui *manumiſit, intra centum tamen, ne Caniniam tranſire videretur.* Vopiſc. *in Tacit.* X. quaſi Caninia ad manumiſſiones inter viuos pertinuiſſet.

V. Quid factum, ſi plures manumiſſi, quam lex permitteret.

V. Si plures, quam lex permiſerat, eſſent manumiſſi: illi tantum, qui priores erant nominati, aut certe deſcripti, libertatem conſequebantur. Si plures manumiſſi, nemo nominatus aut deſcriptus: omnes in ſeruili conditione permanebant. Quod & tunc eueniebat, ſi teſtator in fraudem legis nomina ſeruorum in orbe tereti aut διεξοδικῶς ſcripſiſſet. Cai. *Inſt. I*, 1. 2. quem ſcribendi modum praeclare exponit Merill. *Obſ. VII*, 40.

VI. An prudenter eam ſuſtulerit Iuſtinianus.

VI. Enimuero hanc quoque legem, ſane vtiliſſimam, ſuſtulit Iuſtinianus, quaſi illa eſſet libertati inuida, abſurdumque videretur, a viuis integras familias manumitti poſſe, non item a moribundis. Vid. *Inſt. h. t.* & ibi Vinnius.

TIT. VIII.

DE

HIS QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT.

ALtera perſonarum diuiſio, cuius quidem mentio fit in Inſtitutionibus, ea eſt, qua aliae *ſui iuris*; aliae *alieno iuri ſubiectae* dicuntur, qui nec patri nec domino ſubſunt, iique etiam *patresfamilias* in iure noſtro vocantur

tur. Ergo qui alterutrius in poteſtate ſunt, veluti *ſerui* & *filiifamilias*, alterius iuri ſubiecti dicuntur. De poteſtate dominica hoc titulo; de patria ſequente agitur.

I. Poteſtas dominica in quo conſtiterit? I. Poteſtas dominica duo potiſſimum iura complectebatur: alterum, quod domini per ſeruos adquirerent, alterum, quod iure vitae & necis in eos vterentur. De priore agitur ad *Tit. IX. Libri II.* De poſteriore iam nonnulla ex antiquitate monenda ſunt.

II. Gaudebant domini iure vitae & necis. II. Ius vitae & necis in ſeruos, quum iuri naturae & gentium haut repugnet: (*a*) non mirum profecto eſt, quod & Romae id dominis competeret, quibus ſerui non perſonarum ſed rerum loco eſſe videbantur, vti ſupra monuimus *Tit. III.* §. II Conf. Seneca *de Benef. III*, 23. §. 1. *Inſt. h. t.* Hinc & Hiſpo apud M. Senec. *Controu.* X, 4. *in ſeruum* NIHIL NON *domino licere*; ait.

III. Quo iure demum abuſi ſunt Romani. III. Sed quo magis Romae a virtute deſcitum, eo durius immaniusque cum ſeruis actum, in quos veluti per ludum & iocum ſaeuiebant domini truculentiſſimi. Vt enim non dicam de duriſſimis caſtigandi modis, vlmis, ſtimulis, laminis, crucibus, compedibus neruis, catenis, carceribus, numellis, pedicis, boiis, tortoribus, ſuſpenſis e pede centupondiis, &c. de quibus

(*a*) Dummodo non intelligas promiſcue in ſeruos ſaeuiendi licentiam, ſed tale ius vitae & necis, quali gaudet magiſtratus; nihil invenies, quod iuri naturali repugnet. Vid. Senec. *de Clem. I*, 18. Thomaſ. *Fund. Iur. Nat. & Gent, III*, 4.

Digitized by Google

quibus Plaut. *Aſin. III,2.* Io. Meurſ. *Auctar. philol. ad librum de gloria. XXII.* eo prolapſa demũ fuit dominorum truculentia, vt exquiſitiſſimis ſeruorum ſuppliciis oculos paſcerent. Exempla exſtant apud Senecam *de Ira III,* 40. *de Clement.* XVIII. Plin. *Hiſt. nat. IX,* 23. Iuuenal. *Sat. VI, v.* 218, *ſeq.* Tertull. *de pallio in fin.* Vulgare ſupplicium crux erat, in quam ob leuiſſima delicta ibant ſerui. Necquidquam miſeros eripiebat cruciatibus, niſi ſe ad aras Deorum vel principis reciperent ſtatuam, ſibique deprecatorem pararent. De quo ritu videndus Wowerus *ad* Petron. *p.* 148. Vnde reipublicae intererat dominos, in ſeruilia corpora impune ſaeuientes, latis legibus coerceri.

IV. Hinc Auguſtus ſaeuitiam dominorum compeſcuit.

IV. Factum id primum ſub Auguſto, qui praefecto vrbi id dederat negotii, vt dominorum ſaeuitiam ac libidinem & in praebendo victu ſordes atque iniquitatem compeſceret: ſi recte diuinauit. Lipſ. *ad* Sen. *de Benef. III,* 21. De ſeruorum ſane querelis Praefectum Vrbi cognouiſſe, ſatis patet ex Vlpiani *L.* 1, §. 1. 8. *D. de off. praef. vrb.*

V. Quod & factum SC. Claudiano & lege Petronia.

V. Deinde & Claudius Imperator dominorum, ſeruos aegrotos exponentium, vel plane necantium crudelitatem SCto coercuit, illosque ſeruorum amiſſione, hos ordinaria homicidii poena mulctauit Suet. *Claud. XXV.* Dio Caſſ. *Hiſt. LX. p.* 788. Porro non multo poſt lata *lex Petronia* anno V. C. DCCCXIV. C. Petronio Sabino Turpiliano & C. Caeſonio Paeto

to Conſulibus, (*b*) qua vetitum vt ne liceret dominis ſeruos ſuo arbitrio ad beſtias depugnandas tradere, ſed cauſa prius a iudice cognoſceretur. *L.* 11. §. 1. 2. *D. ad L. Corn. de ſicar.*

VI. Tum poſtea Hadrianus dominorum crudelitatem reſcriptis legibusque quam pluri- mis inhibuit. Sic Vmbriciam matronam, quae leuiſſimis de cauſis acerbius tractauerat ancillas, in quinquennium relegauit. *L.* 2. §. *fin. D. h. t.* Idem & renouauit legem Petroniam, ergaſtula ſeruorum & libertorum ſuſtulit, & ſeruos, niſi cognita iudicibus cauſa, occidi plane vetuit. Spartian, *Hadr. XVIII. & ibi* Caſaub. VI. Hadriani ſeueritas in dominos immanes.

VII.

(*b*) In dubium tamen id vocat Petrus Faber *Semeſtr. II,* 11. *p.* 134. qui negat, hanc legem vocandam *Petroniam,* ſed dici eam mauult *Paetiniam,* latam quippe a Paetinio & Caſſio Aproniano Coſſ. A. V. C. DCCCLXXV. idque primo ideo, quia Lex Petronia de longe alia re, puta de praeuaricatione & calumnia egerit *L.* 16. *C. ad L. Iul. de adult.* Deinde quia de Hadriano referat Spartianus, eum ſeruos a dominis occidi vetuiſſe, eosque damnari voluiſſe per iudices. Sed vt plures potuerunt eſſe leges Petroniae, ita in vna harum de ſeruis quaedam cauta eſſe, patet ex *L.* 24. *D. de manumiſſ.* & Paull. *Sent. IV,* 12. 5. Idem deinde Hadrianus confirmare potuit, & ſeuerius ſancire, quod ab anteceſſoribus ſtatutum, in deſuetudinem venerat, aut obſoleuerat penitus. Semper ſane haec lex Petronia, nunquam Paetinia vocatur. Immo non obſcurum eſt, diuerſas plane leges confundi a Petro Fabro. Prior enim de praeuaricatione dicitur *Iunia Petronia*; haec autem dicenda eſſet *Petronia Caeſonia.* De his Coſſ. vid. Henr. Noris. *Epiſt. Conſul. p.* 418.

VII. Conſtitutio D. Pii.

VII. Succeſſit porro conſtitutio D. Pii, qua dominis in ſeruorum ſuorum vitam non plus poteſtatis conceſſit, quam in alienorum, poenam legis Corneliae minatus iis, qui ſeruos ſine juſta cauſa occidiſſent. *L.* 1. §. 2, *L.* 2. *D. h. t.* Idem Imp. venire iuſſit ſeruos, qui acerbius tractati a dominis ad ſtatuas principum confugerant. §. 2. *Inſt. h. t.* Conf. *Collat. leg. Moſ. & Rom. III.* 2. *p.* 742.

VIII. Vt & Conſtantini M.

VIII. Poſtremo Conſtantinus M. ſanxit, vt qui ſervum ſuum occidiſſet caſtigando, poenam legis Corneliae de ſicariis non ſubiret. Sin tormentis aut deſtinato conſilio id fuiſſet factum, dominus ordinaria homicidii poena plecteretur. *L. vn. C. de emend. ſerv.* Conf. Iac. Gothofr. ad *L.* 1. & 2. *C. Theod. de emend. ſeru. Lib. IX,* 12.

TIT. IX.

DE

PATRIA POTESTATE.

Alieno quoque iuri ſubiecti ſunt filii filiaeque familias, & hinc iam de patria poteſtate ex antiquitatibus agendum.

I. Patria poteſtas Romanorum aliis gentibus incognita.

I. Recte Imperator §. 2. *Inſt. h. t. Ius,* inquit, *poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium eſt ciuium Romanorum. Nulli enim alii ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus.* Quamuis enim apud Perſas (a) etiam parentes in

(a) Etiam Athenienſibus ius vitae & necis in liberos fuiſſe

in liberos imperium ſatis durum & vere tyrannicum exercuerint, filiis ſuis tanquam ſeruis vſi, teſte Ariſt. *Eth. VIII*, 10. Romani tamen adeo gentes omnes reliquas hac in re ſuperarunt, vt patria eorum poteſtas melioribus auctoribus non immerito vocetur *patria maieſtas* Val. Max. *VII*, 7. 5. Quintil. *Declam. CCCLXXV*. Erant enim liberi in DOMINIO iuris Quiritum, & hinc poterant vindicari. *L.* 1. §. 2. *D. de rei vind.* iis ſurreptis locum habebat actio furti *L.* 14. §. 13. *&* *L.* 38. *D. de furt.* Mancipabantur etiam, tamquam res mancipi. Cai *Inſt. I*, 6, 3. Conf. Bynkersh. *de iure occidendi liberos I. p.* 145. Immo durior in quibusdam apud Romanos erat liberorum, quam ipſorum ſeruorum, conditio: certe non multo tolerabilior, vt fatentur Liban. *Declam. XXXVII.* Senec. *Contr. III*, 9. *&* 18. Lactant. *Diuin. Inſtit. IV*, 3. Seruius ad Virgil. *Aeneid.* XI. v. 143. vnde & *ſervire patri* dicuntur liberi. Lactant. *Diu. Inſt. IV*, 3. Ger. Nood. *Probab. II*, 9. *p.* 64. Quæ omnia ſatis euincunt, liberos ratione aliorum hominum fuiſſe *perſonas*; ratione ciuitatis *ciues*: at

fuiſſe conceſſum, ex Sext. Empir. *Pyrrh. Hypot. III*, probari poſſe exiſtimat Oiſelius *ad* Cai. *Inſt. I*, 2. 2. *p. m.* 31. qui ideo Romanam illam legem Athenis arceſſit. Sed nihil fuiſſe in Solonis legibus iuri iſti Romano ſimile, luculenter oſtendit Dionyſ. Halic. *II. p.* 96. vbi ex inſtituto vtriusque gentis leges inter ſe contendit. Conf. Io. Meurſ. *in Solon. XXII, p.* 79. & in *Themid. Att. I*, 2. *&* 3. Huber. *Digreſſ. II*. 6. Thomaſ. *de vſu pract. doctr. de patria pot. I*, 13. 14.

at ratione patris *res*, aeque ac ſeruos. Vid. *Elem. Iur. Ciu.* §. 135. *ſequ.*

II. Eius auctor Romulus.

II. Auctorem huius iuris eſſe Romulum, teſtis locupletiſſimus eſt Dionyſ. Halic. *II. p. 96.* & hinc ipſe Papinianus apud auctorem *collat. leg. Moſ. & Rom. Tit. IV*, 8. eius poteſtatis originem refert ad legem regiam. Nec obſtat, quod Vlpianus patriam poteſtatem MORIBVS receptam dicit, *L.* 8. *D. de his qui ſunt ſui vel alieni iur.* Reſpicit enim eo ipſo ad XII. tabulas, in quas illud ius receptum, non tanquam lex regia, (leges enim regiae omnes ſtatim ab eiecto Tarquinio Superbo exoleuerant, *L.* 2. § 3. *D. de orig. iur.*) Sed tanquam mos vetus. Non ferebat ſcilicet inſigne illud Romanorum odium, quo regium nomen proſequebantur, vt quidquam Regibus acceptum ferre vellent. Conf. Schulting. *ad Collat. Leg Moſ. & Rom. IV*, 8. *p.* 749. *ſeq.*

III. Eam patres perpetuo retinebant.

III. Primo ergo patria poteſtas non ſecus ac dominorum e Romuli inſtituto erat perpetua, durabatque per omnem patris vitam, nec quisquam liberorum, viuo & inuito parente, ſui iuris fiebat, etiamſi tractaret rempublicam, magiſtratus gereret, ſummamque ſtudii erga patriam laudem eſſet commeritus. Dionyſ. Hal. *II, p* 96. Interim tamen hoc ius patriae poteſtatis cedebat dignitati, immo interquieſcebat tantiſper & conniuebat, vti docet Gell. *Noct. Att. II*, 2. Quo etiam referendae *L.* 13. §. 5. & *L.* 14. *D. ad SC. Trebell.* quas egregie illuſtrat V. A. Corn. van. Bynkersh. *Obſ. I*, 1. 18. *p.* 75.

IV.

Digitized by Google

IV. Deinde huic patris imperio non ſolum filii & filiae, ſed & illorum liberi & nepotes ſuberant, quamuis filii eſſent milites *L. 7. C. h. t.* Eam vero poteſtatem non vterque parentum habebat, ſed ſolus pater, ideo *familiae princeps* vocatus ab Vlpiano *Fragm. IV,* 1. quo defuncto demum liberi ſui iuris eſſe coeperunt.

IV. Etiam in nepotes.

V. Denique iura ipſa, quae illa patria maieſtas complectebatur plane erant ſingularia. Et I. quidem huc pertinet *ius vitae & necis.* Licebat enim patri filium, tanquam rem ſuam, non ſolum exponere (*b*), in carcerem detrudere,

V. Complectebatur ius vitae & necis.

(*b*) *De partus expoſitione & nece apud veteres* eruditiſſimus exſtat commentarius Gerardi Noodii, quem *Iulium Paullum* ipſe inſcripſit. Nos inde huius immanis conſuetudinis hiſtoriam quaſi per indicem, dabimus. Ex Romuli lege non licebat exponere maſculos, nec ex ſequiore ſexu filias primigenias, niſi ex quinque vicinorum ſententia monſtroſi, debiles, aut inſignes ad deformitatem eſſent iudicati Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 88. Quae Romuli lex etiam in XII. tabulas cum aliis migrauit. Cic. *de legib. III,* 8. At vtraque lex adeo ſenſim exoleuit, vt etiam ſub Imperatoribus nihil eſſet ea expoſitione frequentius. Suet. *Octau. LXV. Calig. V.* Tacit. *Hiſtor. V,* 5. Tertull. *ad nation. I,* 15. Idque nec SC. Planciano nec altero, quod ſub Hadriano prodiit, mutatum fuiſſe, docet Ger. Noodt. *Iul. Paull. III, p.* 350. qui etiam *cap. IV. V. VI.* obſeruat, ſub Diocletiano adhuc & Maximiano, immo & ſub Conſtantino licuiſſe infantes exponere: primosque eam truculentiam inhibuiſſe Valentinum, Valentem & Gratianum, *L. 2. C. de Infant. expoſit.* Sed huic ſententiae interceſſit ampliſſimus Bynkersh. in libello *de iur. occid. liberos*, vbi citius hoc cacoethes legibus vetitum ſtatuit, quumque multo poſt ſententiam ſuam tueretur laudatus Noodius ſingulari Epiſt. ea

re, flagris caedere, vinctum ablegare ad operas ruſticas, ſed & quouis ſupplicio, ſi meruiſſet, necare. Dion. Hal. *II. p. 96. 97.* Simplic. *Comment. ad* Epictet. *Enchir. XXXVII. L. 11. D. de liberis & poſtum. hered.* Vnde mirum eſt, Libanium *Decl XXI.* hunc veteris iuris rigorem benigniore interpretatione emollire, patribusque tantum concedere τὴν ἀπειλὴν τεθνηκέναι, *comminationem mortis.* Aliud enim docent tot exempla, ex quibus patet, patres domi, adhibitis in conſilium neceſſariis, virisque principibus, liberorum cauſas cognouiſſe, (c) iisque pro rei grauitate poenas & ſupplicia inflixiſſe, Val. Max. *V*, 8. Sen. *de Clem. I*, 15. Hunc in modum a patribus necati dicuntur Caſſius, Val. Max. *l. c.* (quamuis id argumentis ſolidis in dubium vocet Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. Lib. VIII.*) Fabii Eburni filius apud Quinctil. *declamat. III.* Scaurus apud Val. Max. *ibid.* Fuluius, apud Salluſt. *de bello Catil XXXIX.* Titus vero Arius eodem iure filium exſilio damnauit, apud Sen. *l. c.*

VI. Ius ter venumdandi liberos.

VI. Eadem patria poteſtas complectebatur II. *ius ter venumdandi filios.* Si enim prima vice venditus in ſeruitutem filius, manumiſſione libertatem recuperaſſet; iterum vendi poterat

ea de re nuper edita: ſequutae ſunt viri ampliſſimi, Bynkershoekii *Curae ſecundae*, id eſt, notae & ſtricturae ad illam amicam Noodtii Reſponſionem. Rem conficere videtur locus Tertull. *ad Nation. I*, 15.

(c) Hinc pater adpellatur *iudex domeſticus* apud Senec. *Controu. II*, 3. *domeſticus magiſtratus* apud Sen. *de benef. III.* 11. *cenſor filii* apud Suet. *Claud. XVI.*

(d)

Digitized by Google

rat a patre. Iterum manumiſſus, denuo in poteſtatem patris recidebat, vendique adeo poterat tertium. Sed impetrata tertium libertate, e patria demum poteſtate exibat. Dionyſ. Halic. *II*, *p.* 97. Simplic. *comment. ad* Epictet. *Enchirid. XXXVII.* Et quamuis Iac Raeuard. *ad XII. Tab. III* Aleander ad Caii *Inſt. I*, *6. 3. p. m.* 56. & Iac. Gothofr. *ad LL. XII. Tab. IV. p.* 202. erroris arguant Dionyſium, eamque Romuli legem de imaginaria illa trina venditione, quae in manumiſſione obſeruabatur, intelligendam arbitrentur: hos ipſos tamen in eo fugit ratio. Ritus enim ille imaginariae venditionis fuit legis actio. Legis vero actiones demum e XII. Tabulis natae ſunt. Ipſis quoque Aleandri & Gothofredi argumentis abunde ſatisfactum a Theod. Marcil *Interpr. XII. Tab. XXV.* Ant. Schulting. *ad* Vlp. *Frag. X*, 1. *p.* 592. Bynkersh. *de iure occ. lib. VI. p.* 177. & Cel. Thomaſio Diſſ. *de vſu pract. Tit. inſt. de patr. pot. I*, Ceterum ea lex Romuli primum a Numa paululum reſtricta eſt, negatumque patribus ius vendendi filios illos, quibus uxores ducere permiſiſſent. Dionyſ. Halic. *II*, *p.* 98. Poſtea ea in ipſas XII. tabulas migrauit, vbi his fere verbis legebatur: ENDO LIBERIS IVSTIS IVS VITAE NECIS VENVMDANDIQVE POTESTAS EI ESTO. SI PATER FILIVM TER VENVMDVIT, FILIVS A. PATRE LIBER ESTO: Vlp. *Frag. X*, 1. Iac. Gothofr. in *quat. font. iur. ciu. de LL. XII. Tab. IV.*

VII. Ius adquirendi per liberos.

VII. Denique & III. ius adquirendi per liberos patria poteſtate continebatur. Sext. Empir.

pir. *Pyrrh. hyp III, 24. Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad inſtar ſeruorum eſſe voluerunt, neque ſuorum bonorum ipſos eſſe dominos, ſed parentes, donec manumittantur eo modo, quo mancipia ſolent.* Sed de hoc iure infra ad *Libr. II. Tit. IX.* dicemus.

VIII. Ius vitae & necis quibus gradibus obſoleuerit?

VIII. In his omnibus vero ſenſim nonnulla mutata ſunt cultioribus reipubl. temporibus, maxime quum iſta domeſtica maieſtas ſtatui monarchico ſub Imperatoribus parum conſentanea videretur. Et primo quidem quod ad ius vitae & necis attinet, ea mutatio non facta ante exactos reges, vt viſum Raeuardo *ad XII. Tab. cap. III.* nec tempore Auguſti, ceu creditum Franc. Balduino *ad Leg. Rom. XVII. p.* 24. nec denique ſub Diocletiani tempora, vti exiſtimarunt Theod. Marcil. *Interpretam. leg. XII. Tab. XXIV.* vel ſub Conſtantini, vti credidit Giphan. *ad L. vlt. C. de patr. poteſt.* multo minus ſub Valentiniani, Valentis & Gratiani imperio quae Lipſii *Epiſt. ad Belg. I, 85* ſententia eſt: ſed a temporibus Traiani, qui filium male contra pietatem a parente adfectum emancipauit, nec eo defuncto patri bonorum poſſeſſionem conceſſit. *L. vlt. D. ſi a parente quis manum. ſit.* Eius exemplum deinde ſequutus Hadrianus patrem, qui filium ob adulterii ſuſpicionem in venatione occiderat, in inſulam deportari iuſſit. *L. 5. de L. Pompei de parricid.* Hinc ab Alexandri Seueri temporibus inualuit ſenſim mos, filios grauius delinquentes offerendi magiſtratibus, quibus tamen ipſi parentes praeſcribebant ſententiam, in filiis exequendam. *L. 13. §. vlt. D. de re milit. L.*

3.

Digitized by Google

3. *C. de patria pot. L. 2. D. ad L. Corn. de ſicar. L. 11. fin. D. de lib. & poſt. hered. inſt.* Denique ne id quidem relictum parentibus, vt filios immorigeros abdicarent. *L. 6. C. de patr. pot.* Ergo totum illud ius vitae & necis quod patribus olim competierat, paullatim reſtrictum, a Conſtantino M. ſanctione poenali ſublatum *L. vn. C. de his qui par vel. lib.* ac in magiſtratum denique translatum eſt per conſtitutionem Valentiniani. *L. vn. C. de emend. propinqu.* Conf. Thomaſii *Diſſ. de vſu pract. Tit. inſt. de patr. pot. I, 22. ſequ. p. 9. ſeq.*

IX. Vt & trina liberorum venditio.

IX. Multo minus trinam liberorum venditionem ſaluam eſſe paſſi ſunt imperatores. Hi enim, (non, vt Balduinus putat, libera reſp.) id ius parentibus ademerunt. Primus, non Hadrianus, ſed vt videtur, Diocletianus liberos vllo titulo alienari vetuit, *L. 1. C. de patrib. qui fil. ſuos diſtrax.* Deinde Conſtantinus parentibus, cum extrema inopia conflictantibus, liberos ſanguinolentos (*d*) tantum vendere permiſit, ea tamen lege, vt liceret & patri vendenti, & filio vendito aut cuicunque alii, pretio aut mancipio reddito, ad ingenuitatem prouocare. *L. 1. C. de patr. qui fil. diſtrax.* Immo ne & hac venditione

(*d*) Filii ſanguinolenti ſunt recens nati, & adhuc ab vtero rubentes. Eos enim vendi permiſerat Conſtantinus ob periculum expoſitionis. Fuſius hoc demonſtrat Huber *Digreſſ. II, 5.* Solebant enim partus ſanguinolenti vel ad necem in ſolitarium locum abiici, vel ad loca quaedam populi Romani publica deferri, & talis fuit Lactaria columna, de qua Feſtus *p. 303. Lactaria columna in foro olitoris dicta, quod ibi infantes lacte alendos deferebant.* Conf. Raeuard. *Coniect. I, 17. p. 33.*

(*e*)

Digitized by Google

tione ſanguinolentorum eſſet opus: paullo poſt idem imperator ſanxit, vt inopes parentes alimenta e publico acciperent. *L. 1. & 2. C. Theod. de aliment. quae inop. parent. e publico petere debent Lib. XI. Tit. XXVII.*

X. Quid circa adquiſitionem per liberos aliaque iura mutatum?

X. In tertio iure adquirendi per liberos quid mutatum ſit paullatim, infra ſuo loco, id eſt, *Lib. II. Tit. IX n. II.* dicemus. Iam addimus & alia parentum iura fuiſſe ſublata, vel reſtricta ſaltim fuiſſe. Sic ſane quum olim & filii filiaeque familias noxae dari poſſent a patre: id ius iis ademtum eſſe docet Iuſtinianus. *§. vlt. Inſt. de nox. act.* Quam parum patris arbitrio relictum in exheredandis liberis: infra ad eum titulum explicabimus. Nec receptum amplius, vt patri filius ſit heres neceſſarius. Quae omnia olim aliter ſe habuiſſe; ſuis locis patebit.

TIT. X.

DE

NVPTIIS.

PAtria poteſtas conſtituitur vel per iuſtas *nuptias*, vel per *legitimationem*, vel per *adoptionem*. De nuptiis & legitimatione titulo hoc X. de adoptione ſequente agitur. Non abs re vero hic titulus in Pandectis inſcribitur *de ritu nuptiarum*, videnturque veteres ICti probe intellexiſſe, quantum interſit ſtudioſi iuris, ritus illos nuptiarum noſſe. Hinc procul dubio illo titulo de ritibus nuptiarum adcurate egerunt.

runt. Sed Tribonianus, retenta in pandectis veteri rubrica, rem ipſam omiſit, neque vllum titulo iſti inſeruit fragmentum, quod ad illuſtrandos illos veteres ritus faceret. Vid. Thomaſ. *de vſu pract. doctr Inſt. de nuptiis. I. 1. p. 1.* Ergo ex antiquitatibus ſupplendus hiatus; quod iam ante nos tentarunt Barn. Briſſonius libris *de ritu nuptiarum & iure connubiorum* Ant. Hotomanus *de vetere ritu nuptiarum*, &, qui fere omnium induſtriam ſuperauit, Thomaſius, laudata *diſſertatione.*

I. Fiebant nuptiae apud Romanos vel ita, vt vxor conueniret in manum, & fieret *materfamilias*, vel ut ſine in manum conuentione dotalia conficeret inſtrumenta, & non materfamilias, ſed *matrona* haberetur. Gell. *XVIII, 6.* Prius non ſola fiebat *confarreatione* & *coemtione*, ſed & *vſu* vt diſerte tradit Cicero *pro Flacco cap.* 34. Itaque tres iſtos modos diſtincte recenſent Arnob. *adu. gent IV.* Seru. *ad* Virg. *Georg.* I. Boeth. *ad* Cicer. *Topic. III.* & e recentioribus Briſſonius, & Hotomanus, *libris allegatis.* Aſt non deſunt, qui confarreationem & coemtionem pro vno eodemque ritu habent. I. Diuerſi nuptiarum ritus.

II. *Confarreatio* a Romulo inuenta, (*a*) fuit ritus II. Confarreatio quid?

(*a*) In dubium id vocat Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. XXI. p. 95.* ob locum Plinii *Hiſt. Ant. XVIII, 2.* in quo vſus farris in ſacrificiis a Numa demum inuentus dicitur. Sed falſum id eſſe, ex Catonis fragmento patet apud Seru. *ad* Virg. *Aeneid. X. v. 541.* ex quo conſtat, *Latini boues* IMMOLATOS, *priusquam caederentur, profugiſſe in ſiluam.* Quum vero *immolare* idem ſit ac mola ſalſa e farre confecta inſpergere:

ritus nuptiarum antiquiſſimus, quo certis verbis, & teſtibus decem praeſentibus, & ſollemni facto ſacrificio, in quo panis quoque farreus adhibebatur, vxor conueniebat in manum mariti. Dionyſ. Halic. *II. p. 95.* Vlp. *Fragm. IX. 1. XI, 13. XXII. 14.*

III. An ea ſolis Pontificibus & Flaminibus propria.

III. Erat vero hic ritus non pontificibus flaminibusque proprius, vt nonnulli recentiorum exiſtimant Boeth. *ad* Cic. *Topic. III,* Alex. ab Alex. *Genial. dier. II. 5.* Dalechamp. *ad* Plin. *Hiſt. Nat. XVIII, 3.* ſed ciuibus Romanis omnibus communis. Praeterquam enim, quod id diſertis verbis teſtatur Dionyſ. Halic. *l. c.* ipſo ſane loco Tacit. *Ann IV, 16.* quem tamen pro ſe allegant diſſentientes id non obſcure confirmatur. Nihil enim rari aut inuſitati fuiſſet illa patrimorum & matrimorum inopia, de qua conqueritur Tacitus, ſi ſoli Flamines ac Pontifices hoc ritu iniiſſent matrimonium.

IV. Eius effecta I) ſacrorum communio.

IV. Effecta confarreationis erant, I) ſacrorum communio. Dionyſ. *Hal. II, p. 95.* γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν; *Mulierem nuptam, quae iuxta leges ſacras conuenerat cum viro, Romulus participem eſſe voluit omnium bonorum & ſacrorum.* Vnde Modeſtinus *L. 1. D. de ritu nupt. Nuptiae ſunt coniunctio maris ac feminae, conſortium omnis vitae,* DIVINI *& humani iuris communicatio.* Scilicet in ipſis veterum aedi-

ſpergere: Heinſ. *epiſt. ad Balſac. p. 185.* facile patet, iam ante Romuli tempora farris vſum in Latio fuiſſe receptiſſimum.

(b)

aedibus erant Penates cuiuis familiae proprii, & eo ipſo differebant a Laribus, quippe qui erant communes omnibus. Illi in cubiculo, porticu, atque atrio; hi etiam in compitis, viis, immo & in caſtris & nauibus colebantur: vnde & Lares *domeſtici*, & *compitales*, & *militares* & *marini*; Lares item *comitio potentes, publici, viales, ciuitatum rurales* in marmoribus & apud veteres auctores occurrunt. Grut. *Inſcr. p. LXXVIII*, 1. *p. CVI*, 12. & 4. *p. X*, 2. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I*, 140. 153. & 159. Deſid. Herald. *ad* Tertull. *Apol. I*, 25. Idem in *Aduerſ I*, 7. Io. Meurſ. *Auctar. philol. ad libr. de Gloria II.* Vtrisque & ſimulacra dedicata erant, caninis induta pellibus Plutarch. *quaeſt. Rom. LI. pag.* 276. & arae poſitae ac foci, res in domo ſanctiſſimae, a quibus adeo nemo poterat ſine ingenti ſcelere abſtrahi. Cic. *pro domo I. & pro Rege Deiot. XV.* (*b*) Quemadmodum vero ad haec ſacra non niſi illi admittebantur, ad quos aliquando tranſitura eſſet ſacrorum hereditas: ita non arctior poterat eſſe coniunctio, quam qua quis in alterius gentem & ſacra tranſierat. Vnde eiusmodi ſacrorum communio reſcindi non poterat, niſi auctores fierent Pontifices, nec certior erat ſpes ſucceſſionis, quam illa ſacrorum μέθεξις. Et hinc etiam patet ratio cur in his nuptiis tam neceſſaria fuerit domum deductio, multis facta ſollemnitatibus, quas deſcribit Barn. Briſſon. *Antiq. I*, 18. *p.* 20. & *de Ritu nupt.*

(*b*) Et hinc etiam lucem accipit *Lex* 18. *D. de in ius vocando*: de qua infra erit dicendi locus.

K (c)

Digitized by Google

nupt. p. m. 223. ſeq. Fixa enim erant Penatium ſacra, ac hereditaria; hinc nemo per confarreationem vxorem accipere poterat, niſi cui eſſet domus ac lararium, in quo vxor cum eo communibus ſacris frueretur.

V. II) Liberi patrimi & matrimi.

V. Deinde & ſingulare id erat confarreationis effectum, II) quod ex confarreatis parentibus naſcerentur *patrimi* & *matrimi*, quorum magna erat in ſacris praerogativa. Tacit. *Hiſt. IV, 53.* Feſt. voce *Flamin. p. 289.* & *patrimus. p. 358.* Ergo erant qui patrimos & matrimos eos vocant pueros, quorum parentes ſint ſuperſtites. Vid. Pith. *ad Collat. Leg. Moſ. & Rom. XVI, 2. p. 750. edit. Schulting.* Quamuis enim & id requireretur in ſacris, boni ominis cauſſa, vt recte a Pithoeo obſeruatum eſt: patrimi tamen & matrimi proprie erant, confarreatis parentibus nati. Nec aliter Feſtus, qui falſo plerumque pro vulgari ſignificatione allegatur.

VI. III) Vxor in manum conueniens, materfamilias in poteſtate mariti.

VI. Adhaec id ſequebatur effectum, III.) vt vxor, quae confarreatione in manum conuenerat, fieret materfamilias, & filiae loco haberetur, adeoque eſſet heres ſua. Dionyſ. *l. c.* Vlp. *l. c.* Gell. XVIII, 6. Quaeri hic ſolet, an vxor per confarreationem liberata patria poteſtate in viri poteſtatem tranſierit? Affirmat. Ant. Hotom. *de rit. nupt. XX. p. 298.* Sed negant alii. Vid. Thomaſius. *Diſſ. alleg. I, p. 22.* Verum licebit hic cum Hotomano facere. Auctores ſane omnes fatentur I) vxorem conueniſſe *in manum*. *Manum* vero in iure ſignificare poteſtatem, tralatitium eſt. Immo II) Gel-

Gellius *Noct. Att. XVIII*, 6. multo diſertius vxorem eiusmodi *in mancipio* fuiſſe ſtatuit. In mancipio vero eſſe procul dubio includit poteſtatem, (Vlp. *Frag X, rubr.* & ibi Schulting. & *Tit XX*, 18. *XXIV*, 23.) immo & ipſum dominium iuris Quiritium. Bynkersh. de *iure occid. lib. I.* Idemque ſibi volunt auctores, quando vxorem marito SERVIRE dicunt. Virg. *Aen. IV. v.* 103.

- - - *Liceat Phrygio ſeruire marito*

ad quae verba videndus Seruius: nec non quando mariti ab vxoribus vocantur DOMINI. Seru. *ad* Virgil. *Aen. IV.*

- - *Connubia noſtra*
Reppulit ac DOMINVM *Aenean in regna recepit.*

Add. Non. *cap. IV. n.* 121. III) Obſeruauimus, confarreatas vxores in ſacris mariti fuiſſe. Sacrorum vero communio inferebat poteſtatem. *L.* 11. *D. de lib. & poſtum.* Vnde formulae: *in parentum ſacris eſſe conſtitutum, in gentem & ſacra alicuius tranſire, ſacris paternis abſolui &c.* Vid. Barn. Briſſon. *de verb. ſign. p.* 1814. *ed. nou.* Accedit IV) quod Vlpianus *in manum conuentionem* inter genera capitis deminutionis refert. *Tit. XI*, 13. Quomodo vero capite deminuta dici poſſet vxor, ſi vel ſui iuris vel in patria poteſtate manſiſſet? Nec V) id omittendum, vxores antiquiſſimis temporibus adſumſiſſe nomina maritorum, tanquam filias. Qui mos etiam ſub Imperatoribus, quum iam obſoleuiſſet confarreationis ritus, manſit. Hinc in lapidibus occurrunt ANTONIA DRVSI, DOMITIA

Digitized by Google

MITIA BIBVLI, MESSALINA NERONIS, DOMITIA DOMITIANI, Rupert. *Epiſt. XLI. ad* Reineſ. *lap.* 156. 235. 237. Gruter. *Inſcr. p. DXXCIV*, 11. *p. DCXVIII*, 9. *p. DCCCLXXIX.* 7. Plura exempla dabit V. C. Iac. Perizon. *Diſſert. de diuina conſtit. Deut. XXV.* 5. 6. Praeterea VI) re ipſa poteſtatem ſummam in vxores, non ſecus ac in filias, exercebant mariti. Quidquid adquirebat vxor, marito adquirebat. *Omnia* enim, *quae eius erant, viri fiebant dotis nomine.* Cic. *Topic. IV.* (c) Ius quoque vitae & necis competiiſſe maritis in vxores adulteras, vinoſas, aliisque ſe ſceleribus polluentes, notum eſt ex Dionyſ. Hal. *II, p.* 96. Gell. *II,* 23. ex quibus patet maritos domi ſuae tanquam iudices de vxorum criminibus cognouiſſe. Exempla vide apud Plin. *Hiſt. Nat. XIV,* 13. Manſit etiam ſub Imperatoribus priſtini moris veſtigium, teſte Sueton. *Tiber. XXXV.* Tacit. *Ann. II,* 1. *XIII.* 32. Denique VII) ex inſigni loco Caii apud Pariatorem LL. Moſ. & Rom. tit. XVI. patet, *ſororis loco liberis fuiſſe matrem aut nouercam, quae per in manum conuentionem apud patrem eorum* IVS FILIAE *conſequuta ſit.* Quare negandum haud videtur, vxores, quae confarreatione in manum venerant, in poteſtate maritorum fuiſſe. Conf. Ger. Nood. *Probab. II,* 9. *p.* 64.

VII. IV) Bona vxoris ad maritum delata.

VII. Quartum effectum erat, IV) quod maritus bona omnia vxoris nomine dotis accipe-

(c) Hinc & peculium habebant matres familias, tamquam filiae & ſervae. Vid. Plaut. *Caſin. II,* 2, 26.

(d)

ciperet. Cic. *Topic. IV.* & id quidem procul dubio, quia illa erat in mariti poteſtate, ceu paullo ante diximus. Vnde Terent. *Andr. I, 5.*

Te iſti virum do amicum, tutorem, patrem;
BONA noſtra haec tibi COMMITTO, &
tuae mando fidei:

Hanc mihi in manum dat. Ex quo facile patet, quaenam ſit dotis dominii origo, de quo infra *Lib. II. Tit. VIII.* dicendum erit pluribus.

VIII. Quintum effectum erat V) quod connubium eiusmodi diſſolui non poſſet, niſi *diffarreatione* quae, quum teſte Feſto *voce diffarreatio*, eſſet genus ſacrificii, procul dubio non niſi auctoritate pontificum fiebat, & hinc erat rariſſima, & difficillima. Quin primis reip. temporibus non exſtabat diuortii exemplum usque ad annum V. C. DXX. Dionyſ. *II. p. 96.* Plut. *in Romul. p. 39.* & *in Numa p.* 77. Valer. Max. II, 1. Gell IV, 3. VIII. V.) Coniugium eiusmodi ſola diffarreatione ſolubile.

IX Enimuero hic ritus confarreationis ob incuriam virorum & feminarum, difficultatesque caerimoniarum, ſtudium item conſeruandae patriae poteſtatis, impenſarum magnitudinem, & maxime denique ob gratiſſimam vtrisque diuortiorum licentiam ita ſenſim obſoleuit, vt Tiberii tempore non amplius reperiri poſſent tres flaminei candidati, confarreatis prognati parentibus Tacit. *Annal. IV, 16.* IX. Confarreationis ritus cur obſoleuerit?

X. Diutius paullo viguit ſecundus nuptiarum ritus, videlicet *coemtio.* (*d*) Et ſane videtur coemtio iam in confarreatione fuiſſe adhibita, tanquam ritus acceſſorius. Aſt poſtremis temporibus Romani, neglecto primario confarrea- X. Coemtio an a confarreatione diuerſa?

 tionis

Digitized by Google

tionis ritu, ſolum acceſſorium, id eſt coemtionem, retinuerunt, & inde factum, vt multis ſecundus hic modus ab illo primo non videatur diſcrepare. Cic. certe *pro Flacco XXXIV.* modos recenſens, quibus in manum conueniatur, confarreationis plane non meminit, ſed coemtionis & vſus, eam ſane haut omiſſurus, ſi reipſa inter confarreationem & coemtionem quaedam fuiſſet differentia.

XI. Ritus iſte coemendi.

XI. Fiebat coemtio non ſolum a ſponſo, ſed & a ſponſa. De illo marmor vetuſtum luculenter teſtatur quod ita ſe habet: PVBL. CLAVD. QVAEST. AER. ANTONINAM VOLVMNIAM VIRGINEM VOLENT. AVSPIC. A PARENTIBVS SVIS COEMIT. ET. FAC. IIII. IN. DOM. DVXIT. De hac Nonius *de propriet. ſerm. XII, 50.* ita refert: *Veteri lege Romana aſſes tres ad maritum veniens ſolebat adferre, atque vnum, quem in manu tenebat, tanquam emendi cauſa, marito dare; alterum, quem in pede habebat, in foco Larium familiarium ponere; tertium, in ſacciperio quem condiderat, compito vicinali ſolere reſonare.* (e) Primo ergo aſſe fiebat coemtio viri

(d) Immo ſolemnis hic ritus fuit gentibus tantum non omnibus. De Ebraeis vid. Gen. XXXI, 14. XXXIV, 12. 1. Sam. XVIII, 24. De Graecis Euripid. *in Medea v. 232.* Ariſtot. *Polit. II, 8.* De Germanis Tacit. *de mor. Germ.* XVIII. Conferri meretur Gundl. *diſſ. de coemt. ux. IX. cap. I.*

(e) Quid ſit *in compito vicinali reſonare*, paullo obſcurius videtur. Sed ſalua res eſt. In compitis etiam erant aediculae Laribus ſacrae. Ouid. Faſt. II. v. 616.

- - qui compita ſeruant
Et vigilant noſtra ſemper in vrbe Lares.

Conf.

Digitized by Google

viri more Quiritium, id eſt aere & libra, adhibitis quibusdam verbis ſollemnibus. Seru. *ad* Virg. *Aeneid. IV. v.* 2[illegible]1. Petr. Fab. *ad L.* 16. *de Reg. Iur. p.* 97. *ſequ.* Secundo vxor ſibi veluti coemebat Lares & Deos penates vt ſacrorum fieret particeps. Tertio ſibi veluti aditum patefaciebat in mariti domum. Nam ſponſa domum deducenda in horto aliquamdiu commorabatur, donec diruta maceria in domum mariti tranſiret. Et hanc maceriam Nonius vocat *compitum vicinale* ceu poſt Perrenon. *Animaduerſ. I,* 6. docuit Gundling. *ibid I,* 14. qui etiam huc refert reſponſum Cervidii Scaeuolae *L.* 66. §. 1. *D. de donat. inter vir. & vxor.* & verba Terentii *Adelph. V,* 7. *Atque hanc in horto maceriam iube dirui Quantum poteſt: huc transfer, vnam fac domum. Traduce & matrem & familiam omnem ad nos.* Ceterum quaenam fuerint illa verba coemtionis ſollemnia, non conſtat. Neceſſaria ea fuiſſe, docet Cicero *de Orat. I,* 56. ſed qualia fuerint, non commemorat. Boethius *ad* Cic. *Top. III.* ait, quaeſiuiſſe virum, *an mulier ſibi materfamilias eſſe vellet?* hanc reſpondiſſe, *ſe velle.* Eodem modo & interrogaſſe matremfamilias, & reſpondiſſe virum. Quae ſi recte ſe habent, coemtio illa procul dubio interueniente ſtipulatione facta eſt. Sed haec forte Boethius ſine auctore. Cicero *pro Muraena XII.* ait, mulieres in ſollemnibus

* Conf. Suet. *Aug. XXI.* ,Loco *reſonare* lege *reſignare*, & ſenſus erit planiſſimus ſponſam tertium aſſem, quem in ſacciperio condiderat, ante Lares compitales reſignare, & ibi deponere Sueuiſſe.

nibus iſtis verbis *Caias* eſſe vocatas. Et hinc procul dubio ad illam formulam reſpicit: VBI TV CAIVS, IBI EGO CAIA, cuius meminit Plutarchus *Quaeſt. Rom. p.* 62?.

XII. Effecta coemtionis.

XII. Effecta coemtionis erant eadem, quae confarreationis. Nam & hoc modo in manum conueniebant vxores, & matres familias vocabantur. Huber. *Digreſſ. Part. II, 1. 17. p.* 52?. Thomaſ. *diſſ. de vſu pract. doctr. Inſt. de nupt. I,* 7. *p.* 26.28. Vnde ſimul ratio reddi poterit, cur concubina apud Gruterum *Inſcr. p.* Ↄ ccc, 21. vocetur *vxor gratuita*, vtpote quae coemta non eſſet, nec aqua aut igne accepta.

XIII. Quo ritu eiusmodi nuptiae diſſolutae?

XIII. Quemadmodum vero nuptiae confarreationis ritu contractae diffarreatione; ita factae per coemptionem *remancipatione* diſſoluebantur, ceu ex Feſto erudite probat Raeuardus *ad Leg. XII. Tab. p.* 98.

XIV. Vſus, qualis nuptiarum ritus.

XIV. Tertius modus contrahendi matrimonium erat *vſus*, qui in eo conſtitit, quod ſine confarreatione & coemtione maritus vxorem vſucaperet. Si enim haec auctore tutore cum viro conſueuerat annum vnum, nec ante finem anni vſurpatum iuerat, id eſt tribus noctibus a viro non abſuerat, videbatur vſucapta & poſſeſſione quaeſita. Gell. *III,* 2. Quemadmodum itaque vſucapio eſt modus adquirendi dominium iuris Quiritium: ita dubitari nequit, quin & vſu vxor conuenerit in manum & veluti in dominium Quiritarium mariti vel eiusdem poteſtatem redacta ſit. Cic *pro Flacc. cap. XXXIV.* P. Pith. *ad Pariat. LL. Moſ. & Rom. tit. XVI.* Si itaque vxor nollet in manum conuenire: inſtrumenta

Digitized by Google

menta quidem dotalia conficiebantur, & domum deducebatur, ſed dabat operam, vt ſaltim tres noctes a marito abeſſet. Sic enim per uſurpationem interrumpebatur ſingulis annis vſucapio. adeoque vxor vel in poteſtate patris manebat, vel in tutela agnatorum manebat, ſine quorum auctoritate in manum conuenire non poterat Cic. *pro Flacc. ibid.* Contracto itaque hoc ritu matrimonio, vxor non conueniebat in manum mariti, neque adeo fiebat materfamilias, ſed matrona. Gell. XVIII. 6. Et hinc neque ſuccedebat ab inteſtato marito, neque hic vxoris bona omnia dotis nomine accipiebat. Vocabatur tamen vterque coniux ad bonorum poſſeſſionem edicto: VNDE VIR ET VXOR.

XV. Requiſita iuſtarum nuptiarum praeter I) *pubertatem & viri potentiam*, de cuius examine ad *Lib. I. Tit. XXII.* dicemus, erant II) *conſenſus patrum*, quorum in poteſtate erant ſponſi. Quamuis enim pater filiam elocatam reuocare, nuptiasque rite contractas ſoluere non poſſet: (ceu ex Plutarchi *Numa*, Dionyſio Halicarnaſſeo, Paulli *Sent. II*, 19. Vlpiani *L.* 1. §. *vlt. de liberis exhibendis* accurate demonſtrat Thomaſ. *de vſu pract. doctr. Inſt. de nupt. I*, 12. *p.* 48. 49.) poterat tamen id facere, ſi filia eo inuito cuidam nupſiſſet, ceu contra Raeuardum *Var. VI*, 16. Cuiac. *Obſ. III*, 5. idem demonſtrat Thomaſius *l. c.* Sin filia patria poteſtate ſiue per emancipationem, ſiue patris mortem exiiſſet: ſub perpetua degebat tutela, adeoque & tutorum auctoritas adhibenda erat. Cicero *pro Flacco XXXV.* Auctoritatem vero & expreſſam eſſe, & praecedere

XV. Requiſita iuſtarum nuptiarum I) pubertas II) conſenſus patrum.

nuptias debuiſſe, æque ac iuſſum, notum eſt ex ICtis. Nec obſtat *L. 25. §. 4. D. de adquir. hered.* quam accurate explicauimus & a Iac. Gothofredi correctione vindicauimus in *Element. iur. ciu.* §. 250.

XVI. III.) ciuitas Romana.

XVI. Requirebatur etiam III) vt vterque contrahentium eſſet & liber & *ciuis Romanus.* Inter ſeruos enim, liberosque & ſeruos non connubium erat, ſed contubernium. Cum Latino etiam vel Latina peregrino vel peregrina, non erant iuſtae nuptiae niſi conceſſum eſſet. (*f*) Vlp. *Fragm. V, 4. & 5.* Paull. *Sent. II, 19. 6.* vnde notum quantum inuidiae Antonio nuptiae cum Cleopatra conflauerint. Sed poſt conſtitutionem Antonini Caracallae promiſcua fuere inter gentes connubia, & ita intelligendus Prudent. *adu. Symmach. II, v. 612.*

Diſtantes regione plagae, diuiſaque ponto
Littora conueniunt nunc per vadimonia ad vnum
Et commune forum, nunc per commercia & artes
Ad caetum celebrem, nunc per genialia fulcra

Externi

(*f*) Concedebat olim eiusmodi nuptias populus, lege ſingulari, vt docent exempla apud Liuium *Hiſt.* XXXVIII, 36. XLIII, 3. Poſtea imperatores huiusmodi dabant priuilegia. Exempla hinc inde in marmoribus ſunt, apud Gruter. *p.* DLXXIII, 2. DLXXIV, 5. DLXXV, 1. Iac. Spon. *Miſcell. erudit. Antiq. p.* CCXLIV. vbi militibus, QVI PEREGRINAE CONDITIONIS PROBATI ERANT, datur CONNVBIVM CVM VXORIBVS, QVAS TVM HABVISSENT. Conf. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II,* 22. De reliquis prohibitionibus dicemus infra, vbi de iure Quiritum & ciuitatis in Adpendice agemus.

(*g*)

Digitized by Google

Externi ad IVS CONNVBII. Nam ſanguine miſto
Texitur alterius ex gentibus vna propago.

Et Rutilius Numantinus *Itiner. I. v. 63. ſequ.*

Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam,
Profuit iniuſtis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii CONSORTIA iuris,
Vrbem feciſti, qui prius orbis erat.

XVII. IV) Graduum prohibitorum euitatio.

XVII. Accedit IV) conſideratio *graduum cognationis*, tanquam quartum iuſtarum nuptiarum requiſitum. Quae graduum (g) prohibitio quo vsque extendatur, ICti oſtendunt & maxime illuſtr. Thomaſ. *diſſ. alleg. I, 18. ſequ. p. 59. ſequ.*

XVIII. V) Monogamia.

XVIII. Denique V) *polygamia* erat apud Romanos prohibita, quam lege ſtabilire, auctore, vt putabatur, Caeſare, conabatur Helius Caecina, Tribunus plebis: ſed ea lex ne promulgata quidem, nedum perlata fuit. Sueton. *Iul. LII.* Primus Antonius ex Romanis duas in matrimonio vxores habuit, teſte Plutarcho *in vit. Anton.* Poſtea & Valentinianus iunior lege ſanxerat, vt liceret cuiuis viro duas vxores ducere. Socrat. *Hiſt. eccl. IV, 30.* Niceph. *Hiſt. eccl. II, 33.* Sed nec ea quidem conſtitutio, amoliendae facti proprii turpitudini inſeruitura, valuit apud poſteros. Briſſon. *de iure connub. p. 292.*

ADPENDIX

(g) *Graduum* equidem ſupputationem ad ſolam doctrinam de ſucceſſione pertinere, putant. Vid. illuſtris Thomaſ. *l. c. p. 65.* ſed & veteres ICti gradus numerarunt in doctrina de nuptiis. Exemplum Vlpiani eſt in *Collat. Leg. Moſ. & Rom. VI, 2.*

(a)

ADPENDIX HVIVS TITVLI
DE
LEGITIMATIONE.

ALter modus conſtituendi patriam poteſtatem eſt LEGITIMATIO, de qua quum Imperator tantum. §. 13. h. t. aliqua commemoret: licebit nobis eam doctrinam huic titulo tanquam adpendicem ſubnectere.

XIX. Quinam liberi legitimi, & ſpurii.

XIX. Soli liberi, ex iuſtis nuptiis nati, in patria erant poteſtate, & hinc vocabantur LEGITIMI. Reliqui omnes ILLEGITIMI dicebantur, & a priſcis Romanis duabus litteris SP. ſignari ſolebant, quia erant *ſine patre*. Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 316. Cai. *Inſt. I*, 4. 8. *p.* 41. Vlpian. *Fragm. IV.* 2. *p.* 576. Conf. tamen Aegid. Menag. *Amoen. iur. ciuil. XXXIX. p.* 358. Exemplum elegans huius moris exſtat apud Gruter. *Inſcr. p. CCCCXXXIV*, 4. C. MAMERCIO. SP. F.

IANVARIO. Q. AED. PRAET. IIVIR. Q. ET.
P. PACCIVS. IANVARIVS. FILIO. NATVRALI. ET. MAMERCIA GRAPTE.
MATER. INFELICISS. FILIO. ET COGNATAE. PIISSIMIS. FECERVNT.

Hic enim C. *Mamercius Ianuarius, Paccii Ianuarii* non ſpurius, ſed filius naturalis, & in dignitate conſtitutus adpellatur S P. F. id eſt *ſine patre filius*. Quod monimentum plane egregium accu-

curate enucleauimus in *Com. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. IV. p. 169. ſequ.* Aliud eiusdem generis exemplum eſt apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. IX*, 4. Poſtea vulgo quaeſiti ſpurii dici coeperunt.

XX. Illegitimorum diuerſa genera.

XX. Erant illegitimi quatuor generum. Alii enim naturales ex *concvbina* vel vidua aut virgine ſtuprata; alii ſpurii ex *meretrice*; alii ex *adultera*; alii denique ex *inceſtuoſis* amplexibus fuerant nati. Franc. Hotoman. *de ſpur. & legitim. II, p.* 474.

XXI. An ſpurii infames, vel leuis notae macula notati?

XXI. Nulli horum erant infames, aſt leuis tamen notae macula ſpurios adſpergebat vulgus, multoque magis adulterinos & inceſtuoſos, ſaltim poſtremis temporibus reip. Vid. Zach. Hub. *Caſ. enucl. Quaeſt. III. § VIII.* Naturales participes quidem erant omnium iurium, honorumque capaces, ceu contra Iac. Gothofredum luculenter oſtendit Thomaſ. *de vſu pract. doctrinae Inſt. de legitimat. I, 3. p. 3. ſequ.* & ex inſcriptione paullo ante adlata patet, in qua C. *Mamercius Ianuarius*, quamuis S. P. · FILIVS tamen in colonia ſua *Quaeſtor, Aedilis, Praetor, & Duumuir Quinquennalis iterum* fuiſſe dicitur: iuribus tamen agnationis (*a*) carebant, neque ſub patria poteſtate erant,

(*a*) Vnde nec gentile patris nomen ferebant ſpurii, vt contra Robertelli *Emend. I, 20.* recte oſtendit Car. Sigon. *Emendat. II, 7.* Sane tamquam ſingulare quid de Caeſare refert Sueton. *Iul. LII.* quod natum e Cleopatra filium *adpellari nomine ſuo paſſus ſit.* Aſt Dio Caſſ. *L. p.* 479. addit inter alia, quae Octauianus Caeſar obiecerit Antonio, etiam hoc fuiſſe maxime, ὅτι τὸν Καισαρίωνα ἐπωνόμαζεν οὕτω, καὶ ἐς τὸ τοῦ καίσα-

erant, tamquam legitimo parente deſtituti. Franc. Hotom. *l. c. III.* Strauch. *Exerc. IV*, 2.

XXII. Legitimatio quando inuenta?

XXII. Quum ergo vetere iure Romano nulla eſſet legis actio prodita, qua illegitimi liberi in patriam poteſtatem redacti, iurium iſtorum agnationis fierent participes, niſi arrogatio, in qua ipſos illegitimos auctores fieri oportebat. Herald. *Obſ. ad ius Att. & Rom. VI*, 10. ſaeculo demum quarto ineunte inuenta eſt legitimatio. (*b*) Quod tamen beneficium non ad omnes in vniuerſum ſpurios ſed natos tantum e concubinis pertinebat. Huber. *Praelect. ad Inſt. h. t. p.* 28.

XXIII. Conſtantinus M. auctor legitimationis I) per ſubſequens matrimonium.

XXIII. Et primus quidem Conſtantinus M. Imp. inuenit legitimationem I) PER SVBSE-

καίσαρος γένος ἦγε, *quod Caeſarionis nomen filio Cleopatrae indidiſſet, & eum in Caeſaris genus retuliſſet.* Interim quamuis aliquando cognomen patris adoptarant filii naturales, vti paullo ante *Ianuarius*, nomen tamen gentile a matre mutuabant. Ita Mamercius Ianuarius dictus a nomine matris Mamerciae Graptae, & a cognomine patris P. Paccii Ianuarii. Similia exempla ex Grut. *Inſ. 2. p.* DCXVI, 9. & p. DCLXXXIV. adduximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. cap. IV. p.* 170. *ſequ.* Ad ſpurios autem haec non pertinere vel inde patet, quod eorum incertus eſt pater.

(*b*) Non ergo legitimatio eſt actus legitimus, vt recte oſtendit Vlr. Huber. *Digreſſ. II*, 12. Nec ante Conſtantinum Romae recepta, quamuis viri docti id colligant ex *L. vlt. D. de adopt.* & *L. 57. §. 1. D. de rit. nupt.* Nam vt prior lex, vel ipſa teſte rubrica, de arrogatione loquitur: ita poſterior erat lege ſolutio, vel priuilegium, quod ad exemplum non trahebatur.

(*c*)

SEQVENS MATRIMONIVM. Meminit eius conſtitutionis Zeno Imp *L. 5. C. de natur. lib.* & Iuſtinianus *Nou.* LXXXIX. *princ.* Sed quum ipſa non tulerit aetatem: obſcura nobis eſt legislatoris ſententia. Id ſaltim certum, non voluiſſe Conſtantinum M. conſtitutionem ſuam ad eos, qui in poſterum ex concubinis naſcituri eſſent, porrigi, ſed eum ante illam conſtitutionem natis duntaxat id beneficium indulſiſſe, non alio conſilio quam vt parentes, in concubinatu viuentes, hoc priuilegio pelliceret ad iuſtum ineundum matrimonium, adeoque his cuniculis concubinatum ſubrueret. Vid Deſ. Herald. *Rer. Quotid. I*, 4, 2. & quae nos diſſeruimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II, Cap. V. p.* 173. *ſequ.*

XXIV. Deinde & Theodoſius iunior addidit legitimationem II) PER OBLATIONEM CVRIAE. *L.* 3. 4. *C. de nat. lib.* Quum enim adeo omnes abhorrerent a decurionum munere, vt iam Traiani temporibus multi inviti fierent decuriones, Plin. *Epiſt.* X, 114. & ſaepe Chriſtiani poenae loco curiis addicerentur; Barn. Briſſon. *Antiqu, IV*, 18. & hinc, aufugientibus decurionibus curiae paene exhauſtae eſſent: Iac. Gothofr. *ad Tit. C. Theod. de decur.* priuilegio alliciendi videbantur homines ad id munus eo lubentius ſuſcipiendum. Hinc conſtitutione cautum, vt ſi quis curiae offerret filium vel filiam naturalem, ita vt ille in ordinem decurionum aliquando recipi ſe pateretur, haec decurioni nuberet: eo ipſo illi non amplius naturales, ſed legitimati haberentur. Interim

XXIV. Theodoſius inuentor legitimationis II) per oblationem curiae.

ſoli

ſoli patri hi fiebant liberi, non agnatis reliquis agnati *L. 9. C. de natur. lib.* In cauſam tanti decurionatus odii acute, vt ſolet, inquirit Thomat *diſſ. alleg. I, 8. p. 21. ſequ.* vbi ſolide oſtendit, homines voluptate, ambitione & auaritia in transuerſum actos, dignitatibus aulicis, militiaeque palatinae & ordinibus ſacris, quam muneribus eiusmodi, laborioſis, & ob onera curiarum, ſumtusque, in ſpectacula impendendos non admodum pinguibus, inhiare maluiſſe. Iam id addo, non putandum eſſe, curiae oblatos confeſtim factos eſſe, decuriones. Sed Curiae adſcribebantur, eique ſeruiebant periculo ſuarum facultatum. *L. 4. C. de nat. lib. L. 50. L. 55. L. 64. C. de decur.* Hinc nec militiae nomen dare, nec ruri extra municipium viuere poterant, curiae quippe, tanquam glebae, adſcripti, *L. 17. C. eod. L. vn. C. ſi curial. relict. ciu.* Quae omnia luculenter oſtendit V. C. Em. Merill. *Obſ* VII, 26. *p.* 109. Quum itaque curiae oblati quodammodo eſſent adſcriptitiae conditionis, nec alterius iis eſſet ſpes honoris, quam decurionatus, ſane parum lucroſi: non profecto mirandum, tam paucis ſaliuam mouiſſe ſplendidam illam curialium miſeriam, vt & liberi illegitimi priuilegio eiſſent alliciendi ad ſuſcipiendum aliquando decurionatum.

XXV. Zenonis Anaſtaſii & Iuſtiniani conſtitutiones de primo modo legitimandi.

XXV. Sequentes Imperatores duo iſta legitimationis genera aliquamdiu retinuerunt, variisque legibus explicarunt. Sic Zeno Imperator ſanxit, vt ſi pater, nulla legitima ſobole alia ſuperſtite, concubinam vxorem duxerit, liberi vtriusque ſexus poſt nuptias in patria poteſtate

teſtate conſtituerentur, & ſiue ſoli, ſiue cum fratribus poſtea natis patri ex teſtamento vel ab inteſtato ſuccederent. Attamen eam conſtitutionem ipſe quoque exemplo Conſtantini valere tantum voluit ratione liberorum ante hanc legem ex concubinis ingenuis natorum; eos vero, qui poſtea ex concubinatu prodituri eſſent, tanti beneficii noluit eſſe participes. *L. 5. C. de natur. lib.* Liberalior Anaſtaſius cum omnibus etiam poſtea naſcituris hoc beneficium communicauit. *L. 6. C. eod.* Id denuo reſtringit Iuſtinus Imp. *L. 7. C. eod.* ſed poſtea ſuo more iterum latius extendit Iuſtinianus. *L.* 10. *& 11. C eod.* conf §. 2. *Inſt. de hered. quae ab inteſt. Nouell.* XII, 4. XVIII, 11. LXXIV. Quamuis vero his fere omnibus locis Iuſtinianus exigat inſtrumenta dotalia vel nuptialia: ea tamen non ad ſubſtantiam huius legitimationis pertinere, ſed pro eorum temporum conditione tantum ſignum fuiſſe legitimi connubii, iam alio loco oſtendimus, & iam pridem demonſtrauit Cuiac. *Obſ* XIII, 4.

XXVI. Leonis, Anthemii & Iuſtiniani Conſtitutiones de modo ſecundo.

XXVI. Eodem modo & alterum legitimandi modum per oblationem curiae variis conſtitutionibus illuſtrarunt Imperatores. e g Leo & Anthemius. *L. 4. C. de natur. lib.* & Iuſtinianus *L. 9. C. eod. Nou. LXXXIX. cap.* 11. *ſeq.*

XXVII. Legitimatio III per arrogationem inuenta ab Anaſtaſio.

XXVII. Acceſſit tertius modus legitimandi III, *per arrogationem*, ab Anaſtaſio inuentus *L. 6. C. de nat. lib.* Quum enim naturales liberi non eſſent in patria poteſtate, ſed ſui iuris: poterant profecto a parente naturali arro

gari. *l. vlt. D de adopt.* Facta ergo ea arrogatione legitimi cenſebantur. Sed eum modum non ſine ratione ſuſtulit Iuſtinus, *L.* 7. *C. eod.* approbante id Iuſtiniano *Nou. LXXXIX*, 7. *Nou. LXXIV*, 3.

XXVIII. Legitimatio IV) per reſcriptū principis & V) per teſtamentum inuenta a Iuſtiniano.

XXVIII. Denique Iuſtinianus, ne & ipſe minus videretur ingenioſus, adiecit IV) *legitimationem per reſcriptum principis*, *Nou. LXXXIX*, 9. *LXXIV*, 2. ac poſtremo legitimationem V) *per teſtamentum Nou. LXXIV*, 2, 1. *LXXXIX*, 10. Quo ipſo tamen totum inuentum legitimationis eum deſtruxiſſe, obſeruat Thomaſius *de vſu pract. doctr. de legitim. I*, 12. *p.* 44.

TIT. XI.

DE

ADOPTIONIBVS.

TErtius modus conſtituendi patriam poteſtatem erat ADOPTIO, quae quum fuerit actio legis, certis formulis, ac ſollemnitatibus peragenda: genuina eius ratio ex antiquitatibus pernoſcenda erit.

I. Adoptionis Romae tam frequentis cauſſa prima.

I. Cur inuenta a Romanis ſit adoptio, & cur ea Romae frequentius, quam vsquam terrarum, ſit vſurpata, paullo altius eſt repetendum, quum alias vniuerſa huius inſtituti ratio intelligi nequeat. Obſeruauimus iam ſupra, (*Lib. I. Tit. X.* §. 4.) Romanas familias habuiſſe ſua ſacra priuata, ſuos focos & aras domeſticas, ſuas porro ferias, de quibus conferri merentur

Macrob.

Digitized by Google

Macrob. *Saturn. I, 16.* Iac. Guther. *de iure Pontif. II, 5.* Vinc. Grauina *ad XII. Tab. num. LXXVI. p. 416. ſequ.* De iis ſacris quum eſſet lege decemuirali conſtitutum: SACRA PRIVATA PERPETVO MANENTO: omnia ſane agebant Romani, ne ſacra illa gentilia interirent. (*) Quare Clodium etiam hoc nomine grauiter reprehendit Cicero, *pro Domo XII.* quod effecerit *vt ſacra Clodiae gentis interirent.* Hinc, ſi qui ex iuſtis vxoribus liberos haut ſuſtuliſſent, ii adoptabant extraneos, qui tunc *in ſacra & gentem tranſire dicebantur.* Briſſon. *de verb. ſignif. p. 1814.* Conf. Vopiſc. *Valerian. XIV.*

L 2 II. Deinde

(*) Aliquando tamen id agebant, vt ſacra priuata interimerentur, eamque in rem ICti inuenerant ſenes ſacra coementes. Excogitauerant enim eam rationem, vt heres ſenibus venderet ea bona, quae qui haberent, ſacris adſtringerentur, venditione imaginaria per aes & libram, addita ſtipulatione, vel fiducia, vt ſenes illi bona venditori vel heredi non vt hereditatem, ſed vt res ſingulares, ſacris liberas, redderent. Rem accurate primus ex loco obſcuro Cic. *pro Mur. cap. XII.* explicauit & in lucem protraxit V. C. Io. Fr. Gronou. *de pecun. vet. IV, 7.* quam deinde ſequutus Io. Ge. Graeuius *Not. ad* Cic. *l. c.* vterque monuit, perperam cum his ſenibus ad interimenda ſacra adhibitis confundi, ſenes coemtionales apud Plaut. *Bacchid. IV, 9* & Cicer. *ad Famil. Epiſt. VII 29.* quum hi fuerint mancipia reiicula & veterana, quae quod non adeo facile emtorem inuenirent, vel plura ſimul vendebantur, vel tanquam mantiſſa, adiiciebantur melioribus. Iidem monuerunt, nihil hos ſenes coemtionales facere ad coemtionem nuptialem. Ad quam quum nos eam retulerimus in prioribus editionibus, hic errorem noſtrum fateri ac emendare non dubitauimus.

(a)

Digitized by Google

II. Cauſſa ſecunda.

II. Deinde altera acceſſit ratio, poenae nimirum orbitati praemiaque τῇ πολυπαιδίᾳ propoſita, qualia & ante legem Papiam Poppaeam in libera republica fuiſſe, patet ex Dione Caſſ. *LVI. p. 660.* Ne ergo parentes ἄπαιδες aut orbi vel praemiis iſtis exciderent, vel poenas darent: alios adoptabant, idque iam ſua aetate reprehendit P. Scipio, cenſor, in oratione apud Gell. *Noct. Att. V, 19.* Quin adeo fraudulenter poſtea hac in re egerunt Romani, vt quum per legem Papiam trium liberorum parentes reliquis in honorum petitione praeferrentur, ii, quibus iſte liberorum numerus deerat, per adoptionem ſibi quaererent liberos, eosdemque deinde, ne oneri eſſent, vbi honoribus potiti erant, ſtatim emanciparent. Vnde condito denique SCto cautum eſt, *ne ſimulata adoptio in vlla parte muneris iuuaret.* Tacit. *Annal. XV, 19.* Vlpian. *L. 2. §. 2. D. de excuſat. munerum.* Add. *Comment.* noſtr. *ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. 7. p. 201. ſeq.*

III. Cauſſa tertia.

III. Accedebat tertia ratio aeque fraudulenta. Si quis enim patricii ordinis tribuniciam poteſtatem ambiret: vt voti fieret compos, plebeio cuidam ſe adoptandum dabat. Exemplum huiusmodi fraudulentae adoptionis praebuit P. Clodius, de cuius abſurda adoptione videri poſſunt Suet. *Tiber. II.* Dio Caſſ. *XXXVIII. p. 72.* Cic. *orat. pro domo XIII.* Simile dedit Dolabella, qui ob eamdem cauſſam in gentem Liuiam plebeiam tranſiit. Dio Caſſ. XLII. p. 198. Et haec ſunt verae illae ac genuinae cauſſae, cur tam frequentes eſſent Romae adoptiones.

IV. Erant

Digitized by Google

IV. Erant vero adoptiones duorum generum. Aliae ADROGATIONES : aliae ADOPTIONES ſtrictiore ſenſu dicebantur. Vlpian. *VIII*, 1. *ſequ*. Illis homines ſui iuris ; his liberi alieni in alterius poteſtatem, gentem, nomen & ſacra tranſibant. IV. Adoptio quotuplex?

V. Antiquiſſima fuiſſe videtur ADROGATIO, non ab interrogatione patris & filii adoptiui ita dicta, vt putat Cai. *Inſt. I*, 5, 1. *L*. 2. *pr. D. de adopt*. ſed a *rogatione* ad populum lata. Fiebat enim arrogatio in comitiis curiatis auctoritate pontificum, teſte Gell. *Noct. Att. V*, 19. Adſtipulatur huic Gellii etymologiae Menag. *Amoen. iur. cap. XXXIX. p*. 259. eamque ipſa vocabuli analogia confirmat, quamuis Caii cauſſam agat Cuiac. *Obſ. IX*, 37. V. Arrogatio vnde dicta?

VI. Cur in comitiis curiatis de arrogatione tanquam de publica populi cauſſa actum ſit, eius rei hanc rationem adſignat Vinc. Grauina *ad XII. Tab. n. LXXXV. p*. 451. quod interfuerit populi, vt fraudes, ſupra numeris II. & III. relatae, prohiberentur. Sed prius procul dubio arrogationes in comitiis factae ſunt, quam fraudum iſtarum exſtarent exempla. Melior ratio videtur, quia arrogati ſperabant hereditatem. De hereditate vero in alios transferenda ſolum populum cognouiſſe, vel inde patet, quod & teſtamenta olim in comitiis calatis fierent. Accedit, quod per arrogationem caput e tabulis cenſualibus eximeretur, & in alterius redigeretur poteſtatem; id quod inconſulto populo fieri, iniquum videbatur. Hinc in legibus Decemuiralibus Tab. IX. erat lex : DE CA- VI. Cur ea peracta in comitiis curiatis?

 PITE

Digitized by Google

PITE CIVIS, NISI PER MAXIMVM COMITIATVM NE FERVNTO. Cic. *de Legib. III* in qua lege capitis adpellatione, non modo vitam, ſed & libertatem, ciuitatem, familiaeque ius exaudiri debere, eleganter demonſtrat in Notis Iac. Gothofred. *p.* 230 Hinc ergo in comitiis res erat explicanda, & quidem in curiatis. Gell. V, 19. Et hinc arrogatio fieri dicebatur *lege curiata*, Tacit. *Hiſt.* I, 15. κατὰ νόμον κουριάτων. Appian. *de Bell. Ciu.* III. κατὰ νόμον τὸν Φρατριακὸν Dio Caſſ. *Lib. XIV.*

VII. Cur auctoritate pontificum fuerit opus?

VII. Pontificum vero auctoritate opus videbatur, non ob iuriſiurandi religionem, quo adrogatio ab omni calumnia & fraude pura praeſtaretur, vt coniicit idem Vinc. Grauina *l. c. p.* 452. ſed quia adoptiui, relictis ſacris familiae, in alterius gentis ſacra tranſibant. Cicero *pro domo XIII. Quid ſacra Clodiae gentis? Cur interennt, quod in te eſt? Quae omnis* NOTIO PONTIFICVM, *quum adoptaret, eſſe debuit.*

VIII. In quid inquiſiuerint pontifices?

VIII. Diſpiciebant ergo Pontifices, an adoptans ea eſſet aetate vt alterum filium habere poſſet? an nulla ei ſpes prolis ſupereſſet? an coniugio inito foecunditatem fuerit expertus? quae cauſſa ſit adoptionis? Gell. *Noct. Attic. V*, 19. Cic. *pro domo X. & XIII.* Vlpian. *L.* 15. §. 2. 3. *& L.* 17. *princ. D. de adopt.* Neque enim facile permittebatur iis, qui iam liberos procreauerant, vt alios vel arrogarent vel adoptarent, quippe quod ne in Imperatoribus quidem, reprehenſione carebat. Perizon. *Animadu. Hiſt. cap. III. p.* 125. Deinde ne pro monſtro eſſet patrem filio vel natu minorem vel aequalem

Digitized by Google

lem eſſe, ſed adoptio naturam imitaretur: merito diſquirebatur, an adoptaturus ſaltim plena pubertate filium antecederet. *L.* 40. §. 1. *D. de adopt.* Et hinc veteres rident adoptionem Alexandri Imp. ab Elagabalo factam, quum ille duodecim, hic quatuordecim circiter annorum eſſet. Herodian. *Hiſt. V*, 7. Praecipue autem prouidendum ſibi exiſtimabant, ne adoptio vel arrogatio filio eſſet exitio, aut ei aliquid adferret detrimenti. Et inde eſt, quod tutori fas non eſſet, pupillum arrogare, *L.* 17. *pr. D. eod.* niſi quod cognati a tutore propinquo *L.* 17. §. 1. *D. eod.* & priuigni a tutore vitrico ex reſcripto Antonini Pii poſſent arrogari. *L.* 32. §. 1. *D. eod.* Exemplum Voconii Romani a vitrico adoptati eſt apud Plin. *Epiſt. X*, 3. Eundem tamen vitricum & tutorem fuiſſe priuigni ſui, quod ſuſpicatur Cuiac. *Obſ. II*, 38. ex iſto quidem loco non conſtat.

IX. Quum vero ii tantum arrogarentur, qui ſui iuris erant: oportebat eos ipſos auctores fieri Gell. *l. c.* Interrogabatur ergo is, qui arrogabat, vellet ne eum, quem adoptaturus eſſet, iuſtum ſibi filium eſſe? & viciſſim is, qui arrogabatur, an id fieri pateretur auctorque eſſet? *L.* 2. *D. de adopt.* Formulam prodit Cicero *pro domo XXIX. Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatum:* AVCTORNE ESSES, VT IN TE P. FONTEIVS VITAE NECISQVE POTESTATEM HABERET, VTI IN FILIO? Neque tamen has interrogationes & reſpon-

IX. Quaeſtiones patri & filio propoſitae?

reſponſiones ſtipulationes fuiſſe, recte notat Cuiac. *Obſ. IX*, 37.

X. Rogatio ad populum lata.

X. Cauſſa cognita, in comitiis curiatis ſequebatur ſollemnis rogatio: VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. VALERIVS L TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIBI SIET, QVAM SI EX EO PATRE MATREQVE FAMILIAS EIVS NATVS ESSET: VTIQVE EI VITAE NECISQVE IN EO POTESTAS SIET: HAEC ITA, VTI DIXI, ITA VOS QVIRITES, ROGO. Gell. *Noct. Att* V, 19. Hinc annuente populo & XXX curiis in ſuffragia miſſis ita iubentibus perfecta erat adrogatio Cic. *pro domo ibid.*

XI. Effecta arrogationis.

XI. Arrogati ergo tam iure legeque filii erant eius, qui adoptauerat, ac ſi ex eo patre matreque familias eius eſſent nati. Hinc arrogati aeque ac adoptiui fiebant agnati ratione familiae adoptantis non tamen cognati eius vxori. *L. 2., pr. D. de adopt.* Quare adoptionem ſequebatur hereditas nominis, pecuniae, ſacrorum, teſte Cicerone *pro domo* XIII. vbi exagitatur Clodius a Fonteio adoptatus, quod in ea adoptione nihil legitime factum ſit, ſiquidem *neque Fonteius eſſet, quod eſſe debebat, neque Clodius patris adoptiui heres, neque amiſſis ſacris paternis in adoptiua peruenerit.* Immo, quemadmodum patricii, adoptati a plebeiis, ad plebem tranſibant: ita plebeii, adoptati a patriciis, horum conſequebantur nobilitatem ac priuilegia. Quod tametſi neget Io. Coraſius *ad L. 35. D. de adopt.* tamen demonſtratur exemplo Cn. Cornelii Coſſi,

Digitized by Google

Coſſi, qui ex Licinia, plebeia familia, adoptatus in patriciam Corneliam, Tribunus militum conſulari poteſtate fuit, ad quam dignitatem anno demum ſequente plebeiis via patuit, teſte Liuio V, 12. Demonſtratur idem exemplo Liuiae quam Tacitus *Annal. V*, 1. NOBILITATIS *per Claudiam familiam* & ADOPTIONE *Liuiorum Iuliorumque clariſſimae* fuiſſe ait, & Augusti de quo Ouidius *Faſt. IV. v.* 21.

Hic ad te magna deſcendit origine menſis,
Et ſit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus.*

Conf Huber. *Digreſſ. Iuſtin. II*, 24. Iac. Perizon. *Diſſert. ad Conſtit. diuin. Deut* XXV, 5. 6. *p.* 83. *ſeq.* & *Comm.* noſtrum *ad L. Pap. Lib. II. cap. I. p.* 113.

XII. Cur quidam nec arrogare nec arrogari potuerint?

XII. Et hinc facile reddi poterit ratio, I) cur ſoli ciues Romani arrogare potuerint? Soli enim participes erant comitiorum II) Cur caelibes arrogare nequiuerint? Erat enim arrogatio in ſolatium orborum, non caelibum, inuenta. Cic. *pro domo cap* XIII. *L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* III) Cur ſenibus tantum ſexaginta minimum annorum arrogare licuerit *d. L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* Sperari enim antehac poterat proles IV) Cur nec muti & ſurdi arrogarent; nec V) feminae? Neque enim illi iure comitiorum gaudebant: & feminae praeterea neminem poterant habere in poteſtate. Quare parum legibus conſentanea erat adoptio Candidiani, de qua Lactant *de Mort. Perſequut. Cap.* L. *Idem Candidianum, quem Valeria, ex concubina genitum ob ſterilitatem adoptauerat, necari iuſſit.* Sed

 quid

quid ſibi non permittebant eius aeui principes? VI Cur porro nec pupillus nec femina, nec peregrinus, nec mutus vel ſurdus arrogari potuerint? Pupilli enim ipſi auctores fieri non poterant, cum reliquis nulla erat comitiorum communio. Gell. *Noct. Att.* V, 19. VII) Cur denique adrogatio Romae tantum fieri potuerit? Vlp. *Fragm.* VIII, 4. Romae enim, non alibi, curiata comitia haberi poterant. Liu. *V*, 52.

XIII. Quam diu vetus iſte adrogandi ritus obtinuerit?

XIII. Haec arrogatio, per populum in comitiis facta, ſatis diu, id eſt, ſtante libera republica obtinuit. Nam ita ſua memoria a Cn. Aufidio Oreſten, a M. Pupio Piſonem, a P. Fonteio Clodium arrogatum ſcribit Cic. *pro Domo cap.* XIII. Quin & Auguſtus Agrippam & Tiberium adoptauit in foro lege curiata. Suet. *Aug.* LXV. Et Neronis adoptionem, quamuis Patres cenſuerint, populus tamen, (lege procul dubio curiata,) iuſſit. Tacit *Ann.* XII, 25. Poſtea Imperatores, legibus quippe ſoluti, veteres adrogationis ritus ſaepius neglexerunt. (Vid. Tacit. *Hiſt.* I, 14. 17. Spartian, *in Hadr.* III. IV. XXIV. *in Ael. Ver.* III. Iul. Capitolin. *Antonin. IV.*) Manſit tamen ad Galbam usque vetus ſollemnitas inter priuatos. Hinc Galba: *Si te priuatus, lege curiata, apud Pontifices, vt moris eſt, adoptarem.* Tacit. *Hiſt.* I, 15.

XIV. Adoptio ſtrictius dicta cur & quando inuenta?

IV. Haec de arrogatione. Quum vero hic adoptandi modus ad homines tantum ſui iuris pertineret: inuenta & alia actio legis, qua liberi, in ſacris paternis conſtituti, cuiuscumque ſexus & aetatis, in aliam familiam tranſirent,

rent, isque modus dictus ADOPTIO ſenſu ſtrictiore. Eum iam in libera republica obtinuiſſe, conſtat ex Cicerone *de Finib. I,* 7. Valer. Max. *VII,* 7. 2. Dione Caſſ. *XXXIX, p.* 98.

XV Erat haec adoptio actio legis, & hinc inter praeſentes, adhibitis certis ſollemnitatibus, peragenda apud Praetorem aut Praeſidem, (a) aut

XV. Adoptandi ritus per aes & libram.

(a) A principibus, quos multa ſibi in arrogationibus indulſiſſe probat Dodvvell. *praelect. XVIII. ad Spartian p.* 553. & domi adoptari poterat per aes & libram. Suet. *Aug. LXIV. Caium & Lucium adoptauit* DOMI, *per aes & libram, emtos a patre Agrippa.* Fortaſſis & priuatis idem licebat, ſi ad eos venire vellent Magiſtratus. Adoptio enim erat actus voluntariae iurisdictionis, quales actus nec tribunal, nec locum certum requirunt. *L 36. pr. D. de adoption.* Et tunc adoptionis ſollemnitas aut in cubiculo aut in atrio, coram lecto geniali perficiebatur. Quod patet ex loco Plin. *Paneg. VIII, Itaque non tua in* CVBICVLO, *ſed in templo; nec ante* GENIALEM TORVM, *ſed ante puluinar Iouis optimi maximi, adoptio peracta eſt.* Erant vero geniales lecti, qui in nuptiis ſternebantur in honorem genii, vnde & geniales adpellati. Feſtus voce *genialis p* 292. Et hinc etiam *lecti adverſi* dicebantur, quia in atrio ex adverſo ianuae erant collocati. Lipſ. *Elect. I,* 17. Scaliger ad Feſt. *voce Putus p.* 143. Torrent. *ad* Horat. *Epiſt. I,* 4. *v.* 87. Non tamen inde collegerim ego, in adoptione matremfamilias partum ſimulaſſe, qualem ritum inter barbaros receptum fuiſſe, docet locus Diod. Sic. *Biblioth. IV,* 40. *Illam adoptionem* (Herculis) *hoc modo factam perhibent. Iuno, lectum ingreſſa, Herculem corpori ſuo admotum, vt verum imitaretur partum, ſubter veſtes ad terram demiſit, quem in hoc vſque tempus adoptionis ritum* BARBARI *obſeruant.* Exemplum eiusmodi adoptionis obſeruare mihi videor Geneſ. XXX, 3. vbi adoptionis quamdam ſpeciem etiam deprehendit V. C.

aut quemcunque magiſtratum, apud quem erat legis actio. Vlpian. *VIII*, 1. *L.* 4. *D. de adopt.* Gell. *Noct. Att. V*, 19. Ritus adoptandi conſiſtebat in trina venditione, adhibito aere & libra. Scilicet praeſentibus patre naturali & adoptivo filioque adoptando, nec non libripende, anteſtato & teſtibus, primo pater filium patri adoptiuo mancipabat, verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. Tum pater adoptiuus, aes tenens, ſimulque adprehendens filium adoptiuum; HVNC EGO HOMINEM, inquit, IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA. Tum aere, ſeu ut olim vocabatur, *rauduſculo* id eſt, ſeſtertio nummo percutiebat libram, illudque aes dabat patri naturali, quaſi pretii loco. Caius *apud* Boeth. *Comment. in Cicer. Topic. III.* Ant. Schulting. *Iurisp. antiqu. anteiuſt. p.* 54. Ea mancipatio ter erat repetenda. (*b*) Quo facto, pater naturalis in iure cedebat filium, & tum adoptio erat

V. C. Io. Clericus in *Not. ad Pentat. p.* 222. Apud Romanos vero nihil horum inuenimus, nec poterat ibi hic ritus obſeruari, partim quod matres neminem haberent in poteſtate, partim quod adoptio non tribueret iura cognationis. Diſſentit tamen vir doctiſſimus, Euerardus Otto *in Papiniano*, qui ſane eruditiſſime hanc cauſſam agit, *Cap. VII. p.* 103. *ſequ.*

(*b*) Si ſcilicet filii loco deberet eſſe adoptiuus. Nam ſi quis in locum nepotis adoptaretur, vnica mancipatione actus abſoluebatur. Vlp. *Fragm XII.* id quod etiam deinde in feminis obſeruatum Cuiac. *Enarrat. ad d. l. vlt. C. de adopt.*

(c)

erat perfecta. Gell. *l. c. Adoptantur autem, quum a parente, in cuius poteſtate ſunt, tertia mancipatione in iure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio eſt, vindicantur.* Et hoc quidem ritu per aes & libram adoptauit Auguſtus Caium & Lucium. Suet. *Aug. LXIV.*

XVI. Quandoquidem ergo haec adoptio non in comitiis, ſed coram magiſtratu, fiebat: factum eſt inde, vt & ſexagenariis minores adoptare poſſent, nec maſculi ſolum, ſed & feminae adoptarentur. Cai. *Inſt. I. 5, 2.* Gell. V, 19. XVI. Qui potuerint adoptare & adoptaris?

XVII. Et id quidem in antiqua illa liberaque republica obtinuit. Poſtea variae ſenſim acciderunt mutationes. Et primo quidem, comitiis ceſſantibus, Principes reſcriptis ſuis adrogationes ſolebant concedere pariter & confirmare. Quod vel ideo iure facere poterant, quia ſimul erant Pontifices maximi, quorum erat, de arrogationibus diſpicere. Raeuard. *de auctor. prudent. VI.* Factum id eſſe exemplo Galbae, qui primus veterem ritum neglexit, non abs re ſuſpicatur Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm. VIII, 2. p. 589.* Certe iam Antonini Pii tempore arrogationes factas eſſe auctoritate principum patet ex *L. 38. D. h. t.* Hac vero mutatione ſemel admiſſa, etiam feminae (*L. 21. D. h. t.*) & pupilli (*c*) (Vlp. *Frag. VIII, 5.*) & XVII. Adrogatio per Reſcriptum principis.

(*c*) Multa requiſita hic erant obſeruanda. Inquirebatur in adrogationis rationem, ne qua turpis cauſa ſubeſſet. *L. 17. pr. L. 20. §. 1. D. h. t.* Expendebantur facultates tum arrogantis tum arrogandi, eiusque

& quidem plures ſimul (*L.* 25. §. 3. *D. h. t.*) poterant adrogari. Sed non ſine cauſſae cognitione, & obſeruatis requiſitis quam plurimis. Deſierunt etiam antiquae ſollemnitates & formulae, quas tamen nouo edicto, neſcio an actum agens, ſuſtulit Iuſtinianus. *L. vlt. C. de adopt.*

XVIII. Adoptio per teſtamentum.

XVIII. Erat & modus adoptandi per teſtamentum, non ab Imperatoribus demum, vt vulgo putant, inuentus, ſed iam tum libera adhuc republica receptus. Iam ab antiquiſſimis enim temporibus ſollemne erat Romanis, heredes ſuos non in bona tantum, ſed & nomen adſciſcere. *Adſciſcere* autem erat vocabulum adoptionis, de quo Io. Fridr. Gronou. *Diatr. ad Stat. p.* 26. Cicero *de offic. III*, 18. Baſilii meminit, qui M. Satrium, ſororis filium, nomen ſuum ferre voluerit, eumque fecerit heredem. Et *in Bruto cap.* LVIII. laudat Craſſum, Liciniae filium, Craſſi teſtamento adoptatum. Atticum quoque teſtamento morientis Caecilii fuiſſe adoptatum, adparet ex Corn. Nep. *Attic. V.* Et Caeſar

que ſimul vita anteacta curioſe excutiebatur. *L.* 17. *pr. D. h. t.* Exigebatur cautio, bona ſalua fore proximis agnatis, ſi pupillus intra pubertatis annos deceſſiſſet. *L.* 18. 19. 20. *h. t.* Arrogator porro emancipare non poterat arrogatum, niſi cauſſa cognita, & redditis, quae habuerat, bonis inſuperque quarta bonorum ſuorum relicta, *L. vlt. D. ſi quid in fraud. patr.* Idque etiam in exheredatione erat obſeruandum. *L.* 15. *D. de inoff. teſt.* Quae omnia ab Antonino ſic inuenta videntur, vt ſenſim in deſuetudinem iret adrogatio impuberum. Vid. Vlpian. *Frag. VIII*, 2. Thomaſ. *diſſ. de vſu pract. Tit. Inſt. de adopt. I*, 18. *p.* 84.

(a)

Digitized by Google

Caeſar ita inſtituerat Octauium, Suet. *Iul.* LXXXIII. Appian. *Bell. Ciuil. II. p.* 518. qui etiam, cognita auunculi nece, ſtatim Iulii nomen adſumſit. Dio. XLV. p. 307. Qua de re etiam Ouid. *Metamorph.* XV. *fab.* 51. *v.* 74.

Vt Deus accedat coelo, templisque colatur,
Tu facies natusque tuus, qui nominis heres,
Impoſitum feret vnus onus.

Eodem exemplo Auguſtus Liuiam & Tiberium, heredes teſtamento ſcriptos, nomen ſuum ferre iuſſit. Suet. *Octau. CI.* Ex eo tempore frequentiſſima occurrunt eiusmodi adoptionum exempla. Ita enim a M. Gallio Senatore teſtamento adoptatus eſt Tiberius. Sueton. *Tiber. VI.* a Galba iam ante ſollemniorem arrogationem Piſo Frugi. Idem *in Galba XVII.* Conf. Tacit. *Ann. V*, 1. L. 7. *&* L. 63. §. 10. *D. ad SC. Trebell.* Sed ea heredis inſtitutio proprie adoptio dici vix poterat, quum nemo ea redigeretur in patriam poteſtatem. Cuiac. *Obſ. VII*; 7. Nominis heredes erant: ſed eos liberti paterni & alia familiae iura non ſequebantur, quod tamen in aliis adoptionibus fiebat. Cuiac. *Obſ. VII*, 1. Vnde mirum non eſt, quod adoptio per teſtamentum facta nonnunquam repetita, & more maiorum vel lege curiata, vel per aes & libram iterum facta legitur. Auguſtus ſane teſtamento adoptatus a Caeſare, eam adoptionem lege curiata confirmandam curauit, ut auctoritate legis accederent, quae teſtamento nactus non erat. Appian. *Bell. Civil. III. p.* 586. Et Tiberius, licet teſtamento nomen Auguſti ferre iuſſus, ab eodem tamen poſt Caii

Caii & Lucii Caeſarum mortem rite adoptatus fertur. Sueton. *Tiber. XV.* Immo quum libera republica mulieres adoptare nondum poſſent: ſolebant eaę tamen iam eo tempore heredes ea lege inſtituere, vt nomen ſuum ferrent. Exemplum eſt apud Ciceron. *Epiſt. ad Att. VII, 8.* quod ſane cum aliis argumento eſt, non veram fuiſſe hanc adoptionem, ſed adoptionis ſimulacrum quoddam, quod praeter nomen & hereditatem nihil iuris in adoptiuum deuoluit. Plura de hac adoptione per teſtamentum dabunt Briſſ. *de Form. VII. p.* 601. Huber. *Digreſſ. I,* 2. 23. 2. & huius filius ampliſſimus Zach. Huber. *Diſſert. Iurid. & philol. V,* 2.

XIX. Adoptiui olim in poteſtatem & gentem alienam tranſibant.

XIX. Ceterum patria poteſtas olim erat effectum adoptionis etiam ſtricte ſic dictae. Vnde & adoptiui cognomini ſuo, leuiter inflexo, illius gentis, in cuius ſacra tranſierant, nomen adiiciebant, quamuis id non ſemper nec eodem modo factum eſſe animaduertamus, quum aliquando patris naturalis & adoptiui nomen promiſcue ferrent. Perizon. *Diſſ. I. p.* 97. & *Animad. Hiſtor. p.* 131. Spanhem. *de vſu & praeſtant. numiſm. Tom. II. p.* 77. Quum Scipio Africanus minor ex Aemilia gente in Corneliam per adrogationem tranſiiſſet: vocatus eſt *P. Cornelius Scipio Aemilianus.* Et qui antea C. Octauius erat, adoptatus a Caeſare, dictus eſt *C. Iulius Caeſar Octauianus.* Dio Caſſ. XLVI. *p.* 322. Solebant tamen etiam naturalis patris nomen nonnunquam ſuo adſcribere honoris cauſſa, immo eumdem adhuc patris vocabulo dignari in ſermone familiari. Terent. *Adelph. V,* 7. v. 3.

Digitized by Google

7. v. 3. Exempla collegit V. C. Iac. Perizon. *Diſſert. ad diuin. Conſtit. Deut. XXV, 5 p. 89.*

XX. At extremis temporibus Iuſtinianus totum illum adoptionis ritum turbauit, iubens vt adoptatus ab alio quam adſcendente, non tranſiret in alienam familiam & poteſtatem, & tamen ius ſucceſſionis ab inteſtato conſequeretur. *L.* 10. *princ.* §. 1. 2. *C. h. t.* Quo ipſo in eam conditionem redacti ſunt patres adoptiui, vt ſine ſumma imprudentia adoptare non poſſent. De qua mutatione ſatis lepida vid. Thomaſ. *Diſſ. alleg. I, 26. p. 40. ſeq.* XX. Iuſtiniani mutatio.

TIT. XII.

QVIBVS MODIS IVS PATR. POT. SOLVITVR.

PAtriam poteſtatem ordinarie fuiſſe perpetuam, iam ſupra TIT. IX ex Dionyſio Halicarnaſſeo oſtendimus. Nihilominus tamen proditi erant quidam modi, ſoluendi patriam poteſtatem, de quibus hoc titulo agendum.

I. Et primo quidem MORS, quum omnia iura perſonalia tollat, non poterat non & liberos patria poteſtate liberare. Neque tamen morte aui nepotes liberabantur, ſi pater eſſet ſuperſtes, ſed tunc in huius poteſtatem recidebant: niſi is forte antea ab auo eſſet emancipatus. Vid Caii *Inſt. I, 6. princ.* Quia enim patria poteſtas erat dominium Quiritarium, (vid. I. Patria poteſtas ſoluebatur morte naturali.

ſupra *Tit. IX* §. 1.) non poterat non iure hereditario ab auo in patrem deuolui.

I. Et II) ciuili.

II. Quum vero ex principiis iuris Romani & ii, qui CAPITIS DEMINVTIONEM vel maximam vel mediam fuerant paſſi, ciuiliter mortui viderentur: *L. 63. §. fin. D. pro ſocio* factum eſt, vt vel patre, vel filio capite deminuto, patria poteſtas ſolueretur. Erat enim haec propria ciuium Romanorum. Maxima vero capitis deminutio ſeruos, media ἀπόλιδας efficiebat. Atqui ſerui & peregrini nec habere nec eſſe poterant in patria poteſtate. Plin. *Epiſt. X, 6.*

III. Quae tamen iure poſtlim. & reſtitutione tollebatur.

III. Hinc captiuitate, ſeruitute poenae, aquae & ignis interdictione, deportatione ſiue patris ſiue filii, poteſtas patria ceſſabat. (*a*) Priori tamen caſu illa poſtliminio; (Caii *Inſt. I, 6. 3.*) poſterioribus reſtitutione plenaria poterat recuperari. *L. 1. C. de ſent. paſſ.* Ant. Schult. *ad* Caii *Inſt. I, §. 1. p.* 47.

IV. Nec non III) adoptione.

IV. Exſpirabat etiam poteſtas patria ADOPTIO-

(*a*) Ergo durante captiuitate ius patriae poteſtatis non *in ſuſpenſo* erat, vt loquitur. Vlp. *Fragm.* X. 4. *§. 5. Inſt. h. t.* ſed plane perimebatur; & poſtliminii demum iure recuperabatur, quia fingebatur, poſtliminio reuerſum nunquam in captiuitate fuiſſe. *d. §. 5. Inſt. h. t. L. 16. D. de capt. & poſtlim.* Hinc captiuo patre, liberi vix valide nuptias contrahere, teſtari, hereditates adire poterant. Vbi vero pater poſtliminio patriam poteſtatem receperat, filii ex nuptiis illis procreati in poteſtatem aui veniebant, bona a filiis acquiſita eius erant, teſtamentaque eorum nulla erant, at nuptias, tamen reſcindere pater non poterat, Thomaſ. *diſſ. ad h. t. I, 5. p. 5. ſequ.*

(*b*)

Digitized by Google

OPTIONE: non quod filius ſui iuris fieret, ſed quod in aliam gentem aliaque ſacra tranſiret. Vid. ſupra *Tit. XI. 19.*

V. Et IV) emancipatione.

V. Sed praecipuus modus, quo patria poteſtas quam ſollemniſſime ſoluebatur, erat EMANCIPATIO, quae ob triplicem, quae ſubinde facta eſt mutationem, in VETEREM, vel *legitimam*, ANASTASIANAM, & IVSTINIANEAM diuiditur. §. *6. Inſt. h. t.*

VI. Cur dicta emancipatio?

VI. VETVS illa erat actus legitimus, & hinc certis adhibitis formulis & ſollemnitatibus coram eo magiſtratu, apud quem erat legis actio explicanda. Quum vero leges Romuli ac Decemuirorum ter venumdandi filios poteſtatem indulſiſſent patribus: ſtatuiſſentque ſimul, vt tertium manumiſſus filius ſui iuris fieret; (*Supra Tit. IX, 6.*) commodiſſimum viſum eſt Romanis, trina venditione imaginaria liberos e poteſtate dimitti. Quum vero omnes venditiones rerum mancipi per mancipationem fierent, id eſt, adhibito aere & libra: Vid. Aleand. & Schulting. *ad* Caii *Inſt. I. 6. 3. p. 51. ſequ.* conſequens erat, vt & illa liberorum imaginaria venditio eodem ritu fieret. Et hinc dicta eſt EMANCIPATIO, de cuius vocabuli vſu & ſignificatione conferendi Barn. Briſſon. *de verb. ſignif.* & Io. Frid Gronou. *ad* Senec. *Epiſt. XLV. p. 27.*

VII. Emancipationis veteris ritus. Teſtes

VII. Quoties ergo fiebat emancipatio, adhibendi erant non minus quam quinque teſtes; Romani ciues, (*b*) & puberes, & praeterea alius eius

(*b*) Ita Caius apud Boeth. Comment. ad Top. Cic. III.

praeſentes. Libripens. Anteſtatus.

eiusdem conditionis, qui libram teneret aeneam, vnde & *Libripens* adpellabatur, nec non alius qui *Anteſtatus* audiebat. Fit eius mentio etiam a Priſciano *Lib. VIII. apud Putſch. p. 792.* vbi verba Liuii: *Impubes libripens eſſe non poteſt, neque anteſtari*: nec non in marmore apud Gruter. *p. MLXXXI.* vbi narratur, donationem & mancipationem factam LIBRIPENDE CLAVDIO DATIVO, ANTESTATO CORNELIO VICTORE. Ex quo lapide adparet, diuerſum a libripende fuiſſe *anteſtatum*. Quum vero *anteſtari* fuerit, *tactis auriculis alterum teſtem aduocare*, & dicere: MEMENTO, QVOD ET MIHI IN ILLA CAVSSA TESTIS ERIS: Horat. *Serm. I, 9. v. 76.* & ibi Acron & Porphyr. *in Schol.* isque ritus non ſolum in ius vocationi, ſed & mancipationibus adhiberetur: (c) non abs re ſuſpicantur viri docti, *anteſtatum* vocatum, qui teſtes conuocabat, eorumque fidem, tacta auricula, obteſtabatur. Merill. *Obſeru. VIII, 37.* Fr. Brummer. *de Leg. Cinc. XIII. XIV.*

VIII. IV) pater naturalis. V) pater fiduciarius.

VIII. Praeſentem porro adeſſe oportebat non ſolum patrem *naturalem*, ſed & emtorem, filii, quem Caius patrem *fiduciarium* vocat. (d) Hic

ſed tamen & *Latinos Iunianos* teſtes admitti conſueuiſſe, docet Vlpian. *Frag. XX, 8.*

(c) Certe etiam in teſtamentis, quae fiebant aere & libra adhibitas fuiſſe ὤτων ἐπιψαύσεις, *aurium tactiones*, patet ex Clem. Alex. *Strom. V, p. 575.* Conf. Brumm. *de lege Cinc. XIII. XIV.*

(d) Vix nomen hoc quadrat emtori filii. Mancipatione enim emtor non fiebat pater, ſed dominus, Fiducia

Digitized by Google

Hic enim non idem videtur fuiſſe, ac anteſtatus, quum & ceteroquin emtor in mancipationibus ab anteſtato differret. Dictus autem pater *fiduciarius* a contractu *fiduciae*, qui in tertia mancipatione interponebatur, vel ex nouis legibus tacite interpoſitus cenſebatur. §. *vlt. Inſt. de legit. agn. ſucceſſ. Fiduciam autem*, (inquit Boeth. *Comment. ad* Cicer. *Topic. IV.*) *accipit, cuicumque res aliqua mancipatur, vt remancipet.*

IX. His ergo praeſentibus, naturalis pater filium ſuum emtori mancipabat, id eſt, manu tradebat. additis verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. At ille contra ea, HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA: ſtatimque, percuſſa libra, ſeſtertium numum (e) dicis cauſa tradebat ei, a quo filium acceperat, quem IX. VI) Trinae mancipationes.

cia quoque in tertia demum mancipatione contrahebatur. Tunc ergo demum emtor iſte fiduciarius vocari coepit. Sed Anianus fortaſſis hic Caium turbavit. Vid. Schulting. *ad* Cai. *Inſt* I, 9. p. 55.

(e) Apud Caium eſt: *Vnum aut duos numos* Id vero procul dubio ab Aniano eſt. In mancipationibus ſemper requirebatur *numus vnus, quatuor aſſium*, id eſt, ſeſtertius. Teſtantur inſcriptiones apud Gruterum, & Spon. *Miſcell. p. CCXCII.* in quibus ſemper in mancipationibus mentio fit SESTERTII NVMI VNIVS. Teſtantur veteres Auctores, veluti Vitruu. *Architect. I, 4. Numo ſeſtertio mancipio dedit.* Teſtatur ipſum ius noſtrum *L. vlt. C. de donat.* vbi conferri merentur Cuiac. *Obſ.* X, 37. *XIX.* 31. Ant. Auguſtin. *Emend. II*, 7. Fridr. Brummer. *de Leg. Cinc. XIV.*

quem deinde ſollemniter manumittebat emtor. Quandoquidem vero ex principiis iuris Romani filius ſemel iterumque manumiſſus in poteſtatem patris recidebat: (Dionyſ.Hal. *II,p.96.*) non poterat non imaginaria iſta venditio ter repeti. Vbi poſtrema fiebat mancipatio, contractus fiduciae accedebat, paterque naturalis haec verba addebat: EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO. EA CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Cic. *de officiis III, 15. ad famil. Epiſt. VII, 12.* Sigon. *de iudic. I, 5.* Ille contra ſtatim, recepto ſeſtertio, filium patri naturali remancipabat. Quod ideo a Romanis excogitatum fuerat, vt ne, ſi a fiduciario manumitteretur, hic iura patronatus retineret, & naturalem patrem hereditate excluderet. Cai. *Inſt. I, 6. p. m 59.* Remancipatum ergo ſibi filium pater naturalis denique manumittebat, & quidem ordinario vindictae ritu, additis alapis. Vnde emancipatio olim μεθ' ὕβρεων καὶ ῥαπισμάτων cum *iniuriis & alapis* facta dicitur. *Nouell. LXXXI. praef.* Hoſce ritus omnes debemus Caio in *Inſt. I, 6.* 3. ſed peſſime habito ab Aniano, vnde pleraque ex doctorum virorum notis, & maxime Fr. Brummeri victuro opere *de lege Cincia*, vel emendanda vel ſupplenda fuerunt.

VII) Additum pactum fiduciae.

X. Circumſtantiae temporis.

X. Poterant porro trinae iſtae mancipationes vel eodem die, iisdem teſtibus, vel interiectis aliquot diebus, aliisque adhibitis teſtibus

Digitized by Google

ſtibus, ſeorſum fieri. Paull. *Recept. Sent.* *I*, 25, 2.

XI. Opus quoque his ſollemnitatibus ter repetitis erat duntaxat in emancipatione filii, quum filiae & nepotes vnica tantum mancipatione patria poteſtate exirent. Addebatur tamen & hic fiducia de remancipatione, vt ne pater naturalis ſucceſſionem ab inteſtato amitteret. Cai. *Inſt. l. c.* Vlpian. *Fragm. X*, 1. XI. Vnica mancipatio ſufficiebat in emancipatione filiae & nepotum.

XII. Et haec eſt vetus illa ac ſollemnis emancipatio, quae, vt aliae formulae ac ſollemnitates, diſplicere poſteritati coepit. Quare ANASTASIVS Imperator nouum inuenit emancipandi modum, qui ſolum Principis reſcriptum iudici inſinuandum exigeret, & omnia tamen veteris emancipationis effecta haberet. *L. 5. C. de emanc. lib.* XII. Emancipatio Anaſtaſiana.

XIII. Deinde IVSTINIANVS, & has aboliturus ambages, Anaſtaſianam quidem emancipationem non ſuſtulit, ſed tamen patribus permiſit, vt ſtatim adirent magiſtratum competentem, & coram eo conſentiente filio declararent, quod filium ſint e poteſtate dimiſſuri. *L. vlt. C. de manc. lib.* Idque, teſte Harmenopulo, hac fiebat formula: HVNC SVI IVRIS ESSE PATIOR, MEAQVE MANV MITTO. Harmenop *Promt. I*, 17. 8. Sed poſterioribus his ſpeciebus nomen EMANCIPATIONIS vix quadrare, ſatis adparet. XIII. Emancipatio noua vel Iuſtinianea.

XIV. Poſtremus modus, quo patria poteſtas ſoluebatur, erat DIGNITAS. Et quamuis Dionyſius Halic. *. II p. 96* nullam dignitatem XIV. Dignitas olim non ſoluebat patriam

poteſtatem. tem patria poteſtate liberaſſe contendat: iam ab antiquiſſimis tamen temporibus Flamines Diales & Virgines Veſtales patria poteſtate liberabantur. Vlpian. *Fragm. X,5.* Gell. *Noct. Attic. I,12.* Id quod tamen non tam ob dignitatem, quam ideo potius factum videtur, quia tum Flamines Diales, tum Veſtales virgines a pontificibus manu capiebantur Quum ergo capti ex principiis iuris Romani capite deminui dicerentur, & hinc iure patriae poteſtatis exirent: mirum non eſt, vtrumque etiam hoc ſacerdotium eam poteſtatem ſoluiſſe. De ritu capiendi Veſtales vid. Dionyſ. Hal. II,68 apud quem, quod obiter moneo verbum αἱρουμένων Sylburgius parum accurate vertit *optandi*, quum vertendum fuiſſet *capiendi.* Gell. I, 12. Lipſ. *de Veſta & Veſtal.* V. Flaminis Dialis capti meminit Liu. XXVII, 8. vbi conf. Iac. Guther. *de vet. iur. Pontif. I, 32.* Quin & vxores Dialium patria poteſtate exibant, quod SCto demum reſtrictum tempore Tiberii. Tacit. *Annal. IV, 16.*

XV. Iuſtinianus tamen p. p. exire voluit Patricios.

XV. At Iuſtinianus poſtea & *Patriciatus* dignitatem immunem eſſe iuſſit a patrio imperio. *L. fin. C. de conſul.* §. 4. *Inſt. h. t.* Iam ante Iuſtinianum enim patriciatum a patria poteſtate non liberaſſe, idque fruſtra ex Caſſiodori *Var. VI, 2.* colligi, contra Vinn. *ad* §. 4. *Inſt. h. t.* & Bachou. *in Diſp. ad Treutl. Vol. II. Diſp. 2. th. vlt.* accurate euicit V. C. Reinold. *Var. Cap. XIX.* Caue vero hic intelligas antiquos illos patricios quos in libera republica plebeiis oppoſitos conſtat. Conſtantinus enim Magnus praecipuos

puos rerum adminiſtros vocare ſolebat patricios, vt ſe quaſi principum patres eſſe meminiſſent. Ii ipſos Praefectos Praetorio ordine anteibant, Zoſim. *Hiſt. II*, 40. nec minor, quam horum in imperio erat auctoritas. Quemadmodum enim Praefecti proponebant Edicta, quae deinde in vnum corpus collecta τῶν ἐπαρχικῶν nomine veniebant: ita idem ius erat Patriciis, quorum edicta collecta τὰ Ῥωμαϊκὰ dicebantur, ſicuti ipſorum principum βασιλικά. Vid. Cuiac. *Obſ. VI*, 10. Vnde parum accurate Dionyſ. Gothofred. in *Nomenclatore Graecar. iur. dictioṅ. ad Harmenopul. p.* 447. Ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα, *conſtitutiones Romani, Imp. aut potius Commentarius magiſtri ad Romani conſtitutiones, aut certe liber a magiſtro Romani nomine compoſitus ſuisque titulis diſtinctus, aut potius aliud* Ῥωμαϊκὰ, *aliud* τὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα. Vbi ſane dum plures coniecturas repraeſentat, a re plane aberrat vir doctiſſimus. Ceterum & poſteris ea dignitas ſumma ſemper & ſplendidiſſima viſa eſt. Vid. Caſſiodor. *Var. VI*, 2.

XVI. Idem beneficium deinde Iuſtinianus cum Epiſcopis, quin & cum aliis, qui magiſtratuum honoratiorum dignitate pollerent, veluti cum *Conſulibus*, *Conſularibus*, *Praefectis Praetorio, & Vrbi*, *Magiſtris militum* & *patronis fiſci* communicauit. Nouell. LXXXI. XVI. Epiſcopos.

XVII. Accedebant quaedam cauſſae, ob quas parentes etiam inuiti cogerentur liberos e poteſtate dimittere, de quibus paſſim iureconſulti. Conf. Thomaſ. *Diſſert. de vſu pract. hu-* XVII. De cauſſis emancipandi neceſſariis,

Digitized by Google

ius tit. I, 15. *&* 16. quae nos diximus in *Elem. Iur. Ciu.* §. 198.

TIT. XIII. VSQVE AD XV. ET XVII. VSQVE AD XX.

DE

TVTELIS TESTAMENTARIA, LEGITIMA, FIDVCIARIA, DATIVA.

SEquitur tertia perſonarum diuiſio, aut ſubdiuiſio potius perſonarum ſui iuris. Harum enim *quaedam* in TVTELA *aliae* in CVRATIONE ſunt, *quaedam* NEVTRO IVRE *tenentur. Princ. Inſt. h. t.* Ipſa tutela curaque eorum, qui per aetatem vel imbecillitatem intellectus ſe ipſi defendere nequeunt, eſt iuris gentium, & hinc apud omnes peraeque gentes recepta. Vid. Selden. *de vxore Ebr. II,* 3. Puffend. *Iur. Nat. & Gent. IV,* 4. Sed Romani in multis a ſimplicitate iſta iuris naturalis deflexerunt. Vnde apud eos alia tutela IMPVBERVM alia curatio MINORVM aliorumque, qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe non poterant, alia tutela FEMINARVM. De omnibus ex antiquitatibus Romanis nonnulla monenda.

TIT. XII. I. Tutela Romae antiquiſſima.

I. TVTELA IMPVBERVM tam antiqua eſt, vt & ſub Regibus eius exemplum reperiamus. Ancum enim Marcium filiis tutorem dediſſe L. Tarquinium Priſcum, adparet ex Liu. I, 46. Quum ergo Tarquinius nec agnatus fuerit, nec eo tempore leges de tutela datiua exſtarent,

rent adeoque ea tutela procul dubio teſtamentaria fuerit: ſequitur, vt haec ſit reliquis antiquior.

TIT. XIV. II. Lex XII. Tabularum de tutela teſtamentaria.

II. Certe & legibus XII. Tabularum ea tutelae ſpecies confirmata eſt, proſpectumque, vt patri de liberorum tutela in teſtamento diſponendi facultas eſſet. Legitima verba ex Auctore ad Herennium, Cicerone, Vlpiano & Paullo ita reſtituit Iac. Gothofredus *de Leg. XII. Tab. V*, 1. PATER FAMILIAS, VTI LEGASSIT SVPER PECVNIAE TVTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. *Legare* hic non ſolum ſingulas res teſtamento relinquere, ſed & omne teſtamentarium negotium denotat, idemque adeo eſt, ac *teſtari*, *teſtamento ſtatuere*, vel *decernere*, Eſt enim *legare*, ceu ſyllabae primae quantitas docet, a Graeco vetuſto λήχειν vel λήγειν unde futurum λήξω, quod verbo λαγχάνω tribuunt grammatici, λῆξις *hereditas* & ληξίαρχοι *magiſtratus Athenienſium*, In primis autem legare Latinis erat legis modo diſponere, mandare, legem dicere, rebus ſuis, νομοθετεῖν, ceu infra ad titulum *de Legatis* docebimus. *Super pecuniae tutelaeue* ἀρχαϊκῶς dicitur. Non enim rarum fuit apud antiquos, caſum ſecundum pro ſexto adhiberi. Sic in marmore Salernitano apud Grut. *p. CCCXLIII*, 2.

ACERRIO. FIRMEO. LEONTIO. PRIMARIO. VIRO. ET. EDITORI. MVNERIS. SVI. CVM. FERARVM. LIBYCARVM. QVI. VIXIT. ANN. XXX. DIGNISSIMO. FILIO.

CON-

CONSACRABERVNT.

Pecunia porro non ſolum numos, ſed & omnem ſubſtantiam teſtatoris, immo & iura complectitur. *Quidquid enim homines poſſident in terra, quorum domini ſunt,* PECVNIA *vocatur, ſeruus ſit, vas, ager, arbor, pecus: quidquid horum eſt, pecunia vocatur,* inquit Auguſtin. *De Diſcipl. Chriſt. VI. p. 585. Tom. VI. op.* plane iuridice, vti patet ex *L. 222. D. de verb. ſignif.* Denique SVAE REI dum additur, id ſane referendum ad ipſos liberos, (*a*) qui iure veteri erant in domino Quiritario, adeoque RES MANCIPI (*Lib. II. Tit. I. §. XV.*) Senſus ergo eſt, quamcunque legem paterfamilias in teſtamento ſuo dixerit, & quocunque modo diſpoſuerit, & de rebus ſuis, & de ipſis bonis ac facultatibus eorum, (ſcilicet per ſubſtitutionem pupillarem) ita ratum poſt mortem futurum. Quum enim antea ſub regibus, calatis comitiis teſtamenta fierent, adeoque heredum tutorumque inſtitutio a populi magis arbitrio, quam voluntate teſtatoris, penderet: mutatum id eſt lege decemuirali, permiſſum-

(*a*) Vnde non eſt, quod lectionem hanc ſollicitet V. C. Gerard. Noodt. *Obſ. II, 19.* vbi legi iubet: *Super tutela pecuniaue ſua,* additque *tutelam ſuam* idem eſſe ac tutelam eius, qui ſuus teſtatori heres ſit. Nemo enim temere ita loqueretur. Nec obſtat, tutelam non habere locum in liberis, dum ſunt *res ſuae*, id eſt, in patria poteſtate conſtituti. Legat enim pater de tutela ſuae rei, ſed in eum caſum, quo liberi futuri ſint capita libera.

(*b*)

miſſumque patrifamilias cuiuis, de tutela pecuniaque ſuae rei liberrime diſponere.

III. Si quis ergo paterfamilias liberis quos in poteſtate habebat, ſiue liberos ſiue ſeruos ſuos, hos tamen cum libertate, tutores dederat: (*b*) ii ſine ſatisdatione atque inquiſitione admittebantur, ipſosque excludebant legitimos; dummodo eſſent ciues. Nam Latini Iuniani, quamuis cum iis eſſet teſtamenti factio: tutores tamen dari non poterant per legem Iuniam. Vlpian. *Fragm. XI*, 16. Quia vero fundamentum huius tutelae teſtamentariae erat patria poteſtas: conſequens erat, vt & nepotibus, qui in patris poteſtatem defuncto auo non eſſent recaſuri, & exheredatis impuberibus tutores teſtamento conſtitui poſſent. Vid. *L.* 4. *&* 26. §. 2. *& L.* 31. *D. de teſt. tut.* Et inde ſimul patet ratio, cur mater tutores teſtamento dare non poſſet, *L.* 2. *D. de confirm. tut.* quamuis tutor ab ea datus confirmari ſoleret cum inquiſitione, modo ea pupillum ſimul heredem inſtituiſſet. *L.* 4. *D. de teſt. tut* *L.* 4. *D. de conf. tut.* *L.* 7. §. 1. *L.* 8. *D. eod.* Quae confirmatio & aliis caſibus quibus tutoris dationi vitii quid ineſſe videbatur, accedere ſolebat, ceu ICti pluribus docent in libellis ſuis.

III. Tutelae teſtamentariae indoles.

IV. Quum vero contingere poſſet, vt inteſtatus ſaltim quod ad tutelam decederet pater familias: iiſdem legibus decemuiralibus fuerat con-

TIT. XV. IV. Lex XII. Tab. de Tutela agnatorum legitima.

(*b*) Formulas quibus in teſtamentis vſi Romani, ſi tutores dare vellent, colligit Briſſon. *de Form. VII. pag.* 616.

(*c*)

conſtitutum : AST SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS TVTELAM NANCITOR. Gothofred. *ad XII. Tab. V*, 4. Et ab hac lege *legitima* dicta eſt tutela, ad quam agnati ab ipſa lege vocabantur.

V. Origo huius tutelae?

V. Quaenam ſit huius legis origo, eruditis nondum liquet. Veteres legislatores mirifice hic diſcreparunt. Solon agnatos a tutela prohibuit, veritus procul dubio, ne hereditatem, quam ſperarent, capere mallent, quam exſpectare. Hinc potius cognatis credidit pupillos, nec proximis tamen ſemper, ſed quoſcumque Archontes idoneos iudicaſſent Diog. Laert. I, 56. Petit. *de Leg. Attic. VI*, 7. Charondas contra, ſeiuncta educationis bonorumque cura, illam penes cognatos, hanc penes agnatos eſſe voluit, quum nec illi tollendi e medio pupilli, nec hi diſſipandarum facultatum vllam haberent cauſſam Diod. Sic *Biblioth. XII*, 81. Denique Lycurgus agnatos proximos ad tutelam vocauit, forſan, quod in tanta Spartanorum continentia & paupertate non admodum metuerentur inſidiae. Exemplum ſane legitimae agnatorum tutelae Spartae receptae, eſt apud Herodot. I, 65. vbi ipſe Lycurgus dicitur ἐπιτροπεύσας Λεωβώτεω, ἀδελφιδέου μὲν ἑωυτοῦ, βασιλεύοντος δὲ Σπαρτιητέων. *Tutor & idem patruus Leoboti Spartiatarum Regis.* Add. Crag. *de Rep. Lac. II*, 11. Spartanos ergo imitati videntur decemuiri. Lacedaemoniorum ſane non minus, quam aliorum Graecorum, inſtituta in XII. tabulas migraſſe, iamdudum obſeruarunt Athenaeus. *VI*,

VI. p. 273. Symmach. *Epiſt. III*, 11. Ammian. Marcellin. *XVI*, 5.

VI. Tutela legitima occaſionem dedit fraudibus heredipetarum.

V I. Satisne vero prudenter eam Spartanorum legem ciuitate donarint decemuiri, alii viderint. Non ſane tanta erat Romanorum, quanta Laconum, continentia, non idem vtrobique diuitiarum contemtus. Hinc tot iniquisſimi heredipetae, quorum characterem egregie expreſſerunt Perſ. *Sat. II. v.* 12. 13 Horat. *Serm. II*, 5. Iuuenal. *Sat. V. v.* 98. *VI. v.* 38. *XII. v.* 93. Martial. *Epigr. VI*, 63. *VIII*, 17. Conſ. Thomaſ. *Diſſert. de iniuſto iure heredipet.* §. *XIV. ſequ.* Bynkersh. *de capt. inſtit. p.* 303. *ſequ.* An religioni ſibi duxerint homines tam lucri cupidi, pupillum, cuius proximi heredes erant, interimere? Vnde mirum eſt, legislatoriam decemuirorum prudentiam hac in re quosdam tantopere admirari.

TIT. XVII. VII. Origo legitimae patronorum tutelae.

VII. In iisdem porro XII. tabulis erat conſtitutum: SI LIBERTVS INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AST PATRONVS PATRONIVE LIBERI ESCINT, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM PROXIMO PECVNIA DVITOR. Gothofr. *ad XII. Tab. VI*, 2. Et ex hac quidem lege defuncto ſine prole liberto patronus, vel, hoc praemortuo, eiusdem liberi in capita ſuccedebant ab inteſtato, remotioresque excludebant. *L.* 13. §. 1. *D. de bon. libert.* Vlpian. *Fragm. XXIX*, 1. Quum ergo iam dudum Romae valuiſſet regula: *Vbi ſucceſſionis emolumentum; ibi & tutelae onus eſſe debere:* aequum viſum eſt iureconſultis, vt etiam in tutela patronorum

norum eſſent libertorum liberi. *L. 3. pr. & §. 1. D. de legit. tut.* Et hinc nata legitima patronorum tutela, quam *per conſequentiam ex lege duodecim tabularum introductam*, recte ait Vlpian. *Frag. XI, 3.*

TIT. XIIX. VIII. Origo legitimae parentum tutelae.

VIII. Diximus ſupra Tit. XII. §. IX. patrem naturalem, emancipantem liberos, vltimae mancipationi addidiſſe pactum *fiduciae:* EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO, EA CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Diximus etiam, tunc emtorem, ſeu patrem fiduciarium, filium ſibi mancipatum patri naturali remancipaſſe, a quo demum fuerit per vindictam manumiſſus. Diximus denique id ideo factum eſſe, vt pater naturalis iura patronatus coniunctamque cum iis ſpem ſuccedendi ab inteſtato retineret. Vid. ſupra *Lib. I. Tit. XII,* 8. §. 9. Quum ergo penes patrem, tamquam patronum, ſpes remaneret ſucceſſionis: ex prudentum interpretatione deferenda etiam ei videbatur tutela legitima, ſi filius emancipatus adhuc eſſet impubes. Mortuo porro patre, fratres iſtius emancipati natu maiores, ſi eſſent maiorennes, ad tutelam vocabantur. Quum vero hi non eſſent heredes ab inteſtato tutela illa non poterat dici legitima. Vocata ergo eſt *fiduciaria*, ab illo pacto fiduciae, quod in emancipatione interceſſerat. Quamuis ex Vlpiano pateat, olim non legitimam fratrum ſed parentum tutelam dictam eſſe *fiduciariam:* idque

TIT. XIX. vt & tutelae fiduciariae.

que vel ideo concinnius ſit vocabulum, quod pactum illud fiduciae non frater, ſed pater emancipans interpoſuerit. Ita tamen & Modeſtinus hanc tutelam vocat *L. 4. D. de legit. tut.* niſi & eam in legem falcem immiſit Tribonianus. Vid. Ant Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm.* XI, 5. *p.* 595. Huber. *Digreſſ* I, 1.4.

IX Enimuero, quum non deeſſent caſus, quibus & teſtamentarii & legitimi tutores deficerent: viſum & Romanis, noua lege cauere, vt impuberibus tunc tutores darentur. Factum ergo ea de re plebiſcitum, quod LEGIS ATILIAE (*c*) nomine in iure laudatur. Tempus huius legis latae incertum eſt, niſi quod eam ante annum ab V. C DLXVII. conditam doceri poſſit ex Liuio XXXIX, 6. Vid. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom.* I, 13. Inuenimus ſane, *Atilium Longum*, Trib. plebis fuiſſe anno V. C. CCCIX. *L. Atilium* annno CCCXLIII. Liu. IX, 30. ſed neutrum hanc legem tuliſſe veroſimile eſt quoniam tunc nondum erat Praetor. Annum V. C CCCCLX. quo praetor fuit M. Atilius Regulus, huic legi adſignat Steph. Vin. Pigh. *in Annal. ad ann.* CCCCLX. ſed

TIT. XX. IX. Lex Atilia de tutore datiuo quando lata?

(*c*) ATILIA non ATTILIA dicitur haec gens apud Liuium, Tacitum. Ciceronem, & maxime in numis & marmoribus. Vid. Fulu. Vrſin. *de faml. Romanorum ex numiſm. p.* 42. *ſeq edit. Patini.* Erat ea gens Romae nobiliſſima in tres potiſſimum diuiſa familias, quarum una *Regulorum*, altera *Serranorum*, tertia *Calatinorum* cognomen ferebat. Gentis totius ſeriem accurate dedit Iac. Perizon. *Animad. Hiſt. Cap. I, p.* 26.

N (*d*)

ſed & hunc non magis auctorem legis eſſe arbitramur: maxime, quum Praetores plebiſcita ferre non ſolerent. Procul dubio lata eſt anno CCCCXLIII. a L. Atilio Regulo, Trib. pleb. cuius meminit Liu. IX, 30.

X. Quid ea lege ſancitum?

X. Hac vero lege cautum eſt, vt pupillis, & feminis, quibus nec teſtamentarius, nec legitimus tutor eſſet, tutor daretur a praetore & maiore parte tribunorum plebis (*d*) Exemplum eſt apud Liu. XXXIX, 9. vbi Fecennia Hiſpala *poſt patroni mortem, quia nullius in manu eſſet, tutorem a tribunis & praetore petiiſſe* dicitur. Dictus eiusmodi tutor *Atilianus*, nec non *datiuus*, a formula, qua vti Praetores ſolebant: DO TE TVTOREM. Briſſon. *de Form. V. p.* 408.

XI. Lex Iulia & Titia.

XI. Sed quum ea lex Romae tantum haberet locum: (Vlpian. *Fragm.* XI, 18.) anno V. C. DCCXXII. Auguſto III. & M. Titio M. F. Ruſo Coſſ. lata eſt lex Iulia & Titia. Henr. Valeſ. *ad Excerpt. Peireſcian. p.* 61. *Tacit. Ann.* III, 25. Quia enim antea diu in ſola Sicilia fuerat moribus receptum, vt praetores τοῖς ὀρφανοῖς καὶ γυναιξὶν ἐρήμοις συγγενῶν *pupillis & feminis agnatorum cura deſtitutis*, tutores darent: Diodor. Sic. *in Excerpt. Peireſc. p.* 397. factum eſt, vt illud ius hac lege

(*d*) Id vero ideo videtur ſancitum, quia aliquando vna cum praetore edicta conſcribebant tribuni, aut certe hi a praetoribus in conſilium adhibebantur. Vid. Cic. *de offic. III,* 20. Ceterum hic id ſingulare eſt, quod plura Tribunorum plebis ſuffragia vincerent pauciora, quum alias ſingulis eſſet ius intercedendi turbandique reliquorum decreta. Obſeruatum id iam a Fr. Hotomano. & Arn. Vinnio *ad pr. Inſt. de Atil. tut.*

(*e*)

Digitized by Google

lege etiam cum aliis prouinciis communicaretur, iuberenturque praeſides etiam in prouinciis tutores dare. Vlpian. *Fragm. l. c.*

XII. Sed tamen haec tutoris datio non vnam poſtea ſubiit mutationem. Quum enim tribuni & praetores negligentius forſan eo munere fungerentur: ſancitum eſt *SCto Claudiano, vt pupillis extra ordinem tutores a conſulibus darentur.* Suet. *Claud.* XXIII. Hinc ad Traiani vsque tempora tutores a conſulibus datos legimus apud Plin. *Epiſt.* IX, 13. Horum ergo erat, ſimul inquirere in tutoris conditionem atque indolem, ne quid res pupilli detrimenti caperent. §. 3. *Inſt. h. t.* Quaeſtiones in iſta inquiſitione propoſitas recenſet Iac. Cuiac. *in Papinian. & ad L. 5. C. de conſ. tut. p. 296.*

XII. Tutoris datio conſulibus SCto Claudiano iniuncta.

XIII. Mox tamen & conſulares tutelae diſplicuerunt. Vnde ius dandi tutores praetoribus conſtitutione reſtituit M Antoninus Imp. ita tamen, vt ſingularem faceret *Praetorem*, quem ab officio *tutelarem* vel *pupillarem* adpellabant. Iul. Capitolin. vid. Marci. X. §. 3. *Inſt. h. t.* Haec Praetura ſatis diu Romae manſit. Nam ANICII AVCHENII BASSI, PRAETORIS TVTELARIS mentio fit in marmore apud *Reineſ. Inſcr.* VI, 4. Alia monimenta, in quibus huius Praetoris fit mentio, collegit Ioſ. Caſtalio. *Var. Lect.* XX.

XIII. Praetor tutelaris factus ab Antonino.

XIV. Paullo poſt moribus inualuit, vt Romae praefectus vrbi & praetor ſecundum ſuam iurisdictionem; in prouinciis vero Praeſides immo & Legati Procoſſ. ex ſpeciali lege, id eſt ex Oratione D. Marci tutores ex inquiſi-

XIV. Praefectus vrbi & Praetor quando tutores dederint?

 tione

tione darent, qui tamen etiam inferiori magiſtratui id negotii dare poterant, ſi non adeo magnae erant pupillorum facultates, §. 4. *Inſt. h. t. L. 1. pr.* §. 1. *L. 3. L. 19. pr.* §. 1. *D. h t.* Erant autem *Defenſores ciuitatum*, qui & ἔκδικοι, & *Vindices* adpellati, ſimiles tribunis plebis Rom. eorumque erat plebis iura aduerſus magiſtratus tueri. *L. 1. C. de off. iurid. Alex.* Vnde eos cum τοποτηρηταῖς, *ſeruatoribus locorum, locorum iudicibus, vicariis* qui iuris dicundi cauſſa a Praefectis praet. mittebantur, non confundendos monet Cuiac. *Obſeru. III, 14.* (*e*) Quae loca cum *L. 8. D. de tut. & curat. datis ab his.* diligenter, vt ſolet, contendit Ger. Nood. *de Iurisd. II, 8. p. 162.*

XV. Iuſtiniani noua Conſtitutio.

XV. Denique Iuſtinianus ſanxit, ſi pupilli vel adulti facultates vsque ad D ſolidos valeant, Defenſores ciuitatum vna cum epiſcopo, vel alii magiſtratus, etiam non exſpectata Praeſidis iuſſione, vel Iuridicus Alexandrinus tutores vel curatores darent. *L. 30. C. de Epiſc. aud.* §. 5. *Inſt. h. t.*

XVI. Tutelae mulierum origo.

XVI. Haec tralatitia ſunt. Antiquitatum vero ſtudioſis porro eſt obſeruandum: non ſolum pupillos tutelae, iure veteri Romano, ſubfuiſſe, ſed & feminas. Et Athenis quidem idem fieri conſueuerat, vbi noti mulierum tutores, quos κυρίους adpellabant. Vid. Guil. Budaei

(*e*) Obſeruata tamen differentia, vt, ſi Praeſides ipſi tutores darent, id fieret cum inquiſitione: ſin magiſtratus municipales; cum ſatisdatione. Qua de re infra.

(*f*)

daei *Comment. Graec. Lingu. p.* 44. 45. Pfeiffer. *Antiqu. Graec. IV, 5. p. 616.* Salmaſ. *de mod. vſurar. IV. p.* 165. Sane enim in negotiis omnibus a feminis Graecis adhibendi erant tutores, Cic. *pro Flacc. XXX.* adeo vt contrahere non poſſent ſine illis πέρα μεδίμνε κριθῶν *vltra modium hordei.* Dio. Chryſoſt. *Orat. LXXV.* & alii veteres, quos excitarunt Meurſ. *Them. Att. II, 9.* & Salmaſ. *de mod. vſur. cap. X. p.* 425. Nec agere vel conueniri Athenis poterat mulier ſine tutore, & hinc illa vox Praeconis in iudiciis Atticis: ἡ δεῖνα καὶ ὁ κύριος. *Citatur haec mulier, eiusque tutor.* Vid. V. C. Eu. Otto *Diſſ. IV. cap. I.* §. 6. Inde itaque eſt, quod nonnulli mulierum iſtam tutelam e iure Attico in Romanum permanaſſe exiſtimant. Schilter. *Exerc. ad Pand* XXXVIII, 227. *p.* 691. Vinc. Grauina *de leg. & ſenatusconſ. p.* 550. Sed praeterquam quod illa tutela plane diuerſa a Romana fuiſſe probatur a Meurſio *Attic. Lect. III, 24.* videtur etiam iſta propter infirmitatem conſilii iam inde ab ipſa vrbis origine Romae recepta. Quamuis enim id non ſequatur ex loco Plutarchi *in Numa p. 66.* vbi Veſtalibus id priuilegii conceſſiſſe Numa dicitur, vt a tutela eſſent immunes, (ex quo loco alias colligunt, mulieres iam tum ab eo tempore ſub tutela fuiſſe) (*f*) certius tamen id colligere

(*f*) Id priuilegium Veſtalibus non conceſſit Numa, quidquid dicat *Plutarchus.* Ius enim trium liberorum, quod ibidem ait Veſtalibus conceſſum, Numae temporibus erat incognitum. Praeterea ad Auguſtum hoc Veſtalium priuilegium refert Dio Caſſ. *Lib. LVI.*

Digitized by Google

ligere licet ex loco Catonis apud Liu. XXXIV, 2. *Maiores noſtri nullam, ne priuatam quidem rem, agere feminas ſine auctore voluerunt, in manu eſſe parentum, fratrum, virorum.* Conf. & Cicero (g) *pro Muraena XII.*

XVII.

LVI. p. 578. Iuſt. Lipſ. *de Veſta & Veſtal. XII.* Sed adde tamen, quae ſcripſimus in *Comment ad L. Iul. & Pap.* Lib. I. *cap.* 2. *p.* 27. vbi Plutarchi locum vna littera mutata ita emendauimus: Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκαν (pro ἀπέδωκεν) ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐστι καὶ τὰ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προστάτου, διάγουσας, ὥσπερ αἱ τρίπαιδες. *Tribuerunt (non Numa ſed Romani) Veſtalibus ingentes honores, inter quos teſtamenta vel ſuperſtite patre nuncupandi ius, & ſine tutore liberum ſuarum rerum arbitrium, vt, quibus tres ſunt liberi.* Multa enim Plutarchum data occaſione per πρόληψιν referre ſolere, ibidem oſtendimus.

(g) Verba Ciceronis ſunt: *Nam quum permulta praeclare legibus eſſent conſtituta, ea iureconſultorum ingeniis pleraque corrupta ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt; hi inuenerunt genera tutorum, quae poteſtate mulierum continerentur.* Locus hic ab ipſis interpretibus parum intellectus eſt. Fr. Sylu. *p m.* 635. ait, iureconſultos inueniſſe tutelas, quibus non mulieres ſub tutorum, ſed hi ſub mulierum poteſtate eſſent. Sed haec numeris Platonicis obſcuriora. Phil. Melanchth. *p.* 672. & Io. Benignus *p.* 744. intelligunt tutelam maternam liberorum. Sed ea non eſt illorum temporum, vt patet ex Nou. *CXVIII,* 5. Ioach. Camerarius *p.* 700. plane ἐπέχει. Sed certiſſimum eſt, intelligi tutores ab ipſis mulieribus electos. Mulieres conuentione in manum liberabantur a tutela, & filiarum familias loco habebantur. Quum ergo paterfamilias iure poſſet teſtari de tutela: factum

Digitized by Google

XVII. Erat vero haec mulierum tutela vel *pupillaris* vel *perpetua*, Boeth *in Topica Cic. IV.* quarum hanc illi praeferebant veteres, teſte Gellio *Noct. Att. V*, 13. *Pupillarem* pubertas finiebat; *perpetua* ne maiorennitate quidem exſpirabat. *Pupillarum* tutores & negotia gerebant, & auctoritatem interponebant. *Adultarum* vero negotiis tutores tantum auctoritatem interponebant non vero gerebant. Hinc verbi cauſa recte mulieri adultae poterat ſolui. Cic. *Topic. XI.* At auctoritate tutorum opus erat, ſi illa lege aut legitimo iudicio agere vellet, ſi ſe obligaret, ſi negotium ciuile gereret, ſi rem mancipi alienaret. Cic. *pro A. Caecin.* XXV. Vlpian. *Frag. XI.* 25. 27. Quin & nuptias contrahere, vel in manum conuenire non poterat. Cic. *pro Flacc. cap.* XXXIV. XVII. Ea vel pupillaris vel perpetua.

XVIII. Erat porro perpetua illa tutela mulierum vel *teſtamentaria*, vel *legitima* vel *praetoria*. Iſta erat in poteſtate mariti, qui moriens vxori, quae in manum conuenerat, tanquam filiaefamilias, tutorem dabat teſtamento. Id quod non ſolum ex loco Ciceronis paullo obſcuriore *pro Mur. cap. XII.* Sed & ex hoc teſtimonio clariſſimo Liuii XXXIX, 19. patet, vbi Hiſpalae Fecenniae SC. data dicitur *gentis enuptio*, & XVIII. Perpetua vel teſtamentaria, vel legitima vel praetoria.

ctum eſt, vt & morientes mariti teſtamentis de tutela vxorum diſponerent, & ita quidem diſponerent, vt iis darent optionem, quem vellent, tutorem ſibi eligendi. Exemplum praeclarum eſt apud Liuium XXXIX, 19. Hoc quum contra veteres leges inuexiſſent iureconſulti, *inuenerunt genera tutorum, quae poteſtate*, id eſt, optione *mulierum continerentur.*

& TVTORIS OPTIO, *quaſi ei* VIR TESTAMENTO DEDISSET. Vid. *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. XI. p.* 237. Illa erat ordinaria : haec a praetore Vrbano & tribunis plebis dabatur , ſi femina cum tutore legitimo lege aut legitimo iudicio agere vellet, vt eo auctore ageret, vel tutorem legitimum non haberet, vel is pupillus eſſet. Nam & pupillis tutelam legitimam iure veteri delatam eſſe, iam Cuiac. *Obſ. XVII*, 28. demonſtrauit. Vlpian. *Fragm. XI*, 24. Quum vero legitima tutela , quaſi res iure Quiritium propria in iure poſſet cedi: is, cui tunc cedebatur, vocabatur *tutor ceſſicius*, (b) cuius adminiſtratio tamen ceſſabat; ſimul ac legitimus vel obiiſſet, vel capite eſſet deminutus. Vlpian. *Fragm. XI*, 7. Fiebat autem illa ceſſio, ne agnatus eo onere perpetuo obrueretur, & quidem plerumque alteri agnato, ſi recte coniecit Iac. Gothofred. *ad L.* 2. *C. Theod. de tutorib. & curat. creand.*

XIX. An mariti tutores vxorum?

XIX. Quaeri etiam ſolet, an & mariti tutelam vxorum ſuſcipere potuerint? Adfirmat id Scipio Gentilis ad *Apuleii Apolog. n.* 1020. Sed Domitiana erit quaeſtio, ſiue proponatur de iis, quae in manum conuenerant, ſiue de illis, quae tantum erant in matrimonio. Illae non erant in tutela, ſed in manu & mancipio maritorum, adeoque non magis poterant tutores habere,

(b) Eſt quidem apud Vlpian. *Fragm. XI*, 7. vox *ceſſicus*, ſed procul dubio legendum *ceſſitius*, quemadmodum & tutela ibidem vocatur *ceſſitia*. Vid. Io. van der Water *Obſeru. III*, 2.

(i)

Digitized by Google

bere, quam filiaefamilias, quum non eſſent capita libera. (Vide ſupra *Lib. I. Tit. X. n. VI.*) hae ſui iuris & rerum ſuarum dominae erant, aſt in tutela non maritorum, ſed agnatorum, viuebant, quia ſine horum auctoritate nihil poterat de tutela legitima deminui, vti paullo poſt demonſtrabimus. Hinc apud Gruter. *Inſcript. p. DLII*, 2. occurrit monimentum, quod mulier fecit SIBI CONIVGI, ET TVTORI SVO. Si vxores in tutela maritorum eſſe dicerentur: procul dubio id intelligendum eſſet improprie de iis, quae in manum conuenerant, quemadmodum & hodie nonnunquam parentes a ICtis ſatis inconcinne naturales filiorum tutores adpellantur. Ex loco ſane Ciceronis *pro Flacco* XXXIV. (*i*) maritalis iſta tutela fruſtra colligi videtur a Schiltero *Exerc. XXXVII*, 229. Immo poſterioribus temporibus tantum abeſt, vt maritus eſſe poſſet vxoris tutor, ut ne curatelam

(*i*) Locus Ciceronis eſt: *In manum*, inquit, *conuenerat*, *Nunc audio. Sed quaero, vſu an coemptione? vſu non potuit, nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate domini. Coemtione? Omnibus ergo auctoribus? In quibus certe Flaccum fuiſſe, non dices. Relinquitur illud, quod vociferare non deſtitit, non debuiſſe, quum praetor eſſet, ſuum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis.* Hic ſane nihil habetur de tutela vxorum in maritos translata. Nec colligi id poteſt ex verbis: *nihil poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui.* De tutela enim legitima non deminuitur aliquid ita, vt maritus loco agnatorum tutor fiat, ſed vt vxor in manum conueniat, adeoque tutela ei plane non opus ſit, vel vt marito dotem ſine auctoritate tutorum conſtituat.

Digitized by Google

telam quidem minoreum vel furioſae ſuſcipere poſſet. Orationem D. Marci factumque eam in rem SC. huic curationi obſtitiſſe nouimus ex *L.* 14. *D. de cur. fur. L.* 4. *& L.* 17. *C. de excuſ. tut.*

XX. A tutela nonnullae priuilegio liberatae.

XX. Sed obſoleuit ſenſim iſta mulierum tutela: Et primo quidem priuilegium illuſtrioribus nonnullis feminis conceſſum, vt ſine tutorum auctoritate res ſuas gererent. Virginibus Veſtalibus eam libertatem indulſerat non Numa (vt ex Plutarcho *in Numa. p.* 66. colligunt) ſed Auguſtus, ſub quo poſtea etiam Octauiae & Liuiae idem beneficium praeſtitit Senatus Dio Caſſ. XLIX. p. 44.

XXI. Legis Papiae Poppaeae ſanctio de tutela mulierum.

XXI. Neque tamen eo ipſo plane ſublata tutela mulierum: ſi quidem lege Papia Poppaea cauerat Auguſtus, vt a Praetore vrbis tutor daretur ei mulieri virginiue, quam ex hac ipſa lege nubere oporteret, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue, ſi legitimum tutorem pupillum haberet. Vid. *Comm.* noſtr. *ad L. Iul. & Pap. Lib.* II. *Cap.* 13. *p.* 253. *ſequ.* Immo poſtea & Senatus cenſuit, in prouinciis a praeſidibus ex eadem cauſa dandos eſſe tutores. Vlpian. *Fragm.* XI, 20.

XXII. Priuilegium indultum mulieribus, quae ter quaterue pepererant.

XXII. Eadem tamen lege Papia Poppaea inuectum eſt ius trium & quatuor liberorum, quod etiam a tutela liberabat ingenuas, quae ter; libertinas, quae quater peperiſſent. Dio *Lib.* LVI. p. 578. Vlpian. *Fragm.* XXIX, 2. & 3. *Fragm. regul. ex veteri ICo* ſubiectum *Collat. Legum Moſ. & Rom. n. XV. p. m.* 807. Id vero ius quum ſaepius etiam ſteriles & orbi vtriusque ſexus

ſexus beneficio Principis impetrarent: Dio *Caſſ.* LV. *p.* 549. Plin. *Epiſt.* II, 13. VII. 26. X. 95. Paull. *Sent.* IV, 9. 26. facile patet, rariores ex eo tempore factas eſſe mulierum tutelas.

XXIII. An SC. Claudianum tutelas mulierum ſuſtulerit?

XXIII. Succeſſit SCtum Claudianum, quo tamen non omnis in vniuerſum ſublata eſt tutela mulierum, ceu viſum eſt Iac. Cuiacio *ad L. vn. C. vbi tutor. vel curat* & Marco Vertran. Mauro *de iure trium liber.* XXXI. Sed tantum *ceſſitia.* Nolebat enim Claudius tutelas mulierum aliis cedi, id quod antea fieri conſueuerat; ſed oportebat proximos agnatos eas ipſas adminiſtrare. Et ita intelligenda eſſe verba Vlpiani *Fragm.* XI, 8. erudite docet Ant. Schultingius *in Adnot. p.* 596. *ſequ.*

XXIV. Quam diu durauerint?

XXIV. Manſit ergo ea mulierum tutela ſub Antoninis, quorum temporibus exemplum exſtat Pudentillae, vxoris Apuleii, quae, tutore auctore, praedium emerat. Apulei. *Apol.* II. *p.* 327. Manſit tempore Vlpiani, quem ad Alexandri Seueri tempora vixiſſe conſtat. Manſit ſub ipſo Conſtantino, ceu adparet ex *L.* 2. *C. Theod. de tut. creand.* Manſit denique ſub Leone Imp. cuius conſtitutionem de tutela mulierum *L.* 3. *C. de legit. tut.* a Triboniani interpolationibus vindicauit Schilter. *Exerc.* XXXVII, 239. Senſim tamen ex eo tempore obſoleuit, adeo, vt Iuſtiniani temporibus illius nec vola nec veſtigium ſupereſſet. Vnde & multa in Pandectis & Codice latent fragmenta, quae, quum de tutela mulierum loquerentur, a Triboniano in ſenſum prorſus alium detorta ſunt.

Digitized by Google

TIT. XVI.

DE

CAPITIS DEMINVTIONE.

QVia agnationis ius capitis deminutione perimitur, & proinde etiam tutela legitima morte iſta ciuili perit: viſum eſt Triboniano, doctrinam illam de CAPITIS DEMINVTIONE loco plane alieno interſerere, eamque ſubiicere *titulo XV. de legitima agnatorum tutela.* Nos, quum omnes tutelarum ſpecies coniunxerimus, iam & de capitis deminutione agemus, non quod eum ordinem putemus concinnum, ſed quia Iuſtiniani inſtitutiones ſequi conſtituimus.

I. Origo capitis deminutionisquae?

I. Origo capitis deminutionis,quam nemo adhuc pro dignitate expoſuit, a cenſibus Romanis videtur repetenda. Notum eſt, Seru. Tullium Regem vniuerſum populum Romanum in ſex claſſes & CXCIII. centurias deſcripſiſſe, in quibus conſtituendis non regionum vrbis aut communium ſacrorum, ſed opum & facultatum iniit rationem. Vnde in *primam* claſſem coniecit qui CM. aeris, aut maiorem cenſum haberent; in *ſecundam*, qui infra centum usque ad LXXV. millia poſſiderent. *Tertiae* claſſis L. millium cenſum eſſe voluit, *quartae* XXV. millium *quintae* XI. millium. In *ſextam* denique claſſem coniecti egeni & tenues, qui vel *proletarii* dicti, vel *capite cenſi*. Illi quod propaganda tantum alendaque prole rempublicam

cam iuuarent, hi quod praeter caput & nomen nihil admodum in cenſu profiterentur, id nomen adepti ſunt. Liu I, 42. ſeq. Dionyſ. Halicarn. *Antiq. Roman.* IV, 22. Gell. *Noct. Attic.* XVI, 10. Quemadmodum ergo *capite cenſi* dicebantur, qui ſaltim iure libertatis & ciuitatis gaudebant, adeoque in cenſuales tabulas referri poterant: ita ſerui, peregrini, filii familias, *capite deſtitui* dicebantur, quod non poſſent in cenſum ſuo nomine referri. De ſeruis certe reliqua eſt in iure noſtro phraſis, eos *caput non habere* §. 4. *Inſt. h. t.* Et filiis familias opponi *libera capita*, ex *L.* 1. *D. de tutel.* Gell. V, 30. Vlpian. *Fragm.* XI, 5. conſtat. Sed & *capitalis* poena Romanis dicebatur, non tantum illa, quae vltimum inferebat ſupplicium, ſed quae cenſu eximebat, adeoque vel libertatem, vel ciuitatem perimebat. Barn. Briſſon *de Verb. ſignif. voce capitalis.* Quoties ergo quis quacunque de cauſa a tabulis cenſualibus delebatur; toties *caput de ciuitate dicebatur eximi*, vt loquitur ICtus *L.* 2. *D. de publ. iud.* & inde eiusmodi ſtatus mutatio *capitis deminutio* adpellabatur. Hinc recte Claudius apud Liuium XLV, 15. contendit, *mouere omnibus tribubus, nihil aliud eſſe, quam libertatem ciuitatemque eripere,* & CENSV EXCLVDERE.

II. Hanc ergo capitis deminutionem iureconſulti in MAXIMAM, MEDIAM ET MINIMAM diuidunt, (*a*) pro triplici II. Et quotuplex?

(*a*) Equidem nonnunquam veteres duplicem tantum faciunt capitis deminutionem, maiorem & minorem.

plici hominis ſtatu, qui Romae poterat mutari.

III. Maximam patiebantur I) incenſi.

III. Si quis non ciuitatis tantum, ſed & ipſius libertatis feciſſet iacturam: deminutionem capitis MAXIMAM dicebatur paſſus §. 1. *Inſt. h. t.* Et hoc quidem contingebat I) *incenſis*, id eſt, iis, qui cenſum vel militiam ſubterfugerant, quos iam Seru. Tullius vinctos & caeſos trans Tiberim venumdari iuſſerat (b) Dionyſ. IV. *p.* 221. Cic. *pro A. Caecina* XXIV. Vlpian. *Fragm.* XI, 11. Id quod per fictionem quamdam contigiſſe, quum alias libertas adimi nemini poſſet, egregie docet Ger. Nood. *Probab. III*, 12. *p.* 85.

IV. II) Capti ab hoſtibus.

IV. Deinde maximam iſtam capitis deminutionem patiebantur II) *capti ab hoſtibus.* Nam & hi, quum eſſent in ſeruitutem detruſi, omnia & libertatis & ciuitatis ipſaque agnationis iura amittebant. Poterant tamen ab his priſtina iura recuperari *iure poſtliminii*, ſi in ciuitatem reuertiſſent. Cic. *in Top. VIII.* Fingebatur enim tunc, eos, qui capti fuerant, ſemper in ciuitate fuiſſe.

rem. vid. *L.* 1. §. 4. *D. de ſuis & legit. hered. L.* 5. §. 3. *D. de extraord. cognit.* Sed in verbis eſſe differentiam, in re nullam, luculenter oſtendit Ger. Nood. *Obſeru. II*, 22. *p.* 468. *ſequ.*

(b) Quando itaque Liu. *I*, 44. ait: *Cenſu perfecto, quem maturauerat metu legis, de incenſis latae, cum vinculorum minis mortisque edixit, vt omnes ciues Romani, equites peditesque in ſuis quisque centuriis in campo Martio adeſſent:* procul dubio intelligit mortem iſtam ciuilem. Non enim credibile eſt, acrioris ſupplicii metu luſtrum, quam ipſum cenſum, maturaſſe Seruium.

(c)

Digitized by Google

fuiſſe. §. 5. *Inſt. quib. modis patr. pot. ſolu.* POSTLIMINIVM vero id ius adpellabatur, non ideo, quod captiuus ex hoſtico ad *limina* vel fines imperii reuertiſſet, vt ait Tribonianus *d.* §. *Inſt.* quamuis eam ἐτυμότητα erudite defendat Menag. *Amoen. Iur. Ciu. Cap.* XXXIX, *p.* 327. ſed a limine, aedium parte. Reuerſi enim ex captiuitate, non per limen admittebantur in aedes, ſi iam diem eos obiiſſe nunciatum fuerat, quia id mali ominis putabatur, ſed poſt limen per tegulas & impluuium intro ſe ipſos demittebant, teſte Plutarch. *Quaeſt. Rom. V.*

V. III) Serui poenae.

V. Eiusdem conditionis habebantur III) *ſerui poenae.* Quicunque enim atroci ſententia ad extremum ſupplicium veluti ad ignem, ad metalla, beſtiasue depugnandas fuerant damnati, libertatis ſimul ac ciuitatis iura amittebant. Hinc Tertullianus *Apolog. XXVII. Vice rebellantium ergaſtulorum, ſeu carcerum vel ergaſtulorum, vel metallorum, vel hoc genus POENALIS SERVITVTIS erumpunt aduerſus nos.* Et Plinius *Epiſt. X,* 40. refert, *Nicomediae & Niceae quosdam, qui vel in opus damnati, vel in ludum ſimiliaque his genera poenarum,* PVBLICORVM SERVORVM *officio miniſterioque defunctos.* Quaedam de hac ſeruitute dabunt Cuiac *Obſeru. XV.,* 22. & Gothofr. Arnold. *Hiſt. Chriſt. damnat ad metall* §. *VIII. apud* Thomaſ. *Hiſt. Sap. & Stultit. Tom. III.* *1693. p.* 130. Eam quoque ſeruitutem per fictionem natam docet Ger. Nood. *Probab. III,* 12. *p.* 86. Capitali enim ſupplicio veteri iure nemo ciuium plecti poterat. Commiſſo vero flagitio, quod morte expiandum videbatur, Quae-

ſitores

ſitores non ciuem capitis damnabant, (nec enim fas erat,) ſed ciuem eſſe negabant, ſeruumque vocabant poenae, vt vitam non tamquam ciuis amitteret, ſed tamquam ſeruus. *L. 29. D. de poen. L. 6. §. 6. D. de iniuſto rupto, irrito facto teſtam.* Attamen hi quoque priſtina iura recuperabant, ſi per omnia in integrum principali indulgentia reſtituerentur. Paull. *Recept. Sent.* IV, 824. Poſtea vero hanc ſeruitutem poenae, quatenus cognatorum intereſſe viſum, aboleuit Iuſtinianus. *Nou.* XXII, 8.

VI. IV) Liberti ingrati.

VI. Porro etiam hanc miſeram conditionem ſubibant IV) *liberti ingrati,* quos Claudius Imp. reuocabat in ſeruitutem, qua de re dictum ſupra. ad *Lib.* I. *Tit.* VI §. 9.

VII. V) Qui ſe venumdari paſſi.

VII. Nec minus libertatem amittebant V) *maiores XX annis,* qui ſe pretii participandi cauſſa venumdari paſſi fuerant, de quibus itidem dictum. *Lib.* I. *Tit.* III *n.* 7. 8.

VIII. VI) Mulieres ſeruili amore bacchantes.

VIII. Nec melioris conditionis erant VI) ingenuae mulieres, quae in ſerui alieni amplexus ruebant. (*c*) Quod ſi enim Domino inuito, & hoc, vel pupilli tutore, vel procuratore domini ter denuntiante, in eodem contubernio perſeueraſſent; *ancillae*; ſiue, illo conſentiente, *libertae* efficiebantur, decreto & adiudicatione praeto-

(*c*) Tales muliéres notat Petron. *Satyr. p.* 127 *Quaedam feminae ſordibus calent, nec libidinem concitant, niſi aut ſeruos viderint, aut ſtatores altius cinctos. Harena aliquas accendit, aut perfuſus puluere mulio, aut hiſtrio, ſcenae oſtentatione traductus. Ex hac nota domina eſt mea.*

(*d*)

Digitized by Google

praetoris. Vid. Paull. *Sent. Rec. II,21, A. 1. p. m. 305.* Tertull. ad *vxor. II, 8.* Auctor huius iuris Claudius Imperator fuit, vt patet ex Tacito *Ann. XII, 53.* ex quo ſimul diſcimus, Pallantis liberti id eſſe inuentum, cui ideo inſignia praetoria & centies quinquagies ſeſtertiûm decreuit ſenatus. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXV. *cap. penult.* & alter Plinius *Epiſt. VIII, 5.* Denique ſenatusconſultum illud in vſum reuocauit Veſpaſianus, ſi ita intelligendus locus Suet. *Veſp.* XI. *(d)* Aſt hanc quoque poenam ſuſtulit non Alexander Seuerus, vti viſum eſt Strauchio *Diſſ. Iuſtit. XI, 39.* (nam *L. 3. C. de lib. cauſ.* de maribus, ſeruarum; non de feminis ſeruorum amore calentibus agit;) ſed Iuſtinianus *L. vn. C. de SC. Claud. toll.* parum certe prudenter, ſiquidem ingenuis mulieribus viam eo ipſo ad impares & impudicas maximem coniunctiones muniuit. Cuiac. *Obſ.* XXI, 16.

IX. MINORE ſiue MEDIA capitis deminutione ciuitatis tantum iura, ſalua libertate, perimebantur, adeoque ii, qui erant in hanc conditionẽ delapſi, *ad peregrinitatem redigebantur.* IX. Mediam patiebantur.

(e)

(d) Niſi forte dicere malis, Veſpaſianum ea de re ad ſenatum retuliſſe, non tamquam Imperatorem, ſed tamquam conſulem, aut, ſi mauis, ſenatorem laticlauium. Conſulatum ſane geſſit ſub Claudio, Suet. *Veſp. Cap. IV.* fortean cum Barea Sorano quem eo ipſo anno V. C. ıↄcccv. quo SC. illud factum Coſ. deſignatum fuiſſe refert Tacit. *Ann. XII. 53.* Et hinc facile conciliari poterunt Tacitus & Suetonius, quorum ille Claudio, hic Veſpaſiano hoc SC. tribuit. Ingenioſa haec eſt obſeruatio Petri Fabri *Semeſtr. I, 25. p. 140. ſequ.* vti pleraque, quae faber ille edolauit.

Digitized by Google

(e) §. 2. *Inſt. h. t.* Et huius quidem conditionis habebantur l) *exſules*, quibus aqua & igne fuerat interdictum. Magna ſcilicet Romae erat inter *exſilium* & *relegationem* differentia. Illa iura ciuitatis perimebat, quum relegatus ea ſalua haberet. Hinc Ouid. *Triſt.* II

l) Exſules.

Quippe RELEGATVS, *non* EXSVL *dicor in illo,*
Parcaque fortunae ſunt tibi verba meae.

Quam differentiam alibi ita deſcribit: *Triſt. V, 2.*

Nec vitam, nec opes, ius nec mihi ciuis ademit,
Nil niſi me patriis iuſſit abeſſe focis.
Ipſe RELEGATI *non* EXSVLIS *vtitur in me*
Nomine.

Conf. *L. 2. D. de Publ. iudic.* Ad exſilium quod attinet, ciues ad illud adigebantur AQVAE ET IGNIS INTERDICTIONE, qui ritus paullo altius videtur repetendus.

X. Quid aquae & ignis interdictio?

X. Antiquiſſimum hoc erat iuris Romani principium, neminem poſſe inuitum iura ciuitatis amittere. Cicero *pro domo*: XXIX. *Hoc iuris a maioribus proditum eſt, vt nemo ciuis Romanus aut libertatem aut ciuitatem poſſit amittere, niſi ipſe* AVCTOR *factus ſit.* Idem iuris publici axioma multis verbis inculcat Cic. *pro A. Caecin c.* XXXIII. docetque ideo Aretinorum proſcriptionē, Sulla viuo,

(e) Vnde nec toga amplius iis licebat vti. Plin. *Epiſt. IV.* 11. Suet. *Claud. XV.* De ipſa peregrinitatis conditione conf. Briſſ. *Ant. I,* 13. 15.

(f)

viuo, irritam fuiſſe, quod contenderat Cicero, *ciuitatem adimi non potuiſſe.* Quamuis itaque ciuitatis iuribus nemo inuitus priuaretur: attamen ea ſtatim amittebantur, ſimul ac quis in aliam ſe ciuitatem adſcribi paſſus eſſet, quum ex veteri iure duarum ciuitatum ciuis nemo eſſe poſſet. Idem *pro domo* LXXXI. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom.* I, 1, 6. *p.* 11. Vnde notum eſt ex Nepot. *Attic. III.* noluiſſe Atticum Athenis ciuitatis iura ſuſcipere, ne Romanam ciuitatem amitteret. Quod ſi ergo quemquam e ciuitate eiectum vellent Romani: eum non vi expellebant, (quod ex principio ſupra adlato fieri non poterat,) ſed illi tecto, aqua & igne interdicebant. Quibus neceſſariis vitae ſubſidiis ademtis, vltro exſilium eligere cogebatur damnatus. Quum itaque a nemine recipi poſſet: neceſſario in aliquam ciuitatem exteram ſe conferebat, eoque demum facto, ciuitatis iura amittebat. Hinc denuo Cicero *pro domo* XXX. *Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc eſt, mutandi, ſoli cauſa, venerant. Id autem vt eſſet faciundum, non ademtione ciuitatis, ſed tecti & aquae & ignis interdictione faciebant.* Ergo ſi accurate loqui velis, non aquae & ignis interdictione eximebatur caput de ciuitate, vt ait Paullus *L. 2. D. de iudic. publ.* (poterat enim, ſi vellet in ciuitate mori,) ſed adſcriptione in aliam ciuitatem, in quã exſul diſceſſerat. Barn. Briſſon. *Ant. Rom. III,* 5. *p.* 48. Quae obſeruatio, ne cui ſola λογομαχία videatur, tanti profecto momenti eſt, vt Cicero oratione alle-

Digitized by Google

gata neget, ſe aquae & ignis interdictione ciuitatis iura amiſiſſe, quia nulli ſe populo adiunxiſſet, ſed delituiſſet apud amicos. Addantur Vlr. Hub. *Digreſſ. I, 3. 8. p. 192. ſequ.*

XI. Deportati. XI. Deinde huic aquae & ignis interdictioni addebatur (*f*) DEPORTATIO, qua ipſa quoque iura ciuitatis eodem modo amittebantur. Auctor illius inſtituti Auguſtus, (*g*) cui, ab exſulibus hinc inde diſperſis periculum imperio ſuo metuenti, Liuia ſuaserat, vt illos patria extorres inſulis includeret. Ita enim apud Dionem LV. p. 562. Liuia: τί γὰρ ἂν ἀδικήσειέ τις, ἐς νῆσον κατακλεισθεὶς, ἢ καὶ ἐν ἀγρῷ πόλει τε τινὶ, οὐχ ὅπως ἄνευ πλήθους οἰκετῶν καὶ χρημάτων, ἀλλὰ καὶ μετὰ φρουρᾶς ὢν, ἄν γε καὶ τούτου δεήσῃ. *Quid*

(*f*) Non enim *deportatio* in locum illius aquae & ignis interdictionis ſucceſſit, vt ICti aiunt, *L. 2. § 1. D. de poen. L. 3 D. ad Leg. Iul. pecul* Manſit potius illa antiqua aquae & ignis interdictio etiam poſt inuentam deportationem. Tacit. *Ann. VI, 30.* Adiecere tantum Imperatores, vt exſules iſti non, vbi liberet, ſed in certa quadam inſula, viuerent. Huber. *Digreſſ. I, 3. 9. p. 195.*

(*g*) Non Iulius Caeſar, ceu ex Suet. *Iul. LXVI.* probare fatagit Oiſel. *ad* Caii *Inſt. I, 6. 1. p. m. 47.* Supplicium enim, quod militibus minatur Caeſar, non fuit deportatio, (non enim eos in certam inſulam miſſum iri ait,) ſed poena, quaedam extraordinaria. Haec enim ſunt Caeſaris verba: *Deſinant quidam quaerere vltra, aut opinari, mihique, qui compertum habeo, credant; aut quidem vetuſtiſſimae naui impoſitos, quocumque vento, in quaſcunque terras iubebo auehi.* Frequentatum poſtea hoc ſupplicium, inflictumque delatoribus a Tito, Suet. *Tit. cap. 8.* & Traiano: Plin. *Paneg. cap. 34.* immo & Chriſtianis a tyrannis, ceu docuit Caſaub. ad *Suet. Iul. p. 92.*

(*h*)

Digitized by Google

Quid enim mali fecerit is, qui in inſulam concluſus, aut in agro vel in vrbe aliqua non modo ſine copia ſeruorum, & pecuniarum, ſed etiam ſub cuſtodia, ſi hoc res exigeret, haberetur? Ex eo tempore inualuit deportatio. Quam denuo conſtitutione quadam firmauit Auguſtus, apud eumdem Dion. Caſſ. LVI. p. 587. Et hinc poſtea nihil fuit iſta in inſulas deportatione frequentius. (*b*) Tac. *Ann III, 68. VI, 30. IV, 21. IV, 13.* Fiebat vero deportatio ita, vt rei compedibus vincti impoſitique nauibus, ſeruis publicis, qui eos deportarent, traderentur. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. I, 6. 1. p. m.* 47. Moleſta inprimis erat vel relegatio vel deportatio in Gypſum, Aegypti Inſulam, in quam tempore Iuſtiniani & Iuridicus Alexandriae & Praeſes Thebaidos relegare poterant, Cuiac. Obſ. XX, 31. itemque in Gyaros, fumo notabiles, Arrian. *Diſſ. Epict. I, 25. & II, 6.* & Oaſin inter Aegyptum & Cyrenas, muſcis & culicibus famoſam: de quibus locis Cuiac. *Obſ. VIII, 27.* Omnes autem exſules teſte Lactantio *Diu. Inſt. II, perinde habebantur, ac ſi eſſent, qui eam ſententiam exceperant, morte mulctati.* Vnde & diem quo ab exſilio quis redierat, NATALEM

(*b*) Diſtinguenda tamen haec deportatio a *relegatione in inſulam*, qualis fuit illa, quam paſſus eſt Ouidius, in Pontum relegatus. Conf. *L. 7. D. ſi quis cautioni in iudicio ſiſtendi cauſa fact. non obtemp.* Suet. *Tiber. I.* Huic opponitur *lata fuga*, cuius mentio fit *L. 5. D. de interd. relegatis & deport.* Ammian. Marcell. XIX, 12. vel, vt Iulio Capitol. *vit Marci Anton.* XXVI. & Vulcatio Gall. *vit. Auid. Caſſii.* IX. vocatur: *exſilium & libera vagandi poteſtas.*

LEM vocabant, tanquam quo vitam primum recepiſſent, Cic. poſt *Redit. in Senat. cap. XI.* itemque *alterius vitae initium.* Id. *Epiſt. ad Att.* IV, 1. Quin Cotta ab exſilio reuocatus ſe bis genitum vocat in oratione apud Salluſt. *in Fragm. p. m.* 500. Ita & Athenienſes patriae reſtitutos exſules δευτεροπότμους, quaſi qui *ſecunda fata orſos* adpellaſſe obſeruat vir, cui haec debemus doctiſſimus, Io. Frid. Gronou. in *Diatrib. ad Stat. Papin. Cap. XII. p. 69.*

XII. Minima capitis deminutio.

XII. Minima denique capitis deminutio iura familiae atque agnationis tollebat. Quum enim cenſus fieret ſecundum facultates, vt ſupra dictum: patriis facultatibus cum iure familiae amiſſis aut in alium translatis, capitis quaedam deminutio fieri credebatur. Id vero factum eſſe *in manum conuentione, adoptione, & emancipatione*, ex iure notum eſt, quamuis de emancipatione, an ea inter capitis deminutiones referenda ſit, ſubdubitent ICti tum veteres tum recentiores. Paullus ſane non ideo capite deminui putabat, quod ex patria poteſtate exirent: (ita enim potius fiebant capita libera, & membra ciuitatis,) ſed quod emancipatio vetere ritu fieri haut poſſet, niſi *deducerentur in imaginariam ſeruilem cauſſam. L. 3. §. 1. D. de cap. minut.* Attamen ne ſic quidem omnia in aprico ſunt. Si enim ob hanc cauſſam emancipatio eſt ſpecies capitis deminutionis: cur non maxima potius quam minima vocatur? Vid. Huber. *Digreſſ.* III, 6. Thomaſ. *Schol. & nou. addit. ad* Huberi *Praelect. Inſt p.* 47.

TIT.

TIT. XXI.

DE

AVCTORITATE TVTORVM.

TVtorum erat *auctoritatem* interponere, quemadmodum curatorum, *conſenſum* commodare. De qua TVTORVM AVCTORITATE quum ſingulari titulo agat Imperator: de ea quoque nonnulla ex antiquitatibus Romanis videntur adnotanda.

I. Antiquiſſimum hoc erat iuris Romani principium, *alieno nomine agere poſſe neminem*, neque *promittere, tertium quid facturum daturumue.* Ergo nec tutor pupilli nomine quidquam aut agere aut promittere poterat. Quum tamen lubrica pupillorum aetas conſiliique infirmitas non paterentur, pupillis liberam permitti rerum ſuarum adminiſtrationem: tutoribus plus poteſtatis concedendum diſtinguendumque exiſtimabant Romani, infansne eſſet pupillus, an iſtos infantiae annos ſuperarit. Si infans eſſet, tutor omnia agebat non pupilli ſed ſuo nomine. Proſpiciebat pupillo eiusque matri de alimentis & cultu exhibitionis. *L.* 13. §. 2. *D. de adminiſtr. & peric. tut.* Pupillo herede cum cretione inſtituto bonorum poſſeſſionem petebat, *L.* 11. *D. h. t.* hereditatem enim cernere & adire pupilli nomine non poterat, quia Cretio & aditio erat actus legitimus. *L.* 4. 5. *C. de iure delib.* Iac. Gothofr. *Comm. ad C. Theod. tit.*

I. Origo auctoritatis tutorum.

Quando tutor dictus adminiſtrare & gerere.

Digitized by Google

de cretione p. 330. Denique bonorum pupilli curam ita gerebat, vt *loco domini* haberetur. *L.* 27. *D. eod.* Et id quidem tutoris munus, quo tum perſonae pupilli, tum bonorum eiusdem curam gerebat, vocabatur GESTIO vel ADMINISTRATIO. Cic. *Top. Cap. XI.* Quamuis tam late plerumque hoc vocabulum accipiatur a iureconſultis, vt & *auctoritatem* complectatur.

II. Quando interponere auctoritatem.

II. Sin infantiae annos ſuperaſſet pupillus: ipſe omnes actiones legis, omnesque contractus poterat explicare, ita tamen, vt tutor, perfecto negotio, praeſens ſtatim AVCTOR fieret, & hinc vocabatur AVCTORITAS. Quemadmodum enim populus iubebat, Senatus AVCTOR fiebat: Liu. I, 17. ita pupillus agebat & contrahebat, tutor interponebat AVCTORITATEM, ſine qua validum haut erat negotium, ſi quidem deterior eo ipſo fieret pupilli conditio. *princ. Inſt. h. t.* aut ſi adeunda eſſet hereditas, aut petenda bonorum poſſeſſio, aut ſuſcipienda ex fideicomiſſo hereditas §. 1. *Inſt. h. t.* Ad ea enim, quae ſollemnitatem iuris deſiderabant, explicanda, tutore auctore opus eſſe, ait Paullus *L.* 19. *D. de auct. tut.*

III. Interponebatur ea ſollemni formula.

III. Non ergo auctoritas erat nuda adprobatio nec iuſſus; ſed actus legitimus & ſollemnis, certaque formula explicandus. Vnde & conditionem non admittere dicitur *L.* 8. *D. h. t.* Procul dubio, vbi pupillus verbi cauſa in cretione hereditatis verba legitima pronunciauerat, interrogabatur tutor: AVCTORNE ESSET, VT PVPILLVS HEREDITATEM ADIRET

ADIRET CERNERETQVE? eoque adfirmante, rata erat pupilli actio. Sane eodem modo auctor fiebat, qui adrogabatur ab alio. Cic. *Orat. pro domo* XXIX. Et interrogationis hoc in negotio factae diſerte meminit Paullus *L. 3. D de auct. & conſenſu tut. & curat*, quamuis eam non exiſtimet abſolute neceſſariam. Interponebatur vero auctoritas ſtatim in ipſo negotio: ſed ita tamen, vt non prius auctor fieret tutor, quam pupillus id egiſſet, a quo ſubſtantiam capiebat negotium. Et hinc eſt, quod *auctoritas* PERFECTO NEGOTIO *interponi* dicitur in *L. 25. §. 4. D. de adquir. hered.* ibi praeter neceſſitatem reſcribi: *prouecto negotio* contra Iac. Gothofredum *Comm. ad L. 29. D. de R. I.* docuimus in *Elem. iur. ciuil.* §. 250. Diſputauit de eadem quaeſtione Cuiac. *Obſ. XIII*, 31.

IV. Vnde ſimul adparet, quid interfuerit diſcriminis, inter CONSENSVM curatoris & tutoris AVCTORITATEM. Sine hac actus erat nullus, ſine illo reſcindendus. Illa interponenda erat ſtatim a tutore praeſente, §. 2. *Inſt. h. t.* Erat enim actus legitimus, qui non admittebat procuratorem, conditionem & diem. Hic interiecto demum tempore accedere poterat. IV. Quid conſenſus Curatoris?

V. Si negotium inter tutorem & pupillum vel mulierem intercederet: auctoritatem adhibere non poterat tutor. Nullus enim tutor poterat in rem ſuam auctor fieri. *L. 1. §. 7. D. h. t.* Solebat ergo tunc a praetore alius tutor dari, qui *praetorianus* vel *praetorius* vocabatur, ideo, quod a ſolo Praetore non adhibita in conſi- V. Quid tutor praetorianus?

lium maiore parte Tribunorum plebis dabatur. Meminit eius ipſe Imperator §. 3. *Inſt. h. t.* multoque luculentius Vlpianus *Fragm. XI, 24. Moribus tutor datur mulieri, pupilloue, qui cum tutore ſuo lege aut legitimo iudicio agere vult, vt auctore eo agat: (ipſe enim tutor in rem ſuam auctor fieri non poteſt,) qui praetorianus tutor dicitur, quia a praetore vrbis dari conſueuit.* Vnde inter Triboniani emblemata referenda eſt tutoris in curatorem mutatio. *L. 3. §. 2. L. 4. & 5. D. de tutel. L. 24. D. de teſtam. tutel. L. 9. § 4. D. de tutel. & ration. diſtrah. L. 1. 2 3. vlt. C. de lit. dand. tut. vel curat.* ceu iam obſeruauit Hub. Giph. *ad* §. *ult. Inſt. h. t.*

VI. Is poſtea mutatus in curatorem.

VI. Nimirum poſtea inualuit, vt loco tutoris praetorii adiungeretur curator, quoad actio illa duraret, vel etiam perpetuus. *Nouell.* LXXII, 2. Quamuis id contingat paullo rarius, quia iure nouiſſimo pupilli debitor vel creditor, tutor fieri non poteſt. *Nou. LXXII, 1. Nou. XCIV.* & *Auth. Minoris debitor C. qui dari tut.*

TIT. XXII.

DE

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

QVibus modis finiatur tutela, ſatis accurate ad hunc titulum docent Interpretes. Et de morte quidem, & capitis deminutione nullum eſt dubium: at de pubertate & aliis nonnullis modis, quibus tutelam olim finitam con-

Digitized by Google

conſtat, nonnulla ex antiquitatibus monenda videntur.

I. Ad PVBERTATEM quod attinet ipſe Tribonianus hoc titulo antiquitatum Romanarum prae ſe fert notitiam, dum obſeruat, veteres pubertatem non ſolum ex annis, ſed & ex habitu corporis in maſculis voluiſſe aeſtimari. Quod quum Iuſtinianus indignum iudicarit caſtitate ſuorum temporum, ſtatuiſſe eum, ſancta promulgata conſtitutione, vt maſculi completo anno aetatis XIV. puberes; feminae duodecimo viri potentes haberentur. *princ. Inſt. h. t.* (*a*)

I. Locus Inſtitutionum de ritu antiquo aeſtimandi pubertatem.

II. Sed Tribonianum hic antiquitatis prodere ignorantiam, multi exiſtimant. Neque enim Iuſtinianus primus iſtos pubertatis terminos fixit, iam dudum quippe in iure receptos. Sane duodecim annorum puellas iam viri potentes eſſe Auguſtus lege Papia Poppaea, cenſuerat vt patet ex Dione Caſſ. LVI. *δώδεκα καὶ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται. Duodecim annos puellis ad nuptias ſufficere ſtatuit.* Adde ſis *Comm.* noſtrum *ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib.* II. *cap. V. p.* 177. *ſeqq.* Quatuordecim vero anni ad pubertatem maſculorum iam ſecundo poſt Chriſtum ſaeculo requirebantur, etiam

II. Iam diu ante Iuſtinianum certi anni pubertatis erant praefiniti.

(*a*) Ipſa illa ſancta Iuſtiniani conſtitutio exſtat. *L. vlt. C. quando tut. eſſe deſ.* INDECORAM OBSERVATIONEM *in examinanda marium pubertate reſecantes, iubemus; quemadmodum feminae poſt impletos XII. annos omni modo pubeſcere iudicantur, ita & mares poſt exceſſum quatuordecim annorum puberes exiſtimentur,* INDAGATIONE CORPORIS INHONESTA *ceſſante.* (*b*)

Digitized by Google

etiam ex mente Proculeianorum. Tertull. *de veland. virg. XI.* & *de Anima XXXVIII.* Macrob. *Saturnal. VII*, 7. & *in Somn. Scipion. I*, 6. (*b*)

III. Nunquam veteres pubertatem inſpectione corporis explorarunt.

III. Deinde nec alterum videtur per omnia verum eſſe, quod veteres Romani maſculorum pubertatem *indecora obſeruatione, inhoneſtaque indagatione explorarint*, vt loquitur Imperator *L. vlt. C. quando tut. eſſe deſ.* Nulla enim iſtius indecorae inſpectionis vel vola vel veſtigium apud antiquos occurrit. Et quamuis Huberus *Digreſſ. III*, 14. *p.* 210. & vir ampliſſimus, Corn. van Bynkersh. *Obſeru. III*, 24. excuſandum putent Iuſtinianum, credantque, ſi non in quaeſtione de finienda tutela, at certe in nuptiis nonnunquam iſti inſpectioni locum fuiſſe: tamen ne id quidem ſatis, vt opinor, excuſat Imperatorem. Non enim quaeſtionem de viri potentia, qualis aliquando in nuptiis occurrit, tractat in *d. L. vlt.* quippe ad quam definiendam ſola aetas parum faceret, ſed quaeſtionem de tutela finienda. Nec veroſimile eſt, Triboniano Imperatoris ſui conſtitutiones tam fuiſſe parum familiares, vt ſanctam illam, quam

(*b*) Quin & leges id docere poterant Tribonianum, veluti *L. 2 princ. D. de pupill. & vulg. ſubſt.* 5. *D. qui teſtam. fac. poſſ. L.* 4. *C eod.* ex quibus patet, ſaltim Vlpiani & Diocletiani temporibus eosdem pubertatis annos fuiſſe definitos. Neque tamen dubito, quin olim antiquiſſimis reip. temporibus quinto decimo demum aetatis anno exacto puberes habiti ſint adoleſcentes. Tunc enim eos togam virilem ſumſiſſe, non anno XVII, vt vulgo exiſtimant, nec anno XIV, vt viſum Lipſio *ad* Tac. p. 312. docet Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. II*, 4.

(*c*)

quam tantopere laudat, legem in inſtitutionibus aeque ac codice ad materiam de tutela retulerit, quae de ſingulari tantum caſu nuptiali egiſſet. Quare adhuc probabile videtur, Iuſtinianum hic cum laruis pugnaſſe, ritumque aboleuiſſe, cuius numquam Romanis in mentem venerat. Vid. Iac. Raeuard. *Varior, IV, 10. p. 667. Tom. I. Operum.*

IV. Vt ergo adpareat, quid in errorem induxerit Iuſtinianum: ſciendum, non conueniſſe inter antiquos Iureconſultos, quos pubertati terminos figerent. Quum plerique in Stoicorum ſcholis profeciſſent, hi vero adoleſcentum pubertatem XIV. puellarum viripotentiam XII. annis aeſtimarent: (Plut. *Placit. Philoſ.* V, 24.) eamdem ſententiam plerique ICti & inprimis Proculeiani, amplectebantur. Sed aliud longe videbatur Caſſio Longino, cuius ſectarii non annis, ſed habitu corporis, aeſtimandam eſſe pubertatem arbitrabantur. Denique Priſcus Iauolenus quaſi conciliaturus vtramque ſententiam, eum demum puberem eſſe dicebat, in quem & numerus annorum, & habitus corporis concurreret. Diſerte Vlpian. *Fragm. XI, 28. Puberem autem Caſſiani quidem eum eſſe dicunt, qui HABITV CORPORIS pubes adparet, id eſt, qui generare poteſt; Proculeiani autem eum, qui quatuordecim annos expleuit. Verum Priſcus eum puberem eſſe, in quem vtrumque concurrit, & HABITVS CORPORIS, & numerus annorum.* Eamdem controuerſiam ICtorum, ſententiamque Priſci Iauoleni, in animo habuit Seruius, qui ad illa Virgilii *Aen. VII. v. 53.*

IV. Origo huius erroris.

Iam

Iam matura viro, iam plenis nubilis annis,
addit: *Non eſt iteratum, ſed* SECVNDVM IVS *dictum, in quo & ANNORVM ratione, & ex* HABITV CORPORIS *aetas probabatur.* Idem ad Virgil. *Eclog. VIII. v. 34. Bene cum annis iungit* HABITVM CORPORIS *nam &* IN IVRE *pubertas EX VTROQVE colligitur.* Ex quibus patet, Seruium in Priſci diſceſſiſſe ſententiam. Denique Iſidorus *Orig. XI, 2.* Caſſianorum ſententiam amplexus: *Quidam,* inquit, *ex annis pubertatem aeſtimant, id eſt. eum puberem eſſe, qui quatuordecim annos expleuerit: quamuis tardiſſime pubeſcat. Certiſſimum autem, puberem eſſe, qui* EX HABITV CORPORIS *pubertatem oſtendat, & generare iam poſſit.* In tanta ergo iureconſultorum incertitudine ex ſententia Em. Merillii *Obſ. V, 16.* ſaepe parentes teſtamentis ſolebant definire annum, quo puberes haberi deberent liberi, modo annum decimum quartum, vt *L. 49. D. de legat.* 1. modo decimum octauum *L. 101. §. 3. D. de cond. & demonſtr.* modo decimum ſextum *L. 34. §. 2. D. de legat. 3.* Vnde lux affulget loco Paulli Gal. IV, 2. vbi heres tutoribus ſubeſſe dicitur ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. Quum vero Iuſtinianus, aut Tribonianus potius, animaduerteret, pubertatem nonnullos HABITV COPORIS aeſtimari velle: facile ſibi perſuaſit etiam vſu receptam olim fuiſſe hanc Caſſianorum vel Priſci ſententiam quum tamen multa huius generis diſputarint veteres ICti, quae in forum nunquam admiſſa conſtat, quaeque ad ius conſtituendum magis, quam conſtitutum, pertinuerunt. Fingamus itaque, Caſſianos cen-

cenſuiſſe pubertatem aeſtimandam eſſe φυσικῶς, & inſpectione τῶν αἰδοίων, quum tamen *habitus corporis* & alio modo naturalem generandi facultatem prodat: non tamen vllo veterum teſtimonio conſtat, id in foro eſſe frequentatum, vel vllum iudicem vnquam fuiſſe tam Caſſii vel Priſci ſententiae addictum, vt adoleſcentem, qui curatorem peteret veſtibus ſpoliari, inſpicique nudum iuſſerit. At credidit id tamen Iuſtinianus, & hinc rem conſtitutione aboleuit, quam nemo veterum in foris Romanorum deprehendit (c)

V. Finiebatur etiam tutela feminarum conuentione in manum.

V. Feminarum tutela perpetua non pubertate, ſed aliis quibusdam modis finiebatur, veluti *Conuentione in manum.* Quum enim ea, ceu ſupra diximus, eſſet capitis deminutio, qua in manum & poteſtatem mariti redigebantur mulieres: non poterat non tutela finiri dummodo omnes tutores fierent auctores. Cicero *pro Flacco* XXXIV. Boeth ad *Topica Cic.* III.

VI. Vt & iure trium liberorum.

VI. Finiebatur etiam mulierum tutela *iure trium* vel *quatuor liberorum*, ceu ſupra LIB. I. TIT. XIII n. 22. obſeruauimus. Nam conſtat ex Vlpian. *Fragm.* XXVIII, 3. ingenuis feminis *tribus*; libertabus opus fuiſſe *quatuor liberis*, ſi tutela exire vellent.

TIT.

(c) Interim non nego, Graecis eiusmodi inſpectionem vſitatam fuiſſe, de qua Scholiaſtes & Florens Chriſtianus ad Ariſtophan. *in Veſp. v.* 578. nec non Gundlingiana *Part* XXIV, 2. §. VII. *p.* 347. ſeq. Sed nondum demonſtratum, de exploratione pubertatis quidquam cautum fuiſſe in XII. tabulis, vt veroſimile fiat, hunc ritum Athenis Romam migraſſe.

(a)

Digitized by Google

TIT. XXIII.

DE

CVRATORIBVS.

QVemadmodum *tutores* perſonis ; ita CVRATORES rebus dabantur, quorum origo erit ex antiquitatibus repetenda.

I. Curatores quotuplices?

I. Curatores aut LEGITIMI erant, aut HONORARII. Illi legibus XII. Tabularum; hi edicto praetoris debebant originem. Vlpian. *Fragm.* XII. 1. *Teſtamentarii* non erant, quia Lex XII. Tabularum patri familias *de tutela*, non autem de *curatione* legare vel teſtamento diſponere permiſerat.

II. Curatio furioſorū & prodigorum.

II. Ex legibus XII. Tabularum (*a*) curatores accipiebant FVRIOSI & PRODIGI. Quam legem decemuiralem ex Cicer. *Quaeſt. Tuſc. III,* 11. & *de Inuent. II,* 59. ita reſtituit Gothofredus *ad. XII. Tab. Tab. V.* SI FVRIOSVS AVT

(*a*) Veroſimile tamen eſt, eum morem iam ante leges XII. Tabularum Romae viguiſſe. Moribus ſane iſta furioſorum prodigorumque curatio tribuitur. *L. 1. D. de curat. furioſ.* & apud Paull. *Recept. Sent. III,* 4. Quod quum intelligi haut poſſit de moribus, poſt ea tempora demum receptis: (Siquidem Vlp. *d L. 1. de cur. furioſ.* hanc curationem quidem ex XII. Tabulis arceſſit, ſed initium tamen eiusdem tribuit moribus,) procul dubio iam ſub regibus furioſis dati ſunt curatores. Eſt ea ſententia Iac. Cuiacii, Iac. Gothofredi, aliorumque virorum doctorum, quam male impugnat V. C. Ian. a Coſta *ad §. 1. Inſt. de I. N. G. & C. & §. 3. Inſt. h. t.* Vid. Schulting. *ad* Paull. *l. c. p.* 341.

(*b*)

Digitized by Google

AVT PRODIGVS EXSISTAT, AST EI CVSTOS NEC ESCIT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO PECVNIAVE EIVS POTESTAS ESTO. Quamuis adhuc quaeri poſſit, vtrum ex verbis Decemuirorum, an ex eorumdem interpretatione nata ſit curatio prodigorum.

III. Prodigis curator datus poſt interdictionem bonorum.

III. Quum vero initio & prodigi & furioſi ipſo iure agnatorum gentiliumque curationi ſubeſſent: L. 1. *pr. D. de cur. furioſ.* prodigi poſtea tum demum curatorem accipiebant, ſi poſtulantibus agnatis (Vid. Valer. Max. VIII, 6.) iis a praetore interpoſita ſententia bonis eſſet interdictum. L. 1. *D. de cur. furioſ.* Vlp. *Fragm.* XII, 2. Vnde Horatius *Sat.* II, 3.

- - Interdicto huic omne adimat ius
Praetor, & ad ſanos abeat tutela propinquos.

Ex quo ſimul patet ratio, cur furor contractus ſtatim ab initio reddiderit irritos, quamuis furioſus agnatorum curationem nondum ſubiiſſet, prodigus vero, priusquam ei eſſet bonis interdictum, valide contraxerit.

IV. Formula interdicendi bonis.

IV. Formulam, qua bonis interdicebat praetor, ſeruauit nobis Paullus, *Recept. Sent. III,* 4. *A.* 7. QVANDO TIBI BONA PATERNA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS: OB EAM REM TIBI EA RE (b) COMMERCIOQVE INTER-

(b) Legunt nonnulli AERE. Cuiac. *ad* Paull. *l. c.* Iac. Menard. *ad* Cicer. *Act. Verrin. V.* ſed nihil hic mutandum eſſe, docent V. A. Cornel van Bynkersh. *Obſ. III,* 21. Schulting. *ad* Paull. *l. c. p.* 342.

INTERDICO. Quo facto ſtatim agnatorum, aut, hiſce deficientibus, gentilium (c) curationi committebatur prodigus. Exempla ſunt apud M. Senec. *Controu. III, praef.* Val. Max *III, 5. VIII, 6,* Dion. Caſſ. *LVII, p.* 710.

V. Quomodo haec curatio finita?

V. Aſt tum furioſus tum prodigus, recepta mentis vitaeque ſanitate, curatione liberabatur, quamuis & hic prodigo decreto Praetoris eſſet opus. Paull. *Sent. III,* 4. *A.* 12. *p.* 343. *& ibi* Schulting. *L.* 1. *D. de cur. furioſ.* Henr. Bern. Reinold. *Var. cap. XLI, p.* 291.

VI. Origo curationis minorum.

VI. Quum ergo initio furioſis ac prodigis tantum obtruderentur curatores: factum inde eſt, vt cum aliquo famae detrimento coniuncta videretur curatio. Iniquum enim habetur, *ingenuis hominibus non eſſe liberam rerum ſuarum alienationem. L.* 2. *D. ſi a parente quis manumiſſ.* Ergo praeter furioſos & prodigos nemo inuitus accipiebat curatorem, & ne minor quidem, quamuis infirmum eſſet in tam lubrica aetate conſilium, cuiusquam curationi ſuberat, antequam *lex Laetoria* ea in re adoleſcentibus proſpiceret. Quando lata ſit ea lex, nondum conſtat. Antiquiſſimam eſſe, vel ex eo patet, quod iam Plautus *Pſeudol. I,* 3. *v.* 68. eius meminit ſub nomine legis *quinaeuicennariae.* Quum ergo M. Laetorius Plancianus au. V. C. ccccxc. tri-

(c) Qui ſint agnati, qui gentiles, infra Lib. III. Tit. II. explicabitur. Iam nota originem adagii, quod in homines ſtultos dicitur; *Ad agnatos & gentiles.* Vid. Varr. *de re ruſt. I,* 2. Columell. *X,* 1. Horat. *Sat. II,* 3.

(d)

tribunus plebis fuerit , & poſtea anno ccccxcvii. praeturam geſſerit: veriſimillimum eſt , hoc anno latam eſſe legem Laetoriam. Vid. Gundling *Pand. Lib. IV. Tit. IV. §. V.* Ceterum hac lege cauebatur, vt adoleſcentibus viginti quinque annis minoribus, petentibus curatores, cauſſa cognita, darentur. Iul. Capit. *Vit. Marci Ant. XI.* Deinde & eadem lege vindicabatur circumſcriptio adoleſcentum, reſciſſis fraudibus verſutorum hominum, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant. Cic. *de offic. III, 15.* Denique & ſtipulationes ab adoleſcentibus & actiones creditorum aduerſus minores hac lege Laetoria ſublatae ſunt. Vnde Suetonius *in libris praetorum* apud Priſcian. *Lib. XVIII. Laetoria, quae vetat minorem annis XXV. ſtipulari.* Et apud Plautum *l. c.* Callidorus adoleſcens:

Perii, an non tum lex me perdit quinavicennaria?
Metuunt credere omnes.

VII. Ex eo ergo tempore, quum quibusdam tantum minoribus, petentibus puta ac cauſſam probantibus, curatores darentur, adeoque exiſtimatio adoleſcentum ea curatorum datione etiam poſt legem Laetoriam laedi videretur: poſtea edixit Praetor, ſe non modo in integrum reſtituturum minores, (*a*) *quoties lubri-* VII. Ea demum edicto Praetoris inducta.

(*d*) Talis reſtitutionis ſi iam mentio fit apud Terent. *Phorm. II, 4.* ſatis apparet, iam ſaeculo a V. C. ſexto praetorem id ius condidiſſe. Sed vereor, ne ibi Terentius potius de reſtitutione patris, quo abſente filius vxorem duxerat, quam filii, qui ſe a Phormione ad

lubrico aetatis capti eſſent: (quod beneficium TVTELA MINORVM dicitur, *L. 1. pr. D. de min.*) ſed & curatores iisdem daturum, dummodo eos a ſe peterent. *L. 13. §. 2. D. de tut. & curat. dat.* Vnde proprie curatio minorum ſine cauſſae cognitione data ex edicto Praetoris deriuanda eſt. Idem Praetor etiam curatores dabat libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex teſtamento parentis heredes facti, male diſſipabant bona. His enim curator ex lege dari non poterat, ſed iis, qui ab inteſtato heredes facti eſſent (*f*) patri. Vlpian. *Fragm. XII. 2.*

VIII. Quid M. Antoninus ſanxerit?

VIII. Demum & M. Antoninus Philoſophus ſtatuit, vt omnes minores, ſalua exiſtimatione, acciperent curatores, cauſſa non cognita Iul. Capitolin. *in vita Marci XI. De curatoribus vero, quum ante non niſi ex lege Laetoria, vel propter laſciuiam vel propter dementiam darentur, ita ſtatuit, vt omnes adulti curatores acciperent, cauſſis non redditis.* Iuuabit hunc locum a plerisque male intellectum, & qui me quoque huc usque decepit, expendere paullo accuratius. Pauciſſimi enim, ſi nonnulli, vident, quid ſanxerit Mar-

ad id coactum dicebat, loquatur. Verba Comici ſunt *v. 10.*

Sic hoc videtur: quod TE ABSENTE *hic filius*
Egit, reſtitui in integrum aequum eſt & bonum.
Et id impetrabis.

(*e*) Lex ergo XII. Tabularum de prodigorum curatione intelligenda tantum de illis prodigis, qui iure ciuili ab inteſtato parenti erant heredes. Vid. Iac. Gothofr. *ad XII. Tab. probat. Tab. V. p. 98.*

(*a*)

Marcus Antoninus, & qua in re eius conſtitutio a laege Laetoria diſcreparit. Lege XII. Tabularum ſoli furioſi & prodigi accipiebant curatores. Hinc ignominioſa quodammodo erat curatio & proinde non inuitis Minoribus curatores obtrudebat lex Laetoria, ſed petentibus eos cauſſa cognita dari iubebat. Quamuis enim vulgo ex loco hoc Iulii Capitolini colligant, lege Laetoria tantum *adoleſcentibus dementibus & laſciuis* datos eſſe curatores, vti ipſe quoque in antecedentibus editionibus ſcripſeram: facile tamen patet, ita nihil noui ſanxiſſe Legem Laetoriam, quum iam pridem furioſis & prodigis proſpectum eſſet XII. tabulis, nec dubitari poſſet, quin adoleſcentibus laſciuis & dementibus huiusmodi curatores dari deberent, quum & maiores XXV. annis in curatione ſint, ſi dementes vel laſciui eſſe viderentur. Itaque non eſt hic ſenſus Iulii Capitolini. Potius inter ſe contendit iura de curatione, ante Antoninum recepta & quae ab iſto Imperatore ſint inuecta. *Antea* inquit, curatorum non niſi tria genera erant, *quum nonniſi ex lege Laetoria* minoribus petentibus & cauſſam probantibus, *vel* ſecundo *propter laſciuiam* prodigis, quibus Praetor bonis interdixit, *vel propter dementiam* furioſis & mente captis curatores *darentur.* Quid vero Marcus Antoninus? Is *ita ſtatuit*, vt non ſolum petentes, ſed *omnes adulti curatores acciperent etiam non redditis cauſſis.* Ex hac demum paraphraſi perſpicue patet, quid Lex Laetoria, quid M. Antoninus Imp. iuſſerit, quidque ſibi velit Iulius Capitolinus.

IX. An ex eo tempore curatores inuitis adoleſcentibus dati?

IX. Nimirum Lex Laetoria dari voluerat curatores adoleſcentulis petentibus & cauſſam probantibus: Praetor a ſe petentibus curatores promiſerat daturum, etiamſi cauſſa non reddita. Marcus denique Antoninus ſtatuit vt & omnes acciperent, nec cauſſae redderentur. *Atqui*, inquies, adhuc Iuſtiniani aeuo *inuiti adoleſcentes curatores non accipiebant.* §. 2. *Inſt. h. t.* An itaque cum Raeuardo *Var. I*,17. inſcitiae arguemus Tribonianum, ius antiquum pro nouo & recepto obtrudentem? An cum Vulteio ad *d.* §. 2. *Inſt. h. t.* eum locum de curatore in litem interpretabimur? Neutrum ego facere auſim. Vtrumque enim verum videtur, non inuitos accipere curatores, & omnes tamen accipere. Prius non ſolum Iuſtinianus dicit, ſed & alii ICti Antonino iuniores confirmant. *L.* 13. §. *vlt. D. de tut. & cur. dat. L.* 2. §. *pen. & vlt. D. qui pet. tut.* poſterius ex verbis Iulii Capitolini clarum eſt. Seruauit itaque Marcus Antoninus vetus illud principium, curatorem dari, oportere non inuitis, ſed petentibus: at inuenit tamen modum, quo omnes petere cogerentur. Non prius enim rerum ſuarum adminiſtrationem a tutoribus recipiebant adoleſcentuli, quam petitis conſtitutisque curatoribus. Luculenter id patet ex *L.* 33. §. 1. *D. de admin. & per. tut. L.* 28. §. 1. *eod. L.* 31. *eod. L.* 1. §. *vlt. D. de min.* Sunt, qui nobis obuertunt exempla adoleſcentum, qui ſine curatorum auxilio res ſuas dicuntur adminiſtraſſe. *L.* 7. §. 2. *D. de min. L.* 3. *C. de in int. reſt.* Verum ea loca non ad ius, ſed ad factum, pertinere, nemo non videt. Nam &

Digitized by Google

& impuberes aliquando negligentia eorum, qui tutores petere debuiſſent, ſine cuſtodibus erant, vti ex toto *titulo D. qui pet. tut. vel cur.* colligimus: nec tamen inde ſequitur, vt in arbitrio impuberum fuiſſe, exiſtimemus, ſine tutoribus agere mallent, an cuſtodibus ſubeſſe. Sed plura hanc in rem habes in *Elem.* noſtris *iur. ciu* §. 271. *ſequ.* & in *Additionibus noſtris ad* Vinn. §. 2. *Inſt. h. t. p.* 116. *ſequ.*

X. Finiebatur curatio minorum anno aetatis XXV, circumacto, *L.* 3. §. 3. *D. de minor.* Quum enim longiſſimum vitae humanae tempus centum annis circumſcriberent iureconſulti: *L.* 76. *D. de iudic. L.* 56. *D. de vſufr.* eo in quatuor aetates diuiſo, iuuentuti XXV. annos putabant adſignandos uti acute coniicit Gundlingius *ib* §. IV. Id quod eadem lege Laetoria factum eſſe, non modo inde patet, quod *Quinauicennaria* a Plauto dicitur, verum etiam ex *L.* 2. *C. Theod. de donat.* manifeſtum eſt. Nonnunquam tamen iuuenes impetrabant *veniam aetatis*, quod beneficium Principes dabant adoleſcentibus XX. puellis XVIII. annorum ſi frugi eſſe probarentur, *L.* 2. *C. de his qui ven. aet.* X. Curatio minorum quando finita?

XI. Ipſe tutor, ſi valetudine impeditus negotia pupilli maxime in iudicio gerere non poſſet, nec curatorem, nec procuratorem conſtituere poterat. Hunc enim ſolus conſtituebat dominus. *L.* 1. *D. de procur.* Quare noua inuenienda erant nomina. Rogatu ergo tutoris eiusque periculo Praetor ei ſubſtituebat alium, qui, ſi ad agendum eſſet datus, ACTOR; XI. Quid Actor & adiutor?

Digitized by Google

ſin ad alia negotia ADIVTOR vocabatur. *L. 24. D. de adminiſtr tut. & L. 13. §. 1. D. de tutel.* Actores, non, vt Theophilus exiſtimat, ideo dicti ſunt, quod *ad acta* conſtituerentur, ſed ab *agendo*, vnde & πραγματευταὶ dicuntur Graecis. Tranſlatum vero hoc nomen eſt ad vicariam tutelam ex inſtitutis veterum domeſticis, Domi enim e ſeruis quemquam praeficere ſolebant rei familiari, qui & ipſe ACTOR vel πραγματευτὴς nec non διοικητὴς πάσης ὀσίας vocabatur. *L. 8. D. fam. erciſc. L. 40. §. 7. D. de ſtatu lib. L. 41. §. 4. D. de fideicomm. libert.* Et talem ſe eſſe ſimulabat Leonidas apud Plaut. *Aſin. II, 4. v. 53.*

Nam ſi ſciet noſter ſenex, fidem huic non eſſe habitam,
Succenſeat, cui omnium rerum ipſus ſummam credidit.

Talis quoque eſt, quem deſcribit Lucas cap. XII, 44. Add. Raeuard. *Var. Lect. V*, 20. & Wower. *ad Petron. p.* 149. qui *actores, diſpenſatores*, vel *arcarios* accurate diſtinguit. Sed & in fundos mitti ſolebant ſerui, qui ceteris tamquam vicarii dominorum, imperarent, fundumque domino colerent, & hi ipſi etiam dicti *actores. L. 32. D. de pign.* Plin. *Epiſt. III*, 19. Paull. *Rec. Sent. III*, 56. 47. 48. Quemadmodum ergo qui in aedibus vice domini rem familiarem curabat, ACTOR dici conſueuerat: ita idem nomen conuenire eis viſum eſt, qui pro tutore agerent. Vid. Melch. Goldaſt. *Adnot. ad* Doſithei *ſentent. & Epiſt. Hadr. III*, 10. *p.* 868. *edit.* Cl. Schultingii.

TIT.

TIT. XXIV.

DE SATISDATIONE TVTORVM VEL CVRATORVM.

DE SATISDATIONE tutorum & curatorum iure antiquo nihil fuerat proditum : vnde & nullum huius rei veſtigium in vniuerſa antiquitate exſtat. Quum tamen pupilli magnū inde caperent detrimentum : de ſatisdatione quoque cauere coeperunt leges, de eaque paucis hic eſt agendum.

I. Satisdatio haec inuenta eſt a Praetoribus, quorum in edicto legebatur: REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE, TVTOREM VEL CVRATOREM SATISDARE IVBEBO. arg. *rubr. D. rem. pupill. ſalu. fore. L. 5. §. 1. D. de legit. tut.* Cauebant vero ex eo tempore non tutores teſtamentarii, quippe quorum fidem ipſe teſtator probauerat, niſi vnus reliquis vellet in adminiſtratione praeferri: *pr. Inſt. L. 7. D. h. t.* nec ex datiuis, qui a magiſtratibus maioribus cum inquiſitione erant dati ſed partim legitimi, partim e datiuis illi, qui a duumuiris, aliisque minoribus poteſtatibus fuerant dati. *L. vlt. C. de magiſtr. conu.* Et huc pertinet formula: TVTOREM DO, SI SATISDEDERIS. Briſſon. *de Form. V. p.* 408. (I. Satisdationis huius origo.)

II. Confirmauit id SCo quodam Traianus. qui & actionem dedit contra Duumuiros, ſi vel negle- (II. Senatus conſulta ſub Traia-)

Digitized by Google

no & Antonino ea de re facta.

neglexiſſent a tutoribus & curatoribus exigere cautionem, vel minus idoneos admiſiſſent fideiuſſores. Qua de re Dioclet. & Maximianus Auguſti *L. 5. C de magiſtr. conu. In magiſtratus municipales, tutorum nominatores, ſi, adminiſtrationis finito tempore, non fuerint ſoluendo, nec ex cautione fideiuſſionis ſolidum exigi poſſit, pupillis quondam in ſubſidium indemnitatis nomine actionem vtilem competere ex SC. quod auctore diuo Traiano, Parente noſtro, factum eſt, conſtitit.* Eam actionem deinde D Pius etiam ad ipſos magiſtratuum heredes extendit, ſi culpa magiſtratuum lata interceſſiſſet. *L. 6. D. de magiſtr. conuen. L. 2. C. eod.*

III. Quomodo ſatisdatum?

III. Ipſa ſatisdatio fiebat oblatis fideiuſſoribus, (nec enim alia poterat eſſe cautio praetoria *L. 7. D. de ſtipul. praet.*) a quibus vel ipſe pupillus, ſi fari poſſet, vel, ſi non poſſet, ſeruus ſiue proprius, ſiue publicus, vel Tabularius ſtipulabatur, REM PVPILLI SALVAM FORE. Vlpian. *L. 2. D. rem. pup. ſalu. fore: Si pupillus abſens ſit, vel fari non poſſit, ſeruus eius ſtipulabitur: ſi ſeruum non habeat, emendus ei ſeruus eſt: ſed ſi non ſit, vnde ematur, aut non ſit expedita emtio: profecto dicemus, ſeruum publicum apud praetorem ſtipulari debere.* Solebat & praetor nonnunquam dare, cui fideiuſſores ſtipularentur. *L. 3. eod.* Nimirum ſeruus proprius ſtipulatione ſua domino, id eſt, pupillo adquirebat. §. 2. *Inſt. de ſtip. ſeru.* Nec minus publicus ſeruus recte ſtipulabatur pupillo, quia erat in dominio reip Publico vero nomine & alteri ſtipulari licebat. L. 3. *D. de praetor. ſtip.* L. 1. §. 4. *D. vt legator.* Iac. Gothofred. *Comment. ad tit. de reg. iur. p. 322.* Dicitur eiuſmodi ſtipulatio

latio facta τῷ ταβουλαρίῳ apud Theoph. §. 3. *Inſt. de adopt.* Quam loquutionem eleganter explicat Amaya *ad* L. 3. *C. de Tab. ſcrib. logograph.* Formula ſtipulationis procul dubio fuit: FIDE TVA PROMITTIS, REM PVPILLO SALVAM FORE? FIDE MEA PROMITTO.

TIT. XXV.

DE

EXCVSATIONIBVS TVTORVM VEL CVRATORVM.

TVtela iure Romano erat munus publicum. *princ. Inſt. h. t.* Quemadmodum vero alia munera, excuſationibus prolatis, amoliri a ſe poterant ciues & municipes: ita etiam fuerunt EXCVSATIONES, quibus tutelam & curationem poſſent recuſare. Immo & cauſſae erant, propter quas arcebantur a tutela etiam illi, qui eam non recuſarant, quas ipſas quoque excuſationibus tutorum & curatorum accenſent ICti, quibus EXCVSARI dicuntur, etiam qui non admittuntur. L. 1. §. *D. de poſtul.* Propria itaque ICtis eſt haec vocabuli notio, & tam ab vſu remota, vt Graeci, quum verba παραιτεῖσθαι, ἀπολογεῖσθαι, προφασίζεσθαι illam non exhaurire animaduerterent, verbum Latinum ἐξκυσατεύειν adoptare non dubitarent. Harmenop. *Enchir. II, 5. 6. I, 30. 60.* Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Obſ. IV,* 11. *p.* 335. *ſequ.* & *Elem.* noſtra *iur. ciu.* §. 288. Ex quo ſimul patet, in

L. 11.

L. 11. *D. de decurion*, non eſſe quod pro EXCVSARE reſcribamus EXCVRIARE cum Cuiac. *Obſ. XXVI*, 38. Vnde iam excuſationes merito in *voluntarias*, *neceſſarias* & *mixtas* deſtinguuntur.

I. Excuſabat I. numerus liberorum.

I. Prima cauſſa, eaque voluntaria, eſt NVMERVS LIBERORVM, quorum *tres* Romae excuſant, in Italia *quatuor*, & in prouinciis *quinque*, *pr. Inſt. h. t.* Hoc quum ad famoſum illud ius trium quatuor & quinque liberorum pertineat: quale illud fuerit, ex antiquitatibus Romanis erit paullo altius repetendum,

II. Cur Romani a nuptiis & procreatione liberorum abhorruerint?

II. Plurimi Romanorum, dici non poteſt, quantum a nuptiis abhorruerint. Cauſſae huius rei variae, amores furtiui, (a) luxuria matronarum, de qua eleganter Plaut. *Mil. Glorioſ. III*, 1. *v.* 92. *ſeq.* & praecipue illa orbitatis praemia, quae toties celebrant veteres. Colebantur eiusmodi μισογάμοι ab omnibus, viaque ipſis ad honores & commoda patebat, nemine illis negante ſuffragium, ob hereditatem, quam quisque ſpe deuorauerat. Vnde lepide ſenex ille

(a) Hanc cauſam ipſe obſeruat Auguſtus Imp. apud Dion. Caſſ. VI. p. 576. vbi inuectus in caelibes: Οὐ γὰρ δὴ δήπου μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν' ἄνευ γυναικῶν διάγητε. οὔτε ἔστιν, ὅστις ὑμῶν ἢ σιτεῖται μόνος ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ' ἐξουσίαν καὶ ὑβρίζειν, καὶ ἀσελγαίνειν ἔχειν ἐθέλετε. *Neque adeo vos ſolitudo viuendi capit, vt absque mulieribus degatis, ac non quilibet veſtrum menſae lectique ſociam habeat, ſed licentiam libidini ac laſciuiae veſtrae quaeritis.*

(b)

ille Periplectomenes apud Plaut. *Milit. Glorioſ. III, 1. v. 111. ſequ.*

Quando habeo multos cognatos, quid opus mihi ſit liberis?
Nunc bene viuo ac fortunate, atque vt volo, atque animo vt lubet:
Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
Illi apud me edunt, me curant, viſunt, quid agam? ecquid velim?
Priusquam lucet, adſunt, rogitant, noctu vt ſomnum ceperim?
Eos pro liberis habeo; quin mihi mittunt munera;
Sacrificant: dant inde partem maiorem mihi, quam ſibi:
Adducunt ad exta: me ad ſe ad prandium, ad coenam vocant:
Ille miſerrimum ſe retur, minimum qui miſit mihi.
Illi inter ſe certant donis: ego hoc muſſito mecum:
Bona mea inhiant, certatim mittunt dona & munera.

Sed & de ſuo tempore conqueritur Plin. *Hiſt. Nat. XIV. prooem; coepiſſe orbitatem in auctoritate ſumma & potentia eſſe, captationem in quaeſtu maximo.* Et Seneca *Conſolat. ad Marciam XIX. In ciuitate noſtra plus gratiae orbitas confert, quam eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quae ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum ſimulent, & liberos eiurent, & orbitatem manu faciant.* Addi merentur Petron. *Satyr. p.* 106. vbi Romanorum

rum mores ſub Crotoniatarum nomine ſale ſatyrico defricat, vt & Tacitus *Annal. XIII, 52. de Moribus Germ. XX.* Ammian. Marcellin. XIV, 19. Denique & erant, qui philoſophiae cauſſa abſtinebant a matrimonio exemplo veterum Thaletis, Pythagorae, Democriti, Platonis, Zenonis Cittiei, Epicuri. Ita ſane & recentiores in orbe Romano philoſophi ſibi putabant faciundum, veluti Apollonius Tyanenſis, Epictetus, Plotinus, Porphyrius, Proclus. Vid. Philoſtrat. *Vit. Apollon. I, 10.* Marin. *vit. Procli Cap. XVII. p. 59.* & ibi Cl. Fabric. Quae quum ita ſe haberent, non mirum profecto eſt, adeo abhorruiſſe Romanos a nuptiis quaerendisque liberis, vt praemiis eſſent ad coniugia ineunda inuitandi. Fuſius haec illuſtrauimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. I. cap. II. p. 35. ſequ.*

III. Poenae caelibatus & praemia foecunditatis in libera rep.

III. Equidem iam libera republica & poenas caelibatus, & foecunditatis praemia fuiſſe, certiſſimum eſt. Legum eiusmodi & a ſenatu & a populo conditarum meminit ipſe Auguſtus oratione ad caelibes apud Dion. Caſſ. *Hiſt. LVI. p. 660.* Solebant & cenſores dare operam ne caelibes eſſent in vrbe, atque hinc mulctam exigere ab iis, qui, nulla ducta vxore, ad ſenectutem perueniſſent. Ea mulcta dicebatur *aes vxorium.* Feſtus *voce vxorium, p. 478.* Vxorium *pependiſſe dicitur, qui, quod vxorem non habuerit, aes populo dedit.* Qua in re rigida inprimis ac ſeuera fuit cenſura M. Furii Camilli & M. Poſtumii Albini Regillenſis, anno V. C. CCCL. de qua Plutarch. *vit. Camilli p. 129.* & Valer. Max. II, 9. 1. Ita & anno IↃCXXII. Q. Caecilius Metellus Macedonicus

Digitized by Google

nicus omnes vxores ducere coegit liberorum quaerendorum cauſa, & tum habuit orationem, cuius partem ſeruauit Gellius *Noct. Att. I, 6.* quaeque digna viſa Auguſto, quam in ſenatu repeteret, quum ſuaderet Legem Iuliam de maritandis ordinibus. Suet. *Aug.* LXXXIX. Nonnunquam cenſores caelibes etiam in quatuor tribus vrbanas, ceteris inhoneſtiores maritos & parentes in ruſticas, tanquam nobiliores, deſcribebant. Liu. XLV, 15. Nec poenis tantum, ſed & praemiis, ea in re vtebantur veteres. & inprimis honoribus ciues inuitabant ad ducendas vxores, ceu patet ex inſigni oratione P. Scipionis, Cenſoris, anno V. C. ꟾↄLIIII. apud Gell. *Noct. Att. V, 19.* vbi etiam ille prauus mos reprehenditur, *quod filius adoptiuus patri adoptatori inter PRAEMIA patrum prodeſſet.*

IV. Praemia πολυπαιδίας a Iulio Caeſare propoſita.

IV. At paullo poſt tamen & Iulio Caeſari legibus promouenda viſa eſt πολυπαιδία ciuium. Iam in conſulatu, quem cum Bibulo geſſit, agrum Campanum diuiſit extra ſortem XX. millibus ciuium, quibus terni pluresue liberi eſſent. Suet. *Iul.* XX. Appian. *de Bello ciuil. II. p.* 433. Poſtea, vbi bellum ciuile detonuerat, acto cenſu, tantam deprehendit in vrbe ſolitudinem, vt teſte Appiano *de Bello ciu, II. p.* 492. dimidio minus capitum cenſeretur, quam ante bellum ciuile. Vnde denuo praemia proponenda exiſtimabat iis, quibus plures eſſent liberi. Dio Caſſ. *Hiſt.* XLIII. p. 256. Suet. *Iul.* XLII. Sed, eo paullo poſt interfecto, non diu admodum leges iſtae ſaluberrimae viguerunt.

V. At

V. Prima Auguſti rogatio de poenis caelibatus &praemiis πολυπαιδίας.

V. At multo magis haec cura Auguſti ſubiit animum, qui tamen non niſi poſt multa molimina ſolitudini iſti inuenit remedium. Primum id egit anno V. C. DCCXXV. quo cenſum cum Agrippa, tamquam Praefectus morum, egit. Grut. *Inſcript. p. CCXXX.* Nam ex eo demum tempore ſexto inito conſulatu, potentiae ſecurus, quae triumuiratu iuſſerat, aboleuit, deditque iura, queis pace & principe vterentur. *Arctiora ex eo vincula, inditi cuſtodes & lege Papia Poppaea praemiis inducti.* Tacit. *Annal.* III, 28. Ex quibus tamen verbis Lipſ. *in Exceſſ. ad* Tac. *Ann. Lib.* III. *litt.* C. male colligit, iam ſexto illo conſulatu Auguſtum rogationem ad populum tuliſſe. Incertum enim hoc eſſe oſtendimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib.* I. *Cap.* III. *pag.* 41. Saltim ſi quid ſexto conſulatu egit Auguſtus, tum quidem nihil profeciſſe videtur.

VI. Lex Iulia de maritandis ordinibus.

VI. Decennio poſt A. V. C. DCCXXXVI. denuo eamdem rem egit, lata celeberrima illa lege Iulia de maritandis ordinibus, qua & innuptis arctiores poenas ſtatuit, & nuptiis liberorumque procreationi propoſuit praemia Dio Caſſ. *Hiſt.* LIV. *p.* 608. Dici non poteſt, quantis cum difficultatibus tunc colluctandum eſſet Auguſto. Quamuis enim orationem Metelli, de qua ſupra, in Senatu haberet: Suet. *Aug.* LXXXIX. *Epit. Liu.* LIX. magno tamen patrum conſenſu ei occlamatum eſt, teſte Dione Caſſio, ſequutum tamen SC. de ferenda lege, de quo Horat *Epod.* XVIII. v. 17.

Diua

Digitized by Google

Diua, producas ſobolem, Patrumque
Proſperes decreta ſuper iugandis
Feminis, prolisque nouae feraci
Lege marita.

Sed licet tum Auguſtus tam certus eſſet de ſucceſſu huius rogationis, vt legis huius in anteceſſum meminerit in luculenta Inſcriptione apud Grut. *p.* CCCXXVIII, 1. quam nos ſuppleuimus illuſtrauimusque in *Comment. ad L. Iul. & Pap. ibid. p.* 43. *ſeq.* Legem tamen perferre ne tum quidem potuit prae tumultu recuſantium. Sueton. *Aug.* XXXIV. Eoque reſpicit Propertius II, 7.

Gauiſa eſt certe ſublata Cynthia lege,
Qua quondam edicta, flemus vterque diu,
Ne nos diuideret.

Repetitis tamen aliquoties rogationibus, ita demum perlata eſt, vt ademta lenitaue parte poenarum, auctisque praemiis, vocatio triennii concederetur. Sueton. *Aug.* XXXIV. Triennio vero illo circumacto, denuo biennii data eſt vacatio, adeoque lex illa de maritandis ordinibus demum anno DCCLVII. Sex Aelio & C. Sentio Saturnino Coſſ. perlata, annoque DCCLXII. per legem Papiam Poppaeam confirmata, vires ſuas exſerere coepit, Dio LVI. p. 661.

VII. Nimirum vicerat caelibatus orbitatisque amor, adeo, vt A. V. C. DCCLX. equites Romani magnopere de abroganda hac lege laborarent. Tunc quidem Auguſtus inſignes illas habuit orationes tam ad caelibes quam ad coniuges, quas ſeruauit Dio Caſſ. LVI *p.* 656. VII. Lex Papia Poppaea & praemia πολυπαιδίας.

Q *ſequ.*

ſequ. Add. Suet. *Aug.* XXXV. At ſtatim anno V.C. DCCLXIII. ferri iuſſit legem Papiam Poppaeam quae in iure noſtro etiam lex Iulia & Papia adpellatur, quia in eam Iuliae iſtae rogationes pleraeque confluxerant. Tulerunt hanc legem ad populum M. Papius Mutilus & Q. Poppaeus Secundus, conſules ſuffecti. (*b*) quorum neuter vel vxorem habebat, vel liberos, Dio Caſſ LVI. *p.* 662. ex quo, quam fuerit haec lex neceſſaria facile intelliges. In ea capita haut pauca agebant de praemiis πολυπαιδίας. Sic e pluribus candidatis praeferebatur is, qui plures ſuſtuliſſet liberos. Tacit. *Annal.* XV, 19. Plin. *Epiſt.* VII, 16, E conſulibus quoque prior ſumebat faſces, qui collegam liberorum multitudine anteibat. Gell. *Noct. Att.* II, 15. Latini porro ob filium filiamue anniculum anniculamue, Latinae vero ob ternos partus ius Quiritium conſequebantur. Vlp. *Fragm.* III, 1. Liberti ob multitudinem liberorum ab operis; ingenuae & libertae a tutela liberabantur *L.* 37. *D. de oper. libert.* Plut. *in Numa p.* 66. Dio *Hiſt. LVI. p.* 578.

(*b*) In pleriſque faſtis hoc par conſulum deſideratur. Sed rem expediunt fragmenta Capitolina apud Pighium *Annal. p. XIX.* in quibus huius anni conſules ita recenſentur: C. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SABINVS. Q. SVLPICIVS. Q. F. Q. N. CAMERINVS. EX. K. IVL. M. PAPIVS. M. F. M. N. MVTILVS. Q. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SECVNDVS. Exſtant quoque vtriusque numi apud Golzium *in Faſt. p. CCXXIX. ſeq.* vbi tamen Poppaeus non *Secundus* ſed SECVNDINVS cognominatur. De gente Papia videndus Patin. *de famil. Rom. p. CCCXXIX.* & de vtraque *Comment. noſter ad L. Iul. & Pap. Lib. I. Cap. IV.*

(*c*)

578. *Fragm. Regul. ex vetere ICto.* §. *VI.* Vlp. *Fragm. XXIX*, 2. 3. Iuuabant etiam liberi in hereditatibus & ſolidi capacitate. Vlp. *Fragm. tit.* XV. XVI Immo & honoratior in theatro locus dabatur iis, qui plures haberent liberos. Gothofred. *ad Leg. Pap. Popp. cap. VII. ſequ. p.* 280. Inprimis vero hac lege fuerat cautum: vt qui ſecundum hanc legem liberos tres, Romae natos, ſuperſtites, qui quatuor in Italia, qui quinque in prouinciis haberet, omnium munerum perſonalium immunitatem haberet. *pr. Inſtit. h. t. L.* 1. *C. & vlt. qui num. liber L.* 18. *D. de excuſ. tut.*

VIII. Hinc ergo natum famoſum illud ius trium, quatuor & quinque liberorum, quod tamen & liberis orbi, immo & ſteriles nonnunquam, beneficio principum, obtinebant. Exempla ſunt apud Plin. *Epiſt.* II, 13. VII, 16. X, 95. immo & in inſcriptionibus, veluti in illa apud Grut. *p.* CIƆ LXXXI. vbi laudatur STATIA IRENE, IVS LIBERORVM HABENS, & in aliis, in quibus frequentiſſimae litterae I L. H. id eſt IVS LIBERORVM HABENS. Brummer: *de Lege Cinc.* XIV. Apud eumdem Grut. *p.* CCCXXII, 8. mentio fit Albiae Flaminicae, CVI IMP. IVS COMMVNE (*c*) LIBERORVM CONCESSIT. & p. DCXXXI, 2. Perſicus libertinus ſepulcrum ſe condidiſſe teſtatur C. CORNELIO. PERSICO F. HABENTI EQVVM PVBLICVM, & CORNELIAE, ZOZI- VIII. Ius liberorum trium quatuor quinque.

(*c*) Legendum forſan IVS COMMVNIVM LIBERORVM, ob quod ſolidum capiebant inter ſe coniuges. Vlp. *Fragm. XVI.* 1.

Digitized by Google

ZOZIMAE, MATRI EIVS, HABENTI IVS QVATVOR LIBEROR. BENEFICIO CAESAR. Plura de hoc iure commentatus eſt M. Vetranius Maurus ſingulari libro *de trium liberorum iure*, (*d*) in quo tamen multa potius, quam bona & ſolida reperies.

IX. Profeſſio liberorum apud praefectum aerarii.

IX. Quinam liberi profuerint ad capienda πολυτεκνίας praemia, de eo copioſe ſatis diſputant iure conſulti. Nos addimus, ne fraus legi fieret, cautum fuiſſe a Marco Antonino Imperatore, (*e*) vt profeſſio liberorum intra diem triceſimum fieret apud praefectum aerarii, alterumque exemplum tabularum domi; alterum apud aerarium adſeruaretur: id quod idem Imperator etiam in prouinciis fieri iuſſit. Iul. Capitolin. *vit. Marc. Anton.* IX. Et huc pertinet exemplum Gordiani, de quo idem Iul. Capitolin. *Gord* IV. nec non lepida illa adulteri excuſatio apud Iuuenal. *Sat.* IX. *v.* 84 *ſequ.*

Tollis

(*d*) Librum hunc fruſtra a ſe bibliothecis quaeſitum, ait Brummer. *ad Leg. Cinc. XIV.* Sed facile eum reperire potuiſſet in *Tractatu Tractatuum Tomo VIII.*

(*e*) Ita rem refert Iul. Capitolinus. *Vit. Marc. Ant. Cap. IX.* Sed tamen iam ante a tempora clarorum virorum ortus in acta publica referebantur, vt ex Sueton. *Tiber. V. & Calig. VIII.* patet. Iuuenal. *Sat. IX. v* 82. *ſequ.* Fortaſſis ab omnibus & ob liberales cauſſas id fieri iuſſit Antoninus, quod antea illuſtriores tantum familiae facere conſueuerant. Plura nos in *Comment. ad L. Iul. Pap. Lib. II. Cap. IX. p.* 213. vbi & de *natalis & conſualis profeſſionis* diſcrimine, quam mentio fit in *L. 6. C. de ſid. infr.* & *L. vlt. C ſine cenſu vel reliq.*

(*f*)

Digitized by Google

Tollis enim, & LIBRIS ACTORVM ſpargere gaudes
Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas,
Iam pater es, dedimus, quod famae opponere poſſis,
Iura parentis habes, propter me ſcriberis heres.

Adde Briſſon. *Antiqu. Rom. I, 5. p. 7.*

X. Voluntariis porro excuſationibus accenſenda II. *Adminiſtratio rei fiſcalis.* Libera republica reditus omnes influebant in aerarium. At ſub Imperatoribus ſeparatae erant rationes *fiſci* atque *aerarii*, τῦ βασιλικῦ καὶ τῦ ταμείυ. Hoc ad populum, ille ad Principem pertinebat. Hinc ſaepe cum in iure, tum apud auctores iunguntur *iura fiſci & populi.* Paull. *Sent. Recept. V, 12. L. 1. D. de bon. dam.* Lamprid. *Alex. Seu. XII.* Hanc differentiam primus Auguſtus vel certe Tiberius reperit. Sane ſub Tiberio diuerſum a fiſco fuiſſe aerariũ patet ex Tac. *Ann.* VI, 2. A fiſco iterum deſtincta erat *ratio Caeſaris*. id eſt priuatum Principis patrimonium, de quo *L. 6. §. vlt. D. de iure fiſci.* Vnde toties memorantur PROCVRATORES HEREDITATIVM PRIVATI PATRIMONII, & ſimiles apud Fabret. *Inſcr. cap.* III. & Phil. a Turre *in Monim. Vet. Ant. Cap. VI.* Vt iam non commemorem, quae ex Gruteri & Reineſiii Theſauris eam in rem depromi poſſent. Aſt ſeneſcente iam ſub principibus imperio, nullum erat amplius inter fiſcum & aerarium diſcrimen, niſi quod publica pecunia *ſacrarum largitionum*; priuatum Principis patrimonium *priuatarum rerum* nomine veniret. Unde tituli *C. de comit. ſacr. larg. & de com. rer. priuat.* Iam Dioni ſane *Lib.* LIII. *p.* 511, vix liquet,

X. Fiſci & aerarii vt & rationis Caeſaris differentia.

quid inter Auguſti & publicum interſit aerarium, & Gloſſae recentiores promiſcue ſcribunt: Ταμιεῖον, *fiſcus*, *aerarium.* Pauciſſimi ſane Principes Heluium Pertinacem imitabantur, qui Imperatoriis poſſeſſionibus nomen ſuum inſcribi prohibebat, non eſſe illas dictitans imperantium proprias, ſed communes Romanorum & publicas. Herodian. *Hiſt.* II, 4.

XI. Aerario qui praefuerint?

XI Aerario initio praeerant Quaeſtores, quos Tacitus Annal. XI, 22. & Vlpianus, *L.* 1. *pr. D. de off. quaeſt.* Gracchani Iunii auctoritate, paene tam antiquos faciunt, quam ipſam vrbem. Sed eosdem a Valerio Poplicola demum creatos, ſcribit Plutarchus *vit. Valer. Popl. p.* 103. Immo Pomponius eos ipſis Tribunis plebis Aedilibusque recentiores facit. *L* 2. §. 22. *D. de Orig. iur.* Sed quemadmodum de Pomponio hic non multum laboramus: ita Vlpiano facile conciliabis Plutarchum, ſi Quaeſtores iam ſub regibus fuiſſe, Valerium vero illum magiſtratum a Tarquinio Superbo abrogatum reſtituiſſe reipublicae, dixeris. Quod & Tacitus *l. c.* non obſcure indicat, qui ſimul monet, conſulibus initio manſiſſe poteſtatem quaeſtores deligendi, donec eum quoque honorem populus mandarit. Initio duo creati, vt rem militarem comitarentur: dein duo additi, qui Romae curarent, mox duplicatus numerus, ſtipendiaria iam Italia & accedentibus prouinciarum vectigalibus. Poſt lege Sullae viginti creati, ſupplendo Senatui, cui ille Dictator iudicia tradiderat. Prolixe haec omnia Tacitus *l c.* His ergo aerarii potiſſimum cura demandata fuerat a po-

a populo Aſcon. Paedian. *in Verrin.* II. *p.* 1839. Aſt A. V. C. Iↄ ccix. aerarii adminiſtratio, iubente Caeſare, a Quaeſtoribus ad Aediles translata. Dio Caſſ. XLIII p. 269. Auguſtus, vbi aerarium militare inſtituerat, eius curam demandabat viris praetoriis, quos primum a Senatu lectos, deinde ſorte ductos, ac demum ab ipſo Imperatore nominatos, conſtat. Suet. *Aug.* XXXV. Quaeſtoribus porro curam aerarii Saturni reddidit Claudius. Suet. *Claud.* XXIV. Denique adminiſtratio aerarii iuſſu Neronis fuit penes Praefectos aerario, (*f*) qui tamen etiam de cauſſis fiſcalibus iudicabant. Gell. XIII, 24. Tacit. XIII, 28. Iac. Guther. *de offic. Dom. Aug.* III, 32. Quum vero ab Auguſti temporibus duplex eſſet aerarium, *Saturni* alterum, ita dictum a templo, Opis & Saturni in quo cuſtodiebatur, alterum *militare*: duo quoque erant Praefecti aerario, vel diuerſa ſaltim officia, vni aliquando perſonae demandata. Exemplum ſuppeditat marmor. apud Gruter. p. MXXVIII, 5.

XII. Qui fiſco & patrimonio Caeſarum?

XII. Fiſco praeerant Procuratores, Aduocati, Patroni fiſci, quorum paſſim in iure noſtro mentio fit. Sunt etiam PRAEFECTI FISCI GERM. CAES. IMP. apud Grut. *Inſcr. p.* CCCCXCVIII.

(*f*) Quum vero ex lege Papia in aerarium & paullo poſt in fiſcum etiam influerent viceſimae hereditatum: iis adminiſtrandis praefuerunt PROCVRATORES XX. HEREDITATIVM & PROMAGISTRI XX. HEDITATIVM, quorum mentio fit in marmoribus apud Gruter. *p.* CCCCXXXVII, 7. CCCCXXVI, 5. CCCCLIV, 8.

Digitized by Google

ccccxcviii, 10. A COMMENTARIIS FISCI ASIATICI, apud Reineſ. *Inſcr* IX, 33. PROCVRATORES FISCI ASIATICI apud eumdem Claſſ. IX 60. Immo creare Nerua coepit *Praetorem fiſcalem*, qui de rebus fiſcalibus ius diceret. *L.* 2. §. 18. *D. de orig. iur.* Patrimonia Principum Procuratores Caeſarum adminiſtrabant. Denique poſtremis temporibus fiſcum Comes ſacrarum largitionum; patrimonium principis Comes rerum priuatarum adminiſtrabat, de quibus videndi Gutherius *de offic. Dom. Aug.* III, 1. 16. 25. 32. & qui egregia multa hanc in rem collegit Gundlingius *Diſſ. de principe herede cap.* IV.

XIII. Rei fiſcalis adminiſtratio excuſationem dedit voluntariam.

XIII. Quicunque ergo res fiſcales adminiſtrabant, excuſari poterant a tutela, non tam quia bona eorum fiſco obligata erant, vt plerisque videtur: quam quod priuilegio ſe poſſent defendere. Hinc dicitur, *excuſari eos poſſe* §. 1. *Inſt. h. t.* eos *vacationem habere L.* 10. *C. h. t. priuilegio defendi L. vlt. C. qui dari tut. poſſ.* Vnde patet, non *neceſſariam* fuiſſe hanc excuſationem, ſed *voluntariam.* Thomaſ. *Not. ad Inſt. h. t. p.* 110.

XIV. Poteſtas quae a tutela excuſat quid.

XIV. Eadem de cauſa excuſantur III. *qui cum poteſtate ſunt.* Poteſtas vero diuerſimode accipitur ab antiquis. Nonnunquam magiſtratibus vrbanis opponuntur poteſtates in prouinciis apud Sueton. *Claud.* XXIII. *Iurisdictionem de fideicommiſſis quotannis, & tantum in vrbe delegari magiſtratibus ſolitam, in perpetuum; atque etiam per prouincias poteſtatibus demandauit.* Nonnunquam etiam in ipſa vrbe a magiſtratibus ſeiungebantur poteſtates. In vrbe enim erant, qui

qui ius dicerent, quamuis non eſſent magiſtratus ordinarii, veluti *Praefectus annonae*, *praefectus vigilum*, quos magiſtratus ideo eſſe negat Pomponius, *L. 2. §. 33. D. de orig. iur.* etiam hi dicebantur habere poteſtatem. Porro poteſtas diſtinguitur aliquando ab imperio, adeoque tribuitur iis magiſtratibus, qui neque vocationem neque prehenſionem habebant, veluti Quaeſtoribus. Vid. infra *Lib.* IV. *Tit.* VI. §. 5. Nulla harum ſignificationum hic inuenit locum. Cum poteſtate enim hic eſſe dicuntur, quicumque ſunt cum imperio, id eſt, magiſtratus maiores, vel maioribus auſpiciis & lege curiata creati. Gell. *Noct. Att.* XIIII, 14. *L. 1. pr. D ſi quis ius dicenti non obtemp.* Huber. *Praelect. ad Inſtit.* I, 25. 4. Vnde ne Aedilitas quidem excuſabat *L.* 17. §. 4. *D. h. t.* Nam Aediles nec coercere poterant, nec iubere in carcerem duci, nec prehenſionem habebant, ſed ipſi in ius vocabantur. Gell. *Noct. Att.* XIII, 15. Poſtremo tamen participes huius beneficii facti ſunt Senatores, *L.* 15. §. 3. *h. t.* immo & ἄρχοντες τῶν πόλεων, id eſt, Duumuiri. *L. 6. §. 16. h. t.*

XV. De (V) paupertate, (VI) trium tutelarum onere, vt & (VII) imperitia litterarum nihil eſt, quod ex antiquitate monendum ſit. Aſt quum (VIII) & profeſſio liberalium artium excuſarit: huius quae fuerit Romae conditio, oſtendendum erit paullo accuratius.

XV. De aliis excuſandi cauſſis.

XVI. Grammatici, quos initio LITTERATOS, vel LITTERATORES adpellabant. (*f*) ſerius Romae docuerunt. Ludimagiſtris, qui primis litterarum elementis imbuebant

XVI. Profeſſio artis Grammaticae.

Digitized by Google

bant pueros, ſemper quidem procul dubio vſi ſunt Romani: ſed ab his diuerſi grammatici erant, id eſt, poetarum interpretes, Suet. *l. c.* Vnde & in iure noſtro a ludi litterarii magiſtris diſcernuntur. *L. 1. pr. &* §. *6. D. de extraord. cognit.* Grammaticam olim Romae ne in vſu quidem, nedum in honore fuiſſe, rudi ſcilicet ac bellicoſa tum ciuitate, docet Sueton. *de illuſtr. Gramm.* I. ex quo etiam diſcimus, mediocre eius exſtitiſſe initium, profitentibus eam artem non niſi ſemigraecis, immo & libertinae conditionis hominibus. Sane L. TITINIVS L. L. AMAZON GRAMMATICVS memoratur apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* I, 228. *p.* 216. M. POMPILIVS M. L. FORTVNATVS GRAMM. apud Grut. Inſcr. p. MXXXV, 6. vt alia iam exempla praetermittam, quae & ipſe Suetonius ſuggerit. Primus hoc ſtudium in vrbem intulerat Crates Malleotes, qui miſſus ad ſenatum ab Attalo Rege, inter ſecundum & tertium bellum Punicum, quum fracto crure decumberet, adſidue differendo, Romana ingenia excitauit. Sequuti eum ſunt alii, praecipue poſt Q. Metelli tempora. poſt quae adeo ſenſim creuit grammatices honor, vt ne clariſſimi quidem viri ab ea ſe abſtinerent, & aliquando ſuper viginti celebres ſcholae in vrbe florerent. Suet. *de Illuſt. Gramm.* III. Sed plerique docebant priuatim, aut certe magno virorum illuſtrium aere conducti. Primus centena in annum

(*f*) Teſte Sueton. *De Illuſtr. Gramm. IV.* vbi erudita ſunt, quae adnotauit Iſ. Caſub. *p. m.* 732.

num ſeſtertia accepit Verrius Flaccus ſub Auguſto & Tiberio Suet. *de Gramm.*XVII. Poſtea ſenſim inualuit, vt & Gramatici publicis inuitati ſtipendiis docerent. Ael. Spartian. *Vit. Hadr.* XVII. adeo vt ſtipendium eorum ordinarium temporibus Luciani eſſent μύριαι δραχμαὶ, id eſt ſeſtertia quadraginta, aurei quadringenti, vel mille coronati monetae noſtrae Belgicae. Vid. Gronou. de Pecun. vet. L IV. cap. XI p. 729 Imo & annona iis quotannis coepit diſtribui, quam aliquoties iis deminutam reſtitutamque eſſe, patet ex Symmach. *Epiſt.* I, 33. Caſſiodor. *Epiſt.* IX, 21. vt & *L.* 11. *C. Theod. de Medic. & Profeſſor. Lib.* XIII. *Tit.* III.

XVII. Serius multo, immo & difficilius Romae recepti ſunt rhetores, quippe quos anno V. C. Iↄ XCII. C. Fannio Strabone & M. Valerio Meſſala Coſſ. SCo; deinde anno V. C. Iↄ CLXI. a C. Domitio Ahenobarbo & L. Licinio Craſſo cenſorio edicto vrbe expulſos conſtat. Suet. *de clar. Rhet.* I. Poſtea & rhetoricam priuatim docere coeperunt plures, quorum aliquot recenſet Sueton. *de clar. Rhet.* III. *ſequ.* Primus vt diſerte notat Euſeb. *in Chron. n.* MMCIV, publice Romae docuit, ſalariumque e fiſco accepit Quinctilianus, idque ſub Domitiano. At iam Veſpaſianum Latinis Graecisque rhetoribus annua centena id eſt, aureos mille e fiſco conſtituiſſe, tradit Sueton. *Veſp.* XVIII. Poſteriores Imperatores ea in re modo liberaliores modo tenaciores fuerunt. Sub Marco enim rhetorum ſtipendium fuere drachmarum decem millia, Lucian. *Eunuch.* id eſt, aurei CCCXXXIII XVII. Profeſſio rhetorices.

&

Digitized by Google

& regales IV. ceu rationes init Theod. Marcil. ad Suet. *Veſp. cap.* 18. vel cccc. vti Gronouius Tatianus qui ſub Commodo floruit ſexcentos aureos philoſophis ſcribit datos, ex quo & ſalaria rhetorum ſexcentorum aureorum fuiſſe videntur. Theod. Marcil. *ad* Sueton. *Veſp. l. c.* Immo Eumenius rhetor liberalitate Principis ſalarium ſexcentorum millium nummum ſeſe accipere gloriatur, in *Orat. pro reſtaur. ſchol.* XI, qui ex Gronouii calculo conficiunt XLV. millia florenorum Hollandicorum.

XVIII. Profeſſio philoſophiae.

XVIII. Eadem paene Romae philoſophorum fata fuerunt. Ii quoque cum Rhetoribus pulſi A. V. C. DXCII. Idem ſaepius factum, cum antea, tempore Catonis, tum etiam ſub Domitiano, Suet. *Domit. cap.* X. ſub quo Epictetus quoque Roma excedere iuſſus eſt. Interea tamen ſemper priuatim floruit philoſophiae ſtudium. Primus philoſophis ſtipendia & honores conceſſit Antoninus Pius. Iul. Capitolin. *Vit. Anton.* XI vt & poſt eum D. Marcus, qui vti ipſe ſerio philoſophabatur, ita omnis generis doctoribus annuam mercedem conſtituebat. Xiphilin. LXXI. p. 814. Hoc quoque ſalarium annuum ordinarie DC. aureorum fuiſſe, ex Tatiano colligimus cum Caſaub. *Not. ad Sueton. Veſp. cap.* 18. At nonnullis tamen minus datum eſt. Luciani enim tempore ſingula philoſophorum genera acceperunt decem millia drachmarum, id eſt, cccc aureos Lucian. *Eunuch. p.* 161. *Tomo* IV. Tantundem datum fuit Theodoto Sophiſtae apud Philoſtr. *Vit. Sophiſt.* II.

XIX.

Digitized by Google

XIX. Medicina Romae ſero coli, & in aliquo pretio haberi coepit. Seruos ſolos ac libertos artem hanc feciſſe negat quidem Carolus Sponius *dans les recherches d'antiquité Diſſert.* XXVII. ſed eum artis ſuae amore falli, ſatis patet ex Sueton. *Calig.* VIII. Quinctil, *Inſt.* VII, 2. Senec. *de Benef.* III, 24. Varr. *de re ruſt.* I, 16. Ipſi lapides nobis plura exempla ſeruant. Apud Reineſium *Inſcr. Claſſ.* XI, 8. eſt Q. CLODIVS, Q. L. NIGER, MEDICVS OCVLARIS. Apud Grut. *p.* MCXI, 6. Fabret. *Inſcr. cap.* IV. *p.* 300. Spon. *Miſc. Erud. Ant. p.* 143. & Maluaſ. *Marm. Felſin. p.* 219. TIBERIVS (ILLVSTRIVS,) TI. CAES. AVG. SER. CELADIANVS, MEDICVS OCVLARIVS, alia marmora, quae Graterianus Index in titulo: *officia domus auguſtae & priuatae* facile vnicuique ſuggeret, hic praetermittimus. Immo & ſeruas & libertas feciſſe medicinam, patet ex marmoribus apud Gruter. *Inſcr. p.* DCXXXVI. vbi occurrit IVLIA, Q. L. SABINA, MEDICA, MINVCIA. C. L. ASTE, MEDICA, SENTIA ELIS, MEDICA. Tales etiam erant obſtetrices, quae medicamenta dare ſolebant, *L. 9. pr. D. ad L. Aquil.* veluti SVAVITAS L. AGREPINAE, OBSTETRIX, apud Grut. *Inſcr. p. DCXXXVI,* 4. Ceterum primus medicos ciuitate donauit Iulius Caeſar; Suet. *Iul.* XLII. Auguſtus vero Antonii Muſae, liberti, opera e graui ac periculoſo morbo reſtitutus, Muſae ius aureorum annulorum, vniuerſo medicorum ordini immunitatem dedit Dio. Caſſ. LIII. p. 592. Hinc multis Veſpaſiani, Hadriani alio-

XIX. Profeſſio medicinae.

Digitized by Google

aliorumque reſcriptis confirmatum eſt illud priuilegium *L. vlt.* §. 30. *D. de mun. & hon.* Poſtea quum nimis multi medicinam profeſſi immunitate fruerentur certum definiri numerum placuit. *L.* 6. §. 2. *D. de excuſat.* Alexander porro medicis annonam addidit. Lamprid. *Alex.* XLII. Poſteriores vero Imperatores eorum immunitatem auxerunt ac confirmarunt plurimis conſtitutionibus, quae etiamnum exſtant in *C. Theod. tit. de medic. & profeſſ.* Briſſon. *Ant. Sel. II,* 3. qui etiam ſequente capite oſtendit χειρούργους ſimul fuiſſe plerosque medicos. Hinc & *vulnerarii* vel *vulnerum medici* vocantur. Plin. *Hiſt. Nat.* XXIX, 1. nec non *medici chirurgi* in Marmore hoc apud Manut. *Orthogr. p.* 243.

CARESTE. CONSERVAE. ET. CONIVGI.
GELADIVS. ANTINOVS. DRVSI.
MEDICVS CHIRVRG
BENE. MERENTI. FECIT. EA. VIXIT. AN. XVII.

Apud Grut. *Inſc. p.* CCCC, 7. laudatur MEDICVS CLINICVS. CHIRVRGVS. OCVLARIVS. Celebres etiam fuere *iatraliptae*, ſeu medici vnguentarii, de quibus. Plin. *Hiſt. Nat.* XXIX, 1.

XX. Profeſſio iuris prudentiae.

XX. Iurisprudentiae ſtudium Romae ſemper floruit. Primus tamen illud profeſſus eſt Tiberius Coruncanus. *L.* 2. §. 2. *D. de O. I.* Quem deinde alii ſequuti ſunt, qui vero, vt Cicero ait *in Bruto* XLI. *nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponebant, ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfaciebant, & conſulentibus.* Sic verbi gratia Q. Scae-

Scaeuola, quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Cic. *Brut.* LXXXIX. Vid. ſupra *Prooem.n.*42.43. Neque tamen certi quidam atque ordinarii erant iuris profeſſores, ſed, vt quisque ſtudiorum ſuorum habebat fiduciam, ita conſulentibus aeque ac diſcentibus ſe videtur dediſſe. Poſtremo & iureconſulti publice, certo ſtipendio conducti, Romae docere coeperunt, eaque ſchola iuridica Romana in occidente vnica tam frequens fuit, vt ex omni occidente eo iuuenes confluerent. Sic Rutil. Numant. *in itinerar. Lib. I. v.* 109.

Facundus iuuenis, Gallorum nuper ab aruis
Miſſus, Romani diſcere iura fori.

Conſtantius in *vita S. Germani Cap. III. Vt in eum profectio litterarum plena conflueret: poſt auditoria Gallicana intra vrbem Romam* IVRIS *ſcientiam plenitudini perfectionis adiecit.* Plura de hac ſchola Romana iuridica dabunt Io. Sauaro *ad* Sidon. Apollin. *Epiſt. I, 6.* vbi Sidonius Romam *domicilium legum* vocat, Franc. Iuret. *ad* Symmach. *Epiſt. IX,* 83. & Dadin. Alteſerra *Rer. Aquit. III,* 5.

XXI. Florentiſſima ergo Romae fuit ſchola, in auditorio Capitolino, in qua Theodoſii & Valentiniani aeuo docuerant Rhetores Latini tres, Grammatici Latini decem, Sophiſtae Graeci quinque, Grammatici Graeci decem, Philoſophus vnus, iurium profeſſores duo. Conring. *Antiq. Acad. Diſſert. I, p.* 22. XXI. Qualis fuerit Romae ſchola publica.

XXII. In prouinciis quoque floruerunt ſcholae, Auguſtoduni, Burdegali, Tholoſae, Nar- XXII. Quales ſcholae per prouincias.

Narbonae, Mediolani, Carthagine, & in pleriſque ciuitatibus honoratioribus, in quibus tamen non niſi rhetores & grammatici vtriusque linguae docuiſſe videntur. Conring. *l. c. pag.* 16. *ſequ.* In oriente alia quodammodo fuit ſcholarum conditio. Alexandriae enim iam inde ab Antoninorum aetate floruit ſchola ἰατροσοφιστῶν, id eſt medicorum, tanta celebritatis, vt ad commendationem medici illud ſatis eſſe videretur, ſi fuiſſet Alexandriae aliquamdiu commoratus. Ammian. Marcellin. *Hiſt.* XXII, 43. Conring. *Medicin. Hermet.* IX. Beryti vero & Conſtantinopoli etiam ius ciuile traditum. Et Beryti quidem iam ſaeculo tertio exeunte ſtudia iuridica floruerunt, *L.* 1. *C. qui aetat. vel profeſſ. ſe excuſ.* eandemque ſcholam eodem tempore obſeruante Menagio *Amoenit. iur.* XXIV. magnopere celebrauit. *Gregor. Thaumaturg. Paneg. Origen. p.* 57. Tacita ſane huius ſcholae fuit celebritas, vt eam μητέρα τῶν νόμων *matrem legum* adpellare non dubitet Eunap. *vit. Proaereſ. p.* 150. τὸ ἕδος χαρίτων, *Gratiarum ſedem* Ioannes in *Anthol. Lib.* 1. *cap.* 68. *epigr.* 29. πόλιν ῥωμαϊκωτέραν, καὶ τῶν νόμων - τούτων παιδευτήριον, *ciuitatem plane Romanam, & legum Romanarum Gymnaſium* Gregorius Thaumaturg. *l. c.* δίκης πέδον ἄστυ θεμίστων, iuris domicilium & vrbem iureconſultorum. Non. *in Dionyſiac. Lib.* XLII. *Legum* denique *nutricem* Iuſtinianus. *Conſtit. omnem.* §. 7. *ad. Anteceſſ.* Beryto euocari conſueuiſſe iuris peritos, qui adſiderent magiſtratibus vt ſine fauore & odio cognoſcerent, ex vetere chorographo obſeruat Iac. Gothofred. ad *L.* 1. *C. Theod. de adſeſſ. domeſt.*

Docebant

docebant ibi Anteceſſores quatuor, ceu ex d. *Conſt. omnem. ad Anteceſſores* colligit Menag. *Amoen. Iur. Cap. XXIV.* p. 134. Sed vrbs, quae in iure noſtro *pulcherrima & ſplendidiſſima*, immo *metropolis* vocatur, paulo poſt Iuſtiniani tempora terrae motu euerſa eſt, Agath. II, p. 285. Quam ruinam epigrammate non vno defleri videas in *Anthol. I, 68. Epigr. 19. & ſequ.* Conſtantinopoli iuris profeſſores duos reliquis addidit Theodoſius, philoſophiae vero doctorem adiecit Iuſtinianus, vt adeo ſchola Conſtantinopolitana Romanae illi per omnia fuerit ſimilis. Conring. *Antiq. Acad. Diſſ. I. p. 21. ſequ.* Alibi, quam Romae, Conſtantinopoli & Beryti ius Romanum doceri, & maxime Alexandrinos & Caeſarienſes anteceſſores iuris habere, vetuerat Iuſtinianus. *Conſt. Omnem reip. §. 7. ad Anteceſſores.*

XXIII. Omnes ergo Grammatici, rhetores & medici Romae docentes, aut in patria has artes exercentes, qui intra numerum erant, a tutela & cura habebant vacationem §. 15. *Inſt. h. t. l. 6. §. 1. D. h. t. & tit. C. de profeſſ. & medic.* Iisdem & philoſophi accenſentur. *L. 6. §. 5. D. h. t.* nec non iureconſulti Romae docentes, *L 6. §. 12. D eod.* immo omnes vbique artium profeſſores. *L. 6. C. de profeſſ & med.* Minus vero eo priuilegio gaudebant hydraulae, poetae, aliique quibus nullis in ſcholis publicis erat locus. Vinn. *Comm. ad §. 16. Inſt. h. t. p. 139.*

XXIII. Immunitas a tutelis profeſſoribus conceſſa.

Digitized by Google

TIT. XXVI.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS.

NOn ſolum excuſari, ſed & remoueri a tutela & curatione nonnulli poterant, ſi vel doloſe vel ſegniter pupillorum minorumque res adminiſtrare & curare dicerentur, vel vlla malae fidei in eos caderet ſuſpicio. Tales dicebantur SVSPECTI, & de his ad hunc titulum agendum.

I. Suſpecti crimen e XII. Tabulis.

I. Suſpecti crimen ex lege XII. Tabularum deſcendere, ipſe agnoſcit Imperator *princ. Inſt. h. t.* vt & Vlpianus *L.* 1. §. 2. *D. de ſuſp. tut.* nec obſcure id teſtatur Cic. *de Offic. III*, 15. In iis tabulis cautum fuerat: SI TVTOR DOLO MALO GERIT, VITVPERATO, QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Gothofr. *Leg. XII. Tab. VII.* Quamuis vero *ſuſpecti* vocabulum in hac lege, ſi ita concepta fuit, non occurrat: praecipue tamen veteribus *ſuſpicio* eſſe dicebatur, vbi dolus malus videbatur metuendus. Hinc Terentius *Eunuch. III*, 3.

--- Iam tum erat ſuſpicio,
Dolo malo haec fieri omnia.

Quum ergo de eo tutore in lege ageretur, qui minus ex fide tutelam gereret: iureconſulti eum vocarunt SVSPECTVM, quemadmodum

dum & actionem ipſam *crimen ſuſpecti* (a) adpellabant. *princ. Inſt. h. t.* Quamuis autem ex XII. Tabulis ſit hoc crimen: Decemuiri tamen illud, ſicut & alia iura, ab Athenienſibus acceperant, apud quos nota erat ἡ τῆς ἐπιτροπῆς γραφὴ, quam cuiuis inſtituere licebat aduerſus tutorem qui pupillum vlla adfecerat iniuria. Iul. Pollux *Lib. VIII. cap. VI. Segm. 35.*

II. Quinam ſuſpecti fieri potuerint? quinam poſtulare?

II. Suſpecti poſtulari poterant omnes tutores, ſiue dati ex lege Atilia, ſiue teſtamentarii, ſiue legitimi. *L. 1. §. 5. D. h. t.* Immo & patroni huic iudicio eatenus erant obnoxii, vt eorum famae parceretur, *L. 1. §. 5. D. §. 2. Inſt. h. t. L. 9. D. de obſequ. par. & patr.* id quod etiam in agnatis obſeruari, ipſius pupilli videbatur intereſſe: vnde & his potius curator adiungi ſolebat. *L. 9. D. h. t.* Praeterea & omnes poſtulare ſuſpectos poterant promiſcue, vnde & *quaſi publica* erat haec accuſatio §. 3. *Inſt. h. t. L. 1. §. 6. D. h. t.* Quamuis enim vere publicum non eſſet hoc iudicium, quum cauſſa nequidem criminalis haberetur, & hinc apud magiſtratus qui iurisdictione tantum gaudebant, e. g. apud Praetorem inſtitueretur: in multis tamen imitabatur iudicia publica. Praeterquam enim quod cuiuis e populo accuſandi ius eſſet: vocabula etiam eiusmodi adhibebantur, quorum alias in publicis tantum iudiciis erat vſus, vt puta, *crimen, accuſatio*, quae omnia κατ' ἀναλογίαν in hac cauſſa vſurpantur, Hub. *Praelect. ad Inſt. I, 26.*

(a) Crimen hic eſt idem ac accuſatio, quare & Theophilus κατηγορίαν vertit. Vid. Briſſon. *de Verb. ſign. voce crimen, p. 153.* (a)

III. Suſpectis interdicebatur adminiſtratione. Eorundem remotio & infamia.

III. Suſpectis hac actione factis, primo omnium adminiſtratione tutelae interdicebatur, & interim dabatur curator. *L. 7. C. h. t* Deinde ſi eos vel dolo malo, vel culpa ſua, parum diligenter tutelam geſſiſſe, adpareret, remouebantur; ab eaque interdictione & poena nec promiſſa ſatisdatio liberabat. §. 12. *Inſt. h. t.* Praeterea & infamis erat tutor, quotiescumque doli culpaeue latae fuerat conuictus §. *6. eod.* Commune id hoc iudicium habet cum omnibus reliquis, quae occaſione tutelae oriuntur, veluti actionibus *tutelae* & *de diſtrahendis rationibus*. Hinc *turpe tutelae iudicium* memorat Cicero *de Orat. I, 26.* & *pro A. Caecina III.* Idem *pro Q. Roſcio Comoedo* VI. *Si qua ſunt priuata iudicia ſummae exiſtimationis, & paene dicam capitis, tria haec ſunt fiduciae, tutelae, ſocietatis. Aeque enim perfidioſum & nefarium eſt, fidem frangere, quae continet vitam, & pupillum fraudare, qui in tutelam peruenit; & ſocium fallere, qui ſe in negotio coniunxit.*

IV. Poena tutorum quorumdam extraordinaria.

IV. Nonnunquam etiam, ſi dolum inſignem aliaque delicta interueniſſe adpareret, tutores tam nefarii ad Praefectos vrbi remittebantur, extra ordinem puniendi: §. 10. *Inſt. h. t.* maxime ſi libertus tutor filios vel nepotes patroni fraudaſſet. §. 11. *eod.* Quum enim merum in vrbe imperium non eſſet penes Praetores, ſed penes Praefectum vrbi, cuius iam pridem erat, animaduertere in crimina, quae intra vrbem, vel centeſimum milliare extra eam, committerentur: Tacit. *Annal. VI*, 11. Dio Caſſ. *LII. p. 547.* Suet. *Aug. XXXVII. L.* 1. *princ.*

§. 3.

Digitized by Google

§. 3. 4. 10. *D. de praef. vrb.* oportebat omnino praetorem reos animaduerſione vel ſupplicio dignos ad Praefectum vrbi mittere. Qua remiſſione opus non erat in prouinciis, vbi Procoſſ. & Praeſides & iurisdictione & imperio mero gaudebant. Inſigne huius ſeueritatis exemplum ſtatuit Galba, qui tutorem, quod pupillum, cui ſubſtitutus erat, necaſſet, in crucem ſuſtulit, & quum ſe ciuem eſſe clamaret, ei crucem dealbatam & ceteris altiorem ſtatui iuſſit. Sueton. *Galb IX.*

V.Actio de diſtrahendis rationibus.

V. Ceterum ab hoc iudicio diuerſa erat actio *de diſtrahendis rationibus*, quae finita demum tutela contra tutorem, qui furtim aliquid ſubtraxerat, dabatur in duplum, *L. 55.* § 1. *D. de adm. & peric. tut.* quo pertinent vltima legis XII Tabularum, verba: QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Sed de ea actione ſatis multa notant doctores, nihil vt addendum iam videatur.

Digitized by Google

ADPENDIX.

LIBRI I.

DE

IVRE ANTIQVO CIVIVM ROM, LATINORVM, ITALIAE, PROVINCIARVM, NEC NON CONDITIONE PEREGRINORVM.

Liber Inſtitutionum primus totus agit de diuiſionibus perſonarum ratione ſtatus. Quum vero perſonarum ſtatus maxime triplex in iure Romano traderetur, *libertatis* puta, *ciuitatis* & *familiae*: Tribonianus non niſi eas attulit diuiſiones perſonarum, quae ad libertatis familiaeque ſtatum pertinere videbantur. De ciuitatis ſtatu nihil diſſeruit, forſan, quod ea, quae huc pertinent, iura tantum non omnia euerterat Antonini Caracallae conſtitutio, de iure ciuitatis cum omnibus orbis Romani incolis communicando. *L.* 17. *D. de ſtatu hom.* Aſt quamuis excuſari mereatur Tribonianus: nos tamen forſan non aeque videremur excuſandi, ſi tam praeclaram antiquitatum Romanarum partem, quae tot iuris noſtri veterumque auctorum locis tam egregiam lucem accendit, intactam plane praetermitteremus. Iuuabit itaque poſt Car. Sigonii, Ez. Spanhemii, aliorumque luculentiſſimas commentationes (*a*) ea

(*a*) Haut pauci de hac re egregios ediderunt commentarios.

..a de iure ciuium Romanorum , Latinorum, Italorum, prouincialium, deque ſtatu & conditione peregrinorum hic coniunctim exhibere, quae ad illuſtrandum ius Romanum quam maxime facere videbuntur.

I. Ex quo Roma initio per Latium, tum per Italiam, ac denique per vniuerſum paene terrarum orbem arma victricia circumtulit: quadripartita eſſe coepit hominum huic imperio ſubiectorum differentia. Alio enim iure CIVES, alio LATINI, alio ITALICI, alio denique PROVINCIALES vtebantur. Priores tres gradus coniungit Claudius Imp. apud Tacit. *Annal. XI*, 24. *Omnia P. C. quae nunc vetuſtiſſima creduntur, noua fuere: plebeii magiſtratus poſt patricios;* LATINI *poſt plebeios, ceterarum* ITALIAE *gentium poſt Latinos.* Habes hic CIVES, LATINOS, ITALICOS, ita coniunctos, vt intelligas, *ciuitatem iure Latii*, hoc *iure Italico* praeſtitiſſe. Omnium poſtremae conditionis erant PROVINCIALES, quos ideo Italicis poſtponit Suet. *Veſpaſ. IX.* *Ordines exhauſtos ſuppleuit, honeſtiſſimo quoque* ITALICORVM *ac* PROVINCIALIVM *adlecto.*

I. In Romano imperio alii erant ciues, alii Latini, alii Italici, alii prouinciales.

II. Quicunque ciuitatis iure non fruebantur, ii veteribus *hoſtes*, & paullo poſt, inflexa in deterius

II. Peregrini qui fuerint?

tarios. Caroli Sigonii & Ez. Spanhemii aeterna atque excellentiſſima opera nemini ignota ſunt. His addendi Alex. ab Alex. *Genial. Dier. IV*, 10. Onuphr. Panuin. *de Imp. Rom. V.* Selden. *de Synedr. II, p.* 62. Henr. Dodvvell. *Praelect. Cambden. p.* 194. Petr. Ioſ. Cantelius *de Rep. Rom. p.* 208.

tiſius huius vocabuli ſignificatione peregrini vocabantur. Cic. *de offic. I,* 12. Feſtus *voce hoſtis. p.* 297.

CAP. I.

DE IVRE QVIRITIVM ET CIVITATIS.

III. Olim omnes, qui Romam commigrarunt, promiſcue ciues facti.

III. Ac primo quidem, quum noua vrbs non admodum adflueret ciuibus: promiſcue iura ciuitatis impetrabant, quicumque vel in vrbe vel in agro Romano Lares figere conſtituerant. Liu. *I,* 8. Immo tantum erat Romuli ſtudium amplificandi ciuitatem, vt & hoſtes deuictos plerumque in vrbem transferret, agroque adſignato, in curias adſcriberet. Hunc in modum ciuitatis iura cōmunicauit cum Caeninenſibus, Camerinis, Antemnatibus, Cruſtuminis, ac poſtremo etiam cum Sabinis Dionyſ. Halic. *Antiquit. Rom. II. p.* 103. & III. Liu. *I,* 13. Vnde Claudius apud Tacit. *Annal. XI,* 24. *At conditor noſter, Romulus, tantum ſapientia valuit, vt plerosque populos eodem die hoſtes, dein ciues habuerit.* Sequuti ſunt hoc exemplum ceteri Reges, qui Albanos, aliosque populos deuictos Romam tranſtulerunt, ac ciuitatis fecerunt participes. Liu. *I,* 29. 33. Qua de re Cicero *pro Cornel. Balbo XXXI. Illud vero ſine omni dubitatione maxime noſtrum fundauit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille creator huius vrbis, Romulus, ſedere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis augeri ciuitatem oportere.* Sic initio, vt recte obſeruat Dionyſius *IV. p.* 256. ἅπασι τοῖς ξένοις ἐπέτρε-

Digitized by Google

ἐπέτρεψαν τῆς πόλεως μετέχειν, *quoslibet exteros admittebant, ad ius ciuitatis*, ne iis quidem excluſis, qui e iuſta ſeruitute fuerant manumiſſi. Hos enim omnes e Ser. Tulli inſtituto ciues Romanos factos, & in quatuor vrbanas ciuium Romanorum tribus deſcriptos eſſe, ex eodem adparet Dionyſio. Non ſegnius aliquamdiu, libera iam republica, prouiderunt Romani, vt ciuitatis iura cum quamplurimis communicarentur, maxime poſt captam & incenſam a Gallis vrbem, quam vt tanto ſplendidius inſtaurarent, nouos & peregrinos ciues adſciuerunt ex Veientibus, Capenatibus & Faliſcis, iisque agri partem adſignarunt, teſte Liuio *VI*, 4. Et ſane prudenter id prouiſum eſt a Romanis. Quum enim Romanae reipublicae ſalus in armorum vi poſita videretur, quae nulla eſſe poterat ſine numeroſa ciuium multitudine, merito de augendo ciuium numero quam maxime fuere ſolliciti, vt luculenter oſtendit Dionyſ. Halicarnaſſ. *II. p.* 89, *& III. p.* 148.

IV. Poſtea factum eſt, vt praeter eos, qui domicilium in vrbe vel agro Romano conſtituerant, quiue in vrbanas vel ruſticas tribus fuerant deſcripti, etiam peregrinis aliorum oppidorum, & qui in iis remanebant, incolis, aut victis etiam, nec tamen in vrbem abductis hoſtibus, modo ſingulis modo vniuerſis ius Romanae ciuitatis Senatus populique iudicio atque auctoritate deferretur. Sic Dionyſius Halic. *II. pag.* 89. obſeruat, Romanos captas vrbes non exſcidiſſe, ſed in alias miſiſſe colonos, ἐνίαις δὲ καὶ πολιτείαν μεταδιδόναι, *aliis*

IV. Poſtea & aliis, qui in oppidis ſuis manebant, ius ciuitatis datum.

aliis ciuitatem dediſſe. Quo pertinent etiam illa Liuii *XXVI*, 24. *Iam inde a maioribus traditum morem colendi ſocios, ex quibus alios in ciuitatem atque aequum ſecum ius accepiſſent.* Quicunque ergo adepti Romanae ciuitatis iura in oppidis ſuis manebant, ii MVNICIPES dicebantur. Simul ac vero Romae fortunarum ſuarum ſedem collocabant: CIVES INGENVI erant, ceu eos vocat Cicero *in Bruto Cap. LXXV.* Sic M. Porcius Cato, quamdiu Tuſculi eſt commoratus, municeps fuit: vbi Romam commigrauit, ciuis Romanus, quamuis iam ante iure ciuitatis Romanae etiam in municipio ſuo frueretur. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I, 1. p.* 16. Ex quo patet, alios fuiſſe *ciues ingenuos*, vel optimo iure ciues, alios *municipes*. Illi Romae domicilium, tribum & honorum petitionem fuerant conſequuti: hi, tameſi tribum atque honorum petitionem adepti eſſent, tamen domicilio carebant.

Vnde alii ciues ingenui alii municipes.

V. Illi, (tametſi alias ciuis Romanus plurium ciuitatum ciuis eſſe haut poſſet,) tum in municipio ſuo, tum Romae magiſtratus recte gerebant, ideo quod non tam duarum diuerſarum vrbium, etſi aliqua inter eas priuati iuris eſſet varietas, quam vnius, ciues cenſerentur. Ez. Spanhem *Orb. Rom. Exerc. I, 1. 7. p. 13. Tom. XI. Theſ. Ant. Rom.* Duplex ergo municipibus erat patria: altera in qua nati; altera, qua excepti erant, quamuis haec veluti maior eſſet, & illa in hac contineri videretur, vt praeclare oſtendit Cicero *de Leg. II, 2.* quem locum totum adſcribere licebit. Interrogauerat Atticus, cur Cicero Arpinum *germanam patriam ſuam* adpellarit:

V. Municipum duplex erat patria, ſed Roma tamen patria maior.

pellarit? Cui Cicero: *Ego mehercule & Catoni & omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias: vnam naturae, alteram ciuitatis: vt ille Cato, quum eſſet Tuſculi natus, in populi Rom. ciuitatem ſuſceptus eſt. Itaque quum ortu Tuſculanus eſſet, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris.* Et quibusdam interiectis: *Sic nos & eam patriam ducimus, vbi nati, & illam, qua excepti ſumus. Sed neceſſe eſt, caritate eam praeſtare, qua reip. nomen vniuerſae ciuitatis eſt: pro qua mori & cui nos totos dedere, & in qua noſtra omnia ponere & quaſi conſecrare debemus. Dulcis autem non multo ſecus eſt ea, quae genuit, quam illa, quae excepit. Itaque hanc meam eſſe patriam, prorſus nunquam negabo, dum illa ſit* MAIOR, *& haec in ea contineatur.* Hinc ſaepe fiebat, vt vnus idemque & Romae & in municipio ſuo ſummos honores gereret. Ita Milo, dum iam Romae conſulatum petebat, Dictator erat Lanuuii in patria naturali. Cicero *pro Milone XXXVII.* Et Ciceronis filius Aedilis apud municipes ſuos Arpinates patris voluntate factus eſt, teſte eodem Cicerone *Epiſt. ad Fam. XIII,* 11. Immo ipſe Hadrianus iam Imperator veteri ritu in patria ſua Quinquennalem ſe creari paſſus eſt. Spartian. *vit. Hadr.* XX. Inter municipes tamen & ciues ingenuos aliquam fuiſſe priuati iuris varietatem, paullo poſt docebimus.

VI. Hinc porro ciuitate donati etiam Latini quidam, ſed non eodem iure.

VI. Poſtea, vbi maior paullatim dignatio Romanae ciuitatis eſſe coepit: ius ciuitatis parcius dari, & vix cum quibusdam Latii populis vel ad augendam rem Romanam, vel honoris cauſſa communicari coepit. Liu. *VIII,* 13. *&* 14.

Eius

Eius beneficii Latinorum populis ac Hernicis dati primus auctor Sp. Caſſius, tertium Conſul circa annum V. C. CCLXVII. Dionyſ. Hal. *VIII. p. 538. ſequ.* Aſt quum conſul ille popularis & de adfectata tyrannide ſuſpectus, tam late hoc populi Romani beneficium interpretaretur, vt Latinis & Hernicis cum iure ciuitatis etiam ius ſuffragii datum contenderet; ſolebant deinde Romani ius ciuitatis ita dare, vt pro diuerſo ſociorum in populum Romanum ſtudio, modo ius ſuffragii ſimul concederent, modo illud diſertis verbis exciperent. Primi ſine iure ſuffragii ciuitatem acceperunt Caerites. (*b*) Strabo *Geogr. V. p. 222.* Gell. *Noct. Att. XVI*, 13. Mox & Campanis equitibus, Fundanis & Formianis eadem lege data ciuitatis iura. Liu. VIII, 14. nec non Acerranis, Liu, VIII, 17. Anagninis, Liu. IX, 43. aliisque pluribus, de quibus accurate Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I, 1. 8. p. 16. ſequ.* Contra ea Lanuuini, Aricini, Nomentani, Pedani aliique in ciuitatem ita accepti ſunt, vt & iure ferendi ſuffragii, & capiendi in vrbe muneris gauderet: vnde & eiusmodi oppida veluti κατ' ἐξοχὴν MVNICIPIA, dicta vt docet Vlpian. *L. 1. §. 1. D. de municip.*

VII.

(*b*) Inde factum, vt Cenſores eos, quos ſuffragii iure priuabant, *in Caeritum tabulas referre* dicerentur. Gell. *l. c.* Aſcon. Paedian *in* Cicer. *Diuinat. p.* 1759. De his intelligendus Horatius. *Epiſt. I. 6. v. 62.*

- - - - - Caerite cera
Digni, remigium vitioſum Ithacenſis Vlyſſis.

(*c*)

VII. Qui in Latinis ciuitatibu. magiſtrat9 geſſerant, fiebant ciues.

VII. Inualuit praeterea, vt etiam a *iure Latii* via pateret ad iura ciuitatis iis omnibus, qui in patria, Latio donata, magiſtratus geſſerant. Appian. *de Bell. Ciuil. II. p.* 443 Strabo *IV. p.* 187. Quod ius Traiani adhuc aeuo valuit, vt patet ex verbis Plinii *Paneg. XXXVII. His quoque, quibus per Latium ciuitas Romana patuiſſet.*

VIII. Ciuitatem quoque impetrabant Latini, ſi ſtirpem domi reliquiſſent aut aliquem accuſaſſent repetundarum.

VIII. Poſtremis reipublicae temporibus latius paullatim diffuſum eſt illud Romanae ciuitatis beneficium. Quum enim paullo ante quibusdam tantum Latii vrbibus ius ciuitatis Romanae ſummi beneficii loco concederetur: lata deinde lex eſt, vt e ſociis ac Latini nominis promiſcue, qui ſtirpem ex ſe domi reliquerant, ciues Romani fierent. Liu. XLI, 8. Acceſſit altera lex anno Iↄ CLXIII. a Seruilio Glaucia, de repetundis lata, vt Latinis eſſet ius ciuitatis conſequendae in illius ciuis ſeu ſenatoris locum, qui accuſatus ab iis repetundarum, a Romanis fuiſſet damnatus. Cicero *pro Balbo XXIV.*

IX. Ciuitas cum omnibus

XI. Primus L. Iulius Caeſar, (*c*) occiſo iam

(*c*) Non leuiter ergo errat editor Ciceronis orationum Pariſienſis nouiſſimus, qui hanc legem Iuliam latam putat a Sex. Iulio Caeſare, Conſule A. V. C. DCLXII. Multoque grauior error eſt Ant. Auguſtini, *de Leg & SC, pag.* 120. *T. 1. Theſ. Ant. Rom.* qui Caeſarem Dictatorem huius legis auctorem fingit. Sex. Iulio Caeſari tribuere videtur Appianus *de Bello Ciu. I. p* 379. Sed quum Sex. Iulius Caeſar anno V. C. DLXII. cum L. Marcio Philippo; L. Iulius Caeſar vero anno ſequente

Latinis & Italis communicata legibus Iulia & Plotia.

iam vt videtur, collega P. Rutilio Lupo anno V. C. IↃ CLXIII. lata lege Iulia, ciuitatem ſociis ac Latini nominis dedit, qui flagrante bello Italico in fide manſerant. Appian. *Bell. Ciu. I. p.* 379. Cicero *pro Balbo XII.* Vell. Paterc. II, 16. 17. Poſtea confecto triſti illo bello ſociali, vel anno V. C. IↃCLXV. Cn. Pompeio Strabone & L. Porcio Catone conſulibus, vt patet ex Aſcon. Padian *ad Orat. Cic. pro C. Cornel.* vel ſequente anno IↃ CLXVI. L. Cornelio Sulla & Q. Pompeio Rufo Coſſ. (*d*) lata lege Plotia a M. Plautio Siluano & C. Papirio Carbone Tribunis plebis, ciuitas communicata cum omnibus ſociis Latini nominis, immo & peregrinis illis, *qui federatis ciuitatibus adſcripti fuiſſent, ſi tum quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, & ſi ſexaginta diebus apud Praetorem eſſent profeſſi.* Cicero *pro Archia Poeta VII.* Poſtremi arma poſuerant Lucani & Samnites, ſed & hos tamen ciuitate donari placuit A. V. C. IↃ CLXX. Flor. *Epit. Liu. LXXXIV.* ex quo loco etiam conſtat, nouis his ciuibus per vniuerſam Italiam ius ſuffragii fuiſſe datum. Et initio quidem in octo nouas, id eſt, poſtremas tribus vrbanas conlecti fuerant; Vellei. II, 20. poſtea in veteres XXX. poſt

ſequente cum P. Rutilio Lupo conſulatum geſſerit: vero ſimilius eſt, hunc legem tuliſſe, & quidem, collega Rutilio iam occiſo. Vnde ſimul patet, cur a ſolo Iulio lex nomen acceperit, nulla collegae facta mentione. Vid. Schvvarz. *de iure Ital. §. III.* Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. I, 1. 13. p.* 30.

(*d*) Minime vero ſubſequente Cinnae conſulatu, vt tradit Flor. Epit. Liu. *Lib. LXXX.*

(*e*)

poſt irritos P. Sulpicii, Tribuni plebis & C. Marii conatus translati ſunt a C. Cinna conſule Appian. *de Bello ciu. I, p.* 380. Epit. Liu. xxx. Ex quo tempore aequo per omnia iure vſi ſunt ciues Romani veteres & noui per vniuerſum Latium & Italiam, adeo vt & ius petendi honores habuerint, (Cic. *pro Sulla VI. VII.*) & ius cenſus, (Onuphr. Panu. *ad faſt. conſul. anno* IↃ CLXVIII ius ſacrorum publicorum. Noris *Cenotaph. Piſ. Diſſ. I. cap. 5. p.* 72. Ez. Spanh *Orb. Rom. I,* 1. 13. *p.* 30.

X. Italia tunc a ſupero mari Arimino & Ancona ſeu Rubicone fluuio, ab inferiore Luca terminabatur: reliquum tractum ad Alpes vsque Galli Ciſalpini & Veneti inſederant. Galli porro in Ciſpadanos & Tranſpadanos diuidebantur. Priores ciuitate donati Ciſpadani, vtpote Italiae propiores. Ez Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 14. *p.* 32. Poſtea & Tranſpadani ciuitatis iura obtinuerunt vna cum Venetis. Nam quum antea Latii ius impetraſſent a Pompeio Strabone: (Aſcon. Paedian. *in Ciceron. Piſon p.* 262.) ipſum ciuitatis ius eis dedit C. Iulius Caeſar anno V. C IↃ ccvii. Dio Caſſ. *Hiſt. XLI. p.* 118. Vnde non mirum Galliam hanc Ciſalpinam ab eo tempore TOGATAM dici coepiſſe, Tam pleno enim iure fuerant ciuitatis iura conſequuti, vt & ad ſuffragia ferenda petendosque honores non minus, ac reliqui ciues, admitterentur Sueton. *Caeſ. IX.* Ez. Spanh. *Orb Rom. I,* 1. 16. *p.* 39.

X. Paullo poſt & Gallis ciſalpinis ciuitas data.

XI. Extremis reipublicae temporibus non intra Alpes ſtetit datae ciuitatis Romanae beneficium: ſed & cum multis aliis gentibus eſt communicatum. Exemplo eſſe poſſunt vniverſi

XI. Vt & aliis quibusdam gentibus.

Gaditani

Gaditani in vlteriore Hiſpania, quos ſecundo conſulatu ciuitate donauit Caeſar. Dio Caſſ. *Hiſt. XLI. p.* 161. Idem pro lubitu deinde quasdam alias ciuitates Hiſpaniae hoc ingente beneficio ornauit. Dio Caſſ. XLIII. p. 233. Quemadmodum & medicis, aliisque ea iura conceſſit. Suet. *Caeſ.* XLII. immo & Siculis omnibus ciuitatem, inaudito exemplo, teſtamento legauerat, quod legatum lata lege confirmauit Antonius. Cic. *Epiſt. ad Fam.* XIV, 12. *Philipp.* I, 24. Verum tamen ea lex Antonii non valuiſſe videtur. Sane ſub Auguſto adhuc plerasque Siciliae ciuitates Latini iuris fuiſſe, diſcimus ex Plin. *Hiſt. Nat.* III, 8.

XII. Auguſtus parce ciuitatem, ſed quibusdam tamen, dedit.

XII. Sub Imperatoribus multo magis prolati ſunt Romanae ciuitatis fines. Auguſtus, equidem teſte Suetonio *Aug. XL. ciuitatem parciſſime dedit, adfirmans, ſe facilius paſſurum fiſco detrahi aliquid, quam ciuitatis Romanae vulgari honorem.* Idem leges haut paucas dedit, quibus aditus ſordidis hominibus intercluderetur ad ciuitatem. Quales praecipue ſunt lex Aelia Sentia, & Fulia Caninia, de quibus ſupra ſuo loco actum. Vid. Sueton. *Aug.* XL. Immo inter extrema mandata eius, Tiberio & S. P. Q. R. data etiam hoc erat, μητ' ἂν ἐς τὴν πολιτείαν συχνὺς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. *Ne multos iure ciuitatis donarent, quo magnum inter ipſos & ſubiectos diſcrimen remaneret.* Dio Caſſ. LVI. p. 541. Quibusdam tamen Auguſtum iura ciuitatis dediſſe, patet ex Suet. *Aug.* XLVII. Idque inprimis etiam diſcimus ex eius numis, in quibus laudantur Hiſpaniae municipia,

municipia, de quibus Io. Vaillantius *de Colon. num.* & Ez. Spanh. *Diſſ. de praeſt. numiſm. V. pag. 768. & Orb. Rom. I, 2. 18. p. 47. ſequ.* Eadem liberalitate etiam Tiberius & Caius Caligula ciuitatem quibusdam dederunt, ceu ex numis & inſcriptionibus idem docuit Ez Spanhemius.

XIII. Claudius Imperator varie ſe geſſit in concedenda negandaue ciuitate. Quosdam ciuitatem Romanam vſurpantes in campo Eſquilino ſecuri percuſſit. Suet. *Claud.* XXV. Idem tamen Latinis, naues mercaturae cauſſa fabricantibus, ius Quiritium dedit. Suet. *ibid.* XIX. Vlpian. *Fragm.* III, 1. & 6. Quin non ſolum Galliae Comatae primoribus; ſed & vniuerſae Galliae Comatae, ius ferendi ſuffragia, petendique honores dedit. Qua de re Tacit. *Ann.* XI, 24. Senec. *de Benef.* VI, 19. Immo multis eum confertim iura ciuitatis ac ſine diſcrimine dediſſe, ac venalia prope illa eius libertos habuiſſe, teſtatur Dio Caſſ. *Lib.* LX. *p.* 676. Vnde lucem capit vox illa Tribuni militum *Actor.* XXII, 28. ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. *Ego vero magno aere hanc ciuitatem comparaui.* quam egregie illuſtrat Ez. Spanh. *Orb. Rom. I, 2. 19. p. 52. ſequ.*

XIII. Liberalior ea in re Claudius.

XIV. Nero, vbi in muſicis & curulibus apud olympiam agonibus victor fuerat a iudicibus proclamatus, vniuerſam Achaiam libertate, iudices ciuitate Romana, & pecunia grandi, donauit, quod beneficium etiam iis, qui pyrrhicham ſaltauerant, conceſſit. Suet. *Ner.* XII. Galba *ciuitatem Romanam raro dedit*, teſte Suet. *Galb.* VIII, dedit tamen Bargiaſenſibus, Laco-

XIV. Quibusnam Nero, Galba, Otho, Vitellius, & Veſpaſiani ciuitatem dederunt?

Digitized by Google

brigenſibus, Deobrigenſibus & Talabrigenſibus, immo & Veſontinis & Clunienſibus, ſi fides numis ſub Galba cuſis, in quibus haec oppida Hiſpaniae & Galliae MVNICIPIA dicuntur. Claud. Chifflet. *Veſont.* I, 28. Harduin. *Num. Vrb* p. 120. Vaillant. *de Colon. T.* I p. 105. De Othone conſtat, eum praeter quasdam alias largitiones Lingonibus vniuerſis ciuitatem Romanam dediſſe. Tacit. *Hiſt* I, 78. Veſpaſianum Stobienſes (*e*) in Macedonia ciuitate donaſſe, conſtat ex numo apud Spanhem. *Diſſ. de num. prou. p.* 676. & Plin. *Hiſt. Nat.* IV, 10. Idem & filii ſaepe ius ciuitatis veteranis, liberis poſteriſque eorum dederunt, vt patet ex marmoribus apud Gruter. *Inſcr.* p DLXXIII 2. p. DLXXIV, 5. 6. & p. DLXXV, 1.

XV. Traiani & Hadriani in danda ciuitate liberalitas.

XV. Hiſpaniae potiſſimum Traianus fauit, ipſe Hiſpanus. Vnde in eius numis occurrunt municipia, Italica, Inlipenſe, Albengenſe, Vrgauonenſe. Quibus ex marmore apud Gruter *Inſcr. p.* CLXII, 3. addendi Icaeditani, Lancienſes oppidani, Talori, Interamnienſes, Colarni, Lancienſes, Transcudani, Araui, Meidubrigenſes, Arabrigenſes, Banienſes, Paeſures, quos omnes a Traiano demum ciuitate donatos, non vana diuinatione, coniicit Ez. Spanh. *Orb. Rom.* I, 2. 21. p. 58. Idem Princeps ſingulis quibusdam ſubinde ciuitatis iura dedit, rogatu amicorum, vt patet ex Plin. *Epiſt.* X, 22, 6, 107. 108. Quin quum viceſimas

(*e*) Eos tamen ſua aetate iuris Italici fuiſſe, tradit Vlp. *L.* 8. *§.* 8. *D. de cenſib.*

(*f*)

mas hereditatum antea pendere cogerentur noui ciues: eos hoc onere primum Nerua, deinde & Traianus liberauit. Quod Principis beneficium collaudat Plin. *Paneg.* XXXVII. Hadrianus, ſequutus Traianum, *Latium multis ciuitatibus dedit, tributa multis remiſit,* vt loquitur Spartian. *Vit. Hadrian.* XXI. Aſt datae ab eo ciuitatis in numis & lapidibus nulla vsquam fit mentio, niſi quod in marmore ſub eo legantur MVNICIPES MVNICIPI T. AELI. HADRIANI. AVG. CIVILITANI. Grut. *Inſcr. p.* CCCLXII, 1. Vnde Ciuilitanos ab eo ciuitate donatos, colligit Spanh. *Orb. Rom.* I, 2, 22. p. 60. Sunt equidem, qui Hadrianum auctorem putāt celeberrimae illius conſtitutionis de ciuitate cum vniuerſo orbe Romano communicata, *L.* 17. *D. de ſtatu hom.* quos in eum errorem induxit Chryſoſtom. *ad Act. Apoſt.* XXV, p. 875. *Tomus,* IV. *edit. Sauil.* Sed hos rationem fugere, paullo poſt clariſſime adparebit.

An Hadrianus auctor conſtitutionis, qua ciuitas cum orbe Romano communicata?

XVI. Aeque fallitur Iuſtinianus Imperator, qui celebrem illam conſtitutionem Antonino Pio tribuit *Nou.* LXXVIII, 5. quamuis eum ante Spanhemium tantum non omnes caeca fide ſequuti ſint. (*f*) Aſt quamquam amplificatum eſſe ab Antonino ciuium numerum, vel ex numo praecipuae raritatis conſtat, in quo AMPLIATOR CIVIVM dicitur: diſcrimen

XVI. An ea Conſtitutio tribuenda Antonino Imperatori?

(*f*) Contrarium tamen ante Spanhemium obſeruarunt Weſembec. *Paratit. ad tit. D. de ſtatu hom n.* 5. Petit, *Leg. Attic. p.* 136. Valeſ. *in Not. ad Excerpta* Dionis *p.* 108. Claud. Salmaſ. *de modo vſur. cap.* XIX. *p.* 854. *ſequ,* Rupert. *ad L.* 2. *D. de orig. iur.* 6, 1, *p.* 17. 18.

diſcrimen tamen ciuium Latinorum, Italicorum, prouincialium, etiam poſt Antonini Pii tempora ſuperfuiſſe, cum ex aliis locis adparet, tum ex Inſcriptione apud Gruter. p. CCCCVIII, 1. ex qua ſimul diſcimus, Antoninum Carnis & Catalis propter aedilitatis gradum apud Tergeſtanos geſtum, iura ciuitatis Romanae dediſſe.

XVII. An eam Marcus Imp. ediderit?

XVII. Porro & ii errant, qui cum Victore *in vita Marci M.* Antoninum huius conſtitutionis auctorem faciunt, in quam ſententiam etiam Caſaub. *ad* Spartian. *Hadr.* XXI. paullo videtur procliuior. Nam ſuperfuiſſe ſub hoc principe inter ciues & peregrinos diſcrimen, patet ex celeberrima Lugdunenſium Epiſtola apud Euſeb. *Hiſt. Eccl.* V, 1. vbi aiunt ὅσοι μὲν ἐδόκουν πολιτείαν ῥωμαίων ἐσχηκέναι, τούτων ἀπέτεμνε τὰς κεφαλάς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔπεμπον εἰς θηρία. *Quicumque Romani ciues reperti ſunt, capite truncati, reliqui traditi beſtiis.* Atqui ſcripſerunt haec Lugdunenſes extremis Marci Imperatoris annis: adeoque inde recte colligi videtur, M. Antoninum non ſuſtuliſſe illud diſcrimen, quod inter ciues ac peregrinos interceſſit. Illud tamen certiſſimum eſt, tam liberalem in dando ciuitatis iure fuiſſe M. Antoninum, vt Ariſtides Rhetor. *Orat. in Rom. pag.* 372. ſcribere non vereatur: ξένον δὲ οὐδένα, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος, *nec peregrinum cenſeri quemquam, qui magiſtratu vel fide dignus ſit,* τὸ Ῥωμαῖον οὐ πόλεως, ἀλλὰ γένους ὄνομα κοινοῦ τινος εἶναι, *Romanum non vrbis alicuius, ſed communis cuiusdam generis nomen eſſe*: & quae ſunt huius generis alia. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II, 2. p. 67. ſequ.*

XVIII.

XVIII. Non minus liberaliter iura ciuitatis Romanae plurimis dediſſe videntur Commodus, Pertinax, Didius Iulianus, Peſcennius Niger, Seuerus. Sed nec hos tamen diſcrimen illud ſuſtuliſſe luculenter oſtendit Spanh. *Orb. Rom. II*, 4. & 5. *p.* 73. *ſequ.*

XVIII. An ea tribui poſſit Comodo, Pertinaci, Iuliano, Peſcennio Seuero?

XIX, Verus ergo famoſae illius conſtitutionis auctor eſt Antoninus Caracalla, qui primus edixit vt, *in orbe Romano qui eſſent, omnes ciues eſſi erentur. L.*17. *D. de ſtatu hom.* Occaſionem datae huius legis docent Excerpta Dionis *Valeſiana* p 745. Iam pridem Auguſtus viceſimam induxerat, locupletando aerario militari, quod vectigal ex hereditatibus dependebatur; de quo iampridem luculenter egerunt Valeſius ad illum Dionis locum, Salmas. *de modo vſur.* XIX. Petr Burmanus *de Vectigal populi Romani* XI. & iam ante hos Iac. Cuiac. *Obſeru.* V, 16. XI, 24. Pendebant iſtud vectigal ex Auguſti inſtituto heredes extranei, Romani ciues, qui hereditatem adibant, niſi vel pauperes eſſent hereditates, vel ipſi heredes agnationis iure ex lege XII. Tabularum hereditatem ſortirentur. Dio Caſſ. LV. p. 565. Poſtea mitiores principes quibusdam cognatis viceſimae vacationem ſubinde dederunt. Plin. *Paneg.* XXVII. Aſt Caracalla, quum largitionibus ſtupendis eluuionem fiſco intuliſſet, duplicato illo onere, decimam loco viceſimae induxit, cuius decimae praeter Excerpta Dionis meminit etiam Vlpianus *apud Auctorem Collat. Leg. Moſ. & Rom.* XVI. *fin.* Vt ergo vectigal iſtud a quamplurimis penderetur, omnibus qui in orbe Romano erant, ciuita-

XIX. Verus auctor eſt Caracalla?

Digitized by Google

tem dedit, λόγῳ μὲν τιμῶν, ἔργῳ δὲ, ὅπως πλείω αὐτῷ καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου προσίῃ, διὰ τὸ τοὺς ξένους τὰ πολλὰ αὐτῶν μὴ συντελεῖν, *ſpecie quidem honorem eis tribuens, ſed reuera vt fiſcum ſuum augeret: quippe quum peregrini pleraque horum vectigalium non penderent*: vt ait Dio in *Excerpt. Valeſ.* p. 745 Ceterum quamuis ſucceſſor Caracallae, Macrinus, decimam illam ciuibus tam moleſtam aboleret: ius tamen ciuitatis orbi Romano ſemel datum non ademit. Vnde ſenſim exoleuit antiquum illud inter ciue & peregrinos diſcrimen.

XX. Conſtitutio ea ad ingenuos, non item ad libertinos pertinuit.

XX. Illud adhuc monendum videtur, ad ſolos ingenuos pertinuiſſe Antonini Caracallae conſtitutionem, non ad libertinae conditionis homines. *Nou.* LXXVIII, 5. Vnde etiam poſt eam conſtitutionem ſaluum manſit diſcrimen inter libertinos ciues, Latinos Iunianos, & dedititios, ceu ex Saluiani *aduerſus auarit. libro* III, 7. animaduerterunt Iac. Cuiac. *Obſeru.* IV, 3. & Ez. Spanhem. *Orb. Rom.* II. 9. p. 84. *ſequ.*

XXI. Aſt cum his quoque ciuitatem communicauit Iuſtinianus.

XXI. Expoſuimus hactenus, duce eruditiſſimo Spanhemio, datae ciuitatis Romanae hiſtoriam, oſtendimusque, ita paullatim gradum eſſe factum, vt ciuitas primum omnibus, qui Romae aut in agro Romano domicilium conſtituerent, deinde aliquot in Latio municipiis, tum toti Latio, mox vniuerſae Italiae, aliquot porro extra Italiam vel priuatis, vel oppidis, vel prouinciis, & poſtremo omnibus in orbe Romano ingenuis daretur. Iuſtinianus tamen, vt fuit admodum liberalis,

Digitized by Google

lis, ſublato illo libertinorum diſcrimine, *titulis C. de Lat. & dedit. lib. toll* & Nouella LXXVIII 2. 5. ad ipſos quoque libertinae conditionis homines hoc beneficium protulit, adeoque omnes in orbe Romano viuentes aequo iure agere voluit.

XXII. Proximum eſt, vt ipſa iura ciuitatis paullo accuratius exponamus. Et de his quidem obſeruandum, ea ſenſim magis magisque aucta fuiſſe atque amplificata. Iam ſub regibus ciues gaudebant libertate, iure connubiorum, patrio, legitimi dominii, teſtamenti, forſan & nexus atque vſucapionis. Ius quoque iisdem erat ſuffragia ferendi in creandis magiſtratibus, ferendis legibus, bellis decernendis. Pulſis poſtea regibus, abdicatoque regibus imperio, paullatim prouocatio conceſſa ad populum: magiſtratus, connubia, ſacerdotia cum plebe communicata: adeoque optimo iure ciues eſſe coeperunt Romani. Ez Spanh. *Orb. Rom.* I, 1, 2. p. 4.

XXII. Iura ciuitatis ſenſim cepere incrementa.

XXIII. Duobus vero maxime ſummis capitibus conſtitit ciuitas Romana, quorum alterum IVS QVIRITIVM; alterum IVS CIVITATIS adpellatum eſt. Quamuis enim haec promiſcue nonnunquam ponant auctores veteres, veluti Vlpianus: *Fragm.* III, 1. & 4. attamen, qui accuratius loquuntur, haec cum cura diſtinguunt. Plinius, *Epiſt.* X, 32. *Ago gratias, Domine, quod &* IVS QVIRITIVM *libertis neceſſariae mihi feminae, &* CIVITATEM ROMANAM *Harpocrati, iatraliptae meo, ſine mora indulſiſti.* Et

XXIII. Aliud fuit ius Quiritium, aliud ius ciuitatis.

Epiſt. X, 4. *Quare rogo, des ei* CIVITATEM ROMANAM: *eſt enim peregrinae conditionis, manumiſſus a peregrina. Idem rogo des* IVS QVIRITIVM *libertis Antoniae Maximillae.* Manifeſto hic diſtinguuntur *ius Quiritium* & *ciuitas Romana*, inter quae hoc intereſt, quod illud ad ea, quae iuris ſunt priuati pertinet; haec ea, quae iuris publici ſunt, continet. Spanh. *Orb. Rom. I*, 1.12. *p.* 28. Carol. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I*, 6. *ſequ.* & *de antiquo iure Ital.* II, 3. Quod quum non animaduertant viri quidam eruditiſſimi, in eum prolapſi ſunt errorem vt ius Quiritium in iſtis Plinii locis vel idem eſſe cum iure Latii exiſtiment, vel illud cum ipſis iuribus ciuitatis confundant, a quo lapſu nec ipſe V. C. Chriſtophorus Cellarius ſibi ſatis cauit *in Adnotationibus ſuis ad Plinium.*

XXIV. Quae iura vtrumque complexum ſit?

XXIV. Nonnulla, quae tum ad ius Quiritium, tum ad ciuitatem Romanam pertinent, ſummatim his verbis complectitur Cicero *Orat.* II. *de Leg. Agrar.* XIX *Retinete iſtam poſſeſſionem gratiae, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, ceterorum omnium commodorum.* Aſt ſi accuratius ſingulas vtriusque iuris partes conſideres: ius ciuitatis in iure cenſus, militiae, tributorum, vectigalium, ſuffragiorum, honorum, & ſacrorum; ius Quiritium in iure libertatis, gentis, connubiorum, patrio, legitimi dominii, hereditatis atque vſucapionis fuit ſitum. Car. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom.* I, 13. Ez. Spanhem. *Orb. Rom.* I, 1. 2. p. 4. De ſingulis nunc paullo diſtinctius agendum, ordiendumque a iure Quiritium.

XXV.

Digitized by Google

XXV. Ciues Romani erant liberi a poteſtate dominica.

XXV. Primo ergo omnes ciues Romani erant LIBERI: eaque LIBERTAS eos non ſolum a dominorum poteſtate, ſed & a tyrannorum imperio, magiſtratuum potentia, libidine creditorum, ciuiumque potentia tutos praeſtabat (g) Nullus ergo ciuis Romanus ſeruus fieri poterat, nec ingenuitatem aut libertatem amittere, niſi aut captiuitate, aut doloſa venditione, aut iis modis de quibus ſupra *Lib.* I. *Tit.* III *n.* 5. *ſequ.* & *Tit. XVI. n.* 3. *ſequ.* actum eſt: quamuis & in his plerumque fictionem quamdam adhibitam eſſe, obſeruet Ger. Nood. *Probab.* III, 12. p. 85. *Hoc* enim *iuris erat a maioribus proditum, vt nemo ciuis Romanus aut LIBERTATEM aut ciuitatem poſſet amittere, niſi ipſe auctor factus eſſet:* inquit Cicero *pro Domo XXIX.* Sed de ingenuorum libertinorumque conditione ſatis ſuperque ſuis locis dictum eſt, nihil vt hic addendum a nobis videatur, praeter id vnicum, quod eadem libertas ciues immunes a verberibus omnique tortura praeſtiterit. Quum enim ſeruilis iſta poena videretur, non poterat maior ciui

(g) Caue ergo confundas libertatem iuris gentium cum libertate iuris Quiritium, quae nulli competit niſi ciuibus Romanis. Cic. *pro Caecin. XXXIII. Qui enim poteſt iure Quiritium liber eſſe is, qui in numero Quiritium non eſt?* Hinc tribubus omnibus moti libertatem dicebantur amittere, etiamſi haut fierent ſerui. Liu. XLV, 15. Immo hinc intelligenda. *L.* 5. *§.* 3. *D. de extr. cognit.* vbi media capitis deminutione, & ſpeciatim aquae ac ignis interdictione, etiam libertas amitti dicitur, quod de libertate iuris gentium falſum; de libertate iuris Quiritium veriſſimum eſt. Conf. Ger. Nood. *Obſeru.* II, 21. p. 469.

Digitized by Google

ciui Romano iniuria fieri, quam ſi quis verberibus dirisque quaeſtionibus in eius corpus ſaeuiiſſet. Exemplum eſt apud Aſcon. Paedian. *in Ciceron orat. Cornelian. p.* 1308.

XXVI. Liberi quoque a dominatu tyrannorum.

XXVI. Nec minus immunes erant ciues Romani ab impotente regum dominatione. Lege enim tribunicia, lata a Iunio Bruto, Tribuno Celerum, ac paullo poſt primo Conſule, fuerat cautum, vt nemo Romae regnaret, adactis ſimul iureiurando ciuibus, eos neminem paſſuros Romae regnare. Dionyſ. Halic. IV. p. 276. V. p. 277. Liu I, vlt. II, 1. Qua lege tribunicia, quum omni tyrannidi via occluſa eſſet: mirum profecto non eſt, gentem Iuniam praecipue de ea eſſe gloriatam, numisque ſuis caput Libertatis praetuliſſe, cum inſcriptione LIBERTAS. Fulu. Vrſin. *Famil. Rom.* p. 139. Acceſſit poſtea eodem anno Lex Valeria, qua cautum, vt indicta cauſſa interficeretur, qui regni occupandi iniiſſet conſilia, idque impune ferret percuſſor, ſi indicia ſceleris demonſtraſſet. Plutarch. *Vit. Poplic.* p. 103. Liu. II, 8. Pro his legibus dici non poteſt, quanta certamina per quingentos annos adierit populus Romanus, quamuis impedire haut potuerit, quo minus ea demum a L. Sulla, ac deinde a Iulio Caeſare conuellerentur, ab Auguſto vero eiusque ſucceſſoribus penitus exſtinguerentur, ſiquidem hi, adſpernati in ſpeciem regium nomen, titulo Principum omnia magiſtratuum legumque munia ad ſe traxerunt. Tacit. *Annal.* I, 1.

XXVII.

XXVII. Eadem porro libertas ciues immunes praeſtabat a duriore magiſtratuum imperio. Latae hanc in rem fuerant leges Valeriae a P. Valerio Poplicola conſule, de quibus Liuius II, 8. *Latae deinde leges non ſolum, quae regni ſuſpicione conſulem abſoluerunt, ſed quae adeo in contrarium verterunt, vt popularem etiam facerent; inde cognomen factum Poplicolae eſt.* Paullo diſtinctius rem referunt Plutarch. *Vit. Poplic.* p. 102. *ſequ.* & Dionyſ Halic V. p. 292. ex quibus conſtat, prima lege fuiſſe cautum, NE QVIS ROMAE MAGISTRATVM GERERET INIVSSV POPVLI : QVI SECVS FAXIT, EIVS CAPVT SACRVM ESSET : altera prouocationem conceſſam a magiſtratibus ad populum, neque permiſſum cuiquam, ſupplicio extremo, aut flagris, aut mulcta animaduertere in prouocantem, donec populus ea de re iuiſſet in ſuffragia. Poſterior lex quum omnium minime placeret patriciis, quippe fundamenta, ἀριστοκρατίας, quam adfectabant, penitus ſubuertens; variis artibus aliquandiu eluſa, atque hinc relatione non vna reſtituenda viſa eſt. Retulerunt ergo eamdem A. V. C. CCCIV. L. Valerius Poplicola Potitus, & M. Horatius Barbatus Coſſ. teſte Liuio III, 55. Retulit tertium alter M. Valerius Coruus anno V. C. CCCCLII. Qua de re idem Liuius X. 9. *Tertium ea lex tum poſt Reges exactos lata eſt, ſemper ab eadem familia. Cauſſam renouandae ſaepius non aliam fuiſſe reor, q am quod plus paucorum opes, quam libertas plebis poterant.* Quum ne ſic quidem conſultum populo videretur, ſemper in contrarium niten-

XXVII. Liberi a licentia magiſtratuum

nitentibus patriciis: quartum de prouocatione populum rogauit M. Porcius Laeca; qui etiam grauiore poena animaduertendum ſtatuit in eos, qui ciuem Romanum vel verberaſſent vel necaſſent Liu. X, 9. Cuius legis *Porciae* inſigne monimentum exſtat numus gentis Porciae, in quo vir paludatus, medius inter togatum prouocantem & lictorem virgas minantem, conſpicitur, addita inſcriptione: PROVOCO Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p. 219. edit. Patin.* Porciam legem, quum & ipſa vetuſtate obſoleuiſſet, denuo in vſum reuocauit C. Sempronius Gracchus, ceu ex fragmento orationis Gracchanae apud Gellium *Noct. Attic.* X, 3. acute colligit Car. Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom.* I, 6. Sed nec *leges ſacratae* hic praetermittendae, latae anno V. C. CCLX. Sp. Caſſio Viſcellino & Poſtumo Cominio Aurunco II. Coſſ. quum plebs pertaeſa vſurariae iniquitatis, in montem Sacrum ſeceſſiſſet. Pace enim facta hac lege, vt plebi ſui eſſent magiſtratus, quibus auxiliatio aduerſus conſules eſſet, neue cui patrum capere eum magiſtratum liceret. Liu. II, 33. Brutus, primus tribunus plebis, leges tulit, primo vt ne parricida eſſet, qui eum, qui plebiſcito ſacer ſit, occiderit. Dionyſ. Halic. VI. p. 410. deinde, vt tribuni plebis ſacroſancti haberentur, eosque qui violarint, ſacri eſſent. Id. *ibid.* Tertia lex iuſſit vt tribuni plebis non niſi e plebe crearentur. Acceſſere duae aliae leges, ne de capite ciuis Romani niſi comitiis centuriatis agi poſſet, neue priuilegia irrogarentur. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom.* I, 6. p. 84.

Digitized by Google

p. 84. Eaeque leges omnes dictae ſunt *ſacratae*, quia non modo ciues per omnia ſacra iurarant, vtique ſe his legibus ſempiternis vſuros, addita imprecatione, vt earum obſeruatoribus ſuperi & inferi eſſent propitii, transgreſſoribus vero contraria omnia acciderent: Dionyſ. Hal. VI. p. 410. verum etiam quod loco poenae adiectum eſſet, eos qui ſecus feciſſent cum pecunia familiaque Deo alicui ſacros futuros. (*b*) Feſt. voce *Sacratae*. Omnes enim leges huiusmodi ſanctione poenali munitas, SACRATAS dici conſueuiſſe, obſeurat Iac. Perizon. *Animad. Hiſt. p.* 418. *ſequ.*

XXVIII. Remedia aduerſus magiſtratuum inſolentiam.

XXVIII. Hiſce legibus ergo ſatis tuti erant ciues Romani, ab omni magiſtratuum tyrannide. Primo enim, ſi quid contra leges auderent magiſtratus, maximum cuique remedium erat in prouocatione ad populum. Deinde de capite ciuis Romani non niſi vniuerſus populus in comitiis centuriatis iudicabat, & tunc facile erat, vel innocentibus ſe a calumniatorum

(*b*) De hac poena Dionyſ. Halic. II. pag. 84. Ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις, ὅσους ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτεῳδήτινι, μάλιςα δὲ τοῖς καταχθονίοις, κατονομάζουσιν. *Mos erat Romanis, quos vellent impune occidi, eorum corpora deuouere Deo cuipiam, praecipue Diis inferis.* Feſtus *voce ſacrae: Homo* ſacer *is eſt, quem populus iudicauit ob maleficium, neque fas eſt eum immolari: ſed qui occidit, parricidii non damnatur: Ex quo quiuis homo malus atque improbus* ſacer *adpellari ſolet.* De hoc ſupplicio quaedam habet Raeuard. *ad XII Tab. Cap. IV. p.* 22.

(*i*)

Digitized by Google

rum artibus defendere, vel poenam meritis promiſſa barba, lacrymis, cultuque triſtiore populum ad miſericordiam flectere, eoque modo effugere periculum. Denique nulli magiſtratui licebat ciuem Romanum vel verberibus vel ſupplicio adficere. Immaniſſimas etiam eorum ſententias vox illa quiritantium compeſcebat: CIVIS ROMANVS SVM. Saepe eo reſpicit Cicero *in Orat. adu. Verrem. V, 54. Plagis confectum dico a lictoribus tuis ciuem Romanum ante oculos tuos concidiſſe. Ob quam cauſſam? Dii immortales, tametſi iniuriam facio communi cauſſae & IVRI CIVITATIS. Quaſi enim poſſit eſſe ulla cauſſa, cur hoc cuiquam ciui Romano iure accidat.* Et eadem *Oratione V, 57. Ceruices in carcere frangebantur indigniſſime ciuium Romanorum, vt etiam illa comploratio.* CIVIS ROMANVS SVM, *quae ſaepe multis in vltimis terris opem inter barbaros & ſalutem tulit, ea mortem iis acerbiorem & ſupplicium maturius ferret.* Plura eius generis exſtant apud Ciceronem *Verrin.* V, 62. ſequ. Nec ignota ſunt exempla Pauli Apoſtoli Act. XXII, 24, & martyrum Galliae apud Euſeb. *Hiſt. Eccleſ.* V, 1. qui ſe illa voce CIVIS ROMANVS SVM. a virgarum ignominia, vel ab extremo ſupplicio eripuerunt.

XXIX. Tribunorum plebis auxilium.

XXIX. Sed non ſolum in legibus Romanis ciuibus maximum praeſidium erat poſitum aduerſus magiſtratuum inſolentiam: verum etiam in tribunicia poteſtate. Si quis enim eorum libertatem violare non vereretur: tribunos plebis appellabant, qui ipſis omnem ferebant opem, neque patiebantur, ciui

Digitized by Google

ciui vlli fieri iniuriam. Plena eiusmodi exemplorum eſt Romana hiſtoria, & quamuis negari haut poſſit, iſta poteſtate non ſemel abuſos eſſe tribunos plebis; Saepe tamen etiam inſignia iuſtitiae atque aequitatis ſpecimina edebant, qualia ſunt quae Valer. Max. *Lib. VI. cap. V.* refert quamplurima.

XXX. Porro & aduerſus creditorum ſaeuitiam tuti erant ciues Romani. Immanis erat lex XII Tabularum, quae ciues Romanos obaeratos creditoribus addicebat, a quibus & vinciri, & eorum corpus id eſt, bona ſecari, & in partes diuidi poterant, (*i*) Gell. *Noct. Att. XX*, 1 Et quamuis ſerui haut fierent hunc in modum addicti & nexi: in ſeruitute tamen erant, ſeruisque ipſis tractabantur durius. Aſt contra hanc immanitatem auxilio ciuibus fuit lex Poetilia, qua cautum eſt anno V. C. CCCCXXVII. C. Poetelio L. Papirio Coſſ. *ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec poenam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet.* Liu. *VIII*, 28. Varro *de Lingua Lat. VI*, 5. *p.* 58. Succeſſit ergo ex eo tempore in addictionis illius locum poſſeſſio & venditio bonorum, de qua nos alibi ex inſtituto egimus. Qua de re Tertullianus *Apol. IV. Sed & iudicatos in partes ſecari a creditoribus, leges erant: conſenſu tamen publico crudelitas poſtea eraſa eſt, & in pudoris notam capitis poena conuerſa eſt*, BONORVM *adhi-*

XXX. Libertas ciuium Rom. a ſaeuitia creditorum.

(*i*) Dicemus ea de re infra *Lib. III, Tit. XXX. §. IV.*

(*k*)

adhibita PROSCRIPTIONE, *ſuffundere maluit homines ſanguinem, quam effundere.* Quin acceſſit demum beneficium ceſſionis bonorum ex lege Iulia, de quo plura iureconſulti, & nos infra *Lib.* III. *Tit.* XXX. §. VIII.

XXXI. Libertas ſuffragandi data per leges tabellarias.

XXXI. Poſtremo & hoc ad libertatem ciuium quam maxime pertinebat, quod libere, vt vellent, darent ſuffragia. Quamuis haec libertas magis ad ius publicum videatur referenda. Id eis attulere leges tabellariae, ſeu de tabellis, quas Cicero ideo *Agrar.* II. 2. *vindices tacitae libertatis & in Cornel. I.p.331.principium iuſtae libertatis* adpellat. Quum enim antea viua voce in comitiis ſuffragia ferrentur, idque nonnunquam cum periculo videretur coniunctum: primus A. Gabinius Trib. pleb. A. V. C. DCXIIII. lege cauit, vt populus non voce, ſed tabella ſuffragium ferret, ne quis inſpiceret tabellam, ne rogaret, ne adpellaret. Cic. *de Leg.* III, 16. Succeſſit biennio poſt altera lex tabellaria, lata a L. Caſſio, Tribuno plebis, M. Aemilio Lepido Porcino, & C. Hoſtilio Mancino Coſſ. vt & iudices & populus ſententias non voce dicerent, ſed tabellis ferrent, excepto iudicio perduellionis. Cic. *de Amicit.* XII. *de Leg.* III, 16. Aſcon. Paedian. *in Cornelianam. p.* 1313. *& Verrinam.* II. *p.* 1820. Cuius legis inſigne monimentum eſt numus gentis Caſſiae, in quo ciuis occurrit, tabellam littera A. notatam ciſtae immittens, cum lemmate LONGINVS III. V. & Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 67. Eodem pertinuit tertia lex Papiria, lata a C. Papirio Carbone, Tribuno pleb. A. V. C. IↃCXXI. P. Popillio Laenate

Laenate & P. Rupilio Nepote Coſſ. qua cautum denuo vt in iubendis legibus vetandisque populus tabella ſuffragia ferret. Cic *de Leg.* III, 16. Succeſſit quarta anno V. C. ІɔCXXX. a Coelio Caldo Tribuno plebis lata, vt etiam in perduellionis iudicio, quod Caſſia lege exceptum erat, populus non voce, ſed tabella, ſententiam ferret. Cic. *de Leg* III, 16. Quam ipſam quoque legem egregie illuſtrat numus apud Patin. *de Famil Rom. p.*79. quo praeter alia litterae L.D. in tabella conſpiciuntur. Significant illae LIBERO, DAMNO. Haec enim verba loco Caſſianorum ABSOLVO, CONDEMNO in crimine perduellionis adhibita eſſe diſcimus ex Caeſare *de Bello ciuili* III, 83. ex quo loco patet tertiam tunc adhibitam eſſe tabellam, quam imponebant vrnae, qui pecunia mulctandum reum iudicabant. Quae omnia eo pertinebant, vt tanto maiore libertate ſuum quisque ferret ſuffragium. Vnde denuo Cicero *pro Planc. VI. Populo grata eſt tabella, quae frontes aperit hominum, mentes tegit, datque eam libertatem, vt, quod velint, faciant, promittant autem, quod rogantur.*

XXXII. Sequitur alterum, quod ad iura Quiritium pertinuit, IVS GENTILITATIS. Diuiſerat Romulus ciues in duas gentes, quarum vnam *patres*, alteram *plebem*, nominauit. Illos ex iis adlegerat, qui in ciuitate genere, virtute atque opibus antecellebant; plebis nomine reliquos omnes adpellauerat. Quemadmodum vero e plebe *plebeii:* ita ex patribus *patricii* naſcebantur. Vtrosque inter ſe deuinxerat inſti- XXXII. Ius gentilitatis.

T tuto

tuto illo iure patronatus, de quo ſupra plura diximus. Ad iura vtriusque gentis quod attinet: de illis praecipue obſeruandum, quod plebis iura quisque cum ipſa ciuitate impetrarit; patricius autem, niſi lege ad populum lata, nemo fieri potuerit. Bis patricios legit Romulus, ſemel ex Albanis, ac deinde ex Sabinis. Dionyſ. Hal. *Ant. Rom.* II. *p.* 111. Eumdem morem poſtea ſequuti ceteri reges, qui ſubinde ex gentibus deuictis ac in ciuitatem receptis, patriciorum numerum ſuppleuerunt. Idem *Ant. Rom.* III. p. 199. & IV. p. 280. Suet. *Aug.* II: Libera republica L. Iunius Brutus, primus Coſ. patricios legit Liu. II 2. Sexennio poſt Appius Claudius, e Sabinis Romam commigrans, lege conſulari patricius factus eſt Dionyſ. Halic. V. p. 308. Liu. IV, 2. & X, 8. Poſtremo C. Iulius Caeſar lege Caſſia, & Auguſtus lege Saenia (*k*) ac denique Claudius Imp. patricios, iam magna ex parte exſtinctos, ſuppleuerunt. Tacit. *Annal.*

(*k*) Sed quaenam illa lex Saenia? In priore editione de Sentia ſuſpicatus ſum. Sed errorem ademit Lipſ. *ad* Tacit. p. 285. Obſeruat ille ex Dione, Auguſtum patricios ſuppleuiſſe τῆς βουλῆς ἐπιτρεψάσης τοῦτο ποιῆσαι, *iubente Senatu*, & quidem anno V.C.Iↄccxxv. Atqui conſul ſuffectus in faſtis adparet L. SAENIVS. Nam in fragmento veterum faſtorum apud Grut. pag. ccxcix, 1. ita legimus:

IMP. CAES. IIII. M. LICINIVS. K. IVL. C. ANTISTIVS. BELLVM. ALEXANDR.
EID. SEPT. M. TVLLIVS. K. NOV. L. SAENIVS.

Quis ergo dubitarit, ab eo SCtum tuliſſe nomen? Tacitus ergo pro SC. *legem Saeniam* dixit.

(*l*)

Annal. XI, 25. Suet. *Iul. XLI.* Ceterum ad gentilitatis iura pertinebat, quod ſoli patricii auſpicia ex inſtituto Romuli haberent. Liu. *VI*, 42. Id quod tamen de auium duntaxat inſpectione & tripudio intelligendum, ſiquidem de coelo ſeruare etiam plebeiis licebat. Cic. *in Vatin. cap. VII.* Quum enim, fatente Cic. *de Divin. II*, 36. hanc auium reliquorumque ſignorum obſeruationem retinerent Romani *tantum ad opinionem vulgi, & ad magnas vtilitates reipublicae*, id eſt ad plebem deludendam, continendamque in officio: periculoſum videbatur, plebeios ad haec myſteria admittere, quibus ius magiſtratus & ſacerdotia capiendi erat ademtum. Nimirum & hoc iure ex inſtituto Romuli gaudebant patricii, vt ſoli Senatum, ſacerdotia, magiſtratus, iudicia ac totam denique remp. tenerent. Sed paullo poſt ea omnia paullatim cum plebe communicata ſunt, niſi quod interreges, flamines Diales, Martialis & Quirinalis, Rex Sacrificulus, Salii ad extrema vsque reipublicae tempora ex patriciis lecti ſunt: quemadmodum & comitia tributa, tribunicia poteſtas (*l*) & Aedilitas plebeia perpetuo in poſſeſſione plebis permanſerunt. Reliqua, quae hac de re dici poſſent, a Carolo Sigonio explicata ſunt *Libro I. de Ant. iure ciu. Rom. Cap. VII.*

XXXIII. Ius connubiorum inter ſolos ciues, nec omnes tamen promiſcue fuit.

XXXIII. Pars haut poſtrema iuris Quiritium fuit IVS CONNVBIORVM, de quo quum

(*l*) Semel tamen duos patricios inter tribunos fuiſſe, refert Liu. III, 65.

Digitized by Google

quum titulo de nuptiis vberius actum ſit, iam pauca quaedam addemus. Romani ea in re ab inſtitutis plerarumque gentium diſceſſerunt, quod ne iis quidem, qui eiusdem ciuitatis erant, connubii ius promiſcue darent. Praeterquam enim, quod lege XII. Tabularum vetita eſſent inter patricios & plebeios connubia: Dionyſ. Halic. *X. p.* 674. Liu. *IV*, 4 etiam ſublata illa lege, ſaepe inter ipſos vicinarum regionum, aut eorum, qui ſub eodem gentis nomine vulgo continebantur, populorum ciues prohibita ſunt connubia. Sic inter Latinos connubia commerciaque nulla eſſe patiebantur Romani. Liu. *VIII*, 14. Idem de tribus Hernicorum populis patet ex eodem Liuio *IX*, 43. Deuicta Macedonia, & in quatuor regiones diuiſa, id etiam edixerunt decem legati, *neque connubium, neque commercium agrorum aedificiorumque inter ſe placere cuiquam extra fines regionis ſuae eſſe.* Liu. *XLV*, 29. Quod callido conſilio inuenerant Romani, ne mutuis adfinitatibus & commerciis iuncti inter ſe ac colligati, eo promtius aduerſus rempublicam conſociarentur. Immo ne cum omnibus quidem ciuibus Romanis connubii ius erat ciuibus. Libertinas, quamuis ciues, duci olim haut potuiſſe ab ingenuis ciuibus, patet exemplo Hiſpalae Fecenniae, cui haec poteſtas SC. data eſt. Liu. *XXXVIII*, 6. Sic & Campani, qui pridem ciuitatis iura fuerant conſequuti, poſtea demum impetrarunt, *vt ſibi* CIVES *Romanas ducere vxores liceret, & ſi qui prius duxiſſent, vt habere eas, & ante eam diem nati iuſti ſibi liberi heredesque eſſent.* Liu.

Liu *XXXVIII*, 36. Qua de re plura diſſerit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 24. *p*. 262.

XXXIV. Quum itaque ne inter omnes quidem eiusdem ciuitatis ius connubii eſſet: multo magis cum aliis, ciuitatis Romanae exſortibus connubia erant interdicta. Vnde Seneca de *Benef. IV*, 35. *Permiſi tibi filiam in matrimonium, poſtea peregrinus adparuiſti: non eſt mihi cum externo connubium.* Solebat tamen etiam peregrinis primum a populo; poſtea a Senatu ac demum a principe concedi ius connubii, per modum lege ſolutionis vel priuilegii Qua de re fuſius diximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib.* II, *cap. XVIII. p.* 321. *ſeqq.* Adde ſupra *Libro I, Tit X. n.* 15. Si quis vero non impetrato illo beneficio peregrinam duxiſſet: nati ex eiusmodi nuptiis liberi tamquam totidem hybridae ac nouum genus hominum habebantur, neque multo melioris, quam ſerui, erant conditionis, ceu patet exemplo militum Romanorum, qui Hiſpanas mulieres duxerant, apud Liu. XLIII, 3. Ex quo vero cum omnibus in orbe Romano ciuitas fuerat a Caracalla communicata: promiſcua quidem inter eos eſſe coeperunt connubia, ſed prohibita tamen cum barbaris. *L. vn. C. Theod. de nupt. gentil Lib. III. Tit.* 14. Quam tamen Valentiniani Senioris legem non diu valuiſſe multis exemplis docent Iac. Gothofredus in Commentario ad illam legem &, qui plura addidit, Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 23. *p.* 164. *ſequ.* XXXIV. Cum peregrinis & barbaris nullum connubium.

XXXV. Alia quaedam de prohibitis inter ciues nuptiis ſtatuit Auguſtus lege Papia Pop- XXXV. Lex Papia Poppaea

Digitized by Google

de connubio Senatorum cum libertinis.

Poppaea, cuius primo capite prohibitae nuptiae inter ſenatorem eiusue filios nepotesue & libertinas, lenas, a lenone manumiſſas easque, quae artem ludicram exerceant, vel filias eorum, qui eiusmodi artem feciſſent. *L. 44. pr. D. de rit. nupt.* Dio Caſſ. *LIV. p. 608.* Quum enim iam M. Antonio hoc vitio datum fuerit, quod libertini factus eſſet gener: Cic. *Philipp. II, 2.* multo minus dignum videbatur ſaeculi Auguſtaei felicitate, ſenatorium ſanguinem ipſarum libertinarum, lenarum ac meretricum commixtione contaminari. Scenicas vero vxores praeter artis infamiam etiam id indignas ſenatoriis nuptiis reddebat, (*m*) quod pleraeque

(*m*) Eam legem latius interpretatus D. Marcus, nuptias Senatorum cum feminis eiusmodi non ſolum iniuſtas, verum etiam irritas eſſe iuſſit, cuius SC. mentio fit *L. 16. D. de ſponſal.* Et hinc inter Senatorem & eiusmodi perſonas nuptiae eſſe negantur, *L. 42. §. 1. D. de ritu nupt.* adeo vt hae ne quidem vxores fiant, *L. 34. §. 3. eod.* ſed ſtatim ſint dimittendae, *L. 43. §. 10. D. eod.* Quae omnia ex hoc SC. eſſe, ſatis conſtat. Poſtea Conſtantinus M. hanc legem non ſolum a ſenatoribus, ſed & ab aliis viris perfectiſſimis ſeruari voluit. *L. 1. C. de natur. lib.* (Falſo enim in textu legitur *ſenatores ſeu* PRAEFECTI pro PERFECTI.) quam legem per omnia confirmauit Marcianus Imp. *L. 7. C. de inceſt. & inutil. nupt. Nou. Marcian. poſt Cod. Th. tit. IV.* Aſt ſublata demum eſt per *L. 23. C. de nupt.* non a Iuſtiniano quidem, vt inſcriptio prae ſe fert, ſed a Iuſtino, quem Iuſtinianus, tum adhuc Nobiliſſimus Caeſar, ad edendam iſtam conſtitutionem induxerat, quia ipſe cum Theodora, muliere ſcenica, & parum integrae famae, nuptias adfectabat. Procop. *Anecdot. p. 45.* & ibi Nic. Alamannus. Ipſe Iuſtinianus paullo poſt ea

Digitized by Google

que ſimul turpiſſimis ſe libidinibus in ipſa ſcena proſtituerent, quemadmodum ex Plauti *prologo Caſin.* oſtendit Lipſius *Elector. I,* 11. Rem omnem accuratius expoſuimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. I.*

XXXVI. Ad reliquos quod attinet ingenuos, licebat iis libertinas vxores ducere per legem Papiam Poppaeam. *L.* 21. *D. de ritu nupt. L.* 15. *C. de nupt.* Quod ideo receptum, quia tum maior erat libertinarum, quam ingenuarum, copia. Dio Caſſ. *Hiſt. LIV. p.* 68. Quo fit, vt & vetera marmora ſaepe meminerint coniugii libertarum. Reineſ. *Inſcr. p.* IↃCCLIX, 131.

XXXVI. Libertinas ducere olim non licuit: at permiſit lex Papia Poppaea.

D. M.
C. SALVIVS RESTITVTVS FECIT.
SIBI. ET.
SALVIAE. NYMPHIDIAE.
LIBERTAE. SVAE. ET. CONIVGI.
OPTIMAE. B. M. DE. SE. ET.
NICERO. L. L. Q. S. P. Q. S.

Et alibi p. IↃCCLX.

D. M.
SEPTIMIAE.
TYCHAE. QVAE.
VIXIT ANNIS
XXXVI. SEPTI

MIVS

ea de re aliquoties tum ad SS. Epiſcopos tum ad magiſtratus reſcripſit. *L.* 33. *C. de epiſc. audient. Nouell.* LXXXIX, 15. CXVII, 6. LXXVIII, 3. LI. Vid. Nic. Alaman. *Not. ad* Procop. *Anecdot.* 41. & *Comment.* noſtr. *ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. II.*

MIVS. IVLIA
NVS. CONIV
GI ET LIBERT.
KARISSIMAE.

Adde *p.* DCCLXXII. Grut *Inſcr. p. DLXVII*, 8. *DCCCCXXXV*, 4. *DCCCCXL*. 2. *DCCCCLVII*, 7. in quibus ſaepe laudantur LIBERTAE ET CONIVGES OPTIMAE, BENEQVE MERENTES, KARISSIMAE, FIDELISSIMAE, DVLCISSIMAE, AMANTISSIMAE, INCOMPARABILES. Prohibitae tamen manſerunt nuptiae inter libertum & patronam, patroniue vxorem, vel filiam quae & damnatione ad metalla puniebantur, niſi patrona eſſet vilioris conditionis *L* 13. *D de rit. nupt.* Paull. *Recept. Sent. II*, 19. 7. Et hinc rariſſimi exempli eſt, inſcriptio apud Fabretum pag. CCLXXXIX: IVNIAE FESTIVAE. PATRONAE. ET. VXORI. KARISS. C. IVNIVS. MERCVRIVS. Cui tamen ſimiles deprehendiſſe mihi videor apud Gruter. *Inſcr. p. DLXXXII*, 4. & Reineſ. *Inſcr. Claſſ. XII*, 24. Sed quamuis lex Papia permitteret, vt libertinae ducerentur vxores: non poterant tamen duci *lenae, a lenone lenaue manumiſſae, aut in adulterio deprehenſae, quaeue artem ludicram facerent, fecerint. L.* 43. *D. de rit. nupt.*

XXXVII. An eadem lex Papia prohibuerit nuptias ſexagenariorum & quinqua-

XXXVII. Plerique exiſtimant, eadem lege Papia Poppaea prohibitas nuptias ſexagenariorum maſculorum & quinquagenariarum feminarum, idque colligunt ex fragmento Senecae apud Lactant. *Inſt. Diuin. I*, 16. Vlpian. *Fragm. XVI*, 1. & *L.* 27. *C. de nupt.* Quibus auctori-

ctoritatibus commotus Iac. Gothofredus hoc caput legis Papiae Poppaeae commentus eſt; SEXAGENARIO MASCVLO, QVINQVAGENARIAE FEMINAE NVPTIAS CONTRAHERE IVS NE ESTO. Iac. Gothofr. *ad leg. Pap. Popp. II.* Sed luculenter euicit V.C. Iac. Perizonius *Diſſ. ad Leg. Vocon. p. 153. ſequ.* caput illud de ſexagenariis & quinquagenariis non eſſe ex lege Papia Poppaea, ſed ex SC. quodam, facto temporibus Tiberii. Res patet ex luculento loco Suet. *Claud. XXIII. Capiti Papiae Poppaeae legis, a Tiberio Caeſare, quaſi ſexagenarii generare non poſſent, addito, obrogauit.* Mira quidem in turbando hoc Suetonii loco eſt criticorum ſolertia: (*n*) ſed conſtanter hanc lectionem prae ſe ferunt meliores codices, nec ipſe ſenſus vllam poſtulat emendationem. Optimus Suetonii interpres eſt Vlpianus *Fragm. XVI, 3.* vbi iureconſultus: *Qui*, inquit, *intra ſexageſimum*, *vel quae intra quinquageſimum annum neutri legi paruerit, licet ipſis* LEGIBVS *poſt hanc aetatem liberatus eſſet, perpetuis tamen poenis tenebitur* ex SC. PERNICIANO, *Sed* CLAVDIANO SENATVS-CON-

genariarum?

(*n*) Cuiacius & Torrentius plane eiiciunt Tiberium & locum ita refingunt: *Capiti Papiae Poppaeae legis, quaſi ſexagenarii generare non poſſent, edicto abrogauit.* Pulmannus pro *edicto* habet *edito* Iac. Gothofredus *Not. ad L. Pap. Popp.* reliqua admittit, ſed pro *edicto* legi iubet *adaucto* Aſt nullam harum emendationum vel textus admittit, vel accuratiores Codices, qui teſte Caſaubono praeferunt: *addito obrogauit*, vel quantiuis pretii locus Vlpiani, vt in ſequentibus adparebit.

Digitized by Google

CONSVLTO *maior ſexagenario, ſi minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac ſi minor ſexaginta annorum duxiſſet vxorem.* Et paucis interiectis: *Quod ſi maior quinquagenaria minori ſexagenario nupſerit: impar matrimonium adpellatur,* & SC. CALVITIANO *cauetur, non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.* Ex his ergo locis egregia lux adfunditur Suetonio. Diſcimus enim inde I, quid in lege Papia Poppaea de ſexagenariis & quinquagenariis fuerit cautum, videlicet, ſexagenarios maſculos & quinquagenarias mulieres ob aetatem a poenis legis liberos fore. Diſcimus II. quid *addiderit* huic capiti Tiberius. Quum enim animaduertiſſet, multos ad hanc aetatem peruenire, qui legi numquam antea paruiſſent: ſtatuit, vt ſexagenariorum & quinquagenariarum nuptiae non quidem eſſent irritae, ſed nihil tamen ad effugiendas caelibatus poenas proficerent. Id quod ſancitum eſt SC. PERNICIANO, vel, vt Cl. Perizonius p. 156 mauult, PERSICIANO, ita dicto a Paullo Fabio Perſico, qui tertio ante exceſſum Tiberii anno Conſul fuit cum L. Vitellio. (*o*) Diſcimus III. qua in re CLAVDIVS Tiberii legi obrogauerit. Perpetuis enim poenis illis exemit ſexage-

(*o*) Iſte ſane Fabius plerumque *Perſicus* non addito nomine gentili adpellatur. Vid. Seneca. *de Benef. II, 21.* & Lapis apud Gruter. *Inſcript. p.* lccc. NON. MAGIS. POENITENDI. SVNT. SENATORES. QVAM. POENITET. PERSICVM. NOB. VIRVM. AMICVM. MEVM. INTER. IMAGINES. MAIORVM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE. (*p*)

Digitized by Google

xagenarios, dummodo quinquagenariis duxiſſent minores, quandoquidem ex eiusmodi matrimonio proles adhuc ſperari poterat. Denique & hoc IV. inde diſcimus, poſtremo acceſſiſſe SC. CALVITIANVM, vel vt Perizonius mauult, CALVISIANVM, (p) quo cautum, vt quod ſeni maſculo, ducenti iuenculam, dediſſet SC. Claudianum, non item valeret de nuptiis vetulae cum viro iuuene, quippe nullam ſpem prolis facturis. Sed & haec iura vna litura deleuit Iuſtinianus L. 27. *C. de nupt.* Vid. *Comment. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. III.*

XXXVIII. Si quas perſonas vxores ducere haut poſſent ciues Romani: eas tamen CONCVBINAS habere poterant. *L. 1. §. 1. D. de concubin.* Concubinatus enim per Leges nomen adſumſerat, *L. 3. §. 1. eod.* νόμος ἐγένετο, *pro lege habebatur*, teſte Clem. Alex. *Paedag. III, 3.* Illum οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέπουσιν, *ſapientes leges permittunt*, Id. *ibid.* *Leges nimirum Iulia & Papia Poppaea, quas* κατ' ἐξοχὴν νόμους vel leges eſſe dictas iam Lipſius *Exceſſ. ad Tacit. Ann. III. litt.* C. obſeruauit. Ante celeberrimam ſane illam legem *concubina* & *pellex* pari paſſu ambulabant, nec altera altera erat honeſtior: poſt illam autem *pellex* erat, quae cum aliquo, cui vxor erat, corpus miſcebat, quae autem, cum aliquo, cui vxor non eſſet, viuebat, ea honeſtiore nomine vo-

XXXVIII Concubinatus origo.

(p) Nullus in faſtis poſt Claudii tempora occurrit Caluitius: at ſub Nerone & ſequentibus Imperatoribus multi laudantur Caluiſii.

Digitized by Google

vocabatur *amica* vel *concubina* *L.* 144. *D. de V. S.* *conuictrix*, Grut p. DCCXCV, 8. γλυκυτάτη σύμβιος, Id. p DCCLXXX 9. *vxor gratuita*, id eſt, quae per coemtionem haut conuenerat in manum. Idem *p. DCCC*, 21. *ſodalitiaria*, Grut. p. DCII, 5. *amica, cum qua quis ſine mendacio viuebat. L.* 35. *D. de aur. arg. aer. leg.* Hinc honeſtum ex eo tempore erat concubinae nomen, *L.* 144. *D. de V. S.* & licita cum ea conſuetudo, *L.* 5. *C. ad SC Orphit.* adeo vt ab vxore ſolo delectu & animi deſtinatione Paull. *Rec. Sent. II*, 20. 2. & dignitate differret, *L.* 49. §. 4. *D. de legat.* 3. Immo vxoris loco haberetur. *L.* 144. *de V. S.* tamen haec coniunctio dici non poterat *legitima*, quia lex concubinas habere permittebat, non tamen initam cum iis conſuetudinem eadem effecta habere patiebatur, quae tribuit matrimonio. Id quod contra Cuiacium recte docuit Em. Merill. *Obſ. III*, 15. & *Variant. Cuiac. I*, 34.

XXXIX. Quae concubinae eſſe potuerint?

XXXIX. In concubinatu vero eſſe poterat, quaecumque non poterat eſſe vxor, vel in quam ſtuprum non committebatur. *L.* 1. §. 1. *D. de concub.* Quod tamen recte intelligendum. Non enim quas honeſtas & ius illud, quod impreſſum mentibus noſtris circumferimus, a toro virorum arcebat, cum iis concubinatum inre licebat, vti ſibi perſuaſit Cuiacius *Obſ. V.* 6. ſed cum illis tantum, quae per leges mere ciuiles vxores eſſe non poterant. Hinc fas erat ingenuo concubinam habere iudicio publico damnatam, *L.* 1. §. 2. *D. de concub.* mulierem quaeſtuariam, *L.* 16. *D. de his. quae vt indign.* obſcuro loco natam, *L.* 3. *pr. D. de concub.* ancillam, *L.* 38. *pr.*

Digitized by Google

pr. D. de reb. auct. iud. poſſ. mulierem prouincialem, in qua quis officium adminiſtrabat, *L. 5. D. eod.* etiam ſenem & cuiuscumque aetatis, modo poſſet virilis patientiae legem accipere. *L 4. § 4. eod.* At non poterat quis in concubinatu habere feminam quamcumque, ſi haberet iuſtam vxorem Paull. *Rec. Sent. II,* 20. 1. *L. vlt* §. 2. *de diuort.* Multo minus plures ſimul concubinas habere licebat, quia ſemper infamis Romanis videbatur vita *inter ſtupra concubinarum & oſcula*, vel *mollia concubinarum & ſpadonum agmina* transacta, qualem in Sophonio Tigellino & Fabio Valente reprehendit Tacit. *Hiſt. I, 72. III, 20.* in Commodo Imperatore Ael. Spartian *vit. Comm. Cap. V.* Et Iuſtinianus mulieres, quae vni viro corpora praebent eodem tempore, non *concubinas*, ſed πορνευομένας dicendas indignasque concubinarum iuribus iudicat. *Nou. XVIII. Cap. 5.* Minime omnium inter eas perſonas honeſtus erat concubinatus, quas ſanguinis propinquitas vel adfinitas a matrimonio arcebat, vt paſſim docet Vlpianus *L. 1. §. 3. D. de concub. L. 56. D. de R. N.*

XL. Sed adiecimus tamen, ne tunc quidem locum concubinatui fuiſſe, ſi femina eſſet talis, vt in eam ſtuprum committeretur. Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam vitaeque integram: *L. 14. pr. D. ad L. Iul. de adult.* non autem in obſcuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam vel quae quaeſtum corpore fecerat. *L. 3. pr. D. de concub.* Vnde & Ouidio *de arte amandi I, v. 30.* amplexus huiusmodi mulierçularum ſunt *Venus tuta & conceſſa* XL. An & ingenuae honeſtae?

conceſſa furta, quia qui cum tali femina rem habuerat, ſtupri reus haut erat ex Lege Iulia de adulteriis. Hae ergo & in concubinatu eſſe poterant: non feminae ingenuae & honeſtiores. Hinc ſi hae cum viris eſſent: aut vxores praeſumebantur aut ſtupri reus vterque erat, ſi ſe negaret viuere in matrimonio, nec tamen mulier teſtationem interpoſuiſſet, ſe ſua ſponte in concubinatu viuere. *L. 1. pr. D. de concub.* Cui legi male vulgo obuerti *L. 24. D. de R. N. & L. 31. pr. D. de donat.* ſatis perſpicue oſtendimus in *Comment. ad Leg. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. IV. p. 172. ſequ.*

XLI. Quinam concubinas adſciuerint?

XLI. Quamuis autem & licita nec inhoneſta Romanis videretur haec conſuetudo, ac vere inaequale eſſet matrimonium: *L. 3. C. de natur. lib.* tamen nec ipſae concubinae vxorum dignitate & iuribus fruebantur, nec liberi inde nati legitimi erant, ſed naturales, quorum de conditione ſupra *Tit. X.* quaedam notauimus. Hinc & ii fere, qui iam ex iuſto matrimonio liberos procrearant, patriaeque & Priamo fecerant ſatis, concubinam ſolebant in lectum adſciſcere, ne liberis inducerent nouercam, ſpemque hereditatis iis nihil tale meritis interuerterent. Sic Veſpaſianus Imp. poſt vxoris exceſſum Caenidem, Antoniae libertam, reuocauit in contubernium, & paene iuſtae vxoris loco id eſt, in concubinatu habuit. Suet. *Veſp. III.* Idem fecit Antoninus Pius, Iul. Capitol. *Vit. Anton. Cap. VIII.* idem & Marcus Antoninus, recti exempli imperator, qui amiſſa vxore concubinam ſibi adſciuit, procuratoris ſui

ſui filiam, *ne tot liberis nouercam ſuperduceret.* Id. *Vit. Marci cap. XXIX.*

XLII. Talis vtique fuit veterum Romanorum concubinatus. Vnde ii cum laruis pugnant, qui audito concubinae vocabulo ſtatim ſibi aut proſtibulum aliquod, aut plane pellicem, animo concipiunt. Id vero non magis verum eſt, quam ſi quis idem iudicium ferendum putaret de vxoribus *ad morganaticam*, quas Principes & viri illuſtres ea lege adſumunt in torum, vt nec ipſae mariti dignitate, nec liberi reliquorum liberorum iuribus fruantur. His vxoribus per omnia fere ſimiles erant concubinae Romanorum, poſt quam *mos & lex maculoſum edomuerat nefas*, & Auguſtus concubinatum a pellicatu ſecreuerat.

XLII. Fuere concubinae ſimiles vxoribus ad morganaticam.

XLIII. At iſte concubinatus paullatim euanuit, poſtquam Chriſtiana pietate indignus videri coepit. Primus eum ſubruere conatus eſt Conſtantinus M. ſed ita vt obliqua quaſi via procederet, nec ſe id agere prae ſe ferret. Quum enim ita inoleuiſſet iſta conſuetudo, vt impar ſibi prope videretur ei abolendae: id agebat potiſſimum, ut ciues vxores, quam concubinas habere mallent. Hinc primo liberis naturalibus quidquam relinqui vetuit, ceu colligimus ex *L. 1. C. Theod. de natur. lib.* Deinde ideo adinuenit legitimationem per ſubſequens matrimonium, non in futurum tamen valituram, ne parentibus occaſio deeſſet ſignandi tabulas, & concubinas iuſtis ſibi nuptiis iungendi Deſ. Herald. *Rer. Quotid. I, 4, 2.* Denique ne viri dignitatibus fulgentes alios exemplo corrumperent

XLIII. Quando legibus interdictus concubinatus?

rent duriſſimam illam *L.* 1. *C. de nat. lib.* edidit, qua concubinas a viris illuſtribus, clariſſimis, ſpectabilibus, perfectiſſimis haberi vetuit. Nec ſucceſſus forſan defuiſſet illis Conſtantini M. conſiliis, ſi ſucceſſoribus iſta potuiſſet probare. Sed facilius tulerunt concubinatum, adeo, vt nulla eorum conſtitutio, iſti coniunctioni oppoſita in codicem relata ſit a Iuſtiniano, ſed hic ipſe potius concubinatum *licitam* vocarit *conſuetudinem L.* 5. *C. ad SC. Orphit* in eaque *caſte viui poſſe* ſcripſerit *Nou. XVIII. Cap.* 5. Primus ergo in Oriente eum ſubruiſſe videtur Leo Sapiens. *Nou. Leon. XCI.* In Occidente eum multo diutius manſiſſe, ſatis oſtendunt Leges veteres Francorum, Langobardorum, Germanorum, de quibus fuſius a nobis actum in *Antiquitatibus iuris Germanici.*

XLIV. Leges Romuli & XII. Tabularum de diuortiis.

XLIV. In Titulo de nuptiis accuratius egimus de diuerſis modis nuptiarum per confarreationem, coemtionem & vſum, deque poteſtate maritorum in vxores; de quibus multa potius, quam optima, collegit Carolus Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom. I.* Quare de diuortiis tantum nonnulla adiiciemus, maxime quum eam doctrinam in Inſtitutionibus ſuis praetermiſerit Iuſtinianus. Diuortium maritis quidem permiſerat Romulus, at non vxoribus, vt tradit Plutarch. *Vit. Romuli p.* 39. Sed nec illis quidem, eodem teſte Plutarcho, ſine cauſſa ſontica licebat vxoribus mittere nuncium, verum ſi conſtaret, eas aut ſtuprum paſſas, aut venenum paraſſe, aut liberos clauesue ſubieciſſe. Forſan etiam temulentia

inter

inter cauſſas diuortii ſonticas fuit, quippe quam maritus, cauſſa cum cognatis cognita, ſeuere vindicare in vxore conſueuerat. Dionyſ. Hal. II. p. 96. Eadem lex deinde migraſſe videtur in duodecim tabulas, ſecundum quas, addita cauſſa, iuſtum fieri potuiſſe diuortium, colligitur ex *L. 43. D. ad Leg. Iul. de adult.* & praecipue ex loco Ciceronis *Philipp. II, 28. Nolite, nolite quaerere: frugi factus eſt: mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere iuſſit, ex XII. Tabulis cauſſam addidit, exegit.* Quamuis enim hoc *cauſſam addidit* ſuſpectum videatur P. Victorio *Var. Lect. II, 1.* & Mur. *Var. Lect. V, 8.* & quidem ob locum Nonii IV, 152. in quo legitur: *claues ademit, foraſque exegit*: Grammaticos tamen ſaepe ex auctoribus fragmenta non integri ſenſus exſcribere, & hinc emendationem auctorum ex fragmentis illis periculoſam ſemper eſſe, prudenter monuit eruditiſſimus Perizonius *Animadu. Hiſt. Cap. IX. p. 371. ſequ.* Vt vt ſit, videtur ſane lex XII. Tabularum non promiſcue ac ſine cauſſa conceſſiſſe repudium, ſiquidem veteres auctores ſaepe eiusmodi cauſſarum meminerunt. (q) Naeuius apud Feſtum *voce ſonticum. p.* 441.

Sonticam

(q) Non ſolebat antiquitus vxori dari repudium, niſi cauſſa cognita in concilio cognatorum. Val. Maxim. II, 1, 4. & 8. Quin iusiurandum praeſtari ſolebat cenſoribus, diuortium ex iuſta cauſa eſſe factum. Gell. XVII, 21. Solebant praeterea iſtae cauſae ipſumque factum diuortium in acta referri. Seneca *de Benef. III, 16, Quia vero nulla ſine diuortio acta ſunt, quod ſaepe audiebant, facere didicerunt.* Adde. Lipſ. *ad* Tacit. *Ann. V. p.* 231.

 (r)

Sonticam eſſe oportet cauſſam, quamobrem perdas mulierem.

Et Varro apud Non. II, 73. *Betere eſt ire. Varro* τȣ̃ πατρὸς τὸ παιδίον: *A ſe, annos multos quod parere non poſſet, eam betere foras iuſſit.* Si ſine iuſta & ſontica cauſſa factum erat diuortium, Romulus teſte Plutarcho ſanxerat, τῆς ȣ̓σίας αὐτȣ̃ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δημητρὸς ἱερὸν, *vt eius bona partim cederent vxori, partim Cereri ſacra eſſent. Vit. Romul. p. 39.*

XLV. Diuortiorum origo & frequentia ſequiore aeuo.

XLV. Aſt quamuis diuortia viris permitterent leges: non tamen vllum Romae exſtitit exemplum ante annum ab V. C. circiter quingenteſimum, quo primus vxorem ob ſterilitatem dimiſit Sp. Caruilius Ruga. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p. 96.* Plutarch. *Romul. p. 39. & in Numa. p. 77.* Valer. Max. *II*, 1. 4. Gell. *Noct. Att. IV*, 3. At poſtea frequentiſſima Romae fuere diuortia, & quidem non ſolum ob cauſſas alicuius momenti, veluti ſterilitatem, *L. 60. L. 62. D. de donat. int. vir. & vx.* Suet. *Ner. Cap. XXXV.* ſimultates cum ſocru, Sueton. *Aug. cap. LXII.* morum peruerſitatem, Idem *ibid. cap. LXII.* impudicitiam, Plutarch. *in vit. Caton. & Pompei.* Sueton. *Vit. Claud. cap. VII. XXVI.* verum etiam ob cauſſas leuiſſimas. Facile enim, vel ob leuem tantum ſuſpicionem, domo eiiciebatur vxor, quamuis innocentiſſima. Papiriam ſane quum dimitteret Paullus Aemilius, mirantibus amicis, & cauſſam quaerentibus, nullam certam attulit, ſed ſe tamen ab ea laeſum ſignificauit. Plutarch. *Vit. L. Paulli p. 257. Tom. I.* Nonnumquam cauſſa interſerebatur quidem, ſed

ſed leuis, & quae vix mereri videbatur tantam animaduerſionem. Sic C. Sulpicius Gallus extruſit vxorem. quod foris nudo capite verſata eſſet: Q. Antiſtius Vetus. quod cum libertina vulgari ſecreto collocuta: P. Sempronius Sophus, quod ludos ſpectaſſet, ſe ignorante. Val. Max. VI, 3, 10. ſeq. Cicero ipſe, Cato quam honeſtatis ſtudioſus? Terentiam ob aes alienum nona dote exſoluendum: & Publiliam, quod Tulliae morte laetari viſa eſſet, domo exegit. Plutarch. *Vit. Ciceron.* Alii propter ſenectutem abiiciebant vxores, *L. 62. de don. inter vir. & vx.* alii quia iam cum alia fuerat tranſactum. Quo pertinent illa Iuuenalis *Sat. VI. v.* 147.

- - - Exi
Ocyus, & propera, ſicco venit altera naſo.

Immo quum dimiſſa ob mores grauiores vxore, maritus dotem lucraretur: fiebat aliquando, vt viri data opera male moratas ducerent, dummodo bene dotatae eſſent. Sic C. Titinnius Minturnenſis Fanniam vxorem impudicam de induſtria duxerat, vt eo crimine repudiatam dote ſpoliaret. Quod exemplum, latamque a C. Mario ſententiam referunt Plutarch. *in vita Marii p.* 247. & Valer. Max. VIII, 2. 3. Denique etiam nonnunquam bona gratia a ſe inuicem diſcedebant coniuges, & tum plerumque vxor non ſolum dotem recipiebat, ſed & dona & munera a marito data lucrabatur. Vnde Ouid. *de Remed. Amoris v. 669. ſequ.*

Tutius eſt, aptumque magis, DISCEDERE PACE,

Quam petere a thalamis litigioſa fora.
Munera, quae dederas habeat ſine lite iubeto,
Eſſe ſolent magno damna minora malo.

XLVI. Etiam vxoribus licuit a viris diuertere.

XLVI. Ceterum quum olim maritis tantum ius eſſet dimittendi vxores, ceu ex Romuli lege obſeruat Plutarchus *in Vita Romuli pag. 39.* idque ius adhuc vigeret temporibus Plauti, ceu ex eius *Mercat. Act. IV. Scen. 6.* conſtat: poſtea etiam vxores coeperunt a viris diuertere, idque tam frequenter, vt grauiter ſcribat Seneca *de Benefic. III, 16. Numquid iam vlla repudio erubeſcit, poſtquam illuſtres quaedam & nobiles feminae non conſulum numero. ſed maritorum, annos ſuos computant, & exeunt matrimonii cauſſa, nubunt repudii?* Et Iuuenal. *Sat. VI. v. 20.*

- - - Sic fiunt octo mariti
Quinque per auctumnos.

Et Martialis *Epigr. VI, 7.*

Aut minus aut certe non plus, triceſima lux eſt,
Et nubit decimo iam Theleſina viro.
Quae nubit toties, non nubit, adultera lege eſt,
Offendar moecha ſimpliciore minus.

Nec grauioribus opus erat cauſſis, ſi vxor a marito, quam ſi hic ab illa, ſeſe ſeiungeret. Saepius enim & mulieres ſine cauſſa diuertebant a viris. Exemplum habes in Ciceronis *Epiſt. ad Fam. VIII, 7.* vbi Coelius ad Ciceronem: *Paulla Valeria, ſoror Triarii, diuortium ſine cauſſa, quo die vir e prouincia venturus erat, fecit. Nuptura eſt D. Bruto.* Soli libertae non licebat per legem Papiam Poppaeam a patrono diſcedere, cui erat matrimonio copulata, ceu ipſa legitima verba docent, quae ſeruauit Vlpianus *L. vlt. D. de diuort.*

Digitized by Google

uort. quaeque diligentius interpretati ſumus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. XII. p.* 244.

XLVII. Fiebat olim diuortium non ſine ſollemnitate. Quemadmodum enim vxores in manum conueniebant per confarreationem: ita ſeiungebantur alio ſacrificio, quod diffarreatio adpellabatur. Feſt. *voce diffarreatio p.* 280. Diffarreatio *genus ſacrificii, quo inter virum & mulierem fiebat diſſolutio. Dicta diffarreatio, quia fiebat farreo libo adhibito.* In vſu erat hoc ſacrificium adhuc Plutarchi aetate, quoties inter flaminem Dialem & flaminicam fiebat diſcidium nuptiarum. Quum enim antea flaminibus nefas eſſet, vxores a ſe dimittere: reſcripto id primus permiſit Domitianus, teſte eodem Plutarch. *Quaeſt. R. p. 276. Tom. II.* Qui & haec addit: οἱ δὲ ἱερεῖς παρεγένοντο τῇ τοῦ γάμου διαλύσει, πολλὰ φρικώδη καὶ ἀλλόκοτα, καὶ σκυθρωπὰ δρῶντες. *At ſacerdotes reliqui, qui interfuerunt, quum eiusmodi matrimonium diſſolueretur, multa horrenda, inaudita & triſtia fecerunt.* Vnde patet triſte admodum ac mali ominis fuiſſe hoc diffarreationis Sacrificium, in quo multos ritus ac caerimonias triſtiores adhiberi oportuerit. Coemtione contractae nuptiae remancipatione ſolutae videntur Iac. Raeuardo, *de Leg. XII. Tab. XXII. p. 99. ſeq. Tomo I. Oper.* Praeterquam enim quod nihil tam naturale eſt, quam vnumquodque eo modo diſſolui, quo colligatum eſt, *L. 35. D. de reg. iur.* omniaque, quae in iure contrahuntur, contrario iure pereunt: *L. 100. D. eod.* remancipationis huiusmodi diſertis verbis meminit Feſtus

XLVII. Sollemnitates in diuortiis olim obſeruatae.

Digitized by Google

voce remancipatam p. 403. *Remancipatam Gallus Aelius eſſe ait, quae mancipata ſit ab eo, cui in manum conuenerat* Ita ſane Catonem Vticenſem vxorem Marciam praeſentem deſpondiſſe Hortenſio, refert Plutarch. *in Catone.* Et Tiberium Neronem Liuiam vxorem etiam praegnantem Auguſto ceſſiſſe, ex Tacit. *Ann.* V, 1. & Dionis *Lib.* XLVIII *novimus.* Id quod remancipationis ritu factum eſſe, non dubitauerim. Conueniſſe enim Liuiam in manum, ex verbis Dionis colligas: ἐξέδωκε δὲ αὐτὴν αὐτὸς ὁ ἀνὴρ, ὥσπερ τις πατὴρ. *Elocauit illam ipſe maritus, tanquam filiam.* Vſu denique quaeſita vxor, ſi vellet a viro diuertere, vſurpatione reſcindebat matrimonium, ſi nondum circumacto anno a viro trinoctium abfuiſſet. Gell. *Noct. Att.* III, 2. Macrob. *Saturn.* I, 3.

XLVIII. Ritus ſequiore aeuo vſitati.

XLVIII. At poſtea inualuit, vt paucioribus adhibitis caerimoniis, quae legitimae obſeruationis vocabulo veniunt in *L.* 35. *D. de don. int. vir. & vxor.* diſſoluerentur matrimonia, quas ſummatim recenſebimus. Primo confringebantur tabulae dotales, vt patet ex Tacito *Ann.* XI, 30. & Scholiaſta Iuuenalis *ad Sat.* IX *v.* 75. Deinde adimebantur claues. Quemadmodum enim nouae nuptae, ingreſſae domum mariti, claues in ſignum communicati cum ea dominii tradebantur: Barn Briſſon. *de ritu nupt. pag.* 232. ita clauibus ademtis dirimebantur connubia. Cic. *Philipp.* II, 28. Petr. Victor *Var. Lect.* II, 2. Tum porro dicebantur ſollemnia verba. His enim omnino opus fuiſſe, vel inde patet, quod Cicero *de Orat. I*, 40. ait: *Certis quibusdam VERBIS,*

Digitized by Google

VERBIS, non nouis nuptiis, fieri cum ſuperiore diuortium. Verba vero illa haec erant: RES TVAS TIBI HABETO. Vel TVAS RES TIBI AGITO, *L.* 2. §. 1. *D. de diuort.* Barn. Briſſ. *de Form.* VIII. p. 722. eaque pronunciare plerumque ſolebat libertus. *L.* 9. *D. de diuort.* Iuuenal. *Sat.* VI. *v.* 145.

Collige ſarcinulas, dicet libertus, & EXI
Iam grauis es nobis, & ſaepe emungeris, EXI
Ocyus, & propera, ſicco venit altera naſo.

Solebant etiam nuncium mittere coniugi, eaque ſpeciatim dicebatur renunciatio matrimonii. Immo & libellus dabatur, cui eadem procul dubio verba inſcripta. Quo libello iam oblato, locus quidem erat poenitentiae, ſi coniux repudiatus conſentiret: *L.* 7. *D. de diuort.* non ſi huic placeret conditio. Tunc enim diſſolutum cenſebatur matrimonium, libello etiam nondum tradito. *L.* 6. *C. de repud* Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I,* 9. *p.* 132. Denique Auguſtus, (qui & alias diuortiis modum impoſuit, teſte Sueton. *Octau.* XXXIV.) lege Iulia de adulteriis cauit, vt diuortium fieret, adhibitis praeter libertum ſeptem teſtibus ciuibus Romanis, puberibus: alias pro irrito haberetur. *L.* 9. *D. de diuort.* Barn. Briſſon. *ad Leg. Iul. de adult.* XXVIII. p. 123.

XLIX. Sed haec omnia ad *diuortium* inter coniuges pertinet. Latius patebat *repudium,* quod etiam ſponſus ſponſae, vel haec illi dare ſolebat Paullus *L.* 191. *D. de Verb. ſignif. Inter diuortium & repudium hoc intereſt, quod repudiari etiam futurum matrimonium poteſt: non recte autem ſponſa diuortiſſe*

XLIX. Quid repudium?

Digitized by Google

diuortiſſe dicitur. Et Modeſtinus *L.* 101. §. 11. *D. eod. Diuortium inter virum & vxorem fieri dicitur; repudium vero ſponſae remitti videtur: quod & in ſponſae perſonam non abſurde cadit.* In repudiis ſponſae mittendis ſollemnia erant verba: TVA CONDITIONE NON VTOR. *L.* 2. §. 1. *D. de diuort. & repud.* Tantum autem abeſt, vt hic cauſſa aliqua ſontica opus eſſet, vt ex ſponſalibus, quantumuis ſtipulatione firmatis, nulla oriretur ciuilis actio, ſed infinita eſſet repudiorũ licentia *L.* 1. *C. de ſponſal. L.* 2. §. 1. 2. *D. de diuort. L.* 2. *C. de rep. L.* 2. *C. de inutil. ſtipul.* Nec contrarium euincitur ex loco Ser. Sulpicii apud Gell. *Noct. Att.* IV, 4. Actio enim illa ex ſponſu, cuius ibi meminit Sulpicius, non ad Romanos, ſed ad Latii incolas pertinebat. Attamen & ab orbis Romani incolis certas repudii cauſſas obſeruari voluerunt Theodoſius & Valentin. *L.* 8. *C. de repud.* & Iuſtinianus L. 10. 1.. *C. eod.*

L. Ius patrium, legitimi dominii, teſtamenti, hereditatis, vſucapionis.

L. Sufficiant haec de tertio iure Quiritium, id eſt, de iure connubiorum. Quartum fuit PATRIVM, de quo tamen vix eſt, quod hic addamus, quum ſupra Lib. I. *Tit* IX. de patria poteſtate, ciuibus Romanis propria, accurate nos agere meminerimus, quemadmodum & de adoptione, legitimatione, emancipatione, aliisque, quae huc pertinent, vberius ſuis locis diſſeruimus. Idem de quinto dicendum. Quot modis enim iure Quiritium rerum adquiratur DOMINIVM, & quaenam fuerint eius dominii effecta, ſtatim dicemus *Lib* II. *Tit* I. De ſexto quoque, id eſt, de iure TESTAMENTORVM agemus *Lib.* II. *Tit.* X. *ſequ.* De ſeptimo, ſeu de

de iure HEREDITATVM LEGITIMARVM *Lib.* III. *Tit.* I. & ſequentibus, de octauo denique, id eſt, de VSVCAPIONE *Libro* II. *Tit.* VI. plura monebimus, nihil ut hic de illis addendum praeterea videatur. Progrediemur ergo ad ea iura ciuium Romanorum, quae ad ius publicum potius ſpectant, κατ' ἐξοχὴν CIVITATIS iura adpellantur.

LI. Prima ciuium Romanorum praerogatiua, quae ad ius publicum pertinet, eſt IVS CENSVS. Cenſus qualis Romae fuerit, & a quonam ſit inſtitutus, diximus ſupra, vbi de capitis deminutione actum eſt. Auctor nimirum huius moris Seruius Tullius Rex, qui primus iuſſit, vt ciues omnes in ſua quisque claſſe & centuria, dato iureiurando, apud eum, penes quem ius eſſet cenſendi populi, nomina ſua, vxorum, liberorum, libertorum ſeruorumque ſuorum profiterentur, praetereaque aetatem omnium, regionem, quam habitarent, & fortunarum ſuarum aeſtimationem deferrent. Hoc autem ius cenſendi primum regum, deinde conſulum & dictatorum, ac poſtremo cenſorum fuit. Quae omnia ideo inſtituta ſunt, vt de ciuiũ, qui arma ferre poſſent, numero, pecuniaeque magnitudine, qua belli ſumtus ſuſtinentur & totius reip. viribus tanto certius conſtaret. Vnde de Seruio Tullio Florus I, 6. *Ad hoc populus Romanus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtributus, vt omnia patrimonii, dignitatis, aetatis, artium, officiorumque diſcrimina in tabulas referrentur, ac ſi maxima ciuitas minimae domus diligentia contineretur.*

LI. Ius cenſus.

Digitized by Google

LII. Cenſu etiam ius ciuitatis adquiri potuit.

LII. Quicumque iure nomina dabant cenſoribus , eaque inſcribenda curabant tabulis cenſualibus, eo ipſo ius ciuitatis conſequebantur , adeo vt & ſerui non modo manumiſſi, verum etiam ciues viderentur, ſi nomina conſentiente domino, profiterentur apud cenſores, ac deinde luſtro intereſſent. Vlp. *Fragm.* I, 8. Cic. *de Orat.* I, 40. Aſt adultiore iam ciuitate, non promiſcue omnibus licuit in tabulas cenſuales irrepere. Quum enim plerique ſocii ac Latini nominis hoc modo ius ciuitatis furtim conſequi ſtuderent, nominibusque tabulis cenſualibus inſcriptis, deinde Romam commigrarent: conqueſti ſunt anno V. C. DLXIV. M. Aemilio & C. Flaminio Coſſ. legati ſociorum Latini nominis, *magnam multitudinem ciuium ſuorum Romam commigraſſe, & ibi cenſos eſſe.* Quo intellecto Senatus Q. Terentio Culleoni Praetori negotium dabat, *vt eos conquireret, & quem C. Claudio & M. Liuio Cenſoribus, poſtue eos Cenſores ipſum parentemue eius apud ſe cenſum eſſe probaſſent, vt redire eo cogeret, vbi cenſi eſſent.* Liu. XXXIX, 3. Quamuis ergo tunc ea conquiſitione duodecim millia Latinorum domos redire cogerentur: paulo poſt tamen A. V. C. DLXXVI. iterum auditae ſunt legationes ſociorum & Latini nominis , conquerentium, *ciues ſuos Romae cenſos pleroſque eo demigrare. Quod ſi permittatur, perpaucis luſtris futurum , vt deſerta oppida , deſerti agri, nullum militem dare poſſent.* Re vero expenſa paullo accuratius prodiit edictum, *qui ſocii ac nominis Latini ipſi maioresque ipſorum, M. Claudio, T. Quinctio cenſoribus, poſteaque apud ſocios ac nominis*

Latini

Latini cenſi eſſent, vt omnes in ſuam quisque ciuitatem, ante Kal. Nou. redirent. Liu. XLI, 12. 13. ſequ. Id ius aliquamdiu viguit, ſiquidem & L. Poſtumium Conſulem anno V. C. DLXXX. pro concione legimus edixiſſe, *vt, qui ſocium Latini nominis ex edicto C. Claudii Coſ. redire in ciuitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romae, ſed omnes in ciuitatibus ſuis cenſerentur.* Liu. XLII, 10. Quum ne ſic quidem fraudes iſtae impedirentur: in eandem ſententiam anno ƆCLVIII. a L. Licinio Craſſo & Q. Mucio Scaeuola coſſ. lata eſt lex *Licinia & Mucia*, vt ſocii & Latini nominis in ſuae quisque ciuitatis ius redigeretur (*r*) Verum ea

(*r*) Exſtitit etiam in eamdem rem lex quaedam Papia, cuius diſertis verbis meminit Cicero *pro Balbo* XXIII. Valer. Max. III, 4. 5. Vnde fallitur Steph. Vin. Pighius, in *Obſeruat. ad* Valer. Max. *l. c.* qui hanc legem plane explodendam putat. Nec minus errat Car. Sigon. *de antiquo iure Ital.* III, 1. qui eamdem confundit, cum lege Papia *de peregrinis*, de qua infra agemus. Hac enim lege non omnes peregrini eiiciebantur, ſed ſocii & Latini nominis, qui Romam commigrauerant, domum redire iubebantur, ceu exemplis a Valerio Maximo & Cicerone adlatis patet. Quum vero lex Claudia prima fuiſſe videatur, qua ea de re actum eſt, eaque lata ſit anno IƆ LXXVI, poſt legem vero Licinian Muciam, latam anno IƆ CLVIII. ſtatim bellum Marſicum conflagrarit; quo compoſito, dataque Latinis ciuitate, lege huiusmodi non amplius opus fuit, latam eſſe oportet hanc legem inter annum IƆLXXVI. & annum D CLVIII. Quumque porro ex hac lege damnatus ſit M. Perpennae Conſ. pater, idque factum ſit breui poſt mortem filii, quae in annum IƆCXXIV. incidit: facile patet, non multum ante hunc annum legem hanc Papiam conditam eſſe. Vid. *Comment, noſt. ad Leg. Iul.& Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p.* 11. (*s*)

Digitized by Google

ea lege ita alienati ſunt animi principum Italicorum populorum, vt ea vel maxima cauſſa fuerit conflati paullo poſt belli Italici. Cicero *pro Corn. Balbo* XXI. *de Offic.* III, 11. *pro C. Corn. Fragm.* p. 330. Aſcon. Paedian. *ad eamd. orat. pag.* 1309.

LIII. Cenſus Romae, profeſſio in prouinciis.

LIII. Quum vero cenſus fierent Romae: oportebat ciues, qui nomina fortunasque profiteri cuperent, eo commigrare. Hinc P. Scipio in oratione, quam cenſor ad populum habuit, inter alia, quae contra maiorum inſtituta fierent, etiam hoc reprehendit, *quod abſentes iubeantur cenſeri, vt ad cenſum nemini neceſſe ſit venire.* Gell. *Noct. Attic.* V, 19. In prouinciis non cenſus habebatur, ſed fiebat *profeſſio cenſualis. L. vlt. C. ſine cenſu vel reliqu.* Qua de re vetus fragmentum iureconſulti, quod ex codice Rumpfiano edidit Salmaſ. *de mod. vſur*, XIX. p. 878. Ἀλλ᾽ ἐν τῇ πόλει Ῥωμαίων μόνῃ ἀποτίμησιν ἄγεσθαι δεδήλωται, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις μᾶλλον ἀπογραφαῖς χρῶνται. Quae ita redduntur in fragmento Latino, quod edidit Pithoeus: *Sed in ciuitate tantum Romana cenſum agi declaratum eſt: in prouinciis autem magis profeſſionibus vtuntur.* Ex quibus ſimul patet, qualis fuerit illa ἀπογραφὴ, cuius meminit Lucas II, 1. Agebantur hae ἀπογραφαὶ initio per Equites Romanos, ceu ex Grut. *Inſcr. p.* CCCLV, 6. colligit Reineſ. *Inſcr. p.* 271. Talis eſt LEG. AVG. CENSIBVS ACCIPIENDIS PER HISPANIAM CITERIOREM apud Reineſ. *Inſcr.* II, 26. nec non DISPENSATOR AD CENSVS PROV. LVGDVNENSIS apud Eumd. *Claſſ.* IX, 99. Ab aliis auctoribus vocantur

cantur *cenſitores*, veluti a Lactant. *de Mort. Perſeq. Cap* XXIII quibus additos legimus miniſtros ſuſceptores, dictos *Ducenarios*, horumque *adiutores*, itemque *ſcribas, chalcologos, accenſos, compulſores*, de quibus Grut. *Inſcr.* p. CCCCXXXIV, 3. & p. CCCCIII, 5. Reineſ. *Comm. ad Inſcr. pag.* 271. Poſtremis temporibus cenſitorum munus perſonale, nec admodum honorificum fuiſſe, diſcimus ex L. 1. L. 19. §. 9. 16 *D. de mun. & honor.* Permultum ergo inter cenſum vrbanum & prouincialem intererat. Quamuis enim etiam prouinciales illae profeſſiones nonnunquam cenſus nomine veniant, vt vel ex Digeſtorum & codicis titulis de cenſibus & cenſitoribus nec non ex Lactant. *de mort. perſequutor.* XXIII. intelligimus: vel maxime tamen eo differebant, quod Romae tantum cenſerentur ciues, vt reipublicae vires ciuiumque facultates paterent, ac deinde veteri ritu luſtrum accederet. In prouinciis vero cenſus nouum onus & noua tributa in ſolum & capita adferebat. Amm. Marcellin. *Hiſt.* XIX, 11. Poſt Antonini tamen Caracallae conſtitutionem ſupra explicatam parum inter cenſum profeſſionemque prouincialem videtur interfuiſſe. Luſtralis cenſus iam a Veſpaſiani temporibus ab vſu receſſerat. (s) Teſte Cenſorin. *de die Nat.* XVIII. Aſt non ideo etiam cenſus Romae in prouinciisque

(s) Luſtralem tamen cenſum Romae egit Decius Imp. vt auctor eſt Trebell. Pollio *Valerian.* I. & II. Sed ultimum ac longo repetitum interuallo fuiſſe illud exemplum, notat illic Iſ. Caſaubonus.

que obſoleuit qualem etiam Vlpiani tempore, licet ſine luſtro, conditum, ex multis iuris noſtri locis diſcimus.

LIV. Quid luſtrum? LIV. Quum vero olim cenſui Romae accedere conſueuerit *luſtrum*: id quoque, quale fuerit, ex antiquitatibus Romanis videtur explicandum. Peracto ſcilicet cenſu, populus iubebatur armatus adeſſe in campo Martio, vbi luſtrabatur, ſue, oue & tauro, quae animalia ter circum exercitum agebantur ab iis, quibus eſſent fauſta nomina. Cic. *de Diuin* I, 45. ac dein immolabantur Marti Liu. I, 44 Varro *de re Ruſt.* II, 1. Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom.* IV. p, 225. Vnde & ſollemne iſtud ſacrificium dictum SVOVETAVRILIA, a ſue, oue & tauro, vel, vt alii malunt, SOLITAVRILIA; Sed priorem vocis formam confirmat apud Gruter. *Inſcript.* p. CXXI, 1. HVIVS OPER. PERFECTI. CAVSSA. LVSTRVM. MISSVM. SVOVETAVRILIB. MAIORIBVS. Huius luſtri quam maxime habebant rationem iureconſulti, quum plerisque non a cenſu, ſed a luſtro potius, iura nouorum ciuium Romanorum initium capere viderentur. Cic. *de Orat.* I, 40. Hinc vetus fragmentum iureconſulti apud Pithoeum: *Magna tamen diſſenſio inter prudentes, vtrum eo tempore vires accipiant omnia, in quo luſtrum conditur? Exiſtimant enim cenſum deſcendere ad diem luſtri, non luſtrum decurrere ad diem cenſus. Propterea quaeſitum eſt, quia omnia cenſu aguntur, luſtro confirmantur.* Adde Cuiac. *Obſeru*, III, 22.

LV.

L V. Quemadmodum vero cenſus proprium ius erat ciuium Romanorum : ita & grauiter animaduertebatur in eos, qui illum ſubterfugiſſent, quippe quos, publicatis bonis, verberatos veniiſſe, tradunt. Dionyſ. Hal. IV. p. 221. Cic. *pro A. Caecin.* XXIV. Vlpian *Fragm.* XI, 11. Qua in re fictionem quandam interceſſiſſe, ſupra diximus ad titulum *de capitis deminutione.*

LV. Poena incenſorum.

L V I. Alterum ius ciuitatis Romanae erat IVS MILITIAE. Quum enim Romana militia lecta partim legionibus, partim auxiliis conſtaret: in legiones nemo iure adlegebatur, niſi ciuis Romanus. Immo ne ciues quidem omnes idonei videbantur legionarii: ſed oportebat hos eſſe ingenuos, & in quinque claſſibus cenſos. Vnde excludebantur libertini, capite cenſi, hiſtriones, e qua hominum colluuie non niſi cogente neceſſitate, & in re trepida legebantur milites, vt ſatis accurate docent Iuſt. Lipſ. *de Milit. Rom.* I, 2. p. 14. Carol. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom.* I, 15. p. 172. ſequ. vbi etiam rationem habendi delectum ex Polybio egregie explicant. Alii erant ſocii qui olim ex Italis & ſociis Latini nominis, & poſteaquam hi ius ciuitatis impetrarant, e prouincialibus deligebantur. Si qui ex aliis gentibus adſciſcerentur: leuioris armaturae milites dicebantur. Vid. Sauil. *de Milit. Rom.* p. 334. ſequ. Ciues ſacramento militari adſtricti, (cuius formula eſt apud Gell. XVI, 4. vbi addendus Lipſ. *de Milit. Rom.* I, 6. p. 45. ſequ.) tamdiu militabant, donec vel miſſionem ſiue *honeſtam*, ſiue *cauſſariam* impetrarent,

LVI. Ius militiae antiquum.

Digitized by Google

petrarent, vel *ignominiae* cauſſa ab exercitu abeſſe iuberentur. Iſta miſſio dabatur iis, qui vel legitima confecerant ſtipendia vel maiores erant quinquaginta annis. Illa ob morbum adfectamque valetudinem; haec ob crimina admiſſa dabatur: de quibus omnibus Sigon. *l. c. pag.* 18. ipſique ICti ad *tit. D. de re militari.*

LVII Quid in his mutatum ſub Imperatoribus.

LVII. Enimuero haec omnia mutata ſunt, ex quo rempublicam inuaſerant principes. Iam Auguſtus non ciuibus modo, verum etiam Latinis & Italis neceſſitatem militiae remiſerat, inuenta militia mercenaria, Herodian. *Hiſt.* II, 11. & ideo plerasque legiones conſcripſerat e prouincialibus; praetorianas, & quae ad vrbis adhibebantur cuſtodiam, ex Italis Schel. *Not. ad* Hygin. *de caſtramet. pag.* 13. Idque eo magis inualuit poſt datam ab Antonino Caracalla orbi Romano ciuitatem. Ex eo enim tempore, quae antea legiones ex Romanis tantum ciuibus, vel vrbanis, vel Italiam prouinciasue habitantibus, conſtabant, eae ex prouincialibus plerumque deligerentur: quae auxilia vero e ſociis olim ſeu prouincialibus deligebantur, ea e nationibus barbaris, quae vel pretio vel ſponte in eam ſe militiam dabant, conſcribebantur. Ez. Spanhem. *Orb. Rom.* II, 23. p. 158. Imo adeo a veteri inſtituto deſciuerant Romani principes, vt poſtremis temporibus integras legiones e barbaris conſcriberent. Talis eſt *legio Ziannorum* apud Ammian. Marcell. XXVI, 1. *legio Gruthungorum* apud Claudian. *in Eutrop.* IV. v. 58. Immo talis magna pars exercitus Theodoſiani, de cuius conditione & laxa diſciplina queritur. Zoſim.

Zoſim. *Hiſt. IV, 30. & 31.* Vnde eo magis mirandum, quod proſtituta barbaris militia, libertinae tamen conditionis homines tam ſeuere ab omni, etiam palatina militia excluſerit Valentinianus III. Imp. *L. 3. C. Theod. de libert.*

LVIII. Sequitur tertium, quod ad ciuitatem Romanam pertinuit, IVS TRIBVTORVM & VECTIGALIVM. *Tributum* erat pecunia populo imperata, quae tributim a ſingulis exigebatur. Quae vero pecunia alio quocumque nomine pendenda erat, *vectigal* ſolebat adpellari. Varro *de Lingu. Lat. IV, 16. p. 29.* Sam. Petit. *Var. Lect. II, 1.* Tributorum tria genera erant, vnum, quod *in capita*, alterum quod *ex cenſu* conferebatur, tertium quod imperatum extra ordinem, adeoque *temerarium* dictum. Tributum in capita, (quod poſtea etiam *tributum capitis, capitulare*, vt & *pecunia pro capitibus* dici coepit, teſte Lindenbrogio *ad* Ammian. Marcell. p. 50.) ſub primis Romanorum Regibus in vſu fuit, adeo vt quum regi opus eſſet pecunia, aequo pauperes ac diuites onere premerentur. Dionyſ. Halic. IV. p. 223. Inuento autem cenſu tributum illud capitis defiit, ciuesque coeperunt tributa conferre pro ſuo quisque cenſu, qua de re Liuius I, 43. *Quadrifariam enim vrbe diuiſa regionibus collibusque, quae habitantur partes, tribus eas adpellauit, vt ego arbitror, a tributo, nam eius quoque aequaliter ex cenſu conferendi ab eadem inita ratio eſt.* Tarquinius Superbus veterem tributa exigendi rationem reſtituit; auxitque in tantum, vt pro ſuo quisque capite decem penderet denarios Dionyſ. Halic.

LVIII. Ius tributorum.

IV. p. 245. Eiurato regno, Valerius Poplicola Seruii inſtitutum reuocaſſe, eumque in finem Quaeſtores creaſſe videtur. Immo pauperes aliquamdiu tributorum onere exſoluti, donec decreuit Senatus anno V. C. CCCXLIX. vt plebi, quae eo usque ſuis ſumtibus militauerat, ſtipendium quotannis ex aerario ſolueretur. Hoc enim facto coacti ſunt omnes, tributum ex cenſu quotannis in ſtipendium militare conferre. Liu. *IV*, 59. 60. Hinc magna ſubinde certamina inter patres & plebem de conferendis tributis, quae ſaepe a Tribunis impedita, ſaepe a Senatu remiſſa, nec raro ob neceſſitatem reipublicae aucta ſunt, vt refert Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I*, 16. *p.* 197. *ſequ.* Quin indicta ſaepe tributa temeraria, propter periculi magnitudinem, veluti poſt vrbem a Gallis captam item bello Punico ſecundo, Valerio Leuino & M. Claudio Marcello coſſ quando ipſae matronae aurum & ornamenta ſua conferre non dubitabant. Feſt. *voce tributum p.* 468. Liu. XXVI, 36. Poſtremo annua tributa plane remiſſa ſunt A. V. C. Iↄ LXXXVI. poſtquam L. Paullus e praeda Macedonica incredibilem vim auri intulerat in aerarium. Cic *de Offic. II*, 22. Plin. *Hiſt. Nat.* XXX, 3. idque ad conſulatum vsque Hirtii & Panſae manſiſſe tradit Plutarchus *Vit. Paull. p.* 275. *Tomo I.* Poſt ea tempora tributi collati frequentiſſima fit mentio, & ſub Imperatoribus eo res rediit, vt multa inuenirentur noua tributa locupletando aerario, & non ſolum prouinciis a populo *ſtipendia*; a principe *tributa* imponerentur, Theoph. §. 40. *Inſt. de Rer. Diuiſ.*

Cuiac.

Cuiac. *Obſ. VII*, 3. verum etiam durior ſubinde hac in re fieret conditio ciuium Romanorum.

LIX. Diuerſa a tributis erant VECTIGALIA, Cuiac. *Obſ. VII*, 4. quae vel *portorii*, vel *decumarum* & *ſcripturae*, vel *ſalis* vel *viceſimae* nomine exigebantur. *Portoria* pecuniae erant, quae portitoribus pendebantur, id eſt, iis, qui mercedes mercibus in portum vel per pontem deuehendis exigebant. Hirt. *Bell. Alex. XIII. L. 60. §. 8. D. Locat. conduct.* Iul. Caeſ. *Bell. Gall. III, princ.* Sed illa, portoria lege lata, ciuibus in vrbe ac per Italiam remiſit Q. Metellus Nepos, Dio Caſſ. *XXXVII. p. 59.* Poſtea tamen peregrinarum mercium portoria denuo inſtituit Iul. Caeſar teſte Sueton. *Iul. XLIII.* Eaque diutiſſime exacta ſunt ſub Imperatoribus ſequentibus, quippe quorum primum ea penitus remiſiſſe legimus Heluium Pertinacem auctor eſt. Herodian. *Hiſt. II*, 4. quamuis illud reſtitutum eſſe a ſucceſſoribus, ex *L. 21. pr. D. de don. int. vir. & vx.* intelligamus. LIX. Ius vectigalium, qualia erant portoria.

LX. Decumae exigebantur a ciuibus Romanis, vel Latini nominis ſociis, qui in Italia aut extra Italiam publicos agros arabant. Id enim fiebat ea lege, vt frumenti decimas penderent. Sin vero quis ſiluis vel paſcuis publicis hoc modo frueretur: pecunia, quae inde redibat, *Scriptura* adpellari conſueuit. Solebant ſcilicet Romani agros, hoſtibus bello ademtos, ſi culti eſſent, ciuibus; ſin inculti, Italicis hominibus per cenſores locare, ea lege, vt decimam frumenti, quintam reliquarum frugum praeſtarent; e paſcuis vero certum pende- LX. Decumae & ſcriptura?

Digitized by Google

rent ſtipendium. Poſtea quum diuites pleraque ad ſe rapuiſſent: A V. C. CCCLXXXVII. a C. Licinio Stolone lata eſt lex, *ne quis plusquam quingenta iugera agri, centum pecoris maioris capita, quingenta minoris poſſideret.* Liu. *VI,* 35. *VII,* 16. Aurel. Victor. *de vir. illuſtr. XX.* Sed quam parum ea lex valuerit vel inde patet, quod non multo poſt ipſe ille Licinius Stolo a M. Popillio Laenate ex ſua lege X millibus aeris eſt damnatus, quod M. iugerũ agri cum filio poſſideret, emancipandoque filium fraudem legi feciſſet. Liu. *VII,* 16. Hinc eamdem legem poſtea A. V. C. IↃCXX. retulit Ti. Sempronius Gracchus. Trib. pl. cuius tamen ſanctionem mox eluſit Senatusconſultum, quo agri vendi iuſſi ſunt: vnde denuo diuitibus ceſſerunt ſolis. Quare denique Sp. Thorius, Trib. pl. lege lata ſanxit, ne agri amplius diuiderentur, ſed poſſeſſores in iis relicti vectigalia pro iis penderent, eaque pecunia plebi diſtribueretur. Cuius legis fragmenta ex antiqua tabula aenea edidit Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. II,* 2 *p.* 628. Denique alius tribunus totum illud vectigal noua lege ſuſtulit. Appian *de Bello Ciu.* 1. *p.* 366. Quumque ſolus ſupereſſet ager Campanus: eum quoque diuiſit Iul. Caeſar. Conſul. Suet. *Iul.* xx. Vnde ex eo tempore conqueſtus eſt Cicero: *Epiſt. ad Att. II,* 16 *Portoriis Italiae ſublatis, agro Campano diuiſo, vectigal nullum ſupereſſe domeſticum, praeter viceſimam.*

LXI. Annonae ſalariae.

LXI. Tertium vectigalis genus e ſale redibat. Inſtituerunt enim Romani poſt exactos ſtatim Reges, vt ſal non a priuatis venderetur, ſed

ſed minoris e publico acciperetur. Liu. II, 9. Bello autem Punico ſecundo, vectigal nouum a cenſoribus Claudio Nerone & Liuio Salinatore maxime tamen ab hoc inſtitutum ex ſalaria annona, (t) vt teſtatur Liu. XXIX, 37. Sal enim hi cenſores ſextante Romae; pluris in conciliabulis; & alibi alio pretio praebendum locauerunt, eoque nouo vectigali locupletarunt aerarium. Sed & hoc vectigal demum ab vſu receſſit, vt patet ex verbis Ciceronis paullo ante relatis, quamuis, quo tempore id factum haut adeo liquidum ſit. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I, 16. p.* 207.

LXII. Diutius Romae in vſu fuit quartum genus vectigalis, quod viceſima dictum. Eius origo referenda in annum V. C. CCCXCVIII. quo *Cn. Manlius legem nouo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim de viceſima eorum, qui manumittuntur, tulit. Patres, quia ea lege haut paruum vectigal inopi aerario eſſet, auctores fuerunt.* Liu. VII, 16. Quoties ergo ſeruus manumittebatur, vel herus vel libertus pendebat viceſimam. Arrian. *Diſſ. Epiſt.* II, 1. Ὅταν οὖν στρέψῃ τις ἐπὶ στρατηγοῦ τὸν αὑτοῦ δοῦλον, οὐδὲν ἐποίησεν; ἐποίησε. τί; ἔστρεψε τὸν αὑτοῦ δοῦλον ἐπὶ στρατηγοῦ, ἄλλο οὐδέν; ναί. καὶ εἰκοστὴν αὐτοῦ δοῦναι ὀφείλει. *Quando quis ſeruum ſuum apud Praetorem vertit, num iſta vertigine nihil egit? Enimuero egit aliquid. Quid autem? Seruum ſuum vertit* LXII. Viceſimae.

(t) Et inde alteri Cenſori Salinatoris cognomen haeſit. Errat ergo Bulinger. *de Vectigal. P. R. XV.* qui Salinatorem non introduxiſſe, ſed reſtituiſſe hoc vectigal exiſtimat. Vid. V. C. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI. p.* 116. (u)

apud Praetorem. Numquid praeterea ? Immo & viceſima ſoluenda erit. Similis eſt locus apud eumdem Lib. III. Cap. XXVI. Arrian. *Diſſert. Epiſt. II,* 1. Tardius tamen ab Auguſto id etiam ad ſeruos venales prolatum videtur, pro quibus viceſima quinta (*u*) pendenda erat ab emtore, ſi Tacito *Annal. XIII,* 31. fidem habemus, idque aurum viceſimarium in ſanctiore aerario (*x*) ad vltimos reip. caſus ſeruari conſueuit. Liu. XXVII, 10.

LXIII. Noua vectigalia ab Imperatoribus inuenta.

LXIII. Oppreſſa per principes republica, multa noua inuenta ſunt vectigalia, quibus locupletaretur aerarium. Vnde de Auguſto Sueton. XLIX. *Aerarium militare cum vectigalibus nouis inſtituit.* Talis erat centeſima rerum venalium, quam A. V. C. ꟾↃCCLIX. inſtituerat Auguſtus, teſte Dione Caſſ. LV. p. 648. Tiberius primum confirmauit, Tacit. *Ann.* I, 78, poſtea, vt populo aliquid daret, ducenteſimam induxerat. Id. *Annal.* II, 42. denique quum eam Tiberius iterum in vſum reuocaſſet centeſimam

(*u*) Tacit *Ann.* XIII, 31. Viceſimae quintae meminit ſed ex Dionis *Hiſt.* LV. p. 652. conſtat, Auguſtum auctorem huius vectigalis non quintam & viceſimam, ſed quinquageſimam τὸ τέλος τῆς πεντηκοστῆς, a ſeruis venalibus exegiſſe. Alterutrum ergo erraſſe dixeris, niſi forte aliquis ex Auguſti Succeſſoribus hoc vectigal auxerit.

(*x*) Huic vectigali colligendo praefectus aliquis fuit qui adpellabatur *Viceſimarius* vel εἰκοστώτης: ſi ſequamur emendationem in verbis fragmenti Traguriani Petronii quam repraeſentat V. C. Burmann. *de Vectig. P. R.* X. p. 192.

(*y*)

Digitized by Google

teſimam eamdem Italis remiſit Caius Caligula, Dio Caſſ LIX p 742. Ex quo loco patet, in Suetonii *Cal.* XVI auctore Caſaubono reſcribendum eſſe: *Centeſimam auctionum Italiae remiſit,* quum vulgo ibi legatur *ducenteſimam.* Ceterum non aliud hoc erat vectigal, quam centeſimus rerum in auctione venalium numus, qui inferebatur aerario militari, vt recte docet Lipſ. ad Tacit. *Annal. II. p.* 104. *ſequ.* Saepiſſime tamen illius vectigalis quantitas videtur vel aucta, vel imminuta. Nam & quinquageſimae fit mentio. Immo Theodoſius & Valentin. Auguſti conſtituerunt, vt nundinis quibusque ex qualibet negotiatione mercium fiſco in ſingulos ſolidos venditor dimidiam ſiliquam, & ſimiliter emtor dimidiam inferret. Idque eſt vectigal SILIQVATICVM, de quo Caſſiod. *Var IV,* 19. *id rebus omnibus nundinandis prouidam definiuiſſe antiquitatem.* Ipſam conſtitutionem Theodoſianam quum iam pridem in lucem protraxerit Cuiac. *Obſ. XVI,* 22. mirandum ſane eſt, virum doctiſſimum, Guid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect.* III, 31. p. 494. exiſtimare, ſiliquaticum in fructibus conſtitiſſe, e. g. ſiliquis ſimilibusque, eosque fructus, loco numorum fuiſſe praeſtandos. Siliqua hic eſt viceſima quarta pars ſolidi aurei, ſeu eiusdem ſemiuncia, Gronou. *de Pec. Vet. Lib. IV. Cap. XVIII.* adeoque ſatis grande hoc vectigal fuiſſe animaduertimus. Eſt & vectigal QVADRAGESIMAE, ſiue litium, ſiue portorii loco ſoluendum, cuius meminere Quinctilian. *Declam. XXXV.* Symach. *Epiſt. V,* 62. 65. immo &

 Suet.

Suet. *Veſpaſ. Cap. I.* Ei preafectum legimus QVINCTIONEM, AVG. LIB. TABVLARIVM XXXX GALLIAR. apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. IX*, 36. Paullo obſcurius eſt vectigal *anſariae*, vti in *L.* 1. *C. Hermog. de iure fiſci* vocatur, vel *anſarii* & *fouencularii*, vel *foriculiarii*, quorum meminit elegans marmor Romanum apud Grut. *Inſcr. p. CXCIX*, 6.

IMP. CAESAR. M. AVRELIVS.
ANTONINVS. AVG.
GERMANICVS. SARMAT ET.
IMP. CAESAR. L. AVRELIVS.
COMMODVS. AVG.
GERMANICVS. SARMATIC.
HOS. LIMIDES. (ſic) CONSTITVI.
IVSSERVNT.
PROPTER. CONTROVERSIAS. QVAE.
INTER. MERCATORES. ET. MANCIPES.
ORTAE. ERANT. VTI. FINEM.
DEMONSTRARENT. VECTIGALI.
FORICVLARI. ET. ANSARII.
PROMERCALIVM. SECVNDVM.
VETEREM. LEGEM. SEMEL. DVM.
TAXAT. EXIGVNT.

Differit de his vectigalibus Iac. Cuiac. *Obſ. XIV*, 3. Sed ita, vt lectores non multo reddat certiores. Mirum eſt vectigal pro *vmbra platani* exactum, de quo Plin. *Hiſt. Nat.* XII, 1. multoque mirabilius τὸ ἀερικὸν, quod pro caeli aërisque vſu pendebatur, de quo quaedam haut protrita habet idem laudatus Cuiac. *Obſ.* X, 7.

Deni-

Denique etiam nouis illis vectigalibus vel maxime accenſenda viceſima hereditatum, de qua iam ante *n.* XIX aliquid notauimus.

LXIV. Iuſ ſuffragiorum.

LXIV. Pergimus ad ius SVFFRAGIORVM, quod & ipſum ad ciues Romanos pertinuit. Comitia ipſe Romulus inſtituerat, ciuibusque libera permiſerat ſuffragia, quoties vel lex ferenda eſſet, vel creandus magiſtratus, vel bellum denique decernendum videretur. Dionyſ. Halic. *II. p.* 87. Quum vero initio curiatim ſuffragia ciues ferrent in comitiis curiatis: poſtea centuriata comitia inuenit Ser. Tullius, quibus id obtinuit, vt ditiorum praeualerent ſuffragia, quum in comitiis curiatis turba egenorum ciuium optimates & ditiores facile numero ſuffragiorum obrueret. Dionyſ. Hal. *IV. p.* 224. *ſequ.* Et ex eo tempore fere dicis tantum & auſpiciorum cauſſa rogationes curiatim perlatae, & denique ipſa illa comitia adumbrata ſunt per XXX. lictores. Cic. *de leg. agrar. II*, 12. Qua de re tamen haut leuis fuit virorum doctiſſimorum inter ſe altercatio, Nicolai ſcilicet Gruchii, & C. Sigonii, quorum ſcripta eriſtica repetita editione vulgauit vir de his litteris immortaliter meritus, Io. Georg. Graeuius *Tomo I. Theſ. Ant. Rom.* (y) Denique etiam tributa inuen-

(y) Quaeſtio eſt inter hos viros doctiſſimos de lege curiata. Nic. Gruchius exiſtimat, patricios magiſtratus olim binis comitiis eſſe creatos, centuriatis & curiatis; plebeios itidem binis, tributis & curiatis: denique, quum obſoleuiſſent curiata comitia, magiſtratus omnes binis comitiis creatos, centuriatis & tributis. Negat id Car. Sigonius, magiſtratus tantum vnius generis

inuenta ſunt comitia, quibus populus per tribus quarum demum XXXV. erant ferebat ſuffragia, eaque coeperunt A. V. C. CCLXIII. A. Sempronio, M. Minucio Coſſ. Quemadmodum vero centuriata comitia non niſi a maioribus; ita tributa a minoribus aeque ac maioribus magiſtratibus haberi poterant. In his ſuffragium ferebant omnes, qui erant in tribum adſcripti, praeterquam impuberes, aerarii, & ſexagenarii, quos depontanos ideo dictos, alibi obſeruauimus. Aliquando unus idemque ciuis in dupli-ci tribu ferebat ſuffragia, ſi ſe dediſſet alteri in adoptionem. Tunc enim & patris naturalis tribum retinebat, & tribui patris adoptiui adſcribebatur. Hinc Auguſtus in lapide Brixienſi apud Grut p. CCXXVI, 3. vocatur C. IVLIVS. C. F. TAB. SCAPT. CAESAR. AVGVSTVS, quia tribui Fabiae & Scaptiae erat adſcriptus. Suet. *Aug. XL.* & ibi Torrent. De his comitiis plura dat. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I. 17. p.* 212.

LXV. Illud ſub Imperator. mutatum.

LXV. Sed illud ſuffragiorum ius primus imminuit Iul. Caeſar, dictator perpetuus, comitia cum

generis comitiis creatos exiſtimans, Conſules nimirum centuriatis, alios magiſtratus patricios curiatis, ita tamen, vt deinde iterum de iisdem magiſtratibus iudicatum ſit, populusque priora comitia reprehendere potuerit. Ergo de conſulibus bis putat comitiis, ſed non aliis quam centuriatis, iudicatum, de aliis quoque bis, ſed non niſi curiatis. Ab eruditorum vero ſenatu iam pridem ſecundum Gruchium fuit iudicatum, vti obſeruat V. C. Io. Ge. Graeuius *praefat. T. I. Antiq. Rom.*

(z)

Digitized by Google

cum populo ita partitus, vt exceptis conſulatus competitoribus, de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet pronunciarentur, pro altera parte, quos ipſe dediſſet. Sueton. *Iul. XLI.* Auguſtus equidem populo reſtituit ſuffragia, reducto priſtino comitiorum iure, & multiplici poena coercito ambitu: Sueton. *Aug. XL.* Aſt ſub Tiberio denuo ademtum fuit populo ius ſuffragiorum, & ad ſolum Principem ac Senatum traductum ſeu, vt ea de re Tacitus *Ann. I,* 15. *tunc primum e campo comitia ad patres tranſlata.* Dio Caſſ. *Hiſt.* LVIII. p. 633. *ſequ.* Reddita quidem a Caio illa ſuffragiorum iura tradit idem Dio *Hiſt.* LIX, p. 648. ſed Suetonius *Calig.* XVI. tantum *tentaſſe eum* ait, *comitiorum more reuocato, ſuffragia populo reddere.* Certe nec ſub eius ſucceſſoribus in ferendis legibus aliisque rebus maioribus populi ſuffragia valuiſſe, iamdudum obſeruarunt viri docti, (z) Iuſtus Lipſ. *Excurſ. ad Tacit, Annal.* I, 15.

(z) Retenta quidem aliquamdiu ſunt comitia; ſed dicis cauſa, & tamquam priſcae libertatis ſimulacra. Solebant enim magiſtratus a Principe vel Senatu deſignati in campum Martium prodire cum neceſſariis, ibique coram populo, more veteri congregato a praecone pronunciari. Qua de re Dio Caſſ. *Hiſt.* LVIII. p. 727. qui vbi de perpetuo Tiberii in creandis conſulibus modo egiſſet ſtatim addit: καὶ μετὰ τοῦτο ἐς τὸν δῆμον καὶ ἐς τὸ πλῆθος αὐτοὶ καὶ οἱ προσήκοντες ἑκατέρῳ, τῆς ἀρχαίας ὁσίας ἕνεκα, καθάπερ καὶ νῦν ὥς τε ἐν εἰκόνι δοκεῖν γίγνεσθαι, ἐσιόντες ἀπεδείκνυντο. *Deinde ad populum & plebem hi ſuis quique cum neceſſariis dicis cauſa, ſicuti nunc etiam, vt imago quaedam*

I, 15. Ezech. Spanh. *Orb. Rom.* II, 22. p. 153. Vnde & leges illas de ambitu ſuo aeuo ideo obſoleuiſſe fatetur Modeſtinus *L.* 1. *D. ad Leg. Iul. de ambitu*: *quia ad curam principis magiſtratuum creatio pertineat, non ad populi fauorem.*

LXVI. Ius honorum & quidem ſacerdotiorum.

LXVI. Quintum ius ciuium Romanorum fuit ius HONORVM ſiue magiſtratuum, ſiue ſacerdotiorum, quippe quos nemo niſi ciuis Romanus gerere poterat. Si quis enim ciuitatis expers honores ad ſe rapuiſſet: re comperta, honorum gradum cum toto ciuitatis iure amittebat, vt docet exemplum M. Perpennae, apud Valer. Max. III, 4. 5. (a) Honores partim in ſacerdotiis partim in magiſtratibus erant poſiti. Vtrique ex inſtituto Romuli proprii erant patriciorum, quia voluerat Romulus ἱερᾶσθαι τοὺς εὐπατρίδας καὶ ἄρχειν, *vt & ſacra curarent, & magiſtratus gererent patricii.* Dionyſ. Hal. II. p. 87. Eiectis regibus, poſt multas lites tum ſacerdotia, tum magiſtratus ſenſim coeperunt cum plebe communicari. Et ſacerdotia quidem patriciis eripuit Lex Ogulnia, de qua fuſius Liu. X, 6. Manſerunt tamen patricii in poſſeſſione aliquot

quaedam priſci ritus exhiberi videretur, prodeuntes renunciabantur. Et hinc intelligitur, quaenam ſint illa *comitia conſularia*, quorum ſub Imperatoribus etiam fit mentio apud Sueton. *Vitell.* XI. *Veſpaſ.* V. *Domitian.* X. Add. Ez. Spanh. *Orb. Rom.* II, 22. p. 154.

(a) Non tamen acta eiusmodi magiſtratus, iure haut facti, reſcindebantur, vt patet exemplo Barbarii Philippi Praetoris *L.* 3. *D. de offic. Praetor.* De quo memorabili exemplo exſtat ſingularis viri eximii, Iac. Gothofredi Diſſertatio, quam *de Electione Magiſtratus inhabilis* inſcripſit.

(b)

Digitized by Google

aliquot ſacerdotiorum, quae nunquam a plebeiis ſunt geſta, veluti Regis ſacrorum, Flaminum maiorum, Saliorum Palatinorum, Potitorum, Pinariorum, Lupercorum, Curionum, non autem Virginum Veſtalium, vti ſibi perſuadet Paull. Merula *de Leg. Rom. II*, 11. Virgines enim Veſtae etiam ex gentibus Manilia, Terentia, Coelia, plebeiis captas eſſe, ex marmoribus apud Grut. *Inſcr. p.* CCCX, 2. 5. CCCXII, 3. patet. Quin Dio Caſſ. *Lib. LIV.* refert, demum in Veſtae atrium admiſſas καὶ ἐξ ἀπελευθέρων γεγενημένας *ex libertinis parentibus natas* Id quod lege quadam Papia inuectum eſſe, ex Gellii *Noct. Att. I*, 12. docuimus in *Comment. ad Leg. Iul. & Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p. 2. ſequ.* Reliqui etiam ſacerdotes partim e patriciis, partim e plebeiis creati ſunt. Cic. *pro domo XIV.* Et primis quidem temporibus rex ſacrificulus centuriatis; flamines curiatis creati reliqui ſacerdotes a collegis cooptati. Liu. XL, 42. Poſtea C. Licinius Craſſus Trib. pl. legem tulit, qua cooptatio collegiorum ad populi beneficium transferretur, quam tamen diſſuaſit Laelius. Cic. *Lael.* XXV. Poſt hunc etiam Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pl. anno IↃCL. ius ſubrogandorum ſacerdotum a collegiis ad populum tranſtulit, ita quidem vt qui a tribubus eſſet electus, is a collegio cooptaretur, vti docent Sueton. *Neron.* II. Cicero *Agrar.* II, 7. Collegiis arbitrium cooptandi denuo reſtituit L. Sulla: Aſcon. Paedian. *in* Cic. *Diuin. Verr. p.* 1759. aſt anno IↃCLXXXIX. legem Domitiam reduxit. T. Atius Labienus: Dio XXXVII p. 46. eamdem abrogauit M. Antonius teſte Dione Caſſio XLIV, *fin.* ac tertia vice

vice reſtituit Panſa, vt patet ex Cic. *Epiſt. ad Brut. V.* Adde Manut *de Legibus* II.

LXVII. Et magiſtratuum.

LXVII. Idem paene de magiſtratibus obſeruandum. Omnes initio penes patricios erant ex inſtituto Romuli. Dionyſ. Hal. II. pag. 83. Eiectis regibus, idem aliquamdiu placuit. Aſt paullo poſt Tribunos ac Aediles plebis plebs extorſit, qui non poterant per legem ſacratam niſi e plebe creari. Liu. IV, 25. Deinde & Conſulum alter plebeius creari coepit, primusque e plebe conſul factus eſt L. Sextius anno CCCLXXXIX. Liu. VI. *extr.* Immo aliquando vterque conſulum plebeius fuit, quod quando primum contigerit, patet ex Liu. XXVII, 31. Quumque in redhoſtimentum communicati ſecum conſulatus plebs nouos magiſtratus patricios, puta praeturam & Aedilitatem curulem concederet patribus: paullo poſt hi quoque communes patriciis & plebeiis eſſe coeperunt, primusque e plebe praetor creatus eſt P. Publilius Philo. Liu. VIII, 15. Aediles autem, verecundia impoſita ſenatui, ſtatim ſequente anno, alterius vicibus ex plebe creari, & poſtea id promiſcuum eſſe coepit. Liu. VII, 1. Poſtremo omnes omnino magiſtratus cum plebeiis ſunt communicati, veluti Dictatura, Liu. VII, 17. Cenſura, Liu. VII, 22. Quaeſtura, Liu. IV, 43. & 54. adeoque omnes honores patuere plebeiis, praeterquam dignitas Interregis, quam tanquam propriam poſſeſſionem ſemper retinuerunt patricii. Cicero *pro Domo* XIV.

LXVIII.

LXVIII. Sub Imperatoribus alia plane coepit eſſe rerum facies. Nam quod ad ſacerdotia attinet, ius ea conferendi ad ſe rapiebant Principes, ſiquidem Senatus, teſte Dione Caſſio *Hiſt.* LI. p. 457. inter alia Auguſto id quoque conceſſerat, vt ſacerdotes, quotcumque vellet, neglecto etiam numero antiquitus recepto, conſtitueret. Vnde Druſus Germanicus in vetere numo dicitur SACERD. COOPT IN OMNI COL. SVPRA NVMER. S. C. Eodem modo & aliae dignitates ſaepe ſolis Principum codicillis datur Teſtis eſt *vetus Inſcriptio* apud Gruter. p. CCC.

LXVIII. Quomodo ſacerdotes adlecti ſub Imperatoribus?

LATERANO. ET. RVFINO. COS.
SVPER. NVMERVM.
COOPTATVS. EX. S. C.
M. AVRELIVS. ANTONINVS.
CAES. DESTINATVS.

Vti ergo hic conſul; ſic & ſacerdotes facti ſunt codicillis, vnde & codicillares dicti, de quibus Lamprid. *Alex. Seu.* XLIX. Add. *L.* 43. *C. Theod. de Decurion.* L. 12. *C. de dignit.*

LXIX. Ad magiſtratus denique quod attinet, eos quoque ſuo arbitrio creabant Principes, eaque dignitate non ſolum Romanos, ſed & exteros ornabant, qualis procul dubio fuit ille Herodes Atticus Conſul, de quo copioſius agit Ez. Spanh. *Orb. Rom.* II, 22. p 155. Talis etiam Soaemus Rex Armeniae, qui a Vologaeſo pulſus Romam confugerat, mutatoque nomine dictus M. Aurelius Soaemus Conſul ordinarius fuit anno V C. DCCCCXV. cum L. Papirio Aeliano Phot. *Biblioth. Cod.* XCIV.

LXIX. Quomodo creati magiſtratus?

Reineſ.

Digitized by Google

Reineſ. Comm. *ad Inſcript. p.* 219. Mitto Dionem Caſſium, Polemonem aliosque conſules peregrinos. Inprimis vero poſt conſtitutionem illam Antonini Caracallae adeo promiſcue ad ſummos honores euecti ſunt Romani, Itali, exteri, vt ne barbaris quidem ac peregrinis, qui orbemRomanum iam ab aliquo tempore compleuerant via ad honores intercluſa videretur. Vnde vti Roma βαρβάρων οἰκητήριον *barbarorum domicilium* dicitur Zoſimo IV, 59. ita non mirum ibi conſulares faſces aliasque dignitates demum & cum barbaris & peregrinis communicatas. Nazar. in *Panegyr. Conſtant. Aug.* dicto: *Senſiſti Roma tandem te arcem omnium gentium & terrarum eſſe reginam, quum ex omnibus prouinciis optimates viros curiae tuae pignoraueris, vt Senatus dignitas non nomine, quam re eſſet illuſtrior, quum ex totius orbis flore conſtaret.* Ariſtides *de Roma p.* 372. Ξένος δ' οὐδεὶς, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος ἀνήρ. *Peregrinus habetur nemo, qui vir ſit dignus magiſtratu aut fide.* Denique Rutilius Numatian. Itiner. I. v. 13.

Relligioſa patet peregrinae curia laudi,
Nec putat externos, quos decet eſſe ſuos.
Ordinis imperio collegarumque fruuntur
Et partem Genii, quem venerantur, habent.

Vid. Spanhem. *Orb. Rom.* II, 22. p. 157.

LXX. Ius ſacrorum, tum publicorum.

LXX. Vltimum eſto IVS SACRORVM, quod & ipſum iuribus ciuitatis Romanae adnumerandum eſt. Sacra Romanorum omnia, aut publica erant, aut priuata. Publica, cenſente Feſto *voce publica p.* 385. erant ea, *quae publico ſumtu pro populo fiebant*: priuata, *quae pro ſingulis hominibus*

Digitized by Google

hominibus & familiis: Tam neceſſarium enim videbatur, ſacra publica ſumtibus publicis peragi, vt Theodoſio M. negante, ſe impenſas in ſacrificia Romanorum ſuperſtitioſſima facturũ, reſponderet Senatus. μὴ κατὰ θεσμὸν πράττεσθαι τὰ τελούμενα, μὴ δημοσίου τοῦ δαπανήματος ὄντος, *non rite fieri ſacrificia niſi publico fierent ſumtu.* Zoſim. *Hiſt. IV*, 59. Publicum totius vrbis focum Veſtales ſanctiſſime obſeruabant: publicos curiarum focos triginta cum ſuis curialibus curiones, pagorum ipſi ſingulorum pagorum ſacerdotes: priuatim ſuos quisque Lares familiares domi colebat. Quin & ſacerdotes quasdam familias aluiſſe, qui ſacris iſtis priuatis praeeſſent, ſatis adparet ex marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. V*, 53 in quo memoratur L. POLITICENVS L. F PHILIPPICVS, SACERDOS SERG. FAM Dii neque noui neque exteri adſciſci poterant a Romanis, niſi publica auctoritate, quemadmodum Aeſculapium ex Epidauro, Cybelen e Phrygia publico decreto accitos, & quaſi ciuitate donatos, conſtat. Petr. Faber. *emeſtr. III*, 1 Ampl. Bynkersh. *de Relig. peregr. Diſſ II. p.* 246. *ſequ.* Hinc ſi quis priuato arbitrio peregrina ſacra induxerat: Senatus ea publica auctoritate damnabat, quale quid refert Liu IV, 30. XXV. XXXIX, 16. Valer. Max. I, 3. Integrum SC Marcianum Bacchanalibus oppoſitum edidit Raph. Fabrett. *Inſcript. cap* VI. p. CCCCXXVII. & luculento commentario illuſtrauit laudatus Bynkersh *ibid.* At ſub Imperatoribus omnis exterarum gentium ſuperſtitio Romam confluxit, ve-

luti Sacra Iſidis, Abnubidis, Mithrae, Dei Elagabali, taurobolia, criobolia, Aegobolia, & innumera alia, de quibus iam ab aliis actum. Ab his omnibus abhorruerant Romani tempore liberae reip. & ſacra patria adeo ſibi propria ſeruauerant, vt vel ideo municipes non viderentur optimo iure ciues eſſe, quia non iisdem ac ii, qui Romam incolebant, Diis ſacrisque vterentur. (b) Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. I, 8. pag.* 116.

LXXI. Tum priuatorum.

LXXI. Sed erant praeter haec ſacra quaedam gentium propria vel, vt Liuio V. 52. vocantur, *gentilitii* a quibuslibet familiis ex vſu domeſticae celebritatis obſeruanda, vt ait Macrobius *Saturn. I, 16.* Ea adeo vnius gentis erant, vt nemo illorum eſſet particeps, niſi qui vel natura vel pontificum auctoritate in patrisfamilias manu ac poteſtate eſſet, quales erant vxores, quae in manum conuenerant, liberique tum naturales, tum adoptiui. Colebantur vero domi Penates, iisque etiam anniuerſaria

(b) Ea tamen ſacra municipalia ne tunc quidem deſerebant municipes, quando Romam commigraverant. Feſtus *municipalia p.* 324. *Municipalia ſacra dicta ſunt ea, quae initio habebant ante ciuitatem Romanam acceptam, quae obſeruare eos voluerunt pontifices, & eo more facere, quo adſueuiſſent antiquitus.* Vnde de ſe & Arpino municipio ſuo loquens Cicero *de Leg. II, 2. Hic gens, hic ſacra, hic maiorum multa veſtigia.* Quemadmodum ergo municipes Romam commigrantes ſeruabant ſacra municipalia: ita & coloniae retinebant ſacra populi Romani ceu erudite probat Henr. Noriſius. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I. Cap. 5. p. 72.*

(c)

uerſaria ſacra ab vniuerſa gente fiebant, ne ſeruente quidem bello intermittenda, vt patet ex Liu V, 52. Quale in gente Fabia erat ſacrificium ſtatum, in monte Quirinali quotannis peragendum, de quo Liu. V, 46. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. IX, p. 577.* Simile gentis Claudiae ſollemne memorat Dionyſ. Hal. XI, *p. 696.* gentium Aemiliae, Iuliae, Corneliae Macrobius *Saturn. I, 16.* gentis Seruiliae Plinius *Hiſt. Nat. XXXIV, 13.* Atque inde intelligitur, quid ſibi velit Cicero *de Haruſp. Reſp. XXVII,* quando in poſteros transferri ait parentum nomen, ſacra, memoriam, gentem.

LXXII. Haec ſunt illa iura Quiritium ciuiumque Romanorum, quae omnes, qui optimo iure ciues erant, conſequebantur. Illud unum addendum videtur, fuiſſe quaedam iurisprudentiae Romanorum publicae principia, aliis gentibus incognita. Tale erat illud, I. quod vetere iure (c) nemo poſſet ſimul Romae alteriusque ciuitatis ciuis eſſe. Cicero *pro Corn. Balbo XXVIII. Duarum ciuitatum ciuis eſſe noſtro iure ciuili nemo poteſt: non eſſe huius ciuitatis ciuis, qui ſe alii ciuitati dicauit, poteſt.* Et in oratione *pro A. Caecina XXXIV. Nam quum ex noſtro*

LXXII. Ciuitatum duarum vel plurium ciuis nemo eſſe poterat.

(c) Aliud iure nouo. Nam ſaepe quibusdam ciuibus Romanis concedebant Imperatores, vt alterius quoque ciuitatis ius haberent. Sic Dionis Chryſoſtomi auus ab Imperatore ἅμα τῆς Ῥωμαίων πολιτείας καὶ τῆς Ἀπαμέων ἔτυχεν, *ſimul Romanam & Apamenſem ciuitatem obtinuerat.* Dio Chryſoſt. *Orat. XLI. p. 500.*

Digitized by Google

noſtro iure duarum ciuitatum nemo eſſe poſſit, tum amittitur haec ciuitas denique quum is, qui profugit receptus eſt in exſilium hoc eſt, aliam ciuitatem. Hoc ſecus fuiſſe in Graecia, vbi multarum iidem homines ciuitatum eſſe potuerint, idem obſeruauit Cicero *pro Archia V.* Idque cum ex aliis exemplis patet, quae colligit Ez. Spanhem. *Orb Rom. I, 5. p. 8. ſequ* tum maxime ex marmore illo apud Reineſ. *Inſcript. p. lxcvii.*

C. CALPVRNIVS. ASCLEPIADES.
PRVSA. AD. OLYMPVM. MEDICVS.
PARENTIBVS. ET. SIBI. ET. FRATRIB.
CIVITATES. VII. A. DIVO. TRAIANO.
IMPETRAVIT.

At Romae hoc, vt dixi, nemini licebat, ſiquidem ciuitatem is amittebat ſtatim, qui alteri ſe ciuitati adſcribi paſſus erat. Hinc de T. Pomponio Attico Cornel. Nepos *in vita eius III. Athenis autem ſic ſe gerebat, vt communis infimis par principibus videretur, quo factum eſt, vt huic omnes honores, quos poſſent, publice haberent, ciuemque facere ſtuderent. Quo beneficio ille vti noluit:* (d) *quod nonnulli ita interpretantur, amitti ciuitatem Romanam, alia adſcita.* Atque hinc intelligitur qui factum ſit, vt ii, quibus aqua & igni fuerat interdictum, tum demum ciuitatem Romanam amitterent, quum in eam ciuitatem eſſent recepti, quo vertendi, id eſt, mutandi ſoli cauſa veniſſent. Cic. *pro*

(d) Hinc de ſolo domicilio Athenis conſtituto intelligendus eſt Cicero, quoties hunc T. Pomponium ciuem Atticum adpellat, quod facit. *Epiſt ad Attic. I,* 16. *II,* 1. vbi Demoſthenem *Attici ciuem* vocat.

(e)

Digitized by Google

pro Domo LXXVIII. Qua de re diximus ſupra Lib. I. Tit. XVI. §. X.

LXXIII. Accedit & alterum iuris publici pricipium, II. quod ciuitatem nemo amittere poſſet, niſi ipſe eſſet auctor factus: Cic. *pro Domo* LXXVIII de quo iure eodem loco diximus, & ex Ger. Nood. addidimus, fictionem ſemper interceſſiſſe, ſi quando vel poenae loco, vel ob aliam cauſſam (*e*) quibusdam ius ciuitatis adimeretur. Hinc ad artes Sullae tyrannicas pertinet, quod municipiis quibusdam ciuitatem lege centuriatis comitiis lata eripuit. Cic *pro Domo* LXXIX. Salluſt. *Fragm. Hiſt.* I. Sed quod ſemel tentauerat Sulla, ſaepius deinde factitabant Imperatores & quotcumque principatum Romae adfectabant. Sic Antonium agros, ciuitatem, immunitates, aliosque id genus honores priuatis & regibus, ademiſſe, tradit Dio Caſſ. *Hiſt.* XLV. p. 282. Auguſtus quoque, confectis bellis, libertatem ac ius ciuitatis aliis dedit, aliis ademit, teſte eodem Dione *Hiſt.* XLIV p. 538. Et Claudius ciuitatis iure priuauit legatum, Lycium origine, quia Latine interrogatus, quod quaeſitum eſſet, haut intellexerat. Dio Caſſ. *Hiſt.* LX. p. 676.

LXXIII. Ciuitatem inuitus nemo amittebat.

CAP. II.

(*e*) Tribus cauſſis amitti videbatur ciuitas, *exſilio*, illo ſcilicet, quo bona venibant, & aqua & igni interdicebatur, *poſtl minio* & *reiectione ciuitatis*. Cic. *pro Balbo* XXVIII. XXIX. Pompon. *L.* 3. *§.* 3. *D. de capt. & poſtlim.*

Digitized by Google

CAP. II.

DE IVRE LATII.

LXXIV. Varia Latinorum nomina.

LXXIV. Sufficere haec arbitramur de iuribus ciuium Romanorum. Proximum eſt, vt de IVRE LATII diſſeramus, quod proxime acceſſiſſe ad ciuitatis Romanae praerogatiuam, iam ſupra diximus. Idque vel inde patet, quod Dionyſ. Hal VIII. p. 540. eos μετέχοντας τῆς ἰσοπολιτείας *participes iuris, quod ciuitatem quaſi aequat*, eleganter adpellat Multa vero Latinorum fuere nomina Dicti enim ſunt *ſocii*, (*f*) *ſocii Latini, ſocii nominis Latini, ſocii nomenque Latinum, ſocii ab nomine Latino, ſocii ac Latium*, vti productis ex Liuio, Salluſtio, Valerio Maximo teſtimoniis oſtendit Car. Sigon. *de ant. iure Ital. I, 2. p.* 473.

LXXV. Qui & quales fuerint?

LXXV. Latini ergo vel ſocii Latini nominis, temporibus antiquiſſimis erant *Latii incolae, populi Romani foederati, Iure Latii donati*, vt eos definit Sigon. *de iure Ital. I, 2 p.* 476. *Latii incolae* dicuntur, vt a reliquis Italis; *populi Rom. foederati*, vt a Latii incolis, qui tamen Latii iure haut fruebantur, ſecernerentur.

LXXVI.

(*f*) Saepe tamen confunduntur nomina, vt & Italici iuris homines ſociorum, & Latinorum, & Latini Italicorum nomine veniant. Quod itidem recte monuit Car. Sigon. *l. c.* p. 474. Id quum non attenderent recentiores quidam ſcriptores, ceteroquin eruditiſſimi: mirum in modum totam hanc differentiam Latinorum ac Italorum peruerterunt. Exemplo eſſe poteſt Harduin. *Not. & Emendat. ad* Plin. *p.* 389. *Tom. I.*

(*g*)

LXXVI. LATIVM olim duplex erat, VETVS & NOVVM. Vetus a Tiberi ad Circeios; nouum a Circeiis ad Lirim & Sinueſſam vsque productum eſt. Paullo latius vtriusque Latii terminos profert Seruius ad Virg. *Aeneid.* *I. v. 6. Latium duplex eſt, vnum a Tiberi ad Fundos, aliud inde vsque ad Vulturnum fluuium.* Sed errorem huius Grammatici iam alii oſtenderunt. Latium ergo vetus Tiberi, Aniene, Vfente fluuiis, marique Tyrrheno concludebatur, illudque inſederant *Albani, Rutuli, & Aequi.* Nouum, quod ab Vfente fluuio ad Lirim protenditur, Oſcis, Auſonibus, Volſcis, praebuit ſedes Plin. *Hiſt. Natur.* III, 5. Strabo *Geogr.* V. p. 231. Ex his primi foedus cum Romanis Albani iam ipſius Romuli tempore fecerant, quo cautum fuerat, vt ne bellum inter ſe gererent ſociae ciuitates, alioquin, quae bellum intuliſſet prior, alterius iudicium ac mulctam ſubiret. Dionyſ. Hal. III. p. 138. Addit Strabo *Geogr.* IV. p. 165. tam arctam fuiſſe inter hos populos neceſſitudinem, vt, quum proprium vterque regem haberet, connubia tamen, & ſacra & cetera iura ciuilia communia haberent. Victis poſtea a Tullo Hoſtilio Albanis, ex foedere imperatum eſt, vt iuuentutem in armis haberent, vſurum Regem Romanorum ea, quum res poſtularet. Liu. I, 26. Diruta paullo poſt Alba, legatos Romani miſerunt ad triginta vrbes, quae in Albanorum fuerant ditione, poſtularuntque, vt & ipſi dicto eſſent audientes. Abnuentibus his, nouum exarſit bellum, quo in quintum annum populationibus magis, quam iuſtis praeliis ex- LXXVI. Foedera cum populis Latii antiquiſſima.

 tracto

tracto, pax demum facta, foedusque renouatum eſt. Dionyſ. Hal. III. p. 175. Rege hoc morte intercepto, plerique Latini ſoluta Regis obitu foedera dicebant. Vnde maiore conatu domiti a Tarquinio Priſco, pacis conditiones acceperunt, vt agros ſuos ac leges haberent. ac ſocii populi Romani dicerentur illi quidem ſed ad regis tamen Romani mandata armati praeſto eſſent. Dionyſ. Hal. III. p. 191. Confirmauit id foedus Tarquinius Superbus, Liu. I, 52. qui vt tanto ſanctiore vinculo ſibi conglutinaret hos ſocios, primus ferias Latinas Romanis cum Latii populis communes inſtituit. Dionyſ. Hal. IV. p. 250.

LXXVII. Ea deinde ſaepius repetita.

LXXVII. Exactis regibus nouum ſtatim bellum coortum eſt cum Latinis, qui a Romanis denuo deſciuerant. Cum his tamen ab A. Poſtumio Dictatore victis ad lacum Regillum, denuo foedus percuſſum A. V. C. CCLX. Sp. Caſſio Vicellino & Poſtumo Cominio Auruncnlo II Coſſ. iis legibus, *vt inter Romanos Latinasue ciuitates omnes aeterna pax eſſet, neque ipſae inter ſe bellarent, neque aliunde hoſtes inducerent, neque hoſtibus tutos tranſitus praeberent, ſed bello oppreſſis opem pro virili ferrent, ſpoliorum ac praedae partem aequalem haberent: priuatarum litium iudicia illi, quibus mandata cognitio fuerit, intra decem dies peragerent: hisque legibus nihil addi denique poſſet, niſi ſi Romanis, Latinisque ita placuiſſet.* Hanc enim foederis formulam (g) nobis ſeruauit Dionyſ. *Hal.*

(g) Pluribus tamen aliis capitibus illud conſtitiſſe vel ex Feſto adparet, qui *voce nancitor.* p. 327. etiam haec foederis

Hal. VI. p. 115. Conf. Liu. II, 22. & Cic. *pro Corn. Balbo* XXI. Et hoc eſt foedus illud Latinorum, quod ceteris firmius manſit. Quamuis enim ſubinde rebellarint Latini, veluti A V. C. CCCLXVI, & CCCIV : ſaepe tamen victi, ſaepe reducti ad officium, poſtremo illius foederis leges, quod cum Latinis omnibus Sp. Caſſio & Poſtumo Cominio Coſſ. initum fuerat, recuperarunt, (*h*) vt patet ex Cic. *pro Corn. Balbo* XXIII

LXXVIII. His antiqui Latii populis acceſſere deinde Volſci & Aequi, *Latinorum* iudice Floro *Hiſt. Rom. I,* 11. *peruicaciſſimi & quotidiani prope Romanorum hoſtes.* Volſcis, ſi Dionyſ. Hal. III. p. 181. credimus, Ancus; ſin Liuii I, 53. ſententia ſtandum ſit, Tarquinius Superbus primus bellum intulit; qui & Aequos adgreſſus eſt. Poſtea ab A. V. C. CCLVIII. variis ac paene anniuerſariis praeliis attriti, demum A. V C. CCLXXXIV. Antium, maritimum oppidum, amiſerunt, annoque inſequente iis legibus impetrarunt pacem, vt legibus ſuis vtentes, priuatis ſtipendiis, pro Romanis iuſſi militarent. Dionyſ. Hal. IX. p. 616. Aſt ſtatim ad arma LXXVIII. Foedus cum Volſcis & Aequis.

foederis verba allegat : PEQVVNIAM QVI NANCITVR, HABETO, ET SI QVID PIGNORIS NANCISCITVR, SIBI HABETO.

(*h*) Poſtremo enim bello a Q. Publico Philone Coſ. ad internecionem caeſi, plerisque iuribus fuerant ſpoliati, ex eoque tempore etiam concilium Latinorum ad lucum Ferentinae conuocari deſierat, ceu ex Cincianis commentariis obſeruat Feſt. *Voce Praetor. p.* 376.

 (*i*)

Digitized by Google

arma redierunt Aequi & Volſci. Vnde aliquoties fuſi fugatique, quin & ſub iugum aliquando miſſi ſunt, donec A. V. C. CCCCXLIX. a P. Sempronio Sopho conſule paene deleti & ad internecionem caeſi ſunt. Tamen & hi poſtremo propter cognationem in Latii iura adſciti ſunt, vt patet ex Cic. *pro Balbo* XIII. quamuis, quo id tempore factum ſit, nondum mihi liqueat.

LXXIX. Item cum Hernicis.

LXXIX. Idem dicendum de Hernicis, quos primus Tarquinius Superbus ſocietate deuinxerat, Latinarumque feriarum fecerat participes. Dionyſ. *IV. p.* 152. Dein A. V. C. CCLXVIII. bello petiti a Sp. Caſſio, tertium Conſule, quum victi pacem petiiſſent, easdem conditiones, quas Latini, quin ciuitatem ſine ſuffragio impetrarunt, atque inde eſt, quod ſaepe a Latinis ſeiungantur, neque adeo eos in Latinorum corpore fuiſſe ex Liuio & Dionyſio euincit Car. Sigon. *de ant. iur. Ital. I, 6. p.* 107. Poſtea anno CCCXCI. nouum cum Hernicis bellum exarſit: eoque finito, tertium, cuius omnes huius gentis ciuitates erant participes, praeter Alatrinates, Ferentinates & Verulanos. Liu. III, 42 Tribus illis, quia ciuitati Romanae αὐτονομίαν praeferebant, ſuae leges redditae: A. V. C. CCCCXLVII. Anagninis, & qui arma Romanis intulerant, *ciuitas ſine ſuffragii latione data, concilia connubiaque adempta, & magiſtratibus praeterquam ſacrorum curatione interdictum*. Liu. IX, 43. Sed Hernicos iſtos αὐτονόμους poſtremo iura Latii habuiſſe, vel inde patet, quod Ferentinates Latinis adiungit Liuius XXXIV, 41.

LXXX.

Digitized by Google

LXXX. Latium nouum quando dici coeperit, quandoque Oſcis & Auſonibus ius Latii datum ſit, non magis certum eſt. Sigonius exiſtimat, his populis ad internecionem deletis, Liu. IX, 25. in hanc regionem Latinorum gentem eſſe immiſſam, atque inde Latium nouum adpellatum: id quod ipſe inter Tarentinum Punicumque bellum factum coniicit. Sed quemadmodum id nullo teſtimonio comprobari poteſt: ita certiſſimum eſt, nouum hoc Latium iura Latii veteris eſſe conſequutum, ſiquidem Appianus *de Bello ciuil. I. p.* 374. Latinos, quos ab Italis ſeiungit, ad Lirim usque in populi Romani fide manſiſſe ſcribit. LXXX. Cum incolis Latii noui.

LXXXI. Et hae ſunt illae gentes, quibus ius Latii antiquiſſimis temporibus datum eſt. Hoc iure contenti fuerunt usque ad bellum illud ſociale vel Marſicum, quo confecto A. V. C. IↃCLXIII. lege Iulia, & proxime inſequente lege Plotia omnes ſocii ac Latini nominis, immo & Italici ciuitate Romana donati ſunt, ceu ſupra *num. IX.* obſeruauimus. LXXXI. Latini demum ciuitate donati.

LXXXII. At quamuis Latini tum in ciuitatis Romanae iura tranſirent: non ipſum tamen ideo exſpirabat ius Latii, quippe quod ab eo tempore cum multis ciuitatibus tum & coloniis extra Italiam conceſſum legimus. Sic Nemauſenſibus ius Latii datum eſſe, patet ex Strabone IV, 157. Nouocomenſibus idem ius dederat vel Iul. Caeſar vt tradit Appian. *Bell. Ciuil.* II. p 443. vel Pompeius Strabo, vt mauult Ez. Spanh. *Orb. Rom* I, 9. p. 19. Is enim Pompeius omnibus Gallis Transpadanis ius Latii conceſſerat LXXXII. Ius Latii deinde aliis populis & ciuitatibus datum.

Digitized by Google

ſerat teſte. Aſcon. Paedian. in Cicer. *aduerſ. Piſon.* p. 2062. Eodem exemplo Nero nationes Alpium maritimarum : vniuerſam Hiſpaniam Veſpaſianus; multas alias ciuitates Hadrianus in ius Latii tranſtulerunt Tacit. *Annal. XV*, 31. Plin. *Hiſt. Nat.* III, 3. Spartian. *Hadr.* XXI. De coloniis Latinis paullo poſt erit dicendi locus.

LXXXIII Latini Iuniani libertinae conditionis.

LXXXIII. Nouum Latinorum genus repertum ſub Tiberio, lata lege Iunia Norbana, qua cautum, vt modis minus ſollemnibus manumiſſi non iura ciuitatis Romanae , ſed Latii tantum, conſequerentur. Vnde hi libertini dicti LATINI IVNIANI, vt diſtinguerentur a *Latinis colonariis* (*i*) quibus ceteroquin, quod ad ius ciuile attinet, adſimilabantur. *L. vn. C. de Lat. libert. toll. Fragm. Iureconſ. vet.* Pithoeanum apud Cl. Schulting. *Iurisp. vet. anteiuſtin.* p. 805. Sed quemadmodum Latinos colonarios vna cum ingenuis omnibus ciuitate Romana donauerat Antoninus Caracalla, celeberrima illa ac ſaepe a nobis citata conſtitutione : ita Iunianam etiam Latinitatem ſuſtulit Iuſtinianus. *D. L. vn. C. de Lat. libert. toll.*

LXXXIV Latini fuere ciuibus deteriores.

LXXXIV. Iam vt ad iura Latii perueniamus : ea licet proxime ad ciuitatem Romanam accederent, non eadem tamen fuerunt ac iura

(*i*) Perſpicue itaque fallitur V. C. Claudius Salmaſius, quando Latinas colonias e libertis conſtitiſſe exiſtimat. *de modo vſur.* XIX, *p.* 878. *ſequ.* Alii profecto erant Latini *liberti vel Iuniani*, alii Latini *colonarii*, quippe ingenui, & honorum in ſuis coloniis capaces. Vid. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I*, 9. *p.* 21.

(*k*)

Digitized by Google

iura ciuium Romanorum. Quòd adeo verum eſt, vt Boethius *in Top Cic.* II. ſcribat, eos mediam pati capitis deminutionem, qui ciues Romani in Latinas colonias mitti ſe paterentur. Operae itaque pretium fuerit, quid inter ciues Romanos Latinosque, quod tam ad ius priuatum, quam ad publicum attinet, interſuerit, paullo adcuratius diſquirere.

LXXXV. Non gaudebant libertate iuris Quiritium.

LXXXV. Vidimus ſupra, qualis fuerit, ciuium Romanorum LIBERTAS. Latini & ipſi quidem gaudebant libertate, ſed iuris gentium, non illa iuris Quiritium, quam ſupra deſcripſimus. Saltim quod Lex Porcia ſanxerat de ciuium libertate a verberibus, non aeque valuit in Latinis. Quum enim Nouocomenſes, iure Latii donati a Q. Pompeio Strabone, paullo poſt a Caeſare ciuitatis iura eſſent conſequuti: M. Marcellus Conſul Nouocomenſem quemdam, in Caeſaris contumeliam, virgis caedi iuſſit, tamquam peregrinum, vt ſcribit Appianus *de Bello Ciu.* II. pag. 443. & quidem Latinum. Latinitatem enim quod attinet, ſtatus controuerſiam Nouocomenſibus mouere haut potuiſſet Marcellus, quippe quam dudum ante Caeſarem fuerant a Pompeio Strabone conſequuti. Aſcon. Paedian. *in Piſonian.* p. 2062. Simile quid obſeruat Diodor. Sic. *in Excerpt. Peireſcian.* *p.* 273. vbi de Clodio: τὲς μὲν πολιτικὲς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τὲς δὲ συμμάχες ῥαβδίοις ἐμαςίγε. *In Romanos quidem more maiorum animaduertit citra ſpem veniae: ſocios autem virgis cecidit.* Et Salluſt. *de Bell. Iugurth. Cap. LXIX.* referens, Turpillium, praefectum, Vaccae oppido

do impoſitum, a Metello *verberatum capitis poenam ſoluiſſe*, ne cui id mirum videatur, ſtatim ſubiungit: *Nam is ciuis ex Latio erat.* Ex quo ſane patet, non aeque ad Latinos ac ciues pertinuiſſe libertatem illam, qua ex lege Porcia erat. (*k*)

LXXXVI Nec iure connubii cum ciuibus.

LXXXVI Ad CONNVBII ius quod attinet, illud Latini populi ne inter ſe quidem promiſcue habebant ex foedere antiquo, nedum cum ciuibus Romanis. Prius diſcimus ex Liu. VIII, 14. IX, 43. ex quibus locis patet, nemini Latinorum & Hernicorum licuiſſe extra fines regionis ſuae vxores ducere: poſterius vel inde colligimus: quod ne iis quidem, qui ſine ſuffragii iure ciuitate fuerant donati, cum ciuibus Romanis ius eſſet connubii. Campani ſane, qui pridem ciuitatem ſine ſuffragii latione fuerant conſequuti, poſtea demum impetrarunt, *vt ſibi ciues Romanas ducere vxores liceret, & ſi qui prius duxiſſent, vt habere eas, & ante eam diem nati vt iuſti ſibi liberi heredesque eſſent.* Liu. XXXVIII, 36. Quanto minus ergo Latinis hoc ius connubiorum fuiſſe putemus? Et certe

(*k*) Erroris me hic redarguit V. C. Chriſt. Gottl. Schvvarzius in erudita *de iure Italiae* Diſſertatione p. 16. exiſtimans etiam Latinis & Italis hanc libertatem competiiſſe, idque probat ex Gell. *Noct. Att.* X, 3. vbi Gracchum in oratione quadam conqueſtum ait, *M. Marium & quosdam ex municipiis Italicis honeſtos viros virgis per iniuriam caeſos a magiſtratibus populi Rom.* Sed Gellius manifeſto loquitur de municipiis Italiae, adeoque de vrbibus non Latini iuris, ſed ciuitatem Romanam conſequutis, qualia poſt legem Iuliam erant omnes, ante legem Iuliam quamplurimae.

(*l*)

Digitized by Google

te clariſſime Vlpianus: *Fragm. V, 4. Connubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis: cum* LATINIS *autem & peregrinis ita, ſi conceſſum ſit.* Sic & ipſum ius ſponſaliorum nuptiarumque aliud fuiſſe Latinis, aliud ciuibus Romanis, adparet ex Gell. *Noct. Att. IV*, 4. vbi ex Cn. Sulpicio docetur, ſponſum Latinum agere potuiſſe ex ſponſu in id, quantum intererat, eam vxorem non datam: quum contra ciuibus Romanis, vt ſupra diximus, infinita eſſet repudiorum licentia. *L. 1. C. de ſponſal.*

LXXXVII. Quantum fuerit apud Latinos ius PATRIAE POTESTATIS, in tanto veterum ſilentio non conſtat. Id ſaltim certum videtur, *nullos fuiſſe homines*, (adeoque nec Latinos;) *qui talem habuerint in liberos poteſtatem, qualem Romani habebant*, §. 2. *Inſt. de patr. pot.* Nec omittendum hic videtur, paullo plus in Latio poteſtatis fuiſſe matri, quam Romae. Id enim non obſcure patet ex controuerſia Ardeenſi apud Liu IV, 9. Latini Iuniani habebant ius MANCIPATIONIS. *Vlp. Fragm.* XIX, 4. adeoque etiam colonarii Latini, quibus aequati illi erant lege Iunia Norbana. *Vetus Fragm. Iurec. apud* Pith. *n. VIII.* An vero etiam veteres Latini eodem iure vſi ſint, nondum conſtat. Porro TESTAMENTVM non faciebant Latini: ſaltim iure Romano Vlp xx. 14. (nam alioquin & extra Romam Italos iam inde ab antiquiſſimis temporibus teſtamenta condidiſſe, ſatis conſtat Liu. I, 3. I, 34.) Iidem Latini nec ex ciuis Romani teſtamento quidquam capiebant, niſi intra diem cretionis ciuitatis Romanae iura impetraſſent.

LXXXVII. An habuerint ius patrium, legitimi dominii, teſtamenti factionis.

Digitized by Google

petraſſent. Vlpian. XXII, 3. Haec ſunt, quae veteres nos docent: plura, quum muta hic ſint antiqua monimenta, addere non licebit.

LXXXVIII. Suis vte-bantur le-gibus, niſi fundi fa-cti.

LXXXVIII. Suis ergo ceu ex his patet, legibus vtebantur Latini, nec iuris Quiritium fiebant participes. (*l*) Licebat tamen eis, ſi vellent, leges Romanorum in ſuas ciuitates recipere, vel, vt veteres loquuntur, poterant populi FVNDI fieri. Qua de re Cicero *pro Balbo. VIII. Si quum iuſſiſſet populus Romanus aliquid, ſi id adſciuiſſent ſocii populi ac Latini, & ſi ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo reſediſſet, vt tum lege eadem populus is teneretur, non* VT DE NOSTRO IVRE ALIQVID MINVERETVR, *ſed vt illi populi aut iure eo, quod a nobis eſſet conſtitutum, aut aliquo commodo & beneficio vterentur. Tulit apud maiores noſtros legem C. Furius de teſtamentis, tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliae leges de iure ciuili ſunt latae, quas Latini voluerunt, adſciuerunt.* Quicumque ergo populi leges Romanas adſciſcebant, & iis ſubſcribebant, illisque in ciuitatibus ſuis vtebantur, ii *fundi* dici ſolebant, non a ſtatu quodam, vel conditione, quemadmodum dici ſolent populi *foederati*, vel *liberi*, ſed a facto,

(*l*) Quaeri ſolet an omnes quibus ius ſuffragii datum, legibus ſuis ſpoliati & vt *populi fundi* fierent, coacti ſint? Affirmat Sigon. *de antiquo iure Ital.* II, 7. Sed quid dicemus de Puteolis, qui cum *municipium illuſtre* fuerint, teſte Cicerone *pro Coel.* XI. ſuo tamen iure libertateque vti dicantur eidem *Agrar.* II, 32. Conf. Schvvarz. *de iure Ital.* §. V. p. 14. ſeq.

(*m*)

Digitized by Google

a facto, quod ſcilicet legibus populi Rom. ſubſcripſiſſent. *Fundus* enim *auctor* eſt vel *ſubſcriptor*. Gell. *Noct. Att. XIX*, 8. *Haec ego dixi non vt huius ſententiae legisque* FVNDVS *ſubſcriptorque fierem*. Feſtus: FVNDVS *dicitur populus eſſe rei, quam alienat, hoc eſt auctor*. Plaut. in *Trinum. V*, 1. *v*. 6.

Nunc mihi is propere conueniendus eſt, vt quae cum eius filio
Egi, ei rei FVNDVS *pater ſit potior*.

Add. Turneb. *Aduerſ.* IV, 12. Hotoman. *Obſ.* II, 5. Participes itaque iuris Romanorum priuati fiebant iſti populi, quod leges Romanas adſciuiſſent, & vt apud ſe valerent, auctores facti fuiſſent. Nec tamen eo ipſo iura Quiritium conſequebantur: (nihil enim de iure Romanorum voluntaria iſta legum Romanorum receptione poterat minui,) ſed inter ſe tantum iis legibus, quibus Romani ciues, vtebantur. Verbi cauſa, Latini tunc inter ſe poterant teſtari ſecundum leges Romanas, id enim licebat populis fundis. Sed non ideo quidquam ex teſtamento ciuis Romani capiebant. Id enim pertinebat ad ius Quiritium. Multo minus haec legum Romanarum receptio ad ius publicum pertinebat. Vnde Cicero l. 1. *De noſtra vero rep. de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute fundos populos fieri noluerunt*. Quae ſi obſeruaueris, facile carebis ſpinoſis illis Sigonii, Nic. Rigaltii, Iſm. Bullialdi, Henr. Valeſii, aliorumque diſputationibus *de populis fundis* (m) quippe

(m) Trigam illam diſſertationum *de populis fundis* quae primum

quippe quibus res in ſe clariſſima obſcurari fere magis, quam illuſtrari videtur. Pleniora bonae frugis ſunt, quae ad illam pro Balbo orationem commentatus eſt V. C. Io. Georg. Graeuius.

LXXXIX Erat Latinis ius cenſus.

LXXXIX. Quemadmodum ergo iure priuato diuerſo admodum vſi ſunt Quirites & Latini: ita, quod ad ius publicum attinet, paullo propius ab illorum praerogatiuis abfuerunt. Conſiſtebant ciuitatis iura in cenſu, militia, tributis, ſuffragiis, honoribus & ſacris. Latinos Romae CENSOS eſſe, nusquam lego, niſi furtim aliquando in tabulas cenſuales irreperent, quod deinde lege Claudia Papia & Licinia Mucia vetitum eſſe, ſupra obſeruauimus §. LII. At ex Liu. XLI, 13. conſtat, Latinos in ciuitatibus ſuis eſſe cenſos. Veroſimile itaque eſt, in Latii ciuitatibus non minus ac Romae cenſum fuiſſe actum a ſuis magiſtratibus, tabulasque cenſuales deinde Romam miſſas. Id enim etiam in coloniis fieri ſolitum, nemo ignorat.

XC. Vt & ius militiae inter ſocios.

XC. Porro & MILITIAE iure, ſed paullo adſtrictiore, gaudebant Latini. Primo enim ne pro ſe quidem tuendis arma expedire poterant, iniuſſu populi Romani, vt teſtatur Liu. III, 19. Deinde militabant quidem cum Romanis, verum non vt legionarii, ſed tamquam ſocii, vt accurate ex Polybio docet Lipſ. *de milit.*

primum Diuione coniunctim prodiit CIↃIↃCLVI. iterum edidit I. Ge. Graeuius V. C. *Theſ. Ant. Rom, T. II. p.* 1925.

(n)

lit. Rom. I, 6. p. 48. Vnde minus rem acu teligit Car. Sigon. *de ant. iur. Ital.* I. 4 p 494. qui Latinos inter auxilia ponit, quae Varro *de Lingu. Lat. IV*, 6. *p.* 16. ex *alienigenis*; Feſtus p. 256. ex *ſociis exterarum nationum* conſtitiſſe, ait. Tum demum ergo hi eſſe coeperunt ſocii & auxiliares, quum Latini & Itali ciuitate donati, legionariae militiae praerogatiuā conſequerentur. Id porro addendum, ſociis & Latini nominis ſemper triplicem equitum, aliquando & peditum numerum imperaſſe Romanos. Sic apud Liu. III, 22. duae partes ſociorum in exercitu, tertia ciuium erat. Idem XXI, 17. refert, quatuor & viginti peditum Romanorum millia fuiſſe ſcripta, mille & octingentos equites ſociorum, quadraginta quatuor peditum, & quatuor equitum Alia exempla ſunt apud Liu. XXXVI, 12. XXXV, 2. & alibi paſſim. Vnde non iniuria queruntur apud Velleium Paterc. *Hiſt.* II, 15. *per omnes annos atque omnia bella duplici numero ſe militum equitumque fungi, neque in eius ciuitais, ius recipi, quae per eos in id ipſum perueniſſet faſtigium, per quod homines eiusdem & gentis & ſanguinis, vt externos alienosque faſtidire poſſet.* Denique obſeruandum Latinos, quemadmodum legionis ius haut habebant, ita nec eodem modo, quo milites Romanos, fuiſſe caſtigatos Nam & virgis caedebantur, quas quum a Latinorum militum corpore, lege auctoritate Senatus lata, remouere tentaret M Liuius Druſus, Tribunus plebis: eam legem numquam obſeruarunt Imperatores, qui remoto virgarum metu, in officio ſe continere exercitum poſſe negabant. C.

Sigon. *de antiquo iure Ital. I, 4. p. 496.* Exemplum Turpillii eſt apud Salluſt. *de Bello Iugurth. LXIX. Iuſſus a Metello cauſam dicere, poſtquam parum ſe purgat, condemnatus, verberatusque, capitis poenas ſoluit. Nam is ciuis ex Latio erat.*

XCI. Latini an tributarii? XCI. De TRIBVTIS Latinorum nihil reperio, niſi quod durior ea in re fuiſſe videtur Latinorum, quam ciuium, conditio. Quamuis enim eos ab exteris, non magis quam ciues ſuos, tributis vectigalibusque onerari Romani paterentur, atque hinc in Ambracenſium foedere cauiſſent, *vt Ambracenſes portoria, qui vellent, caperent, modo eorum ciues Rom. & Latini ſocii immunes eſſent*: Liu. XXXVIII, 44. ipſi tamen Romani a Latinis tributa & vectigalia exigebant, adeo vt eos *ſtipendiarios* adpellet. Liuius VIII, 8. & apud Appian. *de Bell. ciu. I.* p. 353. de ſociis dicatur, eos *militando & tributa conferendo grauatos eſſe.* Vnde non temere colligas, tolerabiliorem quidem hac in re, quam Italorum & prouincialium, duriorem tamen, quam ciuium, fuiſſe Latinorum conditionem.

XCII. An ius habuerint ſuffragii? XCII. Illud vero praeſtantiſſimum erat ius quorumdam Latinorum, quod iure SVFFRAGII gauderent ex foedere, quo eos obſtrinxerat Caſſius. Sane Hernicos & Latinos ad ferenda ſuffragia fuiſſe euocatos, adparet ex Liuio XXV, 3. & Dionyſ. Halic. VIII. p. 540. Attamen ne in eo quidem aequo cum ciuibus iure gaudebant. Nam primo non erant certae tribui adſcripti, atque inde ſortiri ſolebant, vbi ferrent ſuffragia. Qua de re Liuius: XXV, 3. *Teſtibus datis, tribuni populum ſubmouerunt, ſitellaque adlata*

Digitized by Google

adlata eſt, vt ſortirentur, vbi Latini ſuffragium ferrent. Deinde hoc ius ſuffragiorum erat veluti precarium. Quotiescumque enim liberet, edicere poterant conſules, vt Latini vrbe exirent. Fecit id ſane Virginius Conſul, Caſſii collega, apud Dionyſ. Halic. VIII. p. 540. Fecit & C. Fannius, qui Latinos, ſuffragii cauſſa in vrbem accitos, ex SC. excedere iuſſit. Cic. *Brut. Cap.* XXVI. Nec plura exempla tamen ſuccurrunt. Vnde Cicero *pro P. Sextio XIII. Nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quam id, quod perraro accidit, a conſulibus iuberi ex vrbe exire.*

XCIII. Gaudebant etiam iure aliquo HONORVM, ſed non optimo, quali ciues Romani. In eo prouincialibus erant feliciores, quod non Romanis praetoribus, proconſulibusque parerent, ſed ſuis magiſtratibus. Vnde de Nemauſo iure Latii donata, Strabo *Geogr. IV. p.* 87. Scribit, *ea de cauſſa populus ille Romanis praetoribus non paruit.* Melior quoque in eo erat illorum conditio, quam Italorum, quod magiſtratibus in patria geſtis, ius ciuitatis Romanae conſequerentur, qua de re ſupra diximus *num. VII.* Aſt honores in vrbe petere haut poterant ante ciuitatem lege Iulia datam. Hinc quum bello Punico II. Sp. Caruilius ſuaſiſſet, vt ex ſingulis populis Latinorum binis ſenatoribus, ſi patres cenſuiſſent, ciuitas, adeoque etiam ius magiſtratuum daretur: eius rei, vt alienae, mentio ſuppreſſa eſt. Liu. XXIII. 22. Nec felicius proceſſere Latinorum conſilia, quum alterum conſulem ex ſua gente creandum vrgerent. Liu. VIII, 4. Vnde de magiſtratibus patriis,

XCIII. Item ius petendi honores.

 triis,

triis, non vrbanis, intelligendus eſt Aſconius Paedianus, quando de Gallis Transpadanis, Latii iure donatis a Q. Pompeio Strabone, ait: *habuiſſe eos ius, quod ceterae Latinae coloniae, id eſt, vt* PETENDI MAGISTRATVS GRATIA, *ciuitatem Romanam adipiſcerentur.* Aſcon. *prooem. in Piſonian. p. 2062.* Dicere enim procul dubio voluit, *vt geſti magiſtratus gratia ciuitatem Romanam adipiſcerentur.* Illud enim ius Latinis fuiſſe ſupra num. VII. demonſtratum eſt.

XCIV. Et ius ſacrorum.

XCIV. Denique quod ad ius SACRORVM attinet, ciuibus Romanis & publica ſacra & propria fuerunt. At communia quoque nonnulla erant ciuibus cum Latinis, & talia erant Sacra Dianae, quae exemplo ciuitatum Aſiae, auctore Serv. Tullio, Romae in fano, communibus ſumtibus exſtructo, faciebant cum Romanis Latini, Liu. I, 15. Tales quoque feriae Latinae, quas inſtituerat Tarquinius Superbus. Singulis enim annis conueniebant quadraginta ſeptem Latii populi in monte alto, Albae imminente, ſacra facientes Ioui Latiali, epulisque & ludis vacantes. Conſtitutum quoque erat, quid quisque populus praeberet: hic agnos, ille caſeos, iſte lactis modum, & quam portionem recipere deberet. Communis victima taurus erat, de quo cuilibet populo portio ſua fuerat conſtituta, & huic ſacrificio praeerant Romani. Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. I. p. 250.* Initio quidem ex inſtituto Tarquinii vnico die haec ſacra peragebantur: aſt, pulſis regibus additus a populo ſecundus: acceſſit dein tertius poſt foedus cum Latinis a Sp. Caſſio ictum

ictum: quartus ob plebis, quae ſeceſſerat, reditum adiectus: acceſſerunt quoque ſacrificia & ludi, quibus Senatus aediles praefecerat, Dionyſ. *Ant. Rom.* VI. p. 415. Immo & viſcerationes, de quibus in actis diurnis apud Reineſ. IV, 5. PRID. KAL. APRIL. FERIAE LATINAE CELEBRATAE ET SACRIFICATVM IN MONTE ALBANO, ET DATA VISCERATIO. Viſcerationes autem erant diſtributiones carnis, panis, olei, vini, cruſtuli, mulſi & ſimilium, viritim factæ, de quibus Reineſ. *in Comm. ad Inſcr. p.* 146. Tanti vero hae feriae erant Romanis, vt conſules in prouincias paludati proficiſci non poſſent, niſi indictis prius hiſce feriis. Liu. XXI. *vlt.* XXII, 1. Inſtaurandae quoque erant a Pontificibus, ſi vel vlla caerimonia neglecta, aut quidquam praeter ius factum eſſet, cuius rei exempla ſunt apud Liu. XXXII, 1. XXXVII, 3. XL, 45. XLI, 16. Interea dum magiſtratus Romani feriis illis intereſſent, Praefecti feriarum Latinarum (*n*) usque ad eorum reditum imperium in vrbe tenebant. Iul. Capitolin. *Antonin. IV.* Tacit. *Annal. VI,* 11. Ex quibus locis etiam patet, ferias iſtas Latinas poſt ciuitatem quoque Latinis datam, immo adhuc ſub Imperato-

(*n*) Sunt qui hos non praefectos feriarum Latinarum, ſed praefectos vrbi feriarum Latinarum cauſſa, dictos putant, veluti Caſaub. ***ad Iul. Capitol. Marc. Anton Anton. IV.*** Ampl. Bynkersh. ***in praetermiſſ. ad L. 2. D. de orig. iur. p.*** 54. Sed exſtant tamen marmora apud Smetium p. XLI, 5. & p. LXIX, 1. Grut. p. CCCXIII, 9. & CCCLVI, 1. in quibus vocantur PRAEF. FER. LATIN.

ratoribus fuiſſe celebratas. Cum Lanuuinis in ſpecie Romani communia habebant templum, ſacra, lucum *Iunonis Siſpitae Lanuuinae*, Liu. VIII, 14. de qua nos plura diximus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Cap. I, 4. p. 57.* Praeter haec ſacra cum Romanis communia ſinguli fere Latini populi & patria numina colebant, qualia erant *Feronia* apud Terracinos, Plin. *Hiſt. II*, 55. Sil. Ital. *Lib. XIII. v. 83. ſeq.* Iupiter Anxur, Iupiter Lanuuius, Liu. XXXII, 9. Anguia vel Anguitia Marſorum & Marruuiorum, Seru. *ad Virgil. Aen. Lib. VIII.* & alia.

XCV. Latini, ſi furtim in cenſum irrepſisſent repeti poterant a magiſtratibus.

X C V. Caeterum an principia illa iuris publici, quae §. LXXII. explicauimus apud Latinos quoque habuerint locum, merito dubites. Sane enim, quum Romani duarum ciuitatum ciues eſſe non poſſent: licebat tamen iis, relicta ciuitate Romana, in aliam ſe recipere, aliusque ius ciuitatis adſumere. Sic, ſi noluiſſet T. Pomponius Atticus ciuis Romanus manere, liberum ipſi omnino fuiſſet, ciuitatis Athenienſis iura adſciſcere. Aſt Latini, ſi furtim irrepſerant in tabulas cenſuales Romanorum, vindicari a magiſtratibus ſuis poterant & reuocari, non ſecus, ac ſi eſſent glebae adſcripti. Sic M. Craſſus iudicio repetitus eſt a Mamertinis, procul dubio tum adhuc Latinae conditionis. Cicero *pro Balbo XXIII.* M. Perperna a Sabellis. Val. Max. III, 4. 5. Vid. *Comment. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Popp. I, 1. 2.* Et haec ſufficiant de Latii iure. Dicendum iam porro de iure Italico.

CAP.

Digitized by Google

CAP. III.

DE IVRE ITALICO.

XCVI. Italia quam late patuerit?

XCVI. Italia Romanis dicebatur, quidquid praeter Latium inter vtrumque mare ad Rubiconem vsque fluuium procurrit. Reliquum enim terrae tractum vsque ad Alpes Galli, Ligures, Veneti, Carni occupauerant. Ceterum Italiam inter ſe diuiſerant populi quamplurimi, & maxime Hetruſci, Lucani, Brutii, Epizephyrii, Locri, Calabri, Meſſepii, Sallentini, Apuli, Hirpini, Frentani, Picentes, Senones, Vmbri, Sabini, Marſi, Veſtini, Marrucini, Peligni & Samnites, qui diuerſis bellis perdomiti, foedere non vno in ſocietatem a populo Romano accepti ſunt. Bella cum tot populis geſta accurate recenſet Car. Sigonius *de antiquo iure Ital. I, 8. ſequ.* Sed quibus annis ſingula icta ſint foedera, quibus conditionibus ſinguli populi in ſocietatem recepti ſint, in tanto veterum ſilentio obſcurum eſt. Illud certum, & a V. C. Chriſt. Gottl Schwarzio in Diſſ. *de iure Ital.* recte obſeruatum eſt, diſtinguendas eſſe varias iuris Italici periodos. Poſt prima enim illa & antiquiſſima foedera plures Italici populi ad Hannibalem defecerant, quorum alii vltro ad officium redierunt, alii armis recepti. Hinc anno V. C. IↃL. P. Sulpicius Galba Dictator Italiam peragrauit, & cognitis ſingularum ciuitatum cauſſis, aliis & in his nominatim Brutiis, Picentinis & Lucanis durius iugum impoſuit, aliis priſtina iura reſtituit. Gell. *Noct. Att. X*, 3.

Poſtea anno V. C. IↃCLXIV. Itali iura ciuitatis impetrarunt legibus Iulia & Plotia. Vid ſupra §. IX. Ex eo Sulla id ius iis haut parum imminuit, quia Itali partes aduerſas ſequuti fuerant. Quamuis hanc legem non adeo diu valuiſſe, teſtetur Cicero *pro Domo XXX.* Varia hinc porro Italis indulſit Auguſtus, *excogitato nouo genere ſuffragiorum, quae de magiſtratibus urbicis decuriones colonici in ſua quisque colonia ferrent, & ſub diem comitiorum obſignata Romam mitterent* Suet. *Aug. XXXVI.* Idem Imperator etiam militiae neceſſitatem remiſit Italis. Herodian. *Hiſt. II,* 11. Hadrianus per omnem Italiam quatuor conſulares iudices conſtituerat. Spartian. *Hadr. XXII.* Hinc CONSVLARES CAMPANIAE ſunt ap Grut. p. CCCXLIV, 2 CCCCLXXI, 8. ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ apud eumdem p MXC, 20. qui & PROCOS vocatur in marmore Reineſ. *Claſſ. VI,* 4 Conſularem per Tuſciam & Flaminiam fuiſſe patrem ſuum narrat Rutil. Numat. *Itiner. l. v* 575. 59; Horum in locum iuridicos ſuffecit Marcus Antoninus. Iul. Capitolin. *Marc. XI.* Sequente tempore Italia aliquando ſubſuit Correctoribus & praefecto Praetorio V. C. Euer. Otto *de Aedil. munic. XII.* Denique poſt Conſtantinum M. diuiſo ſaepe imperio, Conſulares Italiae iterum memorantur, ab Ammiano. Symmacho & Caſſiodoro, quos aliquando & Moderatorum, Rectorum & Praeſulum nominibus venire obſeruat Thom Reineſ. *Comm. ad Inſcr. p. 397.* Et ab eo tempore im̃unitas Italis paene ademta, & tributa iis grauiſſima indicta ſunt. Schvvarz. *l. c.* §. *XII p.* 36.

p. 36. qui etiam obſeruauit, veſtigia iuris Italici tantum non omnia ſuſtuliſſe Iuſtinianum, id quod verum eſſe, vel ex *L. vii. C de vſucap. transf. L. 1. C. de annal. exc. Ital. & princip. Inſt quibus alienare licet vel non*, ſatis adparet.

XCVII. Non multo certius videtur, qua in re ipſum ius Italicum fuerit poſitum. Multa Itali cum ſociis Latini nominis habuere communia. Non magis gauiſi ſunt iure Quiritium, quam Latini; aſt vſi tamen ſunt iuribus nexus & mancipationum, annalis exceptionis, iure capiendi aliisque quibusdam beneficiis, ſi recte coniecit Henr. Noris. *de Epoch. Syro Maced. IV. p.* 428. Saltim in his omnibus eos melioris fuiſſe conditionis, quam Latinos, non temere crediderim. Eadem vtrisque fuit cenſus, eadem tributorum & vectigalium ratio, niſi quod Itali paullo durius videntur habiti a Romanis. A Neapolitanis certe, Rheginis & Tarentinis Romani ſtipendium & naues ex foedere exegerunt. Immo ex Ciceronis *Verrin. III*, 11. patet, partem Italiae haut minimam vectigalem fuiſſe. *(o)* Porro Itali non minus quam Latini militiae iure obſtricti fuerunt Romanis, tantaque ſubinde miſerunt auxilia, vt L. Aemilio Papo, C. Atilio Regulo Coſſ. nunciato Gallico tumultu, equitum LXXX. millia, peditumque DCCM. armaſſe eos, tradat Plinius *Hiſt. Nat. III*, 20. De- **XCVII. Ius Italicum.**

(o) Aſt remiſſum poſtea eſſe Italis tributum, diximus ſupra *num.* LIX. Hinc poſtremis reip. temporibus ius Italicum praecipue in immunitate a cenſu capitis & ſoli conſtitit. Vid. *L. 8. §. 7. D. de cenſ.*

(p)

Digitized by Google

Denique in eo quoque par fuit Latinorum Italorumque conditio, quod vtrique non Romanis proconſulibus aut praetoribus parerent, ſed ſuis magiſtratibus. (p) Aſt in hoc inferiores fuere Latinis, quod non gauderent iure ſuffragii, ad quod tum demum adſpirarunt, quum lege Iulia primum, ac deinde Plotia ciuitate Romana eſſent donati qua de re ſupra *num. IX.* egimus. Porro nec ea praerogatiua gauiſi ſunt Itali, vt, qui vel ſtirpem ex ſe domi reliquiſſent, vel magiſtratus geſſiſſent in patria, ciues Romani fierent. Poſtremo neque communia ſacra habuerunt Itali, adeoque his rebus omnibus Latinis fuerunt deteriores. Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. I, 22.* Speciatim quaedam de Italorum iuribus diximus *Lib. I. Tit. XXV. §. I. ſeq. Lib. II. Tit. I. §. XV. Lib. II. Tit. VI. §. II. Lib. II. Tit. VIII. §. IX.*

XCVIII. Italia ciuitate donata, multis exteris datum ius Italicum.

XCVIII Quemadmodum vero, communicata cum Latinis ciuitate, non ideo ſtatim exſpirauit ius Latii: ita & ius Italicum, etiam ex

(p) Attamen etiam hac in re melior aliquanto fuit Latinorum conditio. Quum enim Latini numquam ſubeſſent Romanis magiſtratibus: Italia in grauioribus bellis extra ordinem nonnumquam Proconſulibus decreta eſt. Atque ita intelligendus Appianus *de Bell. Ciuil. I. p. 374.* ἦσαν γὰρ, ὡς ἔοικε, τότε καὶ τῆς Ἰταλίας ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη. *Adparet enim, tunc quoque regiones Italiae diſtributas eſſe proconſulibus:* Extra ordinem ſcilicet, ſi ſeditionis eſſet periculum. Sic belli Marſici tempore Picenis cum imperio praefuit Q. Seruilius, legatumque habuit Fonteium, ceu ex eodem diſcimus Appiano. *l. c.*

(q)

ex eo tempore, quo Itali ciuitate donati ſunt, non deſiit, ſed ad multas alias ciuitates prouinciales porrectum eſt. Sic Foroauguſtanis in Hiſpania ius Italiae datum, ſcribit Plin. *Hiſt. Nat. III*, 3. Alias iuris Italici colonias recenſent Vlpianus, Celſus, Caius, Paullus iureconſulti in *L.* 1, *L.* 6. *L.* 7. *L.* 8. *D. de cenſib* de quibus nos infra agemus accuratius. Ceterũ vel ideo hoc obſeruandum eſt vt intelligamus, quid in iure noſtro ſit SOLVM ITALICVM, cuius hinc inde fit mentio, veluti *pr. Inſt. de vſucap.* & apud Vlpian. *Fragm. XIX*, 1. Non enim in ſola Italia id quaerendum eſt, ſed & in prouinciis omnibus & ciuitatibus ac coloniis illis, quibus datum fuerat ius Italicum, qui agri etiam *cenſui cenſendo* dicuntur Cic. *pro Flacco XXXII.* Cenſui enim cenſendo dicebantur agri, qui venire emique poterant iure ciuili. Feſt. *hac voce.* Iure ciuili vel Quiritium venibant tantum res mancipi. In rerum autem mancipi numero erant tantum praedia ſoli Italici. Vid. Io. Ge. Graeu. *ad* Cic. *ibid.* & V. C. Schulting. *Adnot. ad* Vlpian. p. 619.

CAP. IV.

DE IVRE PROVINCIARVM.

XCIX. Duriſſimae in orbe Romano conditionis erant prouinciae, quo nomine adpellatas conſtat omnes illas regiones quas vel armis deuictas, vel alio modo redactas in poteſtatem, magiſtratibus ſuis adminiſtrandas ſubiiciebant Romani. Feſtus *voce prouinciae.* pag. 384. Pro-

XCIX. Quid prouincia?

Prouinciae *adpellantur quod populus Romanus eas prouicit, id eſt, ante vicit.* Iſidor. *Orig. XIV,* 5. Prouinciae *ex cauſſa vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, quae ad alios Reges pertinebant, quum in ius ſuum Romani vincendo redigerent, procul poſitas regiones prouincias adpellarunt.*

C. Quomodo regio redacta in prouinciae formam?

C. Leges, quas a victore populo eiusmodi regiones accipiebant, PROVINCIAE FORMA vel FORMVLA dicebantur. Cuius rei haec obſeruata eſt ratio. Senatus, acceptis ab Imperatore de ſuperatis hoſtibus, & regione in poteſtatem populi Rom. redacta, literis, (ſolebant enim, qui res laetas nunciabant Romam nuncios cum haſtis laureatis litterisque lauro inuolutis mittere, Gronou. *Diatr. ad Statium Cap. XLVII.* p. 310. vel ſub Imperatoribus ipſas pugnarum victoriarumque picturas in vrbem perferendas dare, Herodian. *Hiſt. III, 9. VII, 2.*) inprimis conſultabat, quas leges victis dari placeret, factoque SC. Imperatorem, quid viſum ſit Senatui, admonebat, ſimulque decem legatos Senatores mittebat, quorum de ſententia Imperator de hoſtili regione ſtatueret. Tum Imperator, adhibitis in conſilium legatis, victis certas leges praeſcripſit, & ciuitates, bene de populo Romano meritas, ſuis legibus vti iuſſit, reliquum terrae tractum legibus magiſtratibusque ſpoliauit, & hic tunc dicebatur in prouinciae formam redactus. Quidquid vero hunc in modum de conſilii ſententia ſtatuerat Imperator, id in concione, facto antea per praeconem ſilentio, publice pronunciari mandabat: eoque facto, Romam, relicto aliquo praefecto pro-

prouinciae, decedebat. Hunc in modum Aſiam redactam in formam prouinciae conſtat ex Strabone. Alia exempla exſtant apud Liu. XXXIII. 18. Appian. *in Libyc.* p. 84. & alibi paſſim. Sed deſiit hic mos; ex quo Principes omnia pacis bellique negotia ſuo arbitrio gerere coeperunt.

CI. Prouinciae ſuis legibus non vtebantur: ſed datis a victore.

CI. Quamuis vero non vna eademque eſſet omnium prouinciarum conditio: illud tamen commune erat omnibus, quod ſuis legibus (q) magiſtratibusque non vterentur, populoque Romano penderent vectigalia. Non vtebantur, inquam, ſuis legibus, ſed iis, quibus Romani eos vti iubebant, quaeque trium plerumque generum erant. *Primo* enim ipſe victor de decem legatorum ſententia certas leges dabat prouincialibus, quas deinde in iure dicundo obſeruari oportebat a magiſtratibus: *deinde* leges nouas aliquando ferebant Romani, quibus & prouinciales obſequerentur, qualem ſupra eſſe vidimus legem Iuliam & Titiam: *poſtremo*, ipſi qui cum imperio praeerant prouinciis, edicta proponebant, quibus modum, quem in iure dicundo eſſent obſeruaturi, denunciabant. Nulla primo regio in prouinciae formam redigebatur, cui non certas leges daret victor de ſen-

(q) Attamen patriam religionem plerisque relinquebant, ceu exemplo Aegyptiorum patet, de quibus Tertull. *Apolog.* XXXIV. & Iudaeorum de quibus Philo *legat. ad Caium Imp.* p 864. Coitiones tamen religionis cauſſa inſtitutas ſaepe prohibitas fuiſſe, ſi e republica videretur, docet Ampl. Bynkersh. *de rel. peregr. Diſſ. II*, p. 250.

(r)

ſententia legatorum. Siculis quales datae fuerint leges, oſtendit Cicero *Verrin. II*, 13. *Siculi hoc iure ſunt, vt quod ciuis cum ciue agat, domi certet ſuis legibus: quod Siculus cum Siculo non eiusdem ciuitatis, vt de eo Praetor iudices ex P. Rupilii decreto, quod is* DE DECEM LEGATORVM SENTENTIA *ſtatuit, quam legem Siculi Rupiliam vocant, ſortiatur. Quod priuatus a populo petit, aut populus a priuato, ſenatus ex aliqua ciuitate, qui iudicet, datur, quum alternae ciuitates reiectae ſunt. Quod ciuis Romanus a Siculo petit, Siculus iudex datur; quod Siculus a ciue Romano, ciuis Romanus datur. Ceterarum rerum ſelecti iudices ex ciuium Romanorum conventu proponi ſolent. Inter aratores & decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam adpellant, iudicia fiunt.* Eiusmodi quoque leges Macedonibus a L. Paullo ex conſilii ſententia datas recenſet Liu. XLV, 29. Achaeis praeſcriptas Pauſan. *VII. p.* 427. *ſequ.*

CII. Vt & aliis, quas S. P. Q. R. iis dabat.

CII. Accedebant his deinde leges quaedam a Romanis latae, quas in prouinciis obſeruari oportebat. Sic quum lex Atilia de dando tutore tantum in vrbe valeret: lege Iulia & Titia eadem vti paullo ante diximus, etiam ad prouincias porrecta eſt. *princip. Inſt. de Atilian. tut.* Quum ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor dandus eſſet ei mulieri virginique, quam ex hac ipſa lege nubere oportebat, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue: factum paullo poſt eſt SC. quo cautum, vt etiam in prouincia ſimiliter a Praeſidibus ex eadem cauſſa tutores darentur. Vlpian. *Fragm. XI* 1. Similia exempla ſuppeditabunt *L.* 19. *ff. de ritu nupt.*

Digitized by Google

nupt. (quam vberius expoſuimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. I. Cap. 5. p. 64. & Lib. II. Cap. 21. p. 334. ſequ.*) & *L. 5. pr. ff. de manumiſſ.* Huc pertinent tot reſcripta Principum ad prouinciarum Praeſides, quibus vel noua iura dant prouinciis vel dubia & ambigua decidunt, ceu ex Pandectis noſtris ac vtroque Codice ſatis adparet. *L. 15. §. 10. D. de off. proc. L. 14. ad SC. Turpillian. L. 1. D. de abigeis. L. 3. D. de fide inſtrum. L. 12. D. de cuſtod. reor.*

CIII. At praecipue ius in prouinciis proficiſcebatur ex edictis proconſulum, & reliquorum magiſtratuum, quae, ſimul ac in prouincias ituri erant, componere, ac dein publice proponere ſolebant. Hoc edictum tribus plerumque partibus conſtabat. Nam primo multa ex anteceſſorum edictis transferebant in ſua, eaque pars edictum *tralatitium* vocabatur: deinde multa noua addebant ipſi, quae ad adminiſtrationem prouinciae, ſumtus & rationes ciuitatum, pactiones cum publicanis, vſuras, ſyngraphas, hereditatem, poſſeſſiones, aliaque huius generis pertinebant: poſtremo etiam pleraque transferebantur ex edictis vrbanis, quaecunque ſcilicet de iure dicundo ſeu de vſitatis priuatorum cauſſis & controuerſiis agebant, modo concinna eſſent conditioni prouincialium. Vnde *edictum tralatitium* & ea pars vocatur apud Ciceron. *ad Att. V, 21.* Diſcimus haec omnia ex Cicer. *Epiſt. ad Famil. III, 8.* qui Proconſul in Ciliciam iturus: *Romae*, inquit, *compoſui edictum, nihil addidi, niſi quod publicani me rogarunt, quum Samum ad me veniſſent, vt de tuo edicto totidem verbis*

CIII. Nec non edictis Proconſ.

tranſferrem in meum. (Habes ergo partem edicti tralatitiam *Diligentiſſime ſcriptum caput eſt, quod pertinet ad minuendos ſumtus ciuitatum, quo in capite ſunt quaedam noua, ſalutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector.* (En alteram edicti partem in qua noua quaedem addiderat Cicero.) In tertia parte, quae fuerint ſcripta, ipſe quoque oſtendit *Epiſt ad Attic. VI,* 1. vbi & de reliquis capitibus agit diſtinctius: *Breue autem edictum eſt, propter hanc meam* διαίρεσιν *quod duobus generibus edicendum putaui: quorum vnum eſt prouinciale, in quo eſt de rationibus ciuitatum, de aere alieno, de vſura, de ſyngraphis: in eodem omnia de publicanis: alterum, quod ſine edicto ſatis commode tranſigi non poteſt, de hereditatum poſſeſſionibus, de bonis poſſidendis, magiſtris faciundis, vendendis, quae ex edicto & poſtulari & fieri ſolent. Tertium de reliquo iure dicundo* ἄγραφον *reliqui. Dixi, me de eo genere mea decreta ad edicta vrbana accomodaturum.* Ex quibus patet, quod ſupra iam obſeruauimus, ſimillima quidem inter ſe fuiſſe edicta vrbana & prouincialia: ſed tamen non ſtatim idem obtinuiſſe in prouincia, quod Romae fuerat vel lege vel moribus receptum. Vid. Ger. Nood *Obſeru.* II, 5. p. 44.

CIV. Sub imperatoribus multa hac in re mutata.

CIV. Sed in his non vna contigit mutatio, ex quo ad principes deuoluta eſt reſpublica. Primo enim, quod iam ſupra obſeruauimus, etiam prouinciale edictum concinnatum eſt perpetuum, quum antea non modo ſingularum prouinciarum edicta inter ſe diſcreparent, aliudq; eſſet edictũ *Cilicium,* aliud *Sicilienſe,* aliud *Aſiaticum,*&c. ſed & ſucceſſores anteceſſorũ edicta, praetorum vrbanorum exemplo ſaepiſſime, muta-

mutarent. Vid. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II, 12. p. 97. ſequ.* Deinde, communicata cum vniuerſo orbe Romano ciuitate, leges etiam Romanae prouinciis omnibus traditae ſunt, eademque iura Romae fuerunt ac in prouinciis. Hinc de ſuo aeuo Gregorius Thaumaturg. *in Paneg. Origen. p. 47.* Ὁι θαυμαστοὶ ἡμῶν τῶν σοφῶν νόμοι, ὅις νῦν τὰ πάντων τῶν ὑπὸ ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνθρώπων κατευθύνεται πράγματα. *Mirificae ſapientum noſtrorum leges, quibus omnium nunc, qui Romano imperio parent, hominum res reguntur.* Rutil. Numatian. *Itin. I. v. 63* ad Romam:

Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam,
Profuit iniuſtis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii conſortia iuris,
Vrbem feciſti, quod prius orbis erat.

Plura eiusmodi teſtimonia collegerunt Iuretus ad Symmach. *Epiſt. V, 44.* Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II, 11. p. 91. ſequ.* qui etiam erudite obſeruat, poſtea quoque tempora multis ciuitatibus αὐτονομίαν relictam fuiſſe ab Imperatoribus.

CV. Alterum, quod commune fuit omnibus prouinciis, in eo poſitum eſt, quod illae non ſuis, vt ſocii & Latini nominis, ſed Romanis magiſtratibus parerent. Duo vero in ſingulas prouincias magiſtratus mitti ſolebant, quorum alter generali nomine *Praeſes* dicitur. *L. 1. & 11. D. de offic. praeſ.* alter *Quaeſtor* adpellatur. Praeſidum officio initio functi ſunt Praetores. Hinc quum initio duo in vrbe Praetores eſſent, quorum alter ciuibus, ius dicebat, alter peregrinis: Sicilia in prouinciae formam redacta, tertius: quum deinde Sardinia acce-

CV. Prouinciae parebant vel Praetoribus vel Conſ. vel Propraet., vel Procos.

 deret,

Digitized by Google

deret, quartus; quumque & Hiſpaniarum duae prouinciae eſſent conſtitutae, quintus & ſextus additi ſunt, qui inter ſe prouincias ſortiri ſolebant. Liu. XXVII, 36. & XXXIV, 55. Poſtea coeperunt & conſulibus, ſi quando grauius immineret bellum, prouinciae decerni, vnde aliae prouinciae *praetoriae* erant, aliae *conſulares*, Liu. VIII, 22. XLV, 17. ex quibus locis patet, coſſ. tunc vel inter ſe comparaſſe prouincias, vel ſortitos eſſe. Conf. Liu. XXXIV, 35. Solebant tamen aliquando prouinciae nec comparari, nec ſorte, ſed iudicio ſenatus populiue, decerni conſulibus, ceu docent exempla apud Liu. XXXVII, 1. XXX, 27. XXXV, 20. Nonnunquam vtrisque prorogari ſolebat imperium: & tunc *Propraetores* vel *Proconſules* dicebantur, (*r*) quorum illi ſex lictoribus totidemque ſecuribus, hi duodecim vtebantur. Qua de re Appianus *Syriac. p.* 95. Ἐφ' ἅπαντας περιέπεμπον ϛρα-

(*r*) Ita ſeſe res habuit, temporibus antiquiſſimis: primusque Coſſ. cui ita prorogatum imperium, eſt Q. Publilius Philo. Liu. VIII, 26. Idem poſtea ſaepius factum eſſe docent exempla apud Liu. XXIX, 13. XXXV, 1. & alibi. Deinde & ii procoſſ. dici coeperunt & propraetores, qui nullis antea geſtis magiſtratibus, ad bellum gerendum miſſi ſunt in prouinciam. Qualis procoſ. fuit P. Cornelius Scipio Liu. XXVI, 19. Propraetor C. Octauius Cic. *Philipp. XI*, 19. Suet. *Octau. X.* Poſtea inualuit, vt quotannis, antequam noui Coſſ. & Praetores deſignarentur, prouinciae duae conſulibus, & reliquae Praetoribus futuris decernerentur, quas illi deſignati vel ſortirentur, vel inter ſe compararent, vt finito magiſtratu in eas proficiſcerentur. Sigon. *de ant. iur. prou. II*, 1. *p.* 125.

(s)

ςρατηγοὺς ἐπὶ τῇ ςρατιᾷ οὓς αὐτοὶ καλοῦσιν ἑξαπελέκας, ὅτι τῶν ὑπάτων δώδεκα πελέκεσι, καὶ δυώδεκα ῥάβδοις, ὥσπερ οἱ πάλαι βασιλεῖς, χρωμένων, τὸ ἥμισυ τῆς ἀξιώσεως ἐςὶ τοῖς δὲ τοῖς ςρατηγοῖς καὶ τὰ ἡμίσεα παράσημα. *Ad omnes miſerunt propraetores cum ſenis ſecuribus, quia conſules duodenis ſecuribus totidemque faſcibus, vt olim Reges, vtuntur. Praetores autem, vt inſignia conſulum dimidiata, ita dignitatis quoque ac poteſtatis habent dimidium.* Add. Plutarch. *vit. Paulli. p. 256.*

CVI. Noua magiſtratuum prouincialium nomina ſub Imperatoribus.

CVI. Poſtquam prouincias cum Senatu diuiſit Auguſtus: alia ſenſim in vſu eſſe coeperunt nomina. Nam quos Senatus mittebat Praeſides, ii *procoſſ.* veteri vocabulo adpellati: quos Imperatores, ii variis deinde nominibus nuncupati, *Legati Augg. pro conſule* vel *pro praetore, Praefecti Auguſtales, Legati Caeſarum, Praeſides, Procuratores Caeſarum, Conſulares, Correctores, Iuridici,* quales aliquando in Italia & Alexandriae, Sex. Rufo *Romani iudices*, Straboni *Libro* XIII. Δικαιοδόται dicti, quin in minores quasdam prouincias *Procuratores Caeſarum* iuere, vel *Rationales*, & *Catholici*, de quibus diximus *in Pand P. I.* §. 231. de quibus omnibus legi merentur Dio Caſſ. LIII. Guido Panciroll. *notit Imp. Orient.* CLV. Iac. Guther. *de Offic. Dom. Aug. I, 5. ſequ.* Aliis etiam ſub Imperatoribus vti coeperunt inſignibus. Conſulares faſces: praeſides praeterea vexilla habuere, quae vultum principis praeferebant. *L. 1. C. Theod. de conſul. & praeſid. & ibi Iac. Gothofr L. 4. C. de iniur.*

CVII. Quis eiusmodi magiſtratus conſtituerit?

CVII. Imperium praeſidibus initio lege curiata dabat populus: Cic. *de lege agrar. II, 12* pro-

prouincias ipſas decernebat Senatus, cuius etiam erat, ſtatuere, quas conſulares, quas praetorias eſſe vellet, quamuis plerumque eam teneret rationem, vt eas, in quibus tumultuari, aut quas ab hoſtibus vicinis tentari intelligeret, Conſulibus; quietas vero & pacificas Praetoribus decerneret, qui deinde eas inter ſe vel ſortiebantur, vel comparabant. Sigon. *l. c.* II, 1. p. 125. Id ius deinde veluti poſtlimino recepit Senatus, lege Sempronia, de prouinciis decernendis, lata a C. Sempronio Graccho, Q. Caecilio & T. Quinctio Coſſ. anno V. C. DCXXX. Cic. *pro domo ſua Cap. IX. de prouinc. conſul. c.* 11. *Agrar.* II, 12. quum L. Calpurnius Piſo Trib. plebis paullo ante anno DCIV noua quaedam lege ſua inuexiſſet. Extremis reip. temporibus, & labente vetere diſciplina, multa contra morem maiorum excogitarunt Sulla, Marius, Pompeius, Craſſus, Caeſar, Antonius, quae accurate ſatis refert Sigon. *l. c.* donec Auguſtus, vt dixi, prouincias cum Senatu populoque Romano partitus eſt. (s) Dio Caſſ. *l. c.*

CVII. Quo modo ornati?

CVIII. Ituris in prouincias Praeſidibus mandata dabat Senatus, quantum pecuniae, quan-

(s) Hinc diſcrimen inter prouincias *populares* vel *publicas* & *Caeſarum.* Sed ſaepe harum prouinciarum facta eſt permutatio. Publicas pleraſque ad ſe rapuit Claudius, quas deinde Senatui ſub imperii initia reſtituit Nero. Tacit. *Ann.* XIII, 4. Sub Traiano etiam Bithynia cum aliis a Senatu ad Imperatores translata eſt. H. Noris. *Cenotaph. Piſan.* p. 207. Poſtremo omnes prouincias ad ſe rapuere Principes, nihilque Senatui reliquum fuit, vltimis imperii temporibus.

(t)

quantum exercitum habiturus ſit, quod ſtipendium eum dare, quantum viaticum capere oporteret; & hoc S. C. praeſides, ipſaeque prouinciae ORNARI dicebantur. De quo ritu plura tradunt Is. Caſaubonus & Torrent. *ad* Suet. *Caeſ.* XVII. Sigon. *de ant. iure prouinc.* II, 1. p. 142. ſequ.

CIX. In comitatu Praeſidum erant Legati, tribuni militum, centuriones, praefecti, decuriones, aliique militarium operum rationumque adiutores: praeterea vero ſcribae, accenſi, praecones lictores, interpretes, tabellarii, aruſpices, cubicularii, medici, &, quae quotidianae vitae prope ſocia fuit iuvenum cohors, quae cohors praetoria, & quaſi praetoria dicta eſt, in quem numerum etiam referendi contubernales. Sigon. *l. c. Cap.* II, p. 149. Legatos Praeſidi aut Senatus dabat, aut huius permiſſu adſciſcebat Praeſes, aut plebs, lata lege, extra ordinem deſignabat. Cic. *Vatin.* XV. Nep. *Attic.* VI. Et hi ſunt τοῦ ἡγεμόνος πεμπόμενοι, de quibus 1. *Petr.* II, 14. Numerus eorum non vnus idemque ſemper fuit. Q. Cicero tres ſecum legatos habuit in Aſia. Marco fratri in Ciliciam eunti quatuor; Q. Pompeio quindecim adfuerunt. Quamuis vero & ipſi Legati lictoribus & faſcibus vterentur: Liu. XIX, 9. non tamen niſi mandatam iurisdictionem habebant, quae quanta eſſe potuerit, ex *tit. ff. de officio eius cui mand. iurisdictio* conſtat, & egregie, ſuo more, diſquirit Ger. Nood. *de Iurisd.* II, 7. p. 16. Vnde Caeſar *de Bell. Ciu.* III, 51. *Aliae ſunt legati partes, aliae imperatoris: alter omnia agere ad praeſcri-*

CIX. Quo comitatu vſi ſint?

Digitized by Google

ptum; alter libere ad ſummam rerum conſulere debet. Idem *de Bello Ciu. II. 17 officium legati fiduciariam* dicit *operam obtinere.* Reliquorum, qui in comitatu praeſidum fuere, veluti tribunorum, centurionum, praefectorum, ſcribarum, medicorum, accenſorum, haruſpicum, praeconum, (Vid Liu. XLII. 49. Cic. *Verrin*, II, 10.) & huius generis aliorum miniſtrorum, quaenam fuerint officia, ex ipſa veteris rei militaris ac iudiciorum ratione facile colligitur. De ſolis contubernalibus addendum, fuiſſe ita adpellatos adoleſcentes, qui percipiendae rei militaris & prouinciae cognoſcendae cauſſa praeſides in prouinciam erant ſequuti, Cic. *pro Coel.* XXX. & *pro Planc* XI. Ex toto vero illo prouinciali comitatu libera adhuc republica exſulabant feminae, quas ab Auguſti demum temporibus (*t*) duci coepiſſe in prouincias, palam eſt. Hinc M. Seneca *Controu. Lib.* IV. laudat Flaminium, quod exiturus in prouinciam, vxorem a porta dimiſerit. Aſt poſtquam Auguſtus quibusdam, quamuis grauate, id conceſſerat ſenſim obſoleuit

(*t*) De ipſo quidem Auguſto Sueton. *Octau. XXIV. Diſciplinam ſeueriſſime rexit, ne Legatorum quidem cuiquam, niſi grauate, hibernisque demum menſibus, permiſit vxorem interuiſere.* Tiberium quoque ſimile quid ſanxiſſe, patet ex *L. 14. D. de offic. procoſ.* Sed non diu haec antiquae diſciplinae manſit cuſtodia, ex quo ipſe Auguſtus Liuiam; Germanicus Agrippinam in prouincias duxerat. Cautum tamen fuerat SC. anno V. C. Iↄ CCLXXII. Cotta & Meſſala Coſſ. vt ſi vxor aliquid deliquerit in comitatu Praeſidis, ab ipſo marito ratio & vindicta exigeretur. *L. 4. §. 2. D. de offic. procoſ.*

(*u*)

uit illa maiorum diſciplina. Hinc & fruſtra fuit ſub Tiberio Caecina, qui morem veterem reuocandum ſuadebat. Tacit. *Annal. III, 33. Inter quae Seuerus Caecina cenſuit, ne quem magiſtratum, cui prouincia obueniſſet, vxor comitaretur.* Et paucis interiectis: *Haut enim fruſtra placitum olim, ne feminae in ſocios aut gentes externas traherentur. Ineſſe mulierum comitatui, quae pacem luxu, bellum formidine morentur.* Sed, vt dixi nihil profecit Caecina, Valerio Meſſalino & Druſo ei grauiter occlamantibus. Hinc ſaepe vxores cum magiſtratibus ex eo tempore in prouinciis haeſiſſe legimus, veluti vxorem Pilati, *Matth.* XXVII, 19. Druſillam Felicis, *Act.* XXIV, 24. vxorem Plinii, ceu ex eius *Epiſtolarum Libro* X, 121. diſcimus. Nondum tamen res ordinaria: nec promiſcua omnibus licentia. Id enim ſi fuiſſet: non ſanciuiſſet Alexander Severus, *vt Praeſidibus, qui vxores non haberent, ſingulas concubinas, quod ſine his eſſe non poſſent, in prouincias ducere liceret.* Lamprid. *Vit. Alex. Cap.* XLII.

CX. Profecturi in prouincias Praeſides, nuncupatis in Capitolio pro republica votis, atque inde demum paludamento, lictoribus, reliquisque adſumtis imperii inſignibus, ad portam vrbis ibant, & ſi quidem nonnulla ſupereſſent negotia, extra vrbem aliquamdiu morabantur, quum intra vrbem cum imperio eſſe haut poſſent: ſin vero omnia parata eſſent, ſalutantibus amicis, & officii cauſſa aliquantum proſequentibus, iter in prouinciam ingrediebantur. Liu. XLII, 49 XLV, 39. Cic. *Verr.* V, 13. Vbi attigerant prouinciam: certiorem

CX. Quomodo profecti ſint in prouinciam?

Digitized by Google

de aduentu ſuo faciebant anteceſſorem, vt cum eo congredientes de ſtatu prouinciae cognoſcerent. Quo facto intra triginta dies diſcedendum erat anteceſſori, id quod lege Cornelia a L. Cornelio Sulla lata fuiſſe ſtatutum, patet ex Cic. *Epiſt. ad Fam* III, 6 Immo & antequam prouinciam ingrediebantur, edicto de aduentu ſuo monebant prouinciales, continente commendationem aliquam ſui. & maxime deprecante, ne publice vel priuatim ſibi occurreretur, ſiquidem id melius in ſua quisque patria facere poſſet. *L.* 4. §. 3. 4. *D. de offic procoſ.* vbi & alia, a Procos. in prouinciae ingreſſu obſeruanda, habentur.

CXI. Officia praeſidum. CXI. Quum vero duo eſſent Praeſidum munera, quorum alterum iurisdictione, alterum continebatur imperio: ſolebant illi ita partiri annum, vt aeſtatem fere rei militari, hiemem iuri dicundo impenderent. Cic. *Epiſt. ad Att.* V, 14. Et ita quidem libera adhuc rep. ſe res omnino habebat. Auguſtus autem cum populo partitus prouincias ſuos quidem Praeſides mittebat ita, vt & legionibus praeeſſent, Dio Caſſ. LIII. p 504. non autem vllam partem imperii militaris concedebat Proconſulibus a Senatu in prouinciam miſſis, niſi aliquando extra ordinem legiones ducere iuberentur. Lipſ. *Exceſſ ad Tacit. Ann. I. litt. M.* Vtrique tamen ius ſumma auctoritate dicebant. Cauſſae, quae in litem deducuntur, vel publicae ſunt, vel priuatae. Priuatarum cauſſarum cognitio vel domeſtica erat vel popularis, Domeſtica intra praetorium & in cubiculo querelis prouin-

uincialium audiendis, miniſtrante cubiculario, conſumebatur: popularis in baſilica ac pro tribunali, ſcribis, accenſis, praeconibus, lictoribus adparentibus. Cic. ad *Q. Fratr, I, 1. Conſtare inter omnes video, facillimos eſſe aditus ad te, patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam ac ſolitudinem non modo illo populari acceſſu ac tribunali, ſed ne domo quidem tua ac cubiculo eſſe excluſam.* Vt autem hanc poteſtatem eo commodius exercerent praeſides: ſimul ac venerant in prouinciam, conuentum vel forum in certum diem certumque locum indicebant prouincialibus. Et eiusmodi conuentus deinde vel plures vno loco, vel ſingulos ſingulis locis agebant, ita, vt intra annum omnem prouinciam percurrerent. Sigon. *de antiquo iure prou. II, 5. p.* 184. Ius eodem ordine dicebant, quo Romae Praetores, adeoque omnia obſeruabant, quae infra *Libro IV.* de Romanorum iudiciis dicemus. Id modo addimus, quemadmodum Romae Praetori in conſilio erant *Decemuiri ſtlitibus iudicandis*: ita a praeſidibus eorum loco adhibitos fuiſſe viginti Recuperatores, ciues Romanos. Vlpian. *Fragm. I.* 13. Theoph. § 4. *Inſt. qui & ex quib. cauſſ. manum. non licet.* Commiſſae Praeſidibus erant etiam quaeſtiones de criminibus, in quibus eamdem denuo rationem tenebant Praeſides, quam in vrbe Praefecti Praetorio. Habebant enim ius gladii. *L. 6. pr. l. 11. D. de off. procoſ. L. 6. L. 13. ſequ. L. 21. D. de off. praeſid.* Neque tamen iis erat ius deportandi in inſulam, *L. 2. §. 1. D. de poen. L. 6. §. 1. D. de interd. & releg.* neque liberam mortis facultatem concedendi, *L.* 8.

L. 8. §. 1. *D. de poen.* neque ius publicandi bona poſt conſtitutionem Theodoſii & Valentiniani, *L. vn. C. Th. ne ſin. iuſſ. princ. cert. iud. lic. confiſc.* Cuius rei ratio non alia fuiſſe videtur, quam quod hae poenae fere perſonis illuſtribus & in dignitate conſtitutis irrogari ſolerent, vbi in plebeios gladio animaduertebatur. *L.* 27. §. 1. 2. *de poen.* Vid. Vlr. Hub. *Digreſſ.* III, 7. Praeterea etiam rei frumentariae, omnisque in vniuerſum prouinciae curatio penes Praeſides erat, ceu prolixe docet Sigon. *II*, 5. *&* 6. *p.* 207. *ſequ.*

CXII. Quaeſtores prouinciales.

CXII. Praeter Praeſidem, in vnaquaque prouincia etiam Quaeſtor erat, alter magiſtratus, qui poteſtatem non a Praeſide, ſed ab ipſo populo accipere ſolebat. Vnde & ipſe lictoribus ac ſcribis vſus eſt. Cic. *pro Planc.* XLI. Lecti enim a populo Quaeſtores ſortiebantur prouincias, eorumque duo vrbanas, reliqui prouinciales Quaeſturas obtinebant Cicero *Verr. I*, 13. *Epiſt. ad Q. Fratr. I*, 1. Mortuo in prouincia Quaeſtore, alii interim hoc munus demandabat Praeſes, qui *Proquaeſtor* adpellabatur. Cic. *Verrin.* III, 15. Inſtituerant autem veteres Romani, vt inter Praeſidem & Quaeſtorem eadem intercederet neceſſitudo, quae inter parentem & filium. Cic. *Diuinat. in Verr. XIV. pro Plancio* XI.

CXIII. Eorum officium.

CXIII. Ceterum hi Quaeſtores curabant pecuniam publicam, quae aut ex aerario depromta in vſus prouinciae expendenda, aut in prouincia exacta, eſſet in aerarium referenda. Illa pecunia *attributa*, haec *vectigalis* dicebatur.

Vtram-

Digitized by Google

Vtramque in tabulas referebant Quaeſtores, & deinde vbi prouinciis decederent, rationes accepti expenſique reddebant, & reſidua inferebant aerario. Nonnunquam Quaeſtoribus Praeſides etiam partem iurisdictionis imperiique demandabant, cuius rei exemplum eſt apud Caeſarem *de Bello Gall. VI, 6. Caeſar partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Craſſo Quaeſtore hoſtes adiit tripartito.* Add. Cicero *Verrin. I, 13.*

CXIV. Haec de magiſtratibus prouinciarum: proximum eſt vt de tertio, quod commune habuerunt prouinciae, agamus, de tributis puta & vectigalibus, quibus quam maxime prouinciae premebantur. Romani enim, quum bello aliquem populum viciſſent, duabus maxime rationibus cum eo agebant. Aut enim victoriae praemium annuum ei ſtipendium vel tributum imperabant, vnde *cenſum capitis*: aut victos exuebant agris, eosque vel in publicum reip. patrimonium redigebant, vel colonos ex vrbe eo deducebant, vel eos victis reddebant, & ex eorum prouentu aliquam partem reipublicae tribui iubebant; qui *cenſus ſoli* dicebatur. Cic. *Verrin.* III, 6. V, 5. Petr. Burmann. *de Vectig. pop. Rom.* I. Prioris generis populi tributarii vel *ſtipendiarii* vocabantur: poſteriores *vectigales*, quamuis non tam anxie ſemper diſcrimen inter tributum & vectigal fuerit ab auctoribus obſeruatum. Cuiac. *Obſ* VII, 4. Stipendiaria prouincia fuit Gallia comata, de qua Sueton. *Iul. XV. Omnem Galliam, quae a ſaltu Pyrenaeo Alpibusque & monte Gebenna, fluminibusque Rheno & Rhodano continetur, patetque circuitu ad bis tricies*

CXIV. Tributa, quae exigebantur a prouincialibus.

Digitized by Google

tricies centum millia paſſuum, praeter ſocias ac bene meritas ciuitates in prouinciae formam redegit, eique quadringenties in ſingulos annos ſtipendii nomine impoſuit.

CXV. Vt & vectigalia & ſpeciatim Decumae.

CXV. Aliae prouinciae erant vectigales, eaeque ex agris ſuis *decumas*, ex paſcuis *ſcripturam*, & ex portubus, qui mercibus inuehendis & euehendis patebant, *portorium*, pendebant, de quibus iam ſupra diximus *num.* LIII. *ſequ.* Sic *decumas* dabant Sicilia, Cicer. *Verr.* III, 6. Sardinia, Liu. XLII, 1. Africa, Gruter. *Inſcript. p.* IↃXII. Aſia Cicer. *Epiſt. ad Attic.* V, 13. Syria, Cic. *Agrar. II*, 19. Aegyptus, Plin. *Paneg.* XXX. Nonnunquam loco decimae, ſi minus fertilis eſſet prouincia, viceſima exigebatur, veluti ab Hiſpanis. Liu. XLIII, 2. Saepe etiam, ſi quando publica neceſſitas & anguſtia temporum id exigerent, prouinciis alterae imperabantur decumae vltra debitas, quo caſu tamen pecunia pro illis ſoluebatur aratoribus. Cic. *Verrin. III*, 31. vnde etiam *frumentum emtum*, item *decumanum* vel *imperatum* dicitur. Inter quae quid interſit, docet laudatus Burmann. *de Vectigal. II. p.* 28. Exempla huius rei plura occurrunt apud Liu. *XXXVI*, 2. *XXXVII*, 2. & 50. *XLII*, 31. Quum vero, libera adhuc republica, hae decumae non pecunia ſed frumento a ſingulis ſoluerentur aratoribus: poſtea ſub Imperatoribus confectus eſt *canon, frumentarius* dictus, quo, quid quaeuis prouincia quotannis praeſtare deberet, erat comprehenſum, cuius meminit Spartian. *Seuer, VIII.* Lamprid, *Elagab. XXXVII.* conf.

Digitized by Google

conſ. Iac. Gothofr. *ad Tit. C. Theod. de Can. Frum. V. R.* Ceterum frumentum hoc, ſiue per decumas, ſiue ſecundum canonem exactum, tum Romae tum in prouinciis in publicis condebatur horreis, vnde poſtea per curatores annonae populo & militibus diſtribuebatur. Buleng. *de Vect. pop. Rom VIII.* Caſaub. *ad* Lamprid. *Alex. Seu XXXIX.* Lipſ. *Elect, I, 8.* Iac. Gothofr. *ad tit. C. Theod. de re milit. & ad tit. de erogat. mil.* Talia erant horrea *Galbiana*, Grut *p. LXXV*, 1. Reineſ. *Inſcr. claſſ. VI*, 126. itemque *Seiana*, *Pupiana*, & ſimilia, de quibus erudite diſſerit Reineſ. *Var. Lect. III*, 12. *p.* 545. *ſeq.* Non ſolum vero frumenti, ſed & vini oleique praeſtabantur decumae, quae & ipſae Romam ad populi vſus mittebantur, vt docet Burmann, *de Vectig. Pop. Rom. II. p.* 26. *III. p.* 43. *ſequ.*

CXVI. Non minus pingue vectigal ex paſcuis prouincialibus redibat & ſaltibus. Tales enim non ſolum in Italia erant, ſed & in prouinciis. Vnde *Magiſtrorum ſcripturae in Aſia & Sicilia* meminit Cicero *ad Att. V*, 15. *Verrin.* V, 70. Scriptura vero dicebatur hoc vectigal, quia paſtores debebant apud publicanum numerum pecudum, quas in paſcua publica immittere vellent, profiteri quem publicanus in tabulis ſuis adnotabat & ſcribebat, ex qua ſcriptura poſtea ratio inter paſtorem & publicanum conficiebatur. Feſtus *voce Scripturarius p.* 429. Sed hoc genus vectigalium ſub Imperatoribus aliam induiſſe faciem, & praeter penſiones ex paſcuis dominicis, etiam certum nume-

CXVI. Scriptura.

rum

Digitized by Google

rum pecudum ex gregibus praeſtandum fuiſſe a prouincialibus, ex Caſſiodor. *Var. XI, 39. L. 3. C. Theod. de ſuar. pecuar.* Vopiſc. *Prob. XV.* demonſtrat V. C. Burmannus *de Vectig. pop. Rom. IV. p. 65. ſequ.*

CXVII. Portoria.

CXVII. Soluebant etiam prouinciae portoria. De Sicilia id certum eſt ex Cic. *Verr.* II, 72 ſequ. de Aſia ex eiusdem *Agrar.* II, 29. de Britannia ex Tacit. *Vit. Agric.* XXXI. Nec tantum de mercibus in portum deuehendis dabatur portorium, verum etiam pro itineribus. Sueton. *Vitell.* XIV. maxime pro cadauere, quod non niſi permiſſu maximi Pontificis vel principis transferri in alium locum poterat. *L. 37. D. de relig. & ſumt. fun.* Suſtuliſſe ea vectigalia dicitur Pertinax apud Herodian. *Hiſt.* II, 4. Sed reſtituta eadem eſſe oportet a ſequentibus Imperatoribus, ſiquidem adhuc illorum mentionem facit Vlpianus *L. 21. D. de donat. inter vir. & vxor.* Vectigal tamen pro cadauere transferendo ſublatum eſt conſtitutione, quae eſt in *L. vlt. C. de relig.* quam ex Graecis reſtituit Iac. Cuiac. *Obſ.* XI, 21. Plura de portoriis dabit V. C. Petr. Burm. *de Vectig. Pop. Rom. XI. p. 76. ſequ.*

CXVIII. Alia vectigalium genera.

CXVIII. Praeter haec & alia erant vectigalia, quae a quibusdam prouinciis exigebantur. Ex ferrariis argentariisque, immo & aurifodinis vectigalia magna dare cogebantur Hiſpani. Liu. *XXXIV, 21.* Strab. *Geogr. III.* Africam e marmoribus ſoluiſſe vectigalia conſtat ex *L. 1. C. Theod. de metall.* Macedonia etiam, Illyricum, Thracia, Britannia, Sardinia ex

Digitized by Google

ex metallis vectigalia pendebant. Petr. Burmann *de Vectig. VI.* Poteſtas enim indagandi metalla etiam priuatis erat, antequam illis eamdem ademerat Tiberius. Sueton. *Tiber. XLIX. Plurimis etiam ciuitatibus & priuatis veteres immunitates, & ius metallorum, ac vectigalia ademta.* Reſtituerunt deinde iisdem hoc beneficium ſequentes principes, ſed ea lege, vt certum inde *canonem metallicum* ſoluerent, de quo agit *L.* 4. *C. Theod de Metallar. & ibi* Iac. Gothofredus. Eiusdem generis fuit a cotibus prouentus in Creta inſula, de quo Plin. *Hiſt. Nat. XXXVI,* 22. *L.* 15. *D. de public. & vectigal.* Meurſ. *Cret Lib. I. Cap. XII. p.* 48. *Lib. II. Cap.* 11. *p.* 116. Vectigalis picariarum mentio fit in *L.* 17. §. 1. *D de V. S.* A vectigali etiam liberae non fuerunt ſalinae, quales in Macedonia aliisque prouinciis fuiſſe, patet ex Liu. XLV, 29. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXI, 7. 1. Maccab. X, 29. *L.* 4. § 7. *D. de cenſib.* De eo quoque vectigali pluribus agit Petr. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI.*

CAP. V.

DE MVNICIPIIS, COLONIIS, PRAEFECTVRIS, CIVITATIBVS FOEDERATIS.

CXIX. Quid interfuerit inter iura ciuitatis, Latii, Italiae & prouinciarum, ſatis adhuc videtur a nobis explicatum. At non omnes in Latio ciuitates iure Latii, nec omnes in Italia iure Italico, aut in prouinciis iure prouinciarum vſae ſunt ſed aliae MVNICIPIORVM, aliae

CXIX. Cur hic agatur de municipiis, coloniis &c.

Digitized by Google

aliae COLONIARVM, aliae PRAEFECTVRARVM, aliae aliis nominibus ſunt inſignitae, de quibus ſingulis paullo diſtinctius agendum.

CXX. Quid municipia?

CXX. MVNICIPES erant *ciues Romani, in municipiis legibus ſuis & ſuo iure vtentes, muneris tantum cum populo Romano participes, a quo munere capeſſendo adpellati videntur, nullis aliis neceſſitatibus, neque vlla lege, quam in quam populus eorum fundus factus eſſet.* Gell. *Noct. Attic.* XVI, 13. Erant ergo I. *ciues Romani*, adeoque multis iuribus ac priuilegiis, quae ſolis ciuibus Romanis propria erant, gaudebant, (*u*) ſed non tamen erant *ciues ingenui*, vt Romae habitantes vocat Cicero *in Bruto cap.* LXXV. neque iure optimo ciuitatis gaudebant, niſi Romae conſtituiſſent domicilium. II. *Suis legibus & ſuo iure vtebantur*, id eſt, propriis ſuis legibus atque inſtitutis, quae leges municipales dicuntur, *L. 3. D. quod vi aut clam. L. 3. D. de ſepulcr. viol.* regebantur, neque cogebantur Romanas leges recipere, niſi id ſua ſponte vellent, quo caſu *fundi facti* eiusmodi populi dicebantur. Cic. *pro Balbo* XX. Non ergo ius ſuum vel αὐτονομίαν amittebant municipes, iure ſuffragii donati, ceu exiſtimat Sigonius, *de ant. iure Ital.* II, 7. ſed tantum foedus, iſt eſt, non amplius foederati Pop. Rom. erant, ſed ciues. Et ita intelligendus locus Ciceronis *pro Balbo Cap. VIII. In quo magna contentio Heraclienſium &*

(*u*) Hinc & lupam cum puerulis ſolent in numis ſignare. Vaillant. *de Numiſm. aen. Imp. in Municip. & Colon. T. II. p.* 112.

(*x*)

& Neapolitanorum fuit, quum magnapars in iis ciuitatibus FOEDERIS SVI (x) *libertatem ciuitati anteferret.* Vid. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I, 15. p. 36.* III. *Muneris cum populo Romano erant participes.* Idque praecipue intelligendum de muneribus militaribus, *L. 18. D. de Verb. Sign.* Gaudebant enim municipia iure legionis, adeoque participes erant munerum militarium, vnde & dicti videntur municipes.

CXXI. Municipia eiusmodi non niſi intra Italiam olim erant conſtituta, eoque nomine ante leges Iuliam & Plotiam celebrantur Caerites, Tuſculani, Lanuuini, Aricini, Nomentani, Pedani, Fundani, Formiani, Campani Equites, Cumani, Sueſſulani Acerrani, Priuernates, Anagnini, Arpinates, Trebulani, Sabini, aliique plures, de quibus Ouuphr. Panuin. *de Rep. Rom. III. p. 354.* Car. Sigon. *de Ant. iure Ital. II, 9.* Poſtea vbi extra Italiam arma victricia extulere Romani, etiam in prouinciis ciuitas non vna municipiorum iuribus donata eſt. Sic in Baetica Plinius *Hiſt. Nat. III, 2. ſequ.* numerat municipia VIII. in citeriore Hiſpania XIII, in Sardinia II. in Luſitania vnum.

CXXI. Ea vel Italica vel prouincialia ?

(x) Ita editiones Ciceronis priores, & ad veterum librorum fidem adornatae. Aſt Paull. Manutius & poſtea Iſm. Bullialdus *de populis fundis p. 1 936. Tom. II. Theſ. Ant. Rom. Graeu.* legit *iuris ſui libertatem* pro *foederis ſui libertatem*, quae lectio etiam editori Pariſienſi Orationum Ciceronis, quae in vſum Delphini prodierunt, placuit. Sed antiquam lectionem erudite defendunt H. Valeſ. in eodem *Theſ. Ant. Rom. Tomo II, p. 1947.* & Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I, 15. p. 36.*

Digitized by Google

vnum. Eodem pertinent tot numi, in quibus ciuitates prouinciales, etiam ciuitate donatae αὐτονομίαν ſuam celebrant, (y) de quibus Henr. Noris. *de Epoch. Syro Maced* III. *p.* 352.

CXXII. Triplex municipiorum genus.

CXXII. Sed non vna tamen erat municipiorum conditio. Tria eorum genera accurate diſtinguit Feſtus voce *Municipium p.* 324. quem locum a multis laudatum, a paucis intellectum, primus accurate expoſuit Ez. Spanhemius *Orb. Rom* I, 15. *p.* 37. *Primo* ergo, ex Feſti ſententia, *municipium id genus hominum dicitur, qui quum Romam veniſſent, neque ciues Romani eſſent, participes tamen fuerunt omnium rerum, ad munus fungendum vna cum Romanis ciuibus, praeterquam de ſuffragio ferendo, aut magiſtratu capiendo.* Hi ergo dum in patria manſerunt, peregrini habiti: Romam commigrantes iura ciuitatis, ſed non optimo iure conſequuti ſunt, excluſi quippe a ſuffragii latione & petitione honorum.

(y) In numis aeneis Imperatorum a municipiis & coloniis cuſis, quos collegit Io. Foy Vaillantius, occurrunt municipia varia veluti *Aelium Coillutanum* in Numidia. *T.* I. *p.* 169. 198. 210. *T. II. p.* 31. 64. 79. *Bilbilis* in Hiſpania *T.* I. *p.* 12. 95. 100. *Calagurris* in eadem *T. I. p.* 21. 70. *Caſcantum* in eadem. *T. I. p.* 71. *Cluuia* in eadem. *T. I. p.* 72. *Ergauica* in eadem. *T. I. p.* 35. 76. 103. *Graccuris* in eadem. *T. I. p.* 79. *Ilerda* itidem Hiſpanica. *T I. p.* 36. *Illergauonia* ibidem *T. I. p.* 77. *Italica* ibidem. *T. I. p* 37. 51. 78. 92. 96. *Oſca* ibidem. *T. I. p.* 38. 78. 95. 103. *Oſicerda* ibidem. *T. I. p.* 80. *Stobienſe* in Macedonia. *T. I. p.* 132. 135. 143. 149. *T. II. p.* 15 22. 43. 59. quod tamen tempore Vlpiani iuris Italici fuit. *L.* 8. §. 8 *D. de cenſib. Tarraco* in Hiſpania Tarraconenſi. *T. I. p.* 47. 53. 83. *Vtica* Iulia *T. I. p.* 86.

(z)

rum. *Deinde* & id hominum genus dicebantur municipes, *quorum ciuitas vniuerſa in ciuitatem Romanam venit.* Et hi quidem veri ciues Romani erant, ipſaque iura ſuffragiorum ac honorum habebant. Vnde & certae tribui adſcribebantur, quemadmodum Piſanos tribui Galeriae adſcriptos fuiſſe docet Noris. *Cenotaph. Piſan. Diſſ.* I, 1. Tertium denique municipum genus ab eodem Feſto memoratur, *qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia eſſent ſuae cuiusque ciuitatis & coloniae*: vel, vt paullo ante dixerat, *qui ea conditione ciues Romani fuiſſent, vt ſemper rempublicam a populo Romano ſeparatam haberent.* Atque hi in populi Romani leges & iura fundi non erant facti, nec ſe iisdem obſtrinxerant. Et in his tertii generis municipiis ciues non gaudebant iure honorum & ſuffragiorum. Vnde nec tribui erant adſcripti, nec participes ſacrorum curialium habebantur, ſed ſua illis erant ſacra municipalia, de quibus Feſtus *l. c.*

CXXIII. Illud adhuc obſeruandum de municipiis, in plerisque eam fuiſſe inſtitutam reipublicae formam, quae imaginem quamdam ſpeciemque reip. Romanae referret. Quemadmodum Romae ſenatus: ita in municipiis decurionum erat collegium, (z) quod AMPLISSIMVM

CXXIII. Res publicae municipiorum.

(z) Hi ita dicti videntur Velſero *Rer. Auguſt. V. p.* 74. a decuriis, in quas fuerint deſcripti. Habebant hi ſuum cenſum, non ſecus ac Romani ſenatores, qui erat centum millium. Plin. *Epiſt. I,* 19. Quemadmodum etiam Romae iis, qui non fuerant magiſtratus, nec triumphauerant, ornamenta aliquando conſularia,

Digitized by Google

SIMVM ORDINEM Cic. *pro Coelio XI.* NOBILISSIMVM ORDINEM lapis apud Gruter. p. CCCCXXI, 7. ORDINEM SPLENDIDISSIMVM alius p. CCLXXV, 2. VIROS PERFECTISSIMOS ET PRINCIPALES & ORDINEM SPLENDIDISSIMVM aliud marmor p. CCCLXIII, 2. ORDINEM SANCTISSIMVM marmor apud eumdem p. CCCXCIII, 5. ac denique CONSCRIPTOS aliud p. CCCCLVI, 1. vocant. Quemadmodum porro Romae erant bini conſules: ita in municipiis Duumuiri, qui ſummo loco ciuitatibus praeerant, & ad conſulum exemplum pro faſcibus bacillis vtebantur. Lipſ. *Elect.* I, 23. Sed nonnunquam tamen & faſcium vſum adfectabant. Cicero *Agrar.* II, 34. de L. Conſidio & S. Saltio Capuae duumuiris: *Anteibant lictores, non cum bacillis,* (ceu alias in municipiis fieri ſolebat,) *ſed, vt hic praetoribus anteeunt, cum faſcibus duobus.* Quin aliquando hi duumuiri conſulum adfectabant nomen. Quamuis enim id negent Velſer. *Rer. Auguſtaum.* V, 272. Reineſ. *Var.* III, 16. Capuanos tamen magiſtratus ſuos vocaſſe coſſ. obſeruat. Cic *pro Piſ.* XI. Alia exempla ſeſe offerunt apud Plin. *Hiſt. Nat.* VII.

ria, praetoria, triumphalia dari ſolebant: Ita & in marmoribus municipiorum frequenter mentio fit ornamentorum Duumuiralium, Aedilitiorum, Quatuoruiralium, Decurionalium, veluti in Marmore apud Spon. *Miſcell. Erud. Ant. p. CLXIV.* EXORNATO ORNAMENTIS DECVRIONALIBVS. Inter ornamenta haec erat praetexta, decurionibus permiſſa. Liu. XXXIV, 7.

(a)

VII 43. Phil. a Turre *de colon. Foroiul. p.* CCCLX. Gruter. *Inſcr. p.* CCCLI, 5. Henr. Noriſ *Cenotaph. Piſ. Diſſ.* I, 3. Fabrett. *Inſcript* X, 439. Sic & Graece ὕπατοι & δισύπατοι hi duumuiri dicti. Olear. *ad Philoſtrat. vit. Herod. p.* 546. Conf. Euerard. Otton. *Diſſ. de conſul. extra Romam. Cap. II.* In municipiis porro erant Dictatores, (Cic. *pro Milon.* X.) Aediles (Sueton. de *clar. Rhet.* VI.) Quaeſtores, Cenſores, qui & *quinquennales* dicebantur. Cic. *Verr.* II, 52. Liu. XXIX, 15. Gruter. p. CCCLXVI, 2. CCCCXXXII, 5. immo & praetores Liu. *Epitom.* LXXIII. Plin. *Hiſt. Nat.* XVII, 11. Spon. p. CLXXXII Quatuoruiri, Decem primi, & alii, de quibus Car. Sigon. *de antiquo iure Ital.* II, 8. & omnium accuratiſſime Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I,* 3. Porro quemadmodũ Romae leges ferebantur: ita & in municipiis, idque eadem fere ratione vtrobique factum eſſe, patet ex loco Cic. *de Leg. III,* 16. *Et auus quidem noſter ſingulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, reſtitit M. Gratidio, cuius in matrimonio ſororem, auiam noſtram, habebat, ferenti legem tabellariam.* Denique & Flamines ſuos habebant, non ſecus ac Romani, quorum meminit Cicero *pro Milon.* X. & publica vectigalia, quibus ſumtus in republica neceſſarii ſuſtinebantur: *L.* 17. *pr. D. de Verb. ſign.* vt adeo in omnibus videantur municipes ſe ad Romanae reip. formam, quantum fieri poterat, compoſuiſſe.

CXXIV. Haec de municipiis: pergendum ad COLONIAS. Ita vocabantur oppida, in quae populus Romanus ciues ſuos ad incolen- CXXIV. Coloniae quid? & cur deductae?

colendum deduxerat, vel, vt Gellius *Noct. Att.* XVI, 13. ait, *ciuitates, ex ciuitate Romana quodammodo propagatae.* Solebant enim Romani ex Romuli inſtituto non ſeruitute mulctare oppida bello capta, ſed ſaepe in ea colonos ex vrbe deducere, qui locis iſtis loco praeſidii eſſent. Dionyſ. Halic. VII 439. Appian. *de Bello ciuili.* I. p 604. Et profecto vtiliſſimum erat hoc inſtitutum, tum ad coercendos veteres populos, tum ad reprimendas hoſtium incurſiones. Praeterea hoc pacto vrbana faex & ſentina exhauriebatur, multisque ſeditionibus ſubtrahebatur fomentum. Immo & luculentum hoc erat medium praemiis adficiendi veteranos, iisque certos agros, e quibus viuerent, adſignandi. Car. Sigon. *de antiquo iure Ital.* II, 2. p. 625.

CXXV. Modus deducendi colonias.

CXXV. Coloniae deductionem praecedebant leges agrariae, quibus & ager, quem diuidi vellet populus, definiebatur, & quibus hominibus, quam multis, per quos, & quomodo, eſſet diuidendus, praeſcribi ſolebat. De quibus legibus agrariis accuratiſſime ſuo more egit Car. Sigon. *l. c.* II, 2. *p.* 627. Lata eiusmodi lege, deducebatur colonia aut per *triumuiros* Liu. IV, 11. VIII, 16. aut per *decemuiros.* Cic. *Agrar.* II, 35. quamuis & *quinqueuirorum*, *ſeptemuirorum*, *vigintiuirorum coloniae deducendae* hinc inde fiat mentio: quos omnes decurionibus, auguribus, pontificibus, adparitoribus, ſcribis, librariis, praeconibus, architectis, mulis, tabernaculis, ſupellectile, ianitoribus, ſtipatoribus corporis magnifice ornatos, poteſtatem in certos annos

annos accepiſſe, non obſcure indicat. Cicero *Agrar.* II, 12. 13. 35. Hi ergo ita conſtituti ornatique nouos colonos in agros lege definitos ſub vexillo, quaſi exercitum quemdam, educebant. Cic. *Phil.* II, 40. Appian. *de Bell. ciu.* III. p. 552. ſequ. Plutarch. Gracch. p. 839. *Tom.* I. Vbi ad deſtinatum peruenerant locum, nouam vrbem & agrum (*a* aratro circumſcribebant, eo more, quem paullo poſt ſequente titulo explicabimus, ſingulisque colonis agri partem adſignabant. Liu. IV, 47. XXXVII, 57. Omnia vero fiebant auſpicato, & factis ſacrificiis, additaque luſtratione, vt ex Cic. *Philipp.* II, 40. *Agrar.* II, 12. adparet, ex quo etiam conſtat, nefas fuiſſe, coloniam iterum eo deducere, quo antea deducta fuerat.

CXXVI. Ceterum, vt municipia, ita coloniae non erant vnius generis. Aliae erant CIVIVM ROMANORVM, aliae LATINI, aliae ITALICI Iuris. Aliae porro TOGATAE vel plebeiae, aliae MILITARES dicebantur. Et has ſignis quibusdam in numis diſcerni, obſeruant eruditi. Coloniae enim plebeiae aratro; militares ſigno militari plerumque denotantur. Quae aratrum & ſigna iungunt, indicant, primam deductionem e ciuibus, ſuple- CXXVI. Coloniae quotuplices?

(*a*) De vrbe res certa eſt ex locis Varronis, Plutarchi, aliorumque, paullo poſt *Lib. II. Tit. I. n.* 6. adferendis. Agros quoque vomere circumſcriptos, patet ex loco Cicer. *Philipp. II,* 40. *Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis ante deducta, vt vexillum tolleres, & aratrum circumduceres, cuius quidem vomere portam Capuae paene perſtrinxiſti, vt florentis coloniae territorium minueretur.*

plementum e veteranis militibus fuiſſe, vt notat Raph. Fabret. *ad column. Traian. p. 10. ſequ.* Addunt alii alia ſigna, veluti Strauch. *de Beryt. Cap.* II, 11. quod coloniae Italici iuris praetulerint in numis virum rituGabino cinctum,& bovem agentem Add Io. Harduinus *Antirrhet. p.* 136. quod Italici & Latini iuris coloniae, (quas pro iisdem habet) nullis ſignis in numis diſtinguantur. Sed haec omnia plerumque falſa eſſe, iam alii docuerunt. Vid. Ez. Spanhem. *de Vſu & Praeſt. numiſm. Tom II. p. 602. & Orb. Rom. II, 19.* Nos ea, quae certiora ſunt, conſectantes de coloniarum generibus ſingulis diſtincte agemus.

CXXVII. Quid coloniae ciuium Romanorum.

CXXVII. Coloniae CIVIVM ROMANORVM erant, quas potiore iure, quam Latii, deducebant Romani Diſcrimen hoc tangit Liu. XXXIX, 56. vbi de colonia Aquileiam deducenda agit; *Illud agitabant,* inquit. *vti colonia Aquileiam deduceretur, nec ſatis conſtabat, an* CIVIVM ROMANORVM *deduci placeret : poſtremo* LATINAM *potius* COLONIAM *deducendam, patres cenſuerunt.* Vtrum iſtae ciuium Romanorum coloniae omnia ciuitatis Romanae iura retinuerint, an eadem amiſerint, adhuc diſputant eruditi. Car Sigonius *de ant. iure Ital.* III, 3. iis tantum iura Quiritium tribuit, veluti libertatis, gentilitatis, connubii, patriae poteſtatis, legitimi dominii, nexus, vſucapionis, & ſi qua ſunt huius generis alia : adimit vero ipſis iura ciuitatis publica, veluti cenſus, tributorum, vectigalium ſuffragii, honorum & ſimilia. At Manutius *de ciuitate Romana* eos ius quoque

que ferendi ſuffragii magiſtratuumque Romae gerendorum retinuiſſe contendit, cuius ſententiam etiam ex numis adſtruxiſſe ſibi videtur Io. Harduin. *Antirrhet. p.* 136. Et certe ciues ſaepe vocantur eiusmodi coloni apud Liu. VIII, 14. VI, 21. Ipſi quoque Latini, qui nomina in coloniam Romanam dederant, ciues Romani dicuntur facti, Liu XXXIV, 24. Romae porro cenſi leguntur huius generis coloni apud Liuium XXIX, 37. Vnde non abſurde colligas, omnia iura ciuitatis Romanae retinuiſſe ciues colonos. Sed potiorem tamen hac in re eſſe Sigonii ſententiam, luculenter oſtendit Ez. Spanhem *Orb. Rom.* I, 11. p. 23. Nihil enim clarius eſt loco Dionis XLIII. p. 233. vbi Caeſarem, ait aliis immunitatem, aliis agros, πολιτείαν δὲ τισὶ, καὶ ἄλλοις ἀποίκους τῶν ῥωμαίων νομίζεσθαι: *aliis civitatem, aliis autem vt ius haberent coloniarum Romanarum*, dediſſe: vbi ius ciuitatis Romanae a iure coloniarum ciuium Romanorum manifeſto ſeiungitur. Vt adeo admodum veroſimile ſit, colonias illas ciuium Romanorum iura ſuffragii, gerendorumque Romae magiſtratuum amiſiſſe.

CXXVIII. Quid coloniae Latinae?

CXXVIII. Durior longe conditio erat coloniarum LATINARVM, quippe quae ne iura quidem Quiritium habebant. Quod adeo verum eſt, vt ciues Romani, qui nomina in huiusmodi coloniam dederant, capitis deminutionem mediam paterentur. Cicero *pro A. Caecina XXXIII. Certe quaeri hoc ſolere, me non praeterit, (vt ex me ea, quae tibi in mentem non veniunt, audias,) quemadmodum, ſi ciuitas adimi non poſſet, in colo-*

colonias Latinas ſaepe ciues noſtri profecti ſint? Aut ſua voluntate aut legis mulcta profecti ſunt: quam mulctam ſi ſufferre voluiſſent, tum manere in ciuitate potuiſſent. Add. *pro Domo* XXX. Boeth. *in Top.* Ciceron. II. p. 780. Quod vero Salmaſius cum aliis viris doctis autumat, colonias Latinas ex meris libertinis conſtitiſſe, illud dudum eſt a viris doctis exploſum. Plura de coloniis Latinis dabunt Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I, 9.* Sigon. *de antiquo iure Ital. II, 3. p. 661.*

CXXIX. Quid coloniae iuris Italici & prouinciales?

CXXIX. Coloniarum ITALICI IVRIS iam ſupra meminimus. Eae procul dubio deteriores adhuc erant conditionis quam Latinae, paullo melioris tamen, quam prouinciales. Diſcrimen inter vtrasque maxime in immunitate a tributus conſtitit, ſeu immunitate a cenſu capitis & ſoli. Donat. *ad* Suet. *Aug.* XL. Gothofr. *ad Cod. Theodoſ. Tom. V. p.* 222. 223. Quanquam enim & prouinciales coloniae nonnumquam immunes erant a tributis, vt conſtat exemplo coloniae Caeſarienſis primae Flauiae *L. vlt.* § 7. *D. de Cenſib.* & Plin. *Hiſt. Nat. III, 3. &* 1. colonias & ciuitates immunes ab iis, quae iuris erant Italici diſtinguit: tamen ex *L. vlt.* §. 5. *D. de cenſ.* ſatis patet, non in leuatione cenſus ſed immunitate a cenſu capitis & ſoli, illud ius conſtitiſſe. Forma vero cenſionis quae fuerit & cur ea fuerit inſtituta, ſatis adparet ex *L.* 4. *D. de cenſib.* cui addendus Iac. Guther. *de offic. Dom. Aug. III, 9. p. 591.*

CXXX. Quid coloniae militares?

CXXX. Coloniae MILITARES ex militibus veteranis: quemadmodum PLEBEIAE ex ciuibus, vel, vt poſteriore aeuo dicebantur,

ex

Digitized by Google

ex *paganis* vel *priuatis* (nam & hi militibus opponi ſolebant. *L. 19. C. de pact. L. 2. C. Theod. & L. 1. C. Iuſtin. de falſ. mon. L. 5. C. ad. L. Iul. maieſt.*) ducebantur. Illae ideo inuentae, vt veterani milites ſtipendiorum diuturnitate feſſi praemium aliquando laborum caperent. Auctor huius inſtituti L. Sulla, quem deinde Iulius Caeſar, Auguſtus, aliique ſunt imitati. De coloniis militaribus a Sulla & Caeſare deductis teſtatur Appian. *de Bello Ciu. III p. 552. Epit. Liu. LXXXIX.* de aliis ab Auguſto miſſis Hyginus *de Caſtramet.* &, qui hic diligentiſſime omnia exſequutus eſt, Sigon. *de antiquo iure Ital. III, 4. p. 776. ſequ.* Ceterum in eiusmodi colonias integrae legiones cum centurionibus ac Tribunis ſuis deducebantur. Hyginus: *Multis legionibus contigit bellum feliciter tranſigere, & ad laborioſam agriculturae requiem primo tirocinii gradu peruenire. Nam cum ſignis & aquila & primis ordinibus ac Tribunis deducebantur.* Sed ab vſu receſſit hic mos tempore Neronis, de quo Tacit. *Annal. XIV, 28. Non enim vt olim, vniuerſae legiones deducebantur cum Tribunis & centurionibus, & ſui cuiusque ordinis militibus, vt conſenſu & caritate remp. efficerent: ſed ignoti inter ſe, diuerſis manipulis, ſine rectore, ſine adfectibus mutuis, quaſi ex alio genere mortalium repente in vnum collecti, numerus magis, quam colonia.*

CXXXI. Ad rempublicam coloniarum quod attinet, in eo potiſſimum inter colonias & municipia erat diſcrimen, quod haec ſuis legibus atque inſtitutis; illae dato a Romanis iure vtebantur. Gell. *Noct. Att. XVI, 13. Coloniarum* CXXXI. Reſp. coloniarum.

Digitized by Google

rum alia neceſſitudo eſt, (quam municipiorum,) *non enim veniunt extrinſecus in ciuitatem, nec ſuis radicibus nituntur, ſed ex ciuitatibus quaſi propagatae ſunt, & iura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii, habent.* Iis ergo legibus viuebant coloni, quas dederant Romani, & in primis decemuiri, vel triumuiri coloniarum deducendarum. Quare merito apud eumdem Gellium miratur Hadrianus Imp. quod Italicenſes, & quaedam item alia municipia antiqua, quum ſuis moribus legibusque vti poſſent, in ius coloniarum mutari geſtiuerint. Ceterum iisdem paene, quibus municipia, etiam coloniae gaudebant magiſtratibus. Publicum habebant decurionum conſilium, nihilque in lapidibus frequentius eſt ſiglis DEC. COL. quemadmodum in iisdem marmoribus etiam SENATORES COLONIARVM occurrunt apud Reineſ. *Inſcript.* p. CXXXII. Erant & in coloniis Duumuiri, Aediles, Quaeſtores, Cenſores. Erant ſacerdotes, augures, pontifices. Cic. *Agrar.* II, 35. Vt adeo non abs re Gellius *l. c.* colonias *quaſi effigies paruas & ſimulacra maieſtatis populi Romani* adpellet. Addatur Car. Sigon. *de ant. iure Ital. II, 4. p. 666. ſequ.*

CXXXII. Quid praefecturae?

CXXXII. Proximae ſunt PRAEFECTVRAE, quarum longe durior, quam coloniarum, fuit conditio. Vnde & eae demum ciuitates in praefecturae formam redigebantur, quae iniquae ingrataeque erga populum Romanum fuerant, fidemque ſemel atque iterum fefellerant. Vti vel ex earum origine apud Liu. I, 38. iuncto loco Dionyſ. *Hal. III. p.* 187. adparet,

ret. Parum vero a prouinciarum forma differebat forma praefecturarum. Quemadmodum enim in illam quotannis praeſides: ita in praefecturas *praefecti* mittebantur, qui tamen eo quoque differebant, quod illi a populo, vel a Senatu libera adhuc republica deligerentur: hi partim a populo partim a praetore Feſt. voce *praefecturae p.* 374. Praefecturae ergo neque iure ciuitatis, neque Latii, neque Italico gaudebant, ſed priuatum eorum ius omne ab edictis praefectorum: publicum a Senatu Romano proficiſcebatur, qui iis pro lubitu tributa, vectigalia, militiam imperabat. Fuere tamen & praefecturae aliae aliis liberiores. Quemadmodum enim, Capua in praefecturae formam redacta, nullum in vrbe remanebat corpus ciuitatis, nullus Senatus, nec plebis concilium, nec magiſtratus teſte Liuio: XXVI, 16. ita in aliis praefecturis, Feſto auctore, fuit *quaedam reſpublica, quamuis magiſtratus ſuos non haberent.* Sane fuit in reliquis praefecturis Senatus ſimulacrum, qui conuentus dici ſolebat, qualem etiam poſtea, patrono Cicerone, Capuani impetrarunt. Cic. *pro Sext. IV.* fuit ordo equeſtris. fuere, qui publicam rem curarent, Aediles & Quaeſtores. Sed his omnibus praeerant, qui iuris dicundi cauſſa Roma mittebantur, praefecti, quos Feſtus (dummodo non in mendo cubat locus *Sexuiros & Quatuor viros*; Horatius vero *Serm. I, 5. v. 35. Praetores*, adpellat, vbi de Praefectura Fundana:

Fundos, Aufidio Luſco praetore, libenter
Linquimus, inſani ridentes praemia ſcribae,

Prae-

Praetextam, & latum clauum, prunaeque catillum.

Praefecturas huiusmodi in quas Populi ſuffragiis Praefecti mittebantur; Feſtus recenſet Capuam, Cumas, Caſilinum, Vulturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Sueſſulam, Atellam, Calatiam: Contra Praetor praefectos teſte eodem mittebat Fundos, Formias, Caeren, Venafrum, Allicas, Priuernum, Anagniam, Fruſinonem, Reaten, Saturniam, Nurſiam, Arpinum: ex quibus tamen vrbibus pleraeque poſtremis temporibus ad coloniarum vel municipiorum conditionem peruenerunt. Vid. Car. Sigon. *de ant. iure Ital. II, 10. ſequ.*

CXXXIII Ciuitates foederatae? CXXXIII. Reliquae ciuitates, quae neque municipia, neque coloniae neque praefecturae erant, ciuitates FOEDERATAE dicebantur. Erant enim liberae, niſi quod ex foedere quaedam debebant Romanis. Talis ciuitas foederata erat Capua, antequam in praefecturae formam redigeretur, item Tarentum, Tibur, Praeneſte, Neapolis, quae licet foedere obſtrictae Romanis, adeo tamen rempublicam ſuam habebant, vt & ii, quibus aqua & igni interdictum, ciuitatem Romanam amiſiſſe viderentur, ſimul ac in eiusmodi ciuitatem fuiſſent recepti. Forma reip. varia erat ſiquidem aliae dictatoribus & conſulibus, aliae aliis magiſtratibus parebant, ceu luculenter idem oſtendit Sigon. *l. c. II, 14.*

CAP.

Digitized by Google

CAP. VI.

DE STATV PEREGRINORVM.

CXXXIV. Omnes, qui non erant ciues, veteribus Romanis PEREGRINI dicebantur, ſiue Latini eſſent, ſiue Italici iuris; ſiue in prouincia, ſiue in praefectura aliqua morarentur. Schilter. *Diſſert. de iure peregrin n. IX.* Hinc & in Latini iuris hominibus τῆς ξενίας σύμβολα, *ſigna peregrinitatis* reperit Appian. *de Bell. ciu.* II. *p.* 443. Et legem Menſiam, dum peregrinorum meminit, etiam ad Latinos pertinere, contra M. Vetran. Maurum demonſtrauimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap.* II. 9. *p.* 226. Neque tamen negauerim, Latinos, quippe ciuibus Romanis propiores, aliquando a peregrinis ſeiungi, veluti in *L.* 17 §. . *ff. de poen.* & apud Vlpian *Fragm.* V, 4. XIX, 4. Poſtea vbi Antoninus Caracalla ciuitatem cum omnibus, qui in orbe Romano viuebant, ingenuis communicauerat: ſoli libertini Latinae & dedititiae conditionis peregrini habiti ſunt, ceteri omnes Romani dicti. Inde eſt, quod dedititios peregrinis accenſet Vlpianus *Fragm.* XX, 14. De reliquis omnibus Romani orbis incolis ait Auguſt. *in Pſalm* LVIII. *Part.* 1 *ſub fin. Quisnam non cognoſcit, gentes ſubiectas imperio Romano? quae quidem erant, quando omnes Romani facti ſunt, & omnes Romani dicuntur.* Quod adeo verum eſt, vt & vniuerſum Romanum imperium Romania adpellatum ſit, vt pluribus veterum teſtimoniis demonſtrant Caſaubon. ad Lamprid. *Alex. Seu. V.* Iuſtell. ad *Can. Eccl. vniu.* CXXXIV. Qui peregrini dicti?

IV. *p. 95. Tom.* I. Ez. Spanh. *Orb. Rom.* II, 10. *p. 89.* Ex quo vero Iuſtinianus etiam libertinos ciuitatis Romanae fecit participes: exoleuit paene peregrinorum nomen, totiusque orbis incolae in *Romanos & Barbaros* diuiſi ſunt, quos ſolos vna cum ſeruis in *ea vnica totius mundi ciuitate peregrinari* dicit Sidonius *Epiſt.* I, 6. Quemadmodum ergo omnes Romani Imperii prouinciae Romaniae vocabulo veniebant: ita reliquas terras dicebantur ἡ βάρβαρος, vel *barbaricum*, eadem forma, qua veteres dicere ſolebant *hoſticum, pacatum, Vindelicum, Noricum, Celticum, Geticum*, ceu praeclare docuit Io. Fridr. Gronou. *Obſ.* II, 3. *p.* 233.

CXXXV. Peregrinis in vrbe praetor ſingularis ius dicebat.

CXXXV. Libera adhuc republica paullo durior erat peregrinorum conditio. Verſari quidem in vrbe poterant, ſed ita, vt ſeiuncta a ciuibus eſſet in peregrinos iurisdictio. Praeter vrbanum enim Praetorem alius quoque erat, peregrinus dictus, qui iuri inter peregrinos & ciues dicundo praeerat. *L.* 2. & *L.* 10. *D. de dolo L.* 1. *D. de reb. eor.* Creatus primum eſt A. V. C. I϶X. vt auctor eſt Flor. *Epit. Liu. XIX.* Inter vrbanum vero & peregrinum Praetorem cum aliae, tum hae quoque erant differentiae, quod ille hoc erat honoratior, quod apud illum lege agi poterat, apud hunc non poterat, vt erudite oſtendit Franc. Hotoman. *de Magiſtr. Rom. p.* 121. Eumdem edictum in albo proponere conſueuiſſe quod negat idem ἐπὰν Hotomanus, ſupra ſuo loco a nobis demonſtratum eſt.

CXXXVI. Saepe ex

CXXXVI. Deinde in vrbe quidem habitabant

tabant peregrini: ſed veluti precario. Vnde ſaepe magiſtratuum arbitrio vrbe expulſi ſunt. Sic iam anno V. C IↃCXXVII peregrinos omnes vrbe excedere iuſſerat M. Iunius Pennus, Tribunus plebis, cuius legis mentio fit apud Ciceron. *de Offic.* III, 11. *in Brut.* XXVIII. & Feſt. *voce reſpubl. p.* 407. Similem legem A. V. C. IↃCLXXXVIII. L. Cotta & L. Torquato Coſs. tulit, non Aemilius quidam Papus, (*b*) nec, vt Ant. Auguſtino viſum, Papirius quidam, ſed C. Papius Celſus, qui omnes peregrinos, exceptis iis, qui Italiam incolebant, & Glaucippo neſcio quo, vrbe exeſſe iuſſit Dio Caſſ. XXXVII. *p.* 37. Cic. *de Offic.* III, 11. *Agrar.* I, 4. *pro Archia* V. (*c*) Idem deinde factitarunt Imperatores, quoties arctior annona incolarum numerum imminui ſuaderet. Auguſtum magna aliquando ſterilitate ac difficili remedio venalitias & laniſtarum familias peregrinosque omnes, exceptis medicis & praeceptoribus, partemque ſeruitiorum vrbe expuliſſe, auctor eſt Sueton. *Aug.* XLII. Idem ſuo tempore factum, conqueritur Ambroſ. *de Offic.* III, 7. Sed poſte- vrbe expellebantur.

(*b*) Ita exiſtimauerat neſcio quis, quem erudite refellit Car. Sigon. *de Nomin. Rom. p.* 1426. edit. Gothofr.

(*c*) Monimentum huius legis Papiae egregium exſtat in numis L. Papii Celſi, C. illius Papii legislatoris agnati, in quibus tabella conſpicitur, cum litteris PAPI, quam de lege hac Papia interpretantur Ezech. Spanh. *de Vſu & Praeſt. Numiſm. VI. p.* 180. Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom p.* 196. Adde, quae de hac lege diximus plenius in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Popp. I, 1, 3.*

Digitized by Google

poſterius hoc exemplum de barbaris Romae commorantibus videtur intelligendum. Nati enim in orbe Romano tantum abeſt, vt Roma exularint, vt maximam plebis Romanae partem conſtituerent ſub Imperatoribus, maxime ex quo tempore omnes qui in orbe Romano viuebant, ciues eſſe iuſſerat Antoninus Caracalla. Iam ſub Domitiano ea de colluuie conqueritur Iuuenal. *Sat.* III *v.* 58.

Quae nunc diuitibus gens acceptiſſima noſtris,
Et quos praecipue fugiam, properabo fateri,
Nec pudor obſtabit: non poſſum ferre, Quirites,
Graecam vrbem, quamuis quota portio faecis Achaei?
Iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes,
Et linguam & mores & cum tibicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana ſecum
Vexit; & ad circum iuſſas proſtare puellas.

Et Herodianus *Hiſt. I,* 12. referens, peſtilentiam ſub Commodo Romanum orbem deuaſtaſſe, eam potiſſimum addit in ciuitatem Romanam ſaeuiiſſe, πολυάνθρωπον τε οὖσαν καὶ τοὺς πανταχόθεν ὑποδεχομένην, *quae & per ſe populo abundarit, & aduenas toto orbe confluentes exceperit.* Idem *Lib. VII. cap.* 7. populi Romani indolem, qualis ſub Maximino Imperatore fuerit, deſcripturus: Καὶ πάντες μὲν, inquit, ὄχλοι κοῦφοι πρὸς τὰ καινοτομούμενα, ὁ δὲ ῥωμαίων δῆμος ἐν πλήθει μεγίστῳ καὶ ποικίλῳ συγκλύδων τε ἀνθρώπων πολὺ καὶ ῥᾴδιον ἔχει τὸ τῆς γνώμης εὐκίνητον. *Nam etſi vbique vulgus ſemper ad res novas leuiſſimum: tamen Romana plebs inprimis, quae ex magna variaque etiam peregrinorum multitudine conſtat, longe ceteris mobilior eſt.* Et

Digitized by Google

Et ſane tot Romae Syri, Phoenices, Aegyptii, Afri, Graeci, Aſiatici non modo inter plebeios erant, ſed & ſummis fulgebant honoribus, vt nihil fere Romani ſanguinis Romae ſupereſſe videretur, & vrbem incolis priuaturus fuiſſe, qui iuſſiſſet vrbe excedere peregrinos.

CXXXVII. Quod ad iura peregrinorum attinet: paucis omnia complectemur, ſi eos tum iuribus Quiritium, tum iure publico ciuitatis plane caruiſſe dixerimus. Non ergo liberi erant iure Quiritium ita, vt flagris virgisque caedi non poſſent. Neque erat ipſis ius connubii cum ciuibus, Vlpian. *Fragm. V.* 4. (quamuis eſſet ius matrimonii, quod vocabulum iuris gentium eſſe docuimus in *Elem. Iur. Ciu.* §. *CL.*) neque ius patriae poteſtatis, *L.* 3. *D. de his qui ſunt ſui vel alieni iur.* neque iura patronatus *L.* 10. §. 2. *D. de in ius voc. Plin. Epiſt. X.* 12. neque teſtamenti factio, (*d*) aut ius ex teſtamento quidquam capiundi. *L.* 1. *D. ad L. Falc.* Vlpian. *Fragm. XX,* 14. *L.* 1. *C. de her. Inſt. L.* 6. §. 2. *D. eod.* Immo nec teſtibus eis eſſe licebat in teſtamento ciuis *L.* 30. *C. Theod. de haeret.* Denique nec ius habebant legitimi dominii, nexus, mancipii, (quamuis recte ab iis iniri

CXXXVII. Iure Quiritium & ciuitatis carebanit peregrin.

(*d*) Hinc mortuo peregrino, bona aut tamquam vacantia in fiſcum cogebantur, aut priuato adquirebantur, ſi peregrinus ſe ad aliquem veluti patronum adplicuiſſet, eique in clientelam dediſſet. Tunc enim, illo mortuo, patronus IVRE ADPLICATIONIS in iſtius peregrini bona ſuccedebat. Cic. *de Orat. I,* 39.

Digitized by Google

iniri & explicari poſſent contractus & negotia iuris gentium, quibus etiam acceptilatio, non quidem ratione originis, ſed ratione vſus acceſſetur. *L. 8. §. 4. D. de acceptilat.*) nec ius vſucapionis, de quo iam in XII. Tabulis fuerat cautũ: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Vid. infra *Lib. II. Tit VI.* Quum ergo ius Quiritium nullo modo haberent: facile patet, eos multo minus gauiſos iuribus cenſus, legionis, tributorum, ſuffragii, petendorum honorum, aliisque huius generis.

CXXXVIII. Exceptiones quaedam huius regulae.

CXXXVIII. Sed quamuis haec omnia recte ſe habeant: non vnam tamen illa patiuntur exceptionem. Primo enim, vt ſupra diximus, haut paullo melior erat conditio Latinorum & Italorum, qui tamen & ipſi peregrinis ante legem Iuliam accenſebantur. Deinde multis peregrinis concedebantur quaedam iura Quiritium vel beneficio populi, vel clementia Principum. Sic iam ſupra obſeruauimus, datum eſſe quibusdam peregrinis ius connubii, patriae poteſtatis, teſtamenti factionis. Et hoc eſt celebre illud ius, vtendi toga, cuius mentio fit. *L. 11. D. qui teſtam. fac. poſſ. L. 32. D. de iure fiſci.* Accedit tertio, quod licet iure Quiritium teſtari haut poſſent peregrini, liceret tamen eis *aduerſus ciuitatis ſuae leges teſtari*, (*e*) vti ait

(*e*) Hinc & ii, quibus aqua & igni interdictum fuerat, quamuis ad peregrinitatem eſſent redacti, teſtari tamen poterant, ſecundum leges videlicet ciuitatis, in quam fuerant recepti, & ſub Tiberio adhuc exemplum eiusmodi teſtamenti memoratur apud Tacit.

ait Vlpianus *Fragm. XX*, 14. Vbi *aduerſus* idem eſſe ac *ſecundum*, iam pridem obſeruarunt eruditi. Quarto, multa etiam in fraudem legum commodumque peregrinorum fuerant inuenta. Sic tametſi nihil ex teſtamento capere poſſet peregrinus: recte tamen & iure aliquamdiu capiebat per fideicommiſſum §. 1. *Inſt. de fideicomm. hered.* quamuis poſtea omnia fideicommiſſa in fraudem legum relicta irrita eſſe iuſſerit SC. Plancianum, *L. 59. §. 1. D. ad L. Falc.* Vlp. *Fragm. XXV*, 17. quod ſub tempora Veſpaſiani, M. Plancio Varo Coſ. ad Senatum referente, conditum eſſe, coniecimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Popp II, 6. p. 192. ſequ.* Denique multa ſenſim ſub Imperatoribus mutata ſunt, quae antiqui Romani in peregrinorum odium conſtituerant. Sic quum *caſtra olim eos, quos ad labores & pericula accipiebant, faſtidioſe legerent;* vt ait Seneca *Epiſt. XLIV.* poſtea etiam prouincialibus, ac denique ipſis peregrinis & barbaris locus non ſolum inter auxilia & ſocios, ſed & in ipſa legione, conceſſus eſt, vt iam ſupra eſt a nobis obſeruatum.

CXXXIX. Quum ergo tanta eſſet inter ciues & peregrinos differentia; haut ſane mirandum eſt, etiam externis quibusdam ſignis ſecretos illos voluiſſe Romanos. Ciues incedebant togati, qui togae amictus tam proprius iis CXXXIX Peregrinis non erat ius togae.

cit. *Annal* IV, 43. Sed hic ipſe Princeps eiusmodi exſulum teſtamenta primus prohibuit, teſte Dione Caſſ. *Hiſt.* LVII. p. 618.

Digitized by Google

iis erat, vt & Togati pro Romanis, quemadmodum palliati pro Graecis, dicantur. Sicuti ergo dedecori hoc erat Romanis, ſi palliati incederent: Cic. *pro C. Rabirio, cap. IX.* ita peregrinis togae vſu legibus fuerat interdictum, Sueton. *Claud. XXV.* Plin. *Epiſt. IV*, 11. *VII*, 3. adeoque ſpeciali conceſſione opus erat peregrinis, qui togati incedere vellent. *L. 32. D. de iure fiſci.* (*f*) Erat vero toga amictus exterior, laneus, ſemicircularis, tunicae ſuperiniectus, apertus & ad talos vsque defluens, quem pluribus deſcribunt A. Ruben. *de Re Veſt. I, 6. p. 39.* Io. Bapt. Donius *de vtraque penula.* Car. Sigon. *de Iudic. III*, 18. Ceterum quamuis communis hic eſſet ciuium habitus: ordines tamen inſignibus quibusdam diſtinguebantur. Magiſtratus enim toga praetexta; ſenatores lato clauo; equites anguſto clauo vti ſolebant. Enimuero exoleuit ſenſim ipſos inter Romanos togae vſus, (*g*) magisque placuere tunicae & birri, vt magno eruditionis adparatu oſtendit Claud. Salmaſ. *Adnot. ad* Tertullian. *de Pallio p.* 79.

CXL.

(*f*) Gloſſae ergo figmentum eſt, in ea lege *togam* accipi pro munere aduocati. Vid. Schilter. *diſſ. de iure peregrin. n. XXVII.*

(*g*) De Auguſto Sueton. *Aug. XL. Etiam habitum cultumque priſtinum reducere ſtuduit. At viſa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus & clamitans: En ait,*

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

Vnde patet, iam ipſis Auguſti temporibus togae vſum exoleſcere coepiſſe.

(*a*)

Digitized by Google

CXL. Sic & nominibus diſcernebantur ciues & peregrini: ſiquidem illi etiam praenominibus, hi ſolis nominibus vtebantur, neque prius praenomina accipiebant, quam eſſent in ciuitatem adſciti. Cic. *Epiſt. ad Famil. XIII, 36. Cum Demetrio Mega mihi vetuſtum hoſpitium eſt: familiaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella, rogatu meo, ciuitatem a Caeſare impetrauit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur.* Ex quo loco etiam adparet, ipſa gentilia etiam nomina, vt & cognomina eorum, adſciuiſſe peregrinos, a quibus fuerant ciuitate donati, vel alio adfecti beneficio. Id quod etiam ex praecedente epiſtola diſcimus, vbi de Philoxeno, qui poſtea C. Auianus dictus eſt: *Nomen autem Auiani* inquit *conſequutus eſt, quod homine nullo plus eſt vſus, quam Flacco Auiano, meo, quemadmodum te ſcire arbitror, familiariſſimo.* Sed ne nimium excreſcat haec adpendix: hic quidem ei colophonem imponere viſum eſt. CXL. Nec praenomina habebant.

Digitized by Google

LIBRI II. TIT. I.

DE
RERVM DIVISIONE, ET ADQVIRENDO IPSARVM DOMINIO.

QVum ſuperiore libro de iure perſonarum expoſuerit Iuſtinianus: hoc ſecundo, Caium ſequutus ducem, DE REBVS agit. Quare rerum diuiſiones paullo adcuratius ac diſtinctius ex antiquitatibus Romanis proponere, atque hinc inde illuſtrare iuuabit. Ceterum res & pecunia quomodo differant in iure noſtro, ex *L. 5. pr. D. de Verb. ſign.* ſatis notum eſt.

I. Prima rerum diuiſio.

I. Summa rerum diuiſio, vt recte obſeruat Caius, *L. 1. D. de diuiſ. rer.* (*a*) in duos articulos deducitur. Aliae enim erant DIVINI IVRIS; aliae HVMANI. Illae iterum in SACRAS & RELIGIOSAS diuidebantur. SANCTAE enim quae vulgo addi ſolent, tantum *quodammodo diuini iuris* habebantur, quia & ipſae pontificio iure continebantur, *vt diligentius vrbs religione, quam moenibus cingeretur.* Cicero *de Nat. Deor. III,* 40.

II. Rex ſacrae.

II. Res SACRAE dicebantur, quae publico ciuitatis inſtituto auctoritate Pontificum erant Dis ſuperis ſollemniter conſecratae. Feſt. *voce*

(*a*) In Aniani compilatione, in qua ea lex aliter legitur, totum hoc Caii fragmentum interpolatum eſſe, vel primo intuitu patet. Aleand. *Not. ad* Caii *Inſt.* II, 1, 1.

(*b*)

*voce ſacer. p.*417. quales erant arae, aedes, donaria, (*b*) & quidquid fuerat Diis conſecratum. Et quidem vni Deo publice conſecratae aedes, *fana*; pluribus ſimul, tanquam συμβώμοις dedicatae *delubra* dicebantur. Iſ. Voſſ. *ad* Pomp. Mel. *II*, 3. *p.* 147. Publice, inquam, conſecratae. Nam vel Senatus auctoritas, vel populi iuſſus, vel principis decretum accederet oportebat. Priuata enim auctoritate nihil fiebat ſacrum. Vid. Guther. *de iure pontif.* III, 12. Templa ſacra fiebant, *inauguratione*, dum augures ſpatium ſollemniter capiebant Tacit *Hiſt. IV*, 83. Id enim dicebatur *inaugurari*. Cic. *pro Domo LIII.* Quaecumque vero loca non erant inaugurata, ea non *templa* dicebantur, ſed *aedes ſacrae*. Gell. *Noct. Att. XIV*, 1. Sequebatur II. *Luſtratio areae*, quae fiebat a militibus, quibus fauſta erant nomina, felicibus ramis; quibus ſuccedebant virgines Veſtales cum pueris puelliſque patrimis & matrimis, quae aqua e riuis, fontibus amnibusque

(*b*) Aliae erant res *ſacro commendatae*, vt vocat Cicero *de Leg. II*, 9. Hae enim non conſecratae erant Dis, ſed tantum ſecuritatis cauſa in templis depoſitae. Cic. *de Leg. II*, 16. Sane in templis & delubris ſecuritatis cauſſa deponi ſolebant res pretioſiſſimae. In templo Saturni & Opis adſeruabantur, leges, SCa, pacta, foedera & pecuniae publicae. Seuerus Imp. pecunias ſuas & theſauros in templis repoſuerat. Herodian. *Hiſt. IV*, 4. Quin imo in Pacis templum, omnium opulentiſſimum & egregie munitum vniuerſos ferme ſuas diuitias congregaſſe, refert idem auctor. *Lib. I, Cap.* 14. Vnde & templa cuſtodiis militaribus cincta fuiſſe, obſeruat Lipſ. *Not. ad* Tacit. *Annal. Lib. I. p.* 17.

(*c*)

que hauſta vniuerſam aream perluebant. Denique & magiſtratus aderant, qui praeeunte Pontifice ſuouetaurilibus luſtrabant ſpatium, & ſuper caeſpitem reddebant exta, ac denique precati Deos, vt ſuas ſedes diuina ope attollerent, fundamenta ſollemniter iaciebant, iniecto ingente ſaxo. Tacit. *Hiſt. IV*, 83. Lapis eiusmodi dicebatur *auſpicalis*, qualis deſcribitur apud Grut. *Inſcript. p. XXXIX*, 5. Abſoluta aede, etiam III. *dedicatione* opus erat, peragenda a magiſtratu maiore, qui praeeunte Pontifice ſollemne carmen recitabat, (c) poſtem manu tenens, (d) Liu II, 8. Cicero *pro domo* XLVII. Valer. Max. V, 10. Grut. *Inſcript.* p. XXIII, 12. Formulas, vt ſolet, magno ſtudio collegit Barn. Briſſon. *de Formul. I. p.* 124. Vt vel vnam exempli cauſſa proferamus, Ioui Feretrio templum his verbis dedicauit Romulus: IVPITER FERETRI, HAEC TIBI VICTOR ROMVLVS REX ARMA FERO, TEMPLVMQVE

QVE

(c) Ab his ſollemnibus verbis templa etiam FANA dicta ſunt. Feſt. *voce ſanum. p* 287. *Fanum a ſano dictum, ſiue a fando, eo quod, dum Pontifex dedicat, certa verba* FATVR. Ita & Varro *de Lingua Lat. V*, 7. *p.* 38. Argutiora enim ſunt illa Iſ. Voſſii *ad Pompon. Mel. p.* 147. fanum deriuantis a Graeco *ναὸς*, *ναFὸ*, vnde transpoſitione Aeolica factum *fanus* vel *ſanum*. Plutarchus *in Poplic. p* 104. Sollemne iſtud carmen vocat *νενομισμένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνάς*, *legitima dedicationis verba*.

(d) Vnde & *manu conſecrationes fieri* dicebantur. Cicero *de Leg. II*, 11. Et Ouid. *Faſt. I. v.* 603.

> *Sacra vocant auguſta patres: auguſta vocantur*
> *Templa ſacerdotum rite dicata manu.*

(e)

QVE IIS REGIONIBVS, QVAS MODO ANIMO METATVS SVM, DEDICO SEDEM OPIMIS SPOLIIS, QVAE, REGIBVS DVCIBVSQVE HOSTIVM CAESIS, ME AVCTOREM SEQVENTES POSTERI FERENT. Liu. I, 10. Solebant denique dedicationi IV. *Leges* quaedam adiici, quales hinc inde in vetuſtis marmoribus leguntur, recenſitae ab eodem Briſſon. *Form. I. p.* 25. Accedebant demum epulae & ſportularum diſtributio, vel publico nomine, vel a priuatis factae, quarum meminit marmor apud Reineſ. *Claſſ. I, 99.* Quibus omnibus rite peractis, ita occupaſſe locum credebatur religio, vt nunquam eſſe poſſet in dominio priuati, etiamſi aedes eſſent dirutae aut vetuſtate collapſae Plin. *Epiſt. X, 76. L. 6. D. h. t. L. 73. D. de contrah. emt.* Vnde Macrobio *Saturn. III,* 3. Sacra *Deorum haberi,* id eſt, in Deorum dominio eſſe, ait. Sacrae tamen res eſſe deſinebant exauguratione, quae fiebat per euocationem ſacrorum, *L. 9. D. h. t.* quo de ritu videndi Macrob. *Saturn. III,* 8. Iac. Raeuard. *coniectan. II,* 17. Briſſon. *de Form. I, p.* 54 63. 64. Captae quoque ab hoſtibus res ſacrae eſſe deſinebant, liberatae tamen, quaſi poſtliminii iure priſtinam recuperabant ſanctimoniam. *L. 36. D. de relig. & ſumt fun.* Vnde facile patet, cur Romani hoſtes DIVINA HVMANAQVE omnia dedere iuberent. Liu. I, 38

III. RELIGIOSAE res, non minus ac ſacrae, iuris Pontificii erant, vt patet ex fragmento Ciceronis apud Nonium Marcell II, 805. — III. Res religioſae.

p. 582.

Digitized by Google

p. 582 Vnde etiam *ſanctae* aliquando dicuntur, tamquam ſanctione a Pontificibus munitae. Gell. *Noct. Att.* IV, 9. Statim vero locus fiebat religioſus, ſi quis mortuum in locum ſuum intuliſſet. *L. 6. D. h. t.* ſiue id liberi hominis eſſet cadauer, ſiue ſerui. *L. 2. D. de relig. & ſumt. fun.* Vnde & diui fratres Cenotaphium religioſum eſſe negant, *L. 7. D. de rer. diuiſ.* quamuis aliud viſum fuerit Marciano in *L. 6 §. vlt. D. eod.* vbi conferendus Ampl. Bynkersh. *Obſ.* I, 5. Ante reſcriptum illud cenotaphium religioſum habitum eſſe, vel ex illis Virgilii *Aen. III. v.* 303. patet:

- - - Maneſque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem caeſpite inanem
Et geminam, lacrymis cauſſam, ſacrauerat aras.

Religioſa eiusmodi loca ſemper erant extra vrbem, (*e*) in agris, & maxime propter vias publicas. Vnde tam frequens *viatorum* mentio fit in antiquis monimentis.

IV. Qualia Romae ſepulcra fuerint?

IV. RELIGIOSA habebantur ſepulcra, quia dedicata erant *Dis Manibus*. Haec qualia apud Romanos fuerint, paullo accuratius eſt explicandum. Vnusquisque ſepulcrum ſibi in ſuo

(*e*) Non licebat enim per Leges XII. Tabularum mortuum intra vrbem ſepelire. Cicero *de Leg. II,* 23. Quam legem confirmarunt Hadrianus *L.* 3. *D de ſepulcr. viol.* & Diocletianus & Maximianus, Augg. *L.* 12. *C. de religioſ.*

(*f*)

ſuo aliquo fundo deligere ſolebat. Bene tamen de republica meritis locus publice dari, Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VI*, 32. pauperibus & minus locupletibus indulgentia Pontificum attribui ſolebat. Idem *Inſcr. Claſſ.* XVII, 1. Aliquando plebem ſibi conciliaturi, praedium aliquod ſepulcris pauperum deſtinabant, veluti Baebius Gemellius Saſſinas, qui in monimento apud Reineſ. *Claſſ. VII*, 20. *municipibus ſingulis incolisque loca ſepulturae dat, circa ſuum praedium, extra qui ſibi laqueo manus intulerint, & qui quaeſtum turpem profeſſi ſint.* Ditiores plerumque eo loco exſtruebant pyramidem, columnam aliamue molem ſplendidam, e marmore plerumque ſolido, vnde & *Domus marmorea* pro ſepulcro dicitur. Tibull. *III*, 2. Et quamuis, quantum ſumtuum ſepulcris impendi poſſet, Edicto Aedilium expreſſum eſſet, teſte Cicerone *Philipp. IX*, 7. *Epiſt. ad Attic. XII*, 35. 36. Reineſ. *Inſcr. II*, 73. tanta tamen, gliſcente luxu ea in re Romanorum magnificentia eluxit, vt eam non ſine ſtupore in marmoribus & monimentis intueamur. In ipſis ſepulcris ſpecus ſubterranea dicebatur HYPOGAEVM vbi locus erat certo ollarum vel vrnarum numero deſtinatus, qui OLLARIVM vocabatur, Grut. *Inſcript. p. DCCCCXXXV*, 9 Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* XI. 100. vel SCHOLA OLLARVM. Reineſ. *Claſſ.* XVI, 53. Ius enim ſepulcrorum erat diuerſum. Alia plures; alia pauciores vrnas habere poterant. In inſcriptione Reineſiana *Claſſ.* XVI, 60. ſunt OLLAE SINGVLARES PERPETVAE V. In aliis monimentis numerantur

XV.

XV. Id. *Inſcr. Claſſ.* XVI, 53. in aliis XXIV. Id. *Claſſ.* XIV, 145. in aliis XXIX. Id. *Claſſ.* I, 240. Sed ita ſe res habebat, quamdiu corpora cremari ſolebant, id quod & poſt Antoninorum tempora factum eſſe, ex monimentis paene innumeris patet. Exoleſcente paullatim eo ritu, arcas loco ollarum conſtituebant in hypogaeis, vel marmoreas vel ex lapide Tiburtino, Grut. *Inſcr. p.* MCVIII, 6. vel fictiles, Id. *Inſcr. p.* DCCCCIII, 12. vel ex Aſio lapide, cuius ea vis erat, vt cadauera ſtatim conſumeret. Qui lapis quum frequentiſſime his vſibus inſeruiret, factum eſt, vt arcae illae dictae ſint *ſarcophagi*, ceu iam vidit Cuiac. *Obſ.* XXI, 13. Quemadmodum ergo in aliis monimentis legimus, ibi ſita eſſe OSSA, Grut. *Inſcr. p.* DXXXVII, 7. p. DCCCLXII, 3. vel CINERES: Id. p. DCXCVI, 5. ita in aliis verba occurrunt: CORPVS INTEGRVM CONDITVM SARCOPHAGO. Id. p. DCLXXXVIII, 10. p. DCLXXXIX, 8. In eodem porro HYPOGAEO, vbi oſſa, cineres, cadauera requieſcebant, erant *lampadaria*, vel lychnuchi, quorum mentio fit apud Dion. Caſſ. *in Domitian. vit.* & apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* I, 240. & *Claſſ.* XI, 100. eorumque cura, niſi ita comparata eſſent, vt perpetuo lucerent, demandari ſolebat libertis vel ſeruis. Supra hypogaeum erant caenacula. Grut. p. DCXL, 2. armaria, Grut. p. CCCLXXXIII, 4. arae, Grut. p. DCCVI, 13. p. DCCVIII, 4. p. DCCXXI, 8. p. DCCCVII, 12. immo & ſigna & ſimulacra deorum & genii familiae, qualia deſcribuntur

in

marmore apud Reineſ. *Inſcr. I*, 240. Vnde facile patet, cur ibi & aeditui fuerint, qualis ille AEDITVVS SEPVL. SERG. FAMILIAE, qui AEDITVAVIT ANN. XII. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. V*, 53. itemque cur itum, ambitum, aditum ſepulcris ſuis ſtipulati ſint veteres, ad coronandum, ſacrificandum, veſcendum, quales formulae ſunt apud Grut. p. DLX, 5. p. DCCCLXIV, 2. p. DCLXII, 5. p. MLXXXI, 1. cur item & eam legem ſepulcris additam reperiamus, vt ſi quis ibi furtum feciſſet, perinde obligatus ſit, ac ſi ſacrilegium commiſiſſet. Grut. p. MLXXVI, 10. Denique vt hanc deſcriptionem ſepulcrorum abſoluamus, obſeruamus & extra ea quaedam fuiſſe, quae ad illa referebantur, veluti *hortos*, *aedificia*, *tabernas*, *macerias*, *ſcalaria*, & inprimis *vſtrina*, quamuis ea monimentis ſuis adplicari, quidam vetuerint. Grut. *Inſcr. p. DCLVI*, 3. *p. DCCLV*, 4. *p. MXLIV*, 7. 8.

V. Iam ergo non eſt quod miremur, religioſa habita fuiſſe ſepulcra quaelibet. Dedicata enim erant Diis Manibus vel Diis inferis. Diſcimus hoc ex ipſis monimentis, in quibus frequentiſſimae ſunt formulae; D. M. vel D. M. S. id eſt DIS MANIBVS SACRVM vel DIS INFERIS MANIBVS SACRVM. Iac. Guther. *de iure Manium. III*, 1. Immo & propter eosdem Manes conſecrata dicebantur ſepulcra. Gruter. *Inſcript. p.* IↃCCCLXVII, 5. V. Cur illa religioſa habita ſint.

HAEC. AEDIFICIA. PROPRIA.
COMPARATA. FACTA.
DICATAQ. SVNT. MONIMENTI.
SIVE. SEPVLCRVM. EST. ET.

 OLLA-

OLLARVM. QVAE. IN. HIS. AEDIFICIIS.
INSVNT. ET. CONSACRATAE. SVNT.
RELIGIONISQ. EARVM. CAVSSA.
Conſecrationis ſepulcri mentio etiam fit apud eumdem Grut. *p. DCCCLXII,5 & p. DCCCVII, 12.* Nec raro monimenta LOCA SACRA adpellantur apud Grut. p. DCCC, 9. p. DCCCC XXXIV. 4. p. DCCCCLVI, 8. Nec ipſum tantum ſpacium, quo cadauer concludebatur, occupabat religio, ſed & aliquam vicinae areae partem, cuius ambitum non ſolum in monimentis deſignabant, hoc modo IN. FR. P. X. IN. AGR. P. XX. id eſt, *in fronte pedes X, in agrum pedes XX.* Horat. *Serm. I, 8. v. 12.* ſed & maceriis murisque includebant, vt erudite docet Briſſon. *Antiqu. Rom. III, 15. & 16. p. 36. ſequ.* Exempla ſunt apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* VIII, 75. XII, 37. 69. 70. Ceterum ob hanc religionem corpora ſemel illata ſepulcro tolli non poterant, niſi impetrata a Pontificibus vel principe venia *L. 1. l. 8. & 33 pr. D. L. 14. C. de religioſ.* vel in prouinciis a Praeſide *L. 1. C de religioſ.* Exempla exſtant apud Plin. *Epiſt* X. vt & apud Gruter. *Inſcript. p.* IↃLXXVIII, vbi RELLIQVIAE TRAIECTAE dicuntur III NON. FEBR. EX PERMISS. COLLEGII PONTIFICVM, PIACVLO FACTO. Immo ne refici quidem monimentum poterat, ſine permiſſu Pontificum, niſi id ita fieri poſſet, ne reliquiae non tangerentur. *L. 44. § 1. D. de religioſ.* Id quod etiam ex marmore conſtat apud Gruter. p. IↃXVIII, 4. Immo nec corpus in alia arca

arca poterat collocari, niſi volente principe. Grut. p. DCVII, 1.

VI. Multo minus ergo ſepulcra erant in commercio vel dominio, *L. 12. § 1. D. de religioſ.* quamuis ipſum ius inferendi mortuum in alium transferri quocumque titulo poſſet. *L. 14. C. de legat.* Si locus religioſus aedificiis iunctus erat, vendi non poterat cum aedificiis: at aedificia ſeorſum vendi poterant, licet coniuncta eſſent loco religioſo, id quod ex inſigni ſententia lata a Senecione Subpraefecto Claſſis Miſenenſis, & a ſe in lucem protracta probat. Iac. Cuiac. *Obſ XVIII,* 32. Id quod tamen vix intelligendum putauerim de vineis, aedificiis, agris, quae nonnunquam ſepulcris adnecti ſolebant ad eorum tutelam. Cuius rei permulta exempla ſunt apud Grut *Inſcr p. DCCXVII,* 7. *p DCCCII,* 8. *p CCXXVII,* 5. *p. DCCLIII,* 4. *p. DCXXIII,* 8. *p. DCXXXVI,* 12. *p. CCCXCIX,* 1. & Reineſ. *Inſcr. VI,* 112. Quum vero nihilominus ius inferendi quodammodo in commercio eſſet: facile intelligimus, cur cauerint veteres in monimentis ſuis, *ne ſepulcrum mutaretur, neue veniret, neue donaretur, neue pignori obligaretur, neue de nomine exiret familiae, nec vllo modo abalienaretur* Grut. *Inſcr. p.* DCCLXII, 5 p. DCCCIX, 2. comminati etiam poenam, fiſco inferendam, iis, qui ſecus facturi eſſent Grut. p. DCCCLXI, 13. Reineſ. *Inſcr. Claſſ I,* 43. Selden. *de Synedr. Ebr. I,* 5. Aliquando tamen & diuiſa ſepulcra legimus eoque pertinet formula: IN PARTE DIMIDIA SVA, apud Gruter. *Inſcr.* p. DCLXXII, 14.

VI. An ſepulcra vendi potuerint.

Digitized by Google

14. p. DCCLXXII, 1. p. DCCCCXLVI, 5. & Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* IX, 38, 39.

VII. Erant vel familiaria vel hereditaria, vel neutrius iuris.

VII. Ceterum ea ſepulcra vel FAMILIARIA erant, vel HEREDITARIA, *L. 6. L. 7. D. de religioſ. & ſumt. fun.* quibus tamen nos addimus tertium genus eorum, quae NEVTRIVS IVRIS erant. FAMILIARIA vniuerſae familiae patebant, non autem heredibus extraneis. Vnde formulae in vetuſtis marmoribus: HOC MONIMENTVM EXTERVM NON SEQVETVR, NISI DE NOMINE VTRORVMQVE. POST OBITVM NOSTRVM CORPVS EXTRANEVM INFERRE NE LICEAT, NE DE FAMILIA EXEAT, aliaeque ſimiles. Grut. *Inſcr.* p. DXCIV, 2. p. DXXIII, 5. p. DCCCLXXXI, 9. Aliquando & libertis & libertabus ſimul ius inferendi indulgebatur, maxime ſi ad exſtruendum tuendumque ſepulcrum aliquid contuliſſent, cuius rei exempla ſunt apud Grut. *Inſcr.* p. DCCCCXLV, 10. p. DCCCCLIV, 2. vel ſi in nomine patronorum permanſiſſent, ceu cauetur apud eumdem *Inſcr.* p. DCXXXVIII, 4. Si qui tamen ex libertis libertabusue male de patronis meruerant: iis locum denegare ſolebant in ſepulcro familiae. Sic apud Grut. *Inſcr.* p. DCCCXLIV, 4. aliquis monimentum poſuit SIBI ET SVIS, LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM, EXCEPTO HERMETE LIB. QVEM VERO PROPTER DELICTA SVA ADITVM, AMBITVM, VLLVMVE ACCESSVM HABERE IN HOC MONVMENTO, vetat.

Alibi

Alibi p. DCCCLXII, 5. excipitur SECVNDINA LIBERTA IMPIA ADVERSVS CAECILIANVM FELICEM, PATRONVM SVVM. Alia & a familiaribus diuerſa erant ſepulcra HEREDITARIA, quae omnes heredes, etiam extraneos ſequebantur. Id quod indicare ſolebant formulis: H. M. H. S. id eſt, HOC MONIMENTVM HEREDES SEQVITVR. Vel: HVIVS MONVMENTI VEL SEPVLCRI IVS AD HEREDES EIVS PERTINET PRO PORTIONIBVS, QVA QVIS TESTAMENTO EIVS SCRIPTVS EST. Grut. p. DCCCLXVI, 7. p. DCCCLXXI, 8. Denique quaedam ſepulcra NEVTRIVS IVRIS, & nec *familiaria*, nec hereditaria eſſe diximus. Modo enim ſibi tantum conditorium parabant, modo ſibi & coniugi, modo ſibi & ſuis, qui in poteſtate futuri ſint, Grut. *Inſcr.* p. DCCCCXCIII, 4. modo diſerte cauebant, ne quos inferri liceret, niſi quorum nomina ſcripta ſint & quibus conditor eius ſepulcri diſerte cauerit. Grut. p. DCCCCXC, 2.

VIII. Diuini quodammodo iuris habebantur etiam *res* SANCTAE, quales erant muri, non modo Romani, ſed & omnes circa alia oppida: Feſt. *voce religioſus. L.* 8. §. 2. *D. h. t.* & ex Caii ſententia, etiam portae. Aſt Plutarch. *Quaeſt. Rom. XXVI.* muros quidem, non vero portas ſanctos eſſe ait. Quam controuerſiam facile & ſine pulueris iactu, componas. Sancta res dicitur vel ob ſanctionem, qua res ita munita eſt, vt violari impune haut poſſit; Feſt. *voce* VIII. Res ſanctae.

 ſan-

ſanctum p. 423 Marcianus *L* 8. *D. h. t.* vbi etiam obſeruat, dictum *ſanctum* eſſe a ſagminibus herbis, quas ſignum fuiſſe inuiolabilitatis inter omnes conſtat Conf Feſt. *voce ſagmina.* Et hoc ſenſu etiam portae erant ſanctae, ſiquidem & haſce violantibus capitale propoſitum erat ſupplicium: *L.* 2. *&* 3. *D. ne quid in loco ſacro fiat.* Vel ſancta dicuntur, quae per ſollennes quasdam caerimonias Dis medioxumis dedicabantur, & hoc ſenſu ſola moenia ac pomeria, non item portae, ſancta habebantur, quia per has res etiam impurae ferri vehique ſolebant.

IX. Ritus in condendis vrbibus & exſtruendis moenibus adhibiti.

IX Quoties aut vrbs noua exſtruenda, aut colonia condenda erat, toties conditor vel triumuir coloniae deducendae cinctu Gabino ornatus, aratro aptabat aeneum vomerem, iunctisque bobus, mare & femina, ipſe circum lineamenta profundum ducebat ſulcum. Sequebantur coloni, & exciſas aratro glebas intro vertebant. Vbi portam eſſe volebant, vomere exemto, atque aratro ſublato, relinquebant ſpacium. Ducto ſulco, cum boues illi, tum aliae victimae immolabantur Dis medioxumis, & tum demum exſtruendis muris admouebantur manus. Plut. *Rom. Quaeſt. XXIV.* & *vit. Romuli p.* 23. Dion. *Hal. I. p.* 75. Hinc in numis coloniarum fere ſemper conſpiciuntur iuncti boues, acti a viro cinctu Gabino ornato. (*f*) Vid.

(*f*) Hinc vrbes dictae ab *vrbo. Vrbare* enim veteribus erat aratro definire: *Vrbum* vero dicebatur curuatura, quod ea in vrbe condenda adhiberi conſueuerat. Varro

Vid. Ezech. Spanh. *de vſu & praeſt. num. Diſſert. IX. p.* 777. Vaillant. *de numis aeneis colon. Latini iuris Pariſ. MDCXCV. fol.* Adhibebantur & alia quaedam boni ominis cauſa, vt Feſtus docet voce *Quadrata. p.* 389 quae tamen, qualia fuerint, hodie vix conſtat. Iam vero ex his facile reddideris rationem, cur moenia, non autem portae, ſancta viſa ſint. Eae enim auſpicato non ſignabantur aratro, quia per illas cadauera aliaque impura euehenda erant: & hinc quoque ſacrae hoc quidem ſenſu non videbantur. Plutarch. *Quaeſt Rom. XXVI.*

X. Perfecta moenia etiam dedicare ſollemniter ſolebant. Idque adparet ex Inſcriptione apud Gruter. *p. CCXVI,* 2. COLONIA AVGVSTA VERONA NOVA GALLIENIANA VALERIANO II. ET LVCILLO COSS. MVRI VERONENSIVM FABRICATI EX DIE III. NON. APRILIVM, DEDICATI PRID. NON. DECEMBRIS. Facta ergo hac dedicatione ſancta habebantur moenia, atque hinc nec refici poterant ſine Principum, tamquam Pontificum Maximorum, auctoritate, nec quidquam iis ſuperimponi. *L.* 8. §. 2. *L.* 9. §. *fin. D. h. t.* X. Dedicatio moenium.

XI. Si vero paullo accuratius rem conſideres, facile adparebit, non aliam ob cauſam hac ſanctitatis opinione imbutos eſſe homines, niſi vt ciues pro moenibus, tamquam pro re ſancta Diis- XI. Cur ſanctitas, tributa moenibus?

Varro *de Lingua Lat. IV,* 32. *p.* 24. Pompon. *L.* 239. §. 6. D. *de verb. ſignif.* Conf. Iac. Raeuard. *Coniectan. II,* 7. *p.* 49.

Digitized by Google

Diiſque dedicata tanto fortius pugnarent. Idque etiam obſeruat M. Terentius Varro *apud* Plutarch *Quaeſt. Rom. XXVII.*

XII. Res humani iuris quotuplices.

XII. Res humani iuris iterum vel in NVLLIVS, vel in PRIVATORVM *quorundam* erant PATRIMONIO. In nullius patrimonio erant res *communes, publicae,* (g) *vniuerſitatis*, & quae κατ' ἐξοχὴν *nullius* eſſe dicebatur, hereditas iacens.

XIII. Res communes, vel publicae.

XIII. COMMVNES, veteribus dictae etiam PVBLICAE habebantur, quarum dominium nemo ita poterat occupare, vt excluderet alios. Tales erant aer, aqua profluens, mare eiusque littora. Vnde Virgil. *Aeneid. VII, v. 229.*

- - - Littusque rogamus
Innocuum, & cunctis auramque vndamque patentem.

Et Prudent. *adu. Symmachum II. v. 798.*

Nunc adſunt homini data munera legibus isdem,
Queis conceſſa ſemel: fons liquitur, amnis inundat,
Veliuolum ratibus mare finditur, influit imber,
Aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer.

Et

(g) Tribonianus *princ. Inſt. h. t.* res communes a publicis ſeiungit; quidam veterum iureconſultorum communia & publica pro iisdem habebant, vt vel ex Marciano *L. 2. D. de rerum diuiſ.* patet, vbi res publicae omittuntur. Pari quoque ſenſu veteres res communes & publicas vocaſſe, luculenter oſtendit Ger. Nood. *Probabil. I, 7. p. 10. ſequ.* Liceat itaque hic, vbi Antiquitates tradimus, loqui cum veteribus, ſentire alias cum Iuſtiniano, cuius doctrinam alibi fuſius atque accuratius expoſuimus.

(h)

Digitized by Google

Et res natura ſit publica promtaque cunctis,
Dum ſeruant elementa ſuum famulantia curſum.

Idem exiſtimandum de fluminibus, portubus, ripis, quae & ipſa eatenus communia vel publica habebantur, vt liceret in iis piſcari, alligare naues, aliaque huiusmodi facere. Sed ea omnia de innoxio vſu intelligenda, neque eo extendenda ſunt, vt in mare, flumina, portus, nullum fuiſſe principum vel reip. imperium exiſtimemus. Alia omnia oſtendit Iac. Gothofredus *Diſſert. de Imperio maris*, quae cum aliis eius opuſculis iuridicis, politicis, hiſtoricis, criticis prodiit Geneu. MDLIV, 40. Nota illa Oppiani *Halieut. III. v.* 4. *ſequ.* vbi poeta ad Antoninum Caracallam:

- - Σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
Ἑιλεῖται καὶ φῦλα ποσειδάωνος ἐνάυλων.
- - *Tuis enim ſub ſceptris mare*
Voluitur, & greges Neptuni incolarum.

Idem de iure piſcandi ſtatuendum eſt. Tantum enim abeſt, vt illud ſemper commune fuerit, dominioque exemtum, vt potius, qui longo tempore in diuerticulo fluminis ſolus piſcatus fuerat, poſſet alios ab eo iure excludere *L. 7. D. de diuerſ. & temp. praeſcr.*

XIV. Cur eiusmodi res iureconſulti vocarint publicas & communes.

XIV. Ceterum eas res communes & publicas dixere veteres, ex ſententia Stoicorum, quorum principia iureconſultis fere omnibus erant in deliciis. Stoicos enim veluti regnum quoddam generis humani vel vniuerſalem omnium Deorũ hominumq; rempublicam ſtatuiſſe, nemo ignorat, idque luculenter docent Cicero *de Finib. III*, 19. *ſequ.* M. Antonin. εἰς

 ἑαυτὸν

ἑαυτόν *II*, 16. *III*, 11 *IV*, 3. *VI*, 44 *XII*, 36. Arrian. *Diſſert. Epictet* I, 12. *III*, 24. Senec. *de Benef. IV*, 28. Addantur Thom Gataker, *Aduot. ad M. Anton. p.* 75. Thom Stanley. *Hiſt. Philoſ. Part. VII. P.* 1. *Cap.* 13. *p.* 614. Quum ergo etiam iureconſulti hanc philoſophiam ſequerentur, dupliceinque adeo ſibi conciperent rempublicam, maiorem vnam, quae erat omnium Deorum hominumque, alteram minorem, vniuscuiusque populi aut ciuitatis: conſequens erat, vt & bona, ſiue publica, ſiue communia dupliciter acciperent, nonnullaque omni iure; alia tantum iure gentium communia adpellarent. quae tamen in iure ciuili Romanorum eſſent in reipublicae dominio. Quae omnia tam praeclare explicantur ab humaniſſimo iureconſulto Gerardo Noodio, *Probabil. I*, 8. *p.* 21. *ſequ* vt otium nobis feciſſe videatur.

XV. Res vniuerſitatis.

XV. *Res* VNIVERSITATIS erant, quarum dominium vniuerſitas, vſum ſinguli ex vniuerſitate habebant, vt ſtadia, theatra, balnea, curiae. §. 6. *Inſt. h. t.* *Vniuerſitas* vero vocabatur vnaquaeque ciuilis ſocietas, excepta familia liberaque republica. Adeoque omnes ἑταιρίαι & ſocietates, omnes tribus, omnia corpora opificum *vniuerſitates* erant. Huber. *Praelect. ad Inſt. II*, 8. Poſtquam vero in monarchiam degenerauerat respublica, inuiſae fuerunt principibus, omnes ſodalitates & ἑταιρίαι, nec aliae ius vniuerſitatis, arcae communis, & collegii habebant, quam quae ſingulari Principum priuilegio erant munitae. Quare non raro in Inſcriptionibus legimus: Q. E. S. C. L. *Quibus ex S. C. coire licet*, vel ſimilia. Vid. Plin.

Epiſt.

Digitized by Google

Epiſt. X, 93. & 94. tit. C. de colleg. & corpor. Cuiac. *Obſeru VII, 30.* & *Diſſ. noſtr. de Colleg. & Corp. Opif. Cap. I.*

XVI. NVLLIVS denique erant, quae nullum reipſa agnoſcunt dominum, quamuis ſua natura in dominio eſſe poſſint. Tales ſunt res hereditariae, antequam aliquis heres exſiſtit *L. 1. D. de rer. diuiſ.* Per fictionem tamen quamdam hereditas iacens defuncti perſonam repraeſentare, eiusque in dominio eſſe dicitur. *L. 34. & L. 61. pr. D. de aquir. rer. dom.* Nonnunquam & perſonam heredis ſperati ſuſtinet. *L. 24. D. de nouat. L. 26. D. de ſtipul. ſeru. L. 1. §. 1. D. ſi is qui teſt. lib. L. 68. D. de furt.* XVI. Res nullius.

XVII. Quae in priuatorum dominio erant, dicebantur RES PRIVATAE. Feſtus *voce priuos p. 378. Priuos priuasque antiqui dicebant pro ſingulis: ob quam cauſam & priuata dicuntur, quae vniuscuiusque ſunt, hinc eſt priuilegium.* Add. Non. Marcell. *de Diff. Verb. II, 694* Res illae priuatae apud veteres vel MANCIPI erant, vel NEC MANCIPI. (*h*) Apud veteres dico. Iuſtinianus enim hanc differentiam ſuſtulit, quum tamen eius veſtigia quaedam reliquerit in *L. 32. §. 1. D. de vſurp.* & *vſuc.* in *L. 68. D. de furt.* Vid. Merill. *Obſ.* XVII. Res priuatae vel mancipi vel nec mancipi.

(*h*) In vniuerſo corpore Iuſtinianeo nulla fit huius diſtinctionis mentio, quod ea ſuſtuliſſet Iuſtinianus *L. vn. C. de iure Quirit. tollend.* Hotom. *Antitribonian. V. p. 113. ſequ.* Fundamentum eius procul dubio fuit rerum pretium. Res enim pretioſiſſimae antiquis videbantur fundi, ſerui, pecudes, non niſi cum ſollicitudine quadam & ſollemnitate alienanda. Bynkersh. *de reb. mancipi & nec manc. p. 109.*

(*i*)

Digitized by Google

Obſ. VIII, 38. *p.* 132. Res MANCIPI dicebantur, quae certo ritu inter ſolos ciues Romanos ita vendi alienarique poterant, vt emptor manu eas caperet, (vnde & ipſe MANCEPS, & res MANCIPI vel MANCVPI adpellabantur,) & venditor earum euictionem praeſtaret. NEC MANCIPI res erant, quae non poterant iſto ritu alienari: vnde & periculum rei penes emtorem erat. Plaut *in Perſ. IV*, 3. *v.* 55.

Ac ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur,
MANCVPIO *neque promittet, neque quisquam dabit.*

Et paullo inferius: *v.* 61.

- - - *Nihil mihi opus eſt litibus,*
Niſi MANCIPIO *accipio, quid eo mihi opus mercimonio?*

Vnde & diſtingui ſolent *mancipium* & *vſus*, Lucret. *III. v.* 985.

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus vſu.

vt & *mancipium* & *fructus*, κτῆσις καὶ χρῆσις Cicer. Epiſt. *ad Fam. VII*, 29. 30. (*i*)

XVIII. Quaenam res mancipi fuerint? XVIII. Mancipi res habebantur I *praedia in Italico ſolo*, Vlpian. *Fragm. XIX*, 1. immo & in prouinciis, ſi quando locis erat datum ius Italicum, quales ciuitates permultae recenſentur in *Tit. D. de cenſ.* Adde Henr. Noriſ. *de Epochis Syro Maced. IV. p.* 427. idque non modo de ruſticis intelligendum, verum etiam de vrbanis

(*i*) Mancipi non indeclinabile eſt, vt vulgo docent Lexicographi, ſed contractum ex *mancipii* Voſſ. *de art. gramm. III*, 46 Salmaſ. *de vſur. VIII*, Iac. Perizon. *ad* Sanctii *Mineru. IV*, 4. 12.

(*k*)

Digitized by Google

nis. Cic. *de Orat. I, 39. ſeq.* & *de offic. III, 67.* Sed eiusmodi praedia ruſtica mancipi erant ſuo iure, vrbana iure fundi per acceſſionem ex mente ampliſſimi viri, Bynkersh. *de reb. mancipi & nec mancipi p. 111.* quamuis alia omnia videantur ICto pererudito Chriſt. Waechtl. *in Act. Erud. ſuppl. VII, ſect. 7. p. 301.* Eiusmodi loca dicebantur *agri cenſui cenſendo.* Feſt. *voce cenſui. p. 265.* Cic. *pro Flacc. XXXII* & ibi Io. Ge. Graeuius. Adeo autem omnes fundi ruſtici Italici partes erant mancipi, vt & *columbaria emancipata* videamus in marmore apud Reineſ. *Inſcr. claſſ. VII, 21.* vbi tamen *in Comment. p. 490.* errare videtur vir doctus, dum eam mancipationem locationis cauſſa factam exiſtimat. Reliqua in prouinciis praedia poſſeſſiones vocabantur, & vſu tantum tenebantur, non mancipio. Feſt. *voce poſſeſſio p. 372.* Porro rebus mancipi accenſebantur II. *iura praediorum ruſticorum*, veluti, actus, via, aquaeductus. De ſeruitutibus vrbanis tacet Vlpianus. Vnde eae accenſentur rebus nec mancipi, diſſentiente iterum viro laudatiſſimo Chriſt. Waechtlero. *ib. p. 300. ſeq.* Nec tamen ratio deeſt iis, qui iura praediorum vrbanorum mancipi fuiſſe negant. Quum enim praedia ruſtica ipſo iure eſſent mancipi: ideo & tales erant ſeruitutes, iis inhaerentes per acceſſionem. Aliud de praediis vrbanis, quae per acceſſionem tantum erant mancipi, adeoque hanc qualitatem cum ſeruitutibus communicare non poterant, quia non datur acceſſionis acceſſio. Bynkersh. *ib. p. 130.* III. *ſerui*, mancipio dati, IV. *quadrupedes*,

quae

Digitized by Google

quae dorſo colloue domantur, veluti boues, muli, aſini, equi, non beſtiae, quamuis dorſo colloue domantur, vt puta elephanti & cam e i. V. *Hereditas*, ſeu familia, ſiquidem & ipſa per aes & libram mancipabatur Gell. *Noct Att XV*, 26. §. 1. *Inſt de teſt. ord.* Ergo & VI. *filii familias.* Bynkersh. *de iure occid. lib* I. *p.* 145. VII. *Margaritae.* Nam & has in mancipatum venire ait Plin. *Hiſt. Nat* IX, 35. Atqui & monimenta ſeu ſepulcra mancipata ſeu per aes & libram translata legimus in marmore Gruteriano p. MI XXXI, 1. An ergo & haec res mancipi ſunt? Ipſa ſepulcra in ſe neque mancipi neque nec mancipi habebantur, quia non erant in commercio At ius ſepeliendi erat ius praedii ruſtici, (quia ſepulcra non in aedibus ſed in agris exſtrui ſolebant,) & hinc omnino in alium transferebatur per aes & libram. Eum rerum mancipi catalogum nobis ſuppeditant veteres. Ceterae res nec mancipi dicebantur teſte Vlpiano *Fragm.* XIX, 1.

XIX. Res mancipi alienatae mancipatione.

XIX. Fiebat vero rerum mancipi alienatio praecipue MANCIPATIONE, vnde haec propria ſpecies alienationis rerum mancipi eſſe dicitur. Vlpian. XIX, 3 Cic. *Topic.* X. Quamuis enim res mancipi etiam tradi poſſent ſine mancipatione: tamen tunc tantum in bonis erant accipientis, non in dominio. Vlpian. I, 16 adeoque res mancipi eſſe deſinebant niſi per modum adquirendi iuris ciuilis acceſſiſſet dominium quiritarium. Quo pertinent verba Horatii *Epiſt.* II, 2. *v.* 158.

Si

Digitized by Google

Si proprium eſt, quod quis libra mercatus & aere eſt,

Quaedam, conſultis ſi credas, mancipat vſus.

Loquitur ſane Horatius de rebus mancipi, quae ex ſententia iure conſultorum etiam vſucapione poſſunt adquiri. Conf. Ant. Schulting. ad Vlpian. *Fragm.* XIX, 3. *p.* 620.

XX. Mancipatio vero erat actus legitimus, quo res mancipi more ſollemni tradebantur. Bynkersh. *de reb. manc.* I. *p.* 105. Ad eum adhibendi erant quinque teſtes, ciues Romani, puberes, cum libripende & anteſtato. Ritus & formulae iam ſupra *Lib.* I. *Tit.* XII. *num.* 6. 7. 9. a nobis deſcriptae ſunt. Id modo addendum, vna mancipatione hic totum actum abſolui conſueuiſſe, quia ad patris tantum priuilegium id pertinebat, vt filius non niſi ter emancipatus & manumiſſus, eius poteſtate & dominio exiret. Iungitur ſaepe mancipio *nexus*, vel *traditio nexu.* De ea Varro *de Lingu. Lat.* VI, 5. *p.* 58. NEXVM *Manilius ſcribit, omne, quod per libram & aes geritur, in quo ſint mancipi. Mucius Scaeuola, quae per aes & libram fiant, vt obligentur, praeterquam quae mancipio dentur. Hoc verius eſſe, ipſum verbum oſtendit, de quo quaeritur. Nam idem, quod obligatur per libram, neque ſuum ſit, inde nexum dictum.* Sed quum haec ſint obſcuriſſima, audiamus ea interpretantem virum doctiſſimum, Io. Fridr. Gronouium *in Epiſt.* CCCII *ad Claud. Salmaſ.* quae in clariſſimorum & doctiſſimorum Virorum Epiſtolis, nuper a celeberrimo Burmanno editis. Tomo II. p. 549. habetur. *De loco Varronis, quando ſic illudere mihi*

XX. Mancipatio quomodo facta? & differentia nexi & mancipii.

Digitized by Google

mihi voluiſti, vt ſententiam meam quaereres, ludibrium debere tibi pergam. Puto ergo falli Varronem, non tantum in ridicula illa origine τῦ NEXI, *ſed & quod ceu diuerſas ponit ſententias Manilii & Scaevolae, quarum vtraque vera eſt, nec inter ſe pugnant. Sane & Cicero diſtinguit ea, quae tenentur* IVRE NEXI *&* IVRE MANCIPII (Cic. *Epiſt. ad Fam.* VII, 30.) *Nempe quae habeo* IVRE MANCIPII, *eorum ſum dominus: quae* IVRE NEXI, *in ea habeo obligationem. Ita ſibi non contradicunt Manilius & Scaeuola. Nam Manilius requirit, vt quae nexa ſint, eadem quoque ſint mancipi, hoc eſt, talia, quorum commercium ſit, & quae mancipari poſſint. Scaeuola dixit, nexum eſſe, quod per aes & libram geritur, praeterquam quae dantur mancipio. Et haec enim per aes & libram geruntur, ſed plus dant iuris, quam nexa. Non negat itaque Scaeuola, neceſſe eſſe, vt aliquid quod per aes & libram geritur, ſit nexum, id eſſe rem mancipi: ſed dicit aliud eſſe tenere aliquid iure nexi, aliud iure mancipii, quamuis vtrumque per aes & libram geratur. ſeu omne id nexum eſſe, quod per aes & libram geritur, ſi non mancipio detur. Ita negatione vnius ſpeciei, definit alteram, quod non negat Manilius. Quod* MANCIPIO *datur, eius fio dominus: quod* NEXVM *eſt, eius proprie non ſum dominus, ſed habeo tantum in id obligationem. Et ita quoque* NEXVS *differt a* SERVO, *etſi obligatus eſt ad ſeruiles operas praeſtandas.* NEXVM *habeo iure nexi, non mancipii: at* SERVOS *habeo iure mancipii. Sic quod mihi pignoris loco datum eſt, habeo iure nexi; illud etiam ſi penes me ſit, non tamen eſt meum. Logica haec etymologia eſt, non grammatica. Videntur omnia quidem mancipia*

etiam

etiam eſſe generali vocis notione nexa, aut quae habeo iure mancipii, eadem me habere iure nexi ſed non contra aut reciproce. Ita Cicero quum dicit abalienationem eſſe traditionem alteri nexu, ſine dubio generaliter vocem accipit, vt etiam, quae mancipio dantur, comprehendat. Sed ad vtrumque requiritur, vt ſint res illae, quae ſiue iure nexi, ſiue iure mancipii tenentur, res mancipi, quod volebat Manilius. Nec aduerſatur, quod liber homo, qui non eſt mancipi, obaeratus poteſt fieri. Reuera enim liberi hominis commercium non eſt, ideoque non poteſt eſſe mancipi: ſed vt fiat nexus, fit ex diſpoſitione legis, quae obaeratos necti iuſſit, & ad refreanndam indiligentiam quorumdam patrumfamilias hoc introduxit. Ita etiamſi liberi hominis commercium non ſit, idque leges ſciuerint, homo tamen maior XX. annis, quum ad pretium participandum venumdari ſe patitur, fit mancipi & ſeruus, etiam diſpoſitione legis, quae vnicuique fauori pro ſe introducto renunciari licere, & hoc modo laſciuiam fraudatorum coercere voluit. Hactenus locus Gronouii, prolixus ille quidem, ſed quem ideo totum hic adſcribere non piguit, quod eum vnum viderim, in quo diſcrimen *mancipii* & *nexi* perſpicue exponitur. Res eo redit. Omnis abalienatio rerum mancipi fiebat per aes & libram vel mancipationem: ſed duplici fine, vt aut dominium iuris Quiritium transferretur, aut res illa tantum obligaretur, e. g. vt aliquis in ea ius pignoris vel ſimile haberet. Priore caſu res dicebatur MANCIPIO dari; poſteriore IVRE NEXI transferri Hinc recte Feſtus *in voce nexum*: NEXVM *eſt, quod per aes & libram geritur,* (hoc enim commune habent nexum & manci-

 pium,

pium, *nexum aes dicebatur pecunia, quae per nexum* OBLIGATVR. (In hoc enim differunt nexus & mancipium.) Recte etiam Salmaſius *de Mod. Vſur. Cap. XVIII. p. 39. Nexum eſſe obligationem & nexos obligatos* docet quamuis quum epiſtola Gronouii anno MDCXXXVII ſcripta; Salmaſii autem liber demum MDCXXXIX editus ſit, rectius feciſſet, ſi eum, qui omnia planius ſcripſerat, vel honoris cauſſa nominaſſet.

XXI. Modi adquirendi iuris gentium.

XXI. Quemadmodum vero mancipatio propria rerum mancipi erat: ita & alii erant adquirendi modi, quorum quidam e IVRE GENTIVM, quidam e IVRE CIVILI deſcendebant. Ad prius genus pertinent *occupatio, acceſſio, traditio*, de quibus copioſe hoc titulo agit Imperator. Nos id modo addimus quod ſi duo rem inuenerant, quorum alter adprehenderat, alter eam adprehendi viderat, communem eam rem vtriusque eſſe viſam. Vnde ſollemnis formula: IN COMMVNE, ſimilis quodammodo hodiernae: *Halbe part*. Seneca *Epiſt. CXVII. Quoties aliquid inueni, non exſpecto, donec dicas*: IN COMMVNE; *ipſe mihi dico*. Phaedr. *Fab. V, 6.*

Inuenit caluus forte in triuio pectinem.
Acceſſit alter, aeque defectus pilis
Heia, inquit, EST COMMVNE, *quodcumque eſt lucri*

Adde Plaut. *Rudent. IV, 3. v. 76.* vbi poeta fori Romani argutias hac in re in riſum deducit.

- - - *Omitte vidulum.*
GR. *Numquam hercle hinc hodie ramenta fies fortunatior.*

TR.

TR. *Non probare pernegando mihi potes niſi*
PARS DATVR,
Aut ad arbitrum reditur, aut ſequeſtro ponitur.
GR. *Quemne ego excepi e mari?* TR. *At ego*
inſpectavi e littore,
GR. *Meo labore, opera rete & horia?* TR.
Num qui minus.
Si veniat nunc dominus, cuius eſt, ego, qui inſpe-
ctaui procul,
Te hunc habere, fur ſum, quam tu? GR. *Ni-*
hilo. TR *Mane maſtigia.*
Quo argumento ſocius non ſum, & fur ſum, fac
dum ex te ſciam.
GR. *Neſcio neque ego iſtas leges veſtras vrba-*
nas ſcio
Niſi quia hunc meum eſſe dico. TR. *Et ego*
item aio eſſe meum.

Praeclarus ſane locus, quo non ſolum hic veterum ritus, ſed & complura iuris noſtri loca lucem haut mediocrem capiunt. Ger. Nood. *Probab II, 6. p. 54. ſequ.*

XXII. Modi adquirendi CIVILES complures ſunt. Tres recenſet Alcander ad Caii *Inſtit. I, 6. 3. mancipationem* puta, *in iure ceſſionem*, & *vſucapionem*, ſed deceptus male intellecto loco Vlpiani *Fragm. I, 16.* in quo ſeruus, quem ciuis Romanus a ciue Romano emerit, quique ei traditus ſit, tantum in bonis eius eſſe dicitur, *niſi ſit mancipatus ei, nec in iure ceſſus, nec ab ipſo anno poſſeſſus*. Sane enim Vlpianus hic non recenſere voluit modos adquirendi iuris Quiritium, neque negat, rem aliis quoque modis tranſire poſſe in dominium Quiritarium. Sex modorum me-

XXII. Modi adquirendi iuris ciuilis.

Digitized by Google

meminit Varro *de re Ruſt II*, 10. *Sex enim fere res in emtionibus dominium legitimum percipere* ait, ac deinde huc refert HEREDITATEM, MANCIPATIONEM, IN IVRE CESSIONEM, VSVCAPIONEM, SVB CORONA EMTIONEM, AVCTIONEM. Et hac in re Varronem ſequitur Sigonius *de antiquo iure ciu Rom. I*, 11. Sed nec Varronem modos omnes recenſere voluiſſe, cum ex particula FERE qua vtitur, tum praecipue patet ex Vlpian. *Fragm. XIX*, 2. vbi & *adiudicationem* & *legem* addit. Iisdem vero haut immerito adieceris adrogationem, donationem & modum, quem SC Claudianum induxit. Quae quum ita ſint, duodecim erunt modi adquirendi iuris Quiritium, I HEREDITAS, II. MANCIPATIO, III. IN IVRE CESSIO, IV. VSVCAPIO, V. SVB CORONA EMTIO, VI. AVCTIO, VII TRADITIO. VIII. ADIVDICATIO, IX. LEX, X. ADROGATIO, XI DONATIO, XII. MODVS ADQVIRENDI EX SC. CLAVDIANO. De primo modo infra *Lib. II, Tit. XIX.* de quarto *Libro II. Tit. VI.* de decimo *Lib. III. Tit. XI.* de vndecimo *Lib. II. Tit. VII* de vltimo *Libro III. Tit. XIII.* agemus. De ſecundo modo iam diximus ſupra n. XVI. XVII. Ergo reſtant *in iure ceſſio, ſub corona emtio, auctio, traditio, adiudicatio & lex* de quibus nonnulla ex antiquitatibus erunt monenda.

XXIII. Quid in iure ceſſio?

XXIII. IN IVRE CEDEBANTVR res tum mancipi tum nec mancipi non modo corporales, ſed & incorporales, & tunc requirebantur tres perſonae, quarum vna *cedebat*, altera

tera *vindicabat*, tertia *addicebat*. Vlp *Fragm.* XIX, 9. Cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur, addicebat Praetor vel Praeſes prouinciae. Vindicabat primo rem is, cui illa cedebatur, & ita quidem, vt eam tenens diceret: HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE, AIO. Tum interrogabat Praetor vel Praeſes, an alter contra vindicaret? Solebant enim olim poſſeſſores in conteſtanda rei vindicatione non ſolum negare intentionem actoris, ſed & ipſi rem adſerere: veluti apud Plautum *Rud. IV*, 3. *v.* 86. vbi altero dicente HVNC MEVM ESSE DICO, ſtatim alter ſubiicit: ET EGO ITEM AIO ESSE MEVM. Cic. *pro Muraena XII.* & infra *Lib. IV. Tit. VI. n.* 24. Quaerebat ergo Praetor vel Praeſes, vtrum contra vindicaret, an auctor fieret? Quo procul dubio pertinet formula apud Valerium Probum: A. F. A. *An ſis auctor?* Negante domino vel tacente, Praetor rem addicebat vindicanti, hac fere vſus formula: QVANDO TV NEGAS, HANC EGO REM PRAESENTI ET VINDICANTI ADDICO. Cai. *Inſtit.* II, 1. 6. Boeth. *Comment. ad* Cic. *Topic. Lib. III.*

XXIV. EMTIO SVB CORONA quid fuerit, oſtendendum paullo adcuratius. Victis hoſtibus praeda venibat, & in his etiam captiui, qui venditi in ſeruitutem detrudebantur. Hi ergo ſub corona venire dicebantur, non quod milites eos cuſtodiae cauſa circumſtarent, eaque circumſtatio militum corona vocaretur, ſed quod ipſi captiui venales ſtarent coronati, XXIV. Quid ſub corona emptio?

 ceu

ceu ex Caelio Sabino & Catone docet Gell. *VII*, 4 ex quo etiam diſcimus, eos ſeruos, quorum nomine nihil praeſtabat venditor, pileatos venire conſueuiſſe. Res ex innumeris Liuii, Caeſaris, aliorumque hiſtoricorum teſtimoniis nota eſt. Vt pauca tibi ſuggeram, ea reperies apud Liuium LIII, 4. Caeſar de Bello Gall III, 74. Flor. Hiſt. IV, 12. Iam id modo obſerua, mancipia ſub coronis emta ſtatim in dominio iuris Quiritium eſſe coepiſſe, adeoque emtorem ſecurum fuiſſe contra quoslibet, vt etiam patet ex Varrone *de re Ruſt. II*, 10. Cuius locum & ad reliquos adquirendi modos recte intelligendos vtiliſſimum adſcribere iuuabit: *In emtionibus dominium legitimum ſex fere res perficiunt, ſi hereditatem iuſtam adiit, ſi, vt debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure ciuili potuit: aut ſi in iure ceſſit, cui potuit cedere, & id vbi oportuit: aut ſi vſucepit: aut ſi e praeda ſub corona emit tumue, cum in bonis ſectionem cuius publice venit.*

XXV. Quid auctio?

XXV. AVCTIONE adquirebantur, quaecumque publice, proclamante praecone, praeſente atque addicente magiſtratu, ſub haſta emebantur. Feſtus voce Haſtae. *Haſtae ſubiiciebantur ea, quae publice venumdabant, quia ſignum praecipuum eſt haſta.* Et Cicero *Philipp. II*, 26. *Haſta poſita pro aede Iouis Statoris: bona Cn. Pompeii Magni voci acerbiſſimae ſubiecta Praetoris.* Hanc haſtam publicam fugiebant viri honeſti, quia & proſcriptorum bona ibi venibant. Sic Atticus ad haſtam publicam nunquam acceſſit. Nepos *Attic. VI* Ceterum, quum res ei addici ſoleret, qui plurimum augeret, factum eſt vt ipſum

Digitized by Google

ipſum illud venditionis genus *auctio*; isque, a quo quis emerat *auctor*, & ius denique auctione quaeſitum *auctoritas* adpellaretur. Quod vocabulum deinde ad dominium quodcumque prolatum eſt, ita vt omne dominii ius quocumque titulo adquiſitum, vocaretur *auctoritas*, vt praeclare obſeruauit Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I, 1 p. 149.* Plura dicemus infra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. n. XI.*

XXVI. TRADITIONE adquirebantur ſolae res nec mancipi, quippe quarum dominia adprehendebantur, ſimul ac ex iuſta cauſa fuerant traditae. Vlpian. *Fragm. XIX, 7.* Nec referebat, mobiles res eſſent an immobiles: vt adeo manifeſto errent, qui traditionem ad res mobiles tantum pertinuiſſe exiſtimant. Vid. V. C. Schulting. *ad* Vlpian. *l. c. p. 622.* De traditione vera & ficta egregia quaedam obſeruat Ger. Nood *Probab. II, 6 p. 56. ſequ.* Non multum diuerſa a traditione erat ceſſio vacuae poſſeſſionis, quae & mancipationibus nonnunquam accedebat, vt patet ex Grut. *Inſcript. pag.* CIↃLXXXI. vbi Statia Irene, mancipans monimentum Licinio Timotheo dicit, EIQVE VACVAM (k) POSSESSIONEM MONIMENTI S. S. CESSIT. qua de re plura obſeruauit Fr. Brummer. *ad Leg. Cinc. XIII.* XXVI. Quid traditio?

XXVII. ADIVDICATIONE dominium rerum tum mancipi, tum nec mancipi adquirebatur, in tribus illis iudiciis *familiae erciſcun-* XXVII. Quid adiudicatio:

(k) Ita legendum eſſe pro INQVE VACVAM, recte monet. Fr. Brummer. *ad Leg. Cinc. XIII.*

 (l)

ciſcundae, communi diuidundo, finibus regundis. § *vlt. Inſt. de off. iud.* Quoties enim iudex vni ex heredibus vel ſociis, vel vicinis rem adiudicabat, ſtatim haec ſine traditione in illius tranſibat dominium. Vlpian. *Fragm. XIX,* 16. Vnde adiudicatio traditioni atque vſucapioni aequiparatur, *L.* 6. §. 3. *D. de ſtatu liber.* Praeter tria vero illa iudicia nullus erat caſus, in quo dominium adquireretur iudicis ſententia, quippe quae ius non dat, ſed declarat, id cuiquam competere. *L.* 8. §. 4. *D. ſi ſeruit. vindic.* Vnde & actio iudicati non in rem eſt, ſed in perſonam. V. C. Ortvv. Weſtenb. *de Cauſſ. obl. Diſſ. VI,* 8. *ſequ.*

XXVIII. Quod dominium ex lege?

XXVIII. LEGE denique adquirebatur dominium rei ſingularis, ſiue mancipi eſſet, ſiue nec mancipi, quoties lex quaedam dominium alicui addiceret. Sic legatum ex lege XII. Tabularum ſtatim erat in dominio legatarii. Vlpian. *XIX,* 17. *L.* 120. *D. de verb. ſignif. L.* 47. §. *vlt. D. de pecul.* Eodem modo adquirebantur bona caduca atque ereptitia ſiue a fiſco, ſiue a priuatis. Nam & his nonnunquam concedebantur caduca. Cuiac. *ad Nouell. I.* Scip. Gentil. *de iure adcreſcendi. X.*

XXIX. Diſtinctio inter dominium Quiritarium & bonitarium.

XXIX. Quidquid vllo eiusmodi modo, fuerat adquiſitum: IN DOMINIO QVIRITARIO; reliqua *in bonis eſſe* dicebantur. Vlpian. *Fragm. I,* 16. Theophil. *Inſtit. ad* §. *fin. tit. de Libertin.* qui dominium quiritarium eleganter ἔννομον vel *legitimum*; bonitarium φυσικὸν vel *naturale* vocat. Quod diſcrimen in eo maxime erat poſitum, quod domini Quiritarii re vſucapta vacui eſſent a litibus, vnde & optimo iure poſſi-

poſſidere dicebantur: quod ſecus ſe habebat in dominis bonitariis. Vid. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu Rom.* I, 11. *p.* 150. Barn. Briſſon. *Antiqu. Rom. IV*, 22. *p.* 78. Bynkershoeck. *de reb. manc. IX. p.* 131. Enimuero ſuſtulit illud diſcrimen Iuſtinianus *L. vn. C. de nudo iure Quirit. tollendo. L. vn. C. de vſuc. transf & de ſublata diff. rer. manc. & nec mancepi.* Vnde & in toto iure noſtro nullum eius expreſſum ſupereſt veſtigium, quamuis aliqua incaute reliquerit Tribonianus paullo obſcuriora.

TIT. II.

DE

REBVS CORPORALIBVS ET INCORPORALIBVS.

NOuam rerum diuiſionem hoc titulo ſubiungit Imperator, CORPORALES enim aliae ſunt, aliae INCORPORALES, de quibus pauciora dici poſſunt ex antiquitatibus.

I. Philoſophiae ſtoicae deditos fuiſſe pleroſque Romanorum iureconſultos, iam ſupra eſt obſeruatum. Atqui Stoici non minus, quam reliqui philoſophi, res omnes in corporales atq; incorporales diſtinguere, illasque definire ſolebant, quod poſſent tangi. Seneca *Epiſt* LVIII. *Quidquid eſt, aut corporale eſt, aut incorporale.* Idem *Epiſt. CVI. Numquid eſt dubium, an id, quo quid* TANGI *poteſt, corpus ſit?* Lactant. *Inſt. Diuin. VII*, 12. *Solidum & comprehenſibile corpus eſt, & ocu-*

I. Stoica definitio rerum corporalium & incorporalium.

Digitized by Google

lis & manu videtur & tangitur. Ex Epicureis Lucretius *l. v. 306.*

Tangere enim & tangi, niſi corpus, nulla poteſt res.

II. Incorporales res magis non exſiſtere, quam exſiſtere putabant Stoici.

II. Iidem e ſtoa philoſophi res incorporales magis illis, quae non ſunt, quam, quae ſunt, accenſendas eſſe arbitrabantur, Cicero *Topic. V Definitionum duo ſunt genera prima. Vnum earum rerum, quae ſunt, alterum earum rerum, quae intelliguntur. Eſſe ea dico, quae cerni tangiue poſſunt, vt fundum, aedes, parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſupellectilem, penus & cetera. Non eſſe rurſus ea dico, quae tangi demonſtrari\ue non poſſunt, vt ſi vſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quaedam conformatio inſignita & impreſſa intelligentiae, quam notionem voco.* Tertullian. *de Carne Chriſti* plane στωϊκῶς: *Omne quod eſt, corpus eſt ſui generis: nihil eſt incorporale, niſi quod non eſt.* Ex quo ſane loco patet, veteres res ſolas corporeas exſiſtere, incorporeas tantum intelligi exiſtimaſſe.

III. Iureconſulti definitiones ſtoicas adoptabant.

III. In his omnibus ergo philoſophos ſequebantur iureconſulti, qui & ipſi res in corporales & incorporales diuidebant, iisdem adoptatis definitionibus, corporales tangi poſſe, incorporales non poſſe, dicebant. Cai. *inſt. II,* 1. 2. quamuis, qui elegantius loquuntur, auctores illas RES, has IVRA adpellare malint. Quinctil. *Inſt. Orat. V,* 10. Et ſane ſic res multo eſt dilucidior, faciliusque intelligitur, cur pecunia, quae manibus tangi poteſt, pro diuerſa σχέσει modo corporalibus rebus accenſeatur §. *vn. Inſt. h. t.*

modo

modo opponatur corporibus *L. 46. D. de condict. indeb. L. 5. princ. D. de impenſ. in res dot. L. vlt. D de adim legat.* Prout ſcilicet vel res ipſa vel ius ſeu valor conſideratur, ita vel corporalibus vel incorporalibus rebus adnumeratur pecunia.

IV. Res incorporales & ipſi exſiſtere quodammodo negabant.

IV. Eodem ex fonte, id eſt, ex philoſophia ſtoica. manauit, quod res incorporales a iureconſultis magis iis, quae non ſunt, quam quae ſunt, adnumerantur. Paullus ſane *L. 1. D. de vſufr. leg.* ſeruitutes *neque ex bonis, neque extra bona eſſe* contendit, quod ex principiis illis ſtoicorum, quae paullo ante declarauimus, explicandum eſſe, erudite docet. Ger. Nood. *Probabil. II, 3. p. 48. ſequ.*

TIT. III.

DE

SERVITVTIBVS RVSTICORVM ATQVE VRBANORVM PRAEDIORVM.

INcorporalia ſunt omnia iura, atque adeo etiam SERVITVTES. Hae vel PERSONALES ſunt vel REALES ſeu PRAEDIALES. Seruiunt enim non modo praedia ruſticis atque vrbanis praediis, verum etiam praedia & res perſonis, conſtituto in illis vſufructu, vſu vel habitatione vel in ſeruo operis. De illis titulo III. De his tit. IV. & V. agitur.

I. SER-

I. Quaenam praedia ruſtica & vrbana?

I. SERVITVS REALIS inhaeret praediis, iisdemque praeſtatur. A praedio dominante illae ſeruitutes a iureconſultis in VRBANORVM ac RVSTICORVM PRAEDIORVM diuiduntur. Sed caue hic reſpicias ad locum. Praedia enim non a loco, ſed ab vſu cognominabantur. Nam eodem modo & vrbana mancipia a ruſticis non loco ſed opere ſeiungebantur. *L. 99 D de legat. 3. L. 166. pr. D. de V. S.* Et Labeo ſuppellectilem & penum ruſticam non loco ſed genere vſus diſtinguendam putat. *L. 4 § 5. D. de penu leg. L. 12. D. de ſupell. legat.* Immo & veſtes, quibus ruri vtebantur ruſticas, quibus in vrbe vrbanas vocatas ex loco eleganti Titinnii demonſtrat Merill. *Obſ.* III, 5. Non ergo recte diſcrimen ſeruitutum ruſticorum vrbanorumque praediorum deſumitur ex *L. 3. D. de ſeruit.* vbi Paulus *ſeruitutes praediorum alias in ſolo, alias in ſuperficie conſiſtere,* ait. Praeterquam enim quod illud diſcrimen non ad praedia dominantia pertinet, a quibus alioquin ſeruitutes diuerſam denominationem ſortiuntur: ne probari quidem poteſt, ſeruitutes vrbanorum praediorum tantum in ſuperficie; ruſticorum tantum in ſolo conſiſtere. Sane Vlpianus *L. 11. §. 1. D de Publ in rem actione* ſeruitutem vrbani praedii eſſe dicit, ſi per domum quis ſuam paſſus ſit aquaeductum transduci: & ea tamen ſeruitus in ſolo conſiſtit. Contra ſi quis horto olitorio alterius deberet ſeruitutem altius non tollendi, ea procul dubio foret ſeruitus praedii ruſtici, quum tamen conſiſtat in ſuperficie, ceu recte animaduer-

Digitized by Google

uertit Merill. *Obſ I, 32.* Nec magis rem videntur acu tetigiſſe, qui praedia ruſtica omnes fundos & areas; vrbana omnia aedificia exiſtimant. VRBANA enim erant & fundi voluptatis cauſſa culti, veluti horti, modo eorum plurima pars non eſſet in reditu, quales ſunt horti vinearii & olitorii: *L 198. D de V. S.* & omnia aedificia habitationi deſtinata, etiamſi in villis exſtructa. *§. 2. Inſt de ſeruit. L. 1 D. commun praed. L. 198. D. de verbor. ſignif.* Veteres enim villam plerumque in tres diuidebant partes, quarum vnam *vrbanam*, alteram *ruſticam*, tertiam *fructuariam* adpellabant. *Vrbanae* dicebantur aedes vel habitationis vel voluptatis cauſa conditae vbicumque ſitae; *ruſticae* complectebantur tecta, villico & reliquae familiae, vt & armentis & equis deſtinata: *fructuariae* denique conſtabant horreis & cellis, quibus omnium generum fructus recondebantur. Varro *de Re ruſt. Lib.* I. *Cap.* XIII. Columella *de Re ruſt.* I. 6. Vrbanum in villis aedificium etiam praetorium dicitur apud Pallad. I, 8. Sueton. *Calig.* XXXVII. *L. 198. D. de verb ſignif.* Et ex eo iam ſatis manifeſtum eſt, aedificia etiam ab vſu in praedia *ruſtica* ac *vrbana* diuidi ſolere.

II. Praediis his vrbanis variae praeſtabantur ſeruitutes, quales erant *oneris ferendi*, *tigni immittendi*, *ſtillicidii*, *fluminis*, *cloacae*, *altius tollendi vel non tollendi*, *luminum*, *& aliae*. *§. 1. Inſt. h. t.* Cai. *Inſt.* II, 1. 3. II. Seruitutes praediorum vrbanorum.

III. Sic vicinae aedes tenebantur nonnunquam vicinarum onus ferre, vel alienum aedificium columna vel pariete ſuo ſuſtinere, columnam- III. Seruitus oneris ferendi.

Digitized by Google

lumnamque & parietem praeterea reficere. Haec erat SERVITVS ONERIS. Non vero ideo a domino praedii ſeruientis reficienda erat columna ſeruiens, quod hoc naturae huius ſeruitutis ineſſet; PARIES ONERI FERVNDO VTI NVNC EST, ITA SIT. *L. 33. D. de Seru. vrb.* ſed quod ea eſſet lex, id eſt, ſtipulatio in conſtituenda ſeruitute interpoſita. Nam id ſibi diſerte a vicino ſolebant ſtipulari, VT REFICERET LAPIDE QVADRATO vel LAPIDE STRVCTILI vel quovis alio opere. *L. 6. §. 5. D. ſi ſeru. vind.* Quamuis vero hanc pactionem contra naturam ſeruitutum eſſe iudicet Gallus Aquillius ob rationem *L. 15. §. 1. D. de ſeruitutibus*, eualuit tamen Seruii ſententia qui hanc conditionem in hac ſeruitute admiſit, quia ſeruientis praedii dominus facere nihil cogatur, ſed parietem vel columnam derelinquere poſſit, ceu patet ex *L. 6. §. 2. D. ſi ſeruit. vindic.*

IV. Seruitus tigni immittendi.

IV. Si cuius paries non tam onus vicini ferre teneretur, quam pati dominus, vt tignum immitteretur ſuo parieti, erat haec SERVITVS TIGNI IMMITTENDI. Erat vero tignum omnis materies aedificii, quae alterius parieti immitti poterat, veluti trabs, lapis, ferrum. Quamuis enim Architecti ſtrictiore vſi vocabuli ſignificatione tignum pro trabibus in contignatione accipiant: Vitruu. IV, 4 aliter tamen loquebantur ICti ob exemplum in Lege XII. tabularum exſtans, vbi *tigni adpellatione omne genus materiae, ex qua aedificia conſtant, ſignificatur L. 62. D. de V. S.* Quod ut intelligatur rectius,

Digitized by Google

rectius, obſeruandum videtur, veteres Romanos incendiorum metu aedes aedibus ita vicinas eſſe iuſſiſſe, vt ſpatium quoddam vel interſtitium relinqueretur, quod *ambitus* dicitur in legibus XII. Tabularum. Varro *de Lingu. Lat. IV, 4. p. 6.* AMBITVS, *iter, quod circumeundo teritur. Nam ambitus circuitus; ab eoque XII. tabularum interpretes ambitum parietis circumitum eſſe deſcribunt.* Feſtus *voce ambitus p. 25o* AMBITVS *proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum pedum & ſemipedis, ad circumeundi facultatem relictus:* Et paucis interiectis: *Ambitus proprio dicitur circumitus aedificiorum, patens in latitudinem pedes duos & ſemiſſem, in longitudinem idem, quod aedificium.* Add. Cuiac. *Obſ. XIX, 21.* Et huc pertinet Inſcriptio vetus Romana in Sadoleti hortis effoſſa:

INTER DVOS.
PARIETES.
AMBITVS. PRIVAT.
FLAVI. SABINI.

Briſſon. *Antiqu. Select. I, 2.* Non ergo licebat antiquis aedes iungere ſine interſtitio; neque adeo tunc facile locum inueniebat ſeruitus tigni immittendi. Poſtea vero aucto ciuium numero, quum pomoeria antiqua tantam aedium copiam vix caperent: non ſolum ipſa pomoeria ſubinde prolata, verum etiam omnes areae aedibus occupatae ſunt, adeo vt non niſi inter quasdam interſtitium relinqueretur. Quaecunque vero aedificia communi pariete concludebantur, circuituque publico aut priuato cingebantur, ea dicebantur INSVLAE. Feſt. voce

voce *Inſulae*. L. 2. §. 14. *D. ne quid in loco publ.* (cui non obſtare L. 13. *pr. D. de ſeru.* oſtendit Cuiac. *Obſ.* I, 4) Iis inſulis vel potius inquilinis aedium vna inſula comprehenſarum, non modo ſingulares erant GENII Reineſ *Claſſ.* I, 138. ſed & cuſtodiendis iisdem praepoſiti erant ſerui, quos INSULARIOS dici animaduertimus in L. 166 §. 1. *D. de V. S.* & L. 16. §. 1 *D. de vſu & habitat.* Grut. p. DCXXIV, 4 Porro ambitus iſti inſularum dicebantur *angiportus*. Et quia per illos compendii cauſſa iri ſolebat, hinc Feſto angiportus eſt *iter compendiarium in oppido*. Nihil tamen in illis agi poterat. Varro de *Lingua Lat.* *V*, 5. *p.* 37. immo ne peruii quidem ſemper erant, vt ex Terent *Adelph. IV*, 2. patet. Sed haec angiporta vt dixi rariora erant, poſtquam aucta vrbe omnes areae aedificiis occupabantur. Hinc eſt, quod Seneca *controu. II*, 9. conqueritur, *tantas ſuo tempore fuiſſe viarum anguſtias, vt neque aduerſus ignem praeſidium, neque ex ruinis vllam in partem effugium fuerit*. Ex quo ergo propius ſibi inuicem iungi coeperant aedes: ſeruitutes illae tum oneris ferendi tum immittendi tigna in vſu eſſe coeperunt, ad id quippe comparatae, vt arearum ſpacium lucrifacerent, quod nouis muris, columnis ac parietibus exſtruendis occupandum fuiſſet. Primus Nero veterem aedificandi morem reſtituit, conſtituitque, vt ne communione parietum ſed propriis quaeque domus muris ambirentur. Tacit. *Annal. XV*, 42. Poſtea Antoninus, & Verus Auguſti reſcripſerunt, *in area, quae nulli ſeruitutem debet, poſſe dominum vel alium eius voluntate aedificare,*

Digitized by Google

aedificare, intermiſſo legitimo ſpatio a vicina inſula. L. 14 D. de ſeruit vrb. praed. adeoque ex eo tempore denuo aedes ſibi propius iungi coeperunt, communique pariete concludi, ita tamen vt inſularum maneret circuitus. Denique & Conſtantinus M. & ſequentes Imperatores conſtitutionibus quibusdam definire coeperunt, quantum aedes priuatae ab horreo, quantum a loco publico abeſſe deberent. *L. 4. & L. 46. Cod. Theod. de oper. publ. L. 9. & L. 11. C. de aedificiis priuat.* Addantur Barn. Briſſon. *Antiqu. Rom. Select. I, 2 p. 4.* Cuiac *Obſeru* I, 4 *p.* 3.

V. Seruitutes STILLICIDII & FLVMINIS aquae pluuiae cauſſa erant conſtitutae. Tenebatur enim vicinus aquam iſtam vel in vicini hortum areamue immittere, vel ex alieno tecto in ſuam aream recipere, ſi ab eo ſtipulatus erat vicinus: FLVMINA STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT ITA SINT. Briſſon. *Antiqu. Rom. Select* I, 19. *p.* 22. *Stillicidium* vero & *flumen* quomodo differant, docet Varro *de Lingu. Lat. IV*, 5 *p.* 8. *Fluuius, quod fluit, item flumen: a quo lege praediorum vrbanorum ſcribitur: Stillicidia fluminaque vt ita fluant, cadantque. Inter haec hoc intereſt, quod ſtillicidium; eo quod ſtillatim cadat: flumen, quod fluat continue.* Sane quum aedes Romanorum pleraeque tecto decliui carerent non poterant non canales vel aluei plures in ſuprema ſuperficie eſſe, per quos aqua pluuia deflueret: aut certe tegulas oportebat tecto imponi, quae imbres exceptas in terram demitterent. Vid. Guil. Philandr ad Vitruu. *Archit. VII*, 11. Illud ergo *flumen*; hoc dictum eſt *ſtillicidium*.

V. Seruitutes ſtillicidii & fluminis.

VI. Seruitus cloacae.

VI. CLOACAE Romae dicebantur concamerationes ſubterraneae, ſtupendi operis, per quas ſordes & collecta colluuies vrbe educta in Tiberim exonerabatur (*a*) eaeque vel *publicae* erant, vel *priuatae L.* 1. §. 9. *D. de cloac.* PVBLICAS duxit Tarquinius Priſcus, teſtibus Liuio *Hiſt. I*, 32. & Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. III, p.* 200. easque tam ſplendidas fuiſſe, ait Caſſiodor. *Var. III*, 30. *tantumque viſentibus contuliſſe ſtuporem, vt aliarum quoque ciuitatum potuerint miracula ſuperare.* Meretur illa tota Caſſiodori deſcriptio legi, eique addi idem Caſſ. *Var. VIII*, 29. 30. & Plin. *Hiſt. Nat. XXXVI.* 15. Purgandarum earum cauſſa non ſolum tributum inferebatur, quod *cloacarium* dicitur *L.* 27. §. 3. *D. de vſufruct. L.* 39. §. 5. *D. de legat.* 1. verum etiam ii, qui ad poenam fuerant damnati, eidem operi adhibebantur. Traian. Imp. ad Plin. *Epiſt. X*, 41. Sed & interdictum proditum erat: QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT, RESTITVAS. ITEM NE QVID FIAT IMMITTATVRVE INTERDICAM. *L* 1. §. 15. *ſequ. D. de cloac.* Quin vt illae cauernae eo rectius conſeruarentur: ſingulares iis praefecti erant magiſtratus, qui CVRATORES CLOACARVM VRBIS vocantur apud Grut. *Inſcr. p. CXCVII*, 5. *p. CXCVIII*, 2. 3. 4. 5. *p. CCLII*, 1. Aſt quum publicae iſtae cloa-

(*a*) Hinc Feſtus *voce cloacae p.* 268. dictas illas exiſtimat a *conluendo* & *cloacale flumen* Cato dixit, pro cloacarum omnium conluuie.

(*b*)

Digitized by Google

cloacae initio per publicum eſſent ductae: poſt incendium Gallicum, mutato vicorum aediumque ſitu, illae paſſim ſubierunt tecta. Qua de re Liuius *Hiſt. V. fin. Feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omiſſo ſui alienique diſcrimine in vacuo aedificant. Et eſt cauſſa, vt veteres cloacae, primum per publicum ductae, nunc priuata paſſim ſubeant tecta, formaque vrbis ſit occupatae magis, quam diuiſae, ſimilis.* Hae publicae cloacae. PRIVATAE erant, quae ex priuatis quibusque aedibus in publicas illas immittebantur. Quandoquidem ergo publicae illae, vt iam ex Liuio demonſtrauimus, paſſim ſubierunt tecta priuata: opus nonnunquam erat ſeruitute CLOACAE, & vicinus a vicino ſtipulabatur, vt liceret ſibi priuatam cloacam per eius fundum deductam in cloacas im̃ittere. *L. 7. D. de ſeruit L. 1. §. 4. D. de cloac.*

VII. Antiquiſſimis porro temporibus ſuas quisque aedes in infinitum tollere poterat, idque etiam eſt libertatis naturalis, *L. 9. & L. 24. D. de ſeru. vrb. praed. L. 27. D. de damn. infect.* dummodo nihil in alienum immittatur. *L. 8. §. 5. D. ſi ſeru. vindic.* Enimuero quum id proſpectui luminibusque officeret, aerque liberior hoc ipſo vicinis interciperetur: ſaepe alter ab altero ſtipulabatur, ne altius tolleret. Atque inde naſcebatur ſeruitus ALTIVS NON TOLLENDI. At poſtea certus quidam aedium altudini modus lege ſtatutus eſt. Sane iam libera & florente republica ea de re fuiſſe cogitatum, docet Rutilii neſcio cuius oratio de modo aedificiorum, quam ab Auguſto recitatam eſſe in ſenatu, vt eam rem non a ſe primo animad-

VII. Seruitus non altius tollendi.

Digitized by Google

uerſam, ſed antiquis iam curae fuiſſe, oſtenderet, diſcimus ex Sueton. *Aug. LXXXIX.* Sed & ipſe Auguſtus, vt crebris ruinis ſubueniret, lege lata ſtatuit, vt ne quis ſeptuaginta pedibus tolleret altius. Strabo *Geogr. V. p.* 162. πρὸς δὲ τὰς συμπτώσεις τὰ ὕψη τῶν καινῶν οἰκοδομημάτων καθελὼν, καὶ κωλύσας ἐξαίρειν ποδῶν ό τὸ πρὸς ταῖς ὁδοῖς ταῖς δημοσίαις. *Ruinis quoque ſubuenturus, nimiam aedificiorum altitudinem ſuſtulit, vetuitque ad vicos publicos altius ſeptuaginta pedibus tollere.* Incenſa deinde vrbe, etiam Nero aedificiorum altitudinem cohibuit, teſte Tacito *Ann. XV.* 43. quamuis, quem ea in re modum ſeruarit, non ſit memoriae proditum. Denique & Traianus aedium altitudinem ſexaginta pedes ſuperare vetuit, ob ruinas faciles, & ſumtus, ſi quid tale contingeret, exitioſos. Aurel. Victor. *Epit. vit. Traian. XIII.* Et ſane haec quoque altitudo eſt maxima, vnde non mirum, de ea conqueri Senecam *Controu.* II, 9. quamuis eam ipſa neceſſitate ciuiumque frequentia excuſari exiſtimet Vitruu. *Architect.* II, 9. Vt vt ſit, ſane & poſteris placuit is aedificiorum modus, vnde ad illum reſpiciunt Imperatores Seuerus & Antoninus *L.* 1. *C. de aedific. priu.* Quin & Conſtantinopoli eiusmodi legem obſeruatam eſſe, docet Iac. Oiſel. *ad* Caii *Inſtit.* II, 1. 3. Quemadmodum ergo, quae ſit non altius tollendi ſeruitus, ex ipſo vocabulo eisque, quae dicta hactenus ſunt, ſatis intelligitur ita eo obſcurior eſt ſeruitus ei oppoſita ALTIVS TOLLENDI. Quamuis enim vulgo ſeruitutem altius tollendi explicent ex conſtitutione Zenonis *L.* 12. §. 1. *C. de aedific. priuat.* de

eo

Digitized by Google

eo caſu, ſi quis a vicino impetrauerit libertatem aedes ſuas altius, quam leges ferant, tollendi: tamen huius ſeruitutis iam ante Zenonem mentio fit a Caio *L. 2. D. de ſeru. vrb. praed.* nec veroſimile eſt, ante hanc conſtitutionem licuiſſe priuatis pactis reſtringere leges publicas. Itaque vero ſimilior eſt ſententia eorum, qui hic putant de eo caſu actum vbi vicinus pati teneretur vt vicinus ὑπερῷον vel caenaculum imponere poſſet aedibus eius. A. A. Pagenſtech. *Sicilim. Manip.* III. *p.* 70. Verum nec id dubio caret, ſi illud ὑπερῷον vel caenaculum maneat aedificantis. Nam tunc non differet haec ſeruitus a ſeruitute oneris ferendi, vti recte vidit Sam. Stryk. ὁ μακαρίτης. *Vſ. Digeſt. VIII*, 2, 7. Fuſius ea de re alibi erit dicendi locus.

VIII. Multum porro intereſſe videbatur veterum, ita clauſas habere areas, vt remotis arbitris verſari in iis poſſet familia. Vnde & Druſo promittebat architectus, ipſe aedificaturum domum, vt procul ab omnium arbitrio atque adſpectu in ea habitaret. Vellei. Patercul. *Hiſt.* II, 14. Licebat enim cuiuis, in pariete ſuo feneſtras, quot vellet aperire, ſed & alteri licebat feneſtris vicini in aream ſuam apertis obſtruere. Quod ſi itaque aliquis feneſtras in alieno vel communi pariete apertas habere vellet, opus erat ſeruitute LVMINVM. Sin impedire vellet alter, ne vicinus feneſtras in ſuo pariete apertas obſtrueret, ſtipulabatur a vicino: LVMINA VTI NVNC SVNT, ITA SINT, Briſſon. *Antiqu. Rom.* I, 19. *p.* 21. Atque inde naſcebatur ſeruitus NE LVMINIBVS OFFICIATVR.

VIII. Seruitus luminum, & ne luminibus officiatur.

CIATVR. Nonnumquam etiam paciſcebantur, ne ius eſſet vicino, ſe invitis altius aedificare, atque ita officere luminibus, de qua ſeruitute L. 3. *D. de ſeru. vrb praed.* Immo vt proſpicere liceret &, ne proſpectui officeretur, interpoſita ſtipulatione cauebant. *L.* 14. *&* *L.* 15. *D. eod.*

IX. Serui-tutes prae-diorum ru-ſticorum.

IX. Seruitutes praediorum ruſticorum quatuor recenſet Imperator *pr. Inſt. h. t.* ITER, ACTVM, VIAM, AQVAEDVCTVM, ſed § 2 adiicit. AQVAE HAVSTVM, PECORIS AD AQVAM ADPVLSVM, IVS PASCENDI, CALCIS COQVENDAE, ARENAE FODIENDAE. Nos praecipua tantum conſectabimur.

X. Iter actus via.

X. ITER ab *eundo*; ACTVM ab *agendo*, VIAM a *vehendo* dictam eſſe, obſeruat Varro *de Lingua Lat. IV*, 4. *p.* 7. Ergo ITER eſt ius eundi ambulandi hominis, non etiam agendi pecus aut ducendi vehiculum. L. 1. *D. de ſeru. ruſt. praed.* quamuis & equo vehi & ſella geſtari liceret ei, cui iter debebatur. L. 12. *D. eod.* ACTVS erat ius & eundi & agendi vel iumentum vel vehiculum, non tamen onuſtum. L. 1. *&*. *L.* 13. *D. eod* (*b*) VIA denique ius & eundi & agendi & vehicula onuſta per alterius fundum ducendi complectebatur. L. 7. *D. eod.* Adeoque tertia ſeruitus primam & ſecundam, ſecunda etiam primam in ſe continebat, adeo, vt diuidi non poſſent, & hinc, ſi quis iter & actum acceptum

(*b*) Intelligendum hic eſſe non plauſtrum, oneribus trahendis aptum, ſed currum truſatilem, praeclare obſeruat. Bynkersh. *Obſ.* IV, 7. p. 365.

(*c*)

Digitized by Google

ptum tuliſſet, perimeretur etiam viae obligatio. L. 13. §. 1. *D. de acceptilat.* Nonnumquam tamen iter & actum ſimul ſibi ſtipulabantur, vt patet ex Gruter. *Inſcript. p. CCI, 3.*

PER. HANC.
VIAM. FVNDO.
C. MARCI. CL.
PHILERONIS.
ITER. ACTVS.
DEBTVR.

Cuius rei rationem elegantem reddit Cuiac. *Obſ. XXII*, 35. quod viae iter & actus *propalam* ineſt, actui autem iter tantum tacite & per conſequentiam. Vnde non mirum, ſaepe ſibi homines actum & iter ſimul ſtipulatos. Ex eodem vero lapide etiam patet, ſeruitutes non hominum ſed praediorum eſſe, quod & ius noſtrum inculcat L. 20. §. *vlt. D. de ſeru. praed. ruſt.* L. 86. *D. de verb. ſignif.* vbi addi meretur Ger. Nood. *Probab. I, 2. p. 4. ſequ.*

XI. VIAE latitudo in porrectum octo pedum erat, in anfractum ſedecim, L. 8. *D de ſeru. praed. ruſt.* Varro *de Lingu. Lat. VI*, 2 *p.* 48. Ex quibus diſcimus, hunc viae modum ex legibus XII. Tabularum eſſe, quibus cautum fuerat: VIA IN PORRECTO VIII. P. IN AMFRACTO XVI. P. LATA ESTO. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. VIII.* ACTVS latitudo quatuor pedum erat, teſte eodem Varrone *de Lingu. Lat. IV*, 4. *p.* 6. & Feſto *voce actus p* 243. Itineris latitudo parum comperta eſt. Potuiſſe tamen pro paciſcentium arbitrio vel latiorem vel anguſtiorem conſtitui viam vel actum, patet XI. Viae & actus latitudo.

Digitized by Google

ex L. 23. *pr. D. eod.* adeoque idem de itinere dici poſſe videtur.

XII. Seruitus aquae ductus.

XII AQUAE DUCTUS, erat ius aquam ducendi per alterius praedium, quod vel riuis per canales ſtructiles, vel fiſtulis plumbeis, vel tubulis fictilibus fiebat, teſte Vitruu. *Architect. VIII*, 7. quibus tamen & canales ligneos addit. Palladius. IX, 11. Erant iſti aquaeductus vel PUBLICI vel PRIUATI In illis exſtruendis tam ſplendidi tamque magnifici erant Romani, vt pauca, quae hinc inde ſuperſunt, rudera poſteris ſint admirationi. Solebant enim exſtruere fornices, & veluti pontes per quos aqua tanquam flumen aliquod in vrbem duceretur, ceu docet aqua Traiana depicta in numo apud Vaillant. *Num Imp. p.* 47. De eiusmodi Aquaeductibus Rutil. Numatian. *Itin. l. v.* 97.

Quid loquar aereo pendentes fornice riuos,
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creuiſſe in ſidera montes,
Quale giganteum Graeciae laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris,
Conſumunt totos celſa lauacra lacus.

Tales erant Romae aqua Claudia, Curtia, Traiana aliaeque plures, quarum paſſim in Marmoribus fit mentio. Et ſane his aquis non ſolum ad neceſſitatem vtebantur, ſed & ad voluptatem & luxuriam, ad quam in primis comparata erant *Nymphaea*, quorum veſtigia ſunt in L. 5. *L. 6. C. de aquaeduct.* nec non apud Reineſ. *Inſcr. I. Claſſ. I*, 200. & Ioſeph. *de Bell. Iud.* I, 16. Erant haec aedificia publica ambitioſi operis, in quibus aquae corriuatae ſpectantium delectationi

ctationi ac refrigerationi miris modis ſaliebant. Vid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect. I, 5.* Haec publicis ſumtibus ſolebant exſtrui. Sed nec magis ſumtibus pepercerunt priuati, qui ſaepe aquam per omnia cubicula & triclinia ducebant, immo & euripos in his effodiebant, in quibus piſces inter coenandum caperent. Inſignia huius luxuriae exempla exſtant apud Senecam *Nat. Quaeſt.* III, 17. *& praefat. lib.* I. Item *de Tranquill. animi* I. Plin. *Epiſt. V, 6. (b)* Quum ergo aquam ſaepe procul & per alienos fundos duci oporteret: occaſionem id dedit ſeruituti aquaeductus, de qua plura dabunt iureconſulti.

XIII. Reliquae ſeruitutes facile vel ex ipſis nominibus intelliguntur, & paſſim de iis copioſe agunt Interpretes, quibus addendi Iac. Cuiac. *Obſeru. XXII, 35.* Aeg. Menag. *Amoenit. iur. ciuil. XXXVI.* Vlr. Hub. *Digreſſ.* II, 12. *ſequ.* Corn. van Bynkershoeck. *Obſeru. IV, 7.* XIII. De reliquis ſeruitutibus remiſſiue.

TIT. IV. & V.

DE

VSVFRVCTV, VSV ET HABITATIONE.

HAe ſeruitutes, de quibus adhuc actum, reales ſunt: perſonales vero USUFRUCTUS,

Ff 5

(c) Huc pertinent etiam, riui aquae fluentis, parietibus inducti, de quibus Edmund. Merill. *Variant. III, 1.* & Ger. Nood. *de vſufr. I. 12. p. 565.*

Digitized by Google

CTVS, VSVS HABITATIO, OPERAE SERVORVM, de quibus his titulis agit Imperator. Nos poſt eruditiſſimas M. Aurelii Galuani & Ger. Nodtii commentationes pauca tantum monebimus.

I. Quid veteribus fuerit vti? I. Ad vocabulum quod attinet: ab *vtendo* & *fruendo* dictus eſt VSVSFRVCTVS. *Vti* re, vt erudite oſtendit Ger. Nood. *de Vſufr. I, 1. p. 526.* eſt, eamdem adhibere ad vitae neceſſitatem, ſed quatenus ſufficit, & vt ſalua maneat eius ſubſtantia. Vnde propria vſus tria ſunt, primum, vt vtentis neceſſitate finiatur; alterum, ne rei conditio mutetur: poſtremum, vt ne res vtendo conſumatur, aut pereat. Primum Horatius ſignificat, *Epiſt. II, 2. v. 190.*

Vtar & ex modico, quantum res poſcit, aceruo
Tollam.

Secundum patet ex *L. 15. §. 1. & 5. D. de vſufr.* Tertium notat Donatus *in Terent. prolog. Andr.* VTIMVR *fructibus rei, quae ab amantibus ſaluo vſu nobis ſubminiſtrantur;* ABVTIMVR, *quando deperdimus rem & fructum, vſui eſt ager, domus: abuſui vinum, oleum, & cetera huiusmodi.*

II. Quid frui? II. FRVI latius patet ac vti: quemadmodum vel ex Seneca patet *de vita beata Cap. X.* vbi philoſophus: *Tu*, inquit, *voluptatem complecteris: ego compeſco, tu voluptate* FRVERIS: *ego* VTOR. *Fructus* ergo non vtentis neceſſitate neque rei conditione circumſcribitur: ſed qualemcumque praeſentem vtilitatem, commoditatem, oblectationemue, quae ex re eiusue occaſione percipi poteſt, complectitur, prorſusq; adeo neque finem habet neque modum, ceu egregie oſten-

oſtendit Auguſtinus *de Doctrina Chriſt. cap. III.* Ger. Nood. *l, 1. p. 526. ſequ.*

III. Vſusfructus ergo neque merum fructum neque merum vſum continet, ſed ex vtroque colligitur. Ex *vſu* enim id habet, quod ſaluam relinquit ſubſtantiam: ex *fructu* vero, quod non ſola neceſſitate finitur. Adeoque eſt *ius vtendi fruendi rebus alienis, ſalua earum ſubſtantia. L. 1. D. de vſufr.* — III. Quid vſusfructus?

IV. Poterat ergo vſus quidem legari ſine fructu: ſed non fructus ſine vſu. Non enim debet, cui plus licet, quod minus eſt, non licere. *L. 21. D. de R. I.* Et praeterea *frui* dicimur etiam, quum rem plane abſumimus, neque ſaluam relinquimus ſubſtantiam. Quum ergo hoc caſu nihil reliquum manſurum eſſet: facile patet, inutilem eſſe proprietatem, ſi fructus, deducto vſu, legetur. *L. 14. §. 1. D. de vſu & habit.* At vſus, ſine fructu legatus, ſola vtentis neceſſitate finitur, ſaluamque eſſe oportet non ſolum rei ſubſtantiam, ſed & conditionem, *L. 12. §. 1. D. de vſu & habit.* Minus ergo continet vſus, quam vſusfructus, & hinc ille nec pro parte legari poteſt, quod poteſt vſusfructus. *L. 19. D. eod.* nec etiam res vſui conceſſa vel donatione vel locatione, vel vllo alio titulo, in alterum transferri, quod itidem poterat vſusfructus §. 1. *Inſt. eod. L. 12. §. 2. L. 38. ſeq. L. 67. D. de vſufruct.* — IV. Quid vſus?

V. Parum ab vſu differt HABITATIO, ſed differt tamen. Nam I. aliquid amplius habitationi ineſt quam vſui: ſiquidem is, cui debetur habitatio, totam domum non ſolum inhabitare, ſed & locare vel gratis concedere poteſt. — V. Quid habitatio?

L. 13.

L. 13. §*C. de vſufr.* quae ſecus ſe habent, ſi ſolus vſus aedium legatus ſit. II. Habitatio non amittitur, non vtendo, neque III. capitis deminutione, perinde vt vſus, perimitur, vt ex *L.* 10. *D. de vſu & habit.* a ſe ingenioſe emendata oſtendit Ger. Nood. *Probab. III, 7. p. 79.*

VI. Origo horum iurium.

VI. Ceterum haec omnia originem debere videntur vltimis voluntatibus. Quum enim morientes alicui bene cuperent, neque tamen eius heredibus conſultum vellent: excogitarunt ius illud vtendi fruendi, a dominio & proprietate ſeiunctum, vt moriente legatario, rei legatae vſusfructus cum proprietate conſolidaretur. Poſtea etiam aliis modis, veluti ſtipulatione, quam tamen ſequebatur traditio, nec non iudiciis diuiſoriis, immo etiam lege, conſtituebatur vſusfructus, vt accurate docet Ger. Nood. *de Vſufr. II, 1. ſequ. p. 601. ſequ.*

VII. Vſusfructus quantitatum & iurium SC. introductus.

VII. Et initio quidem vſusfructus in ſolis conſtituebatur corporibus poſtea SC. prodiit, quod etiam in quantitatibus & iuribus quaſi vſumfructum conſtituere permittebat, dummodo caueret fructuarius, ſe finito vſufructu tantumdem reſtituturum. Qua de re Vlpianus *Fragm. XXIV, 26. & 27. Vſusfructus iure ciuili legari poteſt earum rerum, quarum ſalua ſubſtantia vtendi fruendi poteſt eſſe facultas, & tam ſingularum rerum, quam plurium, ideſt, partis. Senatusconſulto cautum eſt, vt etiam, ſi earum rerum, quae in abuſu continentur, vt puta vini, olei, tritici vſusfructus legatus ſit, legatario res tradantur, cautionibus interpoſitis, de reſtituendis eis, quum vſusfructus ad legatarium pertinere deſierit:* Eiusdem SC. mentio fit *L.* 1. *D. de*

de vſufr. ear. rerum. L. 24. de vſufr. leg. L. vlt. vſufr. quemadm. caueat. L. 69. *ad* L. *Falcid.* L. 1. *C. de vſufr.* Quando factum ſit id SC. non liquet. Sane non illud adſcendit ad tempora Ciceronis, cuius tempore, ceu ex *Topic. cap. III.* patet, corporum tantum, non item quantitatum, & iurium erat vſusfructus. Quum vero illud iam interpretati ſint Maſſurius Sabinus, Nerua & Caſſius & Proculus, ceu colligi poteſt ex L. 5. §. 1. & L. 3. *D. de vſufr. ear. rer.* quos omnes ſub Tiberio floruiſſe conſtat: hoc quoque, vel certe Auguſto imperante, SC. factum eſſe oportet. Vid. Marc. Aurel. Galuan. *de Vſufruct. cap. III.* Ger. Nood. *de vſufr. II, 20. p. 589.* Schulting. *Iurisp. vet. anteiuſtin. p. 658.*

VIII. Quibus modis finitus vſusfructus?

VIII. Ceterum ita conſtitutus vſusfructus, finiebatur vel tempore, ad quod fuerat conſtitutus, vel morte fructuarii, vel capitis deminutione, vel non vtendo per conſtitutum tempus, vel facta in iure ceſſione, vel conſolidatione, vel mutatione denique aut interitu rei fructuariae, de quibus omnibus plenius iureconſulti, inprimis Ger. Nood. *de Vſufr. II, 5. ſequ.* Eadem omnia locum quoque habebant in vſufructu ciuitati legato. Mori enim & ciuitas videbatur, ſimulac interiiſſet, veluti abſorpta terrae motu, vel inundatione. Capite minui, ſi in eam induceretur aratrum. L. 21. *D. quib. modis vſufructus vel vſus am.* Quemadmodum enim aratrum adhibebatur in condendis vrbibus, eo fine, vt vbi ſulcum duxiſſent Triumuiri coloniae deducendae, muri exſtruerentur, & eos quodammodo religio occuparet: Vid. *Lib. II.*

Tit.

Digitized by Google

Tit. I. §. 6. ita aratrum toti areae vrbis inductum, eam reddebat ſacram, vt habitari a nullo mortalium poſſet. Hinc Zonar. *Tomo II. Annal.* refert, Carthaginis aream Senatum Romanum ſacraſſe, & decreuiſſe, ἐπαρατον, τὸ ἐπ' αὐτην κατοικησαι τινὰ. *Execrabile fore, ibi quemquam habitare.* Plura de eo ritu habent P. Faber *Semeſtr. I*, 8. Iac. Raeuard. *Coniectan. II*, 7. Quod ſi neutrum horum contingeret, vſusfructus ſaeculo circumacto finiebatur. L. 56. *de vſufr.* L. 8. *de vſufr. leg.* Petr. Fab. *Semeſtr. l. c.* Ger. Nood. *de vſufr. II*, 6. *p.* 614.

TIT. VI.
DE
VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIONIBVS.

MOdis adquirendi rerum dominium, iure ciuili inuentis, accenſenda etiam eſt VSVCAPIO, de qua ſingulari hoc titulo agit Imperator. Nos rem ex antiquitate explicabimus.

I. Vſucapio e iure Attico eſt.

I. Vſucapionem, quae & *vſus auctoritas* dicta veteribus, ex iure Attico ad Romanos fluxiſſe, admodum fit veroſimile. Plato certe, qui in plerisque talibus ius Atticum ſequi ſolet, vſucapionem quoque admittit in ſua republica, Vid. Plat. *de Leg. XII. p.* 691. Sed non niſi mobilium, quibus ſi quis aperte intra vrbem per annum; ruri per quinquennium vſus ſit, vſucapionem completam eſſe iuſſerat. Porro ſi

ſi ruri occulte res haberetur, vsque ad decennium vindicari eam poſſe volebat, ſin extra territorium, aduerſus poſſeſſorem aeternam auctoritatem fore denunciabat. Et ad leges Atticas procul dubio reſpicit Iſocrates, quando ſub perſona Archedami ait: ἀλλὰ μὲν ȣδ᾽ ἐκεῖνο ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ κοινὰς, ἣν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας πάντες νομίζȣσιν. *Sed nec illud vos praeterit, poſſeſſiones ſiue priuatas, ſiue publicas praeſcriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas, perſuaſum eſſe hominibus.*

II. Romam eam inuexerunt leges decemuirales, in quibus ita cautum legimus: VSVS AVCTORITAS FVNDI BIENNII, CETERARVM RERVM ANNVVS VSVS ESTO. Gothofred. *ad Leg. XII. Tab. Tab. VI.* Res ergo im̃obiles Romae biennio, mobiles anno vſucapiebantur. Quum vero eo tempore, quo XII. Tabulae condebantur, intra Italiam conſiſteret Romana potentia: factum eſt, vt vſucapio non niſi in fundis Italicis vel Italici iuris, adeoque in immobilibus rebus tantum mancipi haberet locum. Fundorum vero prouincialium proprietatem nunquam adquirebat priuatus, ſed populus, (a) adeoque in iis non pro-

II. Lex XII. Tab. de vſucapionis tempore.

(a) Quamuis enim praedia eiusmodi ſub conditione annuae praeſtationis vel prouincialibus, vel ipſis ciuibus concederentur; ſupremum tamen & directum dominium erat penes populum. Hinc vocabantur praedia ſtipendiaria & tributaria. Theophil. *in §. 40. Inſt. de rer. diuiſ.* Vid. Bynkerſh. *de rebus manc. & nec mancipi IX. p. 130. ſequ.*

(b)

procedebat vſucapio. Qua de re eleganter Theophilus in §. 40. *Inſt. de rer. diuiſ.* Οἱ τὰ στιπενδιάρια καὶ τριβουτάρια ἔχοντες πάλαι κατὰ συγχώρησιν δήμου ἢ βασιλέως, οὐκ ἦσαν δεσπόται. Ἡ γὰρ δεσποτεία αὐτῶν ἦ παρὰ τῷ δήμῳ, ἢ παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' εἶχον τὴν ἐπ' αὐτοῖς χρῆσιν, καὶ ἐπικαρπίαν, καὶ πληρεστάτην κατοχὴν, ὥστε δύνασθαι καὶ ἐφ' ἑτέρων μεταφέρειν, καὶ κληρονόμοις παραπέμπειν. Τῶν γὰρ Ἰταλικῶν ἀγρῶν ἤτοι οἰκίων οἱ δεσπόται τὴν δεσποτείαν εἶχον. *Qui olim ex conceſſione populi vel Principis ſtipendiaria vel tributaria praedia habebant, domini non erant: nam dominium illorum erat aut apud populum aut apud principem ſed vſum & fructum eorum habebant, & pleniſſimam poſſeſſionem, ita vt & transferre poſſent in alios, & ad heredes transmittere. Italicorum autem fundorum domuumque domini dominium habebant.* Itaque non magis vſucapione adquiri poterat praedii prouincialis dominium quam rei cōmodatae aut praedii fructuarii. Ian Vinc. Grauin *de Leg. XII. Tabul. p.* 37. Res mobiles omnes vſucapi poterant, mancipi aeque ac nec mancipi: atque ita intelligenda illa Vlpiani *Fragm. XIX,* 8. *Vſucapione dominia adipiſcimur tam mancipi rerum, quam nec mancipi.* Cuiac. Paratit. *ad tit. C. de vſucap. transf.*

III. Vt & de vſucapione peregrinis deneganda.

III. Iisdem legibus decemuiralibus denegatum fuerat peregrinis ius vſucapiendi, eamque in rem ita cautum: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Cicero *de Offic* I 12. Hoſtis tum erat peregrinus, ceu poſt Ciceronem etiam Caius docet L. 234. *pr. D. de verbor. ſignif.* Et hoc ſenſu Ennius de Scipione Africano:

Hic

Hic eſt ille ſitus, cui nemo ciuis neque hoſtis
Quiuit pro factis reddere operae pretium.

Quum ergo vſucapio eſſet modus adquirendi iuris ciuilis: non magis communis ea cum ciuibus erat peregrinis, quam mancipatio aut in iure ceſſio. Videtur tamen poſtea hoc ius communicatum eſſe cum Latinis Iunianis, iisque peregrinis, quibus commercium datum erat. Nam hos etiam mancipationis ius habuiſſe, patet ex Vlpiani *Fragm.* XIX, 4. Poſt conſtitutionem Antonini Caracallae, ciuitatemque cum omnibus ingenuis communicatam non ſuperfuit Latinitatis illius vſus, ſuperfuit tamen peregrinitas, vnde & poſt ea tempora cum multis peregrinis & barbaris ius nexus, hereditatum, vſucapionis communicari conſueuit. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. Exerc.* II, 13. *ſequent.*

IV. Lex Atinia de vſucapione rerum furtiuarum.

IV. Quod vero Lex XII. Tabularum rerum furtiuarum vſucapionem inhibuit, id de ipſo tantum fure videtur intellectum, vsque ad legem ATINIAM, qua primum cautum, *vt quod ſubreptum eſſet, eius rei aeterna eſſet auctoritas, niſi ſi in eius, cui ſubreptum eſſet, poteſtatem reuertiſſet.* Ita Gell. *Noct. Att.* XVII, 7. Paullus. *L.* 4. §. 6. *D de vſurp. & vſucap.* Iulianus *L.* 33. *pr D. eod.* Incerta eſt legis aetas, niſi quod ante Scaeuolam, Brutum, & Manilium vt & P. Nigidium latam fuiſſe ex Gellio conſtat. Praeterea iam Cicero *Verrin.* III. eius meminit. Vnde non admodum a veritate abludere videtur coniectura Steph. Vin. Pighii, *Annal T.* II *p.* 255. legem hanc A. V. C. ƆLVI. Caio Cornelio Ce-

thego & Q. Minutio Ruſo coſſ. a C. Atinio Labeone Tribuno plebis latam, exiſtimantis. Exſtat Andr. Puluaei *liber ſingularis ad legem Atiniam, ſeu de rei furtiuae prohibita alienatione* qui editus Venetiis, MDLXXXV. poſtea in *Oceano Iuris* vel *tractatu tractatuum Tom.* XVII. *Vol.* XXIV. p. 216. locum obtinuit.

V. Leges Iulia & Plautia de vſucapione rerum vi poſſeſſarum.

V. Sequutae ſunt leges IVLIA & PLAVTIA (*b*) de vſucapionibus, aut potius de vi publica & priuata, quibus ad res vi poſſeſſas prolatum eſt, quod de furtiuis ſtatuerat lex Atinia. Cautum enim his legibus fuerat, vt res vi poſſeſſae vſucapi haut poſſent, longo quantumuis tempore, niſi reditu ad verum dominum vitium exuiſſent. *L.* 33. §. 2. *D. de vſurp. & vſucap.* Legis PLAVTIAE vel PLOTIAE iam meminerunt Coelius ad Ciceronem *Epiſt. ad Fam.* VIII, 8. & ipſe Cicero *ad Att. Epiſt.* IV, 16. *pro Caecin. cap.* XXVI. *pro Milon.* XIII. nec non Salluſt. *de Bello Catilin. cap.* XXXI. eaque lata eſt A. V. C. IↃCLXIV. Cn. Pompeio Strabone & L. Porcio Catone Coſſ. a M. Plautio Tribuno plebis, vt luculenter oſtendit Steph. Vin. Pigh. *Ann. T.* III. p. 228. Iulia vero, vt recte obſeruat Hotomanus *de Legib. p.* 77. non alia eſt ac illa, quam de vi publica & priuata tulit Auguſtus. Et

(*b*) Iura noſtra de his legibus tamquam de vna loquuntur. Legem *Plautiam* & *Iuliam* commemorant Iulianus *d. L.* 33. §. 2. D *de vſurp. & vſuc.* & Tribonianus §. 2. *Inſt. h. t.* Sed diuerſas fuiſſe leges *Iuliam* & *Plautiam* vel *Plotiam*, hancque illa multo eſſe antiquiorem certiſſimum eſt, ac paullo poſt demonſtrabitur.

(*c*)

.Et quia in illam procul dubio & Plautia migrauit, inualuit, vt iuncto nomine diceretur Iulia & Plotia, quemadmodum *Iuliae & Papiae* vocabulum duas diuerſas leges coniungit.

VI. Lex Scribonia de ſeruitutibus non vſucapiendis.

VI. His attexenda lex SCRIBONIA, quae & ipſa ad vſucapionem pertinuit. Eam aliqui Coelio Curioni, Tribuno plebis: alii, & in his Galuan. *de vſufr. cap XII.* L. Scribonio Liboni, qui anno IↃCCXXI. cum M. Antonio conſulatum geſſit; alii denique, & maxime Raeuardus *ad Leg. Scribon.* I. *p.* 794. huius nepoti L. Scribonio Liboni tribuunt, quem Tiberii temporibus cum Siſenna Tauro conſulem fuiſſe, ex Dione Caſſ. LVII. p. 701. adparet. Cuius legis ſenſus vt eo expeditior ſit, notandum eſt, antiquiſſimis temporibus ſeruitutes vſucapi haut potuiſſe. Quum enim poſſeſſionem requireret vſucapio, *L. 25. D. de vſurp.* quae in ſeruitutibus, vtpote incorporalibus, locum non habere videbatur: *L. 32. ſ. D. de ſeru. vrb. praed. & L. 43. D. de adquir. rer. dom.* factum eſt, vt nec vſucapi poſſe crederentur, maxime quum in duodecim tabulis nihil eſſet de rerum incorporalium vſucapione ſtatutum, *L. 14. pr. D. de ſeruitut.* & praeterea vſucapio ſit modus adquirendi dominium, ſeruitutis autem dominium nullum eſſe poſſet. Aſt licet non eſſet ſeruitutum poſſeſſio: erat tamen earumdem vſus, quem deinde prudentes quaſi pro poſſeſſione acceperunt, adeoque interpretatione ſua etiam ſeruitutum, ſaltim ruſticarum, vſucapionem inuexerunt. Clariſſime hoc elucet ex verbis Ciceronis *pro A. Caecin.* XXVI. *Aquaeductus, hauſtus, iter, actus, a*

patre; ſed rata auctoritas harum rerum omnium a iure ciuili ſumitur. Quum vero haec quaſi vſucapio ſeruitutum a prudentibus inuecta a veteris iurisprudentiae principiis videretur abhorrere: lata demum eſt lex Scribonia, qua ſeruitutum vſucapio penitus ſublata eſt *L.* 4. §. *vlt. D. de vſurp. & vſuc.* Neque dubium eſt, quin ea lex ad omnes in vniuerſum ſeruitutes pertinuerit; ſiquidem hoc ius vſitatum fuiſſe generaliter, ſcribit Vlpianus. *L.* 10. §. 1. *D. de vſurp & vſucap.* Attamen etiam poſt hanc legem is qui longo tempore non vi, clam, vel precario vſus erat ſeruitute, vtili actione a praetore adiuuabatur. *L.* 10. *D. de ſeruit. vind.* Demum & Iuſtinianus legem Scriboniam ſatis aperte ſuſtulit, & ſeruitutum quoque omniumque rerum incorporalium praeſcriptionem admiſit *L. vlt. C. de praeſcript. long. temp.* Conf. Raeuard. *l. c.* Ant. Schulting. *Iurisp. vet. anteiuſt. p.* 256. *ſequ.*

VII. Longa poſſeſſione capio rerum immobilium inuenta.

VII. Hactenus de vſucapione, cui leges decemuirales, vt dixi, in rebus mobilibus anni, in fundis biennii ſpatium praefinierant. Quandoquidem enim tunc ciuitate agrisque perpetuo ciues detinebantur, rariusque relicto natali ſolo Italia egredi conſueuerant: tam breue temporis ſpatium rebus vſu adquirendis, habita inter praeſentes & abſentes nulla diſtinctione, ſufficere credebatur. Iac. Raeuard. *Tribon. IV. p.* 772. Quum vero ſenſim Romani longe lateque proferrent imperii fines, partim edictis, partim principum conſtitutionibus in eius, quod lege antiqua rebus immobilibus vſu adquirendis datum fuerat, ſpacii locum eatenus lon-

Digitized by Google

longius temporis interuallum ſurrogari coepit vt vbi vſucapio ceſſaret, veluti in praediis prouincialibus, praeſcriptione ſaltim hoc ius poſſet adquiri. §. 2. *Inſt. de vſuc.* Vnde res immobiles prouinciales non biennio, ſed longo tempore vſu adquirebantur, id eſt, vt Paullus *Recept. Sent. V. 2. 3.* interpretatur, *inter praeſentes decennii, inter abſentes vicennii ſpatio continuo.* Quum vero antiqua illa ac decemuiralis adquiſitio vſucapio diceretur: noua haec dicta eſt LONGA POSSESSIONE CAPIO. L. 4. *fin. D. pro emt.* L. *vlt eod.* vel LONGAE POSSESSIONIS PRAEROGATIVA. L. 5. *D. de itin. actuque priu.*

VIII. Differentiae inter vſucapionem & longa poſſeſſione capionem.

VIII Qua in re vero ab vſucapione diſtincta fuerit illa longa poſſeſſione capio, luculenter ſuo more oſtendit Iac. Raeuard *Tribon.* VIII *ſequ.* p. 776. Illa ciuilis erat, haec partim ciuilis partim honoraria. Illa exiguo; haec longiore tempore conſtabat. In illa nulla abſentiae praeſentiaeue ratio habebatur: in hac multum intererat, praeſentium an abſentium ius excludendum eſſet. In illa tempus ſemper certum erat: in hac nonnumquam incertum, quoties ſcilicet quis titulum probare non poterat. Tum enim requirebatur vetuſtas, cuius origo excederet memoriam, eaque legis vicem tenebat, teſte Vlpiano L. 1. *fin. D. de aqua & aqu. pluu. arcend.* Denique quum vſucapio rerum immobilium tantum in Italico ſolo procederet: *princip. Inſt. de vſucap.* longa poſſeſſione fundi tam prouinciales quam Italici iuris capi poterant, vt erudite demonſtrant Theophilus *pr. Inſt. h. t.*

Digitized by Google

h. t. & Iac. Raeuard. *Tribon. X. p.* 781. *ſequ.*

IX. Iuſtiniani conſtitutio.

IX. Sed Iuſtinianus L. *vn. C. de vſucap. transf.* vſucapionem rerum immobilium & longi temporis praeſcriptionem in vnam veluti maſſam conflauit resque mobiles triennio, immobiles inter praeſentes decennio, inter abſentes vicennio vſucapi voluit. Negat Raeuardus, eius rei iuſtam rationem habuiſſe Imperatorem, quia haec omnia, quae de vſucapione rerum immobilium ſanxit, iamdudum ante eius tempora Praetorum edictis Principumque conſtitutionibus fuerint inuecta. Quare & hic Iuſtiniani prudentiam legislatoriam requirit in *Tribon.* X. p. 781. Sed ea de re alibi erit dicendi locus.

X. Quid vſurpatio?

X. Ceterum quum tempus in vſucapionibus deberet eſſe continuum: interruptio illius dicebatur VSVRPATIO. L. 2. & L. 5. *D. de de vſurp.* & de hac re egit Appii Claudii liber de vſurpationibus, cuius meminit Pompon. L. 2. §. 36. *D. de orig. iur.* Sunt tamen & aliae huius vocis ſignificationes. Sic vſurpari dicitur ſeruitus, quae vtendo retinetur. L. 6. §. 1. L. 8 *fin. L.* 9. L. 16. *D. ſi ſeru. vind.* Immo & vſurpata dicitur ſeruitus, quae amiſſa vſu iterum acquiſita eſt. L. 40. §. 1. *D. ex quib. cauſſis mai.* Reliqua, quae ad hunc titulum pertinent, a doctoribus plenius ſolent inculcari.

TIT. VII.
DE
DONATIONIBVS.

INter modos adquirendi iuris gentium etiam DONA-

Digitized by Google

DONATIO eſt. Modis tamen adquirendi ciuilibus eam accenſuit Caius, quia tunc ex lege Cincia non valebat donatio, niſi ſollemniter & per mancipationem facta. Frid. Brummer. *ad leg. Cinc. cap.* XIII. Quod quamuis mutatum eſſet tempore Iuſtiniani: noluit tamen Tribonianus Caii ordinem turbare. Plura hanc in rem diximus in *Additionibus ad Vinn. p.* 253. Hic, quum ritus nonnulli obſeruati ſint in donationibus, ii paullo accuratius videntur ex antiquitatibus Romanis explicandi.

I. DONATIONES veteri iure in varia genera diſpeſcebantur. Aliae erant *ſimplices*, aliae *remuneratoriae*. Illae iterum vel *mortis cauſa*, vel *inter viuos* fiebant; ad poſterius genus etiam donationes *propter nuptias* referendae. I. Donationes quotuplices.

II. DONATIONES, quae ob cauſſam fiebant MVNERA; reliquae generatim DONA (a) adpellatae ſunt Corn. Fronto *de Differ. verb. p.* 1331. MVNVS, *quod amicus vel cliens, vel libertus officii cauſa mittunt. Poſſunt & illa nihilominus* DONA *dici, quae donant pauperibus diuites vel potentes. Illud quoque donum putandum eſt, quod militibus donatur in caſtris, vt corona vallaris.* Clarius Vlpianus L. 194. *D. de verb. ſign. Inter* DONVM & MVNVS *hoc intereſt, quod inter genus & ſpeciem: nam genus eſſe* donum, *Labeo a donando dictum;* munus *ſpeciem. Nam* munus *eſſe donum cum* II. Differentia doni & muneris.

(a) Vix ergo locum habet obſeruatio Agraetii apud Dionyſ. Gothofr. *Vet. Gramm. p.* 1348. *Donum dantis eſt, munus accipientis: illud a dando, hoc a muniendo vel mouendo dicitur.*

cum cauſſa, vt puta natalitium, nuptialitium. Et Marcianus L. 214. *D. eod.* MVNVS *proprie eſt, quod neceſſarie obimus, lege, more, imperioue eius, qui iubendi habet poteſtatem.* DONA *autem proprie ſunt quae nulla neceſſitate iuris, officii, ſed ſponte praeſtantur, quae ſi non praeſtentur, nulla reprehenſio eſt, & ſi praeſtentur plerumque laus ineſt.* Vbi adde, quae notat Io. Goeddeus.

III. Dona & munera Romae frequentiſſima.

III. Et initio quidem & munera & dona rara admodum erant in tanta veterum paupertate, etiam inter cognatos & perſonas coniunctas, vt patet ex *Excerpt. Peireſcian p.* 154 vbi Polybias, de rebus Aemiliae matri a P. Scipione donatis agens: τῦτο δὲ, inquit, πανταχῆ, μὲν ἂν εἰκότως φαίνοιτο καλὸν, ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ θαυμαστὸν. ἁπλῶς γὰρ ὐδεὶς ὐδενὶ δίδωσι τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἑκὼν ὐδὲν. *Atque id, quum vbique praeclarum, tum Romae admirabile videatur eſſe, quia in vrbe nemo quidquam ſponte alteri de ſuo donat.* Poſtea creſcente luxuria nihil fuit Romanis in donando magnificentius. Munera & dona patronis mittebant clientes & liberti, dominis ſerui, principibus & magiſtratibus ciues, amicis amici, cognatis cognati, (*b*) & quidem variis occaſionibus,

(*b*) De clientum liberalitate erga patronos iam ſupra Cornelium Frontonem audiuimus. De donis & munuſculis, quae liberti praeter operas debebant, videndus Caius *Inſtit. II*, 9. 4. Quinctilian. *Declam. vlt.* Nec ſeruos ab illo donandi onere immunes fuiſſe, docet Terent. *Phorm. I*, 1. *v.* 5. *ſequ.* vbi Dauus:

Nam berilem filium eius duxiſſe audio
Vxorem, ei, credo, munus hoc corraditur.

Quam

nibus, quarum praecipuas hic conſiderare operae fuerit pretium.

IV. Praecipue donis & muneribus celebrabantur Kalendae Ianuariae, quibus ſtrenae mittebantur vel munuſcula, dulcia praeſertim, boni ominis cauſſa, veluti caricae, id eſt, ficus in Caria prouenientes, quarum optimae erant Cauniae. Gronou. *Diatr. in Stat. Papin. Cap.* XIV. p. 77. caryotides, mella, huiusque generis alia, vt a rebus dulcibus dulces anni dies

IV. Veluti ſtrenae.

Quam inique comparatum eſt, hi qui minus habent,
Vt ſemper aliquid addant ditioribus?
Quod ille vnciatim vix de demenſo ſuo,
Suum defraudans genium, comparſit miſer,
Id illa vniuerſum accipiet, haut exiſtimans,
Quanto labore partum. Porro autem Geta
Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies,
Vbi initiabunt: omne hoc mater auferet:
Puer cauſſa erit mittundi.

Imperatoribus miſſa munera, inprimis Kalendis Ianuariis, patet exemplo Auguſti apud Sueton. *Octau.* LVII. Tiberius vero eum donandi morem edicto inhibuit, ſtrenasque oblatas reſpuit. Dio Caſſ. LVII. p. 613. Caligula eas ſe recepturum, edixit. Suet. *Calig.* XLII. Claudius eas denuo edicto ſuſtulit. Dio Caſſ. LX. p. 659. Poſtea vix quisquam Imperatorum eiusmodi munuſcula reſpuit. Magiſtratus prouinciales dona & munera non poterant iure recipere; permittebantur tamen iis xeniola. *L.* 6 §. 3. *D. de off. procoſ. L.* 18. *D. de off. praeſid.* Vnde mira continentia Ciceronis, qui in prouincia etiam xeniola illa reſpuit. Cicero *ad* Attic. *Epiſt.* V, 10.

Digitized by Google

dies auſpicarentur. Quam in rem egregia multa habet Ioſ. Scalig. *ad Tibull. lib.* I. Martialis *Epigr.* VIII, 33. v. 11.

Hoc linitur ſputo Iani caryota Kalendis,
Quam fert cum paruo ſordidus aſſe cliens.

Et *Epigr.* XIII, 27.

Aurea porrigitur Iani caryota Kalendis,
Sed tamen hoc munus pauperis eſſe ſolet.

Ditiores aurum & argentum mittebant, praecipue Imperatoribus, vt Auguſto apud Sueton. *Octau.* LVII. Theodoſio & Arcadio apud Symmach. *Epiſt.* X, 28. Sed & aliis occaſionibus, veluti ob victoriam, quinquennalia, decennalia, &c. Imperatoribus offerebantur dona. Et inde eſt *aurum oblatitium*, de quo *L. 5. L. 9. L.* 14. *C. Theod. de Senat. Lib. VI. tit.* 2. id eſt aurum a Senatoribus & viris clariſſimis ſponte promiſſum. Decuriones enim & curiales iis occaſionibus offerebant aurum coronarium, de quo integer titulus eſt in Codice Theod. puta *Libro* XII. *tit.* XIII. ad quem praeclare docet Gothofredus, iam libera rep. parta victoria Ducibus triumphaturis offerri conſueuiſſe coronas aliaque munera ad ornandum triumphum, & inde ortum eſſe aurum coronarium, quod a bonis principibus ſaepe remiſſum, a malis reuocatum eſſe copioſe oſtendit. Vide eius *Comment. ad Cod. Theod. Tom.* IV. p. 602. Nec Kalendis tantum Ianuariis, ſed & diebus proxime inſequentibus ſtrenas mittebant. Et inde eſt, quod Feſtus *voce ſtrena* p. 447. hoc munus ita dictum putat, a numero, veluti TRENAM vel *trinam*, quippe quo *ſignificatum ſit, alterum tertiumque venturum ſimilis commodi.*

Digitized by Google

modi. Sed ſuſtulit illam donandi licentiam Tiberius, edictoque cauit, ne ſtrenarum commercia vltra Kalendas Ianuarias exercerentur. Sueton. *Tiber.* XXXIV.

V. Porro viri Saturnalibus: feminae matronalibus id eſt, Kal. Martiis ſtrenas atque apophoreta dabant & accipiebant. Apophoretorum in Saturnalibus (*c*) exempla ſunt apud Sueton. *Octau.* LXXV. *Veſp. Cap.* XIV. & Martial. *Epigrammatum libro* XIV. qui totus huc pertinet De matronalibus Tibullus. *Eleg.* III. 1. *v.* 1.

V. Apophoreta Saturnalia & matronalia.

Martis Romani feſtae venere Kalendae:
Exoriens noſtris hinc fuit annus auis.
Et vaga tunc, certa diſcurrunt vndique pompa
Perque vias vrbis, munera, perque domos.

Et Martialis *Epigr.* X, 24.

Natales mihi Martiae Kalendae,
Lux formoſior omnibus Kalendis,
Qua mittunt mihi munus & puellae
Quinquageſima liba.

Et *Epigr.* V, 84. *v.* 10.

Scis certe, puto, veſtra iam venire
Saturnalia, Martias Kalendas,
Tunc reddam tibi, Galla, quod dediſti.

Vnde eſt, quod Kalendas has Martias Calendas femineas adpellat Iuuenal. *Sat.* IX. v. 53. Quum vero multi Saturnalibus auidius a clientibus exigerent munera: Publicia lex lata eſt a Publicio,

(*c*) Haec apophoreta dicta etiam *ſigillaria.* Sueton. *Claud. V.* Spartian. *Hadr. XVII.* Alias ipſa Saturnalium dierum adpendix dici conſueuit *ſigillaria*, a ſigillis vel paruis imaginibus, quibus pro ſe & ſuis piaculum Saturno faciebant. Macrob. *Sat. I,* 13.

(*d*)

blicio, Tribuno plebis, vt non niſi cerei ditioribus mitterentur. Macrob. *Saturn.* I, 7. Quae lex eadem videtur cum illa, qua vetitum, ne quis in pecuniam luderet, ſponſionemue in ludo, niſi qui virtutis cauſſa ſuſceptus eſſet faceret, de qua *L.* 3. *D. de aleatorib.* Tota enim lex procul dubio fuit ſumtuaria.

VI. Munera natalitia.

VI. Solebant & diebus natalibus munera accipere honoratiores atque amici. Martialis *Epigr.* IX, 54.

Natali tibi, Quinte, tuo, dare parua volebam
Munera, tu prohibes, imperioſus homo es.

Et alibi *Lib.* VIII. *epig.* 64. lepide exagitat Clytum, qui vt noua ſemper munera natalitia auferret, ſepties octiesue in anno natalem celebrabat. A natalibus diuerſa χαριστία, id eſt ſollemne conuiuium, cui tantum cognati intererant litium ponendarum & amoris inſtaurandi gratia inſtitutum. Val. Max. II, 1. Hic aeque ac in natalibus dabantur munera. Imprimis mittebantur aues, (Martial. *Epigr.* IX, 56.) die natali & annuli, lunulae, aliaque huius generis ad mundum muliebrem pertinentia. Plaut. *Epidic* V. 1. v 33. Veſtis cubitoriae natali ſuo ſibi donatae meminit diſpenſator Trimalcionis apud Petron. p. 14. vbi conferendae Iani Woweri aliorumque doctiſſimorum virorum adnotationes, p. 150. ex quibus patet, caenatorias eiusmodi veſtes a clientibus mitti conſueuiſſe patronis. Nec modo accipiebant natalibus ſuis munera, ſed & dabant, vt patet ex Inſcriptione apud Gruter. p. CCCCXIV, 2.

HIC.

Digitized by Google

HIC. ARCAE. AVGVSTALIVM. SE. VIVO. HS. XX. DEDIT. VT. EX. REDITV. EIVS. SVMMAE. DIE. NATALI. SVO. IV. KAL. FEBR. PRAESENTES VESCERENTVR. ET. OB. DEDICATIONEM. STATVAE. DECVRIONIBVS. ET SEVIRIS. ET. IV-
V [redacted]ENIBVS SPORTVLAS. ET. POPVLO. EPVLVM. ET. OLEVM. EADEM. DIE. DEDIT.

Et p. DLXXI, 1. alius municipio HS LXV. legat. VT. EX. REDITV. EIVS. SVMMAE. QVOTANNIS. VIII. ID. NOVEMBRIS. NATALE. SVO. MVNICIP. EPVLVM. ET. CRVST. ET. MVLSVM. DARETVR.

VII. Die octauo a natali puellae; nono pueri luſtrabantur, accipiebantque nomina Feſtus *voce luſtrici p. 507. Luſtrici dies infantium adpellantur puellarum octauus, puerorum nonus, quia his luſtrantur, atque eis nomina imponuntur.* Addi poſſunt Macrob. *Saturn.* I, 16. Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 288. Vnde hi *dies nominum* adpellantur apud Vlpian. *Fragm. tit. XV.* Ita enim ibi legendum eſſe pro *nonum diem*, ex codice Tiliano oſtendit Em. Merill. *Obſ.* II, 33. Fiebat haec *luſtratio* vel vti Terent. *Phorm.* I, 1. vocat, *initiatio*, impoſitioque nominum variis adhibitis ſollemnitatibus. Expiatum enim infantem, & aduerſus faſcinum probe praemunitum, eximebant cunis, & per aedes ditiſſimorum ciuium boni ominis cauſſa, nec non ob religionem per Deorum Dearumque templa circumferebant.

VII. Itemque diebus luſtricis miſſa.

Digitized by Google

bant Perſ. *Sat.* II. v. 31. Suet. *Calig. cap.* XXV. *Ner. Cap.* VI. Hinc porro nomen accipiebat infans & vocabantur ad epulum propinqui: Iul. Capitolin. *Clod. Albin.* IV. & denique intra trigeſimum a natiuitate diem profeſſio natalitia ad acta fiebat. Ita enim intelligendum eſſe locum Iulii Capitol. *in vit. Marc. cap. IX.* oſtendimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. II,* 14. *p* 266. Tunc ergo dona & munera mittebantur infanti eiusue matri, idque eſt, quod ſignificat Terent. *Phorm. I,* 1. *v.* 13.

Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies
Vbi INITIABVNT : *omne hoc mater auferet:*
Puer cauſſa erit mittundi.

VIII. Nuptialia dona.

VIII. Nec praetermittenda munera nuptialia. Neque enim temere quisquam conuiuiis nuptialibus intererat, quin munuſculo ſponſo ſponſaeque oblato beneuolentiam teſtaretur. Et haec ſunt *nuptialia munera,* (*d*) quorum mentio fit apud iureconſultos. *L.* 1. §. 5. *D. de tut. & rat. diſtrah. L.* 13. §. 2. *D. de adminiſtr. tut.* Quae tam nonnunquam magna erant, vt ſponſae vel ad dotem ſufficerent. Quinctiliani ſane filiae Nonio Celeri nubenti L millia numûm contulit Plinius. Vid. *Epiſt.* VI, 32.

IX. Xenia hoſpitibus miſſa aliæque liberalitatis exempla.

IX. Liberalitatem non minorem oſtentabant, in donandis hoſpitibus. His miſſa munera

(*d*) Item *munera nuptalicia L.* 194. *D. de Verbor. ſign.* Apud Ciceron. *pro A. Cluentio VI. IX.* & Apulei. *de aſino aureo VI.* nuptialia dona paullo aliter accipiuntur, pro muneribus, quae ante contractas nuptias mulieri a viro offerebantur.

(*e*)

nera XENIA κατ' ἐξοχὴν adpellata ſunt. Plin. *Epiſt. VI, 31. Summo die, abeuntibus nobis xenia ſunt miſſa.* Sed ſaepe diuites ac potentiam adfectantes, donis plane priuati ſortem transgreſſis, plebeiorum animos, liberalitatisque laudem ſibi conciliare ſtudebant. Exemplo eſſe poteſt Plinius, qui Curiano, Gratillae filio, legatum remiſit, Plin. *Epiſt.* V, 1. Voconio Firmo cenſum equeſtrem ſuppleuit, Id. *Epiſt.* I. 19. Martialem viatico iuuit, idem *Epiſt.* III, 21. Artemidoro philoſopho, vrbe excedere iuſſo ſub Domitiano, pecuniam, qua opus erat, a locupletibus negatam, ipſe mutuatus gratuitam dedit, Id. *Epiſt.* III, 11. Caluinae patris debita remiſit. Id. *Epiſt.* II, 4. Vt alia ſtupenda prorſus liberalitatis exempla praetermittamus.

X. Et olim quidem libere quisque donare poterat, quantum vellet. At poſtea A. V. C. IↃXLIX. a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis, lata eſt lex CINCIA, quam & MVNERALEM vocat Plautus apud Feſtum *voce muneralis. p. 323.* Eius primo capite cautum, ne quis ob cauſam orandam donum munusue caperet. Vid. Cic. *Epiſt. ad Attic. l. vlt. Tacit. Annal.* XI, 5. XIII, 42. Quum enim inſtituto iure patronatus, de quo ſupra *Lib. I. Tit. II. num.* XXIX patroni pro clientibus gratis poſtularent: hi gratum animum oſtenſuri patronis Kalendis Ianuariis, Saturnalibus, natalibus, varia xeniola, ſtrenas & munuſcula offerebant, quae deinde a rabulis in debiti neceſſitatem transformata, adeo plebem premebant, vt patriciis veluti ſtipendiaria viderentur. Hinc veterem morem reduxit Cincius.

X. Legis Cinciae de donis & muneribus caput primum.

cius. Vid. Fridr. Brummeri V. C. *Comment. ad Leg. Cinc.* III. *ſequ.*

XI. Variae huius legis relationes & mutationes.

XI. Paullo poſt ea lex obſoleuit. Contemtu tamen oppreſſam renouauit Auguſtus Imperator, poenamque quadrupli adiecit. Iterum deſuetudine abolitam, quum reuocari non poſſet, Claudius ita temperauit, vt ne oratores vltra dena ſeſtertiûm caperent. Tacit. *Ann.* XI, 5. Sub Nerone lex iterum priſtino vigori reddita, at ſub finem eius imperii, vel certe paullo poſt, conſtitutio Claudii renouata. Addidit Traianus SC. vt omnes litigantes iurarent, antequam agerent, nihil ſe ob aduocationem cuiquam dediſſe, promiſiſſe, cauiſſe: peractis vero cauſſis, non niſi dena ſeſtertiûm dare liceret. Poſt ea tempora adeo exſpirauit lex iſta, vt honorario aduocatorum tantum non ſordidum mercedis nomen obueniret, neque dubitarent iureconſulti ſtatuere, locationem conductionem intercedere inter aduocatum & clientem *L.* 38. §. 1. *D. locati L. vlt. C. de condict. ob cauſſ. dat.* Immo iam ante multae fraudes huic legi factae erant per xenia, ſtrenas, natalitia, captationes vltimarum voluntatum, palmaria, redemtiones litium, aliasque huiusmodi artes, quas erudite, vt ſolet, explicat laudatiſſimus Brummerus. *l. c.*

XII. Eiusdem legis caput aliud.

XII. Alio eiusdem legis capite cohibebantur donationes intra certam ſummam, quae tamen hodie ignota eſt: (*e*) neque licebat cuiquam

(*e*) Quanta fuerit haec ſumma, nondum conſtat. Franc. Hotomanus *de Donat.* IX. negat, quemquam potuiſſe donare

Digitized by Google

quam plus donare, quam lex permiſerat, niſi donatio vel publica eſſet, vel remuneratoria, vel cognatis perſoniſque coniunctis facta. Si plus donatum fuerat: non tota donatio ſed qua legimum modum ſuperabat reſcindebatur; (f) ſi acu rem tetigit Brummerus *ad Leg. Cinc.* XII.

XIII.

donare vltra dodrantem bonorum. Sed id nullo fundamento dici oſtendit Brummer. ad *L. Cinc. XII.* Alii ducentos tantum aureos donari potuiſſe, exiſtimant, *L.* 34. *C. de donat.* Sed nec hoc certius videtur, iſtam legem de lege Cincia loqui nec recte infertur, quia donationes cc aureos excedentes ea lege iubentur inſinuari, ideo eas lege Cincia fuiſſe prohibitas. Maximarum ſane donationum exempla exſtant apud Plin. *Epiſt.* VI, 25. & 32. II, 4. VIII, 14. I, 19. Vnde ſatis magnam oportet fuiſſe ſummam hac lege praefinitam. Schulting. *ad Vlpian. p* 561. *ſeq.*

(f) Ita Brummerus ob Vlpiani locum, qui exſtat *Fragm. I,* 1. *Imperfecta lex eſt, veluti Cincia, quae ſupra certum modum donari prohibet, exceptis quibuſdam cognatis, ſed ſi plus donatum ſit, donationem non reſcindit* Vnde colligit vir doctiſſimus, donationem ex hac lege pro parte, qua modum excedebat, fuiſſe reſciſſam. Enimuero ſic perfecta fuiſſet lex Cincia. Rectius itaque dixeris, ex lege Cincia donationem etiam immodicam ipſo iure valuiſſe, exceptionem tamen datam fuiſſe ei, qui conueniebatur ex ſua liberalitate vltra modum a lege definitum, *L.* 21. §. 1. *L.* 24 *D. de donat. L.* 5. §. 2 & 5. *D. de doli mal. & met. except.* quae exceptio etiam fideiuſſori proderat *L.* 24. *D. de donat.* Prodita quoque fuiſſe videtur actio reſciſſoria, qua reſcindebatur, quod fuerat vltra modum donatum. *L.* 21. §. 1. *D. eod.* Quibus remediis non fuiſſet opus, ſi ipſa lege Cincia irritum fuiſſet, quod erat vltra modum legitimum donatum. Vid. Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *l. c. p. m.* 562.

Digitized by Google

XIII. Caput tertium eiusdem legis.

XIII. Alio huius legis capite cautum fuerat, vt in donatione, quibusque perſonis facta, mancipatio traditioue interueniret, exceptis donationibus conditionalibus & mortis cauſſa factis. Brummerus *ad Leg. Cinc.* XIV. Exempla exſtant in marmoribus Gruterianis, quae egregie illuſtrat idem Brummerus.

XIV. Variae horum capitum relationes & mutationes.

XIV. Acceſſerunt poſtea varia SC. variaeque conſtitutiones, quibus legi Cinciae ſubinde vel obrogatum vel derogatum eſt. Sic poſtea inualuit, vt inter perſonas coniunctas donatio valeret, quibuscumque verbis facta, etiamſi nulla interceſſiſſet mancipatio. Paull. *Sent. Recept.* IV, 1. 11. & V, 11, 4. idque introductum eſt conſtitutione D. Pii, cuius mentio fit *L.* 4. *C. Theod. de donat.* Sane ante haec tempora etiam cognati, perſonaeque coniunctae in donationibus ius commune, hoc eſt, legem Cinciam ſequebantur, vt patet exemplo matris Voconii Romani, quae donationem ſeſtertii quadringenties, non prius legitime peregiſſe videbatur, quam fundos emancipaſſet teſte Plin *Epiſt.* X 3. Brummer *ad L. Cinc.* XIII. Idem D Pius primus vetuit, ne poſſet donatarius vlterius conueniri, quam in quantum facere poſſet. *L.* 20. *L.* 41. §. *vlt. ff. de re iud. L.* 28. *ff de R. I.* Sic & miles donare non poterat *focariae L.* 2. *C. de donat. int. vir & vx.* immo nec heredem illam inſtituere, vt vulgo colligunt ex *L.* 14. *D. de his quae vt indign.* Aliud tamen adparet ex marmore apud Grut. *Inſcr.* p. MCVII. 3. D. M. M. AVRELI VITALIS MILITIS CL. PR. ANTONINIAN. RAVENN. NATIO-

NE

NE PANN. III. PROVIDENTIA STIP. XXVIII. VALERIA FAVSTINA FOCARIA ET HERES EIVS BENE MERENTI POSVIT. Conf. Merill. *Obſeru. Lib.* VIII, 32. p. 124. Ipſine legi Cinciae, an Principum conſtitutionibus id debeatur, quod ei, qui aliquem a latronibus vel hoſtibus eripuerat, in infinitum donare liceret, dummodo donatio, & non merces laboris adpellaretur, non facile dixeris. Exſtat eiusmodi exceptio apud Paullum *Recept. Sent.* V, 11, 6. & verbis neſcio qua ratione immutatis *L. penult.* §. *vlt. D. de donat.*

XV.In donationibus res ſingulae nominari debebant.

XV. Inualuerat etiam, vt donatio fieri non poſſet verbis generalioribus, ſed ſingulae res, quas quis eſſet donaturus, enumerari deberent. *L.* 1. *Cod. Hermog. de donat.* Ex quo patet, aeuo adhuc Diocletiani hoc ius obtinuiſſe. Ita enim ibi Diocletianus & Maxim. Auguſti: *Non eſt iuris incerti,* (in emancipatum donatione aliquid transferri non poſſe,) *ſi generaliter eidem partem tertiam bonorum donaſti, quia generaliter bonorum portio donari non poteſt, quum ſingulae res nominari debeant, quae donatione, mancipatione, vel in iure ceſſione transferuntur.* Scilicet quia in donatione requirebatur mancipatio: haec fieri non aliter poterat, niſi per adprehenſionem rei. Vnde Vlpian. *Fragm. XIX*, 6. *Res mobiles non plures mancipari poſſunt quam quae manu capi poſſunt: immobiles autem etiam plures ſimul.* At ſecus tamen ſe res habebat inter patrem & filium ſuum, cui partem bonorum donare licebat. Idque patet ex inſcriptione apud Gruterum, p. ↀCCCLXXX, 3. qua pater liberis omnibus bonis cedit:

MARVLLO. ANTIOCHENO.
HELENAE. TERTVLLIANAE. P. MA-
RVL. PAT.
VIVENS. BONIS. CESSIT.
PARTE. SIBI. QVOAD. VIXER. RE-
TENTA.

Vid. V. C. Schulting. *Not. ad Cod. Hermog. p. m.* 713. *ſequ.*

XVI. Donatio facta a parentibus.

XVI. Quae filiis ſuis donabant parentes, magis deſtinata videbantur voluntate paterna, quam donata. *L.* 11. *C. h. t.* Hinc requirebatur, vt pater in ea voluntate perſeuerans deceſſerit. Paull. *Rec. Sent.* V, 11, 3. Tamen ne ſic quidem rata erat donatio, ita, vt res donata poſſet a filio vſucapi, niſi eadem res arbitrio familiae erciſcundae eſſet adiudicata. *L.* 18. *C. famil. erciſc.* Vnde & parentes praelegare ſolebant liberis, quae viui donauerant. Vid. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXIII, 2. At nouiſſimo iure id quoque mutatum eſt *L.* 25. *C. de Donat. inter vir. & vx.*

XVII. Inſinuatio ad acta introducta a Conſtantino Chloro, poſtea ſubinde mutata.

XVII. Aliam mutationem ius iſtud ſubiit tempore Conſtantini Chlori, qui omnes donationes in ſcriptis fieri, actisque inſinuari iuſſit. Eius deinde conſtitutionem confirmauit filius Conſtantinus Magnus. *L.* 1. *C. Theod. de ſponſal.* Poſtea Theodoſius & Valentinianus, non modo ſcripturam remiſerunt, ſed & inſinuationem, ſi donum ducentos aureos non excederet. *L.* 29. *C. h. t.* Iidem principes etiam ſecundum caput legis CINCIAE de certa donationis ſumma ſuſtuliſſe dicuntur. (g) Aſt Iuſtinianus ſum-

(g) Ita Brummerus V. C. *ad Leg. Cinc.* XIII. qui id colligit

ſummam actis inſinuandam primo ad trecentos, mox ad quingentos aureos extendit, exceptis quibusdam donationum ſpeciebus. *L.* 34. *L.* 37. *C. eod.* Conf. Brummer. *ad Leg. Cinc. XII. ſequ.* inter quas & remuneratoriam eſſe, docet Cuiac. *Obſ.* XXVII, 40. Videtur tamen etiam Iuſtini tempore ſaepe ſcriptura adhibita, vt docet fragmentum vetuſtae donationis, Iuſtini aeuo, Maximo conſulatum gerente, factae, quod recenſet Barn. Briſſon. *de Formul.* VI. p. 558.

XVIII. Ad donationes propter nuptias quod attinet, earum naturam ſatis accurate exponit imperator §. 3. *Inſt. h. t.* Alias quidem inter virum & vxorem conſtante matrimonio donatio non valebat, niſi certis ex cauſſis, veluti mortis cauſſa, ſerui manumittendi gratia &c. Eamdem prohibitionem conſtitutione ſua confirmauerat Antoninus Imperator, (*h*) *L.* 42. *D. de donat. inter vir. & vxor*, qui tamen & ideo mulieri donare permiſerat, vt vir ab Imperatore lato clauo, (*i*) vel equo publico, (*k*) ſimiliue ho- XVIII. Donatio propter nuptias.

git ex *L. vlt. C. Theod. de ſponſ.* Sed ibi tantum de donatione propter nuptias agitur, oſtenditurque, quaenam ſit inſinuanda.

(*h*) Lex haec eſt ex Caii Commentariis ad Edictum deſumta, adeoque intelligi non poteſt Antoninus Caracalla, vt exiſtimat Lud. Charondas *ad* Vlpian. *l. c.* cuius ad tempora Caius non peruenit, ſed Antoninus Pius. Vid. Guil. Grot. *de vit. Iureconſ.* II, 7.

(*i*) Id eſt, dignitate ſenatoria, cuius inſigne erat latus clauus. Vid. *Graeu. Praef. Tomi VI. Theſaur. Antiqu. Rom.*

(*k*) Id eſt, dignitate equeſtri. Ita explicat etiam Caius *L.* 42. *D. de donat. inter vir. & vx.* (*l*)

honore ornaretur. Vlpian. *Fragm. VIII*, 1. Paull. *Recept. Sent. II*, 23. Quod, vel ideo prouiſum, aiunt, vt ne coniuges ob mutuum amorem ſe inuicem ſpoliarent, vt ait Vlpianus L 1. *D. de donat. inter. vir. & vxor.* vel, ne bonorum, quae inter eos quaſi communia eſſe debebant, ſocietas leuiſſimi munuſculi acceptatione tolleretur, vt exiſtimat Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 265. (*l*) & *Coniugal. praecept. p.* 143. *Tom. II. Operum.* Sed haec omnia intelligenda de donationibus ſtante matrimonio factis. Alia erat ratio donationis propter nuptias, id eſt, conſtitutionis pecuniae, qua mulieri praeſtabatur ſecuritas dotis, vt, ſi de hac periclitaretur, aliquid vice dotis diſſipatae haberet. §. 3. *Inſt. de donat.* Ea quum initio donatio ante nuptias vocaretur, eo quod tantum ante matrimonium impletum fieret; poſtea D. Iuſtini conſtitutione permiſſum eſt, vt tam ante, quam poſt nuptias conſtitui vel

(*l*) Rationes alias ſuppeditant, *L. 2. & L. 3. eod.* Sed nulla tamen harum genuina eſſe & ad prohibitionis huius originem pertinere videtur. Vera cauſa ex principiis iurisprudentiae veteris deriuanda, ſecundum quae vir & vxor pro vna perſona habebantur, non ſecus ac pater & filia familias. Quemadmodum ergo inter hos donatio non valebat, niſi pater donans in ea voluntate perſeuerans deceſſiſſet: ita non magis valida erat donatio inter virum & vxorem, quae in manum conuenerat. Barn. Briſſon. *de Ritu. Nuptiar. p.* 214. Poſtea quum raro vxores in manum conuenirent, & tamen poſteriores Imperatores ius vetus conſtitutionibus ſuis firmarent: ICti alias rationes excogitandas putarunt, quamuis ſibi ipſi non ſatis conſtent.

(a)

Digitized by Google

vel augeri poſſet, quumque iam nomen antiquum inconcinnum videretur: Iuſtiniani iuſſu Donatio propter nuptias vocari coepit. §. 3. *Inſt. h. t.* L. *vlt.* *C. de donat. propter. nupt.* Graecis eſt ἀντιφέρνα, ad quam proxime accedunt θεώρητρον & ὑπόβολον, quorum illud eſt, quod ob dotis quantitatem, quum ſoluto matrimonio dos repetitur, huic ſubiicitur, & veluti ſub dote, quae in maiorem quantitatem excreſcit tanquam minus & infirmius ponitur: Harmenop. IV, 10, 1. hoc autem quod virgini, non viduae datur, διὰ τὴν τιμὴν τῆς παρθενίας, *in honorem virginitatis.* Id. *Promtuar.* V, 5, 7. Vnde hoc cum veterum ἀνακαλυπτηρίῳ non male comparat Dionyſ. Gothofredus. Similis quoque eſt theoretro Germanorum *morgengaba* vti & *incrementum dotis* ibidem paſſim receptum. Erat autem *Theoretri* quantitas in ſingulas libras dotis ſemiaureus: Harmenop. *ib.* §. 9. & hypoboli apud veteres dotis dimidia pars, poſtea pro libra librae triens. Idem §. 4. Videtur res pactis definita, eoque pertinere puto inſtrumenta ὑποβολικὰ apud Sidon. Apollin. *Epiſt.* VII. & συμφωνηθὲν ὑπόβολον, *pactum hypobolum* apud Harmenop. IV, 10, 7.

XIX. Quemadmodum vero donationes inter viuos ſua natura erant irreuocabiles, niſi ob certas cauſſas, quas iureconſulti exponunt: ita ſemper reuocari poterant donationes MORTIS CAVSSA factae, morte non ſequuta ſed & hic ad formulas erat reſpiciendum. Poterat enim etiam ſic mortis cauſſa donari: VT NVLLO CASV EIVS REPETITIO ESSET,

XIX. Donatio mortis cauſſa.

Digitized by Google

SET. id eſt, ne ſi conualuiſſet quidem donator, & tunc credebatur inter viuos donatum. L. 27. *D. de mort cauſſ. don.* Plures formulas in huiusmodi donationibus vſurpatas accurate ſuo more collegit Barn Briſſon. *de Form.* VII *p.* 690

XX. Leges adiectae donationibus.

XX. Poſtremo & hoc monendum videtur, donationibus conſueuiſſe varias conditiones ac leges adiici, vt non modo ex multis iuris noſtri fragmentis conſtat quae idem collegit Briſſon. *de Form* IV p. 557. verum etiam ex Plauti *Aſin.* IV, 1 vbi ſcitum & elegans exſtat ſyngraphi inter adoleſcentem, amicam & lenonem conſcripti exemplum in quo plurimae leges viginti minarum donationi adiiciuntur. Immo & lapides exſtant, in quibus curiis vel integris corporibus donationes fiunt, certis adiectis legibus, veluti VT QVOTANNIS NATALI SVO SPORTVLAE VIRITIM DIVIDANTVR vel VT LARGIVS ROSAE ET ESCAE PATRONO SVO ET QVANDOQVE SIBI PONERENTVR, & quae ſunt huius generis aliae. Briſſon. *l. c.*

TIT. VIII.

QVIBVS ALIENARE LICET, VEL NON.

COniunctim hoc titulo exhibet Imperator, quae dici poterant de iis, quae vel non alienari poterant a dominis, vel alienari a non dominis. Nos ſingula ex antiquitatibus Romanis illuſtrabimus.

I. A

Digitized by Google

I. A marito alienari non poterat fundus dotalis, quamuis aſſas eius eſſet dominus *pr. Inſt. h. t.* Ad quae rectius intelligenda monere nonnulla licebit de dotium origine & natura, maxime quum haec materia in Inſtitutionibus plane praetermiſſa ſit a Triboniano. I. Fundus dotalis alienari non poterat a marito.

II. Dotes quo fine olim inter mortales conſtitutae ſint, a nemine, quod ſciam accuratius oſtenſum eſt, quam a Iac. Perizonio V. C. in *Diſſert. ad Leg. Vocon. p. 113. ſequ.* Quemadmodum ſcilicet filii apud plerasque gentes in domo paterna manebant, domini ac heredes omnium quae parentes reliquiſſent, bonorum futuri: ita filiae contra per nuptias in perpetuum dimittebantur e domo paterna; atque hinc innuptae debebant ex bonis paternis ali, nuptae vero inſtrui dote, ne plane exſortes eſſent paternae hereditatis. Apud plerasque tamen gentes dotem maritus vxori, non vxor marito offerebat. Iſta ſane conſuetudo viguit inter Germanos, teſte Tacito *de Mor. Germ. Cap.* XVIII. Aſſyrios, teſte Aelian. *Hiſt. Var.* IV, 1. Babylonios, teſte Herodot. I, 196. & Armenios, ceu patet ex *Nou.* XXI. Sed diutiſſime permanſit apud Germanos, eiusdemque originis gentes, ceu ex multis medii aeui teſtimoniis & diplomatibus alio loco probauimus. II. Dotium origo & natura apud alias gentes.

III. Communis hic mos erat omnibus fere gentibus, praeterquam Romanis, qui dotem dabant filiabus, (*a*) etiamſi easdem ad aequas he- III. Vt & apud Romanos.

(*a*) Dos illa Romanarum mulierum veluti complementum pretii erat, quo mulieres ſibi viros coemebant, & hinc

Digitized by Google

hereditatis partes admitterent. Tam neceſſariae enim Romanis videbantur dotes, vt vel his ſolis ſe a concubinis ſeiungerent matronae. Hinc apud Plaut. *Trin.* III, 2. v. 63. adoleſcens:

Sed vt inops, infamis ne ſim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam ſororem in concubinatum tibi
Sic ſine dote dediſſe magis, quam in matrimonium.

Conf. Id. *Act.* III. *Scen.* III. v. 3. Poſtea tamen, lata lege Voconia. Romanae quoque mulieres contentae eſſe iuſſae ſunt dote ſua, nec hereditates adfectare. Eae dotes fuere luculentiſſimae. L. Paullo vxor ſecunda attulerat dotem XXV. talentorum. Excerpt. Peireſc. ex Polyb. p. 99. Africanus quoque maior vtrique filiae dotis nomine promiſerat L talenta. Ibid. p. 155. (*b*) Non ſemper tamen dos in numerata pecunia

hinc Tacitus tamquam rem a Romanis moribus diuerſiſſimam notat, quod apud Germanos viri ſibi coemerint vxores. Vid. Tacit. *de moribus Germ.* XIX.

(*c*) Plerumque tamen dos illuſtrium feminarum erant *decies centena*, id eſt, *decies centum millia ſeſtertium.* Martial. *Epigr.* XI, 24.

Nubere Sila mihi, nulla non lege, parata eſt,
Sed Silam nulla ducere lege volo.
Quum tamen inſtaret: decies mihi dotis in auro
Sponſa dabis? dixit: Quid minus eſſe poteſt?

Hortalum quoque Auguſtus, promiſſa decies ſeſtertii cenſu

nia conſtabat, ſed & in fundis & praediis, tam vrbanis quam ruſticis *L.* 13. *D. de fund. dotal.* immo & in ſeruis aliisque, quae aeſtimationem admittebant, & vſui eſſe poterant marito ad ferenda matrimonii onera.

IV. Triplex vero erat dotem conſtituendi ratio. Aut enim DABATVR, aut PROMITTEBATVR, aut DICEBATVR. Vlpian. *Fragm.* VI, 1. Quae ſaepe coniunguntur in iure veteri, quamuis a Triboniano ſollemnia haec vocabula paſſim ſublata, aliaque repoſita ſint, vti obſeruat Cuiac. *Obſ.* XI, 29. & *Papin. Quaeſt. Lib.* XI. *ad L.* 7. §. 1. *D. ſolut. matr.* *Dari* dos dicebatur, ſi praeſens offerretur marito, idq; plerumque fiebat eo ritu, vt pecunia illa dotalis conſignata pridie nuptiarum apud auſpices deponeretur, in craſtino nuptiarum viro tradenda. De Meſſalina Sueton. *Claud. XXVI. Meſſalinam, quum comperiſſet, ſuper flagitia atque dedecora C. Silio etiam nupſiſſe dote inter auſpices conſignata, ſupplicio adfecit.* Et Iuuenalis *Sat. X. v.* 333. de eadem Meſſalina: IV. Ea vel dabatur.

- - - *Dudum ſedet illa parato*
Flammeolo, Tyriusque palam genialis in hortis
Sternitur, & RITV *decies centena* DABVNTVR

AN-

cenſu, quem forte vxor in dotem non dediſſet, adlexit ad ducendam vxorem procreandosque liberos. Tacit. *Annal.* II, 37. Eamdem dotem Flauiae Athenagorae filiae dedit Seuerus. *L.* 6. §. 1. *D. de vſur. & fruct.* Adde Iuuenal. *Sat. VI.* & *X. v.* 335. Martial. *Epigr. II*, 65. Senec. *conſolat. ad Helu. Cap. XII.*

(c)

ANTIQVO, *venit cum* SIGNATORIBVS *auſpex.*

V. Vel promittebatur.

V. Dos PROMITTEBATVR interpoſita ſtipulatione, dummodo *perſona interrogata reſponderet, & ſtipulato promitteret,* vt ait Caius *Inſtit.* II, 9. 3. Exemplum eiusmodi ſtipulationis eſt apud Plautum *Trinum. V*, 2. *v.* 34. *ſequ.*

- - LY. *Sponden' ergo tuam gnatam vxorem mihi?*

CA. *Spondeo, & mille auri Philippum dotis.* LY. *Dotem nihil moror.*

CA. *Si illa tibi placet, placenda dos quoque eſt, quam dat tibi.*

CH. *Poſtremo, quod vis, non duces, niſi illud, quod non vis, feres.*

CH. *Ius hic orat.* LY. *Impetrabit te aduocato atque arbitro.*

Iſtac lege, (cum iſta dote,) filiam tuam ſponden' mihi vxorem dare?

CH. *Spondeo.* CA. *Et ego ſpondeo idem hoc.*

Illud addo, dotem promiſſam ſolui conſueuiſſe tribus penſionibus, annua, bima, trima die, vt docent exempla apud Cicer. *Epiſt. ad Attic.* XI, 4. 23. *& vlt.* & in Excerptis Peireſcianis p. 157. vbi id fieri oportuiſſe ait Polybius κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους, *ſecundum Romanorum leges.* Quem locum a Salmaſio mirifice perturbatum egregie illuſtrat Ger. Nood. *de Foen. & Vſur.* III, 6.

VI. Vel dicebatur.

VI. Dotis denique DICTIO fiebat verbis quibusdam ſollemnibus, (*c*) vt recte notarunt Cuia-

(*c*) Negant hoc Cl. Salmaſ. *de modo vſur.* XVI. & Oiſel. *ad* Caii

Cuiacius ad Vlpian. *Fragm.* VI, 1. Barn. Briſſon. *de Form.* VI. p. 543. Aſt docet tamen Caius *Inſtit. l. c. obligationem hanc & nulla praecedente interrogatione contrahi potuiſſe.* Videtur ergo haec dotis dictio in eo conſtitiſſe, quod dotem dicturus ſummam nominaret, ſponſus eamdem, ſtipulatione haut interpoſita, acciperet. Exemplum eſt apud Terent. *Andr.* V, 4. v. 47. vbi Chremes:

- - Dos, Pamphile eſt
Talenta quindecim. PA. *Accipio.*

Ea enim verba ſollemnia & legitima fuiſſe obſeruat Donatus Scholiaſtes, *Ille niſi dixiſſet*: ACCIPIO, *dos non eſſet.* Vnde facile patet, hanc ſollemnem fuiſſe dotem conſtituendi formulam a datione ac promiſſione dotis diuerſiſſimam. Add. Sidon. Apollin. *Epiſt.* I, 11. Tales formulae dotem dicendi occurrunt etiam in iure noſtro L. 25. L. 44. §. 1. L. 46. §. 1. L. 57. *princ. D. de iure dot.*

VII. Qui dare, promittere, dicere dotem potuerint?

VII. Dicere vero dotem poterat ipſa mulier, vel eius debitor, vel pater, auus aliique per virilem ſexum cognatione iuncti. *Dare* autem *& promittere* licebat omnibus, etiamſi nulla propinquitate coniunctis. Vlpian. *Fragm.* VI, 2. & Paullus

Caii *Inſtit. l. c.* Sed non ſequitur, vt ideo, quod nulla interceſſerit ſtipulatio, verba quoque ſollemnia adhibita fuiſſe negemus. Erant etiam praeter ſtipulationes multae aliae formulae ſollemnes. Sane ſollemnium verborum in dotis dictione obſeruandorum meminit. *L.* 3. *C. Theod. de inceſt. nupt.* & dictio dotis a datione minus ſollemni diſtinguitur in *L. vlt. C. Theod. de dotib.*

Paullus L. 41. *D. de iure dot.* Ipſa vero mulier nihil in his poterat ſine auctoritate tutorum. Cicero *pro Flacco XXXIV. XXXV. Dotem Valeria pecuniam omnem ſuam dixerat. Nihil iſtorum explicari poteſt, niſi oſtenderis, illam in tutela Flacci non fuiſſe. Si fuit, quaecunque ſine hoc auctore eſt dicta dos, nulla eſt.* Addatur Cicero ibid. cap. XXV. Vlpian. *Fragm.* XI, 27. Hinc ſi nullus erat mulieri tutor: dandus erat a Praetore vrbano ex lege Papia Poppaea, ad dotem dandam, dicendam promittendamue. Vlpian. *Fragm.* XI, 20. De eo tutore plura diximus in *Comment. ad* L. *Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. XIII. p. 253 ſequ.* vbi & oſtendimus tutorem mulieri ob dotem vel pupillo ob litem cum tutore datum ideo Praetorianum vel praetorium adpellatum eſſe, quia hic non dabatur ſuffragante maiore parte tribunorum plebis, vti alii tutores ex lege Atilia dati, ſed a ſolo praetore. Add. Vlpian. *Fragm.* XI, 24.

VIII. Quid dos profectitia, aduentitia, receptitia.

VIII. Quaecunque pater genero vel eius patri adferenda matrimonii onera dederat, ea dotis *profectitiae* nomine veniebant. Quae alius quicumque obtulerat, dos *aduentitia* vocabantur. Ac olim quidem profectitia aeque ac aduentitia dos marito cedebat: (vid. ſupra Lib. I. Tit. X. §. VII.) Poſtea quum raro vxores in manum conuenirent, & frequentiſſima contra eſſent diuortia, diſtingui inter profectitiam & aduentitiam coepit. Profectitia, mortua in matrimonio muliere, ad patrem tota reuertebatur, ſiue eſſet filia familias, ſiue ſui iuris L. 59. *D. ſol. matr.* liberis tamen relictis, in ſingulos quin-

Digitized by Google

quintae partes manebant penes virum, quemadmodum & praemortuo patre, dos profectitia tota penes virum remanebat. Vlpian. *Fragm.* VI, 4. Aduentitia dos ſemper penes maritum remanebat, (*d*) Cuiac. *Obſ.* IX, 4. praeterquam ſi is, qui dederat, vt ſibi redderetur, eſſet ſtipulatus: quae dos ſpecialiter *receptitia* dicebatur. Vlp. *l. c. n.* 5. Quae iure nouo mutata eſſe, *ex. L.* 6. *D. de iur. dot.* L. 12. L. 26. § 2. *D. de pact. dot.* L. 5. *D de diuort.* L. 48. L. 59. *D. ſolut. matr.* L. *vn.* §. 6. *C. de rei. vx. act.* ſatis conſtat.

IX. Alienatio fundi dotalis Italici lege Iulia prohibita.

IX. Quum vero frequentiſſima eſſent apud Romanos diuortia, adeoque verendum videretur, ne diſſipata dote vxores domo extruderentur: non modo repudiatae conceſſum vt dotem actione rei vxoriae repeteret, quam in actionem ex ſtipulatu conuertit Iuſtinianus, L. *vn. C. de rei vxor. act. in ex ſtipul.* verum etiam cautum eſt ſub Auguſti imperio, ne maritus fundum Italicum dotalem, vxore vel inuita alienaret, vel conſentiente obligaret. Ex qua lege iſtud ius manarit, dubium viſum eſt viris doctis. Legi Iuliae & Papiae illud tribuit Iac. Gothofredus *ad* L. *Iul Pap. Cap. XX. ſequ.* ſed argumentis admodum incertis, & quae ipſe poſtea deſerit p. 335. Magis probabile eſt, eſſe hoc caput

(*d*) Exemplum tamen Auguſti, qui marito dotem aduentitiam abiudicauit, exſtat apud Valer. Max. VII, 7, 4. Sed tum Auguſtus facti indignitate motus, magis ex aequo & bono, quam ex iuris rigore vel fori vſu, decreuit, vt obſeruat Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm.* VI, 5. p. 582.

(*e*)

put legis Iuliae de adulteriis, cui etiam illud inſerit Barn. Briſſon. *ad* L. *Iul. de adult.* XXIX. p. 123. Nam huic legi iſtud caput diſerte tribuit Paullus *recept. Sent II.* 21. Et caput legis Iuliae de dote ſoluto matrimonio repetenda plane aliud & ab hoc diuerſiſſimum fuiſſe, demonſtrauimus in *comm. ad* L. *Iul. & Pap. Popp. II,* 19 p 327. Cur vero ad ſola praedia Italica haec lex pertinuerit, facile patet. Sola praedia Italica poterant vſucapi, non item prouincialia, vt ſupra oſtenſum. Hinc non opus erat, vt viro alienatione praedii dotalis prouincialis interdiceretur, quum hoc ab vxore, ſoluto matrimonio, facile poſſet vindicari, nullaque ei opponi poſſet exceptio vſucapionis. Ex quo vero Iuſtinianus vſucapionis ius etiam ad praedia prouincialia protulit: non potuit non etiam praediorum dotalium in prouinciis alienationem inhibere. L *vn.* §. 15. *C. de rei vx. act* qua etiam maritum fundum dotalem conſentiente vxore alienare vetuit.

X. Alienare pignus poterat creditor, & quomodo?

X. Vidimus maritum, licet dominum praedia dotalia alienare haut potuiſſe: ſecus in pignore ſe res habebat, quod alienari poterat a creditore, non ſoluente debitore, etiamſi ille non eſſet dominus. §. 1. *Inſt. h. t.* Equidem ſi ea lege traditum fuerat pignus, vt a creditore diſtraheretur, non opus erat vlla denunciatione: L. 4. *princ. D. de pign. act.* nec exigebatur denunciatio, ſi certo die ſoluenda erat pecunia, & pignus ſimpliciter datum modo non antequam dies venerat, vendidiſſet, ſiquidem tunc furti ſe obligabat, L. 73. *D. de furt.* At poſtea tamen

&

Digitized by Google

hoc caſu requiſita vna denunciatio, & mora biennii. *L.* 4. *C. de pign. diſtr. L. vlt.* §. 1. *C de iur. dom. imp.* Reliquis caſibus trina requirebatur denunciatio, vt debitor vel pignus lueret, vel ſciret, illud diſtractum iri. Paull. *Recept. Sent.* II. 5. 1. Iuſtinianus vero veteres ambages nouis, iisque multo longioribus commutauit, & trinam quidem denunciationem plerisque caſibus ſuſtulit, vnicamque ſufficere voluit: addidit tamen, vt facta denuntiatione, elapſoque poſt eam triennio, pignus creditori adiudicaretur, dato inſuper debitori biennio, intra quod rem ſuam poſſet recuperare. *L. vlt. C. de iure domin. impetr.*

XI. Pupillos pupillasue alienare haut poſſe, niſi auctoribus tutoribus, vel ius naturae ſuadet. Et quid Romae hac in re vſitatum fuerit, iam ſupra ad titulum *de auctoritate tutorum* dicere occupauimus. XI. De alienatione rerum pupillarium remiſſiue.

TIT. IX.

PER QVAS PERSONAS CVIQVE ADQVIRITVR.

QVicumque erant alieni iuris: ii non ſibi adquirebant, ſed iis, quorum in poteſtate erant. Quia enim & ſerui omnino; & liberi ratione patris in claſſe rerum eſſe cenſebantur: nihil magis videbatur rationi conſentaneum, quam vnumquemque per rem ſuam adquirere. Vid. *Elem. noſtra iur. ciu. Lib. II.* §. 470. Ea de re hoc demum titulo agit Tribonianus.

I. Adquæſtus per liberos.

I. Et liberi quidem, quum ex Romuli inſtituto non multo melioris eſſent conditionis, quam ſerui: inſtar horum quoque non ſibi adquirebant, ſed patri, qui liberam habebat rerum omnium, quas liberi quocumque titulo adquiſiuerant, diſpoſitionem, adeo vt eas alteri ex liberis, immo & extraneis, donare poſſent. Vid. Sext. Empir. *Pyrrhon. hypot. III*, 24. Adde Senec. *de Benef. VII*, 4. Dionyſ. Hal. *Ant. Rom. VIII.* vbi hic auctor πολιτικώτατος: *Romanis*, inquit, *filiis nihil proprii eſt viuis patribus, ſed & pecunias & corpora liberorum patribus ad eorum arbitrium tradidit lex Romuli.* Et Arrian. Diſſ. Epictet. II, 10. Υἱοῦ τοῦ προσώπου ἐπαγγελία πάντα αὐτοῦ ἡγεῖσθαι τοῦ πατρός. *Filii officium eſt, vt, quae habet, omnia patris eſſe ducat.* Add. Sueton. *Tiber. XV.*

II. Mutatio huius iuris.

II. Poſtea tamen filiis conceſſum tanquam peculium, quidquid militiae labore erant lucrati. Et id quidem eodem tempore factum videtur, quo ipſa libera teſtamenti factio conceſſa eſt militibus, quod primo ſub Iulio Caeſare factum ad tempus, poſtea id ius auctum a Tito, Domitiano, Nerua & Traiano Imperatoribus: vti teſtatur Vlpianus. *L.* 1, *pr. D. de teſt. milit.* Sane ſub Claudio & Nerone non ignotum fuiſſe peculium militare, docet Iuuenal. *Sat. vlt, v.* 52.

> - - *Nam, quae ſunt parta labore*
> *Militiae, placuit non eſſe in corpore cenſus,*
> *Omne tenet cuius regimen pater.*

Quem locum fruſtra ſollicitauit P. Pithoeus. Additum poſtea & quaſi caſtrenſe peculium,

(a)

(*a*) permiſſumque iisdem, quidquid artibus liberalibus adquiſiuerint, ſeparatum habere a rationibus parentum §. *vlt Inſt. de milit. teſt.* Excepit etiam Conſtantinus M (*b*) bona materna quorum vſumfructum tantum patribus conceſſit *L. 1. C. de bon. mat.* Vnde multo magis rationi videbatur conſentaneum, bona materni generis, ad liberos pertinere, & ita ſtatuerunt Gratianus, Valentinianus & Theodoſius. *L. 6. C. Theod. eod.* Porro idem ad lucra nuptialia & ſponſalitia porrectum eſt a Theodoſio & Valentiniano, Leone & Anthimio *L. 1 L. 4. & L. 5. C. de bon. liber.* Denique Iuſtinianus haec generatim ad omnia bona liberorum aduentitia produxit, quorum dominium penes liberos, vſumfructum penes parentes eſſe iuſſit. *L. 6. C. de*

(*a*) Occurrit illius mentio etiam in Digeſtis *L. 1. §. 15. de collat. L. 3. §. 5. de bon. poſſeſſ. L. 7. §. vlt. de donat. L. 16. §. 12. ad SC. Trebell.* quae loca omnia a Triboniano interpolata putat Fr. Balduin. *Iuſtinian. III.* Sed Iac. Gothofr. *ad L. 3. C. Theod. de poſtul. Tom. I. p. 143. ſequ.* de omnibus id adfirmare non audet quia quamuis aduocatis primus hoc priuilegium tribuerint Theodoſius iunior & Valentinianus III. tamen ante ea tempora peculium quaſi caſtrenſe habuerint praecincti, vel adminiſtratores prouinciarum. Hieronym. *ad Nepotian. f. 17.* Abſoluit etiam Tribonianum V. C. Ant. Schulting. *ad* Paull. *Rec. Sent. V. 9. 4. p. 470.* ob *L. 8. D. pro ſoc.* vbi locum habere haut potuit interpolatio.

(*b*) Iam ante Conſtantinum M. notabilem quamdam exceptionem introduxit Hadrianus, quae exſtat *L. 50. D. ad Senatuſc. Trebell.* alteramque Diuus Pius, quae eſt in *L. 52. D. de acquir. vel omitt. hered.* Vid. Ger. Nood. *de vſufructu II, 4. p. 608.*

de bon. liber. Reliqua, quae vel a patre vel eius contemplatione ad filium perueniebant, patri adquirebantur. Quo etiam pertinuiſſe, quae filius accipiebat, congiaria, oſtendit Cuiac. *Obſ.* XXI, 7.

III. Adquaeſtus per ſeruos.

III. Simile quid in ſeruo obſeruatur, qui nihil habere poterat proprii, niſi quod dominus habere permitteret, idque itidem vocabatur *peculium.* Solebant illud de demenſo ſuo vnciatim colligere ſerui, ac eo deinde ita negotiari, vt lucrum inde qualecunque ad ſe rediret. Demenſi loco ſingulis menſibus accipiebant ſerui quinque modios & quinque denarios, idque vocabatur *menſtruum.* Sen. *Epiſt* LXXXI. Lipſ. *Elect.* *I, 8. p. m.* 50. Talia etiam erant *annua,* quae dabantur ſeruis publicis. Plin. *Epiſt.* *X,* 40. Lipſ. *Elect.* I, 22. p. 125. Quidquid ergo de hiſce menſtruis annuisque ſtipendiis deparſerant, peculii loco erat. Apud Terent. *Phorm.* I, 1. v. 5. ſeruus conſerui fortunam dolens:

Quod ille vnciatim vix de demenſo ſuo,
Suum defraudans genium, comparſit miſer,
Id illa vniuerſum accipiet, haut exiſtimans,
Quanto labore partum.

Eam deinde pecuniam, concedente domino vel foenore locabant, vel inde ſibi emebant ſeruulum, cuius opera lucrarentur. Et talis ſeruus ſerui vocabatur *vicarius*, & [illegible] pertinebat ad peculium. Immo ſi his quoque ſeruis vicariis aliquid peculii eſſet, & hi ſeruulos haberent: erant hi vicariorum vicarii, quorum mentio fit in *L. 25. D. de pecul. leg.* Haec erant ſeruorum peculia, in quae quid iuris fuerit domino, Iureconſulti docere ſolent. IV.

Digitized by Google

IV. Addi perſonis, per quas adquiritur, veteri iure oportebat etiam matres familias, quae & ipſae olim in manu maritorum erant, adeoque omnia adquirebant maritis. Sed de his harumque peculio dictum eſt ſupra *L. I. Tit. X. n. VI.* Iam addo, inde natam eſſe praeſumtionem, quod quidquid habet vxor, id mariti eſſe intelligatur. *L. 51. D. de donat. inter vir & vx.* cuius legis ſenſum plane exprimere videntur illa Plauti Caſin. II, 2. v. 27. vbi Murrina: IV. Adquaeſtus per matrem familias.

- Quae habet partum, ei haut commodi eſt,
Quin viro aut ſubtrahat, aut ſtupro inuenerit.
Hoc viri eſſe cenſeo omne, quidquid tuum eſt.

V. Solebant nonnunquam & liberae perſonae in ſeruitute eſſe, quamuis non eſſent ſeruilis conditionis. Et hae quoque adquirebant dominis, ex operis ſuis, quamdiu hi bona fide eas in ſeruitute tenebant. Alias per extraneam perſonam nihil adquiri poterat, ſi diſceſſeris a procuratoribus, quos ipſe excipit Imperator §. 5. *Inſt. h. t.* qui tamen ſi in iudicio aliorum cauſſas agerent, domini litis fingebantur, de quo dominio litis vid. Boehmeri *Diſſ. ſing.* & Chriſt. Gothofr. Hoffm. *Diſſ. de procurat. cap. I, 7. & ſeq.* V. Adquaeſtus per perſonas liberas.

VI. Tollebatur iſtud ius parentum & dominorum emancipatione & manumiſſione. Sed emancipatorum liberorum, antiquo iure parentes tertiam peculii aduentititi partem propriam ſibi retinebant, ex conſtitutione vero Iuſtiniani dimidii peculii vſumfructum. *L. 6. §. 3. C. de bon. quae lib.* VI. Quid iuris poſt emancipationem liberorum.

TIT. X. XI. XII.

DE

TESTAMENTIS ORDINANDIS; TESTAM. MILITARIBVS, ET QVI TESTARI NON POSSVNT.

VLtimae ſequuntur voluntates, quibus vel vniuerſitatem adquirimus, ſeu vt Ambroſ. *Lib. I. de Caino & Abele* loquitur, *bonorum hereditatem* vel res ſingulas. Ad prius genus teſtamenta pertinent, quorum antiquiſſimam rationem hic expendemus, maxime quum ipſe Imperator dicat, *nihil hic antiquitatis nos penitus ignorare debere.* §. 2. *Inſt. de teſt. ordin.*

I. Teſtamenta quotuplicia.

I. Duorum generum apud Romanos fuiſſe teſtamenta, quorum altero IN PACE, altero in PROCINCTV vſi ſint, recte docuit Iuſtinianus § 1. *Inſt. de teſtam. ord.* quamuis ſatis incommode ipſa teſtamenta haec *procincta* vocet, quae veteres, & ipſe Theophilus rectius IN PROCINCTV, vel, vti in vetere Gloſſa eſt, ENDO PROCINCTV adpellitant. Vtraque ſunt antiquiſſima, & iam ante leges XII. tabularum Romae inualuerant. Sane teſtamenta in procinctu facta ſunt iam tempore M. Coriolani, qui ante decemuiros vixit. Plutarch. *Coriolan.* p. 198. Teſtamenti vero in pace iam ſub regibus facti, idem meminiſſe videtur Plutarchus in Romulo, vbi Tarrutius, Anci Marci temporibus, Laurentiam dicitur τελευτήσας ἀπολιπεῖν κληρονόμον, quae phraſis alias hereditatem teſtamento delatam denotat. Vid. Perizon. *ad Leg.*

Leg. Vocon. p. 134. Fallitur ergo Deſid. Herald. *Rer. quotid. cap. vlt.* §. 4. & 9. falluntur & alii interpretes, qui haec teſtamentorum genera demum in XII. Tabulis exemplo iuris Attici recepta putant.

II. Teſtamenta IN PACE fiebant in comitiis calatis id eſt, quae pro collegio pontificum, aut regis flaminumue inaugurandorum cauſſa, habebantur, & diuidebantur in *curiata* per lictorem curiatim calata, & *centuriata* per cornicinem. Lael. Felix apud Gell. *Noct. Att.* XV, 27. In his ergo & teſtamenta fiebant per modum legis, & praemiſſa procul dubio ſollemni rogatione, qualem in adrogatione factam obſeruat Gell. *Noct. Att.* V, 14. VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. TITIVS L. VALERIO TAM IVRE LEGEQVE HERES SIBI SIET, QVAM SI EIVS FILIVS FAMILIAS PROXIMVSVE ADGNATVS ESSET. HAEC ITA VT DIXI, ITA VOS, QVIRITES, ROGO. Vnde recte obſeruauit illuſtris Thomaſ. *Diſſ. de prim. init. ſucceſſ. teſtam.* §. XII. heredes hoc modo inſtitutos legitimos potius fuiſſe, quam teſtamentarios. Scilicet exiſtimabant Romani legem non niſi noua lege tolli poſſe adeoque & nemini licere leges de hereditadibus inteſtatorum migrare, aliumque inſtituere heredem, niſi noua lege in comitiis calatis condita. V. A. Bynkersh. *Obſ. II, 2. p.* 113. Ex quo fundamento etiam pacta ſucceſſoria irrita putabant, quia *priuatorum cautio legum auctoritate non cenſebatur.* L. *vlt. D. de ſuis & legit. hered.* neque *ius publicum priuatorum pactis mutari*

II. Teſtamenta in comitiis calatis facta.

 poterat.

Digitized by Google

poterat. L. 38. *D. de pact.* Haec certa ſunt, reliqua quae refert Theophilus *ad* §. 1. *Inſt. h. t.* de populo bis in anno huius rei cauſſa conuocato, ab eruditis vocantur in dubium. (*a*) Id vero certius eſt, ideo electa videri comitia calata, vt notio pontificum interueniret, ſine quorum auctoritate ſacra priuata ad heredem tranſire non potuiſſent. Vnde etiam auctores eos fieri oportebat in arrogationibus. Cic. *pro Domo cap.* XIII.

III. Teſtamenta in procinctu.

III. Teſtamenta IN PROCINCTV fiebant a militibus in cinctu Gabino (vid. Seru. ad Virgil. *Aen. VII v.* 612.) ad praelium ituris. Vellei. Paterc. II, 5. In procinctu enim ſtantes vel cinctu Gabino, & ſcutis manus inſerentes, ſagaque accingentes, ſimul etiam tribus aut quatuor (*b* audientibus, heredem ſuum nuncupabant. Plutarch *in Coriolano p.* 198. Vnde ignorantiam antiquitatum produnt, qui huius gene-

(*a*) Maxime ob locum Gellii *Noct. Att.* XV, 27. In libro *Laelii Felicis ad Q. Mucium primo ſcriptum eſt, Labeonem ſcribere, calata comitia eſſe, quae pro collegio pontificum habentur, aut regis aut flaminum inaugurandorum cauſſa, eorum autem alia eſſe curiata, alia centuriata: curiata per lictorem curiatim calari, id eſt, conuocari, centuriata p r co nicinem. Iisdem comitiis quae calata adpellari diximus, & teſtamenta fieri ſolebant.* Inde ergo patet, populum non teſtamentorum cauſſa calatum, ſed teſtamenta fuiſſe comitiorum veluti adpendicem. Thomaſ. *Diſſert. cit.* §. XVI.

(*b*) In Plutarchi textu eſt: τριῶν, καὶ τεττάρων, qui conficiunt ſeptem, ſed aut particula coniunctiua hic, vt alias ſaepe, pro diſiunctiua ponitur. Strauch. *Lexic. Part. iuris voce. Et*, aut pro καὶ legendum ἢ.

(*c*)

generis teſtamenta ob militum ſimplicitatem inuenta putant. *arg. princ. Inſt. de milit. teſtam.* Lecta enim erat antiqua militia ex ciuibus, & quidem non ex vltima faece plebis, ſed ex flore delibuto ciuium. Quare potius ad pelliciendos in militiam animos inuentum eſt hoc teſtandi priuilegium: Thomaſ. *l. c.* § XXIII. immo & religionis cauſſa admiſſum, & hinc abolitum, ſimul ac bella auſpicato geri deſierant. Cic *de Nat. Deor.* II, 3. Nimirum cinctum Gabinum ſumebant, qui ab Imperatore Dis Manibus pro exercitu deuouebantur. Liu. VIII, 9. 10. X, 7. 28. Hinc eodem induebantur milites, in rebus trepidis, quaſi deuoti Dis Manibus. Vltima vero horum deuotorum voluntas quum pro lege eſſet, Liu. X, 29. *iunct.* XXVI, 11. etiam teſtamenta militum in procinctu facta rata eſſe iubebantur tacito populi ſuffragio, tanquam νόμοι ἄγραφοι, quemadmodum teſtamenta in comitiis calatis condita tanquam νόμοι ἔγγραφοι valebant. Hinc facile reddideris rationem, cur tam raro & non niſi in extremo rerum diſcrimine huiusmodi teſtamenta condita. Vid. Vellei. II, 5. Plutarch *in Coriol. p.* 198. Extra periculum enim & cinctum Gabinum milites teſtabantur iure ordinario. Caeſar *de B. G.* I, 39. Flor. III, 10.

IV. An haec rata fuerint poſt periculum?

IV. Quum vero non niſi praeſentiſſimo mortis periculo in procinctu fierent teſtamenta: Vellei. Paterc. *Hiſt.* II, 5. Cic. *de Orat.* I, 53. veroſimile eſt, defunctis periculo teſtatoribus, teſtamenta illa euanuiſſe, inſtar donationum

mortis cauſſa, licet verbis diſertis haut reuocata. Thomaſ. *Diſſ. alleg.* § XXVII.

V. Teſtamenti factio per Leg. XII. Tab. introducta.

V. Ceterum teſtamenta in calatis comitiis facta exoleuiſſe videntur, latis legibus XII. Tabularum. In iis enim quum fuiſſet cautum: PATER FAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER FAMILIAE PECVNIAE TVTELAE VE SVAE REI, ITA IVS ESTO: Vlpian. *Fragm, XI, 14. L. 53. D. de V. S. pr. Inſt. de L. Falc. Nou. XXII, cap. 2.* Cic. *de Inuent. II, 50.* Auct. ad Herenn. I, 13. latiſſima profecto omnibus facta eſt teſtandi facultas. Vnde quum ciues iam ſuo arbitrio poſſent de bonis diſponere: quis quaeſo adeo deſipuiſſet, vt mallet in comitiis calatis, auctore populo, collegioque pontificum teſtari? Ergo tum demum videntur teſtamenta proprie ſic dicta exemplo iuris Attici inualuiſſe. *(c)*

VI. Teſtamentorum forma.

VI. Quemadmodum vero ICti eodem fere tempore legis actiones componebant: Pompon. *L. 2. §. 6. D. de O. I.* ita & teſtamentis certam quamdam formam dabant, inueniebantque *teſtamentum per aes & libram*, cuius meminit Imperator §. 2. *Inſt. de teſtam. ordin.* vel *per familiae emtio-*

(*c*) Leges enim Solonis Athenienſibus non exſtantibus liberis conceſſiſſe liberam teſtandi facultatem, conſtat ex Plutarch. *Solon. p.* 90. & Demoſth. *Orat. in Steph. II. p.* 983. Exempla teſtamentorum Atticorum haut pauca exſtant apud Diog. Laertium. Adde Pfeiſſeri *Antiqu. Graec. IV, 63. p. 770. ſequ.* Quin in teſtamentorum vi atque auctoritate Graeciae populos alioquin inter ſe moribus & inſtitutis diſſidentes conueniſſe, Iſocrates in *Aegenetico* tradit.

(*d*)

emtionem, vti vocatur §. 1. *Inſt. h. t.* Quum enim ex iuris Romani principiis leges de ſucceſſione inteſtatorum non niſi alia legi tolli poſſent, & tamen decemuiri liberam cuiuis patrifamilias teſtamenti factionem conceſſiſſent: inueniendus erat color, quo iuris analogia ſeruaretur. Itaque fingebant, hereditatem non tam per vltimam voluntatem, quam per venditionem & mancipationem transferri. Vnde errat Balduin. *ad XII. Tab. XXIX. p.* 119. *edit. Baſil.* qui ipſum ritum mancipationis vel aeris & librae id teſtamentis eiusmodi adhibendum in duodecim tabulis praeſcriptum putat. (*d*) Vid. Thomaſ. *Diſſ. alleg.* §. XXXIII. *ſequ.*

VII. Teſtamentum per aes & libram.

VII. In teſtamento vero, quod per aes & libram fiebat, duae res agebantur, nam & *familiae mancipatio fiebat & nuncupatio teſtamenti.* Conſtituebantur ſcilicet *familiae emtor*, anteſtatus & libripens, cum quinque teſtibus ciuibus Romanis,

(*d*) Exſtitit equidem in XII. Tabulis lex: QVI SE SINIT TESTARIER, LIBRIPENSVE FVERIT, NI TESTIMONIVM FARIATVR, IMPROBVS INTESTABILISQVE ESTO. Gell. *Noct. Att.* XV, 13. VI, 7. Sed haec non ad teſtamenta pertinuit, verum ad eos, qui in mancipatione quacumque vel teſtes adhibiti vel libripendes, poſtea teſtimonium ferre de eo, cui interfuerant, detrectabant. Vid. Iac. Gothofr. XII. *Tab. Tab.* VII. p. 221. Idemque ſentiendum de altero capite: QVI NEXVM FACIET MANCIPIVMQVE, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO. Feſtus *v. ce nuncupata.* Nam hoc quoque caput ad mancipationem, non ad teſtamentum, pertinet, vt contra Franc. Hotomanum docuit Iac. Gothofr. *ad* XII. *Tab. Tab.* VI. p. 210.

(*e*)

Digitized by Google

nis, quibus praeſentibus more maiorum fiebat mancipatio vel imaginaria venditio hereditatis. Quinctilian. *Declam. CCCVIII. Non dixerim,* inquit, *teſtamentum, cui libripens deeſt, & familiae emtor, & cetera iure neceſſaria.* Poſtea teſtator tabulas tenens: HAEC, inquit, VTI IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIVM PRAEBITOTE. Vlpian. *Fragm.* XX, 9. Iſidor. *Orig.* IV, 24. Tum vltimis verbis accedebat anteſtatio, aureſque teſtium tangebantur, vt docet Clem. Alex. *Strom.* V. p. 574. in teſtamenti factione ſui temporis memorans ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, καρπισμοὺς τε καὶ τὰς τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις, *libras, aſſes, mancipationes & attrectationes aurium.* Teſtium vero nec ſubſcriptio requirebatur, nec ſubſignatio, quam primus exegit Praetor. §. 2. *Inſt. de teſt. ord.*

VIII. Teſtamentis conficiendis adhibiti iureconſulti.

VIII. Ipſis concipiendis conſignandisque tabulis plerumque adhibebant iureconſultum, ne quidquam, quod ad earum auctoritatem pertinet, praetermitteretur. Docet id Arrian. *Diſſert. Epict.* II, 13. Νομικὸς καὶ ἐξηγῆται τὰ νόμιμα. ἀλλὰ διαθήκην μὲν ἐ γράφει, μὴ εἰδὼς, πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα.. *Iureconſultus ei leges enarrat. Atqui teſtamentum nemo ſcribit, niſi aut ipſe ſciat, quomodo ſcribendum ſit, aut eius rei peritum adhibeat.* Cicero *de Orat.* II, 6. Scaeuolae illudens: *Nam ſi nullum erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium teſtamenta tu ſcribes vnus.* Adde Suet. *Ner.* XXXII, vbi *ſtudioſis iuris*, id eſt, ICtis, ſub Ne-

Digitized by Google

Nerone *haut impune fuiſſe* dicitur, *qui teſtamenta ſcripſiſſent aut dictaſſent*, in quibus principi nihil fuerit relictum. Nonnumquam tamen teſtatores, non adhibito iureconſulto, voluntatem ſuam, quam poterant, clariſſime exprimebant. Cuius rei elegans exemplum eſt in *L. Lucius Titius* 88. §. 17. *D. de legat.* 2. Vbi teſtator: *Lucius*, inquit, *Titius hoc meum teſtamentum ſcripſi ſine vllo iuriſperito, rationem animi mei potius ſequutus, quam nimiam & miſeram diligentiam: & ſi minus aliquid legitime, minusue perite fecero, pro iure legitimo haberi debet hominis ſani voluntas.* Quo caſu petita inteſtati bonorum poſſeſſione, heredes ſcripti portiones ſuas ex fideicommiſſo petere poterant.

IX. Scribendo nonnumquam ſerui vel liberti, nonnumquam amici adhibebantur; aliquando etiam ipſi teſtatores teſtamenta ſua integra conſcribebant, quae tunc vocabantur *holographa*, *L.* 28. §. 1. *C. h. t.* Teſtamentorum a ſeruis & libertis ſcriptorum exempla ſunt in *L.* 1. §. 8. *L.* 15. *princ. D. ad L. Cornel. de falſ.* nec non apud Suet. *Aug.* CI. *Tiber. cap. vlt.* De amicis teſtamenta ſcribentibus videndus Plin. *Epiſt.* VI, 22. De holographis agit Iſidorus *Orig.* V, 24. Teſtamenti alieni ſcriptor *teſtamentarius* in iure noſtro vocatur, de quo vocabulo Briſſon. *de Form.* VII. p. 587. & *de Verb. ſignif. hac voce.* Ceterum vel ſub Nerone, vel ſub Claudio vt ne quis alieni teſtamenti ſcriptor legatum ſibi adſcriberet, cautum eſt. Suet. *Ner XVII. L.* 1. §. 7. *L.* 6. *L.* 14. *pr.* §. 2. *L.* 15. *pr. D. ad L. Corn. de falſ. Pariat. Leg. Moſ. & Rom. VIII*, 9.

IX. Scribendis vero liberti ſerui amici. Quaedam teſtamenta holographa.

X.

Digitized by Google

X. Conſcribenda erant lingua Latina.

X. In teſtamentis ſemper vtebantur lingua Latina, (*e*) ac proinde legatum, Graece ſcriptum, haut valebat, teſte Vlp. *Fragm.* XXV, 9. Secus ſe res habebat in fideicommiſſis, quae & Graece relinqui poterant, immo & Punice, & quacunque alia lingua. Quae enim iuris gentium erant & alia lingua; quae iuris ciuilis; Latina duntaxat poterant explicari. *L.* 8. §. 4. *D. de acceptilat.*

XI. Saepe plures tabulae eodem exemplo factae.

XI. Plerumque plures tabulae eodem exemplo conficiebantur. *L vlt. D. de his quae in teſt. L.* 1. *D. de bon poſſ. ſec. tab.* Quem morem etiam Auguſtus obſeruauit, teſte Suet. *Oct. CI.* & Tiberius, teſte eodem in *Tiber. cap. vlt.* Tabulas has vel priuatim apud amicum, vel in aede ſacra apud virgines Veſtales vel aedituos deponebant *L.* 1. *D. de bon. poſſ. ſec. tab. L.* 3. §. 1. *D. de tab. exhib.* Lipſ. ad Tacit. Ann. I. p. 17. Virgini Veſtali maximae teſtamentum ſuum commendauerat Iulius Caeſar. Suet. *Iul.* LXXXIII. cuius exemplum ſequutus etiam Auguſtus. Id. *Octau.* CI. Conf. Tac. *Annal.* I, 8.

XII. Teſtamenta quomodo ſcripta?

XII. Scribebantur fere teſtamenta in ceris, quae ligneis tabulis erant infuſae. Vnde in formula nuncupationis dicitur: *vti in his tabulis cerisue ſcripta ſunt*, quemadmodum & alias loquebantur veteres. Liu. *I*, 24. Vtrumque iunge-

(*e*) Plura teſtamenta Romanorum integra ex vetuſtis lapidibus aliisque monimentis collegit Barn. Briſſon. *de Form.* VII. p. 677. ſequ. & Mabillon. in *adpend. de re diplom.* qui tamen & teſtamentum Iulii Caeſaris manifeſto ſuppoſititium retulit *Lib. V. Tab. I. n. III.*

(*f*)

ungebatur euitandae captionis ergo. Proprie enim non inſcribebatur tabulis, ſed ceris V. A. Corn. van Bynkershoeck. *Obſeruat.* III, 21. Schulting. *Iuriſprud. Antiqu. p.* 629. Male ergo Cl. Salmaſius per ceras intelligit ceras exteriores, quibus ſigna impreſſa erant, negatque ceratarum tabularum mentionem facere in ſcriptis ſuis iureconſultos. (*f*) Salmaſius *de ſubſcrip. & ſign. teſtam.* XIX. XX. XXVI.

XIII. Aliud poſtea teſtamentorum genus ſenſim inualuit quia Praetor inſuper habitis illis ſollemnitatibus, mancipatione ſcilicet & nuncupatione, ſola exigebat ſeptem teſtium ſignacula. Septem, inquam, teſtium, vt ſcilicet praeter quinque illos, quos exigebat ius ciuile, etiam eſſent, qui emtorem familiae & libripendem referrent. Vid. §. 2. *Inſt. h. t & ibi interpretes.* Ceterum ſatis antiquum eſt hoc teſtamentum Praetorium, iam Ciceroni *in Verr.* I, 45. memoratum. Ibi enim Verres Praetor edixiſſe dicitur: SI DE HEREDITATE AMBIGATVR, ET TABVLAE TESTAMENTI NON MINVS MVLTIS SIGNIS, QVAM E LEGE OPORTEAT AD ME PROFERENTVR, SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI

XIII. Teſtamentum praetorium.

(*f*) Quamuis enim earum vſus, reperta papyro, rarior fuerit: aliquem tamen adhuc fuiſſe tempore Conſtantini M. immo & Theodoſii, ex Themiſt. *Orat.* XVI. & XVIII. patet, vbi mentio fit πινακιδίων καὶ τȣ̃ σιδήρȣ. Occurrunt etiam cerati codicilli. *L.* 52. *D. de Legat.* 3. & ligneae tabulae *L.* 1. *D. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Adde Schulting. ad Vlpian. *Fragm.* XX, 9. p. 629.

(g)

STAMENTI POSSESSIONEM HEREDITATIS DABO. Et ne quis hoc Edictum a Verre primum inuentum exiſtimet, ſtatim addit Cicero : *Hoc tralatitium eſt*, id eſt edictum vetus & ex anteriorum Praetorum albis in illud Verrinum translatum.

XIV. Noua teſtandi ratio per conſtitutiones introducta.

XIV. Manſit antiqua teſtandi ratio per aes & libram diutiſſime, adeo vt Vlpianus ſcribat, *Fragm. XX*, 2. *Illis duobus teſtamentis* (in comitiis calatis & in procinctu) *abolitis, hodie ſolum in vſu eſt, quod per aes & libram fit, id eſt, per mancipationem imaginariam.* Vnum itaque memorat teſtandi modum. Quamuis enim & Praetoria teſtamenta frequentarentur: ea tamen non niſi improprie hoc nomen ſuſtinebant quum ex eis non hereditas, ſed bonorum poſſeſſio daretur. L. 7. L. 9. *D. de bon. poſſ. ſec. tab.* Denique quum & conſtitutionibus quaedam nouae inueherentur obſeruationes: in vnum conflari coeperunt ritus ex iure ciuili, praetorio & conſtitutionibus principum nati, id quod temporibus Theodoſii iunioris factum eſſe, non ſine adparatu docet Iac. Gothofredus *ad L.* 1. *C. Theod. de teſtament. & codicill. Tom. I. p.* 334. *ſequ.* Ex eo itaque inualuit, vt teſtamenta I) vno contextu, II) praeſentibus ſeptem teſtibus, III) iisdemque ſubſcribentibus & IV) annulo ſignantibus fierent, & V) a teſtatore ipſo vel ſcriberentur vel ſubſcriberentur. §. 3. *Inſt. h. t.* Quibus ſextam ſollemnitatem addiderat Iuſtinianus vt per manus teſtatoris & teſtium nomen heredis exprimeretur. §. 4. *Inſt. h. t.* Eam vero ipſe Iuſtinianus iterum ſuſtulit, *Nou.* CXIX, 9. Vt adeo parum

Digitized by Google

parum diuturna fuerit huius ſubtilitatis obſeruatio.

XV. Cur quidam teſtes eſſe non potuerint?

XV. His praemiſſis, & maxime ſi obſeruaueris, teſtamenta olim in comitiis calatis facta eſſe, facile patet, cur quidam teſtes eſſe non potuerint, veluti mulieres, impuberes, ſerui, furioſi, ſurdi, muti. Nam nullus horum admittebatur ad comitia. Thomaſ. *not. ad Inſtit. h. t.* Et hinc etiam dicitur, nullam cum iis eſſe teſtamenti factionem.

XVI. Teſtamentum militare.

XVI. Ad teſtamentum militare quod attinet, quo ritu illud antiquiſſimis temporibus in procinctu factum, iam ſupra (§. III.) diximus. Vbi etiam illud cum auſpiciis euanuiſſe, ex Cicerone obſeruauimus. Sub Imperatoribus, (g) quum loco militiae lectae placeret mercenaria: eo quoque inter alia priuilegio ornati ſunt milites, vt quomodocunque facta ab iis teſtamenta, valerent, etiam ſine legitima obſeruatione. Vlp. *Fragm. XXIII*, 10. Hinc & ratum erat militare teſtamentum, ſi praeſentibus comilitionibus aliquot, heredem quis nuncupaſſet, vel ſi gladio in arena; vel litteris ſanguine rutilantibus in vagina ſcripſiſſet. *L. 1. 5. C. de teſt. milit.* Ita vero demum valebat teſtamentum, ſi teſtator vel in caſtris mortuus eſſet, vel poſt miſſionem intra

(g) Quia Teſtamenta in procinctu facta iam Ciceronis tempore exoleuerant: militaria teſtamenta, de quibus in iure noſtro agitur, ex conſtitutionibus Principum deriuanda. Vlp. *Fragm.* XXIII, 10. & quidem primum ex edicto Caeſaris, hinc Titi, poſtea Domitiani, mox Neruae, ac poſtremo Traiani. *L. 1. pr. D. h. t.*

Digitized by Google

intra annum. Vlpian. *l. c.* Neque opus tamen erat, vt in acie extremoque periculo fierent teſtamenta, donec Iuſtinianus in expeditione & caſtris tantum conſtitutis militibus ſollemnitates remitteret. Sibi ſane hanc militaris teſtamenti reſtrictionem diſertis verbis tribuit Iuſtinianus. *pr. Inſt. h. t. L.* 17. *C. eod.* (*h*)

XVII. Diſtinctio inter paganos & milites.

XVII. Nihil horum licebat *paganis*. Ita enim ſub imperatoribus dici coeperant, quicunque non erant milites. Suet. *Aug.* XXVII. *Galb.* XIX. Plin. *Epiſt.* VII, 25. X, 18. Tacit. *Hiſt.* I, 35. II. 14. 88. III, 43. & 77. Eaque adpellatione nihil eſt in iure frequentius. Ratio videtur, quia milites emeriti impetrata miſſione ab Imperatoribus in pagis ad colendos agros, ſibi donatos, collocabantur. Vnde pagani, qui non amplius erant milites, & producto vocis vſu, omnes ἀπόλεμοι καὶ ἀστράτευτοι, qui & *priuati* ſaepiſſime adpellantur.

XVIII. Quinam teſtari non poterant.

XVIII. Immo inter paganos ne poterant quidem omnes teſtari. Cuius rei in promtu eſt ratio. Non peregrinis hoc licebat, quia teſtamenti factio ad iura Quiritium pertinebat. Non filiisfamilias, quia nihil habebant, de quo teſtarentur, praeter peculia caſtrenſe & quaſi caſtrenſe, in quibus pro patribusfamilias erant. Nec filiifam, participes erant iuris comitiorum, niſi magiſtratum gererent, Vlpian. *Fragm.* XX, 10, vt taceam Legem XII. Tabularum non filiisfam.

(*h*) Tribonianismum ergo eſſe oportet, quod *L.* 1, *&* 15. *C. de milit. teſt* huius coarctati priuilegii mentio fit. Vid. Giphan. ad *L.* 1, *C. eod.* Donell. *Comm.* *VI*, 28.

(*i*)

fam. ſed patribusfamilias liberam feciſſe teſtandi facultatem. (i) Non impuberibus, quia iis nec in comitiis locus erat, nec in militia. (k) Non furioſis, quia nullum iis erat animi iudicium. Hinc ſi dilucida erant furoris interualla, interea dum furor remiſerat, poterant teſtari *L. 9. C. qui teſt. fac. poſſ.* Non prodigis porro, quia vetere iure furioſis aequiparabantur. *L. 12. fi. D. de curat. & tut. dat.* Non ſurdis & mutis, quia & hi nec rogationem audire, nec ſuffragium dare in comitiis poterant, immo nec teſtes rogare, pronunciata ſollemni formula: *Vos Quirites teſtimonium praebitote.* Apulei. *de aſino aur. II.* Vlpian. *Fragm.* XX, 9. Cuiac. *Obſ. VI*, 37. Quod ſecus erat in caecis. Denique nec captis ab hoſte, deportatisue in inſulam, vt & quamcunque capitis deminutionem vel maximam vel mediam paſſis teſtari licebat, amiſſo quippe iure ciuitatis, quum teſtamenti factio eſſet ciuium Romanorum propria. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I, 12. p. 153.*

XIX.

(i) Vnde Iuuenal. *Sat.* XVI.

Solis praeterea teſtandi militibus ius
Viuo patre datur.

Exceptum tamen peculium caſtrenſe & quaſi caſtrenſe per conſtitutiones principum.

(k) Auguſtum tamen etiam impuberes Tribunos militum feciſſe, probant ex Sueton. *Aug.* XXXIII. Vnde & tribunis militum impuberibus factam eſſe teſtandi poteſtatem ex *L. 4. C. de teſt. milit.* obſeruat Aleander *ad* Cai. *Inſt.* II, 3, 3. Sed nec Suetonius nec dicta lex loquitur de impuberibus. Vid. notas Graeuii, Rubenii, Caſaub. ad Suet. & Schult. *ad* Caii *Inſt. l. c.* p. 45.

Digitized by Google

XIX. An feminis olim teſtari licuerit?

XIX. Feminae olim in comitiis calatis plane teſtari non poterant, quia nullus iis acceſſus ad comitia. Poſtea permiſſa iis teſtamenti factio, ſi eſſent ſui iuris, ſed non niſi auctoribus tutoribus. Vlp. *Fragm.* XX, 15, Cic. *pro A. Caecin.* VI. Hinc earum teſtamenta non poterant eſſe arcana, ſed magno periculo ſubiiciebant feminas, ceu diſcimus ex L. 77. §. 24. *D. de legat.* 2. Ex qua lege inferri haut poteſt, feminas non niſi nuncupatiua teſtamenta condidiſſe, quamuis id intulerit Merill. *Obſ.* II, 1. p. 69. & IV, 39. p. 55. Tabularum enim a feminis ſcriptarum exempla habemus apud Val. Max. VII, 8. 2. Suet. *Galb.* V. Plin. *Epiſt.* II, 20. Heredum quoque a feminis ſcriptorum mentio fit *L.* 19. *D. de inoff. teſt. L.* 37. §. 6. *D. de legat.* 3. *L.* 3. *C. de inoff. teſt. L.* 33. *D. de vulg. & pup. ſubſt.* Vid. *Comment. noſtr. ad L. Iul. & Pap. II,* 11. *p.* 240. *ſequ.* Feminae, quae in manum conuenerant, capite deminutae & filiarum familias inſtar erant, neque adeo teſtari poterant, vt recte docent M. Aur. Galuan. *de vſufr. IX. vlt.* & V. C. Ant. Schult. *ad* Vlpian. p. 632. Vnde errant Cuiac. *Obſ.* VII, 11. & Aleander *ad* Caii *Inſt.* II, 2. 1. qui matribus familias, ſi in manum conueniſſent, teſtandi fuiſſe facultatem exiſtimant.

XX. Ius exheredandi olim liberrimum.

XX. Ad exheredationem quod attinet, liberum olim erat, ex XII. Tabulis, filios vti occidere ita exheredare. *L.* 11. *D. de liber. & poſtum.* immo & praeterire, idque adhuc tempore Ciceronis obſeruabatur, vt patet ex libro *de Orat.* I, 38. Poſtea filii in poteſtate conſtituti aut inſtituendi, aut nominatim exheredandi erant.

pr.

pr. Inſt. de exh. lib. L. 30. D. de lib. & poſt. Itaque ex eo tempore filios ſuos exheredare quidem licebat, at nominatim. *(l)* Idemque obſeruandum erat in adoptiuo, quamdiu in poteſtate erat, itemque in poſtumo, non item in poſtuma. Filiae enim poſtumae, nepotes & pronepotes, exheredari poterant inter ceteros, immo & praeteriri, dummodo poſtumae legatum relinqueretur, ne per obliuionem videretur praeterita Vlpian. *Fragm.* XXII, 21. *ſeq.*

XXI. Aſt quum parentes abuti coepiſſent hac exheredandi licentia veluti Tettius, qui in gratiam nouercae filium infantem exheredabat: Valer. Max. VII, 7. Reineſ *ad Inſcr. Claſſ.* I, 10. p. 24. factum eſt, vt leges querelam inofficioſi teſtamenti concederent liberis iniuſte exheredatis. Et de ea ſub imperatoribus iudicabant Centumuiri. Valer. Max, VII, 7. Quinctil. *Inſt* IV, 7. Plin. *Epiſt.* IV, 8. Qua de re plura ad titulum XVIII. XXI. Poſtea reſtrictum per querelam inofficioſi teſtamenti.

XXII. Sed Iuſtiniano minus e republica viſum eſt, tantam rem eſſe arbitrariam. Hinc certas tantũ ob cauſſas ratam eſſe iuſſit exheredationem, quas recenſuit Nou. CXV. & de quibus plura tradunt Iureconſulti. XXII. Noua Iuſtiniani conſtitutio.

XXIII.

(l) Non requirebatur tamen praeciſe nomen proprium, ſed & ſufficiebat deſcriptio, vel demonſtratio, e. g. *filius meus exheres eſto,* dummodo vnus eſſet filius: aut cum elogio vel conuicio: *non nominandus*, *non filius meus, latro, gladiator, L. 1. 2. & 3. D. de lib. & poſtum.* Conf. Aleand. & Oiſel. *ad* Caii *Inſt, II. 3. princ.* Barn. Briſſon. *de Form.* VIII. p. 605.

XXIII. Abdicatio diſcernenda ab exheredatione.

XXIII. Id iam ex antiquitate addendum, diſtinguendam ab exheredatione eſſe abdicationem, qua parentes liberos degeneres & ſe indignos e conſpectu ſuo abire iubebant. Exempla ſunt apud Valer. Max. V, 8. 3. & 4. Vnde recte quidem Hotoman. in *partit. iur.* X, 10. ſtatuit, abdicationem non fuiſſe modum ſoluendi patriam poteſtatem: in eo tamen ipſi adſentiri nolim, quod Graecis tantum nota fuerit qui liberos per praecones e familia eiicere ſolebant idque vocabant ἀπειπεῖν vel ἀποκηρύσσειν vel ἐκκηρύσσειν. Nec probabile eſt, Quintilianum, dum huius abdicationis toties meminit, exempla tantum puerilium exercitationum ex Graecorum Scholis proferre voluiſſe; Graecum enim hunc ritum etiam inter Romanos ſenſim inoleuiſſe, quamuis eum leges Romanae haut probarent, adparet ex L. 6. *C. de patr. poteſt.*

TIT. XIV.

DE

HEREDIBVS INSTITVENDIS.

SAtis ſuccincte hanc materiam tractauit Tribonianus, quum latius multo patuerint veteres illae de heredum inſtitutione leges. Iuuabit ergo, quae deſunt, ex antiquitatibus Romanis ſupplere.

I. Etiam ſerui inſtitui poterant heredes.

I. Nihil intererat, liberumne quis hominem, an ſeruulum heredem inſtitueret. Nam & ſerui heredes eſſe poterant, ſiue alieni, ſiue proprii. Illi quia hereditatem adquirebant dominis

nis adire iubentibus: hi, quia libertatem ſimul conſequebantur, & ſic fiebant hereditatis capaces. Hinc eſt, quod ſerui proprii non niſi data ſimul libertate, inſtitui poſſent donec Iuſtinianus, Iureconſultos quosdam ſequutus, inſtitutionem ſerui proprii etiam ſine expreſſa libertatis datione valere voluit. *L. pen. C. de neceſſ. ſeru. hered. inſtit.*

II. Qui heredes inſtitui non potuerint?

II. Inſtitui tamen non poterant I.) *peregrini*, qui plane nihil capiebant. Cic. *pro A. Caecina* XXXV. II) *caelibes*, qui nihil ex teſtamento capiebant per legem Papiam Poppaeam. Dio Caſſ. LIV. p. 608. Sozom. *Hiſt. eccl.* I, 9. Quae caelibatus poena a Conſtantino demum M. ſublata eſt Sozom. *l. c. L. vn. C. Theod. de infirm. poen caelib.* III.) *Orbi* id eſt, parentes, qui ſterile matrimonium fuerant experti. Hi enim inter ſe decimam tantum, non ſolidum, capiebant. (a) Sin vero ex priore matrimonio ſupereſſent liberi, totidem decimas capere poterant, quot ſuſtulerant liberos. Vlpian. *Fragm.* XIII, 1. Ex teſtamento extranei non niſi ſemiſſem capere poterant. Vid. *Comm. noſtr. ad* L. *Iul. & Pap.* II, 21. p. 343. Excipiuntur porro IV.) *Vniuerſitates*, quas quidquam capere potuiſſe negant Plin.

(a) Per legem Papiam Poppaeam, cuius caput ea de re agens ſingulari nomine dicitur *lex decimaria L. 2. C. Theod. de iure liberor.* Thalel. Βασιλικῶν *Tit. V. p.* 47. Praeter decimam tamen etiam vſumfructum tertiae partis bonorum, & dotem praelegatam, & ſi liberos habebant, eiusdem partis proprietatem capere poterant. Vlpian. *Fragm.* XV. Add. *Comm. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Popp. II, 14. p.* 259

Plin. *Epiſt. V*, 7. Vlpian. *Fragm. XXII*, 5. Quod ideo receptum videtur, quoniam vniuerſitates hereditatem cernere non poterant. Capere tamen iis licebat per fideicommiſſa, Vlp. *l. c.* idque conceſſerat *SC. Apronianum*, cuius originem non cum Cuiacio *ad* Vlp. *l. c.* ad tempora D. Marci, ſed cum Ant. Auguſtino *de* Legib. & *SCt.* ad Hadriani imperium referimus, ſub quo occurrit conſul Apronius. A. C. CXVII. CXXIII. Vid. Schulting. ad Vlpian. *Fragm.* XXII, 5. p. m. 635. Videtur tamen tempore D. Marci id, quod ciuitatibus conceſſum fuerat SC. Aproniano, etiam ad collegia fuiſſe productum, idque adparet ex L. 20. *D. de reb. dub.* Immo & alio SC. conceſſum eſt, vt municipia heredes inſtitui poſſent a libertis ſuis Vlpian. L. 1. §. 1. *D. de libert. vniu.* Erant vero liberti vniuerſitatum ſerui publici manumiſſi. Hinc apud Gruter. p. LXXXIII, 13. ISID. REG. L. PVBLICIVS EVTYCHES MVN. TAR. LIB. Porro V.) nec mulieres heredes libere inſtitui poterant poſt Legem Voconiam. Cic. *Verrin. I*, 43. Dico libere. Eas enim capere potuiſſe δύο ἥμισυ μυριάδας οὐσίας XXV. *millia nummum*, ex Dione Caſſ. *Lib.* LVI. p. 662. patet. Male haec verba Dionis habita ſunt ab interpretibus, quorum plerique crediderunt, legem Voconiam prohibuiſſe, ne quis, qui centum millia HS in bonis haberet, plus quam quadrantem bonorum id eſt xxv. millia HS feminae relinqueret. Vidit eum errorem Bachouius *ad Inſt. h. t.* Sed eo ſe ne ipſe quidem expedire potuit. Felicius V. C. Iac. Perizonius

de Leg. Vocon. p. 144. *ſequ.* docuiti, in textu Dionis intelligendas eſſe drachmas, quas ſemper in animo habent Graeci Scriptores, quoties de Romana pecunia loquuntur. Gronou. de Pecun. vet. III, 16. Itaque per hanc legem mulieri non licuit relinquere vltra XXV. millia drachmarum, ſeu CM ſeſtertiûm, antequam lex illa Voconia per opulentiam ciuitatis ſubuerteretur. Gell. *Noct. Att.* XX, 1.

III. Dum vero vniuerſitates heredes inſtitui potuiſſe negauimus, intelligendum id eſt de municipiis & collegiis, Romanorum imperio ſubiectis, non de ciuitatibus, quae iure ſuo legibusque vtebantur. Sic apud Tacit. *Annal.* IV, 43. Vulcatius Moſchus exſul bona ſua reliquit Maſſilienſibus. Quod exemplum fruſtra Plinio & Vlpiano opponit Muretus *ad* Tacit. *l. c.* Erant enim Maſſilienſes αὐτονόμοι & liberi, teſte Strabone *Geogr. IV. p.* 197. *ſequ.* conf. Grot. *de iure belli & pac. I,* 3. 12. Poſtremo etiam vniuerſitates heredes inſtitui poterant L. 12. *C. de her. inſt.* iisque legare etiam Paulli temporibus licebat. L. 122. *princ. D. de legat.* 1. III. Vniuerſitates quaedam heredes ſcribi poterant.

IV. Heredes quoque inſtitui non poterant VI.) Dii (*b*) Quod ideo procul dubio inductum, ne bona ciuium vſibus ſubtracta ſacerdotum luxuriae ſeruirent, quamuis & altera ciuilis ratio IV. Qui Dii potuerint inſtitui heredes?

(*b*) Hoc quoque obſeruat Vlpian. *Fragm.* XXV, 6. quem locum minus accurate P. Faber *Semeſtr.* III, 1. de religionibus priuatis non ſuſcipiendis, diisue praeter Senatus auctoritatem non colendis interpretatur. Vid. Schulting. *Iuriſpr. ant. p.* 635.

Digitized by Google

ratio accederet, quod Dii hereditatem cerner atque adire non poſſent. Coeperunt tamen Romani ſub Principibus Diis quibusdam, vt hereditatum capaces eſſent, ius liberorum dare, ridicula profecto liberalitate. Dio Caſſ. LV. p. 629. Tale ius, teſte Vlpiano *Fragm.* XXV, 6. impetrauerant Iupiter Tarpeius, de quo Petr. Fab. *Semeſt. III*, 4. Iuſt. Rycqu. *de Capitol. Rom. XVIII. XIX. XX.* Apollo Didymaeus,(qui & Branchides vel Branchiades, Pompon. Mel. *de Sit. Orb. I*, 17. & ibi Iſaac. Voſſ. p. 83.) Mileti cultus, quae vrbs etiam in numis ſuis praefert ΔΙΔΥΜΕΑ ΜΙΛΗΣΙΩΝ, apud Patin. *Numiſ. Imp. aer. p.* 73. Conf. V. C. Burmanni *Iou.* κατεβάτην p. 100. Mars in Gallia, de quo Caeſar *de Bell. Gall.* VI, 17. Minerua Milienſis, vel vt alii (*c*) legunt, Ilienſis, de qua L. Holſtenius *ad* Steph. *voce* Ἴλιον. Hercules Gaditanus, de quo Iuſtin. *Hiſt.* XLIV, 5. Appian. *Punic. p.* 256. Diana Epheſia, de qua legi merentur Iac. Menetreii *Symbolica Dianae Epheſ. ſtatua* & L. Holſten. Epiſt. de fulcris ſeu *verubus Dianae Epheſiae Dianae ſimulacro adpoſitis* apud Gronou. *Theſ. Ant. Graec. Tomo VII.* Mater Deorum Sipelenſis, vel, vt alii legere iubent, Sipylenſis, vel Sipylene. Sane ΜΗΤΗΡ ΣΙΠΥΛΗΝΗ legitur in *Marmoribus Arundellianis. p.* 11. & 12. Th. Reineſ. *inſcript. Claſſe I. n.* 43. Iac. Spon. *Miſcell p.* 350. Ita enim dicta a Sipylo monte, ceu adparet ex marmore Smyr-

(*c*) Veluti Hadr. Turneb. *Aduerſ.* VII, 21. Cuiac. *Obſerv.* X, 5. licet diſſentiant P. Fab. *Semeſtr. III*, 4. & Rad. Forner. *Rer. Quotid.* II, 8. qui Melienſem legi iubet.

(*d*)

Smyrnenſi, quod commentario illuſtrauit Car. Patin. Patau. CIↃ IↃCLXXXV, 40. De ea Diua videndus Heinſ. *ad* Prudent. περὶ στεφαν. X. *v.* 196. Marqu. Gud. *ad* Phaedr. *Fab. III*, 20. Denique Coeleſtis Salinenſis Carthaginis, de qua vt & reliquis copioſiſſime Schulting. *Iurispr. antiqu. p. 636. ſequ.*

V. Ceterum hereditatem veteres ſemper vt aſſem conſiderabant, eiusque adeo duodecim concipiebant vncias. Erat enim *as* quidquid ad μονάδα atque vnitatis rationem poterat reduci, quaſi εἷς. Salmaſ. *de vſur. p.* 536. Idem *de modo vſur. p.* 261. Fluxit *aſſis* vox a Doribus, Siculis & Tarentinis, a quibus & ipſum grauis ponderis numum & plerasque rei pecuniariae adpellationes Romani acceperant. Nam ex Dorico αἶς Tarentini & Siculi fecerunt, ἆς inde Romani vtrumque vocabulum *aes* & *as* habuerunt. Quorum vocabulorum eadem erat ſignificatio, quia primus as ex aere fuerat percuſſus. Conf. Scalig. *in* Varr. *de Lat. Lingu. IV. p.* 69. Porro quum ἆς a Siculis etiam λίτρα diceretur: factum eſt, vt & Romani *aſſem* vocarent *libram.* (*d*) Et quum duodecima pars τῆς λίτρας Siculis eſſet οὐγκία idem nomen etiam placebat Romanis. Praeclarus hanc in rem locus eſt Iulii Pollucis *Lib. IX. cap. 6. ſegm.* 80. Ἀλλὰ μέντοι παρ' αὐ-

V. As hereditarius.

τῶ

(*d*) Aſſes enim erant librales vsque ad bellum Punicum primum. Poſtea aſſes ſextantarii cudi coeperunt. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXIII, 13. Vnde errat Feſtus *voce ſextantarii aſſes,* dum hanc mutationem demum a bello Punico ſecundo factam exiſtimat. Vid. Io. Harduin. *Not. ad* Plin. *l. c.*

(*e*)

τῷ (Ἀριστοτέλει) τις ἂν ἐν τῇ Ἱμεραίων πολιτείᾳ καὶ ἄλλας εὕροι Σικελικῶν νομισμάτων ὀνόματα, οἷον οὐγκίαν, ὅπερ δύναται χαλκοῦν ἕνα. *Ceterum apud eumdem* (Ariſtotelem) *in Himereorum Politia etiam alia inueniet Siculorum nomina, vtpote* VNCIAM, *quae valet aereum vnum.* Hinc Romani omne totum *aſſem*, vocabant, idque diuidebant in duodecim vncias, quaſi id demum eſſet perfectum, quod XII. partibus vel vnciis conſtaret. Eleganter Balbus *de Aſſe* apud I. F. Grono. *de Pec. Vet. p.* 883. *Quidquid vnum eſt, & quod ex integrorum diuiſione remanet, aſſem ratiocinatores vocant.* Exemplum eſt non modo in hereditate, verum etiam in vſuris, de quarum computandi ratione per vncias poſt Salmaſium egregie commentati ſunt Io. Frider. Gronou in *Diſſert* tribus *de Centeſima & aſſe vnciario* & Ger. Nood. *de Foen. & vſuris II, 2.*

VI. Eius partes.

VI. Hinc facile explicantur nomina, quibus hereditatis partes deſignare ſolent iureconſulti. Quum enim AS integrum bonorum corpus ſignificet, in duodecim vncias diuiſum: vndecim vnciae vocabantur DEVNX, quaſi *vncia vna demta.* (e) Pari ratione *decem vnciae* vocabantur DEXTANS quaſi *deſextans*, hoc eſt, demta ſexta parte, nec non DECVNX, quaſi *decem vnciae. Nouem vnciae* DODRANS, quaſi *dequadrans*, id eſt, demto *quadrante*; *octo vnciae* BES, ſiue a veteri *des*, vt Varro coniicit, vel quaſi

(e) De enim in compoſitione tollit, vt patet exemplis, *demens, deſtruere, vndeuiginti duodeuiginti.*

quaſi *bis triens*, vt Feſtus mauult. Balbus *l. c.* potius *beſſis*, dicendum eſſe monet quam *bes* vel *des, quoniam binas ex tribus aſſis partes ſibi vindicet*. Sed ea de re pluribus inter ſe diſceptant Scaliger, Salmaſius, Voſſius. Conf. Ian. Vinc. Grau. *ad XII. Tab. p. 338. ſequ. Septem vnciae* dicebantur SEPTVNX. cuius nominis ratio per ſe patet, *Sex vnciae* SEMIS; quaſi *ſemiaſſis*; *quinque vnciae* QVINCVNX; *quatuor vnciae* TRIENS, id eſt, tertia pars aſſis: *tres vnciae* QVADRANS, id eſt quarta pars aſſis; *duae vnciae* SEXTANS, quaſi ſexta pars aſſis. Quae vero de partitione harum vnciarum in iure inculcantur, de iis copioſe Doctores, & inprimis Gu. Budaeus *de aſſe*. Sunt tamen & alia vocabula iuris eodem pertinentia. Nam duplicatus as erat DVPONDIVS, quemadmodum vnum pondus ASSIPONDIVM vocabatur. Dimidia pars vnciæ eſt SEMVNCIA, tertia DVELLA, vel BINAE SEXTVLAE pars eiusdem quarta SICILICVM, vel vti Balbus p. 886. ſcribit, SICILIQVVS, *L. 21. §. 2. D. de ann. legat.* pars ſexta SEXTVLA, quam minimam aeris partem vocat Varro *de Ling. Lat. Lib. IV. p. 40. edit. Scalig.* & tamen octaua etiam pars vnciae vocatur DRACHMA duodecima HEMISESCLA vel DIMIDIA SEXTVLA, ſexta decima TREMISSIS, quarta & viceſima SCRVPVLVS Ita Balbus *de Aſſe p.* 886. Add. Voluſ. Maecian. *de Aſſe* apud eundem Gronou. p. 874. ſequ.

TIT.

TIT. XV. XVI.

DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

DE ſubſtitutionibus vix eſt, quod ex antiquitate moneamus, quod non iam in iure ipſo ſit explicatum. Quare paucis tantum de origine ſubſtitutionum, & quibusdam earum circumſtantiis dicemus.

I. Subſtitutionum origo.

I. Multum intererat Romanorum, ne teſtamenta deſtituerentur, tum ob conditiones varias, quibus plerumque ab herede ſatisfactum cupiebant, tum maxime ob ſacra priuata, quae interire nolebant.

II. Heredes ſecundi.

II. Ne ergo deeſſet heres; ei vel eis, quem quosue inſtituerant, ſubſtituere ſolebant alios, ad quos in caſum deficientium priorum bona deuoluerentur, (*a*) eosque vocabant *heredes ſecundos*.

(*a*) Subſtitutio ergo vulgaris e XII. Tabulis eſt, & conſequens ampliſſimae poteſtatis de rebus ſuis diſponendi: pupillaris moribus inducta dicitur *L. 2. D. h. t.* Cuiac. *Obſ.* VII, 6. Enimuero & haec in legibus XII. tabularum omnino reperit fundamentum. Pater enim familias ex ea lege etiam de PECVNIA SVAE REI legare poterat. Suis rebus etiam accenſebantur filii familias, quippe qui, tamquam res mancipi, in dominio iuris Quiritium erant. Bynkershoeck *de iure occid. lib. I, p.* 145. Ergo rationi conſentaneum videbatur, patrem de pecunia filii ſui, qui ipſe per aetatem teſtari non poſſet, teſtari, adeoque eidem ſubſtituere pupillariter poſſe.

(*b*)

cundos. Cic. *de Inuent. II,* 21. *pro A. Cluent.* XI. Grut. *Inſcr. p. DXXIX,* 3. *p. DLIX.* 7. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIII,* 13. 14. 15. Rem ita deſcribit Appianus: Ἔθος Ῥωμαίοις παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. *Mos eſt Romanis heredibus ſubſtituere alios, ſi priores heredes non fierent.* Porro & his heredibus nonnumquam ſubſtituebantur, qui tertio vel vlteriore gradu ſuccederent. Sic Auguſtus teſtamento ſuo primo loco Tiberium & Liuiam; ſecundo nepotes pronepotesque; tertio primores ciuitatis ſcripſerat. Tacit. *Ann. I,* 8. Suet. *Aug. Cap.* CI. Meminit quoque *tertiorum heredum* Suet. *Claud. VI.*

III. Formula vulgariter ſubſtituendi eſt apud Caium *Inſt. II,* 4. 1. ILLE HERES MIHI ESTO, QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIT, ILLVM SVBSTITVO, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Videtur tamen haec formula ab Aniani manu eſſe, obſeruante Aleand. *ad* Caii *l. c.* certe non fuit perpetua, ceu ex plurimis pandectarum locis patet, quae colligit Briſſon. *de Form.* VI. p. 607. III. Formula ſubſtituendi vulgariter.

IV. Haec vulgaris ſubſtitutio. Pupillaris quaſi duplex teſtamentum complectebatur, ſiquidem prius ſibi pater familias, deinde filio impuberi heredem inſtituebat, in eum caſum, ſi hic intra pubertatem deceſſiſſet. L. 2. §. 4. *D. de vulg. & pupill. ſubſt* L. 25. *D. qui teſt. fac. poſſ.* §. 2. *Inſt. h. t.* Quamuis enim & hic diſſentirent Proculeiani & Sabiniani, quorum illi id adfirmare; hi negare ſolebant: Merill. *Obſ. III,* 12. IV. Subſtitutio pupillaris eiusque formula.

po-

poſteris tamen Proculi doctrina conſtanter placuit. Recepta hic erat formula: ILLE FILIVS SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM SVBSTITVO. Cai. *Inſt. II,* 4 2. Cuiusmodi ſubſtitutionem ita deſcribit Horat. *Serm. II, 5. v. 45.*

Si cui praeterea validus male filius, in re
Praeclara ſublatus, aletur; nec manifeſtum
Caelibis obſequium nudet te, leniter in ſpem
Arrepe officioſus, vt & ſcribare ſecundus
Heres, &, ſi quis caſus puerum egerit Orco,
In vacuum venias.

V. Cautela in ſubſtitutione pupillari obſeruata.

V. Inprimis vero id accurate obſeruatum legimus, quod parentibus de liberorum ſalute ſollicitis commendat Iuſtinianus §. 3. *Inſt. de pupill. ſubſt.* vt ſubſtitutionem in ima parte tabularum ſcriberent, eamque ſeparatim ſignarent, (*b*) ne ſubſtitutus heres pupillo ſtrueret inſidias, malletque rapere hereditatem, quam incerta ſpe exſpectare. Sic Horat. *Sat. II, 5. v. 53.*

- - - - *Quid prima ſecundo*
Cera velit verſu.

Ad quae verba videnda virorum doctorum *ſcholia.* Eamdem cautionem nonnunquam in vulgari ſubſtitutione adhibebant. Et huc quoque pertinent illa Suet. *Caeſ.* LXXXIII. *Nouiſſimo teſtamento tres inſtituit heredes ſororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, & L. Pinarium & Q. Paedium ex quadrante, reliquos in* IMA CERA. *C. Octa-*

(*b*) Vnde & tabulae ſecundae adpellatae vltimi illi verſus qui ſubſtitutionem pupillarem complectebantur. Vid. Barn. Briſſon. *Sel. Ant. Rom.* III, 12. p. 54.

(a)

Digitized by Google

C. Octauium etiam in familiam nomenque adoptauit. Conſ. Salmaſ. *de mod, vſurar. cap. XI.* Cai. *Inſt. II, 4. 2.* ibi Oiſelius.

TIT. XVII. XVIII. XIX.

QVIB. MODIS TESTAM. INFIRMANTVR. DE QVERELA INOFFICIOSI, ET HEREDVM QVALITATE ET DIFFERENTIA.

DE modis, quibus teſtamenta infirmantur, paullo accuratius dicere poterat Iuſtinianus. Nos ne actum agamus, pauca ab eo omiſſa ſupplebimus.

I. Teſtamenta nulla & iniuſta.

I. Quemadmodum iureconſulti rebus omnibus nomina ſua tribuebant: ita & modos infirmandi teſtamenta accurate ſuis diſtinguebant vocabulis. Sic quae ab initio inualida erant teſtamenta ob perſonarum vel voluntatis vitium ea NVLLA eſſe dicebant. Alia ſunt INIVSTA, ſiue non iure facta, in quibus ſcilicet non obſeruata ſunt ſollemnia iuris. *L. 1. D. de iniuſt. rupt. irr. fact. teſt.*

II. Infirmata ex poſt facto.

II. Ex poſt facto infirmabatur teſtamentum iure vel *praetorio* vel *ciuili*. Priori caſu dicebatur BONORVM POSSESSIO CONTRA TABVLAS DARI, de qua ſuo loco. Poſteriore caſu teſtamenta vel *rumpi*, vel *irrita fieri*, vel *deſtitui*, vel *reſcindi*, ferebantur.

III. Rupta.

III. RVMPEBANTVR teſtamenta partim agnatione heredis ſui, vel certe quaſi agnatione, de qua Hub. *Praelect. II, 17. 1. p. 189.* partim nouo teſtamento ſollemniter facto *L. 6. §. 2.*

D. de iur. codic. partim inciſione, deletione, cancellatione. *Tit de his quae in teſt delent.*

IV. Irrita & deſtituta.

IV. IRRITVM FIEBAT TESTAMENTVM capitis deminutione, maxima, media, ac minima. *Maxima* enim ſeruum faciebat, *media* peregrinum, *minima* filium familias. Quum vero nullus horum teſtari poſſet: facile patet, ſic rem incidiſſe in caſum, a quo incipere non poſſet. DESTITVTVM denique dictum eſſe, ex quo nullus heres erat, vel dupondii ſciunt.

V. Reſciſſa per querelam inofficioſi, cuius quae origo?

V. Denique RESCINDI teſtamentum dicebatur per QVERELAM INOFFICIOSI. Eius originem diu ignoratam, ex antiquitatis parietinis reſtituere iuuabit. Franc. Duarenus *ad h. t. cap. II.* eam a principibus inuentam putat. Sed ante principes eam notam fuiſſe, patet ex Valer. Max. VII, 7. 2. Nec felicius eam ex praetoris edicto deriuat Pithoeus ad *collat. leg. Moſ. & Rom. XVI, 3.* Nam haec actio non, vt aliae praetoriae rei perſequutoriae ad actum reſcindendum comparatae, annalis eſt, verum quinquennium durat. Nec praetor vnquam exheredatis ſuccurrit, vti ait Vlpianus *L. 8. pr. D. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Nec denique locus Paulli *Rec. Sent. IV, 8. 5.* ex quo id collegerat Pithoeus, hoc dicit, vbi tantum *actionis Praetoriae*, non querelae inofficioſi ſit mentio. Veriorem ergo originem ſibi inuenire viſus eſt Cuiac. *Obſ. II, 21. XVII, 17.* Docet enim ex inſcriptione *L 4. D. de inoff. teſt.* querelam hanc introductam eſſe lege GLICIA, quam lectionem etiam Codicis Florentini tuetur auctoritas. Et nihil ſane Gliciis Romae eſt celebrius. Frequenter eius

eius meminere Tacitus, Suetonius, Florus, Liuius, quin & marmora Capitolina, in quibus A. V. C. IↃIIII laudatur

M. CLAVDIVS. C. F. GLICIA. QVI. SCRIBA. FVERAT. DICTATOR. COACT. AB DIC. SINE MAG. EQV.

Steph. Vinand. Pigh. *Annal Tom II. p.* 50. Grut. *Inſcr. p.* CCXC. II. Vnde inuidia ſtimulatus videri poterat Hotomanus, qui *Diſp. de quarta legit. cap. I.* ne Cuiacio gloriam detectae legis tribuat, legem plane nullam agnoſcit Gliciam, querelamque inofficioſi ex moribus magis, & conſilio iureconſultorum, quam ex certa aliqua lege fluxiſſe, contendit. Cum Cuiacio ſane faciunt recentiores paene omnes, & in his Ant. Auguſtin *de Leg. & SC. in lege Glicia*, & Ian. Vinc. Grauina *de Leg. & SC. LXXX. p. 649. ſequ.* Sed negari ſane nequit, Hotomani ſenteniam Cuiaciana eſſe veroſimiliorem. Gliciorum enim cognomen, familiae non gentile nomen eſt. Leges vero a cognominibus cognominatae non deſinebant in IA ſed in ANA, verbi cauſa lex Iunia Norbana. Sigon. *de Nom. propr. p. m.* 1426. Ergo haec lex aut *Claudia* dicenda fuiſſet, aut *Gliciana*, non Glicia. Quare nihil dici poteſt veroſimilius; quam quod moribus & iureconſultorum auctoritate inualuerit haec querela, & quidem libera adhuc republica. Meminerunt enim illius Cicero *adu. Verr. I,* 42. & Valer. Max. *VII,* 7. 5. ex quo conſtat, iam ad C. Calpurnium Piſonem hanc querelam fuiſſe delatam. Atque praeturam hic Calpurnius geſſit anno V. C. IↃCLXXXII. Scilicet liberrima olim erat patri-

busfam. teſtandi exheredandique facultas. Quum vero ea abuterentur homines maxime blanditiis nouercalibus deliniti: ICti de remedio cogitare coeperunt, quo iniuſte exheredatis ſuccurrerent. Quod non obſcure innuit Pomponius, dum latiſſimam illam poteſtatem teſtatorum *coanguſtatam* fuiſſe ait *interpretatione iura conſtituentium. L. 120. D. de verb. ſignif.* Iam quamuis ICtis nouas leges condere vel veteres euertere haut liceret: tamen quum ex iuris principiis furioſi condere non poſſent teſtamentum; non alia ac commodiore ratione iniuſte exheredatis ſuccurrere poterant, quam ſi colore furoris vterentur, fingerentque, parentem liberos iniuſte exheredantem Sanae ac integrae mentis haut fuiſſe, idque inde demonſtrarent, quod homines bene de ſe meritos ſine iuſta cauſſa vel praeterierint vel exheredes ſcripſerint Bynkersh. *Obſ. II, 12. p 153.* Ceterum hanc actionem vocabant QVERELAM, ἐυφημίας. ἕνεκα. Cognati enim non ſe inuicem accuſare, ſed inter ſe conqueri dicebantur. Voſſ. *Inſt. Orat. I, 6. 2.* Vocabant eamdem querelam INOFFICIOSI, quia quemadmodum *beneficia aliorum ſunt*, ita *officia eorum, quos neceſſitudo ſuſcitat, & opem ferre iubet.* Seneca *de Benefic. III, 8.* Contra officium enim teſtati videbantur, qui proximos vel praeterierant, vel exheredes iniuſte ſcripſerant.

VI. Eiusdem natura.

VI. Ceterum hac querela, teſtamento, ceteroquin ſollemniter facto, obiiciebatur dementia furorue teſtatoris. Non enim tanta inhumanitas cadere videbatur in ſani capitis hominem, vt ſine cauſſa exheredes ſcriberet filios. Inſtitue-

ſtituebatur haec querela coram iudicio centumuirali ſeu quadruplici, vt patet ex Plin *Epiſt. IV*, 24. Vnde & ipſa haec querela aliquando *iudicii centumuiralis* nomine venit. *L.* 13. *D de inoff. teſt.* Add. *L.* 17. *D. eod.* Valer. Max. *VII*, 7. 1. *&* 2. *& VII*, 8. 1.

VII. Ceterum ceſſabat haec querela, relicta legitima, ſeu certa & legibus definita bonorum portione. Ea olim ſemper erat hereditatis quadrans. *L.* 8. § 6. *&* 8. *D h.t. L.* 31. *D. eod. L.* 2. *de inoffic. donat.* Haec quarta quando & qua occaſione inoleuerit, incompertum ſibi eſſe fatetur Iac. Cuiac. *Obſeru. II*, 21. *III*, 6. vbi tamen eamdem a Marco Imp. inuentam ſuſpicatur, deceptus loco Nicephori. At inter primos Ian. a Coſta *princ. Inſt. de inoff. teſt.* & Claud. Chiffl. *de legit. port.* nec non poſt hos Ant. Schultingius *Iurisp. Anteiuſt. p.* 381. docuerunt, legitimam illam portionem ex legis Falcidiae rationibus prudentum interpretatione eſſe inductam. Sane heredibus, quibus inofficioſi querela competit, QVARTAM FALCIDIAM deberi, diſertis verbis dicunt Paullus *Recept. Sent. IV*, 5. 5. & Vlpianus *L.* 8. §. 9. *&* 14. *D. de inoffic. teſtam.* Abſolute quoque illam portionem QVARTAM vocat Plin. *Epiſt. V*, 1. & FALCIDIAM Iuſtinianus *L.* 31. *C. de inoff. teſt.* Vnde patet, ſatis antiquam & fortean Auguſti temporibus aequalem (*a*) eſſe legitimam illam portionem. VII. Orig. legitimae portionis.

VIII.

(*a*) Auguſti enim temporibus latam eſſe legem Falcidiam, oſtendemus infra *Lib. II. Tit. XX ſequ.* §. *XIV.* Occaſionem forſan dedit T. Tetrius Vibo, qui filium

Digitized by Google

VIII. Inuecta a Iuſtiniano mutatio.

VIII. Sed mutauit illam portionem Iuſtinianus per *Nou. XCII.* & *Nou. XVIII*, 1. vbi legitimam portionem, ſi liberi quatuor vel pauciores eſſent, trientem: ſin quinque vel plures, ſemiſſem eſſe iuſſit.

IX. Quibus caſibus haec querela locum habuerit, vel non habuerit?

IX. Competebat haec querela liberis non modo aduerſus parentes, ſed & his aduerſus liberos. Sane & matrum teſtamenta hac querela impugnata legimus iam ante SC. Orphitianum, apud Plin *Epiſt. V.* 1. Valer. Max, VII, 7, 4. Quod eo minus mirandum, quia ex eodem Valerio Max. conſtat, etiam amicos extraneos agere potuiſſe. Poſtea id remedium ad ſolos parentes, liberos, fratres reſtrictum *L.* 1. *D. h. t.* Immo iure nouo ceſſabat haec querela etiam in fratribus & ſororibus, niſi turpis inſtituta eſſet perſona: *L.* 27. *C. h. t.* ceſſabat etiam contra teſtamentum militis: *L. vlt.* §. 1. *C. eod.* ceſſabat denique praeſcriptione quinquennii, *L.* 8. §. *vlt. D. eod.* de quibus omnibus plenius agunt iureconſulti.

X. Heredes quotuplices?

X. Pergimus ad heredum qualitatem & differentiam. Erant illi vel NECESSARII, vel SVI & NECESSARII, vel EXTRANEI. *pr. Inſt. h t.*

XI. Heredes neceſſarii.

XI. NECESSARII erant, qui cogebantur eſſe heredes etiam inuiti. Tales erant ſerui, quibus pro libertate data, id iugum imponebant leges, vt heredes eſſe cogerentur, quo ſubhaſtatio bonorum non fieret nomine dominorum,

infantem exheredauerat. Val. Max. VII, 7, 3. Reineſ. *Inſcript. p.* XXIII, 1.

(b)

rum, ſi forte aes alienum aliter diſſolui haut poſſet, ſed eorum nomine, infamiae enim quid habere videbatur illa ſubhaſtatio, quam hoc ordine factam nouimus. Proponebatur edictum a Praetore, quo creditoribus poſſeſſio bonorum dabatur. Qui vbi triginta dies a die deſerti vadimonii poſſederant: eiusdem Praetoris iuſſu creari ſolebat Magiſter ad bona diſtrahenda. Cic. *ad Attic.* VI, 1. Quinctilian *Inſtit Orat VI*, 4. *L. vlt. D. de curat. bon. dand.* Tum fiebat praeſcriptio in celeberrimis vrbis locis: ITA ILLE DEBITOR NOSTER IN EIVSMODI CAVSSA EST, VT BONA EIVS DIVENDI DEBEANT, QVICVMQVE EMERE VOLET, ADESTO. Theoph. *pr. Inſt. de ſucceſ. ſubl. quae fieb. per bon. vendit.* idque eſt illud *triſte carmen magiſtri* de quo Cicero *de Orator. I*, 57. vel *libellus bonis alicuius ſuſpenſus*, apud Senecam *de benefic. IV*, 12. Paucis diebus poſt denuo adeundus erat praetor, vt liceret legem bonorum vendendorum facere, atque inde ita v. c. praeſcribebant: HAEC QVICVMQVE EMERIT, CREDITORIBVS IN DIMIDIAM PARTEM EORVM, QVAE IPSIS DEBENTVR, RESPONDERE DEBET. Theophil. *ibid.* Interea aderant bonorum emtores, qui totam maſſam bonorum emebant, vocati etiam *ſectores*, de quibus Cic. *pro S. Roſc. Amer. VI.* Scilicet ſectores vocabantur, *qui ſpem lucri ſui ſequuti, bona condemnatorum ſemel auctionabantur, proque iis pecunias penſitabant ſingulis, ac deinde pro compendio ſuo ſingulas quasque res populo vendebant.* Aſcon. Paed. *in Verr. III. p.* 1845. Non-

Digitized by Google

nunquam, ſi deeſſet emtor, auctio fiebat, eaque indicebatur acerba voce praeconis, cuius formula, ſed iocoſa, eſt apud Plaut. *Menaechm. V,9. v. vlt.* Qua de re Cicero *Epiſt. ad Attic. VI, 1.* Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. I, 11. p. 149.* & *de Iudic. I, 18. p. 449. ſequ.* Ne ergo haec infamia in defuncti domini manes redundaret: ab obaeratis ſeruus inſtituebatur heres, & iscogebatur hereditatem adire. atque hinc dici ſolebat HERES NECESSARIVS.

XII. Sui & neceſſarii.

XII. SVI & NECESSARII erant liberi, SVI, quia iam viuis parentibus quaſi domini habebantur; *§. 2. Inſt h. t. §. 3. Inſt. de hered. quae ab inteſt. L. 11. D. de lib. & poſtum.* Vnde & *particeps patris* eleganter dicitur filiusfamil. apud Terent. *Heautont. Act. I. ſcen. 1. v. 97.*

Nec fas eſſe, vlla me voluptate hic frui,
Niſi vbi ille huc ſaluus redierit meus particeps.

NECESSARII, quia nec ipſis fas erat, hereditatem repudiare: Quia tamen durum videbatur, ob defuncti parentis infortunium liberos ſuperſtites quaſi infamiam contrahere: praetor ipſis poſtea conceſſerat beneficium abſtinendi *L. 11. L. 12. L. 57. p. 1. D. de acquir. hered. L. 71. §. 9. eod.* ex quo loco, id beneficium iam ante Sabini tempora liberis datum eſſe, adparet.

XIII. Extranei.

XIII. Denique EXTRANEI erant, qui nec neceſſarii erant nec ſui. His ergo liberum erat, vel adire hereditatem, vel repudiare, ſi magis expedire videretur. Adquirebatur ſcilicet hereditas *cretione, aditione, pro herede geſtione, immiſſione, agnitione.* Charond. *ad* Vlp. *Fragm. XXII, 27.* qui tamen fallitur, dum immixtionem

nem huc refert, quum ea ad heredes ſuos pertineat, quos ipſo iure heredes eſſe, diximus. Quamuis autem cretio & aditio ſemper eſſent coniunctæ: tamen ideo non ſunt vocabula ſynonyma, vti ſibi perſuaſit Donell. *Comm. iur. ciu.* VII, 8 ſed actus diuerſi. Idque vel inde patet, quod ſequiore aeuo hereditas etiam ſine cretione adiretur, quale priuilegium matri, patruis, aliisque cognatis tribuit Conſtantinus *L.* 1. *&* 2. *C. Theod. de legit. heredit.*

XIV. CRETIO erat actus eorum, qui cum cretione erant heredes inſtituti. Vlp. *Fragm.* XXII, 25. Cum cretione dicebatur inſtitutus, cui teſtator iniunxerat, vt hereditatem cerneret. Ea cretio erat vel PERFECTA vel IMPERFECTA. Nam ſi ſcripſerat teſtator: TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Vlp. *l. c.* §. 27. haec formula pertinebat ad *cretionem perfectam.* Sin vltima verba eſſent omiſſa: dicebatur heres inſtitutus cum *cretione imperfecta*, itemque, ſi loco exheredationis adiectum: SI NON CREVERIS, TVNC MAEVIVS HERES ESTO Vlp. *l. c.* §. 34. Erat quoque cretio vel VVLGARIS vel CONTINVA. *Vulgaris*, in qua adiiciebantur verba: QVIBVS SCIERIS POTERISQVE. *Continua*, in qua non adiiciebantur. Vlp. *Fragm. l. c.* §. 31. 32. Ceterum horum verborum is erat ſenſus, quod in cretione vulgari dies tantum vtiles; in continua omnes numerarentur. Schulting. *ad*

XIV. Cretio hereditatis quid & quotuplex.

 Vlpian.

Digitized by Google

Vlpian. *l. c. p.* 644. Cernere vero hereditatem, non erat facere, vt viderent, aliquem eſſe heredem, ceu interpretatur Varro *de lingua lat. V*, 8. *p.* 43. *edit. Gothofr.* Sed decernere, ſe heredem eſſe velle, ceu ipſe Varro *Lib. VI*, 5. *p.* 57. rectius atque accuratius docet. Cuiac. *Obſ.* VII, 18. Iac. Perizon. *Not. ad* Sanct. *Mineru.* IX, 15. Fiebat iſta cretio intra certos dies, praeſentibus teſtibus. Cicero ad *Att.* XIII, 44. Sic centum dierum meminit Vlpian. *l. c.* & ius noſtrum *L.* 21. §. 1. *D. quando dies leg. ced. L.* 3. §. 8. *D. de minorib. L.* 2. §. *vlt. D. de ſuis & legit. hered.* quae loca veterem ritum cretionis redolere videntur: ſexaginta dierum Cicero *Epiſt. ad Attic.* XIII, 44. In ipſo actu dicenda ab herede erant verba cretionis: QVVM ME MAEVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO, CERNOQVE. Vlp. *l. c.* §. 28. Add. Barn. Briſſon. *de Form. VII. p.* 600. *&* 601. Et hinc CRETIONIS SOLLEMNITAS *L. vn. C. Theod. de cret. & bonor. poſſeſſ.* SCRVPVLOSA SOLLEMNITAS. *L.* 8. *C. Theod. de matern. bon.* CRETIONIS COMMENTVM *L.* 1. *C. Theod. eod.* CRETIONEM DICERE. *L.* 5. *C. Theodoſ. eod.*

XV. An aliis ſolemnitatibus opus fuerit adituris hereditatem?

XV. Dictis cretionis verbis heres dicebatur *hereditatem adiiſſe.* Nec aliis ritibus tunc facta videtur hereditatis aditio, quamuis quibusdam caſibus aditio & ſine cretione fieri poſſet. Sunt equidem, qui aditas hereditates exiſtimant percuſſione digitorum: Cuiac. *Obſ.* VII, 18. Merill. *Obſ.* IV, 34. quod ſignum dominii apud veteres fuiſſe conſtat. Alii etiam ſaltationem

tionem addunt, quaſi laetitiae ſignum. Ant. Dadin. Alteſerra *de Fiction iur. Tract.* III, 19. Sed vtrumque ritum collegere ex male intellecto loco Ciceronis *de offic.* III, 15. ad quem addendae eruditae obſeruationes Io. Ge. Graeuii. Addunt alii Ambroſ. *de offic.* III, 2. Sed & hic Ciceronem non intellectum manifeſto exſcripſit.

XVI. Quid pro herede geſtio?

XVI. Qui ſine cretione heredes erant ſcripti, ii heredes fieri poterant etiam ſine aditione, PRO HEREDE GESTIONE. (b) Pro herede vero gerebat, qui rebus hereditariis tanquam dominus vtebatur, veluti qui auctionem rerum hereditariarum faciebat, ſeruis hereditariis cibaria dabat &c. Vlpian. *Fragm.* XXII, 26.

XVII. Quid immixtio, & agnitio?

XVII. IMMIXTIO ad neceſſarios & ſuos heredes pertinebat. AGNITIONEM, ſublata cretione ſollemni aiunt inualuiſſe. §. *vlt. Inſt. de hered. qual. & different.* §. *vlt. Inſt. de bon. poſſ.* Sed ſic ea vel ab aditione non differt, vel ad bonorum poſſeſſionem potius, quam ad hereditatem, pertinet. Suſtulit vero cretionem in bonis maternis Conſtantinus *L.* 1. *C. Theod. de matern. bon.* nec non Conſtantius, *L.* 4. *Cod. Theod. eod.* quem ſequutus Arcadius *L.* 8. *C. Theod. eod.* & Valentinianus *L. vn. C. Th. de cretione.* poſtea eamdem penitus aboleuit non Arca-

(b) Addidi τὸ *etiam*, quia & hi cernere poterant hereditatem, ſi volebant, nec tamen cogebantur. Petr. Fabr. *Semeſtr. II,* 22. Aueran. *Interpr. iur. II,* 12. 15. *p.* 151.

(a)

Digitized by Google

Arcadius, vt in *L.* 17. *C. de iure delib.* dicitur, ſed Iuſtinianus inuento beneficio inuentarii, (de quo *L. fin. C. de iure delib. Nou. I,* 2. 1.) Quilibet enim tuto adire ex eo potuit hereditatem, quum eo ipſo bona heredis & defuncti ſepararentur, omnisque impediatur actionum confuſio.

TIT. XX-XXII.

DE

LEGATIS, EORVMQVE ADEMTIONE, ET TRANSLATIONE, ET LEGE FALCIDIA.

HActenus Imperator de vniuerſalibus adquiſitionibus egit, ad easque etiam plures, qui infra ſequentur, tituli pertinent. Placuit tamen illi, interſerere hic ſingularum rerum adquiſitionem, quae per legata fit. An ſatis concinne, alii videant. Nos pauca ad hos quoque titulos delibabimus.

I. Legatum quid? I Legatum eſt donatio, quae legis modo, id eſt, imperatiue, teſtamento relinquitur. Vlp. *Fragm. XXIV,* 1. *Legis modo,* inquit Vlpianus, quia veluti legem teſtator dicit heredi, quid ab eo praeſtari velit, vnde & graecis legare, eſt νομοθετεῖν (a) *Nouell. XXII,* 2. Io. Chryſoſt. *Homil. I. ad*

(a) Vnde teſtatores plane more legislatorum loquebantur. Hi verbis imperatiuis vti ſolebant: iisdem vtebantur teſtatores: PRAECIPITO, SVMITO &c. Legislatorum formula erat DAMNAS ESTO, *L.* 2. *pr.*

Digitized by Google

ad Act. Apoſt. p. 615. Quin & ipſum verbum *legare* nihil ſignificat aliud, quam mandare & veluti legem dicere. Ita Plaut. *Caſin. I, 1. v. 12.*

Quin potius quod tibi legatum eſt negotium
Id curas?

Hinc LEGATI dicuntur a *legando*, quia cum mandatis mittuntur, non quia publice leguntur, ceu coniicit Varro *de Lingu. Lat.* IV, 16. *n.* 7. Nec aliam ob cauſſam RELEGATI adpellantur, quam quia *lege* a populo vel principe lata ciuitate exeſſe iubentur. *Imperatiue* ergo fieri debebat haec donatio, id eſt, *verbis directis L. 2. C. commun. de legat. L. 15. C. de teſtam.* Scholiaſt. Horat. *ad Satyr.* II, 1. 9. Verba enim precaria non erant valida ex legibus XII. tabularum, ſed ex voluntate tantum heredum deſcendebant. Denique *teſtamento* relinquenda erant legata, non codicillo, antequam ſcilicet Iuſtinianus legatorum fideiquecommiſſorum naturam exaequerit.

II. Legatorum genera erant quatuor, VINDICATIONIS, DAMNATIONIS, SINENDI MODO & PRAECEPTIONIS. Caius *Inſt.* II, 5. 1. Vlpian. *Fragm. XXIV,* 2. Paull. *Sent. Recept. III,* 7. (b) Quorum differentiam licet ſuſtulerit Iuſtinianus, dum legatorum omnium, quibuscumque tandem relicta ſint verbis, eam-

II. Legata quotuplicia?

pr. L. 27. §. D. ad L. Aquil. Eadem vero etiam teſtatoribus ſollemnis erat.

(b) Ant. Faber *Coniect.* VI, 1. quatuor has ſpecies ad duas reuocat, *vindicationis & damnationis*, cui tamen reſpondit Oſvv. Hillig. *Donell. enucl. Lib. VIII. p. III.*

(c)

Digitized by Google

eamdem naturam eſſe voluit: *L.* 1. *C. comm. de legat.* olim tamen permultum intererat inter haec legatorum genera, quae a Iureconſultis diſputatione fori inducta eſſe, non abs re exiſtimat V. C. Schultingius ad Vlp. *l. c. p.* 649.

III. Legatum per vindicationem.

III. Per VINDICATIONEM his verbis legabant: DO LEGO, SVMITO, HABETO. Vlpian. *l. c.* § 3. quibus Caius *Inſt. II,* 5. addit formulas: ILLAM REM TIBI PRAESVME, VINDICA. Tunc vero legatum erat in legatarii arbitrio, idque ipſe ſibi, adita hereditate, ſtatim capere vel rei vindicatione petere poterat. Tale erat illud apud Virgil. *Æneid V, v.* 533.

SVME, *pater, (nam te voluit rex magnus Olympi*
Talibus auſpiciis exſortem dicere honorem,)
Ipſius Anchiſae longaeui hoc munus HABEBIS.

Ad quae verba Seruius Scholiaſtes: *Sume,* inquit, *percipe. Nam verbum eſt iureconſultorum quo vtuntur, quoties legatum non ab herede datur, ſed eſt in accipientis arbitrio, id eſt, vindicationis vel optionis.*

IV. Legatum per damnationem.

IV. Per DAMNATIONEM legabatur his verbis: (*c*) HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO. Vlpian. *l. c.* §. 4. Vim verborum illorum, quibus, ceu ex L. 2. *pr.* & L 27. §. 5. *D. ad* L. *Aquil.* adparet, etiam legislatores vtebantur, idem explicat Seruius ad Virgil. *Aeneid. XII, v.* 727. *In iure quum dicitur*

(*c*) Dicebatur etiam tunc res *optimo iure* legata Vlpian. *Fragm.* XXIV, 11.

(*d*)

tur DAMNAS ESTO, *hoc eſt, damnatus es, vt des, hoc eſt, damno te, ut des, neque alias libereris.* Perinde ergo hic heres erat obligatus, ac ſi vel a iudice, vel ab ipſo legislatore, eſſet damnatus, vnde & lis inficiando creſcebat in duplum. Paull. *Recept. Sent. I* 19. 1.

V. Legatum ſinendi modo.

V. SINENDI MODO ita legabatur: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE L TITIVM SVMERE ILLAM REM, SIBIQVE HABERE. Vlpian. *Fragm. XXIV*, 5. Cai. *Inſt. II*, 5. 9. Heres ergo damnabatur quidem, vt aliquid ſumi pateretur, ſed legatario ſimul permittebatur, vt aliquid ſumere poſſet.

VI. Legatum per praeceptionem.

VI. Denique PER PRAECEPTIONEM legabant his verbis: L. TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO. Vlpian. *Fragm. XXVI*, 6. vel vt in notis Magnonis eſt: P S. T. Q. H. PRAECIPITO. SVMITO, TIBIQVE HABETO. Res hoc modo legata *praelegatum* vocabatur, vel *praecipuum*. Feſt. *voce excipuum. p.* 284. idque relinquebatur vni ex coheredibus. Exempla ſunt apud Valer. Max. *VII*, 8. 4. Plin. *Epiſt. V*, 7. Sidon. *Epiſt. VI*, 12.

VII. Differentia horum legatorum.

VII. Differentia inter hos legandi modos non vna erat. Per *vindicationem* legari poterant res, quae tempore mortis & facti teſtamenti teſtatoris ex iure Quiritium fuerant. (*d*) Quod ſi ta-

(*d*) Si res legata pondere, menſura, numero conſtabat, ſufficiebat, ſi tempore mortis iure Quiritium teſtatoris eſſet. Ratio vero, ob quam hic exigebatur dominium Quiritarium, haec erat, quia legatario eiusmodi concedebatur rei vindicatio, quae olim inſtitue-

Digitized by Google

ſi tamen res quae non vtroque tempore in dominio teſtatoris erat, ita legaretur: SC Neronianum huiusmodi legatum eatenus ſuſtinebat, vt in legatum damnationis inflecteretur. Vlpian. *Fragm. XXIV*, 11. Per *damnationem* res omnes legari poterant, etiam alienae, dummodo tales eſſent, vt dari poſſent. Vlpian. *Fragm. l. c.* §. 8. Cai. *Inſt. II*, 5. 6. *Sinendi modo* legabantur res propriae teſtatoris & heredis. Vlp. *ibid.* §. 10. non alienae, vti viſum Caio. Denique *per praeceptionem* relinquebantur eaedem, quae per vindicationem. Vlpian. *Fragm. XXIV*, 11. Si coniunctim vna res legata fuerat pluribus per *vindicationem*: pars deficiens ceteris collegatariis adcreſcebat: ſin vero *per damnationem*: pars deficiens penes heredem manebat Oiſel. *ad* Cai. *Inſt. II*, 5. 4. Legatum *vindicationis* poterat repudiari: *L.* 7. *L.* 44. §. 1. *L.* 86. §. 2. *D. de legat.* 1. non aeque legatum damnationis. Plures differentias dedit Merill. *Obſ. VI*, 32.

VIII. Ea ſublata eſt a Iuſtiniano.

VIII. Suſtulit hanc differentiam, ceu ſupra diximus, Iuſtinianus, (e) ita tamen ſuſtulit, vt

tuebatur hac formula. HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE AIO. Cicero *pro Mur.* XII. Hac vero formula vtique vti haut potuiſſet legatarius, niſi res legata teſtatoris fuiſſet ex iure Quiritium. Vid. V. C. Schulting. *Iurispr. anteiuſt.* p. 651.

(e) Primo Sc. Neroniano non quidem ſublata, quae inter formulas legandi erat differentia; ſed tamen conſtitutum, vt ſi alio modo aliquid relictum eſſet, ſaltim valeret, tanquam ſi eſſet per damnationem relictum. Vlp. *Fragm.* XXIV, 11. Poſtea Conſtantinus M. verborum quidem, at non actionum differentiam ſuſtulit.

vt non ſatis caute plures leges, quae ad iſtud diſcrimen pertinent, pandectis inſeri permiſerit. Vid. M. Aurel. Galuan. *de vſufr. XL. vlt.* V. C. Schulting. *Iurispr. ant. p.* 849. Merill. *Obſ. VI*, 33.

IX. Porro non modo ſingulae res legari poterant, ſed vniuerſarum quoque pars, vt puta: MAEVIVS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO. Quo caſu dimidia pars bonorum legata videbatur. Poterat & alia pars, veluti tertia, quarta, quinta, legari, quae ſpecies *partitio* adpellabatur. Vlp. *Fragm. XXIV*, 25. §. 5. *Inſt. de fideicomm. hered.* Cicero *pro Caecin. IV. & V.* IX. Legata pars hereditatis.

X. Legari non poterat a legatario, nec legatum dabatur, niſi extraneo. Non autem filiofamilias heredi inſtituto, vel ſeruo proprio, nec ei, qui in heredis poteſtate mancipioue erat, niſi ſub conditione. Vlp. XXIV, 20. ſeq. Legari etiam olim non poterat ciuitatibus, poſtea omnibus poterat, quae ſub imperio Populi Romani erant, idque primum a Nerua introductum, ac poſtea ſub Hadriano SCo diligentius cautum fuerat. Vlp. *Fragm.* XXIV, 28. Quod deinde D. Marcus etiam ad collegia *L.* 20. *D. de reb. dub.* immo & ad vicos extendit. *L.* 73. §. 1. *D. de legat.* 1. Vid. Merill. *Variant. ex Cuiac. II*, 14. V. C. Schulting. *Iurisprud. Ant. p.* 659. X. A quo & quibus legari potuerit?

XI. Anceps quoque inter eruditos quaeſtio eſt de legatis poenae nomine relictis. Iuſtinianus XI. Legata poenae nomine relicta.

lit. *L.* 15. *C. de teſt. L.* 21. *C. h. t.* Denique & hanc aboleuit Iuſtinianus. Vid. Ian. a Coſta ad *Inſt.* §. 2. *h. t.*

nianus enim haec ita definit §. *vlt. Inſt. de Legat. Poenae nomine legari videtur, quod coercendi heredis cauſſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti ſi quis ita ſcripſerit:* HERES MEVS, SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT, *vel ex diverſo,* SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS SEIO. Addit Iuſtinianus, eiusmodi legata veteri iure prohibita fuiſſe, (idque etiam conſtat ex Iul. Capitolin. *Anton. Pio VIII. Ael. Helu. Pertin. VII.*) ſe vero ea rata eſſe iuſſiſſe, dummodo nihil impoſſibile, vel legibus interdictum, vel alias probroſum fuerit heredi iniunctum.

XII. Dubia aduerſus hanc doctrinam.

XII. Sed animaduertit Ampliſſimus Bynkershoekius, hac admiſſa definitione, vix ſupereſſe diſcrimen inter legata conditionata, & poenae nomine relicta. Legislatorum inſtar erant morientes, & ſi in tabulis ſcripſerant: LEGO SEIO CENTVM, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, rata erat haec vltima voluntas. Cur quaeſo legatum poenae nomine relictum illicitum habitum, ſi ſcriptum eſſet in tabulis: HERES, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, SEIO DECEM AVREOS DATO. Quid quaeſo inter vtramque formulam intereſt. Bynkersh. *de legat. poenae nomine relict. III. p. 361. ſequ.*

XIII. Clariſſimi Bynkershoekii ſententia.

XIII. Exiſtimat ergo laudatiſſimus Bynkershoekius Tribonianum, quid veteribus legata poenae nomine relicta fuerint, non ſatis intellexiſſe. Nam ex *L. 1. D. de his quae poenae cauſſ. relinquuntur* adparere, ea legata poenae nomine

viſa

Digitized by Google

viſa relinqui quibus teſtator heredem ad probroſum aliquid faciendum cogere voluerit. Ampl. Bynkersh. *ib. cap. IV.* Quae ſi ita ſunt, Iuſtinianus nihil noui ſtatuit, dum quae veteres tamquam regulam poſuerant, ipſe loco exceptionis habuit, regulam fingens, veteribus incognitam.

XIV. Sed non eſt fortaſſis, quod Iuſtinianum plane deſeramus, quippe cuius definitionem etiam Vlpianus agnouit *Fragm. XXIV,* 17. Scilicet ſaepe heredem legatis non niſi vexandi cauſſa onerabant teſtatores, iisque illum ad quidquam faciendum omittendumque adigebant, nulla alia ratione quam ſtolida voluntate adducti. Tale erat teſtamentum Staberi, de quo Horat. *Satyr. II, 3. v. 84. ſequ.*

XIV. Eius illuſtratio.

Heredes Staberi ſummam incidere ſepulcro,
Ni ſic feciſſent, gladiatorum dare centum
Damnauit populo paria atque epulum arbitrio Arri,
Frumenti, quantum metit Africa.

Quum ergo diſputarent veteres, an legata eiusmodi valerent, quibus heres ad aliquid ſine ratione contra animi ſententiam faciendum omittendumque cogeretur: Iuſtinianus has tricas ſuſtulit, iuſſitque haec legata rata eſſe, exceptis iis, quae vel impoſſibilia eſſent, vel legibus interdicta, vel alias aperte probroſa. Vid. Gundlingii *Diſſ. de principe hered. VI, 32. p.* 78.

XV. Quemadmodum vero legibus XII. Tabularum tantum quisque legare poterat, quantum volebat: ita inde fiebat, vt plures hereditatem tot legatis exhauſtam adire nollent. Hinc primo lata lex Furia teſtamentaria a C.

XV. Lex Furia teſtamentaria.

Furio, Tribuno plebis, (*f*) qua cautum, ne cui liceret vltra mille aſſes (*g*) vel legare, vel mortis cauſa donare, praeterquam cognatis, certisque perſonis, quales erant e. g. cognati manumiſſoris. Vlp. *Fragm. XXVIII*, 7. Si quis alius vltra hanc ſummam legatum acceperat, non reſcindebatur quidem legatum, ſed legatarius tamen quadruplum reddere cogebatur. Vnde haec lex *minus quam perfecta* dicitur Vlpiano *Fragm. l.* 2. Confer. Cuiac. *Obſeru.* XX, 31.

XVI. Lex Voconia. XVI. Mox vero hanc legem eluſit Romanorum calliditas. Coeperunt enim vni quidem non vltra mille aſſes legare, ſed tamen tot ſcribere legatarios, vt & ſic penes heredem nihil aut parum remaneret. Hinc poſtea lata lex Voconia, a Q. Voconio Saxa, A. V. C. Iↄxciv. Caepione & Philippo Coſſ. ex qua lege non ſolum femina, heres inſtitui haut poterat, niſi in certa bonorum parte: ſed & illud cautum fuerat, ne quis cenſus plus vlli legaret, quam ad heredem heredesue perueniret Cic. *Verrin.* I. 43.

XVII. Eius oblitteratio. XVII. Enimuero etiam Voconia illa lex oblitterata demum eſt per opulentiam ciuitatis: Gell.

(*f*) Vir doctus Guid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect. II*, 278. eandem hanc legem putat cum Furia Caninia. Qua in re eum perſpicue errare, vel inde patet, quod haec Lex fuit Voconia antiquior: Fuſiam autem Caniniam demum ſub Auguſto latam, ſupra demonſtrauimus.

(*g*) Cuiacius *Obſ.* XIX, 31. Subſtituit *mille aeris* quomodo & Varro *de L. L. lib.* VIII. dicit. *mille aeris legaſſe.* Sed *as* & *aes* olim promiſcue dicebatur. Pondus vero aſſium pro temporum ratione varium fuiſſe, docet Plin. *Hiſt. Nat*, XXXIII, 3.

(*h*)

Digitized by Google

Gell. *Noct. Att.* XX, 1. nec, *ſufficiens ad rei conſummationem viſa eſt. Princ. Inſt. de L. Falcid.* Ergo nouiſſime demum lata eſt *Lex Falcidia.*

XVIII. Eſt hoc plebiſcitum, quod tulit P. Falcidius Trib. pleb. (*h*) temporibus Auguſti, Cn. Domitio M. F. Caluino, & C. Aſinio Pollione Coſſ. (*i*) anno ab V. C. IↃCCXIV. vt teſtantur Dio Caſſ. XLVIII. p. 430. Euſeb. *Chron. num.* M DCCCCLXXXVIII. & Iſidor. *Etymol. V*, 15. Breuiſſime Dio: καὶ ὁ νόμος ὁ Φαλκίδιος ὠνομασμένος, (πλεῖστον καὶ νῦν ἔτι ἰσχὺν ἐς τὰς τῶν κλήρων διαδοχὰς, ὥς τε τινὰ τὸ τέταρτον, καταλειφθείσης οἱ οὐσίας ἂν γε πηβαρύνηται, λαβόντα, τὸ λοιπὸν ἀφεῖναι, ἔχων,) ὑπὸ τοῦ Πουπλίου Φαγκιδίου δημαρχοῦντος ἐτέθη. *Lex etiam Falcidia a P. Falcidio Tribuno plebis lata, quae nunc quoque plurimum valet in hereditatibus adeundis: ea autem permittit, vt heres, ſi adire hereditatem grauetur, quadrante accepto, reliquum dimittat.* XVIII. Lex Falcidia.

XIX. Lex, cuius ipſa legirima verba ſuperſunt *L. 1. D. ad L. Falcid.* pluribus conſtitit capitibus, (*k*) quorum priore libera permittitur XIX. Eius capita & legitima verba.

(*h*) Ridiculus ergo Gloſſatorum error eſt qui Falcidiam hanc legem dictam volunt ἀπὸ τοῦ Φάλκους, ὃ δηλοῖ δρεπάνην, id eſt, *a falce* vel *defalcando.* Vid. Scholiaſt. in Harmenopul. *Promptuar* V, 9. Eundem tamen errorem etiam Latini Gloſſatores errarunt, ceu in praefatione obſeruauimus.

(*i*) Non anno IↃCCXIII. P. Seruilio Iſaurico iterum & L. Antonio coſſ. vt tradit Aleander *ad* Cai. *Inſt.* II, 6. 1. p. 121.

(*k*) Magna cura ea capita collegit illuſtrauitque Franciſc. Balduinus, & cum lege Voconia, Iulia, Papia Poppaea, Rhodia, Aquilia edidit. *Baſ.* 1559. 8.

Digitized by Google

tur legandi facultas his verbis: QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM PECVNIAM QVASQVE RES QVIBVSQVE DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO (VT HAC LEGE SEQVENTI LICEBIT.) (l) Secundo capite modus legatorum conſtituitur: QVICVMQVE CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO, DVM ITA DETVR LEGETVR NE MINVS, QVAM PARTEM QVARTAM HEREDITATIS EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT. EIS, QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVMVE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO: ISQVE HERES, QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS, DAMNATVS ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE, QVAM DAMNATVS EST. Ex his ergo ſatis conſtat de vera legis Falcidiae ſententia, meritoque pro inepti leguleii additamento reputanda ſunt illa apud Hieronym. *in Chron. C. Falcidius tribunus plebis, legem tulit, ne quis teſtamento plus*

(l) Adduntur in vulgatis editionibus verba VT HAC LEGE SEQVENTI LICEBIT: ſed ea νοθεύονται, vt obſeruauit Cuiac. *ad C. ad L. Falc.*

(m

plus legaret, quam vt quarta pars apud heredes ſupereſſet, SI HEREDES QVATVOR AVT MINVS ESSENT: SIN AVTEM PLVS QVATVOR; TVNC II SEMISSEM RETINERENT. (*m*) Vid. A. Cont. *Lect. Subceſ. I, 3.*

XX. Ceterum deductio quartae, quam lex haec Falcidia permiſit, imperante Veſpaſiano ad fideicommiſſa vniuerſalia primum producta eſt SC. Pegaſiano; deinde etiam ad ſingularia §. 5. *Inſt. de fideic. hered* immo & ad fideicommiſſa ab inteſtato relicta quod a D. Pio factum refert Paullus ICtus *L. 18. D. ad L. Falcid.* ac denique ad donationes mortis cauſſa ex conſtitutione Seueri. *L. 5. C. eod. L. 2. C. de mort. cauſſ. donat.* Id quod tamen ab inteſtato admittendum haut videtur Cuiacio *Obſ. III, 17.* quia mortis cauſſa donationes ab inteſtato factae legatis non aequiparantur. *L. 20. §. 1. D. de mort. cauſſ. don.* Verum legis Falcidiae vires maxime eliſit IVSTINIANVS, permiſſa facultate teſtatoribus, vtiliter prohibendi Falcidiae detractionem, quũ antea huiuscemodi voluntati, quantumuis expreſſae, heredes minime parere cogerentur. Vid. Vinc. Grauina *de Leg. & SC. Rom. LXXVII. p. 637.* XX. Relationes & mutationes huius legis.

XXI. Quae alias de ſenſu legis Falcidiae caſibusque eo pertinentibus diſputari ſolent, ea a Doctoribus dudum ſunt occupata, nec tam ad antiquitates, quam ipſam Iurisprudentiam pertinere videntur. XXI. Concluſio tituli.

TIT.

(*m*) Haec enim ex recentiſſimo Græcorum iure eſſe, erudite demonſtrauit Oiſel. *ad* Caii *Inſt.* II, 6. 1. *p. m.* 120.

(*a*)

TIT. XXIII-XXV.

DE

FIDEICOMMISSIS VNIVERSALIBVS ET SINGVLARIBVS, ET DE CODICILLIS.

HActenus de hereditatibus & legatis, quae verbis directis relinquuntur: iam etiam de fideicommiſſis agendum, propter quae quum codicilli reperti ſint, eadem opera etiam de codicillorum origine ac iure erit differendum.

I. Fideicommiſſa veteri iure inualida.

I. Veteri iure Romano non ratae erant vltimae voluntates, niſi verbis imperatiuis conceptae. Lex enim XII. Tabular. ea ſolum confirmabat, quae quis *legaſſit*. *Legare* vero erat veluti *legem dicere*, atque adeo teſtatoris non erat, vti verbis precatiuis, ſed directis & imperatiuis. (a) Hinc inter ea, quae ex XII. tabulis erant licita, *L. 120. D. de verb. ſignif.* non referuntur fideicommiſſa, & id ſibi volunt verba Vlpiani *Fragm. XXV*, 1. *Fideicommiſſum eſt, quod non ciuilibus verbis, ſed precatiuis, relinquitur: nec ex rigore iuris ciuilis proficiſcitur, ſed ex voluntate datur relinquentis.*

II. Quibus formulis relicta?

II. Relinquebantur ergo fideicommiſſa verbis precatiuis, vel ad heredem fiduciarium, vel ad eum, cui relinquebantur, directis. Paull. *Sent.* IV, 1. 5. & 6. Magis enim hic voluntas ſpectanda videbatur, quam verba, *L. 16. C. de fideic.*

(a) Vide ſupra *Lib.* II. *Tit.* XX-XXII. *n.* 1.

(b)

fideic. nec proinde tam quaerendum, quocum quis loqueretur, quam in quem voluntatis dirigeretur intentio. *L.* 77. §. 26. *D. de legat.* 2. Hinc paſſim in iure noſtro formulae occurrunt: FIDEI TVAE COMMITTO. PETO, C. SEII, CONTENTVS SIS ILLA RE. VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI, ROGO, PETO, VOLO, MANDO. (*b*) DEPRECOR, CVPIO, INIVNGO, DESIDERO, IMPERO, &c. Et quamuis Paullus *l. c.* excludat verba RELINQVO & COMMENDO, quae ipſe nullam fideicommiſſi actionem parere exiſtimat: hae tamen formulae etiam, vt & aliae omnes, idoneae viſae ſunt poſt *L.* 2. *C. commun. de legat. & fideicomm.* Vid. Cuiac. ad Paull. *l. c. p. m.* 385. *ſequ.* Barn. Briſſon. *de Form. VII. p.* 668. *ſequ.*

III. Quod ſi ergo verbis eiusmodi precatiuis aliquid eſſet relictum; heredis erat arbitrium, velletne illud praeſtare, an nollet. Nullo enim iuris vinculo, ſed tantum pudore & fide eorum, qui rogati erant, continebantur fideicommiſſa. §. 1. *Inſt. h. t.* Saepius tamen veteres heredum fidei committebant, ſiue clam, ſiue verbis in teſtamento expreſſis, maxime ſi iis quidquam relinquere cuperent, qui per leges erant incapaces. Cuius rei exempla ſunt apud Ciceronem *de Finib.* II, 58. Quinctilian. *Declam.* CCCXXIV. & Valer. Max. IV, 2. 7. qui refert, Q. Pompeium Rufum exſulem, quum ex teſtamento

III. Fideicommiſſorum natura ante Augusti tempora.

(*b*) Immo & IVBEO, quod precatiuum eſſe negat Alciatus. Vid. *L.* 28. §. *vlt.* D. *de libert. leg.*

mento ciuis Romani nihil capere potuiſſet, tamen bona cuiusdam accepiſſe, quae matri praedia ſua fideicommiſerat, vt haec illa filio Pompeio reſtitueret. Sed eiusmodi fideicommiſſa, vt dixi, non neceſſario praeſtabantur, poteratque adeo hereditas ab herede fiduciario impune retineri. Quamobrem & hereditatem ex fideicommiſſo reſtitutam fiduciarii veluti liberalitati imputabant. Et ita ego interpretor verba in marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. II*, 73. L. CESTIVS QVA FX PARTE AD EVM HEREDITAS M. AGRIPPAE MVNERE PERVENIT.

IV. Auguſti ea de re conſtitutio.

IV. Primus rem mutauit, & fideicommiſſa, quorum antea mos inter exempla probitatis & perfidiae fluctuauerat, & exemplo & ſeueritate ſtabiliuit Auguſtus. De quo ipſe Imperator noſter §. 1. *Inſt. h t.* *Poſtea D. Auguſtus primus ſemel iterumque, gratia perſonarum motus, vel ob inſignem quorumdam perfidiam, iuſſit conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia iuſtum videbatur & populare erat, paullatim conuerſum eſt in adſiduam iurisdictionem, tantusque eorum favor factus eſt, vt paullatim etiam Praetor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis ius diceret, quem fideicommiſſarium adpellant.* Ex hoc ergo loco patet I) primum Auguſtum fidei ſuae commiſſa praeſtitiſſe, gratia perſonarum motum. Perſonae vero illae procul dubio, fuerunt L. Lentulus. & eius heres fideicommiſſarius; nam *ex illius perſona etiam fideicommiſſa coepiſſe* dicuntur *pr. Inſt. de codicill.* Diſcimus deinde, II) Auguſtum negotium dediſſe Conſulibus cognoſcendi de fideicommiſſis, nominatosque heredes ad reſtituendas hereditates compellendi. Quae iurisdictio Coſſ. tantum de-

Digitized by Google

delegata erat a Principe nec ad prouincias pertinebat, vbi fideicommiſſa exſequutionem nullam habebant, antequam Claudius id negotium Praeſidibus daret. Sueton. *Claud. cap.* xxiii. III) Praetorem fideicommiſſarium (*c*) ideo poſtea creatum, vt tanto accuratius de fideicommiſſis ius diceretur. In quo tamen neſcio an Imperator fallatur. Conſtat enim primo ex Suet. *Claud. XXIII.* Claudium Imperatorem non vnum, ſed duos conſtituiſſe praetores fideicommiſſarios, qui praeter morem non darent iudices pedaneos, ſed ipſi cognoſcerent & ferrent ſententias, quamuis poſtea vnum eiusmodi Praetorem detraxerit Traianus. *L. 2. §. 32. D. de Orig. iur.* Deinde & conſtitutis iam praetoribus fideicommiſſariis, Conſules concurrentem iurisdictionem cum iis hac in re exercebant. Vlpian *Fragm. XXV*, 12. ita quidem vt apud conſules plerumque de maioribus; apud praetores fideicommiſſarios de minoribus ſummis ageretur. Quinctilian *Inſt. Orat. III*, 6. Conf. Cuiac. *Obſ. XXI*, 34. Merill. *Obſ. VI*, 36. Imo nonnumquam ipſi Imperatores de fideicommiſſis cognoſcebant: quale quid de Commodo Imperatore refert Papinianus *L. 26. D. de probat.*

V. Senatusconſultum Trebellianum.

V. Quum ergo ſemel fideicommiſſa eſſent certa iuris neceſſitate adſtricta, neque amplius eorum reſtitutio ex heredis voluntate penderet: factum eſt, vt ſaepe in hunc onus omne obligationum; commodum vero in fideicommiſſarium transferretur. Cuius rei cauſſa quum haut raro teſtamenta deſtituerentur: im-

(*c*) Vocatur & PR. DE FIDEICOMMIS. in *Inſcriptionibus* Gruteri p. CCCXCIII, 6.

(*d*)

imperante Nerone VIII. Kal. Sept. L. Annaeo Seneca & Trebellio Maximo Coſſ. ſuffectis factum eſt SCtum, vt reſtituta ex teſtamento vniuerſa hereditate, actiones omnes, quae heredi & in heredem competebant, ſimul cum hereditatis commodo tranſirent in eum, cui reſtitueretur hereditas §. 4. *Inſt. h. t.* Non vero directae actiones ab herede remouebantur, ſed vtiles tantum fideicommiſſario & in eum dabantur a Praetore, adeoque heres conuentus a creditoribus ex SC. Trebelliano habebat exceptionem. *L.* 1. *&* 4. *D. h. t. L.* 1. §. 8. *D. quand. de pecul. act. annal. eſt.*

VI. Senatus conſultum Pegaſianum; VI. Quoniam vero ſic etiam heredes rogati, inutilem moleſtiam refugientes, adire recuſabant hereditatem, ex qua nihil ad eos commodi eſſet rediturum: ſub Veſpaſiano, Pegaſo & Puſione Coſſ. SC. conditum eſt, quo permittebatur heredi fiduciario detrahere quartam ex bonis fidei ſuae commiſſis. Adeoque hoc SC. legem Falcidiam, quae ad legata tantum pertinebat, ad fideicommiſſa etiam vniuerſalia produxit. §. 5. *Inſt. h. t.* Grauina *de Leg. & SCt.* LXXVIII. p. 639.

VII. Stipulationes neceſſariæ inter heredem & fideicomiſſarium; & nouum ius a Iuſtiniano introductum. VII. Nihil tamen hoc SC. fuerat de actionibus hereditariis cautum, ſed poſt illud ipſe heres onera hereditaria ſuſtinebat. *d* §. 5. *Inſt. h. t.* Opus ergo erat certis ſtipulationibus inter heredem & fideicommiſſarium interponendis, vt lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune eſſet. Quae ſtipulationes partis & pro parte dicebantur. Vlpian. *Fragm* XXV, 15. Hinc quoties heredi fiduciario

Digitized by Google

rio quarta ex teſtamento erat ſalua, toties hereditatem reſtituebat ex SC. Trebelliano: ſin plus dodrante eſſet reſtituendum: quartam ex SC. Pegaſiano detrahebat, & de obligationibus ſibi cauebat interpoſitis ſtipulationibus. §. 6. *Inſt. h. t.* Aſt quum ſtipulationes illae multis viderentur captioſae: placuit Iuſtiniano, exploſo SC. Pegaſiano, Trebelliano omnem auctoritatem praeſtare, vel potius ex duobus facere vnicum, ita quidem. vt quartam heres ſemper haberet ſaluam, actionesque inter eum & fideicommiſſarium pro rata diuiderentur, heredi vero ſimul adeundi hereditatem imponeretur neceſſitas. §. 7. *Inſt. h. t.* Immo iure nouiſſimo, ſi heres adire quartaque contentus eſſe nollet, deficientibus coheredibus aut ſubſtitutis, ipſe fideicommiſſarius adire poteſt der *Nouell. I. cap.* 1. §. 1.

VIII. Senatus conſultum Apronianum.

VIII. Ad fideicommiſſa pertinet quoque SC. *Apronianum.* Nec municipia enim olim nec municipes heredes inſtitui poterant, quoniam incertum corpus erat, vt neque cernere vniverſi, neque pro herede gerere poſſent. Vlpian. *Fragm.* XXII, 5. Plin. *Epiſt.* V, 7. Fideicomiſſaria tamen hereditas municipibus reſtituenda erat per SC. Apronianum, de cuius aetate iam *Lib. II. Tit. XIV.* §. 2. diſſeruimus.

IX. Differentia inter legata & fideicommiſſa ſingularia.

IX. Haec de fideicommiſſis vniuerſalibus. Ad ſingularia quod attinet, magna olim erat inter ea & legata differentia. In legatis rigor iuris; in fideicommiſſis fauor voluntatis regnabat. *L. pen. D. de legat.* 1. Fideicommiſſum ad eum, cui aliquid dimiſſum erat, poterat peruenire,

nire, herede licet mortuo, ſi talis erat conditio teſtamenti: legatum ita relinqui non poterat. Fideicommiſſum codicillis, etiamſi per teſtamentum non eſſent confirmati, relinqui poterat: legatum codicillis relictum non valebat, niſi illi eſſent teſtamento confirmati. A legatario legatum alteri relinqui non poterat, ſed fideicommiſſum poterat. Per legatum ſeruo alieno directa libertas dari non poterat: per fideicommiſſum poterat. Fideicommiſſis tardius, quam ſcriptum erat, ſolutis, vſurae & fructus debebantur, legatorum non vſura, ſed duplum debebatur, ſi inficiaretur heres. (*d*) Haec omnia tradit. Caius *Inſt. II*, 7. 8.

X. Eam ſuſtulit Iuſtinianus.

X. At Iuſtinianus, ne quid antiqui iuris integrum relinqueret, legata & fideicommiſſa per omnia, quod ad effectum attinet, exaequauit. §. 3. *Inſt. de legat. L. 2. C. comm. de leg.*

XI. Codicillorum nomen & natura.

XI. Quemadmodum fideicommiſſa eludendis legibus fuerant reperta: ita declinandae iuris teſtamentarii ſubtilitati acceptus eſt vſus codicillorum. Codicilli vero voce nihil denotabant aliud, quam ſcripturam quamdam ad alios miſſam. Hinc ſaepe codicillos pro epiſtolis ponit Cicero *Epiſt. ad Fam. IV*, 12. *VI*, 18. *ad Attic. XII*, 8. *ad Quint. Fratr. II*, 10. Praecipue tamen id nomen tribuebatur epiſtolis ad praeſentes miſſis. Vnde Seneca *Epiſt. LV. Video te, mi Lucili, quum maxime*

(*d*) Vltimam hanc differentiam, ex qua ſe expedire haut poſſunt Aleander & Oiſel *ad* Cai *l. c.* accurate explicant atque illuſtrant V. C. Schulting, *Iuriſp. Antiqu. p. m.* 130. Gerard. Noodt. *de foener. & vſur.* III, 7.

(*e*)

maxime audio, adeo tecum ſum, vt dubitem, an incipiam non epiſtolas, ſed codicillos *tibi ſcribere.* Vnde recte colligas, codicillos, quos deinde Imperatores tanquam vltimae voluntatis genus adprobarunt, nihil aliud fuiſſe, quam *epiſtolas ſcriptas ad heredes de eo, quod poſt mortem ſuam ſcribentes ab heredibus fieri vellent.* (*e*) Boehmer. *Diſſ. de Codicill. ſine teſtib. valid. Cap. I.* §. 3. 4. *p.* 5. 6.

XII. Primus eiusmodi codicillos ad Auguſtum ſcripſerat L. Lentulus, (quem anno V. C. IↃccli. cum M. Valerio Meſſalino Conſulem fuiſſe, ex Reineſii *Inſcr: Claſſ. X. n.* 3 *p.* 597. diſcimus,) qui Romae fecerat teſtamentum, & Auguſtum filiamq; heredem inſtituerat, deinde vero, decedens in Africa, ſcripſerat, codicillos, quibus aliquid ab heredibus fieri petierat. Quamuis vero ante ea tempora inauditum eſſet, per epiſtolam vel codicillos heredi aliquid iniungi, quod ei neceſſitatem imponeret, vltimam illam defuncti voluntatem implendi: parebat tamen Auguſtus Lentuli codicillis, ipſaque filia ex iis legata praeſtabat. Exemplum principis facile imitati ſunt alii. Quare Auguſtus, conuocatis ſapientibus viris, interque eos C. Trebatio Teſta, cuius tum auctoritas maxima erat, quaeſiuit, an poſſit recipi, nec abhorreret a iuris ratione codicillorum vſus? Annuente Treba- XII. Eorumdem origo.

(*e*) Hinc codicilli etiam *Epiſtolae* vocantur *L.* 89. *pr. D. de legat.* 2. *L.* 41 §. 2. *D. de legat.* 3. Et quamuis vulgo differentiam ſtatuant inter codicillos & epiſtolas fideicommiſſarias, vt facit Petr. Müller. *ad* Struv. *Ex.* XXIV, 68. non opus tamen eſſe hac ſubtilitate, praeclare euicit laudatiſſimus Boehmerus *Diſſ. alleg.* I. 7. & 8.

Digitized by Google

Trebatio & illud codicillorum inſtitutum magnopere probante, Auguſtus auctoritatem illi accommodauit. Poſt quae tempora, quum & Antiſtius Labeo, (qui tamen *nihil, niſi quod iuſtum ſanctumque eſſe in Romanis antiquitatibus legiſſet, ratum penſumque habere ſolebat.* Gell. *Noct. Att.* XIII, 12. ac proinde magna erat apud omnes auctoritate, teſte Tac. *Annal.* III, 75.) codicillos feciſſet: iam nemini dubium erat, quin iure optimo codicilli admitterentur. Ita rem refert Iuſtinianus ipſe *princ. Inſt. h. t.*

XIII. Formulae codicillorum

XIII. Non aliter vero concipi ſolebant codicilli ac epiſtolae. Hinc praemittebatur ſollemnis illa, qua epiſtolas auſpicari ſolebant, ſalutatio: *L. Titius heredibus primis & ſubſtitutis ſalutem. L. 56. D. de fideic. libert.* Conf. *L.* 37. §. 2. *L.* 32. §. 3. *D. de leg.* 3. *L.* 30. §. 1. *de adim. vel. transf. leg.* Nec tamen ſemper ad heredes, ſed & nonnunquam ad ipſos fideicommiſſarios verba dirigebantur. Cuius rei exemplum exſtat *L.* 75. *pr. D. de leg.* 2. Integras formulas Latinas aeque ac Graecas magno ſtudio collegerunt Barn. Briſſon. *de Form.* VIII. p. 686. *ſequ.* & Guido Pancirol. *Theſaur. Var. Lect.* I, 29.

XIV. Codicilli teſtamento confirmati.

XIV. Confirmati tamen codicilli eſſe debebant teſtamento, ſi heredi neceſſitas imponi deberet, praeſtandi, quod erat rogatus. Hinc teſtamentis inſeri ſolebat formula: *Si quos codicillos reliquero, valere volo. L. 56. pr. D. de fideic. libert.* Alias vltimam defuncti voluntatem implere non debebat heres, niſi vltro vellet, quod facere ſe ſolere, ait Plinius *Epiſt.* II, 16. Sed poſtea per Seueri & Antonini conſtitutionem illa codi-

Digitized by Google

codicillos confirmandi neceſſitas remiſſa eſt, modo adpareret, teſtatorem a voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe. Ant. Faber. *Coniect. XV.* 16.

XV. Ex his ergo facile adparet, in codicillis non magis, quam in epiſtolis, deſideratam eſſe vllam ſollemnitatem. §. 3. *Inſt. h. t.* Non ergo teſtibus opus erat in codicillis teſtamento confirmatis, qui omnem virtutem atque efficaciam ſuam a teſtamento mutuabantur, vt recte animaduertunt Bachou. *ad tit. Inſt. de fideic. hered.* §. *vlt.* & Boehm. *Diſſ. alleg.* I, 19. Sane in Digeſtis nunquam exiguntur teſtes, immo alia omnia elucent ex *L.* 8. §. 2. *D. de iure codicill.* & *L.* 89. *pr. D. de legat.* 2. Quin nec in codicillis ab inteſtato neceſſarios viros eſſe teſtes, erudite probat laudatiſſimus Boehmerus *Diſſ. alleg.* I, 23. *p* 22. XV. Sollemnitatibus an opus fuerit in codicillis?

XVI. Sed & hanc antiqui iuris ſimplicitatem ſenſim peruertit Imperatorum νομοθεσία. Sic permiſſum, vt codicilli etiam nuncupatione, ſine vlla ſcriptura, fierent *L.* 8. §. 3. *C. de SS. Eccleſ. L.* 3. *pr. C. de bon. libert.* Id quod tamen codicillorum ab indole plane abhorret. Hinc ex eo tempore etiam teſtibus opus viſum eſt, quos in codicillis ab inteſtato primum exegit Conſtantinus M. vel, vt alii malunt, Conſtantius. (*f*) *L.* 1. *C. Theod. de teſtam. & codicill.* Poſtea Theodoſius vulgo dicitur XVI. Ius nouum ſenſim introductum.

(*f*) Vulgo, iam Diocletiani tempore teſtes adhibendos fuiſſe codicillis, colligunt ex *L.* 22. *C. de fideicomm.* Sed conferatur Boehm. *Diſſ. alleg.* I, 25. *p.* 24.

Digitized by Google

citur generatim in omnibus codicillis teſtes deſideraſſe, ob *L. vlt.* §. *vlt. C. de codicill.* Sed iam Iacobus Gothofredus animaduertit, §. vltimam illius legis non eſſe Theodoſii, verum a Triboniano adſutam, quod etiam ex *L.* 7. *C. Theod. de teſtam. & codicill.* clariſſime patet. An teſtes etiam in codicillis, teſtamento confirmatis exegerit Iuſtinianus, adhuc ſub iudice lis eſt. Plerique adfirmant ob *L.* 28. §. 1. *C. de teſtam. L. vlt. C. de codicillis*: Sed non contemnendis rationibus id negat laudatus Boehmerus. *Diſſ. alleg. I,* 27. *ſequ. p.* 26. *ſequ.*

2511569 D

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

D. 12.2.756

Digitized by Google